

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
Кафедра конституційного, адміністративного та
трудового права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 20-річчю Конституції України
(Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р.)

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
Кафедра конституційного, адміністративного та
трудового права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 20-річчю Конституції України
(Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р.)

Запоріжжя
«Просвіта»
2016

УДК 342 (477)
ББК Х 9 (4 Укр) 300.1
А 43

Рекомендовано до видання Вченою радою
Запорізького національного технічного університету
(протокол № 13 від 01 липня 2016 р.)

Редакційна колегія:

Бостан С.К., доктор юридичних наук, професор (відпов.ред.)
Максакова Р.М., доктор юридичних наук, професор
Філей Ю.В., кандидат юридичних наук, доцент

А 43 Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Конституції України, м. Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р. / Редкол.: С.К. Бостан (відпов. ред.), Р.М. Максакова, Ю.В. Філей. – Запоріжжя : «Просвіта», 2016. – 504 с.

ISBN 978-966-653-410-4

У збірці представлені матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів», яка проводилася кафедрою конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету 23-24 червня 2016 року. В них відображені філософські та теоретичні засади регіональної державно-правової інтеграції; історичний досвід державно-правової інтеграції європейських народів та політико-правові основи становлення Європейського Союзу; актуальні проблеми юридичної науки та освіти; основні напрямки розвитку конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, кримінального та кримінально-процесуального права в умовах євроінтеграції.

Для наукових, науково-педагогічних та практичних працівників, аспірантів і студентів юридичних, держуправлінських та політологічних спеціальностей, а також для тих, хто цікавиться зазначеними проблемами.

*Редакційна колегія
не несе відповідальності за матеріали, опубліковані у збірці.
Всі вони надані в авторській редакції та виражають
персональну позицію учасників конференції.*

УДК 342 (477)
ББК Х 9 (4 Укр) 300.1

ISBN 978-966-653-410-4

© Запорізький національний
технічний університет, 2016
© «Просвіта», 2016
© Автори матеріалів, 2016

РОЗДІЛ 1

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Ющук О.І., д.ю.н., проф. (м. Київ, Україна)

ДУАЛІЗМ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ГНОСЕОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА (ДО МЕТОДА ДІАЛЕКТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА)

Історія правової думки не має недостачі в різноманітних теоріях, які відбивають ті чи інші уявлення їх авторів про право, або, як зараз кажуть, те чи інше праворозуміння. Самих лише назв таких теорій можна нарахувати не менше двох десятків. Починаючи з античної епохи, зауважує П. Оль, в рамках різних наукових теорій шляхом виділення всезагальної основи взаємопов'язаних елементів складаються поняття права, в основі яких лежить відповідна оригінальна узагальнююча ідея. У свою чергу, ця ідея обумовлюється впливом багатьох факторів: політико-економічними умовами, панівною ідеологією, приналежністю мислителя (теоретика) до певного класу, чий інтереси він виражає, тощо. Таким чином, усе багатоманіття наукових теорій і специфіка кожної з них окремо, в кінцевому підсумку, визначається особливостями історичного моменту.

Проте разом з цим особливим, різним типам праворозуміння властиве й дещо загальне, що не піддається змінам у ході історичного розвитку. Одним з таких загальних моментів, вважає П. Оль, є *дуалізм* у розумінні феномена «право». Уже з перших кроків помітні спроби різних авторів теоретично вирішити (примирити) протиріччя деякого об'єктивно існуючого, не залежного від волі людини начала, з силою людського волеустановлення. Антагонізм цих двох начал виступає як протиставлення (або зіставлення) природного і позитивного права, божественного і людського права, права і закону, офіційного права і традиції тощо.

Примітним є те, зауважує автор, що розуміння природного права у правових поглядах різних епох вкрай нестійке, чого в принципі не можна сказати про відносно стабільне розуміння феномена «позитивне право». Так, вказавши на чотири основних типи розуміння природного права, що розпадаються в свою чергу на самостійні окремі напрямки, М. Алексєєв відзначає, що такий дуалізм зводиться до думки про те, що «всьому довільно встановленому протистоїть мимовільне, невстановлене, само собою і необхідно існуюче; зразком таких властивостей є природа; отже, невстановлене право є звична річ або природне».

При більш поглибленому аналізі різних правових теорій у позначеному аспекті, продовжує П. Оль, ми приходимо до висновку, що притаманний цим теоріям дуалізм є нічим іншим, як проявом філософської проблеми

співвідношення *необхідності* та *свободи* в процесі соціального розвитку. У кінцевому рахунку викристалізовується центральне питання про те, в якому співвідношенні стоять історична необхідність і діяльність людей. Або якою мірою люди вільні в своїй діяльності і, відповідно, якою мірою їх діяльність обумовлена необхідністю. Ця проблема стосовно до науки про право може бути позначена комплексом питань. Чи здатний законодавець через позитивне право впливати на об'єктивні закони суспільного розвитку чи ж він тільки виявляє і формально закріплює останні? Якщо законодавець здатний шляхом правових механізмів регулювати суспільні відносини, то в якій мірі це можливо? Якою мірою людина за допомогою законодавства може визначати хід історії? Як установлені волею законодавця приписи можуть впливати на природні соціальні процеси? І, нарешті, якою мірою сама об'єктивна, не залежна від волі людини реальність («природні сили», «природні закони», «закони природи», «природне право») обумовлює поведінку людини?

Пропонуючи для відповіді на ці питання звернутися до філософського аспекту проблеми ролі особистості в історії, П. Оль вказує на три підходи до вирішення названої проблеми: *провіденціалізм*, *волютаризм* і *фаталізм*, відзначаючи при цьому, що усі три позначених підходи до праворозуміння є крайніми формами і найчастіше у чистому вигляді не виявляють себе. Будь-яка правова теорія має тенденцію, схильність до одного з названих підходів.

Розмаїття форм ідеалізації і типів ідеалізованих об'єктів, зазначається у філософській літературі, відповідає їй розмаїття видів (типів) теорій, що класифікуються за різними підставами, з діленням теорій на описові, математичні, дедуктивні та індуктивні, фундаментальні і прикладні, формальні й змістовні, відкриті та закриті, описуючі й пояснючі (емпіричні, феноменологічні), фізичні, хімічні, соціологічні, психологічні тощо.

Зокрема, емпіричні теорії описують такі, що спостерігаються у досвіді, властивості та величини предметів і процесів, але не вникають глибоко в їх внутрішні механізми (наприклад, багато педагогічних, психологічних і соціологічних теорій); такі теорії не пояснюють природу досліджуваних явищ і тому не використовують досить складні абстрактні об'єкти, хоч певною мірою схематизують і будують деякі ідеалізації досліджуваної сфери явищ. З цими теоріями дослідники стикаються, як правило, на перших етапах розвитку якоїсь науки, коли відбувається накопичення, систематизація й узагальнення емпіричного матеріалу.

З розвитком наукового пізнання емпіричні теорії поступаються місцем пояснюючим теоріям, які не лише відображають сутнісні зв'язки між явищами та їх властивостями, а ще й розкривають глибинний внутрішній механізм, необхідні зв'язки, суттєві відношення, тобто закони явищ. Але це уже не емпіричні, а теоретичні закони, сформульовані не безпосередньо на основі вивчення дослідних даних, а шляхом певних розумових дій з абстрактними, ідеалізованими об'єктами.

Однією з основних особливостей наукової теорії є те, що це не тільки готове, усталене знання, а й процес його отримання; тому теорія не є «голим

результатом», а повинна розглядатися разом зі своїм виникненням і розвитком. При цьому розвиток теорії не є лише «рух думки всередині її самої» («філіація ідей»), а активне перероблення думкою багатоманітного емпіричного матеріалу у власний внутрішній зміст теорії, конкретизація і збагачення її понятійного апарату. Образ дійсного розгортання (розвитку) теорії, даний Гегелем – «снігова грудка», – не втратив своєї актуальності по цей день, і відтак найважливішим методом побудови, розгортання та викладення теорії є метод сходження від абстрактного до конкретного.

Уже з цього загального уявлення про теорію можна зробити висновок, що не збігається з представленими вище поясненнями дуалізму в розумінні права. Очевидно, що вказаний дуалізм пов'язаний з *переходом* правової науки в процесі її розвитку *від емпіричних теорій до теорій пояснюючих*. Недостатність опису правових явищ на рівні *видимого*, такого, що емпірично спостерігається, процесу «людського волеустановлення», і потреба глибше проникнути у природу права зумовили необхідність сконструювати своєрідний «внутрішній світ права», деяке «об'єктивно суще, не залежне від волі людини начало» у праві.

Саме *цією необхідністю* викликані ідейні конструкції «природного права», «божественного права», «інтуїтивного права» тощо, що так або інакше *протиставляються* «позитивному праву». У цьому, а не в «прояві філософської проблеми співвідношення *необхідності й свободи* в процесі соціального розвитку», як пише П.А. Оль, потрібно бачити причину існування дуалізму в праворозумінні. Адже, якщо визнати, що свобода в процесі розвитку суспільства розширює свої межі в її співвідношенні з необхідністю (а це незаперечний факт), то, тримаючись логіки «дуалістів», доведеться визнати, що «закон» цілком закономірно наступає на «право», *витискаючи його з права*; тобто, «закон» перетворюється в «заперечення» права, його «могильника», що аж ніяк не відповідає ані поняттю права, ані поняттю закону. Поняття «закон» у такому разі просто стає тотожним сваволі.

Стверджуючи, що «поняття природного і позитивного права виникли у своїй єдності та протиріччі як взаємообумовлені й *такі, що визначаються тільки у взаємному відношенні*», згаданий автор, по суті, вивів зв'язок цих понять *за рамки* детермінації його співвідношенням необхідності та свободи. Але в такому разі «відповідне розуміння співвідношення природного і позитивного начал у праві» не має значення «одного з вихідних, таких, що потребують обґрунтування, положення в багатовіковому спорі про те, що є право», оскільки це «обґрунтування» буде не розвитком теорії, а тільки «рухом думки всередині її самої».

Насправді, замість цього теорія права потребує її *дійсного розвитку*, розгортання її «за Гегелем», *методом сходження від абстрактного до конкретного*. В працях Гегеля «Наука логіки» і Маркса «Капітал» цей метод фактично постає як «метод *аналітичного занурення в абстрактне і зворотнього синтезуючого сходження до конкретного*». Таким же чином, на мій погляд, він має бути представлений у діалектичній теорії права.

Використання цього методу одразу ж оголює ті проблеми, які до цього часу стримували розвиток теоретичної науки права.

Перша проблема стосується уявлення про *право* суб'єкта (що традиційно іменується «суб'єктивним правом») як елементарну форму права. Замість *дійсного* суб'єктного права в теоретичних побудовах «суб'єктивне право» визначається як «*можливість*» тієї чи іншої поведінки суб'єктів.

Слід звернути увагу, що теоретики позбавляють суб'єктне право його *вольової визначеності* в якісному і кількісному аспектах, без чого залишається непізнаною його *двоїста* природа.

З цього виникає **друга** проблема – визначення *правового відношення* як відношення *вольового*, на відміну від виробничих та інших суспільних відносин. У *жодному* правовому дослідженні не проводиться відмінність між *суспільними відносинами* і *спілкуванням* суб'єктів, хоча у філософській літературі дана проблема досліджувалася і отримала певне висвітлення.

Нарешті, **третья** проблема полягає у відсутності виразного уявлення про соціальні норми взагалі та в особливості про *правові норми*. Що *правова норма* є не просто *приписуване* правило, а *фактичне правило* в множині актів *спілкування* суб'єктів, санкціоноване владним суспільним авторитетом, і відтак є *необхідним*; що, тому, норма являє собою *процес необхідності*, – до такого розуміння норми права юридична думка навіть не наближалася. «Поширеною, – зауважував Л.С. Явич, – є точка зору, що правовідношення виникають на основі норм права. «На основі» норм права вони не виникають, у кращому випадку – відповідають їм, є результатом «прикладання» загальних норм до конкретних відносин (якщо такі норми закону уже прийняті). Виникають і існують правовідношення на основі економічних відносин і обумовлених ними інших фактичних відносин... Правовідношення мають соціальний зміст, і він вирішальним чином визначає їх систему».

Як нібито правові відношення і норми не є «фактичними» відношеннями і нормами...

І останнє зауваження. Уявлення про *свободу* як субстанціальну категорію в теорії права стало чи не загальним місцем. Так, В.С. Нерсесянц прямо зазначає: «...Згідно з нашою лібертарно-юридичною концепцією *юриспруденція* – це наука про свободу». Сам Гегель розпочинає свою філософію права з того, що проголошує ґрунтом права взагалі *духовне*, і його найближчим місцем та висхідною точкою *волю*, яка *вільна*; «так що свобода становить її субстанцію і визначення і система права є царство здійсненої свободи, світ духа, породжений ним самим як деяка друга природа».

А проте *свобода* не існує без своєї *протилежності* і поза нею, якою є *необхідність*, вона виступає як *усвідомлена необхідність*. Тому і право не може бути осягнене поза його відношенням до необхідності, отже, без визначення *самого права як необхідності*. Це визначення передбачає не тільки розгляд правової норми як процесу необхідності, а й *аналіз переходу від необхідності до свободи і назад*; аналіз, яким даремно намагається не утруднювати себе філософсько-правова думка. Між тим, саме такий аналіз дає змогу скласти

цілком чітке уявлення про співвідношення «базиса» і «надбудови» суспільства і, відповідно, про місце предмета правової науки в ряду предметів інших суспільних наук.

Матвєєва Л.Г., к.ю.н., доц. (м. Одеса, Україна)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ЯК ФАКТОР ЗРУШЕНЬ У ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У своєму розвитку правосвідомість суспільства проходить певний історичний шлях. На її формування впливають різні фактори, соціальні, економічні, політичні, в тому числі й ідеологічні – політичні та правові теорії, партійні програми, моральні системи, релігія тощо. У кризові моменти історії, в ситуаціях історичного вибору, суспільна правосвідомість стає одним із домінуючих чинників політичного процесу, а відтак – і правової системи. Тому особливої актуальності в зв'язку з цим набуває правовий аналіз переломних подій історії, за допомогою якого здійснюється дослідження правосвідомості, правових цінностей та ціннісних орієнтацій суспільства в умовах транзитивного суспільства.

Транзитивне суспільство постає як необхідний етап у розвитку кожної спільноти з прогресивним типом розвитку, передусім, європейської. Сучасний перехідний процес, що переживає Україна та більшість постсоціалістичних країн, одержав назву трансформації, оскільки він зачіпає весь спектр суспільного життя, політичну, економічну і соціальну структури, духовне життя, правову сферу, сферу державного управління та державного будівництва. Історичний досвід свідчить, що найбільш динамічною формою суспільної, політичної та правової транзитивності виступає революція.

Суспільна правосвідомість як центральний елемент правової культури суспільства, що пов'язує норми права та правову поведінку суб'єктів права, відіграє виключну роль для успішності транзитивного проекту. Саме вона виступає рушійною силою необхідних для суспільства перетворень, що й було підтверджено історією успішних транзицій західного суспільства (так, величезне значення для перетворень у революційній Франції кінця XVIII ст. мали конституційні ідеї, вироблені Просвітництвом, а для американського державницького проекту – «батьки-засновники» США, переважна більшість яких була юристами і, відповідно, носіями передової правосвідомості).

Майже одноставним твердженням у дослідженнях транзитивних суспільств є констатація розколотості суспільної свідомості, наростання нігілістичних настроїв, наявність конфлікту цінностей. Так, найважливішими видами конфліктів цінностей в східноєвропейських країнах дослідники називають: конфлікт між свободою і рівністю, справедливістю і нерівністю, між колективізмом і індивідуалізмом, ксенофобією і відкритістю до світу, демократією та авторитарністю, прагненням до суспільної власності та

орієнтацією на приватну власність [3, с. 169]. Як уявляється, такі ознаки властиві й правосвідомості транзитивного суспільства.

Так, аналіз соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, показує, що правосвідомість українського суспільства поєднує риси, властиві свідомості радянських часів (превалювання колективістських настроїв та пріоритету соціальних прав у системі цінностей) та риси західної ліберальної правосвідомості (пріоритет свободи особистості). Так на запитання «що важливіше: свобода чи добробут?» (весна 2012 р.) 30,2% респондентів обрали відповідь «важливими є і свобода, і достаток, однак в обмін на власний добробут я готовий поступитися державі часткою своїх прав та громадянських свобод», 37,3% – обрали відповідь «важливими є і свобода, і достаток, однак заради особистої свободи та гарантій дотримання всіх громадянських прав я готовий терпіти певні матеріальні труднощі» і 32,5% не приєдналися до жодного варіанту відповіді [4].

Разом із тим, не можна не помітити революційних зрушень у суспільній правосвідомості українців на користь саме європейських правових цінностей. Адже гасла Революції гідності практично не мали соціально-економічного контенту, тим більше, в їх колективістському варіанті. Поштовхом до Майдану послужила волонтаристська відмова керівництва держави від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, яку це керівництво саме пропагувало. Як зазначає А.Ф. Колодій, раптовий відхід від обраного і законодавчо закріпленого зовнішньополітичного курсу країни був сприйнятий громадянами України як обман [2, с. 23]. З громадянами обійшлись як з безголосими підданими. Це обурення діями влади весь час підсилювалося через відверте нехтування керівництвом держави особистими та політичними правами громадян, зокрема фактичною відмовою від покарання винуватців побиття мітингувальників, знущанням над активістами Майдану, а в подальшому – їх вбивствами.

Загальнонаціональне опитування громадської думки було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 жовтня 2015 року. В опитуванні респондентам пропонувалося оцінити зміни, що сталися за останні два роки з громадянами України, та зміни, які відбулися безпосередньо з самими респондентами. На думку половини населення, за останні два роки зросла готовність громадян України до захисту своїх прав, свобод та гідності (лише 9% вважає, що ця готовність зменшилася, а, на думку 30%, вона залишилася без змін) [6].

Підкреслимо, що Революція гідності стала не першою масовою акцією громадянської непокори в дусі прихильності до права. Це був черговий, після Помаранчевої революції та Революції на граніті етап транзиції українського суспільства. Майдан 2004 р. визначив цінності, які мають бути притаманними майбутньому українському соціуму: толерантність, доброзичливість, самоорганізація, співпраця, довіра. Відзначимо, що саме ці європейські, правові по своїй суті, цінності стали вихідним пунктом для Майдану 2013–2014 рр. і

основою самоорганізації українського суспільства під час російської воєнної агресії. Найяскравішим тому прикладом є масова волонтерська діяльність на підтримку Збройних Сил та Національної Гвардії України, а також – вимушених переселенців із тимчасово окупованих районів країни.

Значною є розбіжність у ранжуванні правових цінностей залежно від регіону держави. Так, за соціологічним опитуванням, проведеним взимку 2007 р., мешканці Заходу країни на перше місце серед прав людини поставили базові права особистості, тоді як мешканці Півдня на перше місце поставили соціальні та економічні права. Цікаво, що політичні права виявилися однаково малозначущими для усіх українців. На перше місце їх поставили щонайбільше 3,9% респондентів [7]. Такі дані непрямо свідчили про те, що правосвідомість українського суспільства у цілому не була готова до революційних проривів у переході від соціалістичного феодалізму до демократичного суспільства з ринковою економікою та правовою державою. Значною мірою це пояснювало гальмування реформ в Україні та наявність значних перешкод на шляху до євроінтеграції. Як указує А.М. Киридон, з посиланнями на дані фонду «Демократичні ініціативи», диференційованою у регіональному вимірі є оцінка Майдану 2013–2014 рр. Так, Захід України майже однозначно вважає, що Майдан був усвідомленим протестом. Натомість на Сході країни немає такої однакості, а думки майже діляться навпіл між негативними і позитивними оцінками Революції гідності. Особливу позицію в цьому сенсі посів Донбас, де 70% опитаних уважали події в Києві та Україні державним переворотом, і половина з них була переконана, що він відбувся за підтримки Заходу [1].

Правова культура суспільства, будучи частиною загальної культури, також відчуває вплив регіональних особливостей останньої. Як показує опитування, у більшості регіонів України відмітна подвійна культурна (українська і російська) ідентифікація, в частині – подвійна державна ідентифікація. І хоча українська ідентифікація переважає у всіх регіонах над російською (окрім Донбасу), однак наявність двох ідентифікацій у всіх регіонах України (окрім Галичини), особливо в південно-східних регіонах, створює значні труднощі в проведенні культурної та інформаційної політики в умовах воєнного протистояння з Росією [5]. Як уявляється, подвійна культурна і навіть державна ідентифікація на рівні правової культури проявляється у різному ставленні спільнот з різних регіонів України до європейських правових цінностей. Непрямо про це свідчать результати опитування про ставлення мешканців різних регіонів України до підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. Якщо в Галичині 94,5% респондентів оцінили її позитивно, то на Донбасі – лише 18% [5].

Останні опитування, проведені дослідниками Школи політичних студій Мерілендського університету та Київського міжнародного інституту соціології [8], показали збереження суттєвих розбіжностей між регіонами країни у питанні щодо євроінтеграції України та ставлення до російської агресії. Так, за майбутній вступ до ЄС висловились на Заході та Півночі країни

71% респондентів, тоді як в окупованих районах Донбасу – лише 15% (відмітимо лише наші певні сумніви щодо валідності та репрезентативності опитування на окупованих територіях, яке проводилось в телефонному режимі за повсюдної впевненості у контролі бойовиками телефонних перемовин). Між тим, усі інші наведені результати опитування показують різне ставлення до євроінтеграції України з явним переважанням позитивних відповідей на Заході та Півночі країни.

Отже, і сьогодні можна констатувати відсутність єдності у правосвідомості українського суспільства щодо базових правових цінностей та цінності Української державності за наявності загального тяжіння до європейських правових цінностей, що виражається у прихильності до права та здатності активної частини суспільства до захисту права та національної державності.

Література

1. Киридон А. Євромайдан як складова Революції Гідності [Електронний ресурс] / Алла Киридон // Зовнішні справи : науковий журнал. – 2015. – 4 червня. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovnaversija/view/article/jevromaidan-jak-skladova-revoljuciji-gidnosti/>
2. Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні / Антоніна Колодій // Агора. – Вип. 13 : Революція відбулася: що далі? – К. : Стилос, 2014. – С. 22–36.
3. Резанова Н. О. Цінніснокультурні конфлікти в транзитивному соціальному просторі / Н.О. Резанова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 44. – С. 167–171.
4. Що важливіше: свобода чи добробут? [Електронний ресурс] / Центр Разумкова : офіційний сайт. – Режим доступу: http://www.Razumkov.Org.ua/ukr/poll.php?poll_id=611.
5. Що об'єднує та роз'єднує українців – опитування громадської думки України [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва: офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm>
6. Як змінюється суспільство Нової України? [Електронний ресурс] / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва: офіційний сайт. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/jak-zminyuetsjakraini_.htm
7. Які права людини Ви б назвали найважливішими? (регіональний розподіл) [Електронний ресурс] / Центр Разумкова : офіційний сайт. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=199
8. The Ukrainian People on the Current Crisis, March 9, 2015 [Electronic resource] / Steven Kull [primary investigator]; Kiev International Institute of Sociology. – Code of access : http://www.public-consultation.org/studies/Ukraine_0315.pdf

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Наукова (доктринальна, теоретична) правосвідомість відрізняється від інших видів правосвідомості більш розвиненою ідеологічною основою, знанням закономірностей державно-правової дійсності. Наукова правосвідомість формується на основі юридичної науки та, у свою чергу, визначає, спрямовує її розвиток, а також розвиток юридичної практики шляхом розробки різних концепцій, теорій, принципів, ідей, вчень, адже, як зазначає В.А. Сапун, у галузі формування правосвідомості немає нічого більш практичного, ніж гарна теорія [1, с. 3]. М.М. Вопленко визначає цей вид правосвідомості (сам автор використовує термін «теоретична») як систематизоване, концептуальне відображення закономірностей правового життя суспільства у формі наукових понять і категорій [2, с. 20].

На нашу думку, можна виділити такі характерні особливості наукової правосвідомості:

1) гносеологічно цей вид правосвідомості характеризується більш високим рівнем відображення у свідомості людей правової сфери, що полягає в намаганні не обмежуватися аналізом та оцінюванням правових явищ, а зрозуміти їх сутність. Наукова правосвідомість формує пропозиції *de lege lata* («з погляду чинного закону») та *de lege ferenda* («з точки зору законодавчого уявлення»). Ці два підходи відповідно належать до оцінювання, в тому числі критики, чинного законодавства і до пропозицій щодо покращення права на перспективу, в майбутньому;

2) особливістю наукової правосвідомості є її систематизованість. Як зазначає М.М. Вопленко, теоретичне осмислення права та його явищ виражається в системному характері наукових знань, у глибокому проникненні в сутність закономірних зв'язків правового життя і намаганні дослідити істину. Наукова правосвідомість є продуктом наукового пошуку і характеризується переважанням раціональних елементів над психічними [2, с. 20];

3) наукова правосвідомість відрізняється найбільшим раціоналізмом. Для цього виду правосвідомості характерне випереджальне відображення правової дійсності, що виражається в нових поняттях і термінах. Наука, таким чином, вказує практиці напрям прогресивного правового розвитку. Як справедливо зазначає В.І. Червонюк, значення правосвідомості виходить за рамки уявлень про нього як про індивідуальний регулятор [3, с. 364]. Правосвідомість існує не тільки «разом» з правом, а й передує йому, відображаючи суспільну практику, потреби та інтереси людей про право. Правосвідомість тим самим виступає одним з найважливіших правостворювальних факторів, джерелом (ідеологічним), духовною основою права;

4) зміст наукової правосвідомості представлений у вигляді ідей, понять, наукових конструкцій, входить як елемент до складу духовної культури суспільства і найбільш яскраво характеризує інтелектуальний світ правової культури.

Слід зазначити, що серед недоліків цього виду правосвідомості деякі автори вказують: «відсутність практичних навичок», «незнання певних процедурних моментів, що відносяться до практичної сторони правореалізаційної діяльності» [4]. На нашу ж думку, навпаки, саме наукова правосвідомість, на відміну від інших видів правосвідомості, формується на основі широких та глибоких узагальнень, знання закономірностей і спеціальних досліджень соціально-правової дійсності.

Саме наукова правосвідомість повинна бути джерелом правотворчості, слугувати вдосконаленню юридичної практики. Наукова правосвідомість спирається на вивчення стану чинної правової системи, необхідних змін, соціальних заказів та очікувань у правовій сфері. Наукова правосвідомість характеризує ідеологічний пласт і складається як із загальнотеоретичних знань, так і знань галузевих юридичних наук.

У сучасних умовах із розвитком суспільства та юридичної діяльності значно збільшується кількість правових актів. Звичайно, іноді законодавство не встигає за розвитком суспільних відносин, унаслідок чого виникають прогалини та колізії. У таких випадках суб'єкту правозастосування вже недостатньо елементів професійної правосвідомості.

В процесі здійснення юридичної діяльності виникає необхідність детально орієнтуватися в правових категоріях, знати види та правила тлумачення, більш точно формулювати речення в актах правозастосування, тобто володіти правилами юридичної техніки, безпомилково визначати місце різних за видами нормативних актів в ієрархічній системі за їх юридичною силою. І чим складніше стають суспільні відносини та законодавство, тим більше раціонально-ідеологічних компонентів наукової правосвідомості необхідно в структурі професійної правосвідомості.

Література:

1. Сапун В.А. Социалистическое правосознание и реализация советского права / В.А. Сапун. – Владивосток, 1984. – 112 с.
2. Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура: учебное пособие / Н.Н. Вопленко. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2000. – 52 с.
3. Элементарные начала общей теории права: учеб. пособие для вузов / под общей ред. проф. В.И. Червонюка. – М. : КолосС, 2003. – 544 с.
4. Виды правосознания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurisprudentsia.ru/?p=60>.

*Корнієнко-Зенкова Н.М., головний консультант
секретаріату Комітету Верховної Ради України
з питань правової політики та правосуддя
(м. Київ, Україна)*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗНАННЯ ПРО НАЛЕЖНУ ПОВЕДІНКУ В МЕХАНІЗМІ ДІЇ ПРАВА

Як відомо з теорії права, право визначається як регулятор поведінки людей. Разом з тим, єдиною ланкою між правом і поведінкою, зазначає В.М. Кудрявцев, вважається механізм дії права, як частина загального механізму правого регулювання. Якщо останній включає три етапи (формування правових норм, їх дію, реалізацію суб'єктивних юридичних прав та обов'язків), то механізм дії права складають лише два етапи – виникнення і реалізації правовідносин. Правовідношення, стверджує автор, виникає на основі правової норми і містить ту саму модель поведінки, що й норма, однак уже більш конкретну, оскільки вона звернена саме до даного суб'єкта. Однак ця модель сильніше, ніж абстрактна норма, впливає на рішення, що приймається, а отже й на фактичну поведінку. Така саме регулююча роль належить і правосвідомості. Індивідуальна (і суспільна) правосвідомість, *якщо вона правильно відбиває зміст права*, стимулює дії особи у напрямку дотримання норми.

Сама норма, зазначає В.М. Кудрявцев, постає перед її уявою крізь призму правових знань і понять. Тому і модель поведінки, яку уявляє собі суб'єкт, є дотичний продукт правосвідомості. Вказана модель створена не самою тільки нормою і не правовідношенням, в якому цей суб'єкт бере участь, а взаємодією чотирьох складових: норми, правовідношення, правових знань і ціннісних уявлень суб'єкта. До змісту названої уявної моделі та прийняття рішення має відношення й діяльність правозастосовних органів, рішення яких доповнюють або змінюють його уявлення про модель належної чи забороненої поведінки (судова, прокурорська тощо практика). Усе це бере до уваги особа, яка має вирішити питання про цілі та засоби своєї поведінки [1, с. 67–69].

Це уявлення щодо місця знання особи про належну правову поведінку у визначенні «моделі» такої поведінки є дуже суперечливим. Адже сам автор стверджує про спрямування поведінки особи у напрямку дотримання норми в залежності від того, чи правильно індивідуальна та суспільна правосвідомість відбиває зміст права. Таким чином, правомірність поведінки людини залежить не тільки від самої людини та її правової свідомості, а й від того, чи правильно відбивається зміст права в суспільній свідомості. Але як тоді людина може бути відповідальною за свою поведінку?

Тому цілком закономірно ця позиція була критично сприйнята в науковій літературі. «Поширеною, – писав, зокрема, Л.С. Явич, – є точка зору, що правовідношення виникають на основі норм права. «На основі» норм права вони не виникають, у кращому випадку – відповідають їм, є результатом

«прикладання» загальних норм до конкретних відносин (якщо такі норми закону уже прийняті). Виникають і існують правовідношення на основі економічних відносин і обумовлених ними інших фактичних відносин... Правовідношення мають соціальний зміст, і він вирішальним чином визначає їх систему» [2, с. 50–51].

В іншій праці її автори відзначали, що один із аспектів правомірності поведінки пов'язаний з оцінкою тих видів і форм людської поведінки, які безпосередньо не вкладаються у приписи конкретних юридичних норм, прямо не передбачені законом. Йдеться про сферу побуту та особисті відносини людей, що безпосередньо не регламентуються правом. Чи є подібна поведінка правомірною, чи вона нейтральна з точки зору права, чи її правомірність є сумнівною і в яких випадках може бути забороненою? На ці питання в літературі відповідають по-різному. Практика свідчить, що суб'єкти суспільних відносин, прямо не врегульованих законом, звертаються за захистом своїх інтересів, які порушуються іншими особами, вимагаючи від суду визнання цих інтересів законними і визнання свого права (в юридичному сенсі) на певну поведінку (дію чи бездіяльність), усунення перешкод з боку інших осіб та застосування щодо них санкцій. У цивільному праві подібні інтереси громадян позначаються терміном «законні» чи «охоронювані законом». До законних інтересів можуть бути віднесені будь-які інтереси, крім антисуспільних, що враховуються державою: матеріальні, духовні, особисті та суспільні.

Окремі принципові положення Конституції, на думку авторів, можна розглядати як юридичну базу для визнання правомірною поведінки, прямо не регламентованої правом (наприклад, положення про поважання особистості, охорону особистого життя і гарантіях недоторканності особистості, поважання прав і законних інтересів інших осіб тощо).

Таким чином, констатують автори, в основі визнання правомірності свідомої поведінки громадянина, конкретно не регламентованої нормами, лежить формула: «Дозволено все, що не заборонено законом», однак вона діє з певними обмеженнями. Це обмеження трьох типів: а) загальними принципами суспільства, яким поведінка не повинна суперечити; б) цільовим призначенням тих чи інших видів поведінки (залежно від галузей права); в) припустимими засобами здійснення своїх прав і законних інтересів. Правомірною, а отже, і гарантованою законом має бути лише поведінка, що не суперечить суспільним інтересам та інтересам інших осіб. Стосовно громадянина існує презумпція правомірності поведінки, не забороненої правом. Це означає, що поведінка громадянина (за відсутності правової регламентації у відповідній сфері) передбачається правомірною, якщо не буде доведено зворотне [3, с. 31–34].

Наведена позиція авторів щодо визнання правомірності свідомої поведінки, конкретно не регламентованої нормами права, на основі принципу «дозволяння всього, що не заборонено законом», значною мірою суперечить тому механізму дії права, який визначав вище В.М. Кудрявцев. Адже при відсутності правової регламентації поведінки нормами права не виникають «на основі норм» правовідношення і така модель поведінки, на яку повинна бути

зорієнтована індивідуальна правосвідомість, «правильно відбиваючи зміст права і стимулюючи дії особи в напрямку дотримання норми». Більше того, принцип дозволення будь-якої не забороненої законом поведінки не вимагає від людини знання своїх прав і обов'язків, як і знання позитивних норм закону і знання права, обмежуючись самим тільки знанням заборон, встановлених законом. Бо коли достатньо не порушувати заборон закону, щоб поведінка автоматично визнавалася правомірною, навіщо знати свої права і обов'язки, знати правові норми?

Можливо через це автори формулюють застереження стосовно обмежень для дії даного принципу. Відтак, замість поведінки, не забороненої законом, правомірною визнається поведінка, що «не заборонена правом». Крім того, ця поведінка не повинна суперечити суспільним інтересам та інтересам інших осіб і до того ж засоби здійснення своїх прав і законних інтересів повинні бути «припустимими». І, врешті-решт, правомірність поведінки, не регламентованої правом, є умовною, адже можна «довести зворотне», тобто її неправомірність.

Таким чином, визначення критеріїв і підстав визнання поведінки правомірною набуває важливого значення для розвитку теорії права.

Література:

1. Кудрявцев В.Н. Право и поведение / В.Н. Кудрявцев. – М., 1978. – 192 с.
2. Явич Л.С. Социализм : право и общественный прогресс / Л.С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1990. – 272 с.
3. Кудрявцев В.Н., Малеин Н.С. Закон и пределы правомерного поведения / В.Н. Кудрявцев, Н.С. Малеин // Советское государство и право. – 1980. – № 10. – С. 31–38.

Ганзенко О.О., к.ю.н., доц. (м.Запоріжжя, Україна)

ТЕОРІЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ В КОНТЕКСТІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА

Механізм правового регулювання української держави знаходиться в процесі реформування і подальшого удосконалення. В умовах демократизації українського суспільства і державної влади, підвищення ролі громадськості в побудові соціальної правової держави особливу роль повинні відігравати конкретні правові інструменти досягнення приватних і публічних цілей суспільного розвитку. Такі інструменти визначають в теорії права терміном «правові засоби», що дозволяє узагальнити всі елементи правового регулювання та бачити у праві не просто систему обов'язків, дозволів та заборон, а реальний механізм реалізації та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави в цілому. Саме тому актуальним є дослідження правових засобів як складових механізму правового регулювання в контексті інструментальної теорії права.

Детально дослідили категорію «правові засоби» вітчизняні науковці: О.В. Онуфрієнко у праці «Правові засоби у контексті інструментальної теорії права» [1] та А.М. Денисова у дисертаційному дослідженні на тему «Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження)» [2].

На думку О.В. Онуфрієнко, правові засоби – це система субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин, що поступово набувають характеру інструментальної гри, досягають приватних та публічних цілей. Новаційність запропонованої О.В. Онуфрієнко дефініції визначається введенням до її понятійного простору ознаки системності, комплексним обґрунтуванням сучасного цільового призначення правових засобів та зосередження уваги на ігровій забарвленості правовідносин у сучасних умовах. Використання категорії «система» підкреслює, по-перше, системотворчий характер правових засобів стосовно правових цілей і, по-друге, означає, що саме правові засоби виступають окремими реально функціонуючими елементами правової системи в цілому. Цільове призначення правових засобів детермінується виявленою роллю права в суспільствах, що поступово набувають постмодерністського характеру. Розгляд правовідносин як специфічної інструментальної гри дозволяє підкреслити особливу змагальність, що є властивою правовідносинам за сучасних умов [1, с. 14–15].

Таким чином, правові засоби – це ключова категорія інструментальної теорії права, і у найбільш загальному визначенні є системою передбачених нормами права методів, способів та прийомів досягнення приватної чи публічної мети суб'єктами правовідносин. Тобто, поняття «правові засоби» і «правові інструменти» є фактично синонімами. Такий методологічний підхід до вивчення та сприйняття права дозволяє бачити у будь-якому правовому явищі не просто систему дозволів, заборон та зобов'язань, а сукупність реальних та дієвих інструментів досягнення приватної чи публічної мети.

Отже, правові засоби – це певні юридичні категорії та діяння суб'єктів з їх застосування з метою досягнення конкретного результату [3, с. 536].

У юридичній літературі засоби правового регулювання класифікують за певними критеріями. Залежно від ступеня складності розрізняють: прості (суб'єктивні права та юридичні обов'язки; заохочення і покарання; пільги та заборони); складні (норма; інститут). Залежно від функціонального призначення: регулятивні (дозволи); охоронні (засоби захисту). За предметом правового регулювання: конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні тощо. За характером: матеріальні (рекомендації); процесуальні (позов). За часом дії: постійні (громадянство); тимчасові (премія). Залежно від виду правового регулювання: нормативні (заборони, встановлені нормами права); індивідуальні (акт застосування права). Залежно від інформаційно-психологічної спрямованості: стимулюючі (заохочення); обмежуючі (примус) [3, с. 536–537].

Категорія «правові засоби» безпосередньо пов'язана із поняттям механізму правового регулювання. Так, на думку П.М. Рабіновича, механізм

юридичного регулювання – це система всіх юридичних засобів, за посередництвом яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини. Цей механізм не збігається повністю з юридичною системою суспільства, є дещо «вужчим» від неї. Адже до складу останньої так чи інакше входять і такі явища, в яких ані держава, ані суспільство не зацікавлені (наприклад, правопорушення).

Таким чином, П.М. Рабінович всі форми та способи правового регулювання називає правовими засобами, до яких відносить: юридичні норми (моделюють, регламентують суспільні відносини); нормативно-юридичні акти («організують» зміст юридичних норм, виражають їх назовні, забезпечують набуття ними формально обов'язкової чинності); юридичні факти (породжують, змінюють або припиняють суб'єктивні юридичні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів); юридичні відносини (конкретизують взаємні суб'єктивні юридичні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів); акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків; правосвідомість (ідеологічно, духовно забезпечує процес юридичного регулювання); законність (гарантує реальність здійснення регулятивного процесу); інтерпретаційно-юридичні акти (забезпечують однакове розуміння змісту юридичних норм); акти застосування юридичних норм (забезпечують владну організацію юридичних відносин між правореалізаторами).

Зазначені засоби юридичного регулювання, система яких утворює його механізм, зазначає П.М. Рабінович, – це своєрідні юридичні інструменти, що їх використовує держава (через свої органи), а також інші учасники суспільного життя – суб'єкти права для досягнення тих чи інших цілей [4, с. 199–200].

Отже, в широкому розумінні правовими засобами можна назвати всі засоби досягнення визначеної мети, які регламентовані нормами права, передбачені чинним законодавством. Адже, регламентованість правом визначає правовий характер тих чи інших засобів.

До субстанціональних правових засобів (засобів-постанов, інструментів) А.М. Денисова відносить зобов'язання, дозволи, заборони, заохочення, пільги, норми права, принципи права тощо, в той час як до дієвих (засобів-дій, технологій) – акти реалізації права, акти застосування права, акти тлумачення права і всі процеси юридичної діяльності. Всі правові засоби, на її думку, в результаті узагальнення (трансформації), поділяються на правові стимули та правові обмеження. Правовий стимул визначається як засіб формування у суб'єкта необхідної законослухняної поведінки шляхом створення необхідних умов щодо задоволення суб'єктивних інтересів суб'єкта завдяки виконанню правових приписів. А правові обмеження – це правовий засіб стримування протиправного діяння, що створює умови для задоволення інтересів уповноваженого суб'єкта і суспільних інтересів в охороні й захисті [5, с. 191–192].

Таким чином, правові засоби є основними елементами механізму правового регулювання та дозволяють бачити в праві реальний інструментарій досягнення приватних і публічних цілей учасниками правовідносин. В

контексті євроінтеграційних процесів категорія «правові засоби» може використовуватися для позначення всіх правових інструментів адаптації, гармонізації законодавства та юридичної практики України до права ЄС. Перспективність подальшого дослідження даної теми обумовлена популярністю інструментальної теорії права, її прикладним характером та універсальністю.

Література:

1. Онуфрієнко О.В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.В. Онуфрієнко; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2004. – 18 с.
2. Денисова А.М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.М. Денисова; Національна академія внутрішніх справ МВС України. – К., 2012. – 230 с.
3. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук (відп. ред.), А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник / П.М. Рабінович; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Вид. 10-е, зі змін. – Л. : Край, 2008. – 224 с.
5. Денисова А. Правові засоби : поняття та види / А. Денисова // Право України. – 2010. – № 7. – С. 190–195.

Риндюк В.І., к.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОН»:

Термінологія будь-якої науки, зокрема і юридичної, має відповідати таким вимогам як однозначність, точність в межах певної термінологічної системи, наявність дефініції (визначення). Недотримання зазначених вимог призводить до невизначеності правових положень, плутанини та непорозумінь в юридичній практиці, спричиняє необхідність тлумачення юридичних термінів. Однак, незважаючи на те, що термін «закон» є одним з найбільш використовуваних в правовій сфері, а його вивченню присвячена незліченна кількість наукових праць, на сьогодні юридичною наукою не вироблено єдиного, однозначного та точного уявлення про поняття закону, відсутня однозначна дефініція терміну «закон» і в законодавстві України.

Слід констатувати, що на теперішній час в юридичній науці та практиці наявні два підходи до визначення терміну «закон»: «широкий» та «вузький». Зокрема, в Рішенні Конституційного Суду від 11.07.1997 р. № 3-зп зазначено, що аналіз тексту Конституції України свідчить про те, що термін «закон» вживається в ній як у широкому, так і вузькому значеннях. У широкому значенні (яке охоплює також Конституцію України) термін «закон» вживається,

наприклад, у статтях 13, 24, 35, 58, 68 Конституції України, які закріплюють загально визнані правові принципи – рівність громадян перед законом, недопустимість відмови від виконання законів з мотивів релігійних переконань, незворотність дії законів у часі, незвільнення від юридичної відповідальності через незнання законів тощо. В основному ж у тексті Конституції України термін «закон» вживається у вузькому значенні, охоплюючи лише закони України, зокрема, він часто вживається у словосполученні «Конституція України і (та) закони України» (статті 10, 15, 36, 79, 126, 150 та ін.). В іншому Рішенні Конституційного Суду України від 07.07.1998 р. № 11-рп/98 зазначено, що термін «закон» вживається в ч. 4 ст. 94 Конституції України у значенні юридично цілісного і структурно завершеного нормативно-правового акта, який приймається Верховною Радою України відповідно до її конституційних повноважень (п. 3 ч. 1 ст. 85, ст. 92 Конституції України).

У юридичній науковій та навчальній літературі термін «закон» у широкому розумінні використовують як синонім поняття права, а точніше, законодавства, тобто законами називають всі нормативно-правові акти (їх сукупність), які виходять від держави в особі всіх її нормотворчих органів [1, с. 514–515]; як будь-яке джерело права [2, с. 279–280]; як нормативно-правові акти в цілому; всі встановлені державою загальнообов'язкові правила [3; 4, с. 284]; в значенні всього чинного законодавства, всіх форм загальнообов'язкової державної нормотворчості, всіх джерел так званого позитивного права, включаючи в себе, крім законодавства, також і офіційно санкціоновані та прийняті в чинне право норми звичаєвого права, судові та адміністративні прецеденти тощо) [5, с. 6]. Термін «закон» у вузькому, власному його розумінні використовують, як правило, для позначення нормативно-правового акта вищої юридичної сили, прийнятого вищим представницьким органом державної влади або безпосереднім волевиявленням народу (в порядку референдуму), що регулює найважливіші суспільні відносини [3; 4, с. 284].

В чинному законодавстві України дефініцію терміну «закон» можна знайти в ч. 1 п. 2 Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, схвалених постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41: «Закон – це нормативно-правовий акт, що регулює найбільш значущі, найважливіші суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм)». А також в п. 1.2 Наказу Мінпромполітики України від 24.02.2014 р. № 78: «Закон – нормативно-правовий акт, який приймається в особливому порядку органом законодавчої влади, регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів, є загальнообов'язковим для всього населення і держави та охороняється державною владою».

Слід також згадати, що свого часу розроблялися та подавалися на розгляд Верховної Ради України, однак так і не були прийняті, різні варіанти проектів законів України «Про закони і законодавчу діяльність», «Про нормативно-

правові акти». В текстах зазначених законопроектів законодавець також намагався сформулювати офіційну дефініцію терміну «закон» або «Закон України» або «законодавчий акт». Наприклад, «Закон України (далі – закон) – державний нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найбільш важливі суспільні відносини шляхом визначення юридичного статусу і встановлення загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів цих відносин та юридичної відповідальності за порушення цих правил». Або, «закон – нормативно-правовий акт, що приймається відповідно до Конституції України Верховною Радою України або безпосередньо народом України на всеукраїнському референдумі, який регулює найбільш важливі суспільні відносини, крім тих, врегулювання яких належить до конституційних повноважень інших державних органів та органів місцевого самоврядування, шляхом встановлення статусу, загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів таких відносин та відповідальності за порушення зазначених правил». Або, «закон (законодавчий акт) – нормативно-правовий акт, який приймається (затверджується) всеукраїнським референдумом, Верховною Радою України, встановлює відповідні засади правового регулювання суспільних відносин, є основою правової системи України».

Таким чином, можна зробити висновок, що при формулюванні дефініції терміну «закон» у законодавстві України віддається перевага його «вузькому» розумінню, однак у самому законодавстві України, зокрема в тексті Конституції України, цей термін використовується як в «широкому», так і «вузькому» значенні.

В контексті європейських прагнень України, процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС актуальним і доцільним є врахування європейського досвіду тлумачення терміну «закон». Так, Т.І. Фулей в науково-методичному посібнику для суддів «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» (К., 2015) пише, що термін «закон», який використовується в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, отримав розвиток у практиці Європейського суду з прав людини. Так, «під терміном «закон»... слід розуміти як норми, встановлені писаним правом, так і правила, що сформувалися у прецедентному праві. Закон має відповідати якісним вимогам, насамперед, вимогам «доступності» та «передбачуваності» (див. рішення у справі «Толстой-Милославський проти Сполученого Королівства» (Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom), заява № 18139/91, рішення від 23 червня 1995 року, п. 37). Далі, автор посилається на Н.М. Оніщенко, яка пише, що у контексті розмежування та розгляду співвідношення категорій «право» і «закон» варто зазначити, що «закон» дедалі частіше розуміють не закон у строгому, спеціальному сенсі (як акт верховної влади і джерело вищої юридичної сили), а як офіційне джерело юридичних норм [6, с. 14–15].

Таким чином, враховуючи вищезазначене, у вітчизняній юридичній науці необхідно уточнити уявлення про поняття закону у «вузькому» та «широкому» розуміннях. Термін «Закон України» доцільно використовувати у вузькому

розумінні для позначення форми (виду) нормативно-правового акта Верховної Ради України (наприклад, ч. 4 ст. 13 Конституції України: «Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України»), а термін «закон» у «широкому» розумінні – для позначення юридичної норми встановленої владним авторитетом (наприклад, ч. 4 ст. 13 Конституції України: «Усі суб'єкти права власності рівні перед законом»).

Література:

1. Марченко М.Н. Теория государства и права: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 640 с.
2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: Підручник – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
3. Большой юридический словарь [Электронный ресурс] / А.Я. Сухарев, В.Е. Крутских, А.Я. Сухарева. – М. : Инфра-М. 2003. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14764..>
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид, переробл. і доповн. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
5. Нерсисянц В.С. Право и закон. Из истории политических учений / В.С Нерсисянц. – М. : «Наука», 1983. – 366 с.
6. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

*Буц О.В., аспірант (м.Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Єрмоленко Д.О., д.ю.н., проф. (м.Запоріжжя, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ПРАВАЗАСТОСОВНИХ АКТІВ

Правозастосовний акт – це прийняте у встановленому порядку на основі правових норм творче, державно-владне, формально закріплене індивідуальне рішення уповноваженого суб'єкту, спрямоване на врегулювання конкретної ситуації.

Існування широкого різноманіття правозастосовних актів, особливість ознак, що характеризують окремі групи таких актів, дозволяють провести класифікацію правозастосовних актів за різними критеріями, а саме:

1. *За формою.* Більшість правозастосовних актів є актами-документами, які мають встановлену законом письмову форму, чітко визначену назву (вирок, наказ, постанова, розпорядження тощо) та інші реквізити (дата і місце винесення, найменування органу, наявність відповідної печатки, підпису тощо). Разом з тим, правозастосовний акт може бути і в усній формі (наприклад, голосування судді), а також у вигляді фактичних (конклюдентних) дій

(наприклад, сигнал жезлом працівника поліції). Форма правозастосовного акту нерозривно пов'язана з його змістом і позначається на ньому, оскільки впливає на діяльність суб'єкта правозастосування під час вирішення справи.

Письмові правозастосовні акти також можна класифікувати на акти, що видаються із застосуванням уніфікованих бланків та акти, що видаються у довільній формі. Перші також можна поділити на правозастосовні акти, що видаються за допомогою «жорстких» бланків (значна частина акту вже сформульовані на бланку) та правозастосовні акти, що складаються з використанням «вільних» бланків (більшу частину тексту «створює» сам правозастосувач).

2. *За характером припису.* Правозастосовні акти поділяються на зобов'язуючі, забороняючі, уповноважуючі. Всі три види актів широко використовуються у процесі оперативно-виконавчої діяльності. Для юрисдикційної діяльності найбільш характерними є зобов'язуючі та забороняючі правозастосовні акти.

3. *В залежності від кількості приписів.* Правозастосовні акти класифікуються на прості та складні. Прості містять лише один індивідуальний припис. Складні – декілька відносно самостійних приписів. В окремих випадках прості правозастосовні акти можуть бути доповнені за рахунок актів, які мають допоміжне значення, вони деталізують порядок виконання основного припису, вирішують питання, наприклад, витрат на провадження у справі тощо.

4. *В залежності від наявності мотивувальної частини.* Більшість письмових правозастосовних актів містять мотивування, як обов'язкову частину акту, тобто правозастосувач має аргументувати своє рішення. Разом з тим, окремі види актів можуть бути немотивовані (акти-команди), наприклад, наказ про призначення на посаду.

5. *В залежності від особливостей правового регулювання діяльності правозастосувача.* Правозастосовні акти поділяються на два види: по-перше, акти, процес прийняття яких чітко запрограмований правовими нормами, відповідно, рішення, яке приймає правозастосувач має враховувати спеціальний алгоритм, закладений у правових нормах; по-друге, акти, зовнішнє вираження та особливості змісту яких не регламентуються у нормативних актах, відповідно правозастосувач приймає рішення на власний розсуд.

6. *За часом виконання приписів.* Правозастосовні акти класифікуються на ті, що виконуються однією дією (сплата штрафу) та акти, що виконуються протягом тривалого часу (відбування покарання у вигляді позбавлення волі).

7. *За кількісним складом правозастосовного органу.* Можна виділити одноособові правозастосовні акти (видаються однією особою, наприклад, суддею) та колегіальні (колегія суддів).

8. *За функціональною ознакою (за місцем у механізмі правового регулювання).* Правозастосовні акти класифікуються на акти-регламентатори, що виконують функцію індивідуального регулювання суспільних відносин (наприклад, наказ про призначення на посаду) та правозабезпечувальні акти, які на основі владних повноважень компетентних органів, забезпечують реалізацію

правовідносин (наприклад, постанова про притягнення до адміністративної відповідальності).

Підсумовуючи, слід наголосити на певній мірі умовності такого розподілення правозастосовчих актів. По-перше, будь яка класифікація правозастосовних актів не може вважатися вичерпною. По-друге, не завжди можливо провести чіткі межі між окремими видами правозастосовних актів.

*Шейда В.Ю., аспірант (м.Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Ганзенко О.О., к.ю.н., доц. (м.Запоріжжя, Україна)*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВУ І ПРАВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Серед сучасних світових політико-правових процесів найбільший вплив на державу і право національних країн має процес глобалізації. І. Сопіга висловлює думку, що глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є розподіл праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення рівня культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює усі сфери життя суспільства [1]. В цілому варто погодитися із таким визначенням і вказати на особливу роль України в сучасних глобалізаційних процесах, адже наша держава знаходиться фактично на стику двох цивілізацій, західної та східної, тому не може не приймати активної участі в інтеграції.

Л.О. Васечко зазначає, що в сучасних умовах стають дедалі більш тісними зв'язки між економічною, політичною та правовою сферами суспільного життя. Зокрема, трансформуються під впливом глобалізації взаємозв'язки між правом та політикою:

1) на сьогодні досить часто пріоритетні напрями державної політики визначаються відповідно до взятих державою на себе міжнародних зобов'язань;

2) держава, яка є учасником наддержавної організації, найчастіше делегує певну частину своїх повноважень, частину суверенітету відповідному наднаціональному утворенню, що відображається, в першу чергу, на законодавстві цієї країни;

3) під впливом світових «демократизаційних» процесів державна політика модернізується таким чином, щоб якнайбільше відповідати загальновизнаним стандартам і, в першу чергу, це відбивається на праві;

4) у зв'язку з поширенням єдиних правових стандартів, поступовим зближенням правових систем у світі, формуванням єдиного правового поля, зростає рівень взаємодії, зміцнюються взаємозв'язки між існуючими політичними системами [2, с. 16].

У 2014 році Україна зробила свій остаточний геополітичний вибір. 27 червня 2014 року була підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

16 вересня 2014 року Угода про асоціацію була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом (Стаття 4 Угоди про асоціацію, у котрій йдеться про встановлення Поглибленої та Всеохоплюючої Зони Вільної Торгівлі, частково вступила в силу 1 січня 2016 року) [3]. Наступним кроком має стати набуття Україною повноправного членства у ЄС, що вимагає подальшої адаптації національного законодавства до права ЄС, приведення його у відповідність до європейських правових стандартів.

Таким чином, вплив глобалізації на державу і право України проявляється на сучасному етапі у вигляді активізації євроінтеграційних процесів, концентрації зусиль всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організації та громадян України на приведенні національного права та юридичної практики у відповідність до європейських правових стандартів у всіх сферах суспільних відносин. Європейський ринок, європейська культура є найкращими взірцями цивілізованої інтеграції з метою забезпечення основних прав і свобод людини, прогресивного розвитку національних держав. Все це обумовлює актуальність та перспективність подальшого дослідження даної тематики.

Література:

1. Сопіга І. Глобалізація як чинник світової гегемонії США [Електронний ресурс] / І. Сопіга. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2010/hlobalizatsiya-yaak-chynnyk-svitovoji-hehemoniji-ssha/>
2. Васечко Л.О. Національне право в умовах глобалізації (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л.О. Васечко ; Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка МВС України. – Луганськ, 2011. – 22 с.
3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>

Кошарновська С.Л., викладач (м. Харків, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

У різних країнах поняття соціальної функції визначають по-різному, хоча значна частина цих трактувань є досить схожою та має спільні положення. У багатьох визначеннях соціальна функція держави пов'язується з низкою заходів уряду та інших організацій, спрямованих на підвищення добробуту і задоволення потреб як найменш захищених груп і індивідів, так і населення в цілому. Необхідність реалізації соціальної функції держави щодо суспільства зумовлюється існуванням соціальної нерівності та обмеженим обсягом

ресурсів, тому одним з найважливіших напрямків реалізації соціальної функції держави є функція перерозподілу матеріально-фінансових та соціокультурних ресурсів.

Всеосяжності і різноспрямованості соціальна функція держави набуває лише в умовах соціальної держави, під якою ми розуміємо правову демократичну державу, що проголошує вищою цінністю соціальну справедливість та в якій найповніше задовольняються загальносоціальні потреби. Це форма організації суспільства, що здатна забезпечити соціальний прогрес. Серед її головних пріоритетів – соціальний захист громадян, нейтралізація соціально-економічних конфліктів, дотримання соціальних стандартів і принципів гідного життя для всіх громадян за допомогою розподілу та перерозподілу ВВП.

Передумовами становлення соціальної держави виступають: відкритий характер державної влади; гарантована рівність громадян перед законом і право на участь у державному й громадському житті; ринкова економіка; громадянський мир і солідарність. У свою чергу, її характерними ознаками є: демократична організація державної влади; високий економічний потенціал, що дозволяє здійснювати заходи з перерозподілу доходів без ігнорування інтересів власників прибутків; соціально-орієнтована структура економіки, що виявляється в розробці дієвих соціальних програм і пріоритетності їхньої реалізації; існування розвиненого громадянського суспільства; дотримання моральних норм громадянами і, насамперед, посадовими особами.

Серед основних принципів соціальної держави пріоритетним доцільно визнати принцип загального добробуту. Він спрямований на повне гарантоване забезпечення потреб громадян у необхідних матеріальних і духовних благах. Критерієм дотримання принципу загального добробуту є високий рівень життя населення, що визначається обсягом і структурою споживання, сукупністю поточних доходів і накопичень, забезпеченістю житловими умовами тощо. Принцип соціальної справедливості визначає міру забезпечення окремих громадян матеріальними та духовними благами відповідно до їх участі в суспільно-корисній діяльності та сплаті податків. Принцип солідарності означає взаємодопомогу та взаємопідтримку між різними верствами та віковими групами населення і виходить із засадничих моральних цінностей людського існування. В основу програми діяльності соціальної держави покладено соціальну відповідальність частини працюючого населення за непрацездатну частину.

Важливим принципом виконання соціальної функції в соціальній державі є принцип субсидіарності, який має дві складові: по-перше, це перерозподіл ресурсів від більш успішних до менш успішних за ринкових умов; по-друге, цей принцип передбачає законодавче врегулювання взаємодії в соціальному секторі державних і недержавних структур з наданням громадським і приватним ініціативам переваги у фінансуванні соціальних програм. Принцип соціальної безпеки у виконанні соціальної функції обумовлює та гарантує безпеку людини, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз

шляхом скоординованої системи національної безпеки та соціальної політики, розвитку системи соціального (державного та недержавного) страхування, інтеграції України в міжнародну систему соціального розвитку.

Такому типу держави притаманні спеціальні функції, оскільки тільки соціальна держава є «державою для людини» і реально забезпечує матеріальними ресурсами право громадянина на життя. Відповідно, соціальна держава в рамках реалізації соціальної функції реалізує такі субфункції: захисну; стимулюючу; інвестиційну; інтегративну. Захисна субфункція полягає у створенні механізму гарантування соціально-економічної безпеки людини через усунення і попередження ризиків та їх наслідків, у забезпеченні системи захисту від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, а також – у реалізації державних соціальних гарантій, стандартів і нормативів. Стимулююча субфункція полягає у створенні системи заохочень для представників різних соціальних груп до соціально-економічної активності, ініціативи та ефективного використання підприємницького потенціалу. Важливим стимулом в виконанні цієї субфункції виступає дотримання високих стандартів життя і умов для людського розвитку. Інтегративна субфункція полягає у забезпеченні суспільної злагоди, запобіганні екстремально-високої маргіналізації та поляризації суспільства, його фрагментації на соціально-ізолювані верстви та атомізовані групи. Інвестиційна субфункція полягає в розвитку соціальної інфраструктури, забезпеченні доступності охорони здоров'я, освіти, духовно-культурних здобутків. Саме ці напрямки соціальної політики є ключовими напрямками активності держави в комплексній реалізації нею соціальної функції. Субфункція соціального контролю полягає в наявності механізму, за допомогою якого суспільство і його елементи забезпечують дотримання певних правил (звичаїв, правових і моральних норм, законів, адміністративних рішень), порушення яких завдає шкоди функціонуванню всієї соціальної системи.

Соціальний контроль виступає органічним елементом системи управління соціальним процесом, механізмом зворотнього зв'язку між громадянами та державою. На сучасному етапі становлення соціальної держави України стратегічними пріоритетами в реалізації соціальної функції за сферами діяльності виступають: політика доходів населення; зайнятості населення; соціальної безпеки та соціального захисту населення; охорони здоров'я населення; демографічного розвитку; соціокультурного середовища; систем життєзабезпечення населення, захисту від природних і техногенних аварій і катастроф; соціального партнерства; зовнішньої політики.

Отже, соціальна функція держави може бути визначена як діяльність з реалізації соціальної політики в управлінні соціальною сферою суспільства, забезпеченні матеріальних і соціокультурних потреб його членів, регулюванні процесів соціальної диференціації суспільства, у тому числі – доходів економічно активного населення і непрацевдатних громадян, що дозволяє кожному членові суспільства реалізовувати його найважливіші соціально-економічні права, насамперед - право на рівень і якість життя, необхідні для нормального відтворення і розвитку особистості.

Макроблоками соціальної функції та соціальної політики виступають соціальне вирівнювання та соціальний захист.

Особливістю соціальної політики є необхідність доведення її кінцевих результатів до кожного громадянина. У зв'язку з цим місцевий рівень виявляється основною ланкою здійснення заходів соціальної політики. У соціальній державі безпосереднім суб'єктом вирішення вказаних завдань є місцеве самоврядування. Реалізація соціальної функції нерозривно пов'язана із економічною політикою держави. Економічна політика є одним з базових механізмів функціонування соціальної держави.

Принцип загального добробуту як основоположний для соціальної держави обумовлює в якості необхідної умови її існування високий рівень економічного розвитку, що дозволяє забезпечувати прожитковий мінімум для кожного громадянина. Тому ключовим моментом реалізації соціальної функції в соціальній державі є створення відповідної економічної бази. Згідно зі світовим досвідом, найефективнішою економічною моделлю, що дозволяє найбільш повно реалізувати соціальну функцію держави, є соціально-орієнтована ринкова економіка. При цьому ринкові механізми забезпечують економічну ефективність, а державна участь – соціальне спрямування використання результатів ринкової економіки за допомогою податково-фіскальних механізмів, заходів грошово-кредитної та бюджетної політики.

Економічна політика соціальної держави передбачає: поглиблення ринкової трансформації економіки; створення необхідних для цього нормативно-законодавчої бази та інфраструктури; сприяння розвитку та співіснуванню державного та приватного секторів економіки, які мають рівні права (без особливих пільг і виключних привілеїв); стимулювання розвитку соціально-благодійної діяльності. В економічній політиці соціальної держави потрібно поєднання заходів державного регулювання, і конкуренції, і розвитку особистої ініціативи громадян щодо забезпечення власного добробуту.

Підсумовуючи, можна зазначити, що соціальну функцію сучасної соціальної держави пропонується розглядати як системну єдність двох взаємозалежних і взаємодоповнюючих напрямів дії, а саме: соціального розвитку і соціального захисту. Теоретичну посилку концепції захисної функції соціальної політики доцільно будувати на засадах досягнення соціально-прийняттого життєвого рівня та врегулювання його гарантій відповідно до соціальних стандартів і нормативів.

У свою чергу, реалізація визначених положень сприятиме становленню України як високорозвиненої європейської соціальної держави, яка забезпечує розвиток людського потенціалу, бере на себе відповідальність за соціальну справедливість, соціальну безпеку, соціальну рівність, добробут громадян та соціальну злагоду в суспільстві. Створення правової соціальної держави повинно стати загальнонаціональною ідеєю та програмою дій усіх громадян України.

Література:

1. Гайдуцький П.І. Фінансування соціальної політики : навч. посібник / П.І. Гайдуцький, О.Є. Подолева. – К. : Українська академія держ. управління при Президентіві України, 1995. – 72 с.
2. Исаченко Т.М. Социальная политика Европейского союза : опыт развития // Труд за рубежом. – 1999. – №1. – С.84–96.
3. Каск Л.И. О некоторых вопросах понятия функций государства / Л.И.Каск, Л.В. Николаева // Вестник ЛГУ. Сер. Экономика, философия, право. – 1974. – Вып.2 – С. 103–112.
4. Крупнік А.С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства : дис... канд. політ. наук. – Одеса, 2002. – 169 с.
5. Хабибулин А.Г. Научные основы типологии государства : Вопросы теории и практики /А.Г. Хабибулин. – СПб.: Республика, 1997. – 223 с.

Токарська А.С., д.ю.н., проф. (м.Львів, Україна)

ДЕРЖАВНІ ПОТРЕБИ У ПРАВОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасні події у державі свідчать про гостру потребу комунікації, брак якої гостро відчуває наше суспільство. Діалог держави і громадян є недостатнім.

Філософсько-правова сфера, дотримуючись «методологічної дисциплінованості», спирається на міждисциплінарність, тобто на досягнення багатьох гуманітарних наук, серед яких: філософія, теорія та історія держави і права, політологія, кратологія, соціопсихолінгвістика, теорія інформації, синергетика, правова герменевтика, журналістикознавство та ін. Однак соціальні умови функціонування комунікації надзвичайно стрімкі, щоб можна було говорити про звичну асиміляцію наук, зміну на цій основі її станів. Моменти комунікативної трансформації є не стільки кульмінацією взаємодії (як правило, проблемної), скільки фіксацією неможливості з певних причин зберегти наявну ситуацію буття чи статички функціонування.

Еволюційний перехід в інтенційній схемі взаємозв'язку комунікаторів спрацьовує на рівні механізмів, що підпорядковані законам прогресії за будь-яких умов розвитку комунікації. Однак покладатися на спонтанне використання класичних моделей взаємодії у процесі комунікації «відправник – інформація – приймач» за схемою Шеннона чи Лассвела не можливо. Вони (схеми) задані як орієнтовні і водночас відкриті для уточнення, конструктивної видозміни, що сприяють зміненим взаєминам непередбачуваних комунікативних актів. Водночас ми свідомі того, що якою складною не була б модель комунікації (із бар'єрами, несумісністю психологічною і т. ін.) кожний наступний її етап, якщо вона відбувається у правовому полі, є усе-таки способом або виходу із

конфлікту, або наближення до пошуку інших засобів взаємозв'язку задля подолання проблем, не порушуючи засад рівноправності, свободи, справедливості та взаємної поваги.

Дієвим суб'єктом комунікації, у т. ч. кризової, конфліктної, є держава, яка покликана створювати умови реалізації права на комунікацію через передання інформації, її збирання і збереження, а також повинна забезпечувати у суспільстві гармонійні і справедливі взаємини. Відтак, інтенції щодо сутності правової комунікації у демократичній державі спрямовані на перетворення через розвиток комунікації як такої, що наділена стратегією загального поступу, заснованого на принципах сповідування поваги до гідності, солідарності та формальної рівноправної участі в інтеракціях.

Беручи до уваги надзвичайну складність комунікативних моделей сьогоденної практики, стверджуємо про переважаючий намір поширеності правового дискурсу на різні сфери діяльності (політику, економіку, гуманітарну сферу, мораль та ін.) із поєднанням насамперед безпекових намірів під час інтеракції (інтелектуальний, моральний, духовний, політичний, ідеологічний) з єдиною чітко визначеною метою легітимації інтеракцій, із гетерогенними специфікаціями суб'єкт-суб'єктного зв'язку у дискурсі (міжособистісний, груповий, колективний, владний, масовий, загальнолюдський). Характеристику «професійного», тобто галузевого дискурсу, поглиблюють відповідно тематичні дискурси (адміністративний, цивільний, кримінальний, міжнародний і т. ін.), які, відповідно, передбачають породження метадискурсів.

Запропонована дослідниками неоднозначна класифікація за типами дискурсів (тематичний, конфесійний, професійний, метадискурси, дискурс влади) не може бути визнана як достатня, оскільки правовідносини є складною багатовимірною психо-соціолінгвоментальною моводією чи конклюдентною дією. Відтак незаперечно актуальною залишається концепція права як дискурсу, універсальної моделі різних соціальних практик, оскільки вона може бути використана як ключовий концепт особливого філософсько-правового осмислення й аналізу найрізноманітніших «соціальних практик і навіть усієї соціокультурної дійсності в цілому».

Найбільш близьким до інтерпретації правової комунікації однак є трактування дискурсу як «найважливішого знаряддя глобальних перетворень соціальної реальності», спрямованих на еволюціонування прав і обов'язків комунікантів за умови правової відповідальності кожного суб'єкта. Йдучи за Габермасом, легітимізація, що запобігала б дії механізмів створення такої комунікації, яка руйнує панування права, а натомість забезпечувала б основну правову цінність – справедливість, рівність, свободу. Комунікативна дія (правова і протиправна) – це «комунікативний праксис» із:

а) правосвідомості, мовосвідомості суб'єкта;

б) інтерпретації тексту та міжособистісного каналу взаємодії, сформованого під впливом ментального та культурно-правового стереотипу, типу соціального правового дискурсу, що передбачає, у тому числі, діалог – компроміс – співпрацю – взаємодію. У періоди особливого загострення

ситуації в державі правова комунікація покликана убезпечувати громадян від капітуляції іншій стороні.

Право як засіб комунікації сприймається як конструктивний механізм впливу на комунікативну свідомість, що користується правом «вибору парадигм і критеріїв» оцінювання Іншості. Ключова роль у комунікативному процесі за всіх обставин належить перш за все керівництву держави, елітам, громадянському суспільству.

Література:

1. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия/ П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон; [пер. с англ. А.Суворовой]. – М.: Апрель-Пресс; Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.

2. Климанська Л.Д. Соціально-комунікативні технології в політиці: таємниці політичної кухні: монографія / Л.Д.Климанська. – Львів: Вид-во Націон. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – 332 с.

Батанов О.В., д.ю.н., проф. (м. Київ, Україна)

МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ГНОСЕОЛОГІЧНІ, ОНТОЛОГІЧНІ ТА АКсіОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

На нинішньому етапі розвитку світової цивілізації суспільство переживає процеси трансформації всіх сфер людського життя, у якому всеохоплююча інтеграція та інформаційно-комунікаційна революція створює об'єктивні передумови як для об'єднання людства та його духовного і матеріального розвитку, так і для його роз'єднання. При цьому вирішальний вплив має технологічний прогрес, пов'язаний із розвитком електронних засобів комунікації і обробки інформації. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. виявив основоположну тенденцію соціального розвитку людства, яка отримала назву глобалізації. Глобалізація являє собою процес, обумовлений об'єктивними факторами інтенсивного зближення і взаємодії різних частин цілісного світу. Разом із тим, із позитивними аспектами глобалізаційного розвитку виявилися і його суттєві проблеми.

Виникнення нового соціального поділу суттєво трансформує соціальні структурні відносини та впливає на загальну переоцінку цінностей як з боку індивіда, так і певних етнічних, релігійних, територіальних спільнот, у тому числі й територіальних громад. Особливої уваги потребує вивчення соціокультурних, політичних, економічних детермінант, що спричиняють негативні прояви глобальних трансформацій. З одного боку, глобалізація відкрила людям нові можливості для новаторства й підприємництва, а також

прискорила глобальне економічне зростання. З іншого, глобалізація має і негативні аспекти. Вона підсилює нерівність між багатими та бідними як всередині країн, так і поміж ними; вона викликає неправильний розподіл ресурсів між приватними і державними інтересами.

На практиці глобалізація виступає як економічний і науково-технічний процес і одночасно процес цивілізаційний, що має свої соціокультурні детермінанти. Саме тому, соціально-філософський дискурс визначається нагальною потребою розуміння головних закономірностей розвитку суспільства за умов глобалізаційних зрушень в економічному, політичному, соціальному й культурному житті в Україні та побудови громадянського суспільства і демократичної соціально-правової держави. Парадокси глобалізації не випадково є предметом гострих теоретичних суперечок, оскільки неоднозначність процесів, що розгортаються, неминуче відбивається на уявленнях про них.

Актуальність проблеми обґрунтована також тим, що в сучасній науковій літературі відсутні відповіді на цілу низку політико-правових питань, які виникають у зв'язку з глобалізацією, оскільки основну увагу авторів зосереджено на економічній і культурній складовій глобалізації. Зокрема особливо актуалізується проблема розвитку демократичних процесів, конституційно-правової модернізації інститутів публічної влади в умовах світу, що глобалізується, як повинні реагувати національні держави на ситуацію, що складається. У який спосіб повинна себе позиціонувати Україна: як жертва глобалізації чи цілком достатньо усвідомлювати, що ми своєрідним чином вбудовуємося в глобальні світові порядки.

Незважаючи на формування глобалістичного дискурсу, конвенціалізація якого свідчить про загальнонауковий інтерес до феномену глобалізації (В.П. Горбатенко, О.В. Крисенко, О.Л. Мозговий, Л.А. Ороховська, Ю.В. Ткачук, О.О. Фурса та ін.), розробка даної проблематики залишається фрагментарною. Особливо відчутний дефіцит належного осмислення глобалізації з точки зору теорії місцевого самоврядування, муніципального права та сучасного муніципалізму. Адже стрімкий розвиток муніципального права у сучасних демократіях, тріумфальний рух принципів субсидіарності, регіоналізації та децентралізації, який відбувся у період після другої світової війни в Європі та США, породив тенденцію муніципалізації конституційного життя та правових систем у цілому.

Свідченням тому є становлення системи муніципальних прав особи, механізмів їх гарантування та захисту, що є основою для соціального гомеостазису територіальної громади, який, з одного боку, є невід'ємною характеристикою організації та діяльності місцевого самоврядування на певній території та, з іншого боку, властивістю сучасного муніципального права, яке, у свою чергу, виконує специфічну гомеостазисну роль у процесах формування соціально-правової державності та громадянського суспільства.

Місцеве самоврядування, регіоналізація та децентралізація стають тепер провідними принципами демократичної внутрішньої та зовнішньої державної політики та конституційно-правового регулювання у розвинутих зарубіжних країнах. У світі все більше відбувається усвідомлення того, що надмірний централізм не змінює держави, а веде до нездатності державного апарату та фактичної девальвації конституційних норм. Так, основна спрямованість принципу субсидіарності у ХХ ст. полягала у подоланні фашистських і соціалістичних тенденцій, захисті автономії особи та права на самоврядування низових політичних одиниць – територіальних громад. Субсидіарність організації влади тим самим протиставлялася тенденціям у напрямі авторитарної централізованої держави. Субсидіарність розглядалася як передумова устрою, що базується на свободі: держава, яка дотримується принципу субсидіарності, гарантує своїм громадянам свободу і незалежність; вона гарантує місцеве і регіональне самоврядування. Захист свободи через реалізацію принципу субсидіарності нині проголошується однією з традиційних цінностей європейського політичного устрою. З одного боку, визнання та гарантування широкого каталогу прав територіальних колективів у демократичних країнах створює умови для формування в них моделі так званої «муніципальної держави», а, з іншого – розвинуте місцеве самоврядування бачиться як «запускаючий інструмент» процесу євроінтеграції, транскордонного та міжконтинентального співробітництва.

У силу цього можна говорити про колосальну роль сучасного муніципального права в умовах глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. Сьогодні особливо актуалізується питання про процеси визнання, становлення та перманентного розвитку муніципалізму, місцевого самоврядування та інститутів локальної демократії в окремих європейських державах, європейському континенті в цілому та загальноцивілізаційному значенні з точки зору формування українського, європейського та світового конституціоналізму, процесів демократизації, глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. Саме у цьому аспекті й варто розуміти зафіксований у Європейській Хартії місцевого самоврядування мотив її прийняття: «охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади».

Слід зазначити, що фундаментальні принципи демократії, верховенства прав і свобод людини, визнання місцевого самоврядування, а також акумульований світовий досвід організації та функціонування муніципальної влади, знайшли своє закріплення у так званих міжнародно-правових стандартах місцевого самоврядування, на значення яких у процесах формування європейського муніципального права та нормативному регулюванні організації та функціонування місцевого самоврядування в окремих зарубіжних країнах з позиції їх генезису, системи, функцій тощо вже неодноразово звертали увагу вітчизняні вчені-муніципалісти.

У практиці муніципального будівництва найбільш важливим є не тільки загальне визнання, рецепція, ратифікація, імплементація та законодавче закріплення стандартів місцевого самоврядування, але й реальний та ефективний режим їх дотримання та захисту. Саме для того, щоб муніципальні права не залишалися декларативними, необхідний конкретний внутрішньодержавний механізм здійснення міжнародних стандартів місцевого самоврядування. Формування такого механізму, налагодження його елементів залишається однією з найбільш актуальних проблем удосконалення муніципального законодавства.

Міжнародні стандарти муніципальної демократії відіграють значну роль у процесах становлення муніципалізму, соціально-правової державності та реалізації прав місцевого самоврядування в сучасному світі. Такими стандартами виступають міжнародно-правові норми, що регламентують основні принципи, форми і методи здійснення муніципальної діяльності, прийняті державами світу в рамках міжнародних міждержавних організацій. Особливостями міжнародних стандартів у цій сфері є те, що вони регламентують спільно вироблені державами концептуальні підходи і міжнародно-легальні принципи становлення, формування і функціонування інституту місцевого самоврядування на території конкретних держав.

Водночас, у сучасних міжнародно-правових стандартах локальної демократії доволі рельєфно відображене її значення в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції, зокрема безпосередньо зазначається, що міждержавні угоди, які укладаються у сфері місцевого самоврядування, прямо обумовлені прагненням до досягнення «більш сильної єдності» між державами (Преамбула Європейської Хартії місцевого самоврядування); стверджується, що вони приймаються зі спеціальною метою – «бути для всіх націй стандартом, до якого слід прагнути, намагаючись досягти більш демократичного процесу, поліпшуючи, таким чином, добробут свого населення» (Преамбула Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування) або зазначається, що метою їх ухвалення є «сприяння економічному та соціальному прогресу прикордонних регіонів і зміцненню солідарності, яка об'єднує народи Європи» (Преамбула Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями).

Закріплення таких положень на універсальному та регіональному рівні за допомогою рамкових норм міжнародного права, свідчить про важливість інституту місцевого самоврядування не тільки у міжнародному аспекті, що характеризується актуалізацією і глобалізацією предметів муніципально-правового регулювання, але й в національному (внутрішньодержавному) вимірі, їх роллю у процесах формування національного муніципального законодавства, реалізації прав людини становлення муніципальної влади та ефективної моделі місцевого самоврядування в Україні.

*Садовський М.М., аспірант (м.Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Єрмоленко Д.О., д.ю.н., проф. (м.Запоріжжя, Україна)*

ФІЛОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

Одним з найбільш уживаних у науковій літературі є спосіб тлумачення права, який у різних джерелах називають «граматичним», «філологічним», «мовним», «лінгвістичним», «текстовим» або «словесним». Тому, вважаємо необхідним, визначити співвідношення зазначених понять. Як визначено у «Малій філологічній енциклопедії», «Філологія – це сукупність (єдність) гуманітарних наук: мовознавства, літературознавства, фольклористики, текстології, джерелознавства, риторики, палеографії тощо, які вивчають духовну культуру певного народу чи цивілізації через мовний і стилістичний аналіз літературних та інших пам'яток. Головним предметом її досліджень є текст, а метою – його коментар та інтерпретація» [1, с. 425].

Отже, стосовно сукупності конкретних розумових прийомів встановлення змісту правової норми, найбільш коректно говорити про «філологічний» спосіб доктринального тлумачення права, як про найбільш загальне поняття. Терміни «граматичний», «лінгвістичний», «мовний» є більш вузькими, адже граматики, лінгвістика та мовознавство є складовими філології. Що ж стосується термінів «текстовий» та «словесний», то, на нашу думку, текст та слово є скоріш предметом такого тлумачення, а не його способом.

Філологічний спосіб доктринального тлумачення права являє собою з'ясування інтерпретатором (вченим-юристом) змісту правової норми на основі філологічного аналізу тексту правового припису і передбачає встановлення значення окремих слів та словосполучень як у загальноживаному, так і в термінологічному значенні. Філологічний спосіб доктринального тлумачення охоплює з'ясування значення окремих слів, термінів, словосполучень суб'єкт тлумачення має звертати увагу на вживанні прийменники, сполучники, на доконаний чи недоконаний вид дієслова, дієприкметники, дієприслівники тощо. Така робота можлива лише при глибокому розумінні інтерпретатором мови норми права, в іншому випадку порушується логіка норми, невірні встановлюються цілі правового припису, відбуваються інші помилки тлумачення. Як правило, процес такого з'ясування відбувається одночасно з прочитанням положень норми права.

Більшість вчених (С.С. Алексєєв, Н.І. Хабібуліна та ін.) визначають філологічний спосіб тлумачення права як «первинний» та «вихідний», тому що норми права існують, перш за все, у мовній формі, виражаються, як правило, у тексті та конструюються у вигляді граматично оформлених речень. Отже, тлумачення права завжди пов'язано з мовною граматикую [2, с. 131].

У європейській юридичній традиції склалося два підходи щодо статусу природної мови, яка використовується у правовій сфері. Одна з них полягає у тому, що мова правових текстів являє собою особливу юридичну мову,

призначену лише для спеціалістів з відповідною освітою, професіоналів, а інша – в тому, що мова права – це «підстиль» літературної мови, який має бути зрозумілим усім носіям мови, адже реалізація права передбачає його розуміння.

Першу точку зору поділяють деякі німецькі дослідники. Так, на думку А. Шнітцера, існує «спеціальна юридична мова», яка потребує особливих знань; О. Гірке стверджує, що законодавчі акти написані «абстрактною мовою юристів», яка абсолютно незрозуміла для не фахівця; В. Гедеман вважає труднощі, пов'язані із ясністю мови закону, «неподоланими» [3, с. 57–58].

Прибічники другого підходу вважають мову законодавства стилем загальнолітературної мови, на основі якої вона виникла.

Такий підхід до мови права є сьогодні найбільш розповсюдженим у світовій науковій думці. Так, Д. Меллінкофф розглядає юридичну мову як «трансформацію природної мови», підкреслюючи, що мова права має бути «простою та ясною». Й. Гемар зазначає, що «юридична термінологія та юридична мова розвивалися та функціонують як форми природної мови». Х. Маттіла наголошує на тому, що «юридична мова працює як функціональний варіант природної мови, але має низку наступних особливостей: морфосинтаксичні, семантичні та прагматичні. З одного боку, юридична мова використовується у першу чергу професіоналами, з іншого боку, інформація, що міститься у ній, призначена для всього населення» [4, с. 35].

Враховуючи наведене, можна цілком погодитися з М.Є. Воробйовою в тому, що юридичні тексти, конструкції, терміни, що складають зміст юридичної мови, є «амбівалентними». З одного боку, вони «являють собою продовження природної мови і не можуть бути такими, оскільки закон звернений до пересічних громадян та покликаний регулювати їх соціальну поведінку». З іншого – мають «вузькоспеціальний зміст, призначений для спеціалістів, тому що впливають із системи права, юридичних презумпцій» [4, с. 36]. Амбівалентність такого роду актуалізується коли юридичний текст і термін, як його компонент, поєднують одночасно спеціальні та звичайні смислові компоненти.

Таким чином, використання філологічного способу доктринального тлумачення права передбачає обов'язкове врахування лінгвістичної характеристики слова, що виступає в якості терміну, визначення специфіки його лексико-синтаксичного зв'язків, встановлення відповідності його лексичного значення термінологічному поняттю. Особливо це наочно проявляється під час доктринального тлумачення речень, основу яких складають термінологічні словосполучення, де особливе значення має логічний наголос.

Застосування філологічного способу доктринального тлумачення права сприяє встановленню намірів законодавця щодо регулювання певних суспільних відносин. Якщо у процесі створення нормативно-правового акту його мета була чітко встановлена, узгоджена з іншими нормативними положеннями, знайшла відображення у нормі, то такий правовий припис не викличе труднощів у його з'ясуванні. Необхідність його інтерпретації може

взагалі не виникнути. Однак, якщо наміри та цілі законодавця не відображаються у нормі права, хоча мали б бути закріплені, тоді інтерпретація норми залежить від коректного використання прийомів філологічного способу доктринального тлумачення права, які дозволяють виявити наміри законодавця, виходячи із загального змісту нормативно-правового акту та інших чинників.

Література:

1. Мала філологічна енциклопедія / укл.: О. Скопненко, Т. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2007. – 478 с.

2. Алексеев С.С. Право: Азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 711 с.

3. Керимов Д.А. Законодательная техника: научно-методическое и учебное пособие / Д.А. Керимов. – М.: Норма, Инфра-М, 1998. – 127 с.

4. Воробьева М.Е. Оппозиция официального и обыденного толкования права (лингвокогнитивный аспект) / М.Е. Воробьева // Вестник Томского государственного университета. – 2014. – № 383. – С.35–41.

Саміло Г.О., к.ю.н., доц. (Запоріжжя, Україна)

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗМІШАНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Правова система визначає усю систему правових явищ в державі, сукупність юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється регулятивний вплив на суспільні відносини. Під правовою системою, як правило, розуміється правова організація всього суспільства, в якій право, звичайно, є ядром. Правова система України як молодої держави знаходиться в стані перехідного періоду та становлення, оскільки це важкий та тривалий процес, на який здійснює вплив багато чинників: рівень правотворчості та законотворчості в державі, стан законодавства та його систематизації, рівень правосвідомості та правової культури, правовий статус державних органів, політична та економічна ситуація в країні, історичний досвід, навіть географічні та кліматичні умови в даному регіоні та багато іншого. В сучасному світі від того, до якої правової системи належить та чи інша держава, залежить її міжнародна політика та відносини з іншими країнами, стан гармонізації законодавства, здатність до рецепції права тощо.

Існує декілька загальноприйнятих класифікацій правових сімей та багато менш вдалих спроб об'єднати різні види правових систем за багаточисельними критеріями. Ми в своєму дослідженні зупинимося на понятті «змішаної правової системи», визначивши її за власними чинниками.

Правові системи в теорії права та порівняльному правознавстві прийнято об'єднувати в правові сім'ї за певними критеріями. Під поняттям правової сім'ї

розуміють сукупність національних правових систем, заснованих на спільності їх історичного формування, структури права, методів і форм їх реалізації [1, с. 39]. В 1900 році в Парижі пройшов Перший Міжнародний конгрес порівняльного правознавства, який зробив особливий акцент на підготовці «загального права для цивілізованого світу», зміст якого буде закладений міжнародним законодавством [2]. Було наголошено на актуальності порівняльного аналізу національного законодавства різних країн та необхідності розробки механізмів для того, щоб іноземне законодавство було більш доступним [3]. На даному історичному етапі науковці виділили французьку, англо-американську, германську, слов'янську і мусульманську правові системи [4, с.366]. Надалі було розроблено декілька відомих класифікацій правових систем такими вченими як А. Есмен, К. Цвайгерт і Х. Кьотц, Р. Давид, Дж. Вігмор, Е. Глассон та інші. Ці класифікації були багаторазово проаналізовані як вітчизняними, так і зарубіжними авторами, тому ми не будемо на них зупинятися. Але ніхто з них не виділяв в своїх дослідженнях змішаних правових систем.

Деякі вчені (наприклад, О.Ф. Скакун) виокремлюють так званий «змішаний (конвергентний) тип правових систем», який визначається як сукупність національних правових систем, що мають найбільш загальні закономірності розвитку та подібні ознаки, які склалися як на основі місцевих джерел права, так і шляхом запозичення окремих елементів романо-германського та англо-американського права [5, с.351], тобто в даному вимірі змішані правові системи розглядаються як поєднання двох західних традицій права: континентального (цивільного) та загального (прецедентного). Критеріями класифікації даних правових систем виділяють наступні: домінування нормативно-правового акту як джерела права; використання судовий прецедент нарівні з нормативно-правовим актом; поділ права на приватне та публічне; кодифікація законодавства; паритет процесуального та матеріального права та ін. [5, с.351]. При цьому, в рамках даної правової сім'ї виділяють скандинавську та латиноамериканську групи [5, с.338].

Ми же в своєму дослідженні намагаємося тлумачити цей термін більш розширено, тому що, на наш погляд, дана категорія включає в себе не тільки політичні утворення, де дві або більше правові системи застосовуються в сукупності або в інтерактивному режимі, а й ті держави, де існує зіставлення систем в чітко визначених областях застосування, там де традиційне право, релігія та культура мають досить суттєвий вплив на регулювання суспільних відносин. Критерії класифікації правових сімей демонструють, які чинники впливають на становлення, функціонування та цінності тих чи інших правових систем.

Категорія «змішані правові системи» охоплює поняття правового плюралізму, тобто це та система, в якій співіснують дві чи більше правові традиції або їх частини, які працюють одночасно в одній правовій системі. Держави, які можна віднести до змішаних правових систем, якщо їх розглядати в такому аспекті, за чисельністю жителів займають домінуюче місце в світі

(Китай, Індія, більшість країн Південно-східної Азії є державами змішаної правової системи, з нашої точки зору). У багатьох азіатських країнах західна юридична система була додана до релігійних законів індуїзму, буддизму, конфуціанства і ісламу, які самі по собі співіснували до колонізації. Всі країни, які до 90-х років ХХ ст. відносилися до соціалістичної правової сім'ї та на даному етапі знаходяться в правовому пошуку чи намагаються приєднатися до існуючих правових систем, можна також віднести до держав із змішаної правової сім'ї (в тому числі й Україну).

Дослідники університету Оттави виділили одинадцять груп держав зі змішаною правовою системою: змішані системи цивільного(у вітчизняній літературі таку систему прийнято називати континентальною системою права) та загального права (Кіпр, Філіппіни, Мальта, Південна Африка та ін.); змішані системи звичаєвого та цивільного права (Китай, Японія, більшість країн Африки та ін.); змішані системи цивільного та мусульманського права (Туніс, Марокко, Мавританія, Алжир та ін.); змішані системи загального та звичаєвого права (Бутан, Гана, Непал та ін.); змішані системи загального та мусульманського права (Бангладеш, Судан, Пакистан); змішані системи цивільного, мусульманського та звичаєвого права (Індонезія, Оман, Йорданія та ін.); змішані системи загального, мусульманського та звичаєвого права (Індія, Кенія, Малайзія та ін.); змішані системи цивільного, загального та звичаєвого права (Камерун, Зімбабве, Вануату та ін.); змішані системи загального, цивільного, звичаєвого та мусульманського права (Бахрейн, Катар, Сомалі); змішана система цивільного, загального, іудейського та мусульманського права (Ізраїль); змішана система мусульманського та звичаєвого права (Об'єднані Арабські Емірати) [6].

Таким чином, поняття змішаної правової системи можна визначити як сукупність національних правових систем різних країн, які мають такі спільні риси як: поєднання в регулюванні суспільних відносин західної традиції права, релігійних норм та правових звичаїв; суттєвий вплив на формування права культурних та релігійних традицій народу, що мешкає в даній державі; мирне співіснування різних культур, які особливо сприймають право; поєднання універсального права з особливими нормами права та іншими соціальними нормами; наявність правових комбінацій між системами та підсистемами різного походження; культурний плюралізм та зіткнення різних культур; в деяких випадках наявність перехідної економіки. Зрештою, усі правові системи є комбінаціями та збігами, але тільки деякі з них ми відносимо до країн із змішаною правовою системою. Існують різні ступені та варіанти «гібридності» в юридичному світі, це й має бути відправною точкою для відображення змішаних систем. В результаті, ми дійшли висновку, що країнами зі змішаними правовими системами є ті, де існує комбінації різнорідних правових і соціальних культур, взаємний вплив та мирне співіснування багатьох правових, релігійних та культурних традицій та звичаїв. В середині ж змішаної правової системи можуть бути виділені окремі підсистеми та групи (це може бути темою подальшого дослідження).

Література:

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.5: П-С. – 2003. – 736 с.
2. 19th-century beginnings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/129640/comparative-law/>
3. Paris International Congress of Comparative Law – Culmination and End of the First Phase of Comparative Law Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comparelex.org/2015/05/19/>.
4. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) : учебник / Под ред. В.А. Туманова. – М. : Юристъ, 2003. – 448 с.
5. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2005. – 840 с.
6. Mixed legal systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.juriglobe.ca/eng/sys-juri/class-poli/sys-mixtes.php>.

*Федотова Т.О., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук.кер.: Бостан Л.М., к.і.н, доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ СЕРЕД ПРАВОВИХ СІМЕЙ СВІТУ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Правова система України як молодій державі знаходиться в стані перехідного періоду та становлення, оскільки це важкий та тривалий процес, на який впливає багато чинників: рівень правотворчості та законотворчості в державі, стан законодавства та його систематизації, рівень правосвідомості та правової культури, правовий статус державних органів, політична та економічна ситуація в країні, історичний досвід, навіть географічні умови в певному регіоні та багато іншого. В сучасному світі від того, до якої правової системи належить та чи інша держава, залежить її міжнародна політика та відносини з іншими країнами, стан гармонізації законодавства, здатність до рецепції права тощо[1, с.46].

Окремі аспекти вказаної проблематики вже досліджувалися такими правознавцями, як С.С. Алексєєв, Х. Бехруз, Л.А. Луць, Н.М. Оніщенко, О.В. Малько, М.М. Марченко, Ю.М. Оборотов, Г.О. Саміло, А.Х. Саїдов, О.Ф. Скакун, В.М. Синюков, М.Г. Хаустова та ін. Але в цій літературі не існує єдності думок науковців з приводу характеристики сьогоденних правових систем постсоціалістичних країн Східної Європи.

М.Г. Хаустова зокрема виокремлює чотири концепції приналежності правової системи України до певної сім'ї: а) слов'янської; б) євразійської; в) романо-германської; г) східноєвропейської [2, с. 65–66]. Виходячи з цього деякі вчені відносять правову систему України до слов'янської правової сім'ї, котра, як незалежна гілка правової цивілізації, має такі властивості:

– самобутність російської державності, яка не зникає навіть після тривалих і масових запозичень іноземних управлінських і конституційних форм;

– специфічні умови економічного прогресу, для яких характерним є спирання на колективні форми господарювання;

– формування особливого типу соціального статусу особистості, для якого притаманною є перевага колегіальних елементів правосвідомості й негнучкість ліній диференціації особистості й держави;

– тісний зв'язок традиційної основи права й держави зі специфікою православного напрямку християнства;

– успадкування через Візантію законодавчих традицій римського права [3, с.214–215].

Деякі науковці наголошують, що правова система України належить до євразійської правової сім'ї. Як вважає зокрема Ю.М. Оборотов, утвердження самостійності існування вказаної сім'ї пов'язано зі збереженням національної правової культури України, що не може бути підірвано ні правовою акультурацією на фоні здійснення ідей входження до Європейського Союзу, ні побудовою законів між правовими системами, що становлять євразійську правову сім'ю [4, с. 24–25].

У правовій системі України наявні традиційні для романо-германського права риси, тому вчені відстежують їх генетичний зв'язок. Отже, природно, що українська правова система характеризується провідною роллю нормативно-правових актів у системі джерел права країни. Як і в країнах, правові системи яких належать до романо-германської правової сім'ї, в українському праві серед джерел права пріоритет віддається закону, точніше – нормативному акту, а не судовому рішенню – прецеденту, як це властиве для англо-американської правової сім'ї. Тим більш, у сучасній правовій системі України закон розуміється так само, як і в романо-германській правовій сім'ї: як «найбільш зрозумілий та зручний спосіб вираження норм права». Саме за допомогою цих нормативно-правових актів регулюються, закріплюються та гарантуються найважливіші для громадян та суспільства в цілому відносини. Необхідно підкреслити і характерний для вітчизняної правової системи загальний характер норм права [2, с. 70].

Виокремлюється також кодифікований характер права, яке у цьому відношенні збігається із романо-германською правовою сім'єю [5]. Особливо при цьому підкреслюється послідовність та правонаступність процесу кодифікації українського права на всіх етапах його розвитку.

Центральним напрямом у послідовному включенні правової системи України до сім'ї романо-германського права має стати принцип верховенства права. Ціллю вказаної засади є не просто номінальне забезпечення ладу, передбаченого законами та іншими нормативними актами, встановленими державою, а й утвердження такого правопорядку, який звужує беззаконня державної, передусім виконавчої влади, встановлює її під контроль суспільства, створюючи для цього належні механізми правового регулювання. Отже,

найбільш вираженим є погляд, згідно до якого правова система України тяжіє до східноєвропейської правової традиції і повертається в сім'ю романо-германського права.

У правовій літературі зустрічаються й інші погляди вчених, які правову систему України відносять до східноєвропейської правової сім'ї, що сформувалася в рамках східноєвропейської правової традиції. Їх твердження ґрунтуються на аналізі періоду формування традиції права в Україні й становлення світоглядних засад національної правової системи. Виходячи із цього сучасну правову систему України, як і інші східноєвропейські правові системи – Росії, Білорусі, вони відносять до особливої, східноєвропейської групи романо-германської правової сім'ї [6, с. 69]. Вказані правові системи знаходяться на перехідній стадії розвитку й деякою мірою зберігають ознаки тієї колишньої системи, з якої вони походять.

Серед невідкладних завдань подальшого розвитку правової системи України є: вдосконалення одного з інститутів розвитку сучасної правової держави; правова регламентація соціальної відповідальності бізнесу.

Безумовно, державне втручання в економіку повинно нарешті досягти професійного і кваліфікованого характеру, воно має здійснюватися засобами відповідної нормотворчої діяльності; подолання тіньового законодавства; подолання або хоча б послаблення проявів правового нігілізму, що суттєво гальмує розвиток правової системи в цілому; розробка нових програм правового навчання і правової освіти, що дозволить кожному пересічному громадянину осмислювати правові можливості, користуватися правом і захищати свої права та законні інтереси [7, с. 271–272].

Віднесення правової системи України до будь-якого типу правової сім'ї, залежить від того, який правовий шлях розвитку обрало наше суспільство, від здійснюваної в державі правової політики, яка впливає на результат прийнятих політико-правових рішень, законодавство, правові цінності тощо. Правова політика України дозволяє зробити висновок про її європейську направленість. Стратегічний напрямок нинішньої Української держави – входження до європейського простору – є об'єктивно й історично завданий її національним, культурним і правовим піднесенням.

Таким чином, нинішню українську правову систему можна віднести до перехідного типу, яка перебуває ще в стадії проміжного періоду і зберігає певні залишки колишнього соціалістичного ладу. Обраний шлях припускає послідовне включення правової системи України до сім'ї романо-германського права після вдалого закінчення політико-правових реформ.

Література:

1. Саміло Г.О. Змішані правові системи: проблеми класифікації / Г.О. Саміло // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – № 33. – С. 46–49.

2. Хаустова М.Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси / М.Г. Хаустова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – Випуск 21. – С. 64–75.

3. Синюков В.Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию / В.Н. Синюков. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2012. – 672 с.

4. Оборотов Ю.М. Традиции и новации в правовом развитии: моногр. / Ю.М. Оборотов. – Одесса : Юрид. лит., 2001. – 147 с.

5. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник / Х. Бехруз. – Одеса : Фенікс, 2009. – 293 с.

6. Скакун О.Ф. Общеесравнительное правоведение : Основные типы (семьи) правовых систем мира : учебник [для студ. вузов]. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2008. – 464 с.

7. Оніщенко Н. Правова система як об'єкт пізнання загальнотеоретичної юриспруденції // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 258–272.

*Скрипка А.О., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук.кер.: Бостан Л.М., к.і.н, доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ЯК ФАКТОР ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВИХ СІМЕЙ

Релігія є однією з детермінант функціонування як правової системи в цілому, так і її окремих елементів. Догмати певного віровчення, релігійна практика є одним із чинників, що, впливаючи на державно-правову дійсність, визначають самотність і особливість правових систем країн, громадяни яких сповідують ту чи іншу релігію. З іншого боку, етичні константи, що є спільними для більшості релігій, виступають одночасно і чинником зближення різних правових сімей.

У сучасній літературі питання релігійного чинника у типологізації національних правових систем ще не вивчено належним чином, хоча в історії філософської і правової думки подібні спроби у різних формах мали місце. Так, ще Ш.Л. Монтеск'є вказував на ті відмінності у правовій і державній традиції країн Європи, ісламського світу, Японії, Індії тощо [1], що мають релігійне коріння. Зокрема, він обґрунтовував, що розбіжності у політичних режимах християнських та мусульманських країн визначаються особливостями відповідних релігій, а ідеологічна відмінність між течіями у християнстві зумовлює тяжіння протестантських держав до республіканської форми правління, а католицьких – до монархічної. Релігійний критерій присутній і в класифікації типів держави, яку пропонував Г.В. Гегель. Він виділяв чотири всесвітньо-історичні царства: східне, грецьке, римське та германське. Причому, якщо у першому типі (східному царстві), на його думку, релігійні та моральні приписи водночас є і державними, і правовими законами (Гегель розрізняє ці поняття), то останній, найбільш розвинений тип держави (германське царство)

визначається як світське [2], тобто в основу типології покладено у тому числі рівень відокремленості права і держави від релігії.

Висновок М. Вебера про більшу здатність протестантів до розвитку господарських відносин, а так само до розвитку відповідного правового регулювання ґрунтується на дослідженні особливостей протестантської релігійної доктрини і практики порівняно з іншими конфесіями [3]. Критерій ступеня відмежованості права від релігії, а держави – від церкви серед іншого покладено в основу класифікації правових типів комплексних суспільств відомого соціолога права Г.Д. Гурвича. Він протягом історії людства виділяє: 1) правові системи полісегментарних суспільств, що мають магічно-релігійну основу; 2) правові системи суспільств, гомогенізованих за теократично-харизматичною ознакою; 3) відносно раціоналізовані правові системи; 4) правові системи феодального суспільства з наполовину раціональним і наполовину магічним базисом; 5) найбільш раціональні правові системи; 6) повністю відокремлені від церкви і раціоналізовані правові системи суспільств, об'єднані під перевагою територіальної держави і автономії індивідуальної волі; 7) перехідні правові системи сучасних суспільств. Якщо перші чотири типи, на думку вченого, характеризуються різними ступенями сакралізації права і теократичною природою державної влади, то останні три пов'язані з розмежуванням права і релігії та держави і церкви [4].

Натомість у сучасних наукових працях з теорії правових систем та у сфері порівняльного правознавства майже не досліджуються питання релігійної детермінації специфіки окремих правових систем. Так, вітчизняні вчені – взаємодію правової та релігійної систем взагалі не згадують.

Компаративістські дослідження обмежуються лише констатацією певних відмінностей між правовими сім'ями, що пов'язані з релігійним впливом, не намагаючись встановити причинно-наслідкові зв'язки.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що значення різних форм впливу релігії на правоутворення змінювалося протягом усієї історії людства. Якщо на ранніх етапах найвагомішу роль відігравала пряма форма, то в умовах сучасного секуляризованого світу здатність релігії виступати детермінантою правогенезу виявляється переважно в опосередкованих формах впливу.

Література

1. Монтескьє Ш.Л. Избранные сочинения / Ш.Л. Монтескьє / Общ. ред. и вступ. статья М.П. Баскина. – М. : Госполитиздат, 1955. – 559 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Основы философии права, або Природне право і державознавство / Г.В.Ф. Гегель [Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра]. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер [Пер с. нем. М.И. Левина и др.; сост., ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко]. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.

4. Гурвич Г.Д. Философия и социология права : избранные сочинения / Г.Д. Гурвич [Пер. с франц., англ. М.В. Антонова, Л.В. Ворониной]. – СПб. : Изд. дом СПб. гос. ун-та, изд-во юрид. фак. СПб. гос. ун-та, 2004. – 848 с.

*Найдьон Я.П., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук.кер.: Бостан Л.М., к.і.н, доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ДОГОВІРНА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

В умовах побудови в Україні правової держави і громадянського суспільства суттєво зростає роль договору як засобу узгодження інтересів учасників цивільного обороту. Поряд з цим існує нагальна потреба приведення вітчизняного законодавства у відповідність з умовами розвитку ринкових відносин, міжнародних стандартів охорони та захисту прав і законних інтересів суб'єктів. А отже, звернення до позитивного досвіду зарубіжних держав на шляху пошуку нових форм у вітчизняному договірному праві є актуальним.

Чи не найвпливовішою у світі є сучасна правова система Сполучених Штатів Америки. В процесі її формування, в умовах загострення боротьби між прихильниками загального права і послідовниками кодифікації, складалася і правова культура, джерелами якої стали моральні принципи протестантизму, філософські постулати пуританізму і керівні норми Конституції 1787 року. Саме вплив останнього джерела на утворення американської правової культури відрізняє її, на думку К. Осакве, від англійської правової культури [1, с. 209].

Сам термін «правова культура» увійшов до юридичної літератури порівняно недавно, проте має вже достатньо широку джерельну базу. Дослідженням цієї проблеми займалися такі вчені, як А. Венгеров, І. Голосніченко, В. Копейчиков., В. Лемак, П. Меденцев., К. Осакве., В. Сальников, Т. Синюкова., О. Скакун, І. Яковюк тощо. Ряд науковців вважають, що правову культуру слід розглядати як характеристику якісного стану правового життя суспільства, що характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [2, с.246–247].

Слушною є думка про те, що зміст американської правової культури добре виявляється у різних галузевих видозмінах, серед яких виокремлюють договірну, деліктну, кондиційну та фідучіарну культури [1, с. 217].

В контексті поставленої задачі інтерес представляє саме договірна правова культура. Під американською договірною культурою розуміється сукупність поведінкових норм, що визначають поведінку контрагентів на всіх стадіях їх договірних відносин, тобто поєднання норм, що визначають образ дій

сторін договору на переддоговірному, договірному і післядоговірному етапах із взаємозв'язку. В основі цих норм лежать наріжні принципи загальної американської правової культури, видозміною якої вони є. На відміну від сутяжницької деліктної культури, яка тісно взаємопов'язана з судовим процесом і втілюється саме в пред'явленні судового позову, тобто позовної культури (*lawsuit culture*), американська договірна культура спрямована на уникнення судового позову і взагалі на уникнення будь-якого контакту з судовою системою.

Ця культура перебуває виключно під контролем контрагентів і, в результаті вибудованого механізму самоврядування, ця культура не схвалює втручання з боку третьої особи на будь-якій стадії відносин між ними. Отже, сутність сучасної американської договірної культури зводиться до наступного – довести роль диспозитивних норм (*default terms*) цивільного законодавства до абсолютного мінімуму при визначенні умов договору, бездоганності дотримання всіх імперативних норм договірної права при укладанні самого договору, максимізувати рівень договорослухняності (тобто законслухняності, оскільки договір вважається приватним законом) контрагентів, звести до абсолютного мінімуму роль суду при вирішенні договірних спорів. Іншими словами, американська договірна культура є несутяжницькою, позасудовою, самокерованою і побудована на основі принципів добросовісності та справедливості поведінки сторін на всіх стадіях їх взаємин [1, с.218–220].

Переважна ж більшість норм зобов'язального права країн, правові системи яких входять до романо-германської правової сім'ї, розрахована на регулювання зобов'язальних відносин, що виникають на підставі договору. Ці норми у своїй сукупності становлять договірне право. Останнє має свою внутрішню диференціацію і складається з низки субінститутів, які об'єднують правові норми, розраховані на регулювання окремих груп, видів та підвидів договорів, що породжують відповідні договірні зобов'язання. Поряд із цим договірне право країн континентального права будується на певних концептуальних основах, якими є класична теорія договору, свобода волі (і відповідно – принцип свободи договору), обов'язковість виконання договору, формальна рівність сторін та ін. Зокрема, визнання договору як «домовленості кількох осіб, що визначає їх юридичні відносини у формі вираження загальної волі», запропоноване Фрідріхом Карлом фон Савіньї, видатним німецьким цивілістом ХІХ ст., покладено в основу чинних цивільних кодексів багатьох країн романо-германської правової сім'ї [3, с. 187–188].

Варто звернути увагу на те, зазначає П.А. Меденцев, що на так званій *reliance-based theory*, де на перший план виступає не *consensus* (взаємна домовленість сторін), а факт розрахунку сторони на зроблену іншою стороною заяву чи обіцянку (*promise*), базується договірне право країн англо-американського права. Однак нормативне обґрунтування концепція договору як обіцянки мають, наприклад, Французький Цивільний Кодекс (ст. 1108 ФЦК), Німецький Цивільний Кодекс (§516 НЦК). Також у сучасних умовах набуває

все більшого значення так звана теорія соціальних цінностей. Ціла низка спеціальних доктрин, адаптованих цією теорією, фактично паралізувала дію і відмовилася від класичного уявлення про договір: заперечується не тільки вимога consensus чи обіцянки, але і відповідно і сама ідея договірної зв'язку у вигляді, що сформувався у ХХ ст. При цьому країни загального права, зазначає П.А. Меденцев, зберігаючи за традицією вимогу щодо зустрічного задоволення і у цьому смислі – суворої *privity of contract*, починають включати договірні за правовою природою відносини до предмета деліктного права, що призводить до поглинання договорів деліктами. У країнах континентального права, навпаки, дія договорів починає поширюватися на відносини, що не є договірними за своєю природою [4, с.187–189].

Взагалі правове регулювання та правова доктрина договорів у романо-германському праві охоплює специфічні питання, які виходять за межі загального вчення про угоди та зобов'язання: проблеми переддоговірних відносин, меж дії принципу свободи договору, порядку укладення договорів тощо. В англо-американському праві всі інститути договірних відносин розвивалися, переважно, судовою практикою й виражені в нормах загального права. У США договірне право походить з англійського загального права й нині продовжує контролюватися, переважно, загальним правом. Разом з тим, більшість основних норм загального права про договори включені до законодавчих актів і діють вже як норми законодавства. Застосування загального права поряд зі згаданими законами вимагає ретельного розгляду кожної окремої угоди для з'ясування, яка саме частина договірного права на неї поширюється. Основні положення щодо договірних відносин закріплено в Єдиному торговому кодексі США та у Зводі договірного права (*Restatement of Contracts*), а також у цивільних кодексах, що діють в окремих штатах (Луїзіана, Каліфорнія). Правові норми щодо договорів є основою зобов'язального права в цій цивільно-правовій системі.

Важливим напрямом розвитку права України є його адаптація до законодавства Європейського Союзу [5, с. 9]. Це стосується насамперед договірного права. На сучасному етапі в Європі проводиться доволі інтенсивна робота щодо підготовки єдиного Європейського цивільного кодексу, який може стати кульмінацією в уніфікації однієї з найважливіших галузей законодавства. Певною передумовою в цьому слугуватиме уніфікація договірного права ЄС, здійснена на основі порівняльного аналізу правових систем ЄС та інших країн. Цей документ, що має назву «Принципи Європейського договірного права» є самостійним джерелом правового регулювання в країнах ЄС і може бути зразком для удосконалення вітчизняного цивільного законодавства. Але для входження України в правовий простір ЄС, зокрема у сферу договірного права, має бути проведена велика робота з оновлення масиву нормативно-правових актів у сферах цивільного та господарського законодавства, а також договірної та судової практики щодо застосування цього законодавства, передумовою якої має бути зокрема вивчення проблеми українськими науковцями.

Література:

1. Осакве К. Американська правова культура: загальна квінтесенція та галузеві особливості //Науково-практичний фаховий журнал «Порівняльне правознавство». – 2012. – №3-4. – С.209–224.
2. Осакве К. Сравнительное правоведение в схемах : общая и особенная части. – 2-е изд. – М. : Дело, 2002. – 464 с.
3. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.,2002. – 432 с.
4. Меденцев П.А. Поняття договору як концептуальна основа договірному права країн романо-германської правової сім'ї / П.А. Меденцев // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип.42. – С. 187–192.
5. Вишняков О.А. Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.К. Вишняков. – Одеса, 2008. – 206 с.

Панкевич О.З., к.ю.н., доц. (м. Львів, Україна)

БІНАРНІСТЬ ПРАВООБМЕЖУЮЧИХ ПІДСТАВ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ ЯК ВИЯВ ЛІБЕРАЛЬНОГО КОМУНІТАРИЗМУ

Обмеження основних прав є фундаментальною (базовою) категорією конституційно-правового статусу особи. Виходячи з того, що абсолютних, «безмежних» прав людини апріорі існувати не може, вважаємо встановлення чітких та зрозумілих критеріїв обмежування таких прав на найвищих (міжнародно-правовому та конституційному) рівнях важливою гарантією від можливих дій держави та її окремих органів щодо свавільного зменшення обсягу правореалізації.

Наголосимо, що рецепти вирішення будь-яких складних правових проблем завжди мають певне філософське підґрунтя (інколи не зовсім усвідомлюване самими суб'єктами права). Не є виключенням і широка проблематика прав і свобод людини (а, відтак, й невід'ємна та надзвичайно важлива її складова, що стосується питань обмеження останніх), варіанти розв'язання якої детерміновані прихильністю до тієї чи іншої філософської позиції.

При цьому, як вже зазначалося у нашій попередній публікації [1], однією із найголовніших, визначальних дихотомій для сучасної західної політико-правової філософії, вважаємо, є дихотомія «лібералізм – комунітаризм», основою для вірного розуміння котрої є протиставлення індивідуального та соціального.

На думку Е.С. Мирзаханяна, «вихідні онтологічні характеристики (лібералізму та комунітаризму. – О.П.) передбачають розбіжності щодо самої природи соціального життя, котрі реалізуються в полярності індивідуалізму та

хололізму. Лібералізм базується на платформі методологічного індивідуалізму, виходить із примату особистості та індивідуальних прав. Комунітаризм ... передбачає протилежні настанови, відштовхуючись від соціального цілого й об'єктивно необхідних йому благ» [2, с. 10].

Відтак, якщо закріплення прав людини у міжнародних документах вже є само по собі втіленням ліберальних постулатів, то вплив комунітаристських ідей проілюструємо на основі аналізу статей «правообмежуючого» характеру.

Зокрема, в ст. 29 Загальної декларації прав людини проголошується: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою *забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві*». Дозволимо собі зауважити, що при усій важливості цього положення ч. 2, гадаємо, хибним буде зациклюватися на аналізі лише цієї частини ст. 29 (як це часто роблять навіть поважні науковці при висвітленні проблеми обмеження прав людини), ігноруючи інші дві частини, котрі разом з першою знаходяться між собою у системно-логічному взаємозв'язку.

Власне, на нашу думку, положення ч. 2 випливає із ч. 1 («Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи»), котра має відчутне комунітаристське «забарвлення». Адже обмеження (і, навіть, свідоме *самообмеження*) прав можна розглядати, принаймні з позицій комунітаризму, само по собі, як обов'язок людини перед суспільством.

Не можна обійти увагою і ч. 3 («Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі *не повинно суперечити* цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй»), адже вона теж формулює своєрідні додаткові межі здійснення прав і свобод особи.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права включає декілька правообмежуючих статей (4, 5, 8), серед яких найбільш узагальнюючий припис містить ст. 4: «...держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і *виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві*».

Наголосимо, що базовою соціально-етичною цінністю комунітаризму є так зване *спільне благо*. І в цьому контексті можна погодитися з одним із провідних теоретиків сучасного комунітаризму Ф. Селзніком, на думку якого, «термін «комунітарний» може вживатися для означення будь-якої доктрини, яка високо цінує спільне благо або ідеали спільного блага й обмежує прагнення до індивідуальної незалежності та самореалізації» [цит. за: 3, с. 29].

Базуючись на цих теоретичних викладках, підставним буде стверджувати про наявність комунітаристських засад, «мотивів» в аналізованому акті.

Своєю чергою, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права має в своєму складі вже шість статей (5, 12, 18, 19, 22, 25), які так чи інакше містять правообмежуючі фрагменти, згадують про принципи та умови державно-

юридичного обмежування прав людини. Для прикладу наведемо ст. 19, яка встановлює, що користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами (право на вільне вираження свого погляду, що включає «свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір») «накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення».

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – стрижневий акт європейської правозахисної системи – нараховує вісім статей правообмежувачого змісту (ст. 8, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 53). При цьому найбільший перелік правообмежувачих підстав містить стаття 10 «Свобода вираження поглядів», ч. 2 якої проголошує: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

Отже, підстави обмеження прав та свобод людини і громадянина видається можливим поділити на дві групи: 1) захист індивідуальних прав та свобод людини і громадянина; 2) захист публічних (суспільних і державних) інтересів. Виходячи, по суті, з такого поділу, П.М. Рабінович та І.М. Панкевич визначають самі підстави обмежування прав людини як «певні особисті (індивідуальні) та соціальні (колективні) інтереси, задля забезпечення яких нормовстановлюючий орган вважає за необхідне обмежувати певні права людини» [4, с. 94].

Отже, образно кажучи, коло замикається: межі та обмеження реалізації прав людини і громадянина у міжнародних «праволюдних» документах окреслені переважно як *інтереси суспільства, громадський порядок, національна безпека* тощо. Іншими словами, ми маємо можливість спостерігати певний конфлікт між ліберальним закріпленням прав людини і вимушеним обмеженням їхньої реалізації з підстав, що мають чітко виражений комунітаристський відтінок.

Підсумовуючи, дозволимо собі зазначити, що у наявності вказаної вище бінарності правообмежувачих підстав в статтях міжнародно-правових актів вбачаємо ознаки втілення в юридичну практику ідей так званого *ліберального комунітаризму* як результату своєрідної конвергенції ліберальних і комунітаристських ідеологем [див. детальніше 1].

Література

1. Панкевич О.З. Лібералізм і комунітаризм: до питання про дві парадигми сучасної політико-правової філософії [Електронний ресурс] / О.З. Панкевич // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 3(4). – С. 122–134. – Режим доступу: <http://lcsaw.knu.ua/2013-3.pdf>.

2. Мирзаханян Э.С. Дискуссия о проблеме рационального обоснования социальной справедливости в западной философии второй половины 20-го – начала 21-го века : автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03 / Э.С. Мирзаханян. – Тверь, 2008. – 18 с.

3. Красноголов Ю.О. Теоретичні засади та політичні стратегії комунітаризму крізь призму комунітарної критики лібералізму / Ю.О. Красноголов // Наукові записки Києво-Могилянської Академії. – Політичні науки. – 2008. – Т. 82. – С. 28–34.

4. Рабінович П.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) : монографія / П.М. Рабінович, І.М. Панкевич. – Львів : Астрон, 2001. – 108 с.

*Иванцова Ю.Г., аспирант (г. Минск, Республика Беларусь)
Науч. руков.: Сильченко Н.В., д.ю.н., проф. (г. Минск, Республика Беларусь,)*

О ПОРЯДКЕ ВСТУПЛЕНИЯ В СИЛУ ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА

Согласно ст. 17 Закона Республики Беларусь «О международных договорах», международный договор приобретает юридическую силу следующими способами: подписанием, обменом документами, образующими договор, ратификацией, принятием (утверждением), присоединением, путем правоприменения в отношении международного договора [0]. В связи с этим можно выделить две основные группы международных договоров.

Для первой характерно то, что для их реализации в Республике Беларусь не требуется принятие каких-либо законодательных актов. В данном случае, датой официального опубликования является размещение международного договора на Национальном правовом Интернет-портале Республики Беларусь [0; 0]. Для второй группы – обязательно принятие внутригосударственных актов в целях их реализации (что, например, может указываться как в самом международном договоре, так и во внутреннем законодательстве государства).

Международные договоры в информационной сфере в основном принимаются путем ратификации, утверждения (принятия) и подписания. Следует отметить, что всего принято более 180 международных договоров в информационной сфере, которые имеют обязательную юридическую силу для Республики Беларусь: из них юридическую силу путем подписания приобрели только около 25% международных актов (в основном это двусторонние

договоры (межправительственные, межведомственные) или многосторонние заключенные в рамках Содружества Независимых Государств). Остальные правовые акты (около 75 %) внедрены во внутреннее законодательство в форме законов, указов, постановлений и являются частью действующего законодательства Республики Беларусь. В свою очередь, наибольшая часть нормативных правовых актов имеет форму постановлений и составляет –75 %.

Возникает вопрос, остается ли договор нормативного содержания (он же международный договор (акт)) источником международного права после его имплементации в систему действующего законодательства Республики Беларусь (в форме закона, указа, постановления), или же трансформируется в правовую систему Республики Беларусь уже в один из видов источника права национальной правовой системы – нормативный правовой акт.

Так, в действующем законодательстве Республики Беларусь зафиксировано, что нормативный правовой акт – «официальный документ установленной формы, принятый (изданный) ... с соблюдением установленной законодательством Республики Беларусь процедуры ...». В свою очередь, международные договоры, при их приобретении обязательной юридической силы для Республики Беларусь, требующей принятия (издания) внутригосударственного нормативного правового акта, не принимаются в рамках всех стадий нормотворческого процесса, перечисленных в ст. 39 Закона Республики Беларусь от 10 января 2000 г. № 361-З «О нормативных правовых актах Республики Беларусь» [0]. То есть подготовка самого нормативного правового акта не ведется на территории Республики Беларусь, и «является соглашением между субъектами международного права, поскольку только они придают тем или иным правилам поведения общеобязательное значение» [0, с. 409].

Международные договоры, которые имплементированы в национальную правовую систему, не перестают быть источниками международного права и регламентировать межгосударственные отношения, а источники национального права – источниками внутригосударственного права и регламентировать внутригосударственные отношения. Эти две системы источников права неизбежно сталкиваются, так как иначе невозможно обеспечить выполнение международных обязательств [0, с. 179].

Отсюда вытекает, что международный договор, облачаясь в форму национального законодательства, остается источником международного права. Поэтому, статьи (ч. 2 ст. 33 Закона Республики Беларусь от 23 июля 2008 г. № 421-З «О международных договорах Республики Беларусь», ч.2 ст.20 Закона Республики Беларусь от 10 января 2000 г. № 361-З «О нормативных правовых актах Республики Беларусь»), которые устанавливают, что «нормы права, содержащиеся в международных договорах Республики Беларусь, являются частью действующего на территории Республики Беларусь законодательства» [0; 0], требуют уточнения.

Следующим спорным вопросом является положение об отнесении международных актов, которые можно назвать «ненормативные» к источникам

права. К ним можно отнести рекомендательные акты в системе правового регулирования международных информационных отношений: модельные законодательные акты стран СНГ; типовые проекты ЕврАзЭС в сфере информационных технологий (например, типовые проекты законодательных актов МПА ЕврАзЭС «Об информатизации», «Об информационной безопасности», «Основные принципы электронной торговли» и др.); типовые законы ЮНСИТРАЛ (например, Типовой закон ЮНСИТРАЛ об электронных подписях, об электронной торговле и др.) и другие.

На наш взгляд, данные акты, регулирующие информационные отношения, не будут являться ни международными договорами, ни источниками права, так как они не содержат норм международного права, которые имеют обязательный характер и призваны регулировать общественные отношения. Так, под нормами права следует понимать «разнообразные правовые эквиваленты общего и формально определенного характера» [0, с. 400]. Однако, являясь основой для принятия национальных нормативных правовых актов, их нормы могут быть источниками права после их внедрения во внутригосударственное законодательство.

Таким образом, международные договоры, обязательства по которым приняла на себя Республика Беларусь, являются источником международного информационного права, даже после «облачения» их большей части (75%) в форму национального нормативного правового акта, и выступают "резервом" норм, регулирующих информационные отношения на международном уровне. Международные акты ненормативного характера, регулирующие информационные отношения, могут служить основой для принятия национальных нормативных правовых актов, их нормы могут быть источниками национального права после их внедрения во внутригосударственное законодательство.

Литература:

1. Агульная тэорыя права : вучэб.-метаэд. комплекс / М. У. Сільчанка. – Гродна : ГрДУ, 2008. – 712 с.
2. О нормативных правовых актах Республики Беларусь [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь от 10 янв. 2000 г., № 361-З // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.
3. О международных договорах [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь 23 июля 2008 г., № 421-З // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.
4. О некоторых вопросах опубликования и вступления в силу правовых актов Республики Беларусь [Электронный ресурс] : Декрет Президента Респ. Беларусь от 24 февраля 2012 г. № 3// ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

5. О Национальном правовом Интернет-портале Республики Беларусь и о внесении изменений и дополнения в Указ Президента Республики Беларусь от 30 октября 1998 г. № 524 : Указ Президента Респ. Беларусь от 16 декаб. 2002 г. № 609 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

6. Сільчанка М. У. Тэорыя крыніц беларускага права / М. У.Сільчанка – Гродна : ГрДУ, 2012. – 253 с.

*Фтоян А.М., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Ганзенко О.О., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ НОРМОТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У 2014 році Україна зробила свій остаточний геополітичний вибір. 27 червня 2014 року була підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС. 16 вересня 2014 року Угода про асоціацію була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом (Стаття 4 Угоди про асоціацію, у котрій йдеться про встановлення Поглибленої та Всеосяжної Зони Вільної Торгівлі, частково вступила в силу 1 січня 2016 року) [1]. Наступним кроком має стати набуття Україною повноправного членства у ЄС, що вимагає подальшої адаптації національного законодавства до права ЄС, приведення його у відповідність до європейських правових стандартів. Це обумовлює необхідність удосконалення нормотворчої юридичної техніки, врахування європейських правил складання та прийняття нормативно-правових актів.

Сукупність правил, прийомів, способів розроблення, складання, оформлення правових актів, їх систематизація й облік у науці теорії держави і права отримали назву юридичної техніки. Залежно від видів правової діяльності виділяють правотворчу (законодавчу), правотлумачну, правозастосовчу техніку, техніку систематизації правових актів [2, с. 436–437].

Л.Г. Удовика зазначає, що сучасні дослідники теоретичних і практичних проблем правотворчості, як основи подальшої дії права, зосереджують увагу на таких положеннях щодо тенденцій розвитку та удосконалення правотворчості:

1) розвиток правотворчості в Україні потребує його впорядкування та усталення, що надасть змогу не допустити подальшої хаотичної правотворчої роботи в умовах нестабільності політичної ситуації. Усе це покладає особливу відповідальність на суб'єктів правотворчості за ефективність, повноту та своєчасність прийняття й введення в дію тих нормативно-правових актів, які є витребувані потребами суспільства;

2) особливої актуальності набуває необхідність створення певних стандартів правотворчої процедури. Слід враховувати, що правотворчий процес являє собою складне соціально-правове явище, яке включає в себе ряд послідовних стадій, суб'єктний склад тощо. Сукупність його стандартизованих властивостей повинна визначати критерії, що висуваються до учасників

правотворчого процесу; до нормативно-правових актів; до порядку і послідовності стадій правотворчого процесу; до порядку публікації і набуття нормативно-правовим актом чинності;

3) принципової ваги набуває питання науково-експертного забезпечення правотворчого процесу, який припускає участь у підготовці проектів нормативно-правових актів учених найширшого кола спеціальностей: юристів, соціологів, істориків, економістів, лінгвістів тощо. Саме на них покладається завдання трансформувати волю правотворця у форму нормативно-правового акта, а також забезпечити його достовірною інформацією, необхідною для вирішення питань про своєчасність і обґрунтованість ухвалення нормативно-правового акта, спрогнозувати його дію, ефективність і наслідки;

4) характерною тенденцією розвитку правотворчості є поширення практико-прикладного, корпоративного характеру правотворчості, що стає засобом у руках правлячої сили (політичної, корпоративної тощо) щодо лобювання інтересів за допомогою розробки й прийняття відповідного нормативно-правового акта (чи пакета актів), його обґрунтування за допомогою аналітичних висновків, наукових експертиз і погоджень з метою подальшої реалізації на законодавчому або підзаконному рівнях тих або інших лобістських інтересів;

5) з метою вдосконалення правотворчості доцільно посилити координаційно-програмний характер правотворчості, що проявляється в потребі вироблення єдиної програми розвитку законодавства у тій або іншій сфері суспільних відносин;

6) доцільно в подальшому впроваджувати засади концептуалізації правотворчості, що передбачає проведення правотворчої діяльності на основі єдиних принципів і правил з метою формування системності законодавчої бази та забезпечення комплексності правового регулювання. Правотворчість повинна спиратися на наукову концепцію розвитку нормативних актів, на чіткі наукові уявлення про майбутній розвиток і стан законодавчої бази і про оптимальні шляхи її вдосконалення;

7) з метою ефективного функціонування правотворчої діяльності повинна будуватися на міцній правовій основі, що регламентує правовий статус суб'єктів правотворчості, процедурно-процесуальні основи роботи правотворчих органів, правовий статус юридичних документів, що приймаються, порядок введення їх у дію тощо. Правотворчі засади на сьогодні набувають найважливішого значення в умовах забезпечення дії права в цілому та ефективності його дій зокрема. Саме ці принципові характеристики правотворчості та факторів, що зумовлюють утворення права, потребують урахування у процесі здійснення правотворчої діяльності, її концептуалізації та наукового забезпечення [3, с. 337].

Перераховані положення щодо тенденцій розвитку та удосконалення правотворчості в контексті євроінтеграційних процесів, є достатньо актуальними для сучасної України та потребують подальшого дослідження і реалізації.

Сучасні вимоги (правила) до юридичної техніки нормотворчості в Україні фактично закріплені у «Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації», затвердженому Наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2005 р. № 34/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 15.05.2013 р. № 883/5) [4], проте в даному нормативному документі не визначений виключений перелік нормативно-правових актів, які можуть приймати органи державної влади та місцевого самоврядування, а також не встановлена чітка ієрархія підзаконних нормативно-правових актів.

Всі вищезазначені питання повинні регулюватися на законодавчому рівні, що обумовлює необхідність прийняття окремого Закону України «Про нормативно-правові акти», проект якого вже розроблений і потребує розгляду на черговій сесії Верховної Ради України.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>
2. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О.В. Зайчук [та ін.] ; ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
3. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія / Л.Г. Удовика. – Х.: Право, 2011. – 552 с.
4. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 року № 34/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05>

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ, ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОСОЮЗУ

Тюріна О.В., к.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ОКРЕМІ НАРИСИ ФОРМУВАННЯ

Кількість досліджень, присвячених проблемам європейської інтеграції, постійно зростає. Цей процес став стійкою тенденцією у розвитку юридичної науки не тільки країн Європейського Союзу (ЄС), а й країн, які мають намір увійти до цього об'єднання. Не обійшов він й вітчизняну юриспруденцію. Одна з причин такої зацікавленості криється у тому, що процес саме європейської інтеграції, формуючи обрис сучасної Європи, став знаменням сьогодення. Безумовно, об'єднавчі тенденції проявляються й в інших регіонах світу, однак саме в Європі вони досягли найбільшого ступеня, аніж будь-де, що дозволяє попередньо оцінювати досягнені результати та виникаючі проблеми як такі, що притаманні сучасним інтеграційним процесам взагалі.

Стрімкий розвиток інтеграційних процесів в Європі у другій половині ХХ ст. став наслідком значних політичних і соціально-економічних змін. На момент свого започаткування в умовах біполярного світу об'єднання європейських держав було задумане, у більшій мірі, як співтовариство більш-менш подібних національних держав, які мали сформувати нове економічне і політичне потужне утворення, що було б здатне виступати рівноправним партнером у відносинах як із США, так й з СРСР. Однак після розпаду Радянського Союзу геополітична мета такого утворення зазнала переосмислення.

Трансформація цілей обумовила еволюцію напрямів, змісту і темпів інтеграції. В цих умовах виявити сучасні закономірності державно-правового розвитку європейських країн, передбачити тенденцію його змін, визначити правову природу Європейського Союзу, окреслити перспективи і наслідки вступу України до ЄС вбачається неможливим без дослідження основних історичних віх розбудови Європейського Союзу, чому й присвячені дані тези.

Сучасний стан європейської інтеграції є наслідком тривалої історії. Об'єднання народів Європи пов'язане не тільки з економічними і політичними чинниками, а й з культурними, ідеологічними і релігійними передумовами, основу яких становило формування європейської ідеї, що знаходила своє відображення у різноманітних концепціях за різних історичних періодів розвитку Європи.

Одним з перших, хто висловив об'єднавчу ідею був французький юрист П. Дюбуа, який у 1306 р. запропонував створити у Європі так звану

«Християнську республіку» . Наступні політико-правові ідеї європейської інтеграції мають широкий діапазон. Серед них й теологічні концепції об'єднання європейських народів у лоні Католицької церкви, і численні проекти відтворення Римської імперії, і об'єднавчі проекти представників Нового часу (Г. Лейбніц, Вольтер, В. Гюго, Ж.-Ж. Руссо) та ідеологів утопічного соціалізму, зокрема проект політичного об'єднання француза А. Сен-Сімона, і спроби Наполеона та Гітлера за допомогою військової сили створити на європейському континенті єдину централізовану державу, і, нарешті, численні демократичні проекти європейської інтеграції, що розроблялися переважно у ХХ столітті.

Саме демократичні ініціативи європейських громадських рухів та провідних політичних діячів у середині 40-х років ХХ ст. сприяли впровадженню у свідомість людей думки про формування на добровільних засадах єдиної Європи. Як теоретична, так й практична конструкція об'єднаної Європи складалася поступово, відповідно до усвідомлення громадянським суспільством і урядами європейських держав об'єктивної потреби у зміні бачення змісту і призначення як національної держави, так й створення інтеграційних інститутів.

Передумовою формування єдиної Європи визнається промова прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчилля у 1946 р., в якій він закликав до створення Сполучених Штатів Європи. І хоча ця пропозиція не була реалізована, саме вона заклала початок інтеграційного процесу.

Створення у 1951 р. та 1957 р. трьох Європейських співтовариств (Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського товариства з атомної енергії та Європейського Економічного співтовариства) стало першою опорою для формування у подальшому Європейського Союзу і початком реалізації комунітарного методу інтеграції, запропонованого Ж. Моне, що передбачає об'єднання народів Європи із певним обмеженням державного суверенітету в рамках єдиної організації із владними повноваженнями, чим формується новий наднаціональний рівень політичної влади. Комунітарний метод інтеграції визначив об'єднавчий процес як поступовий і спрямований на вирішення практичних завдань суспільного життя, але водночас складний і тривалий. На сучасному етапі Європейський Союз є унікальним міждержавним об'єднанням, що засноване на економічній та політичній інтеграції європейських держав, що був утворений на підставі Договору про Європейський Союз 07.02.1992р. у м. Маастрихт (Нідерланди), який набув чинності 01.11.1993 р. (Маастрихтський Договір) [1, с.8].

Цим договором було утворено інтеграційне об'єднання – Європейський Союз (ЄС), що охоплює у своїй діяльності основні сфери суспільного життя: економічну інтеграцію на основі трьох Європейських Співтовариств (перша опора), спільну політику закордонних справ і безпеки (друга опора), а також співробітництво у сфері правосуддя та внутрішніх справ (третья опора), що в подальшому було названо як співробітництво з юстиції та поліції у

кримінальних справах. Інакше кажучи, перша опора – соціально-економічна, друга – зовнішньополітична, третя – правоохоронна.

В Україні одним із зовнішньополітичних орієнтирів визначено приєднання до цього інтеграційного об'єднання, про що свідчать відповідні концептуальні та нормативні документи, політичні заяви та поступовий розвиток економічних та інших напрямів співробітництва. Водночас в Україні на сучасному етапі здійснюються значні економічні, політичні та правові реформи щодо зміцнення демократичності нашої держави. Основні галузі вітчизняного права та базові кодифіковані галузеві нормативно-правові акти удосконалюються із запозиченням позитивного досвіду європейських держав, при цьому дані процеси повинні проводитися тільки із врахуванням особливостей національної правової системи України, менталітету українського народу, стану розвитку нашої держави тощо.

У зв'язку з чим, сучасне українське суспільство, й зокрема представники юридичної професії, повинні бути освіченими в історії та реаліях сьогодення європейського регіону, враховуючи геополітичне становище України, усвідомлено і виважено ставитися до запозичення різноманітних правових та державницьких новел з тим, щоб запозичене слугувало тільки на користь розбудові правової, соціальної держави України.

Література

1. Тюріна О.В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник / О.В. Тюріна. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. – 100 с.

Денисенко В.В., к.і.н., доц. (м.Запоріжжя, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ ФЕЦІАЛЬНОГО ПРАВА У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Процес сучасної євроінтеграції має давні історичні корені. Стародавній Рим був одним з перших прикладів об'єднання різних європейських народів у межах єдиної держави. Римське право, яке багато в чому інтегрувало у собі правові положення різних народів, заклало основи сучасного європейського права. Сьогодні вчені одностайні в розумінні необхідності дослідження історії та особливостей його формування. Важливою складовою римського права були норми, що регламентували відносини римлян з іншими народами. Міжнародні відносини та дипломатію в архаїчному Римі регулювало право феціалів.

Жрецька колегія феціалів відповідала за вирішення суперечок і непорозумінь, що виникали між державами, народами і племінними союзами. Жоден важливий зовнішньополітичний захід не починався і не закінчувався без санкції феціалів. До кола їх повноважень входили: охорона міжнародних угод,

обряд формального оголошення війни і укладення миру, а також порядок видачі римських громадян противнику.

Колегія феціалів виникла в Римі дуже рано, проте феціальне право формувалося протягом тривалого часу. Джерелом цього права стали італійські правові традиції і інститути.

Існує цілий ряд джерел, на підставі в яких можна простежити процес формування феціального права. Детально функції феціалів описані у Діонісія Галикарнасского (Ant. Rom. II. 72. 6). Формули замирення і оголошення війни наводить Тіт Лівій (Liv. I. 24, 32). Про феціалів також писав Цицерон (Cic. Resp.; Leg.; Off.). Деякі відомості містяться у Варрона, Сервія, Вергілія (Serv. Ad Aen. I. 62; VIII. 641; XII. 120; Varro LL. V. 86). У Законах XII таблиць, в інституціях і Дигестах також відображені деякі, більш пізні, норми феціального права. Однак інформація, представлена в джерелах, досить фрагментарна [1].

Найбільш докладно проблеми феціального права були досліджені зарубіжними науковцями П. Каталазо, С. Браслофа, Ф. Мартіно, Б. Парадіс, Р. Пенелла, Н.Г. Майоровою. Про феціалів писали вчені, які займалися міжнародними відносинами в Західному і Східному Середземномор'ї. Однак у вітчизняній науці тематика не отримала повного освітлення. Майже не вивченою залишається проблема реконструкції феціального права і його окремих норм.

Феціальне право визначало релігійне освячення міжнародних актів. Jus fetiale являє собою сукупність норм, якими повинні були керуватися феціали у відносинах Риму з іншими державами [2, с. 164]. Для розуміння процесу формування феціального права необхідно визначити його місце в загальній системі римського права.

Як відомо, римляни ділили право на fas (божественне право) і jus (людське право). Цицерон лише одного разу вживає термін religio fetiale (Cic. Resp. II. 17. 31), вважаючи за краще писати про jus fetiale (Cic. Off. III. 29. 7; I. 11. 36). Лівій стосовно феціалів також вживає термін jus (Liv. I. 32. 5). Звідси можна зробити висновок, що феціали мали в своєму віданні jus - людське право [3, с. 78].

Jus ділилося у римлян на публічне та приватне право. Під публічним правом в республіканський період малося на увазі будь-яке право, що відноситься до справ держави (державне, адміністративне, фінансове, кримінальне, процесуальне, культове і міжнародне). У той час, як до сфери приватного права відносилось будь-яке право, яке поширювалося на особисті, сімейні, майнові та спадкові відносини окремих осіб [2, с. 166]. Стосовно феціального права нас цікавить jus gentium (право народів), jus legationis (право послів), jus belli (право війни).

Цицерон свідчить, що феціальним статутом було закріплено право (jus), за яким оголошуються війни (Cic. Resp. II. 17. 31). Крім того, до jus gentium відноситься і «сукупність юридичних правил взаємовідносин Риму з іншими державами» (foedus, jus belli, jus legationis, jus fetiale). М. Бартошек вважав, що зазначені функції входили в поняття публічного права, а відповідно, право

феціалів також відносилося до публічного [2, с. 166], а не приватного права (до приватного права його відносить Н.Г. Майорова[3, с. 79]).

Щоб зрозуміти, як ті чи інші норми права потрапили до *jus fetiale*, необхідно розглянути функції колегії феціалів. Феціали зобов'язані були бути присутніми при укладанні договорів, могли входити до складу посольства. До їх обов'язків входило виконання ритуалів, що освячували міжнародні відносини. Одне з найважливіших положень старого феціального права полягало в тому, що римляни не починали будь-якої війни, окрім законної і справедливої. Римська формула наголошувала: «*bellum nullum nisi justum*» – «немає війни, окрім законної». У Стародавньому Римі оголошення війни являло собою позитивний односторонній акт держави, і недотримання його умов, як і порушення договірних зобов'язань, тягло за собою правові санкції [4, с. 408].

Плутарх приписував царю Нумі Помпілію встановлення в Римі колегії феціалів. За його твердженням, феціали були «охоронцями миру». Вони відправлялися до кривдників та умовляли їх схаменутися, і лише якщо останні наполягали на своєму, феціали, запрошуючи богів у свідки і закликаючи на себе і свою батьківщину багато жакливих прокльонів у разі, якщо вони помстяться несправедливо, оголошували війну. Всупереч їх волі і без їх дозволу ані простому воїну, ані царю не дозволено братися за зброю: воєначальник мав спочатку отримати від них підтвердження, що війна справедлива, а лише після цього обдумувати та будувати плани. Проте з часом відбулися зміни феціальної процедури. З практичних міркувань право умовного оголошення війни передавалося легатам, а феціали продовжували в повному обсязі виконувати обряд кидання спису на ворожу територію, не покидаючи Риму. Сама феціальна процедура повністю не була скасована. Відповідно колегія феціалів була фактично відсторонена від прийняття важливих рішень стосовно війни. Це питання відтепер вирішувалося у сенаті. Завдання феціалів зводилося до того, щоб висловлювати компетентну думку з приводу необхідного додержання формальностей оголошення і закінчення війни.

Діонісій Галікарнаський перераховує такі функції феціалів: їм треба стежити, щоб римляни не починали ніякої несправедливої війни, вимагати задоволення у сторони, яка порушила договір, видавати порушників договорів, судити проступки щодо послів і охороняти святість договорів, а також укладати мир, при цьому Діонісій зазначає, що феціали могли не визнати укладеного воєначальниками миру або перемир'я (*Ant. Rom. II. 72. 4-5*).

Свідоцтво феціалів було необхідне при укладенні договору від імені всієї римської громади. Римляни заснували колегію, оскільки прагнули до того, щоб на міжнародній арені від імені їх громади виступала не конкретна особа, а абстрактний представник громади. Феціали були символом не тільки території Риму, а й римської громади. Про це свідчить те, що в клятві, яка звучала при вимозі удоволення і сповіщення війни, феціал заявляв, що в разі, якщо претензії несправедливі, він готовий до того, щоб позбутися приналежності до своєї батьківщини (*Liv. I. 32. 7*), тобто настільки ототожнював себе з громадою, що мав взяти на себе покарання за несправедливі вимоги, вісником яких він був.

Таким чином феціалів можна розглядати не лише як жрецьку колегію, а скоріше як магістратуру, до функцій якої належало зберігати стародавні, загальноіталійські правила життя та взаємних відносин між окремими державами, народами та племінними союзами. Вони діяли при вирішенні різноманітних «дипломатичних» питань, залишаючись при цьому в рамках загального сакрального права.

Література:

1. Шмелева Л.М. Формирование фециального права в древнейшем Риме (VIII-VI вв. до н.э.) [Електроний ресурс]. / Л.М. Шмелева. – Режим доступу : <http://antik-yar.ru/events/cl-civ-2011/papers/shmelevalm>
2. Бартошек М. Римское право (понятия, термины, определения) : Пер. с чешск. / М. Бартошек. – М. : Юридическая литература, 1989. – 448 с.
3. Майорова Н.Г. Институт фециалов в раннем Риме / Н.Г. Майорова // IVS ANTIQVVM. Древнее право. – 1998. – № 3. – С. 78–81.
4. Буткевич О.В. Міжнародне право Стародавнього світу / О.В. Буткевич. – К. : Україна, 2004. – 864 с.

*Єфіменко В.Г., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан Л. М., к.і.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

У ВИТОКІВ ПЕРЕХІДНОЇ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ: УРОКИ РИМСЬКОГО ПРИНЦИПАТУ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Здобуттям незалежності Україна, починаючи з 1991 року, стала на шлях перетворювань перехідного часу. Тимчасове збереження ознак старої держави і, разом з тим, формування нових, які вказують на демократичну, соціальну, правову спрямованість держави – особливості перехідної форми політичного режиму. Зарубіжний історичний досвід свідчить, що в такі періоди творча активність населення то посилюється, то стає слабкішою, а державна влада набуває рис авторитарності як наслідок посилення її значення в регулюванні суспільних процесів. А отже актуалізується питання щодо закономірності цієї тенденції. Певною мірою відповіді слід шукати в історичному досвіді державо- і правотворення.

Звернення до вивчення суспільно-політичного розвитку Римської Імперії у період принципату має важливе значення для дослідження проблем співвідношення правових, ідеологічних, суб'єктивних і об'єктивних факторів у системі становлення і еволюції політичного режиму. Поєднання старих і нових ознак притаманне як внутрішньому змісту держави, так і її зовнішній формі. Тривалі дискусії щодо характеру влади римських імператорів того часу є виявом складності теми та актуальності її дослідження. У сучасній літературі

чи не кожен аспект еволюції системи принципату позначається неоднозначністю. Поряд із величезною історіографією проблеми можна говорити про фрагментарність її дослідження, прагнення дослідити найдрібніші деталі без просування до осмислення системи принципату як феномену античного світу.

Принципат тісно пов'язаний з авторитаризмом. Сутність цих режимів правління полягає у тому, що влада зосереджується в руках однієї особи або вузької групи осіб, при цьому зберігаються деякі економічні, громадські, духовні свободи для громадян [2, с.157]. Терміну «принципат» в історичній літературі відповідає термін «рання імперія», який вважається точнішим: ще зберігалася видимість республіканської форми правління і майже всі установи республіки. Збиралися народні збори, засідав сенат. Як і раніше, обиралися консули, претори і народні трибуни. Але все це було вже не більше, як прикриття постреспубліканського державного устрою [1, с. 104].

Для об'єктивності і повноти дослідження необхідно проаналізувати ситуацію поступового посилення ідеологічного тиску, звуження політичних свобод, посилення необґрунтованого контролю держави за усіма сферами життя тогочасного суспільства. Протягом всього періоду реальний вплив сенату на вирішення державних питань неухильно зменшувався. Римські магістрати перетворювалися з державних службовців у службовців імператора. Основою імператорської влади за принципату було верховне командування збройними силами Римської держави, більше можливостей досягти вищого положення з'явилося у вершників. Вони поступово витісняли senatorів у виконанні командних, адміністративних і судових функцій. Всупереч політиці імператорів, еволюція римського селянства в період Ранньої Імперії привела до зниження його соціального статусу. Міський плебс втратив політичне значення і можливість впливати на вирішення питань державного управління, але отримав те, до чого прагнув раніше і чим був повністю задоволений в нових умовах: хліб і видовища. Епоха принципату – це час відродження традиційної римської релігії. Культ імператора формував зв'язок між підданими і правителем і сприймався всім населенням, за винятком іудеїв і християн. Ставши частиною римської релігії, він в той же час посилював і політичні функції.

В такій ситуації в державі ще певний час проголошуються демократичні засади, при цьому методи реалізації влади набувають тоталітарних рис. В цей період відбувається поступова концентрація державної влади, причому це може відбуватися як з порушеннями закону, так і цілком легально. Імператор-принцепс поєднав у своїх руках повноваження всіх головних республіканських магістратур: диктатора, консула, претора, народного трибуна. Залежно від роду справ імператор виступав то в одній, то в іншій якості: як цензор він комплектував сенат, як трибун відміняв за своїм рішенням дії будь-якого органу влади, заарештовував громадян за своїм розсудом, як консул і диктатор, визначав політику держави, віддавав розпорядження по галузях управління; як диктатор командував армією, управляв провінціями тощо [1, с. 104]. Народні збори, головний орган влади старої республіки, прийшли в повний занепад і, як

наслідок, Рим вступив в другий період посилення влади імператорів – період домінанту (абсолютної монархії).

Проведене дослідження суспільно-політичного розвитку Римської Імперії доби принципату дає підстави стверджувати про монархічну природу влади римських імператорів, при збереженні традиційної республіканської форми державного устрою. Звичайно, ці ознаки є явищем часу. Основним уроком вивчення цього досвіду для сучасності є необхідність розуміння того, що для створення держави, спроможної здійснити корінне оновлення країни слід активізувати її соціально-регулятивні функції, забезпечити дисципліну, а значить і відповідальність державного апарату з визначенням його оптимальної кількості для виконання необхідних в перехідний час реформ.

Література

1. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – К. : ЦУЛ, 2008 – 728 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : Підручник. – 3-тє вид. – К. : Алерта, 2012 – 524 с.
3. Петречко О. Суспільно-політичний розвиток Римської Імперії в I – на поч. III ст. н.е. : від «відновленої» Республіки до сенатської монархії / Олег Петречко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 396 с.

Журавльова Г.С., к.ю.н., доц., (м. Запоріжжя, Україна)

РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПЕРІОД АНТИЧНОСТІ

Для сучасного розуміння принципу рівності необхідно з'ясувати, які основні положення стосовно розуміння принципу рівності було сформульовано у часи Античності, оскільки вони мають значення для сучасного розуміння принципу рівності і заборони дискримінації. У Стародавній Греції була створена, а пізніше в римській політико-правовій практиці доведена до певної міри завершеності система політико-правових принципів і категорій, які складають основу ціннісної сфери сучасних суспільств. Для ґрунтовного визначення змісту принципу рівності прав і свобод людини і громадянина необхідно розглянути проблему розуміння ідеї рівності у період формування ідейно-теоретичної спадщини саме цих древніх країн.

Становлення основоположних принципів права, зокрема і принципу рівності, саме у Стародавній Греції пов'язано із партикулярністю культурної спільноти, яка склала відомий нам елліністичний світ. Культурний елліністичний світ відзначався багатоманітністю у поєднанні із єдністю. Греки досягли домінування в Егейському морі, а пізніше у Середземномор'ї та в Чорному морі завдяки використанню транспортних морських комунікацій, які були одночасно джерелом могутності та потенційної загибелі Афін (як це власне стало внаслідок поразки Афін у Пелопонеській війні).

У правових вченнях Древньої Греції ідеї рівності звучать більш чітко. Зокрема, софіст Протагор, який створив знаменитий міф про створення суспільства, стверджував, що всі люди однаковою мірою причетні до справедливості: «міра всіх речей – людина». Ідею загальної рівності підтримував і Антифонт. Розмірковуючи про природу законів, він стверджував, що елліни, шануючи знатних, поводяться немов варвари: «За природою ми всі у всіх відносинах рівні, при цьому однаково як і варвари, так і елліни. Доречно звернути увагу на те, що у всіх людей потреби від природи однакові» [1, с. 321].

Твердження, ніби ідея рівності прийшла в право з математики, зустрічається в піфагорійців, чії серйозні заняття математикою поєднувалися з захопленнями цифровою містиккою і екстраполяцією математичних уявлень про рівність на суспільні явища, включаючи і право [2, с. 38]. Сутність світу (фізичного і соціального), згідно піфагорійцям, є число, і все у світі має цифрову характеристику і вираз. Трактуючи рівність як належну міру у вигляді певної (числової за своєю природою) пропорції, вони в душі своєї соціальної математики висловлювали справедливість (тобто право з його принципом рівності) числом чотири. Обґрунтовували вони це тим, що чотири це перший квадрат, тобто перше число, отримане від множення одного числа (числа два) на самого себе, а сутність справедливості полягає в гідного рівним за рівне. З цього приводу Аристотель пізніше писав: «Отже, Піфагор почав говорити про чесноти, але неправильно. Справа в тому, що, зводячи чесноти до чисел, він створював неналежне вчення про чесноти. Адже справедливість не є число, помножене саме на себе» [3, 38].

Однак незважаючи на цю критику і Аристотель (слідом за Сократом і Платоном) залишається при розгляді проблеми рівності під впливом піфагорійських математичних уявлень про рівність, хоча і без відповідної цифрової магії. Це чітко проявляється, наприклад, там, де Сократ, Платон і Аристотель, характеризуючи рівність як принцип справедливості і права, розрізняють два види рівності: рівність арифметичне (рівність міри, числа, ваги і т. д.) і геометричне (рівність по геометричній пропорції). До речі кажучи, таке математичне розуміння природи правової рівності лежить і в основі досить впливової до наших днів аристотелівської концепції поділу справедливості на вирівнювання і розподіл.

У Стародавньому Римі ідеї різного правового й соціального статусу були послідовно проведені й у правовій системі. Зокрема, правосуддя розглядалося як незмінювана і постійна воля надавати кожному його право (Дигести, 1.І:10.). Також формулюються вимоги вирівнювання: «Приписи права є такими: жити чесно, не наносити шкоду іншому, кожному віддавати належне йому» (Дигести, 1.І:10.1). У цих ідеях лежить базовий принцип диференціації у залежності від особистих якостей індивіда як невід'ємної частини справедливого, добродесного. Відповідно до цих вимог закон має виражати єдиний і рівний масштаб впливу на поведінку: «Закон є загальний (спільний для всіх) припис, рішення досвідчених людей, приборкання злочинів, вчинених свідомо чи по невіданню, загальна (для всіх громадян) обіцянка держава» (Дигести, 1.ІІІ:1).

Тут положення про «загальну обіцянку держави» є ніщо іншим як закладенням основ розуміння правомірності очікувань, які випливають із загальної дії законів, на підставі чого кожен індивід може планувати свою діяльність на майбутнє, а держава має неухильно додержуватись його, а у разі ухилення від нього – належним чином обґрунтовувати власні дії.

Протилежність між справедливим і несправедливим правом у римській юриспруденції виражалася шляхом протиставлення *aequum ius* (еквівалентного, рівного права) *ius iniquum* (праву нееквівалентному, нерівному), де правовий еквівалент означає рівну справедливість, або, що те ж саме, справедливу рівність.

У Античний період не формулюється у цілісному вигляді ідея рівності. У цьому відношенні лише римське право ставить питання про неприродність інституту рабства, яке на цей період є своєрідним лакмусовим папірцем щодо інтерпретації рівності. Тим більше не стоїть питання про іншу сторону рівності – заборону дискримінації.

Однак стає достатнім в Античний період формулювання ідеї права як рівного масштабу, яка має задовольняти критеріям справедливості як добросовісності та мистецтва розподілу тягаря відповідальності між учасниками правовідносинами. На цей період не поставлено на порядок денний питання захисту привілеїв і вольностей, що є предметом чисельних дискусій та форм втілення у хартіях періоду Середньовіччя.

Література:

1. Антология мировой философии: в 4 т. Т. 1. Философия древности и средневековья / ред.-сост. В. В. Соколов. – М.: Мысль, 1969. – 936 с.
2. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2002. – 288 с.
3. Аристотель. Політика / пер. з давньогрец. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 320 с.
4. Полховська І.К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / І.К. Полховська. – Х., 2007. – 191 с.

Kozinets A.A. student (c. Zaporizhya, Ukraine)
Supervisor: Bostan L. N., CHS, doc.(c. Zaporizhya, Ukraine)

MAGNA CARTA LIBERTATUM AT THE ORIGINS OF EUROPEAN DEMOCRACY

The problem of protecting the population from the pressure of political power, despite its extensive research is developed, attracts constant research interest because of a number of important questions unanswered. First try to limit the absolute power

of the monarch did in 1215 London petition, forcing King John of England signed - Magna Carta - the "first" constitution of England.

Although the signing of the document took 800 years, it has not lost its relevance for other countries, including Ukraine, when the people of the latter, during the Orange Revolution in 2004 and the Revolution of dignity 2013-2014 was fought against the tyranny of the powerful.

According to many scientists, there are certain laws relating to the socio-political relations: under the pressure of government people trying to get rid of him, showing his own will by different ways and means. John Major said: "The policy that does not affect anyone's interest does not give any results"[3]. So, that governance emerges as a result of the struggle. Long before, in the XVIII century Frederick the Great wrote: "The great art of every politician not to swim against the current, and to pay various circumstances in his favor" [3]. Perhaps this expression can describe London's towns people who stopped the tyranny of the monarch John Lackland.

Studying modern scientific sources showed what British society demands placed before the king of England to limit his powers. In one of the postulates stated that taxes should be collected only in exceptional order Council of the Kingdom, which accounted for the higher clergy, barons and earls [2]. So people protect themselves from excessive fees by the state, by setting specific instances sampling funds; created a management state agency - the Council of the kingdom, which was formed by the people. This act can be considered a first step towards democracy. A golden rule of democracy shows that people are the main source of power in the state.

Also, residents of England said that follow and protect their rights enshrined in the Charter should barons, in an amount of 25 people. And in case of violation by one public guarantees, they compel offenders to reform, with different ways. However, the people proclaimed the inviolability of the person, the Queen and children [2]. Contemporary people are not fully aware of the concept of "natural law", but understanding the main human values played a significant role. It can be seen that freedom and human dignity is at the "gold". No wonder Magna Carta traditionally considered the first legal document which laid the foundations of the human rights concept, created conditions for further strengthening of freedom and the rule of law in society.

Based on the above, the following conclusions:

- the ideal state for the people must be the main source of power as a de-facto, and de-jure;
- it is through charters nations fought for social, economic and political rights;
- historical significance of the Charter remains still, because many people use it in the struggle for guarantees of their rights;
- Magna Carta reflected the social and political forces in England early XIII, and especially compromise the king and the barons;
- Charter clearly demonstrated hopelessness of barons claims and the irreversibility of the process of state centralization England;
- authority of the monarch yields chosen people power.

Therefore underestimate the role of the Magna Carta so difficult. After all, it has become the backbone of future legislation served as the formation of a centralized state, within which people have political rights, including the right to choose the ruling elite; social - honor and dignity are the supreme value; economic - citizen is a party of economic relations in which the monarch had no right to interfere, and thus influence the course of events.

Literature:

1. Makarchuk V. S. History of state and law of foreign countries [Electronic resource] / V.S. Makarchuk // Law Library: textbooks. – Access: <http://pravo.biz.ua/content/016/>
2. Petrushevsky D. M. Magna Carta [Electronic resource] / D.M. Petrushevsky // Electronic books. - Access: http://pdf-books.com.ua/av/petrushevskiy_dm/16667/velika_khartiya_volnostey
3. Politics - expressions and phrases [Electronic resource] // Quotes and aphorisms. – Access: <http://citaty.su/politika-vyskazyvaniya-i-frazy>
4. Savelo K. F. Early feudal England [Electronic resource] / K.F.Savelo // Library: manuals, textbooks. – Access: <http://www.twirpx.com/file/425302/>

*Коротченко Д.О., студентка (м.Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан Л.М., к.і.н., доц. (м.Запоріжжя, Україна)*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ (З ДОСВІДУ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ФРАНЦІЇ)

Багатовікова історія державотворення довела, що жодна цивілізована країна не може ефективно функціонувати без високопрофесійного апарату державної служби. Як важливий інструмент держави, вона має бути законодавчо забезпечена, організаційно налагоджена, укомплектована фахівцями найвищої кваліфікації, здатними аналізувати процеси, що відбуваються, бачити перспективу своєї роботи, приймати рішення, забезпечувати організацію та проведення в життя прийнятих рішень. Тема актуальна для України, тому що 10 грудня 2015 р. Верховна Рада прийняла закон «Про державну службу» в новій редакції. Закон визначає принципи професійної, політично неупередженої, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства [1].

Проте феномен державної служби як явища тривалого в часі, не можна зрозуміти до кінця без початкового етапу, коли закладалося багато інституційних, правових та ідейних засад сфери управління і характерних рис бюрократії. Свідченням тому є історичний досвід державотворення в епоху середньовіччя. Незмінний інтерес дослідників до зазначеної теми знайшов

відображення у великій історіографії проблеми, яка представлена зокрема, такими іменами Г.В. Александренко, М.Ц. Арзаканян, А.В. Ревякін, П.Ю. Уваров та багато інших.

Складність початкового періоду в історії становлення централізованої держави в епоху середньовіччя обумовлювалася тим, що він поєднував у собі риси колишньої сеньоріальної, приватно-правової влади короля з новим, публічно-правовим характером монархії [2]. Співіснування і боротьба цих двох начал стали стрижнем процесу державного будівництва. Найбільш яскраво ця особливість проявилась, як відзначають дослідники, у Франції. Зі зміцненням французької держави як монархії, в XIII ст. були зроблені активні дії щодо створення відповідного апарату управління. У період правління Людовика IX (1214-1270 рр.) завершився процес збирання земель з подальшим поділом королівських володінь на адміністративні округи (бальяжі на півночі і сенешальства на півдні Франції). Королівські призначенці в цих округах були наділені значними повноваженнями у сфері судочинства, збору податків і скликання ополченців. Вищою апеляційною установою ставав королівський суд, в якому могли бути оскаржені рішення всіх нижчих судів, включаючи і ті, що були розташовані на території домену васалів.

В цей же час розпочинається і запис звичаєвого права. Корпоративну інтерпретацію адміністративної практики розкривають створені в досліджуваний період юридичні трактати: «Книга про правосуддя і судочинство» (близько 1254-1260 рр.), «Встановлення Людовика Святого», написані близько 1273 р. «Повчання Людовика Святого синові». В них головна увага приділена не стільки судовій практиці, скільки компетенції, прерогативам і апології верховної світської влади і її служителів [3].

Вершиною тенденції впровадження римського права в структуру звичаєвого права королівства з метою обґрунтування нових функцій королівської влади називають трактат Філіпа Бомануара «Кутюми Бовезі 1283 р. [4]. Важливо, що автор належав не тільки до теоретиків, а й, як це було характерно для тієї епохи, до практиків судочинства і управління: його послужний список повноважного представника короля на місцях (послідовно в декількох бальяжах і сенешальствах Франції) достатньо великий.

Важливим фактом є те, що в контексті досліджуваної теми трактат починається з опису ідеального королівського служителя (бальї), в якому відбилися нові інтенції служителів корони і їх само ідентифікації [3]. Кутюми Бовезі підтверджували принцип непорушності правових звичаїв не тільки для місцевих жителів, але і для державної влади: «Король повинен сам дотримуватися звичаїв і змушувати інших дотримуватися цих звичаїв» [2, с.1].

Вимоги до бальї (представника короля або сеньйора в середньовічній Франції, який керував областю, де представляв адміністративну, судову та військову владу), описані в I-й главі. Згідно з ними бальї повинен був володіти десятьма чеснотами, з яких одна є головною і «пануючою над усіма іншими», без неї не можуть існувати інші чесноти місцевих правителів. Ця чеснота називається мудрістю, це обґрунтовується тим, що без мудрості людина не

впорається з обов'язками балії [2, с. 2]. Серед інших чеснот – любов до бога і священної церкви, спокій і доброта, терпіння і вміння уважно вислухати, сміливість і енергійність без всякої лінії, щедрість, покора наказам свого сеньйора, вміння «бути справжнім знавцем своєї справи», «виконувати обов'язки, не завдаючи шкоди іншим», а також добре вважати. Десята чеснота – вона охоплює решту – це чеснота вірності. Отже, підсумовуючи все сказане вище, зазначимо, що у той час ставилися досить високі вимоги до державного чиновника. Але зазначалося, що дуже важко володіти всіма чеснотами. Тому якщо ж балії може бути мудрим і вірним, він матиме все інше.

У подальшому моральні цінності, як свідчить історія, послужили потужним важелем розвитку і зміцнення державної машини, допомагаючи їй визнанню в суспільстві, яке все охочіше стало вдаватися до заступництва і посередництва короля і чиновників. Саме ці моральні цінності визначили багато в чому етику державної служби та стратегію ідентифікації чиновників: ідеї громадянського гуманізму, захист слабких, культ милосердя, принцип рівності всіх перед законом, імператив загального блага і протидія загрозам «приватного інтересу». Вони ж лежали в основі декларованого ідеалу служіння: нестяжательство, відданість інтересам держави, незалежність від інших політичних сил, «професійні» гідності як обов'язковий критерій допуску до державної служби. Переважання моральних орієнтирів в стратегіях зміцнення королівської влади на першому етапі визначило особливу увагу до морального вигляду чиновників, до їх незаплямованою репутації, до підтримки службового завзяття.

Таку тенденцію можна простежити в Україні на сучасному етапі її розвитку. Нещодавно (11 лютого 2016 р.) було прийнято постанову КМУ «про затвердження Правил етичної поведінки державних службовців». Ці правила регулюють моральні засади діяльності державних службовців та полягають у дотриманні принципів етики державної служби. В них зазначено, що Державні службовці у своїй діяльності керуються принципами етики державної служби, що ґрунтуються на положеннях Конституції України, законодавства про державну службу та запобігання корупції, а саме: служіння державі і суспільству; гідної поведінки; доброчесності; лояльності; політичної нейтральності; прозорості і підзвітності; сумлінності [5].

Отже історично склалося так, що на кожному етапі існування людства вимоги до державних чиновників залишались майже однаковими, причиною цього, можливо, є те, що у будь-який час загальнолюдські моральні цінності залишаються незмінними.

Література:

1. Верховна Рада України ухвалила Закон про державну службу [Електронний ресурс] // Офіційний сайт конституційної комісії України. – Режим доступу: <http://constitution.gov.ua/news/item/id/1285>

2. Перевод Кутюмов Бовези // Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / Под ред. В.М.Корецкого. – М.,1961. – 255 с.

3. Цатурова С. К. Формирование института государственной службы во Франции XIII-XV веков : монография. – М. : Наука, 2012. – 444 с.

4. Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн: Підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / М.М. Страхов. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 583 с.

5. Про затвердження Правил етичної поведінки державних службовців : Постанова Кабінету Міністрів України № 65 від 11 лютого 2016 р. - [Електронний ресурс] // Урядовий портал – режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248839311>

*Гриценко К.В., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан Л. М., к.і.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

РОМАНО-ГЕРМАНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Державно-правовий розвиток України перебуває сьогодні під потужним впливом процесів глобалізації, що справляють не лише позитивний, але й непередбачуваний, складний для адаптації вплив, що, насамперед, накладає свій відбиток на механізми правового регулювання, правозастосовної діяльності та на інші сфери правового життя суспільства. Отже пов'язаний з нею подальший розвиток національної правової системи не слід сприймати спрощено і однозначно. Глобалізація розглядається не лише як закономірний історичний процес, як універсалізація світового порядку в процесі уніфікації духовно-культурних норм і цінностей, але й як наступ на національні кордони, що передбачає можливе суттєве обмеження національного і державного суверенітету в угод міжнародним структурам.

Входження правової системи України в романо-германську світову правову сім'ю як прояв інтеграційних процесів зумовлює підвищений інтерес науковців до зазначеної проблеми. Романо-германська світова правова сім'я справедливо вважається найпоширенішою і найвпливовішою сучасною правовою сім'єю. А отже, звернення до її історії є не тільки пізнавальним, але й актуальним для країн, право яких переживає процес входження в цю велику правову сім'ю.

Романо-германський тип правової системи сформувався в XII-XIII ст., в континентальній Європі. «Її основою стало римське право, яке слід визначити як застосування норм римського права, що почалося в низці країн в умовах середньовіччя. Підставами для такого розуміння були умови економічного та заснованого на ньому соціального життя Західної Європи (розвиток торгівлі, ремесел, зростання міст), а також властивості самого римського приватного права, що виникли в результаті певних економічних умов» [1, с. 47].

Нове суспільство усвідомлювало необхідність права, воно почало розуміти, що тільки за допомогою права можливо забезпечити порядок і безпеку, яких вимагає божественний задум і які необхідні для прогресу. Ідеал християнського суспільства, заснованого на милосерді, був відкинутий, так само як і ідея створення на Землі граду божого. Сама церква стала більш чітко розрізняти релігійну громаду віруючих і світське суспільство, суд совісті та право, і створила в цю епоху канонічне приватне право. У XIII столітті вже перестали змішувати релігію і мораль з громадянським порядком і правом; за правом знову була визнана його власна роль і автономія, які відтепер стали характерними для західних способу мислення та цивілізації.

Ідея, що суспільство має управлятися правом і підкорятися нормам розуму, не була зовсім новою. У відносинах між приватними особами вона допускалася римлянами. Але повернення до цієї ідеї в XII столітті - революційний крок. Філософи та юристи вимагали, щоб суспільні відносини були засновані на праві і щоб було покладено край режиму анархії і сваволі, що панував протягом століть. Суспільство вимагало створення нового права, заснованого на справедливості, досягнути якого дозволяє розум; вони одночасно засуджували сваволлю і відкидали звернення у цивільних відносинах до надприродного. Громадянське суспільство має ґрунтуватися на праві: право має забезпечити в цивільному суспільстві порядок і прогрес. Ці ідеї стають пануючими в Західній Європі в XII і XIII століттях і будуть там безроздільно панувати аж до наших днів [2, с. 72].

Зародження романо-германської правової системи в XII і XIII століттях жодним чином не є результатом утвердження політичної влади чи централізації, здійсненої королівською владою. Цим романо-германська правова система відрізняється від англійського права, де розвиток загального права був пов'язаний з посиленням королівської влади та з існуванням централізованих королівських судів. На Європейському континенті нічого подібного не спостерігалось. Система романо-германського права, навпаки, стверджується в епоху, коли Європа не тільки не становить єдиного цілого, але сама ідея такого роду здається нездійсненною. У цю епоху стає очевидним, що зусилля папства або імперії не приведуть до відновлення в політичному плані єдності Римської імперії. Система романо-германського права ніколи не ґрунтувалася ні на чому іншому, крім спільності культури. Вона виникла і продовжувала існувати незалежно від будь-яких політичних цілей.

Сучасний період в історії романо-германського права почався після Другої світової війни і пов'язаний з посиленням впливу інтеграційних процесів у Європі. Цей період характеризується тим, що монопольна і безмежна дія романо-германського права на території континентальної Європи починає частково обмежуватися завдяки формуванню нової правової реальності. «Нове європейське право», в яке входить право Ради Європи і право Європейського Союзу, – це інтеграційна правова система, до якої входять компоненти і романо-германського і загального права. У результаті цього змінюються не тільки деякі положення в структурі права, системі його джерел, але й у сфері

праворозуміння в національних правових системах, що традиційно належать до романо-германської правової сім'ї [3, с. 15].

Таким чином, становлення романо-германської правової системи – це складний процес. Починаючи з епохи раннього середньовіччя, в континентальній Європі відбувалось поступове злиття норм римського права і варварських правових звичаїв, яке тривало протягом усього середньовіччя, в Новий час і завершилося лише на початку ХІХ ст., після прийняття наполеонівських кодексів, які стали першоосновою сучасної романо-германської правової системи. У ХХ столітті відбувалося зближення національних правових систем з міжнародним правом. У другій половині ХХ століття на розвиток романо-германського права суттєво вплинули європейські інтеграційні процеси. Їх активне розгортання зумовило заснування в 50-х роках ХХ століття Європейських співтовариств (ЄС) – оригінальних за своєю правовою природою інтеграційних утворень, що мають риси і держави, і міжнародної організації. Україна як суверенна держава поки що не має такого значного впливу на інтеграційні процеси в Європі як цього хотілося б, але в свою чергу відбуваються зміни правової бази та суспільного ладу України відповідно до міжнародних стандартів ЄС.

Література:

1. Колодяжна В.В. Історія формування та сучасний стан романо-германської правової сім'ї [Електронний ресурс] / В.В. Колодяжна. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/2491/3/13kvvgps.pdf>
2. Шаганенко В.П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї [Електронний ресурс] / Шаганенко В.П. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/2_2013/Shahanenko.pdf
3. Оленчук І. Теоретико-методологічні аспекти ідентифікації правової системи України з континентальним правом [Електронний ресурс] / І. Оленчук. – Режим доступу: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/4/4.pdf>

Чернік С.Д., к.і.н. (м. Кіровоград, Україна)

ОБ'ЄДНАННЯ ДЕРЖАВ У РОЗУМІННІ Є.В. СПЕКТОРСЬКОГО

Філософсько-правова основа інтеграційних процесів у Європі в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. формувалася та розвивалася протягом досить тривалого часу. Значна кількість мислителів, філософів, правознавців у різні історичні періоди розмірковували над питанням необхідності об'єднання окремих держав з метою реалізації спільних завдань. Ними пропонувалися певні форми об'єднань, характеризувалися їхні особливості та розглядалися шляхи подальшого розвитку союзних утворень. Одним з таких дослідників

проблем державотворення є відомий правознавець, теоретик та історик права першої половини ХХ ст. Є.В. Спекторський, котрий був ректором та ординарним професором Київського університету Святого Володимира, член-кореспондентом Сербської Академії наук й Слов'янського інституту права в Празі. Сучасний вчений В.Г. Рутман відзначає, що Є.В. Спекторський у своїх дослідженнях використовував історичний підхід. Його судження базувалися на глибокому аналізі історіографії проблеми та вивченні генезису державно-правових явищ [1]. Так, у своїй праці «Держава» він зупинився на аналізі форм державних об'єднань.

Є.В. Спекторський стверджував, що держави об'єднуються у союзи та складні держави. На його думку, юристи розрізняють об'єднання міжнародного та державного права. Перші створюються відповідно до міжнародних трактатів та не змінюють конституцій цих держав. Другі впливають на територію, населення і владу кожної держави й мають конституційне та установче значення. Прикладами такого об'єднання є унія, союз держав та союзна держава.

Розглянемо форми об'єднання держав, що характеризував правознавець Є. В. Спекторський. Унія – це об'єднання двох самостійних монархічних держав, що мають власні конституції, перебувають під владою однієї правлячої династії, права якої ґрунтуються на конституційних законах про престолонаслідування обох держав. Розрізняють наступні види уній: персональну та реальну. При персональній унії спільні органи влади в новій державі не створюються, а король виступає об'єднавчим фактором. Укладання реальної унії передбачає формування спільних органів державної влади. Є.В. Спекторський наводить приклади таких держав. Зокрема, у період 1714-1837 рр. Англія та німецький Ганновер перебували у персональній унії, а Австрія та Угорщина у 1867-1918 рр. – в реальній [2, с. 88].

Союз держав або конфедерація – це таке об'єднання держав, у якому кожна з них зберігає власну повну політичну самостійність. Юридичне оформлення такого союзу здійснюється спільною конституцією, що закріплює створення єдиного центрального органу влади. Його компетенція поширюється лише на членів об'єднання. Водночас кожна держава зберігає свій суверенітет. Спираючись на історичні факти Є.В. Спекторський стверджував, що така форма об'єднання є несталою і, зазвичай, з часом трансформується у федерацію [2, с. 88–89]. Північно-Американська конфедерація проіснувала лише одинадцять років (1776 – 1787 рр.), після чого штати створили федерацію. Подібний шлях розвитку пройшли Німецький союз та Швейцарія у ХІХ ст.

Федерація чи союзна держава – це, на переконання Є.В. Спекторського, подвійна держава (у складі однієї великої держави перебувають декілька маленьких). Визначальною відмінністю цієї форми об'єднання від конфедерації полягає у тому, що не частини визначають ціле шляхом складання, а ціле визначає частини. Наприклад, Північно-Американські штати утворилися за волею всього американського народу, а не окремих штатів. Разом з тим, у конфедерації центральна влада зобов'язує виконувати її рішення лише держави

союзу, а у федерації також і її підданих. У зв'язку з цим у союзній державі наявне подвійні законодавство, уряд, представництво, фінанси, підданство. Типовими федераціями він вважав Північну Америку, Швейцарію та Німеччину.

Слід відзначити, що Є.В. Спекторський наголошував на розмежуванні понять федералізму та імперіалізму. Оскільки федералізм – це прагнення самостійних держав до об'єднання та створення союзної держави або союзу держав. Імперіалізм – це прагнення однієї держави панувати над іншою та навіть до її поглинання з метою створення світової держави [2, с. 89–90]. Є.В. Спекторський акцентував увагу на тому, що імперіалізм має іншу природу ніж федералізм, тому імперію як окрему форму об'єднання держав розглядати не доцільно.

Таким чином, форми об'єднання держав стали предметом дослідження видатного правознавця першої половини ХХ ст. Є.В. Спекторського. У праці «Держава» він виділив три форми державних утворень: унія, союз держав та союзна держава. Характеризуючи кожен з них, Є. В. Спекторський розкрив їх визначення, виокремив особливості, показав основні відмінності між ними та навів показові приклади. При цьому він не надавав перевагу жодному з названих утворень. Проте, слід відзначити, що найбільш стійким об'єднанням, на його переконання, була федерація або союзна держава.

Література:

1. Рутман В. Г. Государственно-правовые воззрения Е.В. Спекторского: дисс... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.Г. Рутман; Белгородский государственный национальный исследовательский университет. – Белгород, 2013. – 140 с.
2. Спекторский Е.В. Государство / Е.В. Спекторский. – Петроград: Издательство «Огни», 1918. – 93 с.

Рева К.Є., асистент (м. Кіровоград, Україна)

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНУ ПРО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 Р.

Інститут громадянства є одним з важливих та значущих в правовій системі, одним з основних атрибутів державності. Статус громадянина певної держави наділяє особу визначеним обсягом прав, свобод та обов'язків, захищає її права як всередині держави, так і за її межами.

Саме досліджуваний інститут сприяє національній ідентифікації особи, забезпеченню її правового зв'язку з державою, зумовлює наявність та обсяг її прав і обов'язків. Становлення інституту громадянства відбувається в період формування держави, прояву її самостійності та незалежності. Таким для

України стали буремні роки Української революції 1917-1921 рр. Українська влада – Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, Українська Національна Рада, не дивлячись на різні політичні режими та форми правління були одноставні в своєму рішенні заснувати інститут громадянства.

Актуальним та визначальним став той факт, що влада досліджуваного періоду не змінювала вектору запровадження та розвитку поняття українського громадянства. Впровадження поняття «громадянство» на відміну від «підданства», зближувало Україну та політику національних урядів із правовою системою тогочасних європейських країн.

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. змінив державний, суспільний та громадський лад в Україні. Центральна Рада, Мала Рада, Рада Народних Міністрів та інші державні інститути влади припинили свою діяльність. Був встановлений «... авторитарно-бюрократичний режим з близькими до диктаторських повноваженнями глави держави, відсутністю представницького органу влади, поєднанню у уряді виконавчих і законодавчих функцій, вузькою соціальною базою і тимчасовим характером правління» [2].

Реформування влади, введення диктаторського режиму, зумовило необхідність її правового оформлення, прийняття принципово нового законодавства, у тому числі й щодо набуття громадянства Української Держави. Комісією з підготовки нового закону був критично переглянутий прийнятий Центральною Радою Закон «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 року. З нього були відібрані лише окремі ключові положення (наприклад, про єдине громадянство в Україні, прийняття в громадянство за територіальним походженням). В цілому він був доповнений підставами набуття й отримання українського громадянства, випадками його втрати, особливостями процедури оформлення.

Після ухвалення Радою Міністрів Закон «Про громадянство Української Держави» був затверджений 2 липня 1918 р. гетьманом Павлом Скоропадським. За своїм змістом цей закон був поділений на дві частини та містив додаток до нього. В першій частині містяться статті щодо умов прийняття в громадянство, в другій – втрати прав громадянина, третя – скасувала Закон про громадянство, ухвалений Українською Центральною Радою 2-4 березня 1918 року.

Аналізований Закон в своїй першій статті дав визначення поняття громадянства, якого не було в попередньому аналогічному законі Центральної Ради [1]. Під громадянством розумілася державно-правова приналежність особи до держави, що надає їй права та обов'язки громадянина. Відзначимо співзвучність цього визначення сучасному.

Відповідно до Закону Громадянами Української Держави визнавалися:

– всі російські піддані, що перебували на території України під час видання цього закону (це був так званий «нульовий варіант» отримання громадянства), але у разі небажання отримати українське громадянство російські піддані мали подати заяву місцевому старості для запису в особливий список («алфавіт») підданих і громадян інших держав. У цьому разі строк їх

перебування на території України обмежувався шістьма місяцями за посвідченням про це місцевого старости (ст. 4);

– всі, хто народився на території України, навіть у разі подальшого постійного перебування за її межами. Таким особам громадянство надавалося за відповідною заявою, яка мала бути складена протягом року після досягнення повноліття, а для повнолітніх, протягом року після оголошення закону (ст.5). Тобто на вибір громадянства відводився один рік, а не три місяці як за законом про громадянство УНР;

– ті особи, котрі осіло перебувають на території України, але під час видання закону перебували за її межами, знову ж таки протягом року після проголошення цього закону повинні були подати відповідну заяву, або обґрунтувати пропущений строк (ст.6).

Прийняття до громадянства Української Держави осіб, які постійно чи тимчасово перебували за кордоном, передбачало виконання наступної процедури. Ці особи, подавали своє прохання закордонним представникам українського уряду, які після розгляду справи видавали відповідне посвідчення. У разі їх приїзду до України заява подавалася до місцевого адміністративного відділу окружного суду (ст.7). Особи чоловічої статі повинні були подавати посвідчення про виконання військової повинності на своїй батьківщині, або звільнення від неї. Судом після розгляду клопотання приймалась відповідна постанова, яка повідомлялася заявникові з надсиланням копії губернському старості (ст.13). Постанови суду в справах про громадянство могли бути оскаржені. У разі відсутності оскарження, суд видавав особі посвідчення про українське громадянство. Прийняття громадянства супроводжувалося прийняттям присяги.

Громадянство Української Держави набувалось за принципом «права крові» особами: а) народжених від громадян Української Держави; б) народжених від шлюбу іноземки з українським громадянином; в) усиновлення іноземної дитини до 17-ти років громадянином Української Держави (ст.8);

Відповідно до ст.9 встановлювалася можливість набуття громадянства через натуралізацію (набуття громадянства за волевиявленням особи [5, с.106]) при наявності наступних умов: правоздатності та дієздатності; перебування на території України протягом трьох років; спроможність прокормити себе й свою родину. Набуте таким чином право громадянства поширювалося і на дітей осіб, що ставали громадянами, коли дітям не виповнилося сімнадцяти років.

Громадянство Української держави могли отримати такі особи:

а) українська громадянка, що взяла шлюб з іноземцем у разі його розірвання;

б) народжені від шлюбу з іноземцем української громадянки;

в) іноземці, які закінчили вищу чи середню школи в Україні та подали прохання про прийняття до українського громадянства;

г) іноземці, які зробили значні послуги Українській Державі (ст.10).

Лише громадянам України надавалася уся повнота політичних прав в Українській Державі, у тому числі активне та пасивне виборче право, право

державної та публічно-громадянської служби, але саме на них покладалися і всі обов'язки дбати про Українську Державу (ст.3). Іноземці на державних та публічно-громадських посадах могли служити в тих установах, де це допускається винятково законом.

Друга частина аналізованого Закону містила 5 статей, які встановлювали підстави втрати громадянства. Так, громадянства Української Держави можна було втратити у таких двох випадках.

По-перше, у разі прийняття громадянства або підданства іншої держави (ст.17). За незаконний вступ до підданства іншої держави передбачалося покарання за ст. 325 кримінальних законів і встановлювалася заборона повернення на Україну (ст.19). Який перехід до громадянства іншої країни є незаконним не вказувалося.

По-друге, втрата громадянства Української Держави відбувалася у разі зречення від нього (ст.18). Зауважувалося, що зречення дозволялося не раніше ніж після трьох років перебування в українському громадянстві. Після спливу п'яти років у разі виключення з громадянства, особа мала право прохати знову про прийняття в громадянства Української Держави (ст.21).

Встановлювалася наступна процедура зречення від громадянства Української Держави. Заява про це мала подаватися до адміністративного відділу місцевого окружного суду з обов'язковою вказівкою громадянства або підданства держави, до якої заявник переходить. Особа втрачала («увільнялася») громадянство Української Держави при наявності: документального підтвердження проходження військової служби («повинності»); звільнення по закону від неї; відсутності недоплат по особистих податках (ст.20).

В додатку до Закону наводився текст присяги («заприсяжного обіцяння»), яку мала проголосити особа, приймаючи громадянство. Присяга складалася із двох невеликих змістових частин. Обіцянки та заприсягання бути завжди вірним Українській Державі, охороняти її інтереси, всіма силами допомагати її славі і розцвіту, не жаліючи для цього навіть свого життя. Обіцянки та заприсягання не визнавати другої Батьківщини, виконувати всі обов'язки громадянина, вказівки Уряду та її влади, ставити інтереси Батьківщини вище особистих. Примітка вказувала на можливість особи, яка не визнавала присяги, проголошення урочистої обіцянки такого ж змісту, але без слів «та присягаюсь».

Але прийняття Закону «Про громадянство Української держави» не вирішувало проблем з його набуття вихідцями з України, які проживали на території радянської Росії. З одного боку, російська влада офіційно визнала Україну і встановила з нею дипломатичні стосунки. Українські представництва були в шести російських містах [3, с. 18–24]. З іншого, українське громадянство не визнавалося під час призову на військову службу в Росії; українців безпідставно заарештовували; процедура виходу з російського громадянства була настільки ускладнена, що була практично неможливим [4, с.371–374].

Аналіз Закону «Про громадянство Української держави» від 2 липня 1918 р. дозволяє зробити наступні висновки: громадянство Української Держави можна було набути: за народженням; за територіальним походженням; внаслідок прийняття до громадянства; внаслідок поновлення у громадянстві; внаслідок усиновлення; внаслідок перебування у громадянстві України батька чи матері дитини; за іншими підставами. Громадянство України втрачалося у разі: наявності прийняття в громадянство чи підданство іншої країни; у разі зречення від нього. Подвійне громадянство на території Української держави заборонялося.

Варто звернути увагу на наступні позитивні аспекти аналізованого Закону: визначення поняття «громадянства»; державних установ, на які накладалися повноваження розгляду заяв до оформлення українського громадянства для окремих категорій заявників, яким найскладніше пройти цю процедуру (постійно чи тимчасово перебуваючи за межами України); більш широке коло підстав прийняття до громадянства. Про прогресивність вказано Закону свідчить його співзвучність з сьогоdnішнім законодавством України про громадянство.

Література:

1. Збірка нормативно-правових актів з питань громадянства України (1918- 2000) / уряд. В. Андрієнко [та ін.]. – К., 2000. – 384 с.
2. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості законотворення (квітень – грудень 1918 р.) / Р.Я.Пиріг // Архіви України. – 2010. – № 1. – С. 76–85.
3. Піскун В. Українсько-російські мирні переговори (травень-листопад 1918 р) / В.Піскун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2000. – С.18–24.
4. Український соціум / Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. / За ред. В.С. Крисаченка. – К. : Знання України, 2005. – 792 с.
5. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн : підручник / В.М. Шаповал. – К.: АртЕк, 1998. – 264 с.

Надієнко О.І., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Пенсійне забезпечення завжди займало одне з визначальних місць у житті суспільства та держави. У науковій фаховій літературі досить широко висвітлені питання пенсійного забезпечення в Україні, але майже не досліджені його витoki. А історія свідчить, що в Україні особливий, самостійний шлях розвитку, зокрема й у сфері пенсійного забезпечення, історія якого налічує декілька століть. Дослідження інституту пенсійного забезпечення загалом

неможливе без екскурсу до відповідного історичного розвитку правового регулювання останнього.

Пенсійне забезпечення бере свої витoki з благодійництва та громадської опіки, які за давніх часів ініціювались князями під тиском соціальних протиріч ранньофеодального суспільства. Перша спроба державного соціального врегулювання належала князеві Володимиру, який встановив обов'язковість відрахування десятої частини прибутків до церковних фондів [1, с. 52]. Фахівці відзначають чисельні благодійницькі ініціативи князя [2, с. 38]. Першим східнослов'янським законом, в якому з'явилась певна соціальна програма, фахівці вважають «Руську Правду» Ярослава Мудрого [3, с. 2]. Спочатку турбота мала натуральну, а згодом – і грошову форму. Протягом тривалого часу відбувалось поєднання цих форм.

Н. Бахмач, аналізуючи передумови реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, з'ясувала, що поступово в системі органів державного управління виокремилися спеціалізовані структури, на формування яких суттєво вплинули аналогічні процеси в Росії, де за царя Михайла Федоровича був створений патріарший приказ, що здійснював контроль за утриманням благодійних закладів. За царя Олексія Михайловича робилися перші спроби законодавчого оформлення соціальних програм: у 1650 р. була видана Кормча книга, що мала законодавчу силу. За часів царювання Федора Олексійовича в містах було обліковано злидарів з метою надання казенного утримання безпомічним і роботи – працездатним [4, с. 29-33].

До кінця XVII ст. на українських землях набули розвитку три основні форми соціального захисту: державна, земсько-церковно-парафіяльна та приватна. У межах цих напрямів благодійництво та соціальне піклування розвивалося до 1917 р. Зазнавали змін лише методи надання допомоги та органи, на які було покладено обов'язок з її надання, залежно від конкретних соціально-економічних умов.

Отже, зародження пенсійного забезпечення пов'язано з початком формування системи соціального захисту, яка базується на поєднанні державної та самоврядної складової. Процес безпосереднього становлення пенсійного забезпечення в Україні визначається XVI-XVII сторіччями; його суб'єктами виступали служиві люди та їх сім'ї з одного боку, а держава – з іншого. Існувала залежність ступеня розвитку пенсійних правовідносин від ступеня розвитку правовідносин з приводу несення служби. Об'єктом пенсійного забезпечення довгий час виступала земля з прикріпленими до неї селянами. Органами державного апарату, що регулювали питання пенсійного забезпечення військовослужбовців, були накази.

У середині XVII ст. близько половини території України увійшло до складу Російської держави. У міру ускладнення соціальних проблем органи влади, громадськість змушені були шукати нові підходи до боротьби з жебрацтвом та злиденністю. При цьому враховувалися такі правові новації Соборного Уложення 1649 р., як інститут «прожитку» – виділення частини маєтку після смерті господаря на утримання вдови, батьків і дітей та право

дворян на отримання маєтку у випадку відставки від служби в разі старості, каліцтва чи відсутності спадкоємців. Служиві люди після залишення служби отримували, за відсутності землі та родичів, з казни грошове, а частіше – хлібне жалування.

Петро I з одного боку застосовував суворі заходи проти «лінивих прошарків», заборонивши приватну благодійність, а з іншого – заснував смиренні будинки – для чоловіків-злидарів і прядильні – для незаможних жінок. Саме за його часів Морським статутом 1720 р. було закріплене пенсійне забезпечення військових, що залишали службу за станом здоров'я або за вислугою років. Певні виплати призначались вдовам, а також дітям у випадку смерті батька. Пізніше норми Морського статуту було поширено на ремісників та службовців, що працювали для флоту. Наприкінці XVIII ст. за зразком Морського статуту було видане положення для сухопутних військ.

За Петра I було закладено основи державної системи соціального, зокрема, пенсійного забезпечення. У цьому випадку, як вважає Н. Бахмач, доцільно вживати термін «державна соціальна політика». Хоча ще не можна говорити про законодавчу систему пенсійного забезпечення, адже і за масштабами, і за рівнем організації вона не відповідала дійсним потребам держави, але головним було те, що відбулася зміна поглядів на сенс пенсії, що перестала бути милістю, перетворившись на систематичну грошову виплату [4, с. 15].

Закладені за петровської доби підвалини системи організації державного регулювання у сфері пенсійного забезпечення підняла на новий щабель Катерина II, встановивши державну систему опіки над непрацездатними, що залишились без годувальника. Відповідно до Указу від 07 листопада 1755 р. до складу губернських установ увійшли особливі прикази суспільного призріння, що діяли за принципами самостійності, залучення до управління населення та забезпечення достатніми коштами. З розвитком купецьких гільдій, ремісницьких цехів була започаткована взаємодопомога у зв'язку з каліцтвом, нещасним випадком на виробництві.

Подібні заходи з наукової точки зору навряд чи можна вважати розвинутим механізмом державного регулювання пенсійного забезпечення, але саме тоді сформувалась громадська думка щодо обов'язку суспільства турбуватися про тих, хто потребує допомоги [2, с. 40].

Таким чином можна стверджувати, що головним надбанням «початкового» етапу (часи Київської Русі – II пол. XIX ст.) є зародження інституту пенсійного забезпечення, формування передумов його державного регулювання, спроби нормативного закріплення і структурного оформлення організаційно-правового механізму останнього.

Література:

1. Макарий (Булгаков), Митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви : в 7 кн., 12 т. / Макарий (Булгаков). – М. :

Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1994-1996. – Кн. 1 : История христианства в России до равноапостольного князя Владимира как введение в историю Русской Церкви. – 1994. – 407 с.

2. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н.Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.

3. Захаров М. Л. Право социального обеспечения России : учебник / М. Л. Захаров, Э.Г. Тучкова. – М.: БЕК, 2001. – 576 с.

4. Бахмач Н.В. Формування корпоративних недержавних пенсійних фондів підприємств легкої промисловості : дис... канд. екон. наук : 08.07.01 / Бахмач Наталя Володимирівна. – К., 2006. – 162 с.

*Садовий В.Ф., студент (м. Львів, Україна)
Наук. кер.: Байк О.І., к.ю.н. (м. Львів, Україна)*

ГЕНЕЗА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

В різні часи та в різний період людство розвивалось та розвивається і цей процес є незупинним. Механізмом людського розвитку виступає інтелект людини, тобто можливість створювати та вдосконалювати свій побут. Сьогодні результати розумової людської діяльності ми називаємо інтелектуальною діяльністю. Інтелектуальна власність вважається однією із найдавніших та найважливіших правовідносин держав світу, що врегульована на законодавчому рівні.

Першими здобутками людського інтелекту вважаються технології добування вогню, створення зброї, що зародилися ще у часи первісного ладу. Звісно, що в даний період людського існування ще не було писаного закону, який би зміг врегульовувати відносини між людьми, однак основним регулятором їхньої поведінки виступав звичай.

Виникнення права інтелектуальної власності почалось у Стародавньому Єгипті та Стародавній Греції, де митці почали засуджувати одне одного у запозиченнях літературної власності. Прикладом є, Аристофан, який неодноразово звинувачував інших писателів за плагіат та запозичень його мотивів у творах [1, с. 178].

Також необхідно зазначити, що в Афінійській республіці існувало право на захист цілісності твору й заборона вносити до нього зміни [2, с. 124].

Наступною ланкою розвитку та законодавчого закріплення сфери інтелектуальної власності виступає Стародавній Рим, де з'явилися писані правила приватної власності. Такими були норми законодавства, що регулювали видавництво та публікацію творів, а саме: для видання творів потрібно було укласти угоду з автором і видавництвом про відповідну згоду автора на використання його творчої діяльності.

Отже, ми бачимо, що зародження і розвиток інтелектуальної власності черпає свій початок ще з стародавніх часів.

Щодо початку розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні, то воно почалося одночасно зі створенням нашої державності, і тому ще перебуває у процесі формування та вдосконалення.

Необхідно зазначити, що до проголошення незалежності України, за часів існування Радянського Союзу, правове регулювання прав інтелектуальної власності було практично відсутнє, і як наслідок неможливість розвитку цієї галузі права. Регулювання та охорона даних правовідносин здійснювалась підзаконними нормативно правовими актами, що були неефективними як такі.

Тільки згодом у 1973 році з'явилось «Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції», затверджене постановою РМ СРСР, а також поява розділу IV «Авторське право» і розділу VI «Винахідницьке право» Цивільного кодексу УРСР, які закріплювали загальні положення використання результатів творчої діяльності людей для корисних цілей держави. Охорона інтелектуальної власності відбувалась у вигляді надання патенту на ті чи інші винаходи [3, с. 15].

Беручи до уваги вже незалежну Україну, то спершу основними положеннями, які регулювали інтелектуальні правовідносини були нормативно-правові акти тих країн, до складу яких вона входила. Згодом почалося законодавче становлення України, і відповідно – створення власних законодавчих актів.

Одним із перших нормативно-правових актів у сфері інтелектуальної власності став Закон України «Про власність», в якому було зафіксовано основні положення які регулювали правовідносини інтелектуальної власності. Даним законом було врегульовано результати інтелектуальної діяльності та встановлено відповідний правовий захист. Станом на сьогодні даний закон втратив свою чинність.

Важливу роль у правовому регулюванні цієї сфери права відіграє національне цивільне законодавство, що включає в себе норми інтелектуальної власності.

Чинне законодавство України встановлює, що право інтелектуальної власності складається з чотирьох інститутів. Першим з них є інститут авторського права та суміжних прав, що регулює такі підгалузі як літературні твори, наукові винаходи і витвори мистецтва та інші. Наступним інститутом виступає патентне право, що регулює такі правовідносини як створення і використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків.

Ще одним важливим інститутом інтелектуальної власності є інститут охорони засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу й виготовленої ними продукції. Він врегульовує товарні знаки, знаки сервісу тощо. Останнім інститутом вважається інститут охорони нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, що забезпечує захист селекційних досягнень, топологій інтегральних мікросхем, інформації, службових і комерційних таємниць, наукових відкриттів і раціоналізаторських пропозицій (нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності) [4, с. 22].

На завершення зауважимо, що історія виникнення та розвиток інституту прав інтелектуальної власності в Україні має велике історичне коріння та нерозривно пов'язане з розвитком державності.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що наша держава яка є незалежною зобов'язана створювати необхідні умови для розвитку інтелектуальної власності та не повинна забувати про важливість цієї сфери для зміцнення своєї державності.

Література:

1. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект : монографія / Р.Б. Шишка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 368 с.
2. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. ст. / В.А. Дозорцев. – М. : Статут, 2003. – 416 с.
3. Верхолетов М.А. Интеллектуальная собственность как теоретико-правовая категория : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М.А. Верхолётов. – М., 2005. – 27 с.
4. Бубенко П.Т. Інтелектуальна власність : навчальний посібник / П.Т. Бубенко, В.В. Величко, С.М. Глухарев; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 215 с.

Денисенко О.В., аспірант (м. Київ, Україна)

СПРИЯННЯ РОЗВИТКОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ І ПРАВОТВОРЧОЇ ПРАКТИКИ

Цінність громадянського суспільства для сучасної політико-правової думки і різномірної правозахисної практики є беззаперечною. Аксиоматичним вбачається й твердження про взаємозв'язків громадянського суспільства та держави. Разом із тим, відповідь на питання про характер таких зв'язків не є однозначною. Одні дослідники проблем громадянського суспільства вважають його взаємини із державою суперництвом, другі – взаємною терпимістю, треті – патріоналізмом, а четверті – партнерством.

Щодо останньої моделі, то громадянське суспільство нині визнається багатьма вченими центром відомої ціннісної тріади конституціоналізму «людина – суспільство – держава», а його визначальною властивістю вважається перманентний розвиток і, водночас, збереження сталого функціонування [5, с. 1]. При цьому, загалом можна погодитись, що громадянське суспільство та держава утверджуються після Революції гідності 2014 року як рівні партнери, а державний патріоналізм поступається місцем раціоналізму.

Разом із тим, подібні погляди на громадянське суспільство та державу є новаторськими, відмінними від історичних форм співіснування цих двох важливих суб'єктів політико-правової системи. Як відомо, ідею громадянського суспільства традиційно пов'язують насамперед з вченнями Аристотеля, обґрунтованими у його всевітньо відомій «Політій». У ній мислитель обґрунтував, не лише категорія *koinonia politike* («політична спільнота») і *polis* («суспільство»), що з часом трансформується в римському праві в більш звичні для сучасників категорії «*politica communicatio*» і «*societas civilis*» - «громадянське суспільство», а й висновок про те, що об'єднання людей відбувається «заради самого життя, скріплюючи державне спілкування» [1, с. 83]. Тобто, Античне «громадянське суспільство» існувало як невід'ємна складова тогочасних держав-полісів. Власне, держава й була здобутком діяльності та дієвості тогочасного суспільства.

Пізніше, у епоху Відродження та Реформації ідеї громадянського суспільства, подібно ідеям демократії, конституції і ін., були реставровані багатьма тогочасними відомими мислителями. Так, у XVII-XIX ст., під впливом робіт А. Блаженного, Т. Аквінського, Н. Макіявеллі, Т. Гоббса, Б. Спінози, Дж. Лока, С. Міла, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, А. Фергюсона, А. де Токвіля, І. Канта, Г. Гегеля та інших мислителів, буржуазне громадянське суспільство стало конкурентом феодалному становому суспільству.

Громадянське суспільство утвердилось як спільнота вільних громадських асоціацій, покликаних відстоювати свої законні інтереси, а також основоположні права та свободи людини від свавілля держави. Саме таку модель взаємодії громадянського суспільства й держави закріпили перші конституції та конституційні акти США, Франції та інших країн світу.

Після свого занепаду з початку минулого століття теорія та практика громадянського суспільства була відроджена лише у 60-80-х роках XX ст. під впливом розквіту активних громадських рухів – антивоєнних, студентських, екологічних, феміністичних тощо. Сформована у цей час конкурентна модель взаємовідносин громадянського суспільства з державою стала домінуючою до початку XXI століття.

На сьогодні теорія та практика моделей взаємодії громадянського суспільства є надзвичайно багатю. Одні вчені відстоюють позицію про те, що громадянське суспільство – це надбання Західної цивілізації, а його інсталяція в країнах іншого регіону залишається здебільшого невдалою. Інші – переконують в універсальності цінності громадянського суспільства для людської цивілізації та навіть здійснюють постановку питання про феномен «глобального громадянського суспільства» [2]. Власне, різняться й погляди учених і експертів на зміст категорії «громадянське суспільство».

До прикладу, О.В. Скрипнюк вважає, що громадянське суспільство – це насамперед система суспільних відносин, спрямованих на мобілізацію та захист суспільством і його представниками, як індивідуальними, так і колективними, своїх легітимних прав та інтересів у всіх сферах суспільного та державного життя [7, с. 242]. Натомість, О.С. Лютюк вважає, що громадянське суспільство є

історично сформованою, цілісною системою самостійних і завершених суспільних відносин і незалежних від держави суб'єктів, що в легітимний спосіб забезпечують, на засадах рівного партнерства з державою, реалізацію та захист конституційних прав і свобод людини, її законних інтересів, утвердження демократії та верховенство права, а також беруть участь в управлінні державними справами, впливають на конституційну правотворчу і правозастосовну діяльність [4, с. 294].

Тобто, громадянське суспільство традиційно розглядають як структуровану самоврядну громадську спільноту, представлену вільними асоціаціями громадян та їх об'єднаннями. А її функції полягають у забезпеченні захисту прав людини, участі у формуванні та реалізації державної політики, здійснення контролю над діяльністю держави тощо. При цьому, на різних етапах становлення та розвитку громадянського суспільства його завдання та функція змінювались.

У вітчизняній і зарубіжній науці поширені різноманітні періодизації генезису громадянського суспільства. Тому, у різних дослідженнях можна зустріти плюралістичні погляди на становлення громадянського суспільства як у світовому вимірі, так і в Україні.

Уникаючи у межах цієї публікації комплексних узагальнень і систематизацій найбільш відомих у правовій науці періодизацій становлення та розвитку громадянського суспільства, починаючи із загальновідомої теорії професора Дж. Александера «Громадянське суспільство -I, -II, -III», та характеру його взаємодії з державою, хотілось би навести концепцію генезису організаційно-правового механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави в незалежній Україні, обґрунтовану в дисертаційній роботі К.А. Постол. Вона включає шість основних етапів:

перший етап (1988-1992 рр.) – започаткувався іще до легітимізації незалежності України і ознаменувався скасуванням монополії КПРС на політичне життя громадян, заснуванням і відродженням в 1988-1990 рр. перших в УРСР проукраїнських громадських рухів і організацій «Народний Рух України», «Товариство Лева», «Спілка української молоді» і ін., «Революцією на граніті» і проголошенням незалежності України у 1991 р. та легалізацією політичних партій і громадських організацій у Законі «Про об'єднання громадян» 1992 р.;

другий етап (1992-1996 рр.) – виявився в спробі запровадити самостійний розділ про громадянське суспільство в численних конституційних проектах, прийняття спеціальних законів про національні меншини, незалежні ЗМІ та інші інститути громадянського суспільства, закріплення принципу суспільної багатоманітності й конституційного статусу громадських організацій і профспілок в Конституції України, прийняття спеціальних законів на виконання конституційних приписів – про звернення громадян, незалежні ЗМІ та інші;

третій етап (1996-2004 р.) – характеризується легалізацією інститутів громадянського суспільства в спеціальних законах України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997 р.), «Про професійні спілки, їх права

та гарантії діяльності» (1999 р.) та ін., а також активізацією масових громадських рухів («Україна без Кучми» і ін.);

четвертий етап (2004-2010 рр.) – розпочався Помаранчевою революцією 2004 р. і виявився в посиленні активності українських і міжнародних NGO та розвитку транспарентних механізмів впливу громадянського суспільства та його інститутів на державні рішення, унормованих в постановах Уряду України «Про Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» (2008), «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2010) і ін.;

п'ятий етап (2010-2013 рр.) – визначився унормуванням в Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» 2010 р. засад взаємодії інститутів громадянського суспільства, прийняття проєвропейського Закону «Про громадські об'єднання» та затвердження Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в 2012 р.; згорання дієвих механізмів впливу громадянського суспільства на державну політику після 2012 р. та активізацією громадського руху «Вставай, Україно!» (2013 р.) і ін.;

шостий етап (2013 р. - донині) ознаменувався зростанням громадської активності та Євромайданом 2013 р. і Революцією Гідності 2014 р., зростанням соціального капіталу та розвитком волонтерських, реформаторських, антикорупційних і інших громадських рухів [6, с. 12–13].

Нині розвиток громадянського суспільства в Україні продовжується. Затвердження 26 лютого 2016 р. Указом Президента України № 68 «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки» стало одним із важливих кроків гармонізації та подальшого розвитку відносин між державною владою та громадськістю на сучасному етапі, ініційованих, власне Українською державою. Започаткування Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства та затвердження Плану заходів на 2016 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, розроблення якого передбачене до 26 травня 2016 року, продовжують усталену в Україні традицію ініціативи держави щодо розвитку громадянського суспільства.

Із змісту Національної стратегії зрозуміло, що Українська держава бере на себе зобов'язання «сприяти», «підтримувати», «стимулювати» і «заохочувати» розвиток громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. Разом із тим, переважна більшість дослідників, всупереч змісту чинного законодавства про громадянське суспільство, відстоюють партнерську модель взаємин держави і громадянського суспільства. Це, у свою чергу, породжує парадигму: вчені обґрунтовують партнерську модель таких взаємин, а держава упродовж 1991-2016 рр. унормовує патріоналістську систему взаємодії держави із громадянським суспільством. Логічним виходом із цієї ситуації є унормування партнерської моделі в чинному законодавстві, чи обґрунтування сучасної моделі підтримки державою розвитку громадянського суспільства в Україні.

Література:

1. Аристотель. Политика / Аристотель ; пер. с греч., предисл. и послесл. С.А. Жебелева ; примеч. и комент. А.И. Доватура. – М. : Академический проект, 2015. – 318 с.
2. Бельська Т.В. Глобальне громадянське суспільство: сутність, генеза та вплив на державну політику України : монограф / Т.В. Бельська ; за наук. ред. Е.А. Афоніна. – К. : Вид-во «ВАДНД», 2016. – 300 с.
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Лотюк О.С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія / О.С. Лотюк. – К. : Вид-во Ліра-К, 2015. – 356 с.
5. Лотюк О.С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні / О.С. Лотюк : дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук за спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – К., 2015. – 445 с.
6. Постол К.А. Правові механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави / К.А. Постол ; автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. – К., 2016. – 21 с.
7. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : акад. вид. / О.В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 672 с.

Чистоколянний Я.В., к.ю.н., доц. (м. Дніпро, Україна)

ГЕНЕЗИС ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ ТА ЙОГО ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Проблеми теорії та практики формування та функціонування громадянського суспільства та його інститутів залишається традиційним предметом наукових досліджень філософів, соціологів, правників і політологів. У конституційному праві України до сьогодні питання генезису громадянського суспільства досліджувалися в самостійних розділах у монографіях П. Любченка «Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства» (2006 р.) [4], Г. Берченка «Громадянське суспільство в Україні : конституційний аспект» (2014 р.) і О. Лотюк «Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні» (2015 р.) [3], а також у роботах Ю. Барабаша, О. Ващук, В. Ковальчука, А. Колодія, Р. Максакової, О. Скрипнюка, Ю. Тодики, В. Федоренка, О. Фрицького, В. Шаповала та ін.

Не оминули своєю увагою генезис громадянського суспільства й зарубіжні вчені. Найбільш відомої та неодноразово інтерпретованої вітчизняними вченими теорії генезису громадянського суспільства -

«Громадянське суспільство -I, -II, -III», обґрунтованої американським вченим Дж. Александером [6]. У ній виділені три основні етапи (епохи) утвердження та розвитку громадянського суспільства в західноєвропейській теорії.

Так епоха «Громадянське суспільство – I», на думку Дж. Александера, охоплює період із кін. XVII до сер. XIX ст. Це був період пов'язаний насамперед зі становленням ідеологічного підґрунття феномену громадянського суспільства, відтвореного у філософсько-правових роботах Т. Гоббса, Дж. Лока, А. Фергюссона, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Ф.-Г. Гегель, А. де Токвіль. Одночасно з теорією, в цей час утверджується й практика об'єднання вільних і соціально активних громадян-власників у асоціації та політичні партії, що сприяло формуванню т. з. «соціального капіталу» (А. де Токвіль) та створенню механізмів політичної участі громадян в управлінні державними справами на засадах лібералізму, демократії та поваги до приватної власності.

Друга епоха, або ж «Громадянське суспільство – II», на думку Дж. Александера, тривала з сер. XIX і до сер. XX ст. Її можна охарактеризувати як переосмислення теорії та практики громадянського суспільства та пошук нових сенсів, цілей і завдань буття громадянського суспільства. Аксіологічна природа громадянського суспільства зазнає в Європі та, частково в США, занепаду під впливом кризи ідей лібералізму.

Епоха «Громадянське суспільство – III» була започаткована після завершення Другої світової війни, призвела до відродження ідей громадянського суспільства та пробудження його соціальної активності в кін. XX ст. і триває до нині. Саме у 70-80-х роках XX ст. ідеї громадянського суспільства були привнесені через масові антивоєнні та студентські громадянські рухи в конституційне життя більшості держав світу.

Хоча робота Дж. Александера завершується аналізом генезису громадянського суспільства в XX ст. [6], можна передбачити, що з кін. XX ст., після хвилі «оксамитових революцій» і руйнування колишнього СРСР і т.з. «соціалістичного табору», який заперечував цінність громадянського суспільства, світ вступив у нову епоху генезису громадянського суспільства, яка іще лише утверджується як предмет відповідних наукових досліджень.

На «пост-Александрівську» епоху припадає й зародження та розвиток громадянського суспільства в незалежній Україні. Хоча, слід зауважити на те, що і сама незалежність України стала результатом формування життєздатних інститутів громадянського суспільства національного спрямування у колишній УРСР. Насамперед, ідеться про утвердження та боротьбу за незалежність «Народного Руху України», «Товариства Лева», «СНУМ» і інших громадських рухів і організацій.

Щодо генезису громадянського суспільства в незалежній Україні, то сучасні українські учені-конституціоналісти (Г. Берченко, О. Ващук, О. Лотюк, П. Любченко, і ін.) обґрунтовують низку цікавих і змістовних періодизацій та наповнюють їх змістом. Аналіз цих періодизацій, на наш погляд, сприяє розумінню основних здобутків і прорахунків розвитку громадянського суспільства та його інститутів.

Наведемо положення періодизації О. Ващук: *перший етап* (1991 – 1995 рр.) характеризується становленням національного законодавства про громадські організації та ознаменувався прийняттям рамкового закону «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 року № 2460-ХІІ; на *другому етапі* (1996 – 1997 рр.) відбулася конституціоналізація громадських організацій, яка виразилася в закріпленні на конституційному рівні основних принципів їх правового статусу; *третьому етапу* (1998 – 2001 рр.) властиве корегування національного законодавства шляхом прийняття ряду законів, які регулюють правове положення окремих видів громадських організацій; *четвертий етап* (з 2002 року) характеризується гармонізацією національного законодавства з європейськими та світовими стандартами; розроблення законопроектів із метою врегулювання правового положення громадських організацій (законопроекти «Про громадські організації», «Про неприбуткові організації» тощо) [1, с. 5].

Не менш оригінальною та однією з перших в Україні стала періодизація громадянського суспільства здійснена П. Любченком у самостійному розділі його докторської дисертації. На думку П. Любченка, можна говорити лише про певні тенденції європейського чи світового характеру, основними серед яких є: а) поява витоків громадянського суспільства, заснованих на елементарній саморегуляції життя людських спільнот (до XV ст.); б) становлення його окремих інститутів (корпорації, релігійні інститути тощо) як відносно відокремлених від держави суб'єктів (XV–XIX ст.); в) суперництво й поступове зближення держави та інститутів громадянського суспільства на основі розуміння взаємозумовленості їх розвитку (XX ст.); г) інтеграція державних органів у систему громадянського суспільства в якості основних управлінських інститутів і посилення впливу народу на органи публічної влади (кінець XX – початок XXI ст.) [5, 49].

Окремо хотілось би відзначити комплексний і системний характер періодизації історії громадянського суспільства, здійснений О. Лотюк. На думку вченої, генезис конституційних основ громадянського суспільства в Україні налічує дев'ять основних етапів: *перший етап* (IX – XVII ст.ст.) – формування первинної громадської спільноти, заснованої на засадах так званої «вічевої демократії» за часів Київської Русі; *другий етап* (XVII – поч. XX ст.) – утвердження самоврядних козацьких громад і закріплення конституційних основ їх розвитку та збереження в Конституції Пилипа Орлика 1710 р., розвиток українських громад під впливом державного права Австро-Угорщини, Німеччини, Польщі, Росії та Румунії; *третьий етап* (1917 – 1921 рр.) – закріплення плюралістичних основ розвитку громадянського суспільства у конституційних актах доби національно-визвольних змагань в Україні; *четвертий етап* (1921 – 1991 роки) – утвердження в колишньому СРСР радянської державно-партійної моделі корпоративної держави, в якій всі громадські спільноти були зрощеними із КПРС; *п'ятий етап* (1991 – 1996 рр.) – утвердження в незалежній Україні прозахідного громадянського суспільства та закріплення у Конституції України 1996 р. основ його розвитку і функціонування; *шостий етап* (1996 – 2004 рр.) – еволюційний

розвиток громадянського суспільства та унормування конституційного статусу його інститутів у спеціальних законах; *сьомий етап* (2004 – 2010 р.р.) – якісні трансформації громадянського суспільства та його інститутів під впливом Помаранчевої революції 2004 р., розвиток конституційного законодавства про інститути громадянського суспільства; *восьмий етап* (2010 – 2013 рр.) – посилення регулятивного впливу держави на розвиток громадянського суспільства, формалізація залучення інститутів громадянського суспільства до участі в управлінні державними справами та затвердження авторитарного режиму В. Януковича; *дев'ятий етап* (2013 р. – донині) характеризується пробудженням під впливом Євромайдану 2013 р. і Революції Гідності 2014 р. громадянського суспільства та його інститутів, безпрецедентною активністю волонтерських рухів і інших стихійних суспільних рухів із метою захисту української державності та реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [3, с. 153-154].

Залишаючи поза межами цієї статті дискусію про періодизацію генезису громадянського суспільства в Україні з найдавніших часів до проголошення незалежності України, відзначимо, що 5-9 періоди доволі повно і комплексно охоплюють історію становлення та розвитку громадянського суспільства та його інститутів, передають якісні зміни, привнесені в цей процес Революцією Гідності та воєнно-політичними процесами 2013-2015 рр. Поряд із тим, необхідно відзначити і неефективність існуючих механізмів взаємодії громадянського суспільства та держави, наслідком чого стала масштабна парламентсько-урядова, соціально-економічна та гуманітарна криза, неспроможність держави розпочати ефективну боротьбу з корупцією.

Отже, на нашу думку, генезис громадянського суспільства в Україні нараховує сім основних етапів. *Перший етап* (1988-1991 рр.) – утвердження перших легітимних, орієнтованих на національно-визвольну боротьбу інститутів громадянського суспільства («Народний Рух України» і ін.) та подолання гегемонії КПРС у Декларації про державний суверенітет України; *другий етап* (1991 – 1996 рр.) – утвердження в незалежній Україні громадянського суспільства в особі політичних партій, громадських організацій і профспілок та закріплення у Конституції України 1996 р. основ його розвитку і функціонування; *третій етап* (1996 – 2004 рр.) – конституційно-правове унормування правового статусу основних інститутів громадянського суспільства у спеціальних законах та створення державою правових механізмів їх залучення до участі в державному управлінні; *четвертий етап* (2004 – 2010 р.р.) – зміни ландшафту громадянського суспільства та активізація його інститутів під впливом Помаранчевої революції 2004 р.; *п'ятий етап* (2010 – 2013 рр.) – посилення регулятивного впливу держави на розвиток громадянського суспільства, формалізація залучення інститутів громадянського суспільства до участі в управлінні державними справами; *шостий етап* (2013-2016 рр.) – активізація громадянського суспільства та ініціювання ним Євромайдану 2013 р. і

Революції Гідності 2014 р., посилення волонтерських рухів і антикорупційних та реформаторських рухів, спрямованих на євроінтеграцію; *сьомий етап* (2016 р. – донині) – прийняття нової Національної стратегії розвитку громадянського суспільства та мобілізація потенціалу громадянського суспільства на захист територіальної цілісності України, проведення правових реформ і протидії корупції.

Література:

1. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О.М. Ващук ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 17 с.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Лотюк О.С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія / О.С. Лотюк. – К.: Видавництво Ліра-К, 2015. – 356 с.
4. Любченко П.М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства : монограф. / П.М. Любченко. – Х. : Одиссей, 2006. – 352 с.
5. Любченко П.М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект : дис... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 / П.М. Любченко / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х. : 2007. – 436 с.
6. Про сприяння розвитку громадянського суспільства : Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 / Офіційний веб-сайт Президента України. [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>
7. Alexander J.C. Civil Society I, II, III : Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations / In the book : Real Civil Society / Dilemmas of Institutionalization / Ed. By Jeffrey C. Alexander. – London : New Delhi, 1998. – 326 p.

*Дискант Ю.-М. П., студентка (м. Львів, Україна)
Наук. кер.: Байк О.І., к.ю.н. (м. Львів, Україна)*

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Спадкове право зазнало значних змін в історії українського законодавства, а тому актуальним є здійснення історично-правових досліджень, що стосуються формування інституту спадкування на українських землях впродовж їх історичного розвитку. Це питання є надзвичайно важливим з практичної і теоретичної точки зору, оскільки на сьогодні виникає чимало

питань, що стосуються оформлення, а також набуття спадкового майна для яких не завжди є належне правове регулювання. Тому, доцільним є вивчення історичного досвіду і вирішення подібних питань з теоретичної і практичної сторони. Цю тему досліджували багато науковців, зокрема: О. Іоффе, Є. Суханова, Є. Рябоконт, Ю. Заїка, О. Харитонова та інші.

Становлення і розвиток українського спадкового права можна поділити на такі основні етапи: звичаєве право давніх слов'ян; вплив римського права; класичні джерела права Київської Русі; право Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, воно ж інтегрувало правотворчі пошуки Запорозької Січі та Війська Запорозького; період Відродження української державності (1917–1920 рр.); право Української Радянської Соціалістичної Республіки (1917–1991 рр.); сучасне спадкове право України [1].

Ідея спадкування зародилась ще за часів створення патріархальних родин. На основі останньої виникає патріархальний рід, тобто з'являються суб'єкти спадкового права: рід, родина, її члени. Так, родина визначалася, як тісний союз осіб, пов'язаних спільністю життя, майна і релігійного культу. Сама належність майна значною мірою мала характер сімейної власності: в найдавніші часи земля вважалася належною не стільки окремому *paterfamilias*, скільки родині як такій. За таких умов, природно, що у випадку смерті домовласника про безхазяйність сімейної ділянки і всього того, що з цим пов'язано, не може бути й мови, оскільки ще за життя домовласника вона належить усім представникам родини. Отже, безхазяйність майна, що залишилася, на певному етапі замінюється переходом його до найближчих родичів [1].

Спадкування за заповітом у найдавніші часи не практикувалося, воно набуло поширення вже пізніше. Спадкове право України, а також країн, які належать до романо-германської правової сім'ї, великою мірою своїм створенням зобов'язане римському праву. Адже саме воно вперше сформулювало думку про особливий характер спадкового правонаступництва, визначило коло спадкоємців, поняття та особливості кровного споріднення, а також створило інститут зберігання та охорони спадкового майна до моменту його переходу спадкоємцям.

Перші згадки про спадкування на українських землях з'являються у письмових джерелах княжої доби IX–XII століть. Серед них важливе місце посідають церковні та княжі устава (установи), уроки, договір між греками і Руссю (874 р.), збірник права «Руська Правда» [2, с. 188]. Спадщина в Руській правді мала назву «статок», іншими словами те, що залишає після себе померла особа. Спадкування було обмежене тісним колом сім'ї, а дальші родичі залишались без спадкових прав. З часом все змінюється і коло спадкоємців розширюється. В цьому полягає сутність історичного розвитку спадкового права. Ще один законодавчий акт, що врегулював спадкове право – Псковська Судна Грамота. В ній розрізнялось спадкування за законом та за заповітом. Ці види спадкування набувають ширшого і самостійного значення, а також збільшується коло родичів, що можуть бути спадкоємцями, набувають нових змін і хні права та відповідальність [1].

Литовське князювання – це наступний етап розвитку спадкового права України. Важливим документом цієї доби були Литовські статuti, які видавалися у трьох редакціях (1529 р., 1566 р., 1588 р.). У Литовському статуті важлива роль приділялась і нормам спадкового права, а саме спадкуванню за заповітом. Укладати заповіт мали право шляхетні люди, а в певних випадках – міщани і прості люди, які на час вчинення заповіту мали бути при добрій пам'яті.

В історії радянського періоду в інституті спадкування відбувалися підйоми й падіння. Після Жовтневої революції на другому Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів 19 березня 1918 р. були прийняті Тимчасові положення про соціалізацію землі, в ст. 1 яких зазначалося: «Всяка власність на землю, надра, води, ліси й живі сили природи у межах Української Радянської Республіки скасовується назавжди» [3, с. 217].

Одним із наслідків прийняття даного положення було видання Декрету ВЦВК РРФСР від 27 квітня 1918 р. «Про скасування спадкування». Цей декрет і спеціальна постанова Народного комісаріату юстиції РРФСР від 21 травня 1919 р. фактично знищили спадкування приватної власності. Але у примітці до ст. 1 Декрету передбачалося, що дія цієї статті не поширюється на випадки, якщо все спадкове майно не перевищує 10 тисяч рублів. По суті, цим Декретом скасовано спадкування майна приватних власників, яке радянська влада вважала нажитим нетрудовим шляхом. Якщо ж у спадкодавця залишалися повнорідні й неповнорідні брати і сестри, дружина, а також непрацевдатні та нужденні родичі за прямими низхідною та висхідною лініями, спадкоємці мали лише право на соціальне утримання за рахунок спадкового майна у розмірі, що не перевищував прожиткового мінімуму. Такий своєрідний спосіб соціального забезпечення тривав до 20-х років. Так, в УРСР перший Цивільний кодекс був прийнятий постановою ВУЦВК від 16 грудня 1922 р. і введений у дію з 1 лютого 1923 року. ЦК УРСР повністю відповідав принципами побудови ЦК РРФСР і складався з чотирьох частин. Четвертий розділ регулював спадкове право. Кодекс не поділяв майно на трудове і нетрудове, дозволивши спадкувати обидва види. Спадкування допускалося у межах установленого максимуму (10 тис. карбованців золотом після відрахування боргів померлого). Обмеження права спадкування ціною політикою обмеженої вартості спадщини були скасовані лише у березні 1926 року. Окрім зазначеного вище, було прийнято низку актів, які доповнювали законодавство щодо спадкування. Так, було прийнято Декрет ВЦВК РРФСР «Про спадкове мито» та постанову ВУЦВК «Про спадкові мита», що встановлювало розмір і порядок сплати мита за отриманий спадок.

Під впливом Великої Вітчизняної війни спадкове право зазнало значного впливу. Законодавець змушений був внести певні зміни до інституту спадкування для захисту інтересів родичів і близьких померлих військовослужбовців. Так, відповідно до постанови РНК СРСР від 15 вересня 1942 р. «Про порядок посвідчення довіреностей і заповітів військовослужбовців у воєнний час» заповіти військовослужбовців, які були посвідчені

командуванням окремих військових частин, прирівнювалися до нотаріальних. При цьому даний порядок зберігся і у мирний час. Також було змінено розмір мита за видачу свідоцтва про спадщину з прийняттям Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10 квітня 1942 р. «Про державне мито». Відповідно до ст. 3 цього Указу спадкоємці осіб, які загинули при захисті Батьківщини, звільнялися від сплати даного мита. Також було скасовано податок з майна, що переходило в порядку спадкування та дарування зі спадкоємців від осіб, які загинули при захисті Батьківщини, відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 9 січня 1943 року [2, с. 231].

Після розпаду СРСР та із прийняттям Конституції України від 28 червня 1996 р. відбулося реформування законодавства України. Вже новим ЦК України, який був прийнятий у 2003 році було внесено позитивні зміни, які стосуються спадкування, що не можна сказати про ЦК УРСР. Наприклад, це право на укладення заповіту подружжям, укладення секретного заповіту, а також заповіту з умовою тощо. Варто зазначити, що спадкове право активно розвивається і поза межами Цивільного кодексу України. Норми спадкового права містяться в багатьох кодексах, законах та підзаконних актах України.

Узагальнюючи вищенаведене, вважаємо, що історія розвитку спадкування в Україні налічує вже багато сторіч. Положення про спадкування та спадкове право, яке було розроблене ще римським правом, відображались у перших правових актах Київської Русі, а також Литовських статутах, радянських законодавчих актах, нових українських актах. Це свідчить про те, що інститут спадкування є актуальним, а також має важливе значення для регулювання суспільних відносин в Україні, що мають цивільно-правовий характер.

Література:

1. Благовісний С.Г. Історичні аспекти інституту спадкового права України / С. Г. Благовісний // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 28–31.
2. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України : у 2 т. / Н.Д. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т. 1. – 345 с.
3. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. – М., 1995. – 311 с.
4. Половинкіна Р.Ю. Становлення та розвиток радянського спадкового права в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Р.Ю. Половинкіна. – Запоріжжя : КПУ, 2015. – 20 с.

РОЗДІЛ 3

ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНІ КРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄДИНОЇ ЄВРОПИ: ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ

Моїсеєнко Д.М., аспірант (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан С.К., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН: ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх 30 років пострадянські та інші постсоціалістичні держави Центральної та Східної Європи знаходяться у стані докорінних змін, які торкнулися усіх сфер їх суспільного та політичного життя. На шляху до входження у Європейський Союз цим країнам доводилося здійснювати значні перетворення у напрямку демократизації політичних режимів за європейськими стандартами. У світлі євроінтеграційних прагнень України, ця проблема стає надзвичайно актуальною для нашої юридичної науки, адже транзит від тоталітаризму «радянського зразку» до ліберальної демократії – шлях достатньо тривалий, усяяний перешкодами та складно передбачуваними результатами. Останнє вимагає з боку дослідника насамперед оптимально підійти до підбору того методологічного інструментарію, який максимальною мірою сприятиме формуванню науково обґрунтованого уявлення про сутність політичних режимів цієї групи країн. Враховуючи це, ми поставили собі на меті визначити особливості методології дослідження політичних режимів постсоціалістичних країн, які нараховують майже половину Євросоюзу (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія).

Зазначимо, що політичний режим є найбільш нестабільним та схильним до змін елементом форми держави, який суттєво впливає на інші її два елементи: форму державного правління та форму державно-територіального устрою. В свою чергу, політичний режим також не є цілним явищем, а має дворівневу структуру, що складається з соціально-політичного (система методів та способів здійснення владних повноважень державними органами та впливу на них недержавних акторів) та державно-політичного режимів (система методів та способів здійснення владних повноважень державними органами). Саме багаторівневність політичного режиму робить його об'єктом вивчення не лише теорії держави, а також політології, соціології, історії, державного управління тощо. Кожна з цих наук має свій особливий підхід до дослідження політичного режиму, через що предмет дослідження включає в себе великий обсяг суспільних відносин. Тут слід провести певне

розмежування. Предметом дослідження політології та інших неюридичних суспільних наук є весь спектр соціальних, ідеологічних, політичних відносин, які призводять до формування власних структур із певними методами реалізації владних повноважень. Тобто, політичний режим вивчається ними в самому широкому змісті. У розумінні ж теорії держави, політичний режим є більш формалізованим поняттям. Це – методи, через які державний механізм реалізує свою діяльність. Таким чином, можна стверджувати, що для інших наук поділ політичного режиму на «соціально-політичний» та «державно-політичний» рівень не є принциповим, оскільки предметом їх дослідження є політичний режим взагалі. Для державознавства ж, такий поділ є необхідним, оскільки сприяє конкретизації спеціального предмету дослідження.

Аналізуючи державно-політичний режим потрібно звертати особливу увагу на його формальні прояви (нормотворчість різних рівнів, особливо відомча та судова практика органу конституційного судочинства), тому для його дослідження переважно можуть бути застосовані такі спеціальні юридичні методи як формально-юридичний, порівняльно-правовий, метод державно-правового моделювання та ін.

Під час дослідження соціально-політичного режиму, первинними є не формальні аспекти режиму, а його практичні прояви. Це, в свою чергу, потребує застосування не тільки юридичних наукових методів, а й політологічної та соціологічної методології. Ця особливість викликана специфікою соціально-політичних відносин, з яких складається досліджуване явище, що далеко не завжди лежать в юридичному полі.

Так, з метою оцінки якостей соціально-політичного режиму, застосовується підхід операціоналізації (від лат. *operatio* – дія), що є комплексом методів, які дають можливість зіставити поняття, що аналізуються, з фактами, явищами, подіями, відображенням яких вони є, виміряти і наповнити конкретним змістом кожне з ключових понять дослідження [1, с. 85]. Операціоналізація включає в себе концептуалізацію (визначення загального підходу до характеристик, що вивчаються), вибір перемінних, інструменталізацію та власно вимірювання (збір емпіричних даних). Підсумком застосування цього підходу будуть індикатори, індекси, показники тощо. На базі операціоналізації розроблено декілька методів вимірювання демократичної динаміки у державі. Загальним (достатньо спрощеним) принципом застосування цих технологій є визначення поняття та ознак демократичного режиму, визначення системи оцінювання, збір емпіричних даних у соціально-політичному середовищі окремих держав (спостереження, анкетування, аналіз документів, інтерв'ювання, дослідження статистичних матеріалів та соціологічних досліджень тощо), оцінювання отриманих даних за визначеною системою та порівняння отриманих значень.

Найбільш корисним застосування вказаних методів є під час дослідження політичних режимів у перехідних суспільствах, якими зараз є, зокрема, постсоціалістичні країни, що здійснюють перехід від традиційного (станового) до громадянського суспільства. Використання цих методів дає можливість дослідити динаміку трансформацій політичного режиму, та визначити її стадію. Серед найбільш відомих методик оцінки політичного режиму шляхом операціоналізації можна визначити наступні.

1. Методологія вимірювання рейтингів політичних прав і громадянських свобод міжнародної організації Freedom House. Ця організація кожен рік проводить, мабуть, найвідоміше у світі порівняльне дослідження щодо додержання прав і свобод громадян у державах, свободи друкованих видань, свободи користування глобальною мережею Інтернет тощо. Перші дослідження почали проводитися ще у 50-х роках ХХ сторіччя. У 1972 р. американським дослідником з Університету Вашингтона в Сіетлі Р. Гастилом розроблена універсальна методологія дослідження, яка періодично переглядається та вдосконалюється. За цією методикою використовуються приблизно 100 контрольних питань, у таких сферах, як процес виборів, політичний плюралізм та реальний вплив громадян на державну владу, функціонування уряду, свобода слова та віросповідання, права громадян на суспільну діяльність (діяльність профспілок, можливість мітингів, страйків тощо), незалежність судової влади, верховенство права, особиста автономія та права особистості. Після проведення всебічного емпіричного дослідження, за кожне питання державі присвоюється зумовлена методикою кількість балів. В результаті отримується індекс, за яким в подальшому складається рейтинг держав [2]. Проблеми у застосуванні цієї методики, за словами самого Р. Гастила, виникають під час порівняння країн з різними культурними та історичними контекстами. Він вказує, що, демократичні права мають свій вираз у країнах, що характеризуються особливими культурними обставинами, які обмежують, або посилюють певні свободи. Те, що дослідники виявляють в Індії, не може бути повністю конгруентним з тим, що вони знаходять у США [3, с. 132].

2. Індeksi демократизації на базі концепції демократії Р. Даля («Поліархічної демократії»). До них відносяться методології, розроблені Д. Нейбауером, Т. Ванханеном, М. Коппіджем та В. Райнеке. Основним критерієм для цих методологій є політична електоральна участь та політична конкуренція. В залежності від цих показників політичні системи поділяються на демократичні, напівдемократичні і недемократичні.

3. Методологія «Барометру нових демократій». Метою вимірювання даного індексу є дослідження «індивідуального рівня демократизації» суспільства у країнах, що знаходяться в умовах трансформації. При цьому, рівень демократизації визначається в континуумі від «недемократичного» до «демократичного». Основою цього індексу є наступні показники:

- негативний рейтинг комуністичного політичного режиму в минулому;
- позитивний рейтинг нової демократії чи існуючого зараз політичного режиму;
- оптимізм щодо майбутнього демократичного парламенту;
- підтримка демократичного національного парламенту;
- неприйняття авторитарного лідера в якості альтернативи демократії;
- неприйняття військового режиму в якості альтернативи демократії;
- неприйняття монархії як альтернативи демократії;
- неприйняття повернення комуністичного політичного режиму в якості альтернативи демократії;
- оптимізм відносно майбутнього демократії.

За результатами опитування респондент відноситься до однієї з категорій (демократ, помірний демократ, помірний не-демократ, не-демократ). Якщо у суспільстві більше ніж 60% членів можна віднести до «демократів», то політичний режим у країні визначається як «консолідована демократія» [4].

Крім «Барометру нових демократій» також існують методологічно близькі проекти, як «Євробарометр», «Латиноамериканський барометр», «Африканський барометр», «Азіатський барометр», «Арабський барометр», «Євразійський монітор/Барометр інтеграції» [5].

4. Індекс сприйняття корупції (CPI). Починаючи з 1995 року, міжнародна програма Transparency International щорічно публікує Індекс сприйняття корупції (CPI). Метою створення цього індексу є надання даних про сприйняття масштабів поширення корупції всередині держав як чинник «корозії демократії». CPI є складним індексом, сконструйованим на основі даних опитування бізнесменів та експертних оцінок корупції в різних країнах. При цьому в опитуваннях використовуються різні вибірки і різні методології, які розробляються 13 незалежними авторитетними інститутами, дослідження яких охоплюють конкретні групи країн. Кількість країн, щодо яких проводиться вимірювання індексу, зростає з 1995 року від 103 до 133.

5. Представлені вище індекси є такими, що найбільш часто використовуються, однак ними не вичерпується багатоманітність інструментів «демократичного вимірювання». Менш відомими, але такими, що заслуговують на увагу є індекси Ф. Катрайта, Боллена, Арата, Джагерса-Гарра, Сміта, Култера, Х'юмана, Джекмана тощо [3, с. 117–140].

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що з метою всебічного дослідження такого складного явища, як політичний режим, вчені-державознавці мають, окрім його формального оформлення, брати до уваги фактичні прояви, для чого слід користуватися не лише загальнонауковим та спеціальними юридичними методами, а й спеціальною методологією інших суспільних наук.

Література:

1. Казаринова И.Н. Методология и методы библиотечных и психолого-педагогических исследований. Альбом комментированных структурно-логических схем : учебно-методическое пособие / И.Н. Казаринова. – М.-Берлин : Директ-Медиа, 2014. – 95 с.
2. Freedom house: Methodology [Електронний ресурс] / Портал міждержавної правозахисної організації. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2014/methodology#.VazzjaTtlBc>.
3. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология: теория и методология измерения демократии. / Л.В. Сморгунов. – СПб: Изд-во С.-Перебургского университета, 1999. – 376 с.
4. Херпфер К. Новый индекс демократии : демократизация общественности в пятнадцати государствах Европы (1991 – 1998) / К. Херпфер // Социология : теория, методы, маркетинг. – 2001. – №3. – С. 123–150.
5. Мурадян Е.С. Международные сравнительные исследования: «Барометры» и «Share» / Е.С. Мурадян, И.А. Титарь // Союспростір : Междисциплинарный сборник научных работ по социологии и социальной работе. – 2011. – №1(2). – С. 111–120.

*Бурденюк І.О., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан С.К., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)*

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК БОЛГАРІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЕТАПИ, ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ

Сьогодні практично вже немає альтернативи щодо невідворотності розвитку демократичних процесів та впровадження європейських демократичних правил життя на теренах постсоціалістичних країн. Оскільки поступ останніх до демократії сприймався як «шлях повернення до Європи», то критерієм виміру результатів демократичного переходу, значною мірою, вважався вступ до Європейського Союзу (ЄС). Незважаючи на тривалість процесу приєднання, цілеспрямований контроль за державами-кандидатками на вступ, вимоги з виконання економічних і політичних критеріїв входження до загальноєвропейського простору, акт приєднання Центрально- і Південно-Східних європейських країн до Євросоюзу став доказом наявності в них конкурентоздатної ринкової економіки, стабільної демократичної системи та верховенства права. На початку ХХІ ст. його повноправними членами стали Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія (2004 р.), а також Румунія і Болгарія (2007 р.) [1].

Оскільки в руслі заявленої теми конференції особливо цікавим нам здається насамперед досвід євроінтеграції Республіки Болгарія, то метою нашої доповіді є визначення основних етапів державно-правового розвитку, особливостей та проблем руху цієї країни до Європейського Союзу [1].

Республіка Болгарія, разом зі своєю сусідкою Румунією, офіційно стала членом ЄС 1 січня 2007 року. Вона приєдналася до великої європейської спільноти, в яку входять понад 500 млн. людей, а також до економіки, обсяг якої налічує близько 5 трильйонів євро. Це дає змогу Болгарії та її громадянам побачити та оцінити власні можливості й раціонально скористатися фінансовими ресурсами, які вона одержує з єврофондів з метою покращення інфраструктури та розв'язання проблем розвитку інших секторів.

Шлях Республіки Болгарія до ЄС починається з у 1995 р., коли вона офіційно заявила про приєднання до нього. Це був тривалий, важкий підготовчий період, під час якого їй необхідно було виконати прийняті у 1993 р. Європейською Радою в Копенгагені умови членства в Євросоюз.

Відомо, що претенденти на вступ до ЄС і НАТО повинні відповідати досить жорстким критеріям у політичній, економічній, правовій та військовій сферах. Основні вимоги до країн-кандидатів на повне членство включають:

- забезпечення в цій країні верховенства закону, дотримання прав і свобод людини;
- гарантію прав національних меншин, врегулювання на базі міжнародних правових норм територіальних, етнічних та інших протиріч і суперечок з іншими державами;
- включення в єдине правове поле Євросоюзу, що крім іншого, передбачає передачу останньому частини прав, пов'язаних з національним суверенітетом;
- наявність ринкової економіки, здатної витримати конкуренцію, в тому числі і серед країн ЄС;
- встановлення громадського контролю над військовими відомствами; реорганізацію і приведення у відповідність із стандартами НАТО збройних сил і озброєння, інфраструктури і бюджету.

Щоб досягнути бажаного, Болгарія свідомо вирішила пройти важкий і довгий шлях змін та реформ [3]. На зустрічі на вищому рівні країн-членів ЄС, що відбулася 10 грудня 1994 р. в Гельсінкі, вона отримала запрошення для участі в переговорах про приєднання до Євросоюзу. Це означало, що Болгарія виконала основні вимоги Копенгагена й досягла необхідного рівня демократизації політичного життя, нових правових норм, забезпечення прав людини і запровадження принципів ринкової економіки [4].

Для здійснення координації діяльності щодо приєднання Республіки Болгарії до Європейського Союзу в січні 2000 р. при Раді міністрів було створено Раду із питань європейській інтеграції (замість колишнього урядового

Комітету з питань європейській інтеграції) під керівництвом прем'єр-міністра. Для узгодження позицій органів виконавчої та законодавчої влади, у березні 2001 року Народні збори (парламент) створили Раду з європейських питань. Найважливішим у міжнародній діяльності Народних Зборів – це участь парламентарів у роботі Парламентської асамблеї Ради Європи, Європейському парламенті, Північно-атлантичній асамблеї та Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва.

Другий найважливіший напрям – законодавча діяльність Народних Зборів, яка полягла у зміні національного законодавства відповідно до норм європейського права. За один тільки 2000 рік Народні Збори прийняли близько 200 законів. Серед головних – Закон про авторське право, Валютний закон, Закон про малі та середні підприємства, Закони про статистику, біженців, про зміни в Кримінальному кодексі, про зміни у документах про підтвердження особистості болгарського громадянина і тощо. Значну частину законотворчої діяльності Народних Зборів складало ратифікація важливих міжнародних законодавчих актів [2].

Проведення діалогу з інституціями ЄС здійснював міністр закордонних справ, а для введення конкретних переговорів було призначено спеціального представника уряду. Було сформовано відповідні робочі групи, які готували проекти болгарської сторони на переговорах із 31 теми. Оперативні питання, пов'язані з переговорами щодо інтеграції, вирішувала Координаційна рада з питань підготовки Болгарії до вступу в Європейський Союз, Рада міністрів та міністерство закордонних справ.

У переговорах від країн ЄС брали участь 15 країн-членів, їх прем'єр-міністри та заступники. Вони виробляли спільну позицію Ради міністрів і представляли голову ЄС, який змінюється за ротаційним принципом кожні шість місяців. Переговорний процес розпочався в лютому 2000 року. Під час переговорів Болгарія почала брати участь у програмах, структурі та інституціях Європейського Союзу. Активною є її присутність у програмі з питань навчання й освіти, культури, охорони здоров'я та соціальної політики, енергетичної ефективності, малих та середніх промислових підприємств, дослідження технологічного розвитку.

Приєднання Болгарії до Європейського Союзу водночас зумовило низку складних питань, таких як велике безробіття, низький життєвий стандарт населення, корупція в різних колах управління, бюрократизація у державній адміністрації, неефективна судова система, соціальний статус циганів, низька конкурентно-спроможність болгарської економіки тощо [4].

Завершуючи переговорний процес з питань приєднання (2000-2004 рр.), Республіка Болгарія, за висновком Європейської Комісії, в основному виконала Копенгагенські критерії:

– сформувала діючу ринкову економіку;

– демократичну державу, яка гарантує дотримання прав людини;

– узгодила в цілому національне законодавство з загальним правом ЄС. 25 квітня 2005 р. було підписано Договір про приєднання Республіки Болгарії до Європейського Союзу з 1 січня 2007 року.

Важливо відзначити, що вступ до ЄС розпочав складний процес практичного пристосування Республіки Болгарії до його політичного середовища, реальної адаптації національних інститутів і політичних структур до участі в політиці ЄС. У зв'язку з цим були створені конституційні основи для трансферу частини суверенітету і законодавчих функцій ЄС.

Членство в ЄС позитивно вплинуло на надходження іноземних інвестицій, збільшення капіталовкладень, який є основним фактором економічного зростання. Євросоюз уможливив використання коштів своїх структурних фондів для вирішення проблем у найслабших сферах Болгарії [1].

Таким чином, Республіка Болгарія як суверенна, незалежна, правова держава, пройшовши досить тривалий шлях до ЄС, увійшла у його простір, пододала основні проблеми, виконала основні вимоги Копенгагена та підняла як політичний, так і економічний рівень своєї країни. Аналізуючи та вивчаючи складний процес приєднання Республіки Болгарія до ЄС, який успішно закінчився у визначений термін, можна сказати, що це можливість України скористатися досвідом і винести для себе певні уроки, створити належні умови, які хоча б на мінімальному рівні відповідали жорстким вимогам у політичній, економічній, правовій та військовій сферах для кандидатів до вступу в ЄС. Адже Болгарія за всі 12 років підготовки до ЄС все таки увійшла у його простір не без труднощів авжеж і тому Україна теж може пройти всі випробування і втілити свої плани та ідеї у життя.

Література:

1. Бурдяк В. Інтеграція Республіки Болгарія до Європейського Союзу / В. Бурдяк // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 9. – С. 23–34.

2. Мілова М.І. Проблеми європейської інтеграції в діяльності Народних Зборів Республіки Болгарія: уроки для України / М.І. Мілова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. – 2011. – Вип. 163. – С. 45–48.

3. Прокопець Л.С. Зовнішня політика Болгарії на початку демократичної трансформації / Л.С. Прокопець // Панорама політологічних студій. – 2013. – Вип. 10. – С. 28–36.

4. Болгарія та Європейський Союз на шляху об'єднання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/nvnu/misnarod_vidnos/2009_11/R4/Cherniy.pdf

*Жартовська А.Ю., студентка(м.Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан С.К., д.ю.н., проф. (м.Запоріжжя, Україна)*

ШЛЯХ РУМУНІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена становленням і розвитком на європейському континенті історично безпрецедентних явищ і процесів добровільної відмови національних держав від більшості традиційних для них повноважень на користь інтеграційного об'єднання, що відбуваються на тлі загальносвітових процесів інтеграції та глобалізації. Якщо говорити про нашу сусідку – Румунію, то її вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС) був зумовлений не стільки успіхами в удосконаленні економіки та демократизації суспільства, скільки географічним розташуванням та колишнім виробничим потенціалом. Румунія стала членом ЄС насамперед завдяки успішному використанню свого вигідного геополітичного положення та наявності стратегічного виходу до Чорного моря.

Оскільки багато цих чинників характерні й для України, ми поставили собі на меті дослідити політико-правові засади інтеграції Румунії до Європейського Союзу. Необхідність вивчення цієї теми актуалізується також станом її розробки, коли, незважаючи на те, що останніми роками увага до неї зросла, ступінь її вивчення в українській юридичній науці можна оцінити як недостатній.

Шлях Румунії до великої європейської сім'ї був тривалим і набагато складнішим порівняно з іншими країнами Центральної та Східної Європи, які після розпаду соціалістичної системи також обрали курс на європейську інтеграцію. При цьому слід зазначити, що Румунія першою з країн Варшавського договору започаткувала офіційні відносини з європейською спільнотою [4]. Ще у 60-х роках ХХ ст. вона підписала декілька угод із Спільним ринком щодо постачання сільськогосподарської продукції, у 1974 р. – спеціальну Угоду, згідно з якою отримала низку преференцій щодо власного експорту, а в 1980 року Угоду про промислові вироби, що було демонстрацією незалежності від радянської системи та, водночас, від принципів і норм Ради Економічної Взаємодопомоги. Дипломатичні відносини між Румунією та Євросоюзом встановлено у 1990 р., відразу ж після повалення диктаторського режиму Н. Чаушеску [3].

Серед документів про взаємовідносини між Румунією та ЄС одним з головних стала Європейська угода про асоціацію між Румунією та ЄС. Вона була підписана 1 лютого 1993 р. і набрала чинності після її ратифікації всіма країнами-членами Євросоюзу, а також самою Румунією. Наприкінці 1994 р. Рада ЄС визначила передвступну стратегію, яка готувала б країни-кандидати до отримання членства в ЄС. Стратегія базувалася на трьох основних елементах:

- імплементації європейських угод про приєднання;
- програми фінансової підтримки PHARE;
- структурованому діалогу, який дозволив б країнам-членам ЄС та країнам-кандидатам обговорювати питання, що становлять спільний інтерес.

Внаслідок ухваленого на засіданні Ради Європейського Союзу (грудень 1999 р.) рішення в рамках Гельсінського саміту ЄС, 15 лютого 2000 р. розпочався переговорний процес щодо вступу Румунії до Євросоюзу разом із Мальтою, Словаччиною, Литвою, Латвією та Болгарією.

Проте, деякі країни-члени Євросоюзу в ході переговорного процесу та на завершальному етапі вступного періоду висунули обґрунтовані претензії до Румунії, зокрема стосовно того, що держава не виконувала всі критерії щодо вступу, а саме такі показники як боротьба з корупцією, завершення реформи у сфері юриспруденції, безпека на кордонах та вироблення країною якісних продуктів харчування. Показовими в цьому плані були висновки засідання Асоціативної Ради Румунія - Європейський Союз, яка відбулася 20 березня 2006 р. у Брюсселі, серед яких, зокрема, заслуговували на увагу наполегливість ЄС на необхідності відкладання підписання. У свою чергу на той час парламенти 10 країн відкладали ратифікацію Договору, очікуючи на травневу доповідь 2006 р. Європейської комісії про стан підготовки Румунії до членства в ЄС. У разі незадовільного прогресу у виконанні передвступних зобов'язань, зокрема у сфері ветеринарного контролю, ЄК могла запропонувати у відповідних рекомендаціях тимчасово позбавити Румунію доступу до певних секторів єдиного ринку ЄС після приєднання 1 січня 2007 р., передусім у галузі сільського господарства.

26 вересня 2006 р. Європейська комісія оприлюднила доповідь про стан підготовки Румунії (разом з Болгарією) до вступу в ЄС, а 1 січня 2007 р. нарешті було визначена дата офіційного вступу країни до Європейського Союзу. Однак слід підкреслити, що рішення Брюсселя зафіксувати в доповіді остаточну дату вступу Румунії було зумовлено виключно політичними розрахунками стратегічного характеру. Перенесення строку вступу Румунії та Болгарії за будь-яких обставин мало би стати не тільки негативним сигналом для зазначених двох країн, а й створювало б додатковий чинник посилення політичного напруження в регіоні Південно-Східної Європи. Цей документ зафіксував суттєвий прогрес, який було зроблено Румунією впродовж чотирьох місяців, і наголошував на тому, що кількість проблемних сфер, які могли б призвести до відстрочення вступу країни до ЄС на один рік, зменшилася до чотирьох. Цими сферами, так званими «червоними прапорцями», були: необхідність завершення реформ у галузі юстиції; продовження боротьби з корупцією; створення інтегрованої системи адміністрування та контролю в сільському господарстві; вдосконалення методів використання коштів ЄС, які виділятимуться Румунії після 1 січня 2007 р. Наявні «червоні прапорці» були досить небезпечними для Бухареста, оскільки невиконання зобов'язань у цих

сферах могло призвести до застосування до Румунії так званих «секторальних обмежень», які заблокували б доступ Румунії до важливих європейських фондів, навіть за умов формального вступу країни до ЄС 1 січня 2007 р. За цих обставин ЄК застосовуватиме у період після отримання Румунією повноправного членства в ЄС суворий моніторинг.

Румунська сторона розробила низку документів щодо ЄС. У цьому плані слід відзначити насамперед Національний план розвитку Румунії (НПР), розроблений на основі даних міністерств та відомств, а також неурядових організацій із метою забезпечення збалансованого співвідношення між соціально-економічним розвитком Румунії та вимогами, висунутими Європейським Союзом. Чинний НПР упродовж 2002-2006 років забезпечував обґрунтування Румунією потреб у фінансуванні Євросоюзом програм і розподіл виділених ним фондів.

Національна програма приєднання Румунії (НПП) до Європейського Союзу була розроблена у 2002 р., маючи на меті оцінювання та аналізування стану підготовки Румунії до вступу в ЄС та визначення заходів, необхідних для виконання відповідних критеріїв, а також пріоритетів на коротко- (2002-2003рр.) і середньотривалий (2004-2006 рр.) періоди. До НПП додавалися програма гармонізації законодавства і таблиць фінансування передбачених НПП заходів.

Економічна програма приєднання (ЕПП) розроблялася за участю міністерств та відомств, деяких неурядових організацій, Румунської академії, представляючи собою стратегію модернізації економіки з метою виконання Румунією економічних критеріїв щодо приєднання. Згідно з вимогами Європейської комісії ЕПП оновлювалася та доповнювалася щорічно із урахуванням змін, що відбувалися у внутрішній та міжнародній економічній політиці [4].

Процес гармонізації румунського законодавства із законодавством ЄС був юридичним обов'язком Румунії, який впливав з Європейської угоди про асоціацію між Румунією та ЄС. Така гармонізація була водночас однією з умов забезпечення прогресу у переговорному процесі щодо вступу. Зобов'язання, взяті на себе Румунією у відповідних документах, впливали з базових нормативних документів для відповідної сфери.

Отже, Румунія стала повноцінним членом Європейського Союзу 1 січня 2007 р., коли країну очолював Траян Бесеску. Це досягнення він назвав історичною подією, адже «Румунія тепер знаходиться в орбіті європейських цінностей». Для Румунії цей крок у зовнішній політиці був доленосною віхою, оскільки її керівництво було націлене на побудову нової демократичної держави з новою політичною та економічною системами. І такий історичний шанс вона не втратила. Проведений аналіз свідчить, що як геополітичне становище, так й загальні труднощі державно-правового й економічного розвитку Румунії в часи євроінтеграції схожі з українськими. З огляду на це

доцільним було вивчення євроінтеграційного досвіду цієї країни здійснити більш швидкими темпами.

Література:

1. Амелина Я. Конфликт двойного гражданства [Электронный ресурс] / Я. Амелина, В Горюнов. – Режим доступа: <http://nictm.narod.ru>.
2. Буга В. Бухарест готов предоставить всю территорию Румынии в распоряжение США [Электронный ресурс] / В. Буга. – Режим доступа: www.voltairenet.org/article133643.html
3. Григоришин С. Формирование внешнеполитического курса посткоммунистической Румынии [Электронный ресурс] / С. Григоришин. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/rus/top/politics>.
4. Європейська інтеграція: крок за кроком / уклад. Д. Корбут. – К. : Фонд «Європа ХХІ», 2001. – 216 с.
5. Єрємін Є. Погляд на дельту Дунаю крізь призму часу / Є. Єрємін // Дзеркало тижня. – 2003. – № 10.

Лоскутовс А., депутат Сейма Латвійської Республіки (г. Рига, Латвія)

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОТИВОКОРРУПЦИОННОГО УЧРЕЖДЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ЛАТВИЙСКОЙ РЕСПУБЛИКИ)

Вопросы эффективности деятельности противокоррупционного учреждения носят как академический, так и практический характер. С академической точки зрения важна выработка критериев оценки эффективности, последовательность их применения и возможность отслеживания деятельности учреждения в достаточно продолжительный отрезок времени. С практической точки зрения оценка эффективности имеет значение при решении вопросов необходимости самого учреждения, решения вопросов увеличения или уменьшения его финансирования, оценивая качество работы его руководителя. Кроме того, с практической точки зрения чрезвычайно важно восприятие эффективности работы учреждения обществом в целом.

Уверенность общества в независимости и в необходимой активности противокоррупционного учреждения обеспечивает такой уровень доверия, при котором жители страны готовы оказывать ему посильную помощь, а лица, склонные к противоправной деятельности, воздерживаются от ее осуществления. Таким образом, общественная оценка сама по себе является необходимым условием успешной работы по борьбе с коррупцией и по ее предупреждению, а в случаях попыток политического воздействия на

учреждение или его руководителя может стать основой общественного протеста против неправомерного вмешательства.

Вопросы оценки эффективности деятельности противокоррупционного учреждения в настоящей статье будут рассматриваться на основе опыта Латвийской Республики, прежде всего учитывая показатели деятельности созданного в 2002 году Бюро по борьбе и предупреждению коррупции (Далее – Бюро; латыш. – КНАБ).

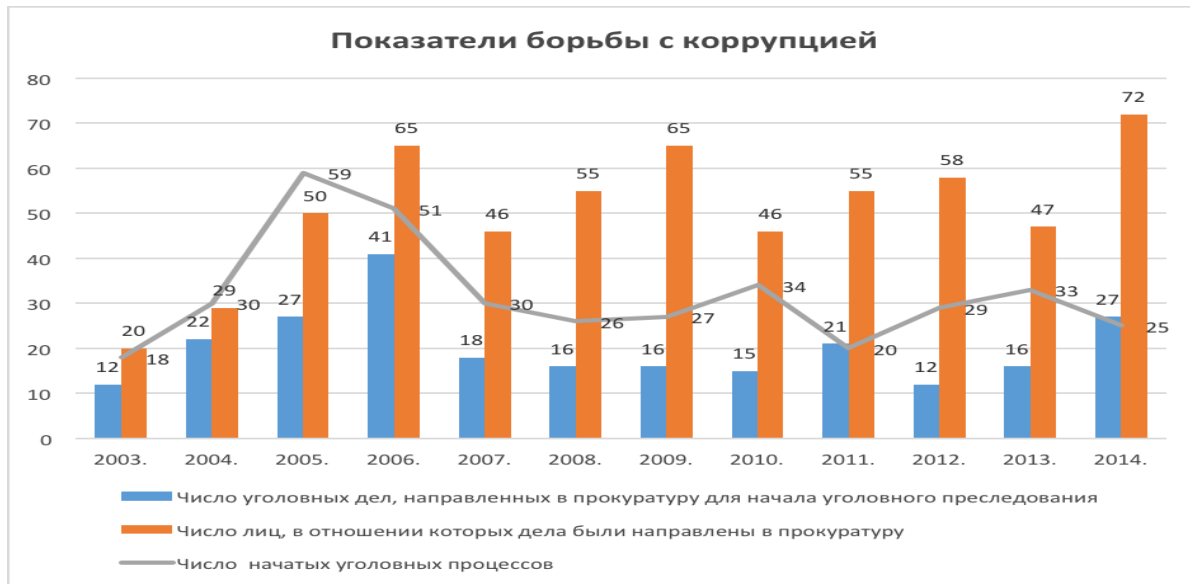
Совокупность функций Бюро в соответствии с его статусом специализированного учреждения определяется Законом о бюро по предупреждению и борьбе с коррупцией [1]. КНАБ выполняет обязанности по борьбе с коррупцией; по предупреждению коррупции, включая образование общества в духе нетерпимости к коррупции, а также по контролю за финансовой деятельностью политических партий и предвыборной агитацией.

Прежде всего, а в значительной степени и протее всего, деятельность многопрофильного учреждения по противодействию коррупции оценивать при помощи статистических показателей выполнения его основных функций. Опыт КНАБ показывает, что ожидания общества в наименьшей степени относятся к выполнению функций предупреждения коррупции и образованию общества. В политической риторике эти функции зачастую преподносятся иронически, противопоставляя их недостаточным с точки зрения политиков успехам в борьбе с коррупцией и явно недооценивая значение социальной рекламы и прямой коммуникации с представителями общества.

Статистические показатели, как критерий эффективности работы КНАБ. В определенных законом случаях Бюро привлекает должностных лиц к административной ответственности и применяет наказания за административные нарушения коррупционного характера или связанные с нарушением правил финансирования политических организаций (партий) и их объединений. За тринадцать лет КНАБ принял 1755 решений о проступках в деятельности должностных лиц, применив административное наказание 1005 должностным лицам на общую сумму 79000 евро.

С начала своей деятельности в 2003 году и до 10 октября 2015 года КНАБ направил в прокуратуру для начала уголовного преследования 276 уголовных дел в отношении 624 лиц. В период с 2004 года до середины 2012 года в силу вступили приговоры по 113 уголовным делам расследованным КНАБ в отношении 196 лиц. 166 лиц были признаны виновными в совершении коррупционных преступных деяний и осуждены.

Указанные показатели борьбы с коррупцией дают некоторое представление о работе КНАБ и об ее основных тенденциях. Однако, учитывая высокую латентность коррупционных правонарушений, практически невозможно эти показатели сопоставить с фактическим уровнем коррупции и его изменениями.

Общественное мнение, как критерий эффективности работы КНАБ.

Многолетние исследования общественного мнения о состоянии коррупции, доверии к антикоррупционному учреждению, отношении к коррупционным проявлениям и готовности действовать определенным образом в связи с ними дают ценную информацию о состоянии общества, а также об эффективности антикоррупционной политики. Важным условием таких исследований является их репрезентативность и единство методологии.

Опросы общественного мнения «Отношение к коррупции в Латвии» проводились в 1999, 2005, 2007, 2012, 2014 и 2015 году, сохраняя единую основу, которая обеспечивает сопоставимость полученных результатов.

Оценивая честность различных общественных институтов в контексте с коррупцией, жители Латвии на первые места ставят Государственную пожарно-спасательную службу (69,8%), Президента страны (66,0%), Государственное агентство социального страхования (59,6%), учреждения образования (58,4%) и церковь (52,9%). Положительно оценивают КНАБ 33,8% респондентов, что лучше оценки Государственной полиции (31,8%), судов (27,3%) и таможни (19,2%). Следует обратить внимание на динамику этой оценки. В 2014 году

меньше жителей Латвии оценивали КНАБ положительно (31,9%), чем в 2015 году. В 2012 году 42,1% жителей признавали КНАБ честным учреждением.

Отвечая на вопрос о том, как за последние четыре года изменились проблемы, связанные с коррупцией на высшем уровне, в два раза (с 50% до 25%) уменьшился удельный вес жителей Латвии, считающих, что проблема возросла, в то же время почти в три раза (с 5,3% до 14,8%) возрос удельный вес респондентов, считающих, что проблема уменьшилась. Схожие тенденции проявились и при ответах на вопрос о коррупции на низшем уровне.

В ходе опроса исследовалась и практика поведения жителей Латвии в различных житейских ситуациях. Согласно результатам опроса неофициальные платежи, подарки и знакомства респонденты использовали:

- при устройстве на работу в государственные учреждения или учреждения самоуправления – 30,2%;
- при использовании медицинских услуг – 23,4%;
- при оформлении сделок с недвижимостью – 20,5%;
- при оформлении дорожно-транспортного происшествия или уплата штрафа дорожной полиции – 17,3%;
- в связи с получением образования (детский сад, школа, высшее учебное заведение) – 12,9%;
- в связи с решением вопроса в суде – 11,9%;
- в связи с решением вопроса в самоуправлении – 10,8%;
- при рассмотрении дела в Государственной полиции – 10,0%;
- при получении социальной помощи – 9,8%;
- при решении налоговых вопросов – 8,1%;
- при регистрации автотранспортного средства или прохождении технического осмотра – 4,8%;
- при получении или обмене паспорта, оформлении вызова или вида на жительство – 1,4%.

Рассматривая изменение этих показателей на протяжении последних 16 лет, в глаза бросается последовательное уменьшение респондентов, использовавших неофициальные платежи, подарки и знакомства при решении ежедневных вопросов, а также, что резкое улучшение ситуации произошло в 1999-2005 годах.

Важным показателем изменения отношения общества к коррупции является ответ на вопрос, готовы ли Вы лично дать взятку государственному должностному лицу, если это было бы существенным в Ваших интересах или интересах Ваших родственников и проблема была бы решена. 22,2% респондентов допускают возможность дачи взятки и это наименьший показатель, начиная с 2007 года, когда эту возможность допускала 39,4% жителей Латвии.

Тревожная тенденция проявляется при рассмотрении ответов на вопрос, готовы ли Вы, столкнувшись со случаями коррупции, сообщать о них. Хотя

такую готовность выражает 39,9% опрошенных, это второй худший результат за последние десять лет, который не может не огорчать, особенно сравнивая с 2005 годом, когда личную активность были готовы проявить 55,3% жителей Латвии. Есть достаточные основания полагать, что столь хорошие результаты 2005 года связаны с периодом наибольшей популярности Бюро по борьбе и предупреждению коррупции.

Своеобразным показателем доверия общества к противокоррупционному учреждению является число обращений жителей, сообщающих о возможных противоправных действиях. Число заявлений частных лиц в КНАБ в течение времени колебалось от 982 до 1187, составив в 2015 году 1160. Число же звонков на телефон доверия стремительно возрастает, увеличившись с 1224 в 2009 году до 3272 в 2015 году.

Международные системы оценки эффективности противокоррупционной политики. Для оценки состояния коррупции и особенно – его изменений в сравнении с другими странами используются различные международные показатели. Наиболее известным из них является Индекс восприятия коррупции, разработанный международной неправительственной организацией *Transparency International*. «Индекс восприятия коррупции (Corruption Perception Index) – ежегодный составной индекс, измеряющий уровень восприятия коррупции в государственном секторе различных стран.

Индекс составляется международной организацией Transparency International на основе данных опросов, проведенных среди экспертов и в деловых кругах. Опросы проводят независимые экспертные организации, которые занимаются анализом госуправления или бизнес-климата. Эксперты *Transparency International* оценивают методологию каждого источника информации, чтобы убедиться, что она соответствует стандартам качества... На основе этой информации страны мира ранжируются по шкале от 0 до 100 баллов [2]

Последние пять лет Индекс восприятия коррупции Латвии постоянно улучшается, возрастая с 42 в 2011 году до 55 в 2014 и 2015 годах. Публикуя Индекс, *Transparency International* расставляет страны в порядке убывания Индекса, таким образом, создавая условный рейтинг стран-участниц с точки зрения успешности противодействия коррупции [3]. Этот рейтинг условен потому, что число стран, участвующих в исследовании, не всегда одинаково, что означает подвижки в месте страны в рейтинге. Тем не менее, доступность этого показателя для восприятия общества, в том числе политиков, делает его популярным показателем эффективности противокоррупционной политики и, хотя, это и не совсем корректно, показателем эффективности работы противокоррупционного учреждения.

Место Латвии с момента первого участия в Индексе, хотя и с некоторыми отступлениями, постепенно улучшается, достигнув наилучшего результата – 40

место из 167 стран – в 2015 году. С этим показателем Латвия занимает 21 место среди 28 стран-участниц Европейского Союза.

Литература:

1. Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://likumi.lv/doc.php?id=61679>
2. Индекс Восприятия Коррупции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://transparency.org.ru/indeks-vospriatiia-korruptcii/blog>
3. Corruption Perception Index 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.transparency.org/cpi2015>

*Данилюк В.І., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Журавльова Г.С., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ПОЛЬЩІ

В умовах прагнення України до європейської системи цінностей, досвід конституційного будівництва в європейських державах, передусім побудови системи вищих органів державної влади, набуває особливого значення. Таким є, зокрема, досвід Республіки Польща, що значно раніше від України запровадила посаду президента та успішно завершила посткомуністичні трансформації. На цей час Українська конституційно–правова наука не приділяла уваги цим питанням.

Одним із факторів, які дають можливість краще ознайомитись та зрозуміти чинне конституційне право тої чи іншої країни, є історія його формування. З цього приводу, відомий французький конституціоналіст ХХ ст. Марсель Прело писав, що «справжнє розуміння конституційного права неможливе, якщо вивчати його лише в сучасному стані потрібно звертатись за роз'ясненням до минулого» [1]. При цьому очевидно що особливого значення в даному випадку набувають т.зв. першоджерела, тобто ті документи, які стояли біля витоків національних конституційно - правових систем. У польському конституційному праві до групи таких документів, як мінімум можна віднести першу Конституцію Польщі (1791 р.) та два акти октройованого характеру - Конституцію Варшавського Князівства (1806 р.) та Конституцію Польського Королівства (1815 р.). Саме ці документи, не зважаючи на фактичні причини їхньої появи та реальні строки функціонування, стали наріжними у процесі формування польського конституціоналізму як такого. Цим документам, безперечно, відведено чільне місце в історії держави і права Польщі. Водночас, фактор віднесення Конституції Польщі 1791 р. до групи перших конституцій у світі [2] фактично виносить дану проблема за національні межі. За таких

обставин остання закономірно мала б мати особливе значення для процесу формування європейського конституціоналізму в цілому.

Структурно перша польська конституція складалася з преамбули, 11 розгорнутих статей («Панівна релігія», «Шляхта», «Міста і міщани», «Селяни», «Уряд, тобто означення публічної влади», «Сейм, тобто влада законодавча», «Король, влада виконавча», «Судова влада», «Регенство», «Навчання королівських дітей», «Збройні сили народу») та окремого додатку - закону про міста [3], прийнятого сеймом 18 квітня того ж 1791 року.

Окремо варто підкреслити також достатньо логічну та чітку, як для того часу, конструкцію «Урядового Закону». Текст цього документа, виходячи насамперед із його змісту, умовно можна поділити на дві частини. Частина перша, це положення, присвячені суспільному ладові, і вона охоплює собою перші чотири статті («Панівна релігія», «Шляхта», «Міста та міщани» та «Селяни»). Друга умовна частина конституції присвячена політичному устрою, основи якого у загальних рисах викладено в п'ятій статті Конституції. Власне у цій статті, звертаючись до політичної думки тогочасної епохи (особливо до ідей Руссо, Монтеस्क'є, принципів американської конституції 1787 року), сформульовано два фундаментальні принципи політичного устрою майбутньої Речі Посполитої. Йдеться про принцип суверенності народу та принцип поділу влади. Наступні статті чергово стосувалися законодавчої (стаття шоста), виконавчої (стаття сьома) та судової влад (стаття восьма). Проблеми більш специфічного характеру поміщалися у трьох останніх статтях. У них, зокрема, йшлося про інститут регенції (стаття дев'ята), освіту спадкоємця трону (стаття десята) та збройні сили держави (стаття одинадцята).

Перша польська конституція була чинною дуже короткий час і майже залишилася незреалізованою. Цьому, з одного боку, сприяло фактичне несприйняття значною частиною шляхти, особливо великими землевласниками-магнатами, багатьох її положень. З іншого ж боку, держави-сусіди і без того вороже (по-загарбницьки) на той час налаштовані проти Польщі, в принципі не могли допустити появи біля їхніх кордонів конституційної держави (свого роду «вогнища революції»). Тому дуже скоро, при явній «допомозі» царського двору було спровоковано появу Тарговицької Конфедерації, до якої вже 22 липня 1792 року приєднався один зі співавторів Конституції 3-го травня король Станіслав Понятовський. Остаточо перші конституційні потуги польського народу були придушені разом із самою польською державою під час її третього поділу (1795).

Надії поляків на відновлення незалежності відродилися з початком війни Наполеона з Пруссією у 1806 р., яка закінчилася перемогою французів. У результаті цієї війни за Тільзітським мирним договором 1807 р. з польських земель I і II поділу, що належали Пруссії (без Гданська та Бялистока), було утворено Варшавське Князівство. В 1809 р. його територію збільшено за рахунок земель III поділу, що належали Австрії (Краків, Люблін, Радом,

Седліце). Варшавське князівство було проголошено конституційною монархією, об'єднане спільним союзом з Королівством Саксонії. Корону Князівства успадкував Фредерик Августсаксонський король. Державний устрій Князівства було врегульовано окремим конституційним законом, підписаним Наполеоном Бонапардом у Дрездені 22 липня 1807 р. Фактично це була октройована конституція, яка тільки невеликою мірою поновлювала інститут польської держави. Спочатку цей документ було оприлюднено французькою мовою, а через декілька місяців – перекладено польською мовою.

Після остаточної поразки Наполеона на міжнародному конгресі у Відні були прийняті рішення, які впорядковували європейські справи. З-поміж інших вирішувалася там і подальша доля земель Варшавського Князівства, які залишались під окупацією російських військ. Два західні департаменти - познанський та бидгоський – перейшли до Пруссії як Велике Познанське Князівство, Краків з округом отримав статус вільного міста, а з решти майже восьми департаментів було утворено Польське Королівство (назване згодом у практичному житті – Конгресовим). Це територіальне утворення вважалося нерозлучно об'єднаним з Російським Царством і отримало шляхом октроювання конституцію, підписану царем Олександром I 27 листопада 1815 р. Незалежно від свого походження, ця конституція була найліберальнішим основним законом на фоні тодішніх конституційних і абсолютних монархій у Європі. Відсутність точності мови цього акта, невідповідності конституційного тексту та практики [4].

Підтвердженням лібералізації в Конституції 1815 року може бути і положення про відокремлення виконавчої влади від судової з одночасним запровадженням принципу незалежності і незмінності суддів в Царстві Польському. Згідно з Конституцією в Польщі передбачалось суттєво реформувати судову систему, але, на жаль, її положення не були втілені в життя. Судова система залишалася без суттєвих змін, окрім того, що Державна рада перестала бути касаційним судом. Цивільні суперечки вирішував суд найвищої інстанції, а кримінальні – апеляційний суд. Сенат розглядав найажливіші справи політичного й урядового характеру.

Значною подією також стала поява герба Царства Польського, в зображенні якого ясно відчувалась розстановка політичних сил. Так, білого орла було розміщено на грудях двоголового чорного російського орла. Це зображення проіснувало до Листопадового повстання 1830 року. Після нього польський орел був перенесений на крила російського орла поряд із казанським, сибірським та іншими гербами «Царств».

У цілому ж, з наведеного ми бачимо, що Конституція Царства Польського 1815 року, створювалася з метою об'єднати самодержавну владу з ідеями парламентської та конституційної держави. Фактично ж на території Царства Польського ставився широкомасштабний експеримент з випробовування

конституційного ладу та наслідків його запровадження. Отриманий російським імператором досвід з цієї справи повинен був стати важливим практичним матеріалом для проведення конституційної реформи вже на російських теренах.

Однак життя скорегувало ці плани по-іншому. Конституція діяла лише до початку польського повстання 1830 року. Офіційно її було відмінено маніфестом Миколи I від 14 лютого 1832 року «Про новий порядок управління і утворення Царства Польського». Однак, аналізуючи історичне значення Конституції 1815 року, слід сказати, що воно було доволі вагомим. По-перше, Конституція надихнула поляків на сподівання отримання незалежності та на повернення їм частини українських земель колишньої Речі Посполитої. По-друге, прийняття Конституції стало важливою подією не тільки для Польщі. Уконституювання цієї частини Російської імперії надихало й інші її народи на боротьбу за визнання їхніх прав, даруючи їм надію на поступове реформування самодержавної імперії, і з часом став важливим матеріалом для роботи українських громадських діячів та вчених у розробці власних проектів програм політичних партій та конституцій.

Література:

1. Прело М. Конституционное право Франции / Прело Марсель. – М. : Изд-во ин. лит-ры, 1957.
2. Конституційне право України. Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка. – 1999.
3. Страшун В.А. Республика Польша // Конституции государств Европы: Т.2. – М. : НОРМА, 2001.
4. Ustawa konstytucyjna krolestwa polskiego (1815) // Korobowicz A., Mojak R., Skrzydło W. Zarys dziejów konstytucjonalizmu polskiego. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Skłodowskiej, 1996. – S. 45–52.

Мендик Бартош, викладач (м. Кельце, Польща)

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В ПОЛЬЩІ

У сучасній літературі, присвяченій дослідженню ситуації в Україні, акцентовано увагу на тому, що основною проблемою українського суспільства є саме корупція. Вважається, що викоринити її настільки важливо, що інші реформи, наприклад, конституційну чи муніципальну, можна на певний час відкласти. Недостатньо активна боротьба з корупцією насамперед означатиме втрату державою і без того слабкої суспільної підтримки.

Слід зазначити, що характер корупції в Україні інший, ніж, скажімо, в Польщі. Це насамперед пов'язано з тим, що в Україні корупція не тільки є системною аномалією, але й невіддільна від функціонування держави. Корупція настільки поширена, що навіть прийнято визначати такі окремі її види як: корупція нижчого рівня (так звана побутова корупція), корупція середнього чиновницького рівня і велика політична корупція. Всі ці рівні небезпечні з точки зору громадян, але останній рівень, очевидно, становить особливу загрозу з огляду на факт, що означає концентрацію контролю над державними органами в руках корупційної мережі, а також значну залежність політиків від великого бізнесу та фінансування політичних партій олігархічними групами. У методології Світового банку зазначено, що слід виокремлювати два види корупції: власне чиновницька корупція (*administrative corruption*) і захоплення держави (*state capture*). Про те, наскільки обтяжливим є це явище, свідчать такі дані: у країнах, в яких вона дуже поширена, її наслідки часто такі, ніби уряд встановив додатковий 20 % «корупційний» податок для інвесторів.

Варто пам'ятати, що корупція є одним зі злочинів, які найбільше деморалізують суспільство, оскільки загрожують сприйняттю легальності дій державних органів і безпеці громадян. Це негативне явище, безсумнівно, призводить до втрачання державою доходів і до безпідставно понесених видатків із бюджету держави, зумовлює втрату довіри громадян до держави, її конституційного порядку, політичного порядку, правопорядку та віри у рівність перед законом.

З іншого боку, вважається, що повна відкритість публічного життя є засобом, який запобігає виникненню корупційних явищ. Чим вищим є рівень транспарентності, тим менше місця для корупції. Реалізація цього інструмента сприяє знищенню різних паталогій суспільного життя: корупції, непотизму (кумівства), зловживання владою, виконання посадовими публічними особами невластивих їм обов'язків, розтрати публічних фондів і т.д.

Прийнятий у Польщі в 2001 р. закон про доступ до публічної інформації написаний досить розлого. Щодо сфери правового регулювання зазначається, що публічною інформацією є будь-яка інформація про публічні справи. У літературі з цього питання констатовано, що «широке поняття публічної інформації веде до віднесення до неї всіх відомостей, наявних у володінні публічного органу». Тож ця норма отримала досить широке тлумачення. У суб'єктному контексті (розумінні) передбачається, що кожному надається право доступу до публічної інформації. Як вбачається зі змісту судових рішень, законодавець, вживаючи поняття «кожному», уточнює передбачене Конституцією повноваження, тобто будь-хто може ним скористатися на визначених у цьому законі засадах. При цьому під словом «кожен» слід розуміти будь-яку людину (фізичну особу) або суб'єкта приватного права. Отже, прийнято вважати, що право на інформацію надається кожному, зокрема малолітній особі, іноземцеві (у тому числі не громадянину ЄС) або навіть

особам без громадянства. Більше того, доступ до публічної інформації в принципі безкоштовний.

На практиці закон породжує багато проблем, а значна кількість судових рішень свідчить, що органи влади неохоче відкривають доступ до відповідної інформації. Заради справедливості варто зазначити, що це не завжди зумовлено бажанням отримати зиск, а часто є наслідком звичайного остраху. Символом таких побоювань є президент міста Щеціна, який відмовився надати номер свого мобільного телефону. Фактичні обставини справи такі: організація хотіла отримати службові номери чиновників міста, в тому числі номер телефону президента міста Щеціна. Адміністрація заявила, що службові номери телефонів (у тому числі президента) не є публічною інформацією. Адміністративний суд в Щеціні постановив, що «інформація про номери мобільних службових телефонів, а також адреси електронної пошти чиновників органів самоврядування становлять публічну інформацію. Службові телефони чиновників органів самоврядування фінансуються громадянами». Спочатку президент міста нарікав на численні телефонні дзвінки, однак згодом вони припинилися, а сам президент тепер використовує цей факт для наголошення своєї транспарентності.

Значно більш серйозною є ситуація стосовно державних замовлень. Їх прозорість передбачена Законом про держзамовлення. Зокрема, принцип прозорості запроваджено ст. 8 зазначеного Закону, згідно з яким «провадження про надання замовлення має бути прозорим». Законом про держзамовлення встановлено і декілька винятків із принципу прозорості (наприклад, заборона висвітлення інформації, що містить комерційну таємницю, яка відповідає аналогічним положенням Закону про доступ до публічної інформації, а також обмеження прозорості замовлень, що стосуються оборонної сфери). У цілому конструкція зрозуміла: в принципі провадження прозоре і лише у виняткових випадках, спеціально передбачених законом, така інформація не підлягає розкриттю. У контексті зазначеної вище правової ситуації не виникає сумніву, що будь-яка інформація, що стосується перебігу провадження про надання держзамовлення, є публічною інформацією і має бути відкрита для доступу на умовах, визначених у Законі про доступ до публічної інформації. Прийнято вважати, що ст. 8 Закону про держзамовлення доповнює положення Закону про доступ до публічної інформації.

Незважаючи на те, що судочинство вже давно констатувало, що «прозорість угод у справах держзамовлень на основі Закону про доступ до публічної інформації виключає можливість відмови у відкритті доступу до них із посиланням на будь-яку із таємниць, охоронюваних законом. Неприпустимим є прийняття рішення про відмову у відкритті доступу до угод у справах держзамовлень, тому що вони мають бути прозорими», органи публічної адміністрації намагаються цей доступ ускладнити. Згідно з усталеною практикою винесення рішень адміністративними судами, відповідно

до ст. 1 § 1 Закону про доступ до публічної інформації 2001 р. і ст. 61 Конституції Польщі публічною інформацією є кожне повідомлення, сформоване органами державної влади в широкому сенсі, особами, котрі виконують відповідні функції, а також іншими суб'єктами, які таку владу реалізують, або управляють комунальним майном чи державним майном у межах своєї компетенції. Такий характер має також повідомлення, яке хоч і не створено публічними суб'єктами, але стосується цих суб'єктів. Публічною інформацією є не тільки документи, безпосередньо відредаговані та підготовлені органами публічної влади, а також документи, які орган використовує для реалізації передбачених законом повноважень.

Крім того, в інших судових рішеннях констатовано, що інвесторський кошторис, який складається органом публічної адміністрації на підставі ст. 33 § 1 п. 1 Закону про держзамовлення, від моменту розкриття пропозицій підлягає відкриттю для доступу в порядку і на засадах, визначених у Законі про доступ до публічної інформації.

Визначною подією у боротьбі за транспарентність органів державної влади стала справа 2012 р. Предметом розгляду було питання про відкриття доступу до інформації про те, з ким місто уклало угоди про обслуговування електронної системи допомоги у рекрутуванні до позагімназійних шкіл (за 6,6 тис. злотих), доручення виконання соціологічного аналізу Наукового Пікніку (4 тис. злотих) та організації підготовки прес-конференцій (10 тис. злотих). Депутат вже виграв цю справу в окружному суді, але місто подало касаційну скаргу. Верховний Суд відхилив касаційну скаргу міста.

Суд визнав, що «для осіб, які вимагають доступу до публічної інформації, пов'язаної з укладенням цивільно-правових угод органами місцевого самоврядування, імена і прізвища сторін таких угод часто важливіші, ніж їх зміст, що цілком зрозуміло. Важко було б у цій ситуації захищати позицію, що розкриття імен і прізвищ осіб за таких обставин буде обмеженням у сфері реалізації конституційних прав і свобод цих осіб (ст. 31 § 3 і ст. 61 § 3 Конституції Польщі). Тож варто розуміти, що розкриття імен і прізвищ осіб, які укладають цивільно-правові угоди з органом місцевого самоврядування, не порушує права на приватність цих осіб, про яке йдеться у ст. 5 § 2 Закону про доступ до публічної інформації». У літературі із цієї проблеми наголошено, що завдяки зазначеному рішення розпочався низовий громадянський рух на користь публікації інформації про укладені цивільно-правові угоди, які передбачають витрати публічних коштів.

Найбільш оптимістичним є факт, що частина судів намагається дотримуватися практики, запровадженої Верховним Судом. Зокрема, завдяки наступному висновку Адміністративного суду в Щеціні президент міста був зобов'язаний оприлюднити закритий раніше реєстр угод із зазначенням імені та прізвища контрагента, який є фізичною особою, що не веде господарської діяльності.

Щоправда, це не означає, що питання транспарентності цивільно-правових угод остаточно вирішено і що органи адміністрації часто відкривають доступ до реєстру угод, укладених із цивільними суб'єктами. Схожих справ, в яких органи намагаються не надавати доступу до такої інформації, багато. Тим більше, що з 2012 р. цю категорію справ розглядає не Верховний, а Вищий адміністративний суд, практика якого відрізняється від усталеної Верховним Судом. Зокрема, громадську думку зацікавила справа пенсійної реформи, а особливо – висновки експертиз, замовлених у цій справі Президентом Польщі, що не були оприлюднені. У цьому рішенні Вищий адміністративний суд дав Президентові Польщі можливість визнати, що висновки юридичних експертиз, які він замовляв у ході законодавчого процесу, може бути визнано «внутрішніми і закритими для доступу документами». Також слід додати, що категорію «внутрішнього документа» не визначено ані в Конституції, ані у Законі про доступ до публічної інформації. Вона була сформульована суддями Вищого адміністративного суду і знаходить підтримку в польському законодавстві.

Парадоксально, що Верховний Суд, який виніс зазначене вище рішення, що збільшувало рівень транспарентності у Польщі, тепер сам має проблеми з прозорістю. Так, до голови Верховного Суду звернулися з проханням про відкриття доступу до цивільно-правових угод, які Верховний Суд уклав з комерційними видавництвами. Наразі справа розглядається, втім, на жаль, Верховний Суд має усі шанси її програти. У цьому разі суд буде зобов'язаний оприлюднювати інформацію про угоди, що укладаються з видавництвами.

Про масштаб проблеми свідчить також той факт, що Президент Польщі нещодавно також програв схожу справу. Предметом запиту було відкриття доступу до реєстру угод за період із 2013 р. до дня надання відповіді. Майже через місяць, 14.07.2015 р., заявник поскаржився на бездіяльність Президента Польщі. Лише 15.10.2015 р. Президент видав адміністративне рішення, на підставі якого відмовив у відкритті доступу до публічної інформації. Суд визнав скаргу обґрунтованою, присудив Канцелярії Президента Польщі повернути кошти, сплачені за здійснення провадження. З огляду на те, що після внесення скарги орган видав адміністративне рішення (відмову), а отже, розглянув, хоч і з негативним результатом, пропозицію про відкриття доступу до публічної інформації, справу закрито в частині, що стосується зобов'язання органу надати відповідь (на чому наголошував позивач).

Наостанок варто зазначити, що корупційним ризиками піддані й колишні працівники органів державної влади. У квітні 2015 р. один із правників звернувся до прем'єра з приводу оприлюднення копій дозволів, виданих у 2010 р. чиновникам, які хотіли (до спливу одного року після закінчення роботи в адміністрації) влаштуватися на роботу у приватних фірмах, щодо яких цей орган приймав рішення. Канцелярія прем'єр-міністра двічі відмовила. Визнала, що оприлюднення копій цих документів (навіть у разі їх анонімізації) буде

порушенням права на приватність і охорону даних про особу вже колишніх чиновників. Зокрема, було акцентовано, що йдеться про фізичних осіб, які вже не виконують жодних публічних функцій. Правник оскаржив обидві відповіді в суді. Переконував, що охорона приватності колишніх чиновників не може сягати так далеко, як у разі, якщо йдеться про пересічного громадянина. Це поставило би під питання сенс річної заборони працевлаштування у фірмах, щодо яких орган державної влади приймав рішення. Така заборона була передбачена ст. 7 антикорупційного закону. Тільки відкритість рішень, що сприяють скасуванню цієї заборони, дає змогу надати оцінку антикорупційним стандартам. Адміністративний суд у Варшаві визнав правомірність вимог правника та зобов'язав розкрити відповідні прізвища, пославшись на рішення Конституційного Суду 1999 р. (К 30/98). У цьому рішенні, зокрема, зазначалося, що становище публічних чиновників високого рівня, яке полягає у гарантуванні їх майбутнього, на практиці може мати більш негативні наслідки, ніж «поточне» зловживання функціями. Особа, яка завершила публічну службу, вже не боїться політичної відповідальності. Ймовірно, апеляцію на це рішення розглядатиме Вищий адміністративний суд.

Підсумовуючи, слід констатувати, що аналіз самих лише положень Закону про доступ до публічної інформації може створити враження, що у Польщі немає проблем із транспарентністю. На жаль, результати діяльності органів публічної влади, а також винесені ними рішення свідчать, що не все так просто. Загальновідомим є вислів, що немає доброї держави без належної адміністрації і немає доброї адміністрації без її прозорості, але ступінь тієї прозорості буває різним. Наведені вище аспекти обов'язково слід врахувати українському законодавцеві.

Андріанова А.С., преподаватель (г. Могилев, Республика Беларусь)

КОНВАЛИДАЦИЯ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫХ СДЕЛОК (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ)

В наше время увеличивается число субъектов, вовлекаемых в сферу предпринимательской деятельности, что неизбежно приводит к их участию в большом количестве самых разнообразных сделок. В таких условиях одной из причин несоблюдения условий действительности сделок является элементарное незнание правовых норм, регулирующих заключение конкретного вида сделок. При этом, если стороны сделки не причиняют вреда своими действиями по недействительной сделке и искренне заинтересованы в ее исцелении, то наиболее целесообразным с практической точки зрения является приведение сделки в соответствии требованиям законодательства, т.е. ее конвалидация.

Понятие конвалидации известно правовой науке еще со времен римского права и столь же долго оно является спорным, хотя отдельные элементы данного института и в настоящее время закреплены в законодательстве, применяются на практике. И в тоже время в работах отечественных авторов институту и процессу исцеления сделки практически не уделяется внимания.

Как указывает российский учёный Д. Тузов «суть исцеления (конвалидации) заключается в придании ничтожной сделке юридической силы с момента её совершения» [2, с. 159]. В его исследованиях отмечается, что конвалидация ничтожных сделок признается в настоящее время в более или менее широких пределах гражданским законодательством многих стран. Гражданскому законодательству Республики Беларусь также известны примеры исцеления некоторых ничтожных сделок, осуществляемого в судебном порядке.

Так, например, в соответствии со ст. 166 Гражданского кодекса Республики Беларусь несоблюдение нотариальной формы или требования о государственной регистрации сделки влечет её недействительность. Такая сделка считается ничтожной [1, ст. 166]. В тоже время, в виде общей нормы Гражданский кодекс Республики Беларусь предусматривает, что несоблюдение нотариальной формы исцелимо (п. 2 ст. 166 Гражданского кодекса Республики Беларусь), а именно: если одна из сторон полностью или частично выполнила сделку, требующую нотариального удостоверения, а другая сторона уклоняется от такого удостоверения, суд вправе по требованию исполнившей сделку стороны признать сделку действительной. В этом случае последующие нотариальное удостоверение сделки не требуется.

Необходимо также иметь в виду, что суд сам определяет на основе детальной оценки всех соответствующих обстоятельств дела, надлежит ли в конечном итоге признавать действительной или недействительной сделку, которая не была, вопреки требованиям закона или соглашения сторон, удостоверена у нотариуса.

Рассматривая вопрос об исцелении не удостоверенной у нотариуса сделки, суд должен в обязательном порядке предварительно установить, была ли эта сделка вообще заключена. При этом факт её заключения, полного либо частичного исполнения одной из сторон может подтверждаться только письменными доказательствами, если иное не предусмотрено законодательством.

В отношении сделок, требующих государственной регистрации, действует положение п. 3 ст. 166 Гражданского кодекса Республики Беларусь, в соответствии с которым, если сделка, требующая государственной регистрации, и совершена в надлежащей форме, но одна из сторон уклоняется от её регистрации, то суд вправе по требованию другой стороны вынести решение о регистрации сделки (ст. 166) [1]. Однако такое решение не способно заменить собой регистрацию сделки. Но на основе решения суда у компетентного

регистрирующего органа возникает обязанность зарегистрировать сделку и переход прав. В этом случае права и обязанности у сторон по сделке возникают только с момента регистрации этой сделки (ст. 403) [1].

В этой связи необходимо понимать, что существует принципиальная особенность решения суда по удовлетворению иска, связанного с уклонением стороны от государственной регистрации. Общим для обоих вариантов исцеления сделок служит безусловная обязанность стороны, признанной необоснованно уклонявшейся от нотариального удостоверения сделки либо от ее государственной регистрации, возместить контрагенту по его требованию причинённые убытки, вызванные задержкой совершения и регистрации сделки, однако лишь в виде реального ущерба.

Главное же отличие п. 2 от п. 3 ст. 166 Гражданского кодекса Республики Беларусь состоит в том, что:

- законодатель в п. 2 определяет, что суд вправе по требованию стороны признать сделку действительной (или признать её заключённой);
- в п. 3 устанавливается, что суд вправе вынести решение о регистрации сделки, но ничего не сказано о возможности суда признавать или не признавать такую сделку действительной (ст. 166) [3].

Уклонение сторон от нотариального удостоверения сделки или ее регистрации является неисполнением требований закона, предъявленных к форме сделки, или соглашения сторон о придании сделке нотариальной формы. При этом, несмотря на отсутствие специальной нормы, следует понимать, что исцелена может быть только лишь сделка, которая не содержит ничего противозаконного, т.е. такая сделка, которая нарушает строго определенные в самом законодательстве требования о форме и государственной регистрации, а во всём остальном соответствует требованиям действующих нормативных актов.

Отдельные авторы связывают исцеление сделки окончание срока исковой давности, установленного законом для предъявления требований об установлении факта ничтожности сделки и о признании оспоримой сделки недействительной, в том числе о применении последствий ее недействительности. Однако с этим вряд ли можно согласиться. Ведь истечение срока давности – это не предание сделке юридической силы, а всего лишь невозможность её судебного оспаривания за давностью лет.

В настоящее время применение института конвалидации открывает новые возможности при разрешении такой сложной категории споров как корпоративные споры. Так, например, согласно складывающейся в Российской Федерации судебной практике, крупные сделки акционерных обществ, совершенными при отсутствии решения совета директоров (наблюдательного совета) или общего собрания акционеров могут быть признаны судом имеющими юридическую силу и создающими для общества, вытекающие из них права и обязанности, если при рассмотрении спора будет установлено, что

в последующем они были одобрены соответственно советом директоров (наблюдательным советом) либо общим собранием акционеров общества.

По мнению автора, несмотря на ведущиеся споры о том, какая сделка может быть исцелена – ничтожная или оспоримая, представляется, что при детальной проработке институт конвалидации мог бы применяться и к незаключенным сделкам.

В заключение, хотелось бы также добавить, что институт конвалидации сделок может быть тем механизмом, который позволит использовать примирительную процедуру при разрешении споров о признании сделок недействительными или установлении факта ничтожности сделки.

В настоящее время при заключении соглашения о примирении стороны могут предусмотреть в нем:

- заключение между сторонами мирового соглашения;
- отказ истца от иска в целом или его части;
- признание ответчиком иска в целом или его части; заключение между сторонами нового договора (ст. 157) [3].

По мнению автора, если сделка не противоречит требованиям законодательства и не причиняет вреда правам и законным интересам субъектов, а ее недействительность вызвана устранимыми дефектами, то проведение исцеления сделки соответствовало бы самому духу примирительной процедуры и достижению ее задач:

- обеспечению сторонам возможности самостоятельного урегулирования возникшего между ними спора путем признания и взаимного удовлетворения законных интересов и требований и достижения соглашения о примирении;
- содействию сторонам в выработке взаимоприемлемых условий разрешения спора и в сохранении между ними партнерских деловых отношений.

Однако, как уже отмечалось, это требует более детальной проработки возможностей конвалидации применительно к национальной правовой системе.

Литература:

1. Гражданский кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 7 дек. 1998г., № 218-3 : принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г. : одобрен Советом Респ. 19 нояб. 1998 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 29.10.2015 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

2. Тузов, Д.О. Иски, связанные с недействительностью сделок / Д.О. Тузов. – М.: «Статут», 1998. – 260 с.

3. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 15 дек. 1998 г., № 219-3 : принят Палатой представителей 11 нояб. 1998 г. : одобрен Советом Респ. 26 нояб. 1998 г. : в ред.

Закона Респ. Беларусь от 05.01.2016 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

*Желенговский И.С., курсант (г.Могилев, Беларусь)
Науч. рук.: Андрианова А.С. (г.Могилев, Беларусь)*

ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ОПЫТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Становление правового демократического государства – это сложный, многовекторный процесс, определяющийся совокупностью обстоятельств (условий), среди которых главное место занимает народ и особенности исторического развития. Этапы развития государственности характеризуются комплексом динамичных геополитических, геоэкономических и культурно-цивилизационных свойств [1, с. 5].

Республики Беларусь относится к числу государств, образовавшихся в результате распада Союза Советских Социалистических Республик 26 декабря 1991 г. Беларусь, на протяжении трёх последних десятилетий обладает государственным суверенитетом, достигнутым путём издания Декларации Верховного Совета Республики Беларусь о государственном суверенитете, принятой 27 июля 1990 г. [2, с. 148]. Декларация явилась первым шагом к становлению молодого независимого государства, определила один из наиболее значимых вопросов народовластия, а именно то, что «полновластие народа реализуется не только через представительные органы, но и непосредственно» (ст. 2) [3].

Получение Республикой Беларусь суверенитета стало основой для включения ее в международное сообщество как самостоятельного, полноправного члена. За прошедшие годы Беларусью была осуществлено большое количество интеграционных мероприятий, направленных на установление сотрудничества со странами Европы, а также государствами иных континентов, к примеру, подписаны следующие договоры (соглашения):

– Договор между Республикой Беларусь и Федеративной Республикой Германия о развитии широкомасштабного сотрудничества в области экономики, промышленности, науки и техники от 2 апреля 1993 г.;

– Соглашение между Республикой Беларусь и Королевством Дания о международных автомобильных перевозках пассажиров и грузов от 19 февраля 1997 г.;

– Соглашение между Польским комитетом по стандартизации и Государственным комитетом по стандартизации о сотрудничестве в области стандартизации от 8 апреля 2010 г.;

– Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Боливарианской Республики Венесуэла о сотрудничестве в области науки и технологий от 24 июля 2006 г.;

– Соглашение между Государственным комитетом по стандартизации Республики Беларусь о сотрудничестве в области стандартизации, метрологии и оценки соответствия и Министерством науки и технологии Социалистической Республики Вьетнам 14 декабря 2007 г.;

– Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Государства Израиль о сотрудничестве в области стандартизации, метрологии и оценки соответствия от 18 октября 2009 г.;

– Договор о дружбе и сотрудничестве между Беларусью и Китаем от 10 мая 2015 г. и др.

Наиболее активно идут процессы интеграции Республики Беларусь со странами постсоветского пространства, о чем свидетельствует достаточно большое количество заключенных соглашений:

1. Между БССР, РСФСР и УССР подписано Соглашение о создании Содружестве Независимых Государств от 8 декабря 1991 г. – один из первых интеграционных проектов независимой Беларуси;

2. Договор о создании Союзного государства и Программа действий Республики Беларусь и Российской Федерации по реализации положений Договора о создании Союзного государства от 8 декабря 1999 года. Подписанию данного договора предшествовали более мелкие и менее значительные соглашения между Беларусью и Россией;

3. Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества (ЕврАзЭС) от 10 октября 2000 г., подписанный в Астане, участниками которого стали такие государства, как Россия, Беларусь, Казахстан, Киргизия и Таджикистан. Начало формирования ЕврАзЭС как экономического объединения пяти стран было положено заключением 6 января 1995 г. Соглашения о Таможенном союзе между Россией и Беларусью, к которому в дальнейшем присоединились оставшиеся три государства [1, с. 267];

4. Договор о создании Евразийского экономического союза 29 мая 2014 г., который стал наиболее значимым интеграционным шагом, продолжением сотрудничества в рамках ЕврАзЭС. Цель создания данного Договора – укрепление экономик стран-участниц и «сближения В настоящий момент в состав ЕАЭС входят страны-основательницы Таможенного союза – Россия друг с другом», а также модернизация производства и повышение конкурентоспособности товаров и услуг стран-участниц на мировом рынке., Белоруссия и Казахстан, – а также Армения, которая присоединилась к союзу 2 января 2015 г. и Киргизия, ставшая участницей ЕАЭС 12 августа 2015 года.

Подводя итоги, можно с уверенностью сказать о том, что интеграция Беларуси в мировое сообщество находится еще на стадии становления и носит, как правило, региональный и приграничный характер. Это выражается в тесном

сотрудничестве с государствами «соседями» и бывшими членами СССР, что обусловлено историческими и геополитическими причинами. Очевиден и тот факт, что одним из главных оснований усиления экономико-политической интеграции, в последнее время, стали последствия мирового кризиса. Преимуществом Республики Беларусь является её географическое положение в центре Европы, что способствует развития сотрудничества с другими государствами.

Наиболее важным способом укрепления интеграционных связей Беларуси, по нашему мнению, является повышение конкурентоспособности отечественной продукции (работ, услуг) путем улучшения ее качества, а также формирование туристической и инвестиционной привлекательности нашего государства.

Литература:

1. Беларусь в интеграционных проектах / А.К. Акулич [и др.] ; науч. ред. В.А. Бобков ; Ин-т экономики НАН Беларуси. – Минск : Беларус. навука, 2011. – 322 с.
2. Василевич Г.А. Конституционное право Республики Беларусь : учебник / Г.А. Василевич. – Минск : Книжный Дом, 2010. – 768 с.
3. О государственном суверенитете Республики Беларусь [Электронный ресурс] : Декларация Верховного Совета Респ., 27 июля 1990 г., № 193-ХІІ : в ред. Закона Респ. Беларусь от 19.09.1991 г. // Консультант Плюс: Беларусь ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

Демидова И.А., к.ю.н., доц. (г. Могилев, Беларусь)

ВЫБОРЫ В ПАРЛАМЕНТ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СОЦИОЛОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

В соответствии со статьей 90 Конституции Республики Беларусь (в редакции республиканских референдумов 24 ноября 1994 года и 17 октября 2004 года) Парламент – Национальное собрание является представительным и законодательным органом, состоящим из двух палат – Палаты представителей и Совета Республики. Выборы в Палату представителей являются прямыми. Конституционно установлено, что в состав Палаты представителей избирается 110 депутатов на основе всеобщего, свободного, равного, прямого избирательного права при тайном голосовании. Совет Республики является палатой территориального представительства, что определяет особенности его формирования. От каждой области и города Минска тайным голосованием избираются на заседаниях депутатов местных Советов базового уровня каждой

области и города Минска по 8 членов Совета Республики, 8 членов Совета Республики назначаются Президентом Республики Беларусь. В соответствии с Указами Президента Республики Беларусь № 190 «О назначении выборов в Палату представителей Национального собрания Республики Беларусь шестого созыва» и № 191 «О назначении выборов в Совет Республики Национального собрания Республики Беларусь шестого созыва» от 6 июня 2016 года выборы составов палат Национального собрания Республики Беларусь шестого созыва пройдут в Палату представителей 11 сентября 2016 года; в Совет Республики в период с 18 июня по 18 сентября 2016 года. Данные сроки определены с учетом конституционных требований, согласно которым выборы в новый состав палат Парламента назначаются Главой государства не позднее четырех месяцев и проводятся не позднее 30 дней до окончания полномочий этих палат действующего созыва. Социологический анализ предстоящей избирательной кампании может быть представлен по результатам социологического опроса, проведенного Могилевским институтом региональных социально-политических исследований накануне выборов. Население Могилевской области проявило достаточную осведомленность о предстоящих выборах в Парламент (см. таблицу 1).

Таблица 1

Параметр	Количество от опрошенных лиц	Выбор респондентов, в %
Нет ответа	0	0 %
Да, знаю	476	71,9 %
Нет, не знаю	184	27,8%
Затруднились ответить	2	0,3 %

Распределение ответов в зависимости от статуса населенного пункта выглядит следующим образом.

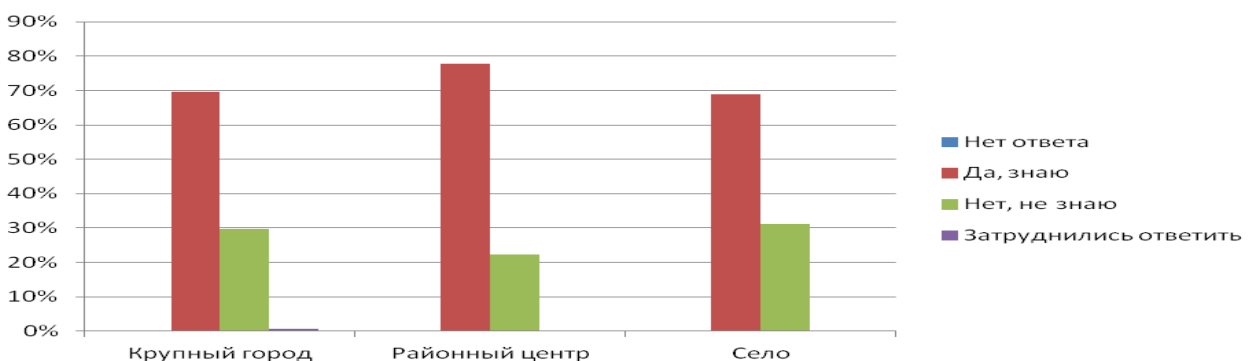

Рис. 1. Информированность населения о выборах в Парламент в различных категориях населенных пунктов

Наиболее информированными оказались жители районных центров – 77,8 %, данные по другим населенным пунктам приблизительно равные (в

крупных городах – 69,7 %, в селах – 68,8 % респондентов утвердительно ответили на вопрос об осведомленности о предстоящих выборах).

Конституционными принципами выборов в Республике Беларусь установлены: всеобщность, свобода, равенство, прямые выборы, тайное голосование (статьи 64-68 Конституции). Принцип свободных выборов означает, что избиратель лично решает, участвовать ли ему в выборах (никто не вправе оказывать воздействие на гражданина с целью принудить его к участию или неучастию в выборах), а также за кого голосовать (никто не вправе оказывать воздействие на его волеизъявление). Свободное участие гражданина в выборах может рассматриваться как выполнение им своего гражданского долга, что нашло отражение в ответах респондентов. Основания участия в выборах депутатов (общее распределение, без студентов) отображены в таблице 2.

Таблица 2

Параметр	Количество от опрошенных лиц	Выбор респондентов, в %
Нет ответа	0	0 %
Да, это мой гражданский долг	458	69,2 %
Нет, это необязательно	185	27,9 %
Затруднились ответить	19	2,9 %

Примерно третья часть респондентов (27,9 %) не считает для себя обязательным участие в выборах. При этом определенная часть респондентов затруднилась в выборе варианта ответа.

Числовые показатели обязательности участия в выборах по типам населенных пунктов находятся в равных позициях в райцентрах и селах. Участие в выборах как гражданский долг рассматривают 74,2 % и 71,4 % респондентов соответственно. Несколько ниже данный показатель в крупных городах – 65,7 %.

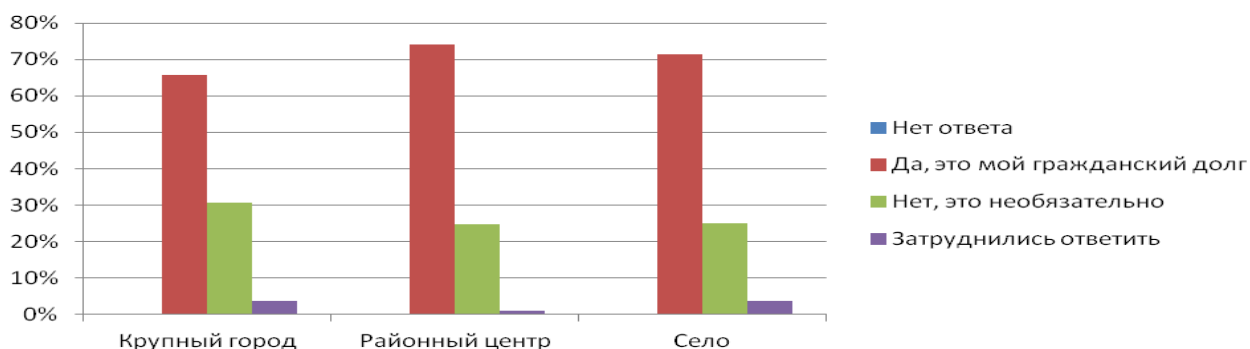

Рис. 2. Оценка респондентами обязательности участия в выборах в различных категориях населенных пунктов

Общее распределение выбора респондентов по планируемому участию в выборах (общее распределение, без студентов) отображено в таблице 3.

Таблица 3

Параметр	Количество от опрошенных лиц	Выбор респондентов, в %
Нет ответа	0	0 %
Да, планирую	341	51,5 %
Пока не решил	190	28,7 %
Нет, не планирую	131	19,8 %

Прогнозные показатели по участию в выборах различных возрастных групп.

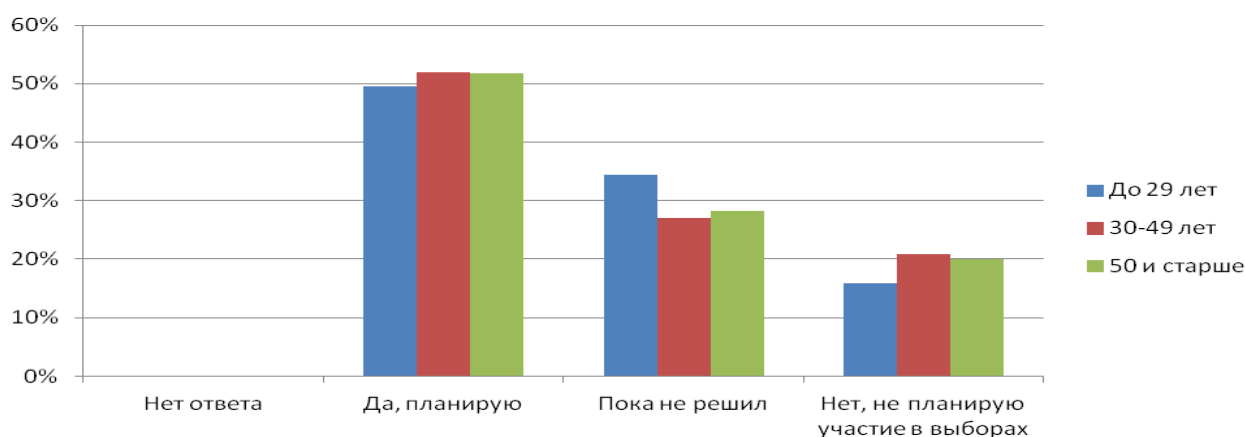

Рис. 3. Планируемое участие в выборах респондентов разных возрастных групп

Респондентам было предложено определить критерии, которыми они будут руководствоваться в процессе выборов депутатов Палаты Представителей (см. таблицу 4).

Таблица 4

Параметр	Количество от опрошенных лиц	Выбор респондентов, в %
Нет ответа	131	19,8 %
Профессиональные достижения	388	58,8 %
Личные качества	227	34,3 %
Пол	15	2,3 %
Возраст	63	9,5%
Затруднились ответить	32	4,8 %

Из вышеизложенного следует, что определяющими критериями выбора депутатов большинством респондентов признаются профессиональные достижения (выбор 58,8 %) и личные качества (выбор 34,3 %). Следующим по значимости является критерий возраста. При этом значительная часть респондентов (19,8 %) не смогла выделить критерии своего выбора. Данное соотношение сохраняется в зависимости от пола, возраста, образования, социально-профессионального статуса.

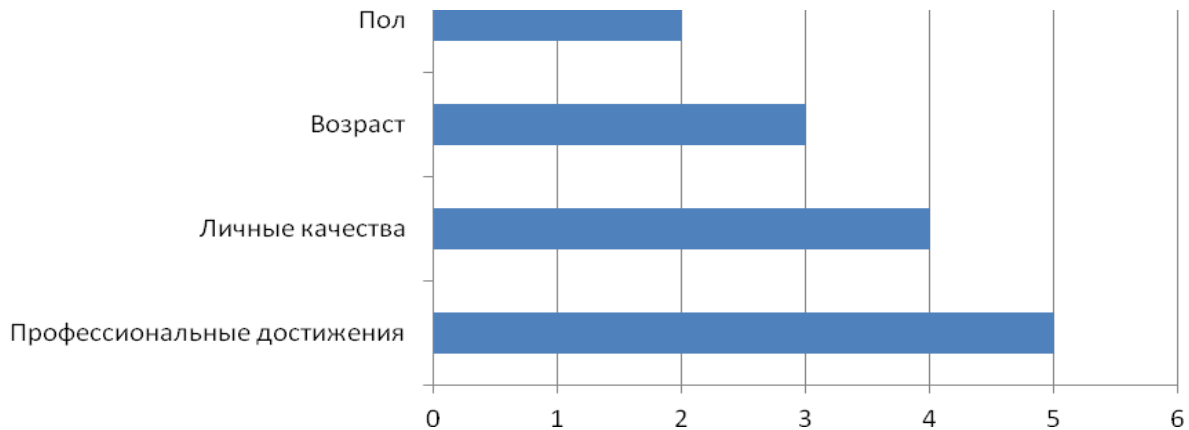

Рис. 4. Общий рейтинг критериев при выборе депутатов

Таким образом, социологический анализ предстоящей избирательной кампании по выделенным параметрам позволяет признать достаточную осведомленность населения Могилевской области о предстоящих выборах в Палату представителей Национального собрания, готовность значительной части населения принять участие в выборах, а также оценить критерии выбора населением депутатов.

*Сировий О.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)
 Чураєва А.С., дійсний член ЕМАН (м. Енергодар, Україна)*

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ВИРІШЕННІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У квітні 2014 року на території Донецької та Луганської областей України почалися бойові дії між збройними силами України і загонами повстанців (в основному прихильників самопроголошених Донецькій і Луганській Народних Республік) підґрунтям якого, певним чином стали масові протести населення України на підтримку інтеграції України до Європейського Союзу та проти рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу

підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Унаслідок збройного протистояння на сході України загинули вже більше 10 тис. осіб та більше 20 тис. були поранені. У зоні збройного конфлікту на сьогодні залишається проживати близько 2,9 мільйона осіб, які продовжують бути позбавленими доступу до якісної медичної допомоги, житла, соціальних послуг та виплат, а також державних компенсаційних механізмів, стикаються із захопленням та розграбленням майна [1]. Враховуючи тривалість конфронтації на сході України та кількість жертв і збитків, яких вже зазнала наша країна, питання врегулювання збройного конфлікту на сході України стає особливо актуальним.

Європейська спільнота першою відреагувала на події на сході України розмістивши спеціальну моніторингову місію міжнародних спостерігачів Організації з безпеки та співробітництва у Європі (далі – ОБСЄ), метою діяльності якої стало сприяння на території України у співробітництві з суб'єктами міжнародної спільноти зниженню напруженості та забезпечення миру, а також моніторинг ситуації.

На сьогодні Європейський Союз постійно виділяє кошти та надає гуманітарну допомогу через партнерські організації: агентства ООН, міжнародні неурядові організації, такі як Червоний Хрест, організація «Врятуймо дітей», або ж державні організації з країн ЄС – Норвезька рада у справах біженців і Данська рада у справах біженців.

Важливим кроком щодо вирішення збройного конфлікту стало проведення переговорів у Мінську, рішення про проведення яких було прийнято за підсумками зустрічі президентів країн митної «трійки», України та високих представників Євросоюзу.

Також, представниками Європейського Союзу було ініційовано проведення зустрічей високих представників Німеччини, Франції, України та Росії щодо обговорення ситуації на сході України та вироблення заходів з вирішення існуючого конфлікту, що отримали назву «нормандський формат».

За результатами застосування зазначених засобів вирішення міжнародних спорів було підписано низку угод щодо перемир'я, відведення зброї та поліпшення гуманітарної ситуації на Донбасі. Однак, незважаючи на значні зусилля Європейського Союзу щодо вирішення конфлікту на сході України збройне протистояння продовжується, а зазначені угоди на сьогодні постійно порушуються, що визначає необхідність розширення та вдосконалення засобів вирішення збройного конфлікту на сході України.

Щодо розширення засобів міжнародного врегулювання конфлікту на сході України нормативно Указом Президента від 02 березня 2015 р. № 116/2015 закріплено необхідність звернення до Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру та безпеки. Однак, можливість ООН

навіть при підтримці Європейського Союзу прийняти рішення щодо введення миротворчого контингенту на сьогодні є малоімовірним через можливе застосування до такого рішення право вето Російської Федерації, яка порушила Будапештський меморандум про гарантії безпеки в Україні, відповідно до якого країни-постійні члени Ради Безпеки, ядерні держави (серед них – Російська Федерація, США, Велика Британія) зобов'язалися поважати територіальну цілісність, незалежність і суверенітет України.

Альтернативою миротворчого контингенту є збройна поліцейська місія ОБСЄ в Луганській і Донецькій областях, розміщення якої ініціює Україна. Для ОБСЄ така місія безпрецедентна, оскільки до цих пір поліцейські радники не були озброєні. Єдина спроба формування збройної місії була зроблена в 1993 р попередником ОБСЄ - Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). На той момент розроблявся план проведення повномасштабної операції з підтримання миру в Нагірному Карабасі, що передбачав направлення спостерігачів НБСЄ в Карабах з функцією роз'єднання ворогуючих сторін.

На нашу думку, розміщення збройної поліцейської місії ОБСЄ в Луганській і Донецькій областях буде малоефективним вирішенням збройного конфлікту на Сході України, тому що озброєна моніторингова місія не зможе забезпечити розведення сторін конфлікту по лінії розмежування.

Отже, слід констатувати недостатню ефективність зусиль Європейського Союзу щодо вирішення збройного конфлікту на сході України та необхідність застосування й інших засобів вирішення міжнародних спорів із активним залучення світових держав та міжнародних організацій. Серед інших можливих засобів вирішення збройного конфлікту на сході України вартими уваги вважаємо наступні:

- залучення до участі у врегулюванні конфлікту всіх країн-підписантів Будапештського меморандуму, яким Україні гарантовано територіальну безпеку та суверенітет;

- порушення обговорення питання щодо трансформації Будапештського меморандуму в юридично обов'язковий договір із чітким механізмом реалізації його положень щодо гарантування територіальної цілісності та суверенітету України;

- більш активне використання можливостей ООН щодо забезпечення вирішення конфлікту на сході України, а також проведення реформи ООН щодо застосування права вето постійними представниками Ради безпеки ООН задля прийняття рішення про введення миротворців ООН з метою розведення сторін конфлікту по лінії розмежування.

Література

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016р. [Електронний ресурс] / Управління Верховного комісара

Організації Об'єднаних Націй з прав людини. – Режим доступу: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf

Рябцева Л.А., преподаватель (г. Могилев, Республика Беларусь)

ПОНЯТИЕ БРАКА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ОТДЕЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Брак и семья в своем историческом развитии прошли ряд форм и в условиях современного существования общественных отношений претерпевают некоторые изменения. Однако большинство стран бывшего постсоветского пространства, находясь на пути к европейской интеграции, продолжают придерживаться классического, традиционного взгляда на брачно-семейные отношения.

Так, согласно ст. 21 Семейного кодекса Украины, брак определяется как семейный союз женщины и мужчины, зарегистрированный в государственном органе регистрации актов гражданского состояния [1]. Эта же статья содержит основание, по которому совместное проживание женщины и мужчины без оформления отношений через соответствующий государственный орган, браком являться не будет и, следовательно, не может породить возникновения у них прав и обязанностей супругов. Этот факт находит отражение и в нормативных правовых актах Республики Беларусь в сфере брачно-семейных отношений.

Определение, закрепленное в Семейном кодексе Украины, не противоречит ст. 15 Конституции Украины. Добровольное согласие мужчины и женщины для вступления в брак является основополагающим, а официальный союз супругов наделяет каждого из них равными правами и обязанностями в браке и семье [2].

Ст. 12 Кодекса Республики Беларусь о браке и семье закрепляет понятие «брак» следующим образом: это добровольный союз мужчины и женщины, заключенный на определенных условиях (взаимное согласие брачный возраст, отсутствие препятствующих обстоятельств), направленный на создание семьи и порождающий для сторон взаимные права и обязанности [3].

Как равноправный союз, заключенный в установленном законом порядке при свободном и полном согласии мужчины и женщины, с целью создания семьи закреплено понятие «супружество (брак)» в Кодексе Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.) [4].

Так, подавляющее большинство стран мирового сообщества не отрицает принципа добровольности при заключении брачно-семейного союза. Что касается гетеросексуального характера супружеских отношений, то для

некоторых стран он является не единственно возможным вариантом брачного союза.

Такие же страны, как Беларусь, Украина, Россия, Казахстан и др. в силу особенностей своего исторического, религиозного, культурно-этического развития, не поддерживают данное ультрасовременное воззрения на институт брака и не находят возможным закрепить его в национальном законодательстве.

Литература:

1. Семейный кодекс Украины от 10 января 2002 года №2947-III: в ред. Закона Украины от 26.01.2016 г. №936-VIII [Электронный ресурс] // Законодательство Украины : информационный портал. – 2016. – Режим доступа: <http://pravoved.in.ua/section-kodeks/77-sku.html>.

2. Конституция Украины от от 28 июня 1996 года №254к/96-ВР: принята на пятой сессии Верховной Рады Украины 28 июня 1996 г.: в ред. Закона Украины от 21.02.2014 г. №742-VII [Электронный ресурс] // Законодательство Украины : информационный портал. – 2016. – Режим доступа: <http://pravoved.in.ua/section-law/35-constitution/55-glava02.html>.

3. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье от 9 июля 1999 г. № 278-З: принят Палатой представителей 3 июня 1999 г.: одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г.: в ред. Закона Республики Беларусь от 24.12.2015 г. № 331-З [Электронный ресурс] // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

4. Кодекс Республики Казахстан IV «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года № 518: в ред. Закона Республики Казахстан от 09.04.16 г. № 501-V [Электронный ресурс] // Законодательство Республики Казахстан : информационный портал. – 2016. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748#pos=1;-323.

*Нагорная Н.А., ст. преподаватель (г. Могилев, Республика Беларусь)
Юркевич К.Г., курсант (г. Могилев, Республика Беларусь)*

БРАЧНЫЙ ДОГОВОР В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ)

Понятие Брачный договор, в нашей стране появилось относительно недавно, а именно заключение данного вида договора стало возможным с принятием и вступлением в законную силу 1 сентября 1999 года Кодекса Республики Беларусь о браке и семье. Поэтому такое понятие является своеобразной новеллой в брачно-семейных отношениях, что не может не

вызывать к себе интерес и многочисленные вопросы, как со стороны юристов, так и со стороны граждан, желающих заключить такой договор.

Однако, говорить о том, что на территории Республики Беларусь понятие «Брачный договор» плотно вошло в обиход наших граждан и применяется в большинстве случаев заключения брака – пока что не приходится.

И прежде всего здесь следует учитывать такой фактор, как славянский менталитет. Ведь в нашей стране, при заключении брака, в отношениях изначально преобладают личные неимущественные отношения, основанные на таких понятиях, как «любовь», «верность», «взаимоуважение» и т.д., а о таких понятиях как «общая совместная собственность», «имущественные права», «имущественные обязательства», – вспоминают редко, полагая, что имущественные договоры между супругами – это не что иное, как одна из нот недоверия, которая опошляет искренности чувства и ведёт к разрушению семьи.

С принятием Закона Республики Беларусь от 7 января 2012 г. № 342-З «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Беларусь о браке и семье» существенным изменениям подверглись положения Кодекса Республики Беларусь о браке и семье, о Брачном договоре. Прежде всего, изменения коснулись нормативной регламентации содержания Брачного договора [1].

Стоит здесь отметить, что брачно-семейное законодательство Республики Беларусь до настоящего времени не содержит легальной дефиниции Брачного договора, хотя такое определение косвенным образом явствует из целей, которые законодатель поставил перед данным институтом.

В статье 13 Кодекса Республики Беларусь о браке и семье, закреплено, что в целях укрепления брака и семьи, повышения культуры семейных отношений, осознания прав и обязанностей супругов, ответственности за детей и друг за друга лица, вступающие в брак, и супруги могут заключить Брачный договор, в котором определяются их соглашения о:

- правах и обязанностях супругов по взаимному содержанию, в том числе после расторжения брака;
- совместном имуществе и имуществе каждого из супругов;
- порядке раздела совместного имущества супругов в случае расторжения брака;
- материальных обязательствах по отношению друг к другу в случае расторжения брака;
- формах, методах и средствах воспитания детей;
- месте проживания детей, размере алиментов на них, порядке общения с детьми отдельно проживающего родителя и иные вопросы, связанные с содержанием, воспитанием детей в случае расторжения брака.
- иных вопросах взаимоотношений между супругами (порядок несения каждым из них семейных расходов и т.п.), родителями и детьми, если это не

нарушает права и законные интересы других лиц и не противоречит законодательству Республики Беларусь [2].

Брачный договор носит исключительно личный характер. Это значит, что заключение Брачного договора возможно только лично супругами, (лицами вступающими в брак). В силу предписаний п. 4 ст. 183 Гражданского кодекса Республики Беларусь совершение такого договора через представителя не допускается [3].

Важной характеристикой данного договора является исключительность сторон договора. Прежде всего, заключить такой договор могут только лица, состоящие в зарегистрированном браке, либо намеревающиеся в брак.

Таким образом, мы можем наблюдать, как законодатель изначально предусмотрел возможность регламентации супругами, в рамках такого договора, как имущественных, так и не имущественных прав.

По своей юридической значимости Брачный договор относится к группе главных договоров, имеющих самостоятельное значение и возможность существования независимо от каких-либо придаточных договоров.

По основаниям заключения Брачный договор является свободным договором, он заключается по усмотрению самих сторон, по их воле и желанию. Стороны Брачного договора свободны в определении предмета договора, срока его действия, других условий, определения своих прав и обязанностей по договору, за исключением тех из них, которые определены императивными нормами права.

Заключение Брачного договора, обусловлено его формализацией (как и любого письменного договора), а также совершением дополнительных действий: нотариального удостоверения (общее условие) и государственной регистрации (специальное требование). При этом стороны свободны в выборе сроков заключения данного договора.

Пределы регулирования Брачным договором прав и обязанностей его сторон ограничены лишь общими требованиями законности и содержанием императивных норм брачно-семейного законодательства.

Таким образом, Брачный договор можно определить как соглашение между супругами, направленное на установление, изменение или прекращение их имущественных прав и обязанностей в браке и (или) при его расторжении, а также разрешение других вопросов, касающихся взаимоотношений между супругами, если это не противоречит законодательству о браке и семье.

В ходе изучения темы нами были сформулированы следующие выводы:

1. Необходимость введения в Республике Беларусь института Брачного договора была обусловлена кардинальными изменениями, происшедшими в экономической и социальной жизни страны, что поспособствовало срочному изменению ряда институтов семейного законодательства.

2. Законодательством нашей страны четко установлены стороны, форма и порядок заключения брачного договора. Так сторонами брачного договора

могут быть как лица, вступающие в брак, так и муж и жена (независимо от времени пребывания в браке), но которые должны соответствовать следующим требованиям: 1) являются дееспособными; 2) достигли брачного возраста. Заключается данный договор только в письменной форме, и подлежит обязательному нотариальному удостоверению. Причем заключаться он может как перед государственной регистрацией заключения брака, так и в любое время в период существования брака.

3. Брачный договор может быть расторгнут или изменен по соглашению супругов в любое время. Кроме того, решение о расторжении или изменении брачного договора может приниматься судом, но при наличии определенных оснований: существенное нарушение брачного договора одним из супругов, существенное изменение обстоятельств и по иным основаниям, предусмотренным непосредственно в самом договоре.

Литература

1. Закон Республики Беларусь от 07.01.2012 № 342-З «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Беларусь о браке и семье» [Электронный ресурс] / Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000. – ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

2. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье: Принят Палатой представителей 3 июня 1999 г.: Одобр. Советом Респ. 24 июня 1999 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 12.12.2013 г. [Электронный ресурс] / Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000. – ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

3. Гражданский кодекс Республики Беларусь: Принят Палатой представителей 28 октября 1998 г.: Одобр. Советом Респ. 19 ноября 1998 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 30.12.2015 г. [Электронный ресурс] / Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000. – ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.

РОЗДІЛ 4

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВНО- ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Берназюк Я.О., д.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На сьогодні конституційний процес в Україні набуває нових обертів. Перед його учасниками постають завдання, продиктовані вимогами сучасності, зокрема, пов'язані з обраним нашою державою курсом на європейську інтеграцію, необхідністю подолання російсько-українського конфлікту та врегулювання ситуації на Сході України. Разом з тим, було б неправильним ігнорувати надбаний за роки незалежності досвід в цій сфері та не враховувати допущені помилки.

Як вірно зазначає з цього приводу С. Дацюк, проблема всіх попередніх конституцій України полягала в тому, що вони мислилися українцями формально – просто як атрибут держави. Головним у цих конституціях був лише розподіл повноважень різних гілок влади, який фіксував розклад політичних сил і їх вплив на державну владу [1].

Подібна думка була висловлена і суддею Конституційного Суду України у відставці В.М. Кампо, який у своїй доповіді наголосив на тому, що Конституція України не стала безпосередньо діючим правом, оскільки була здебільшого атрибутом держави, її фактичним символом. Таке вихолощення правової ролі Конституції призводить до того, що головним у практиці її реалізації є не захист гідності та прав людини, не забезпечення верховенства права, а діяльність органів влади, які насамперед виконують функції державного примусу [2, с. 190].

Дійсно, протягом років незалежності було внесено ряд змін до Конституції України – в 2004 р., 2011 р., 2013 р. та 2014 р. Характерно, що такі зміни стосувалися здебільшого моделей політичного устрою, розподілу повноважень між різними гілками та органами державної влади. Тому вважати їх такими, що дійсно спрямовані на удосконалення гарантій дотримання прав, свобод людини та громадянина, на зміцнення суверенітету та стабільності держави, не можна.

У науковій літературі переважає думка з приводу того, що необхідність прийняття конституції з'являється в трьох випадках. По-перше, коли створюється нова держава. У цьому випадку конституція є не тільки основним законом, але й установчим актом, який юридично оформляє створення нової

держави. По-друге, при зміні політичного режиму в результаті соціальної революції – мирної чи насильницької (нові конституції в постсоціалістичних державах). По-третє, якщо дійсна конституція не може бути приведена у відповідність шляхом її часткової зміни з урахуванням тих важливих змін, які стались в політичному, соціальному і економічному житті суспільства [3, с. 133–134].

Саме в таких умовах перебуває сучасна Україна – в державі тривають важливі політико-правові та соціально-економічні зміни, які обумовлюють необхідність прийняття нової Конституції України. Тому можна погодитись з точкою зору В.В. Ладиченка про те, що необхідність і важливість змін до Конституції пояснюється насамперед потребою відмежування від радянського правового спадку та втілення новітнього політико-правового бачення держави [4, с. 101].

Отже, сучасний конституційний процес зосереджений навколо розробки нової редакції Конституції України, але оскільки це тривалий та трудомісткий процес, в якому мають бути враховані безліч аспектів, інтереси різних соціальних груп, то від початку провадження конституційної реформи було заплановано, що вона відбуватиметься поетапно. Спочатку передбачається внести зміни до Конституції щодо судової системи, потім вирішити конституційні питання місцевого самоврядування, децентралізації; і лише тоді Конституційна асамблея може прийняти вже остаточний варіант нової Конституції України.

Говорячи про здобутки на шляху до здійснення конституційної реформи, слід вказати на те, що Президентом України вже внесено на розгляд Верховної Ради України три проекти законів, що стосуються змін до Конституції України:

- проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів) (№ 1776 від 16.01.2015) [5], позитивний висновок до якого Конституційний Суд України надав ще 30.06.2015;

- проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (№ 2217а від 01.07.2015) [6], позитивний висновок до якого Конституційний Суд України надав ще 31.08.2015;

- проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (№ 3524 від 25.11.2015) [7], позитивний висновок до якого Конституційний Суд України надав 02.02.2016.

Необхідність прийняття нової редакції Конституції України, а перед цим всіх трьох внесених Главою держави проектів змін до Основного Закону, на сьогодні не викликає жодних сумнівів.

Разом з тим, основними кроками на шляху до прийняття нової редакції Конституції України мають стати: по-перше, чітке визначення проблем та недоліків чинної Конституції України; по-друге, слід визначитися з моделлю нової Конституції; по-третє, встановити межі допустимого втручання

міжнародної спільноти в конституційний процес України (допомога представників світового співтовариства має важливе значення для сучасного конституційного процесу України, але не можна допустити будь-яких спроб встановлення прямої зовнішньої залежності нашої країни); по-четверте, вирішити питання процедури розробки та прийняття нової редакції Конституції України; по-п'яте, налагодити соціальний діалог влади та громадськості (встановити максимальну відкритість та прозорість цього процесу; провадження конституційної реформи має здійснюватися із широким залученням громадськості не тільки до обговорення запропонованих змін до Конституції України, але і долученням до розробки відповідних законопроектів). Останній пункт має найважливіше значення, оскільки акт прийняття Конституції має стати результатом безпосереднього народного волевиявлення.

Беззаперечним є той факт, що світове співтовариство відіграє досить активну роль в сучасному конституційному процесі, виступаючи фактично його учасником – так би мовити, третьою стороною. Однак, побоювання деяких громадських та політичних діячів щодо надмірного «зовнішнього тиску» є небезпідставними. Україна, передусім, має враховувати власні інтереси, виходити із принципів єдності та власного суверенітету для того, щоб прийняття нової Конституції України не обернулось проти самої України та її громадян.

Література:

1. Дацюк С. Нова конституція – децентралізація [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Українська правда. – 2016. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/55080ff3a9f1f/view_print.
2. Скрипнюк О. Конституційний процес і конституційна реформа в Україні: здобутки, проблеми та перспективи розвитку (за матеріалами круглого столу) / О. Скрипнюк // Право України. – 2015. – № 7. – С. 183–191.
3. Чиркін В.Є. Порівняльне конституційне право / В.Є. Чиркін. – М. : «Манускрипт», 1996. – 727 с.
4. Ладиченко В. В. Установча влада в правовій доктрині України / В. В. Ладиченко / Законодавча діяльність Верховної Ради України: стратегія планування в умовах європейської інтеграції. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. – 225 с.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів): проект Закону № 1776 від 16.01.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53602.
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проект Закону № 2217а від 01.07.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

7. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): проект Закону № 3524 від 25.11.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

Наливайко Л.Р., д.ю.н., професор (м. Дніпро, Україна)

«КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД» ТА «ДЕРЖАВНИЙ ЛАД»: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Одним із важливих моментів розуміння сучасного процесу пізнання розвитку державного ладу слід визнати необхідність координації, узгодження різних поглядів, позицій, шкіл, методів дослідження. Цьому має сприяти добре усвідомлений методологічний фундамент, який дозволяє оцінювати ефективність методів, що використовуються для вирішення науково-теоретичних і практичних завдань.

Ще у 60-ті рр. ХХ ст. І. Самощенко, В. Петров та Ф. Лиходєдов наголошували на необхідності вироблення наукового підходу до розуміння державного ладу. Як свідчить аналіз, ця думка не була належним чином сприйнята.

Державний лад – це багатоаспектне і багатопланове комплексне утворення. З метою формулювання визначення поняття державного ладу доцільно проаналізувати основні наукові підходи до співвідношення змісту категорії «державний лад» з іншими суміжними категоріями.

Визначення поняття «державний лад» надається у поодиноких наукових публікаціях і має епізодичний та побіжний характер, що призводить до неточних термінологічних інтерпретацій, неправильних висновків. З метою більш чіткого окреслення предметного поля критики варто провести ґрунтовний аналіз наведених вище наукових підходів. Прихильники першого – широкого підходу – включають до змісту державного ладу й елементи суспільного устрою, а прихильники другого – розглядають державний лад як відносно самостійний елемент конституційного ладу, сукупність відносин будівництва (організації) та діяльності держави й державних органів. Представники першого підходу (П. Кудрявцев, С. Телешун) визначають державний лад як організацію держави, що включає в себе суспільний і державний устрій, систему державних установ, основні права і свободи громадян та виборчу систему [1, с. 200; 2, с. 92]. У межах цього підходу йдеться про певне ототожнення державного та конституційного ладу. О. Рум'янцев та В. Додонов наголошують, що державний лад відрізняється від конституційного ладу в тому випадку, якщо держава впливає на суспільство у неправовій формі [3, с. 60]. Зазначену вище позицію підтримує також і В. Кравченко, який

трактує державний лад як систему основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами [4, с. 74–75]. Необхідно зауважити, що, по-перше, згідно з таким підходом «державний лад» майже ототожнюється з «конституційним ладом»; по-друге, ототожнення державно-правових та конституційно-правових норм не є обґрунтованим. Автори акцентують увагу на тому, що державний лад може бути конституційним, якщо йдеться про конституційну державу, тобто державу, яка впливає на суспільний лад правовим шляхом, виконує певні обов'язки перед людиною і суспільством, й неконституційним – державний лад тоталітарної держави.

Представники другого підходу – А. Колодій, В. Копейчиков – виходили з того, що конституція – це насамперед основний закон держави, звідси саме характеристика державного ладу, його складових посідає в ній провідне місце. Автори зазначають, що на відміну від суспільного ладу, поняття якого об'єднує і характеризує основні риси суспільства, державний лад визначає основні риси держави, напрями та форми впливу останньої на суспільство [5, с. 11–12]. Обґрунтовуючи такий підхід, дослідники констатують, що поняття державного ладу охоплює питання, пов'язані із сутністю і функціями держави, статусом громадянина в ній, формами правління й державного устрою, структурою державного апарату тощо.

На єдність організаційного та функціонального компонентів державного ладу звертав увагу В. Погорілко [6, с. 156]. Конкретизуючи ці положення, В. Погорілко та С. Бобровник визначають державний лад, як: 1) складову конституційного ладу; 2) сукупність загальних принципів, закріплених конституцією та законодавством держави щодо організації державної влади та здійснення владних повноважень [7, с. 139]. Для аргументації цієї позиції слід зазначити, що характер державного ладу сучасної України закріплений передусім Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України, Актом проголошення незалежності України. Державний лад є цілісною функціонуючою системою суспільних відносин і загальними засадами функціонування цієї системи, які базуються на суспільних цінностях, фундаментальних ідеях – вихідних положеннях Конституції України. Аналіз цих положень свідчить про те, що державний лад є цілісною функціонуючою системою суспільних відносин і загальними засадами функціонування цієї системи, які базуються на суспільних цінностях, фундаментальних ідеях – вихідних положеннях Конституції України.

Предметне поле дослідження пов'язане з конкретизацією категорії «конституційний лад», яка стосується окремих національних конституційно-правових систем і отримує конкретно-історичне правове наповнення. Так, поняття конституційного ладу, на думку О. Рум'янцева, фіксує чітко визначену, основоположну частину соціальних відносин, що закріплюють організаційну і функціональну єдність суспільства, та визначає сукупність принципів, без яких

лад держави не є конституційним [8, с. 19]. Термін «конституційний лад» використовується у багатьох конституціях, як правило, без офіційного визначення його змісту. Лише аналіз конкретного конституційного тексту дозволяє вивести це поняття на доктринальному рівні. Як зазначає Н. Богданова, співвідношення основної інтегруючої категорії «конституційний лад» та її логічного аналога, що виокремлюється для характеристики конституційного ладу, можна розкрити через взаємозв'язок філософських категорій загального та одиничного. Порівняння ж суті та змісту конституційного ладу різних держав пов'язано ще з однією категорією – категорією особливого [9, с. 163]. У цьому контексті конституційний лад тієї чи іншої країни виступає як особливе, відмінне від тих матеріальних явищ і логічних узагальнень, з якими він порівнюється. Загальним у цьому співвідношенні є те, що вказує на схожість [10, с. 130].

У юридичній літературі зазначається, що «конституційний лад» є основною інтегруючою категорією, яка створює понятійну систему науки конституційного права в аспекті як її компонентів, так і відносин, що складаються між ними. Основне навантаження цієї категорії полягає в забезпеченні цілісності науки конституційного права та її провідної ролі в юриспруденції [9, с. 160–161]. Тому термінологічна чіткість та зрозумілість має стати фундаментом для подальших наукових розробок, у тому числі з метою більш ґрунтовного дослідження поняття «державний лад». Точність та методологічна обґрунтованість висновків пов'язана з необхідністю системного аналізу наукових визначень категорії «конституційний лад», якими оперують дослідники. Важливою є спроба надання такої інтерпретації поняття «конституційний лад», яка дозволила б не тільки усунути термінологічну плутанину, а й зрозуміти роль і місце державного ладу в системі інших державно-правових явищ.

Комплексний аналіз різноманітних точок зору науковців із цієї проблеми дозволив врахувати як традиційні, так і специфічні підходи, які умовно можна поділити на такі групи:

1) конституційний лад ототожнюється з державним ладом (Д. Катков, К. Козлова, О. Кутафін, В. Маклаков, О. Фрицький та ін.);

2) конституційний лад уособлює в собі суспільний і державний лад (Н. Богданова, О. Костюченко, О. Міцкевич, Є. Супрунук, Ю. Тодика та ін.);

3) народовладдя є сутністю конституційного ладу, а конституційний лад є механізмом реального забезпечення народовладдя (Н. Боброва, Ю. Єрмоменко, А. Каягін, В. Лучин, О. Тодика та ін.);

4) конституційний лад характеризується державним забезпеченням прав людини як вищої соціальної цінності (М. Баглай, Б. Габричидзе, О. Кушніренко, А. Мучник, О. Рум'янцев, Б. Страшун, О. Фрицький та ін.);

5) конституційний лад є співвідношенням влади і відповідальності (Н. Боброва, Т. Зражевська та ін.);

б) конституційний лад – це основи державності та права (О. Кокотов, М. Кукушкін, В. Лафітський та ін.);

7) конституційний лад є системою політичних, економічних і соціальних відносин, норм і принципів (В. Годованець, В. Додонов, В. Кабишев, В. Кравченко, О. Кокотов, В. Погорілко, О. Рум'янцев, О. Тодика, В. Федоренко та ін.).

На підставі комплексного аналізу різноманітних точок зору науковців можна зробити такі узагальнення та висновки. Наукове опрацювання авторських позицій щодо співвідношення конституційного та державного ладу дозволяє умовно поділити їх на дві великі групи. Для першої групи (Н. Боброва, С. Бобровник, Н. Богданова, В. Годованець, Ю. Єрмоменко, В. Кабишев, О. Кокотов, А. Колодій, В. Копейчиков, В. Корецький, О. Костюченко, Л. Кривенко, В. Лафітський, О. Міцкевич, Г. Мурашин, А. Мучник, Н. Оніщенко, О. Петришин, В. Петров, В. Погорілко, Ф. Рудич, Є. Супрунюк, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Цветков, В. Четвернін, В. Шаповал та ін.) характерним є розгляд конституційного ладу як системи суспільних відносин, інститутів та норм з організації і функціонування громадянського суспільства і правової держави.

Друга група науковців (М. Баглай, Б. Габричидзе, В. Додонов, А. Каягін, К. Козлова, В. Кравченко, О. Кутафін, О. Кушніренко, О. Рум'янцев, Б. Страшун та ін.) пріоритетними в розумінні конституційного ладу та його співвідношенні з державним ладом вважають існування певних надпозитивних цінностей та регуляторів, присутність яких обумовлює наявність чи відсутність конституційного ладу у країні. Така інтерпретація відображає передусім аксіологічне розуміння конституційного та державного ладу.

Ототожнення конституційного та державного ладу також викликає зауваження. Адже на рівні конституції, крім регулювання сфери державно-владних відносин, ще визначається правовий статус особистості, засади функціонування громадянського суспільства, економічної та духовної сфер. Поняття «конституційний лад» не збігається із поняттям «державний лад». У цьому контексті необхідно враховувати дві важливі обставини: те, що засади формування та функціонування державних органів, а відтак і їх взаємодію із суспільством, неможливо повністю зафіксувати лише в конституції, а також те, що навіть на законодавчому рівні неможливо врегулювати всю існуючу різноманітність методів, способів та прийомів, які виникають у процесі реального державно-правового та суспільного розвитку і є осередком існуючого державного режиму.

Конституційний лад набуває реального змісту лише за умови демократичного характеру конституції та реального дотримання конституційних положень, що забезпечує обмеженість держави, державної влади правом [4, с. 75]. Саме така обмеженість і створює оптимальні умови для функціонування громадянського суспільства, яке є невід'ємним атрибутом, передумовою конституційної держави. Безперечно, конституційний лад може бути юридично проголошений, а фактично не існуватиме, оскільки за короткий

період його утворити неможливо. Слід погодитися з цим, тому що його формування – це дійсно тривалий процес, який залежить від багатьох чинників.

Отже, конституційний лад опосередковує організацію і діяльність держави та суспільства в багатоманітності пануючих у ньому суспільних відносин, охоплює різні сторони його життя, зокрема організацію і функціонування економічної, політичної, соціальної та духовної сфер. Збалансований, гармонійний, цілісний, дієздатний та сталий конституційний лад розглядають як соціальну систему. Таке розуміння конституційного ладу може дати ґрунтовне уявлення про його зміст (у широкому розумінні).

Література:

1. Юридический словарь / Под ред. П. Кудрявцева. – М. : Норма, 1956. – 540 с.
2. Телешун С.О. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики / С.О. Телешун. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 318 с.
3. Румянцев О.Г. Юридический энциклопедический словарь / О.Г. Румянцев, В.Н. Додонов. – М. : Норма, 1997. – 384 с.
4. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посібник / В. В. Кравченко. – 6-те вид., випр. та допов. – К. : Атіка, 2007. – 592 с.
5. Колодій А.М. Основи конституційного ладу України / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков. – К. : Либідь, 1997. – 206 с.
6. Конституційне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка, 1999. – 734 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін. – К. : Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1999. – Т. 2 : Д-Й. – 744 с.
8. Румянцев О.Г. Основы конституционного строя России: понятие, содержание, вопросы становления / О.Г. Румянцев. – М. : Юрист, 1994. – 288 с.
9. Богданова Н.А. Система науки конституционного права / Н.А. Богданова. – М. : Юрист, 2001. – 256 с.
10. Шептулин А. П. Диалектика единичного, особенного и общего : учеб. пособие / А.П. Шептулин. – М. : Высшая школа, 1973. – 256 с.

Сінькевич О.В., к.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ

Бурхливий перебіг конституційних процесів в Україні актуалізував нові та традиційні проблеми конституційної доктрини та правотворчої й правозастосовної практики. Адже нині для юридичної науки важливо не лише обґрунтувати імплементацію нових інститутів і процедур у конституційно-правові реалії сьогодення, а й розв'язати низку фундаментальних проблем. У

першу чергу, це стосується проблем загальної теорії конституціоналізму й конституційного права.

Однією з найважливіших проблем конституційно-правових досліджень у трансформаційний період є обґрунтування оптимальних шляхів переходу від атрибутивного до функціонального, діяльнісного конституціоналізму. Адже нині важливо не лише констатувати певну номенклатуру конституційних цінностей і інститутів, а й унормувати механізм їх реалізації, співвідносячи його із нагальними потребами вітчизняного державотворення та правотворення.

Вдалим прикладом такого переходу до реального, функціонального конституціоналізму можна вважати й прийняття 2 червня 2016 року Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (реєстр. № 3524), який змінює конституційні основи судоустрою та судочинства в Україні, а також створює умови для реформатування суддівського корпусу й реального очищення судової влади. По-суті, це стала перша ґрунтовна та очікувана зміна Основного Закону, починаючи з 2014 року.

Реалізація відповідних конституційних новел про правосуддя дозволить, на нашу думку, оптимізувати функціонування судової влади та судового захисту основоположних прав і свобод людини. Не менш очікуваним є й запровадження інституту приватних судових виконавців, які створять реальну конкуренцію з державною виконавчою службою та дозволять якісно та своєчасно задовольняти законні інтереси позивачів.

Очевидно, що зміни до Конституції України та чинного конституційного законодавства повинні й надалі забезпечувати функціональність конституційного права, його спроможність утверджувати і регулювати різнопорядкові конституційні правовідносини. Разом із тим, забезпечення функціональності конституційного права передбачає пізнання юридичної природи функцій конституційного права як галузі права.

Розповсюджене на сьогодні в юридичній науці поняття функцій права, як основних (головних) напрямів і видів цілеспрямованого впливу права на відповідні суспільні відносини, не викликає заперечень щодо своєї конструкції та загалом узгоджується з етимологією слова «функція» (*functio* - «здійснення, виконання»). У науці конституційного права популярним залишається визначення функцій цієї галузі права, як «направів або видів впливу конституційного права на суспільні відносини» [4, с. 86]. Разом із тим, подібне розуміння функцій конституційного права не дає відповіді на запитання про їх цілі, мету, задачі та призначення в механізмі конституційно-правового регулювання тощо.

Більш результативними для української науки виявились дослідження функцій Конституції України. При цьому, функції конституції та конституційного права традиційно порівнюють, знаходячи у них спільне та відмінне. Свого часу В.Ф. Мелашенко навіть писав: «Функції конституції мають багато спільного з основними функціями права; більше того, вони

аналогічні їм, базуються на них. ... Конституції властива неабияка соціальна активність, що обумовлює її аксіологічну цінність. Це та основа, на якій базуються інші функції: економічна, політична, ідеологічна, інформативна, педагогічна тощо» [3, с. 204]. Тобто, Конституція розглядалася В.Ф. Мелашенком як аксіологічна основа системи функцій конституційного права та конституціоналізму в цілому.

Звичайно ж, функції конституційного права не можуть повністю ототожнюватися з функціями Основного Закону. Вони є більш різноманітними, всеосяжними, тотальними. Разом із тим, методологічні підходи наукових досліджень функцій Конституції України і результати відповідних досліджень заслуговують на увагу.

Водночас, погляди учених-конституціоналістів на зміст категорії «функції конституції» також не відрізняються багатоманітністю. На думку М.І. Малишка, «функції Конституції відображують найголовніші шляхи її впливу на розвиток держави і суспільства в сучасних умовах національного відродження України» [2, с. 48]. Білоруський учений Г.О. Василевич пише: «Функції – це основні напрямки впливу Конституції на оточуючу дійсність» [1, с. 65]. Подібні погляди на функції конституції висловлюють і інші правознавці.

Не заперечуючи наукову цінність цих дефініцій, відзначимо їх аналогію з визначенням функцій права в загальній теорії права, а також надмірно абстрактний чи оціночний характер. На наш погляд, функції Конституції України – це насамперед взаємоузгоджена система шляхів і способів утвердження цінностей конституціоналізму та досягнення мети і завдань конституційно-правового регулювання. Тобто, функціями Основного Закону є цілеспрямована та системна трансформація юридичної моделі конституційної держави і громадянського суспільства в дієву модель конституційних правовідносин у системі «людина-суспільство-держави» через відповідні правотворчі та правозастосовні механізми. Йдеться про трансформацію т.з. «букви конституції» в «дух конституції», тобто, в реальне конституційне право.

Функції конституції не зводяться до одного чи двох напрямків встановлення та регулювання суспільних відносин. Так, поширеною є класифікація функцій Конституції України на загальні та спеціальні, а також за сферами (об'єктами) впливу Основного Закону на суспільні відносини: політичні, економічні, соціальні, гуманітарні та ін. Нині їх також можна доповнити і такими новими функціями, як інформаційна, природоохоронна, антикорупційна, антитерористична тощо. Поза тим, привабливість такої класифікації для функцій конституційного права не заперечує нагальності інших, у тому числі й нових дослідженнях цієї проблематики.

На сьогодні юридична наука пропонує доволі розгалужену систематику (номенклатуру) цих функцій, яка зручно корелюється з функціями конституції та функціями держави. Так, В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко свого часу обґрунтували досить комплексну систему функцій конституційного права,

засновану на певних критеріях: 1) за об'єктами впливу конституційного права (політичні, економічні, соціальні, культурні (ідеологічні), зовнішньополітичні); 2) за способами і засобами впливу конституційного права на суспільні відносини (програмна, прогностична, регулятивна, установча, охоронна, контрольна, інтегративна, системоутворююча, правотворча, правозастосовна, інформаційна, аксіологічна і ін.); 3) за умовами впливу конституційного права на суспільні відносини (час і місце реалізації функцій) [5, с. 430–444]. На наш погляд, ця система функцій конституційного права дає уявлення про їх багатоманітність, але може бути переглянута та удосконалена.

Видається, що функції конституційного права можна класифікувати, у першу чергу, за їх сутністю, змістом, суб'єктами, формами і механізмами реалізації. Зокрема, щодо суб'єктів реалізації, можна виділити функції народу України, Української держави, територіальних громад, національних меншин і корінних народів, громадянського суспільства та його інститутів, політичних партій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб тощо. Адже права, обов'язки і повноваження суб'єктів конституційного права є нічим іншим як легітимізованими і позитивно закріпленими функціями конституційного права.

Проблеми детермінації категорії «функції конституційного права», розкриття її змісту та сутнісних ознак, співвідношення з такими спорідненими, хоча й не тотожними категоріями, як «функції конституції», «функції конституціоналізму», «функції науки конституційного права» та ін., а також узагальнення та систематизація цих функцій, не вичерпують всього кола питань, пов'язаних з теоретико-методологічними основами функцій конституційного права як галузі національного права.

На нашу думку, важливим для пізнання юридичної природи функцій конституційного права є дослідження генезису відповідних функцій із часів утвердження вітчизняного та зарубіжного конституційного права – до сьогодення, а також наукових уявлень про ці функції, їх значення для мети, задач і системи конституційного права. Розкриття змісту цих питань органічно пов'язане з формуванням ефективної методології дослідження, яка має упередити схоластичність майбутніх досліджень і, натомість, забезпечити корисність результатів наукових розвідок для конституційної доктрини, правотворчої та правозастосовної практики.

Очевидно, що поряд діалектичними та історичними методологічними підходами до пізнання функцій конституційного права, доречним і ефективним буде застосування детерміністичних, синергетичних і порівняльно-правових світоглядних методологічних принципів. Відомі переваги у дослідженні функцій конституційного права мають і прогностичні методологічні підходи. Так, застосування методу прогностичного моделювання дозволить розглянути конституційне право як систему спеціальних суб'єктів і функцій конституційного права.

Не менш важливою є й проблема реалізації функцій конституційного права та механізмів забезпечення їх діяльності. Йдеться не лише про дослідження системи нормативно-правових і інституційних механізмів реалізації функцій конституційного права, а й про проблему функціонування та функціональності конституційного права. Відповідь на ці питання, в свою чергу, зумовлює необхідність наукового обґрунтування критеріїв, індикаторів і процедури діагностики ефективності функціонування конституційного права в умовах реформ.

Визначені нами й інші проблеми і питання мають нині стати предметом ґрунтовних наукових досліджень у галузі конституційного права та сприяти оптимізації конституційної теорії та практики.

Література:

1. Василевич Г.А. Конституционное право Республики Беларусь : учебн. / Г.А. Василевич. – Мн. : Книжный Дом, 2010. – 768 с.
2. Конституційне право України : підручн. / За ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – С. 376 с.
3. Мелашенко В. Ф. Основи конституційного права України : курс лекцій для студ. юрид. вузів і факультетів / В.Ф. Мелашенко. – К. : Вентурі, 1995. – 240 с.
4. Погорілко В.Ф. Вибрані праці. До 75-річчя від дня народження / Відп. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученко. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2013. – 423 с.
5. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. Академічний курс у 2 т. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко : підруч. ; за ред. В. Ф. Погорілка. – Т. 1. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 544 с.

*Бахір М.В., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Максакова Р.М., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА І ГРОМАДСЬКА ДУМКА: МЕТА, ПРІОРИТЕТИ, ЗАВДАННЯ

Питання реалізації конституційної реформи є дуже актуальним у наш час, адже демократичний державно-правовий розвиток українського народу не може реалізовуватися за межами конституційних приписів. Саме Конституція України юридично оформляє основні параметри державності, розподіляє повноваження між владними структурами, наділяє громадян, їх об'єднання правами і покладає обов'язки, створює правові передумови забезпечення в країні демократичного політичного режиму.

Актуальність проблем пов'язаних з реформами обумовлюється тим, що від ефективності організації влади залежить подальший успішний розвиток держави. Залучення широкої громадськості до процесу підготовки та прийняття політичних рішень є доволі актуальною проблемою, бо наші органи державної влади не взаємодіють з ними. Загалом трансформації в державі відбуваються в результаті участі у громадському житті, спільних міркуваннях та діях, які спрямовані не стільки на подолання конфлікту, скільки на зміну та спрямування інтересів [1, с. 248].

Конституційна реформа – це зміни Основного Закону, які здійснюються у відповідності з його власними нормами. Подібні реформи, є способом конституційної модернізації, можуть бути здійснені шляхом внесення поправок до конституції або судового тлумачення її норм, причому можуть носити радикальний характер. Порядок та процедури реформування конституції мають бути чітко зафіксовані в ній самій або стати частиною загальної ліберальної культури населення [2, с. 45–46].

Під час здійснення конституційної реформи змінюються не лише сама Конституція, а й усі правотворчі процеси. Їхній аналіз дає можливість робити висновки про інтенсивність перетворень, підсумки реформування й, головне, визначати функціональне призначення конституційних змін. Власне, порушення питання про функції конституційних реформ зумовлене їхньою складністю та унікальністю, особливою роллю, яку вони відіграють у долі держави та права. Під час конституційної реформи відбувається нове народження держави та права. Ідея народження нової державності спочатку постає в умовиводах учених, політиків, дослідників. Їхні судження не завжди логічно завершені та об'єктивно аргументовані, є такими, що не можуть бути втіленими в життя. Цей період може тривати десятиліттями й стосуватися не одного покоління людей [3, с. 25].

Основною перешкодою, що заважає побудові України як високо розвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності та культури є державна система, яка дозволяє узурпувати владу будь-кому, хто має гроші, силу та знання методів маніпулювання свідомістю. При цьому думка більшості населення особливо нікого не цікавить, а незадоволення гаситься незначними подачками чи промиванням мізків. Ті ж, хто узурпував владу, набувають можливість грабувати народ і природні ресурси, відбирати бізнес, приховувати свої злочини, використовувати державний механізм в особистих цілях.

Тому метою конституційної реформи має бути створення такої державної системи, яка б не допускала узурпування влади, забезпечувала баланс інтересів всіх верств населення та стабільний ріст їх добробуту. Також основною метою конституційної реформи її ініціатори визначали перерозподіл повноважень між президентом і парламентом та президентом і урядом в бік розширення кадрових повноважень Верховної Ради України та посилення ролі Кабінету

Міністрів України у здійсненні виконавчої влади. Метою конституційної реформи також можна вважати запровадження повноцінної та ефективної системи регіонального самоврядування в усіх регіонах України та визначення додаткових повноважень та особливостей Автономної Республіки Крим у цій сфері. Реформа також повинна визначити принципи та засади державної політики щодо забезпечення комплексного та стабільного розвитку регіонів України на основі найповнішого використання їх потенціалу, збалансування і вирівнювання регіонального розвитку [4, с. 81].

З великого перечня реформ, що були вже зроблені чи досі очікуються народом, судова реформа являється «найсвіжішою». Судова реформа була проведена шляхом удосконалення положень Конституції України, невідкладного внесення змін до законодавства з метою зменшення політичного впливу, забезпечення незалежності суддів та належної якості їх професійної діяльності та, як наслідок, відновлення довіри до судової влади, подолання корупції, вдосконалення процесуального законодавства та практики, зокрема, шляхом підвищення доступності та прозорості правосуддя, забезпечення виконання судових рішень, підвищення загальної якості надання правової допомоги, забезпечення дотримання норм нового Закону України «Про прокуратуру» у практичній діяльності.

Перший крок на шляху судової реформи було зроблено – 12 лютого 2015 року коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», який був підписаний Президентом України 24 лютого 2015 року. Закон спрямований на спрощення доступу громадян до правосуддя, запроваджує прозорі конкурсні процедури добору суддів, передбачає посилення відповідальності суддів та антикорупційні механізми для очищення суддівського корпусу [5].

Наступними кроками стають зміни процесуального законодавства, вдосконалення законодавства про адвокатуру та прокуратуру, безоплатну правову допомогу, законодавство про виконання судових рішень.

Метою судової реформи є реальна реалізація права кожного на справедливий судовий розгляд його справи незалежним професійним та неупередженим судом та забезпечення такого рівня правової культури в суспільстві, який гарантуватиме практичну реалізацію принципу верховенства права в Україні. Зазначена мета досягається як через створення дієвих механізмів очищення судової системи від непрофесійних, корумпованих та політично заангажованих суддів, так і через реформування існуючої системи судоустрою та суміжних правових інститутів та підвищення рівня правової культури громадян України [6, с.22].

Українські суди мають захищати права та свободи людини, відстоювати європейські цінності, провадити неупереджене судочинство з належною якістю, ефективністю та у розумні строки. Результатами реформи стануть незалежність суддів, подолання корупції в судах, впровадження ефективних судових

процедур та їх належне виконання, що в свою чергу, забезпечить відновлення довіри суспільства до судової гілки влади.

Для старту реформи Указом Президента було створено Раду з питань судової реформи. До неї увійшли 32 експерти, включаючи представників Ради Європи, ОБСЄ, проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», РІР, Нової Країни. Експерти Ради – це представники наукових кіл, кращих українських університетів, які займаються підготовкою спеціалістів у галузі права, юристи-практики, адвокати, судді, представники міжнародних організацій та українські експерти з громадських ініціатив. Рада з питань судової реформи є консультативно-дорадчим органом при Президенті України [7].

У кінці 2014 року, на замовлення Центру політико-правових реформ було проведено соціологічне дослідження щодо Конституції та конституційної реформи. Опитування було проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 24 грудня 2014 р. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Опитування включало 12 питань та декілька варіантів відповіді, у тому числі був варіант «Важко відповісти». Я також провела своє опитування в соціальних мережах, та вибрала 5 питань, які вже були задані у минулому році та додала ще одне питання, яке стосувалося конкретно розділів Конституції України. Для кожного питання я опитувала різну кількість людей. В середньому на одне питання відповіло 6828 людей зі всієї України, віком від 18 років [8].

Порівняння результатів опитування 2014 та 2015 років:

1) Ставлення до конституційної реформи: в 2015 було запитано у 7763 людей, з яких 41,1% відповіли, що конституційна реформа потрібна, але її варто відкласти до стабілізації ситуації. У минулому році відсоток був більше – 43,5%.

2) Яка форма правління, на Вашу думку, є найбільш прийнятною для України: в цьому році 5897 людей прийняло участі в опитуванні і 47,3% з них відповіли що парламентсько-президентська для сьогоднішньої України більше підійде. Сьогоднішні данні більш високі, бо у минулому році тільки 36,7% опитуваних вибрали цей варіант відповіді .

3) За якою виборчою системою мали б відбуватися наступні вибори до Верховної Ради: і в 2014 і в 2015 році, опитуванні надали перевагу пропорційній системі з відкритими списками. Взагалі на це питання відповіло 6157 осіб, з яких 48,6% були за відкриті списки. В 2014 році за цей же варіант проголосувало 48,2%.

4) Чи є допустимим порушення Конституції органом влади за певних умов: на це питання відповіло 7861 особа, з яких велика більшість (64,7%)

віддали голос за те, що порушення є недопустимими за будь-яких обставин, хоча у минулому році цей варіант вибрали 74,4%.

5) Хто має розробляти зміни до Конституції України: у 2014 році більшість вибрали, що зміни повинні розробляти незалежний орган, до складу якого увійдуть представники різних гілок влади та незалежні експерти (41,3%). У цьому році рівно 49% опитуваних віддали свій голос за той же варіант.

Шосте питання не було в опитуванні минулого року, але я вирішила що його потрібно задати. Питання було таким: «До якого розділу Конституції України ви б додали зміни?». На це питання відповіло 5230 осіб і з усіх розділів, 3 отримали найбільше голосів. Найбільше голосів опитуванні віддали Четвертому розділу (Верховна Рада України) – 37,6%. Трохи менше голосів отримав П'ятий розділ (Президент України) – 35,3%. І зовсім неочікуваним для мене став Восьмий розділ (Правосуддя). 21,1% з 5230 осіб, віддали саме за цей розділ свої голоси.

Література:

1. Горбатенко В.П. Реформа // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 5: П-С. – К., 2003. – 736 с.

2. Медушевский А.Н. Размышления о современном российском конституционализме./ А.Н. Медушевский. – М. : Российская энциклопедия, 2007. – 174 с.

3. Скрипилев Е.А. О республиканской традиции в России / Е.А. Скрипилев // Советское государство и право. – 1991. – № 3. – С.19–28.

4. Конституційна реформа: збірник матеріалів Центру політико-правових реформ за 2007-2013 роки / За заг. редакцією І.Б. Коліушка. – К.: Москаленко О.М., 2013. – 166 с.

5. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України № 192-VIII від 12 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/192-19>

6. Остафійчук Л.А. Судова влада в Україні в контексті теорії правової держави // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. — Вип. 147: Правознавство. — Чернівці, 2002. — С.19—22.

7. Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»: стан реалізації та плани на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vkksu.gov.ua/ua/news/proiekt-es-pidtrimka-rieform-u-sfieri-iusticii-w-ukraini-stan-riealizacii-ta-plani-na-2016-rik/>

8. Ставлення громадян до прогресу реформ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/gromadska-dumka/stavlennja-gro-ukraini.htm>

Максакова Р.М., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ РЕФЕРЕНДУМУ В УКРАЇНІ

Відповідно до положень ст. 69 Конституції України, референдум є формою здійснення народного волевиявлення. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» було визначено, що референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення.

В нині чинному Законі України «Про всеукраїнський референдум» від 06 листопада 2012 р. не визначено поняття референдум, але положеннями ст. 1 закріплено визначення поняття Всеукраїнський референдум, який є однією з форм безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування в порядку, встановленому згаданим Законом.

Під час дії Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» актуальними питаннями вважали з'ясування та чітке законодавче визначення предмета референдуму. Так, у ст. 3 і ч. 1 ст. 5 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» було визначено, що предметом всеукраїнського референдуму може бути: затвердження Конституції України, її окремих положень та внесення до Конституції України змін і доповнень; прийняття, зміна або скасування законів України або їх окремих положень; прийняття рішень, які визначають основний зміст Конституції України, законів України та інших правових актів; питання, віднесені Конституцією України до відання України.

Не могли бути предметом всеукраїнського референдуму, відповідно до положень ст. 74 Конституції України і ч. 3 ст. 5 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми»: питання щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії; питання, віднесені законодавством України до відання органів суду і прокуратури; питання амністії та помилування; питання про вжиття державними органами України надзвичайних і невідкладних заходів щодо охорони громадського порядку, захисту здоров'я та безпеки громадян; питання, пов'язані з обранням, призначенням і звільненням посадових осіб, що належать до компетенції Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України.

Ґрунтуючись на зазначених вище положеннях Конституції України й Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», звертаємо увагу на таке. По-перше, відповідно до положень ст. 22 Конституції України, встановлено, що права і свободи людини і громадянина, закріплені

Конституцією, не є вичерпними. По-друге, згідно з положеннями ст. 3 і ч. 1 ст. 5 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», визначалося, що предметом референдуму можуть бути: прийняття рішень, які визначають основний зміст Конституції України, законів України та інших правових актів; питання, віднесені Конституцією України до відання України.

Отже, законодавчо було визначено, що будь-яке питання, віднесене Конституцією до відання України, може бути предметом референдуму, за винятком тих, щодо розгляду яких є пряма заборона, встановлена положеннями ст. 74 Конституції України і ч. 3 ст. 5 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». До того ж предметом референдуму може бути як прийняття, внесення змін і доповнень до Конституції або законів України і скасування законів, так і питання щодо прийняття рішень, які визначають основний зміст Конституції або законів.

Але в практиці національного державотворення неодноразово траплялися випадки неможливості реалізації положень ст. 22 і 69 Конституції України, зокрема щодо питання здійснення народного волевиявлення шляхом проведення всеукраїнського референдуму. Так, громадяни України, виходячи з положень ст. 22 Конституції щодо невичерпності своїх прав і переліку питань, що можуть бути предметом всеукраїнського референдуму, отримували відмову в реєстрації ініціативних груп всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Як правило, проблемою ставало питання щодо неможливості віднесення пропонованого громадянами питання до предмета всеукраїнського референдуму.

Наприклад, упродовж усього періоду існування незалежної України, а саме у 1992, 1993, 1998, 1999–2001 і 2010 рр., громадяни намагалися ініціювати проведення референдуму за народною ініціативою щодо дострокового припинення повноважень парламенту або Президента України. Конституція України прямо не закріплює можливість проведення референдумів щодо дострокового припинення повноважень парламенту або Президента України. Хоча варто пригадати, що нормами національного законодавства було передбачено можливість висловлення недовіри членам парламенту через відкликання народних депутатів України, підстави та процедура відкликання яких були врегульовані нормами Закону України «Про відкликання народного депутата України» від 19 жовтня 1995 р. № 396/95-ВР. Стаття 1 зазначеного Закону передбачала, що народний депутат України, який не виправдав довір'я виборців, може бути в будь-який час відкликаний ними. Згадуваний Закон був чинний до 07 серпня 2001 р. З того часу законодавство України зазнало суттєвих змін, і практика його реалізації свідчить про такі факти.

Постановою від 18 січня 2011 р. № 11 Центральна виборча комісія відмовила (далі – ЦВК) ЦВК відмовила в реєстрації ще однієї ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою щодо питань дострокового припинення повноважень парламенту і Президента

України, зазначивши, що Конституцією встановлено вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень парламенту і глави держави серед яких дострокове припинення повноважень через проведення всеукраїнського референдуму не зазначається. Наступною своєю Постановою 04 лютого 2011 р. ЦВК в реєстрації ініціативної групи всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

Коментуючи дії ЦВК з приводу прийняття подібних рішень Ю.Г. Барабаш зазначає, що фактично сьогодні ЦВК України є єдиною інституцією, яка оцінює конституційність питань, що пропонується винести на всеукраїнський референдум. На думку науковця, наділення ЦВК України невластивою органам адміністрування виборчого та референдумного процесами функцією з контролю за конституційністю питань, які громадяни пропонують винести на референдум, зводить фактично нанівець будь-які спроби в прямий спосіб ухвалення народом власних рішень.

В правовій позиції Конституційного Суду України, сформульованій в Рішенні від 27 березня 2000 р. № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою, також зазначено, що «чинна Конституція України не передбачає інституту висловлення недовіри на всеукраїнському референдумі, в тому числі проголошеному за народною ініціативою, Верховній Раді України чи будь-яким іншим конституційним органам державної влади як можливої підстави дострокового припинення їх повноважень. Тому винесення на всеукраїнський референдум питання щодо недовіри Верховній Раді України за відсутності названого інституту в Основному Законі України було б порушенням такого конституційного принципу, як здійснення органами державної влади своїх повноважень у межах, встановлених Конституцією України, та принципів правової держави, якою проголошено Україну».

Отже, відмови ЦВК щодо неможливості реєстрації ініціативних груп є цілком обґрунтованими й такими, що прийняті на виконання положень Конституції, законів України, Рішень Конституційного Суду України.

Якщо підходити до вирішення зазначеної вище ситуації в справі щодо реєстрації ініціативної групи всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з боку держави, а в даному випадку з боку її постійно діючого колегіального державного органу – ЦВК, потрібно ґрунтуватися на положеннях ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до яких органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

До того ж, слід пригадати і положення ст. 92 Конституції України яким передбачається, що права і свободи людини і громадянина визначаються виключно законами України. Тобто, виходить в разі, якщо певне право прямо не визначено законом – його реалізація неможлива.

Отже, виходячи із цих конституційних положень, позиція ЦВК щодо визначення питання, формулювання якого прямо не передбачено нормами

чинного законодавства (у цьому випадку щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України певного скликання) як такого, що не може бути предметом всеукраїнського референдуму, цілком відповідає положенням ст. 19 Конституції України.

Але якщо підходити до вирішення зазначеної вище ситуації в справі щодо реєстрації ініціативної групи всеукраїнського референдуму за народною ініціативою з боку громадян України, виходить зовсім інша позиція, також, до речі, регламентована нормами Основного Закону.

Питання щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України VI скликання, з позиції ЦВК, не є таким, що визначає основний зміст Конституції України, тому воно не може бути предметом всеукраїнського референдуму, бо суперечило чинним на той час положенням ст. 3 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми».

Але згідно з положеннями ч. 1 ст. 5 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», предметом всеукраїнського референдуму могли бути питання, віднесені Конституцією України до відання України. Як відомо, питання щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України є таким, що, за Конституцією України, віднесено до відання України. Тим більше за нормами Конституції дострокове припинення повноважень Верховної Ради України належить Президентові лише в одному випадку: якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Введення інституту дострокового припинення повноважень парламенту главою держави зумовлено необхідністю встановлення правових процедур подолання можливого політичного протистояння партій, груп, фракцій у Верховній Раді, відповідної стимуляції її роботи, забезпечення стабільності її функціонування тощо.

Але ситуація щодо стимуляції роботи парламенту виходить з-під контролю жодної інстанції в державі, якщо Верховна Рада своєчасно збирається на сесії, проводить пленарні засідання, але не приймає жодних рішень або приймає їх з порушенням встановлених строків, наприклад, пригадайте ситуації з прийняттям Законів про державний бюджет, унаслідок чого відбувається дестабілізація в діяльності всіх інститутів громадянського суспільства: соціального забезпечення громадян, функціонування місцевого самоврядування (бо прийняття рішень про місцевий бюджет безпосередньо пов'язано з державним бюджетним процесом, що дестабілізує та паралізує життєдіяльність цілих територіальних громад і їх органів влади), функціонування органів державної влади тощо. Якщо парламент втратив довіру виборців і став нелегітимним, невже в таких випадках повинен відбуватися крах усього державного механізму? Напевно, що ні. І виходячи з положень про те, що вся влада в державі належить народові, йому має належати право не лише формувати представницькі органи влади, а й у разі необхідності припинити їх повноваження.

Варто пригадати положення п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», якими передбачалося, що Верховна Рада України призначає всеукраїнський референдум з питань дострокового припинення повноважень Верховної Ради України, Президента України, якщо цього вимагають не менш як три мільйони громадян України, які мають право брати участь у референдумі.

Прийнято вважати, що зазначена норма Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» була неконституційною, бо сам Закон було прийнято задовго до прийняття Конституції України, і з позицій Конституційного Суду України, висловлених у його Рішеннях, вона мала вважатися такою, що суперечила положенням Конституції. Але на офіційному сайті Верховної Ради України положення ст. 13 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» (коли він був чинним) не були зазначені як такі, що втратили чинність або визнані неконституційними певним Рішенням Конституційного Суду України, як це зазначено в інших нормативно-правових актах, розташованих на офіційному сайті Верховної Ради України.

У відповідь на зауваження тих, хто зазначав, що Закон «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» прийнятий 03 липня 1991 р., тобто до проголошення незалежності України, тож частина його положень суперечить законодавству незалежної України, нагадаємо, що, відповідно до ст. 3 Закону України «Про правонаступництво України», згадувані вище положення щодо предмета референдуму діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України. Необхідно зважати на те, що Конституцією України закріплено принципи непорушності прав і свобод людини, недопущення скасування конституційних прав і свобод та звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів (ч. 2 ст. 21, ч. 2, 3 ст. 22). Виникає питання: чи не суперечать висловлені вище правові позиції КСУ щодо предмета референдуму ст. 21 і 22 Конституції? Адже, як ми зазначали раніше, положеннями п. 1 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» прямо було закріплено право народу ініціювати всеукраїнський референдум щодо висловлення недовіри парламенту та президенту.

Відповідно до правових позицій КСУ, визначених рішеннями від 27 березня 2000 р. № 3-рп/2000 та від 05 жовтня 2005 р. у справі № 6-рп/2005 встановлено, що чинна Конституція України не передбачає інституту висловлення недовіри на всеукраїнському референдумі, в тому числі проголошеному за народною ініціативою, Верховній Раді України чи будь-яким іншим конституційним органам державної влади як можливої підстави дострокового припинення їх повноважень.

Але Конституція й не встановлює прямої заборони щодо можливості обговорення цих питань на всеукраїнському референдумі, як це визначено в ст. 74 щодо недопущення обговорення на референдумі законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Так само, проводячи аналогію, можна було б визнати неконституційними положення ч. 1, 2, 3 ст. 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які передбачають, що за рішенням місцевого референдуму територіальна громада має право достроково припинити повноваження відповідної місцевої ради; або ч. 2, 3, 4 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» згідно з якими територіальна громада має право достроково припинити повноваження сільського, селищного, міського голови за рішенням місцевого референдуму; або ч. 2, 3 ст. 72 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» положеннями якої передбачено, що районна та обласна рада можуть висловити недовіру голові районної, обласної державної адміністрації.

На нашу думку, вирішення питання щодо визначення предмету всеукраїнського референдуму має базуватися на положеннях ч. 1 ст. 22 Конституції України, якими визначено, що всі права і свободи людини і громадянина, які закріплені в Конституції, не можуть вважатися вичерпними. Тим самим, як зазначав В.Л. Чубарев, Конституцію можна й необхідно розглядати як правову базу для подальшого розвитку, розширення та вдосконалення системи прав і свобод та посилення їх конституційних та інших законних гарантій.

Відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України, встановлено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Отже, ініційоване для розгляду на референдум питання щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України має бути розцінене як засіб захисту права Українського народу на належне здійснення прав визначених: 1) ч. 2, 4 ст. 5 Конституції України, що народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Ніхто не може узурпувати державну владу. Отже, своїми вольовими рішеннями народ не лише визнає, формує, координує і організовує діяльність органів державної влади (в нашому випадку Верховної Ради України), контролює недопущення узурпації державної влади, але і може припинити повноваження органів влади в разі неналежної реалізації влади народу; 2) ч. 1 ст. 38 Конституції України, згідно з якою, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

*Демченко В.Г., студент (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Філей Ю.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ

Виборча система – це сукупність установлених законом правил проведення виборів, регламентів здійснення конкретних процедур виборчої кампанії, способів визначення результатів голосування. У вузькому розумінні під виборчою системою розуміють спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами в залежності від результатів голосування виборців та інших уповноважених на це осіб. Виборча система компонент політичної системи, що організовує і обслуговує інститут виборів. Вона розглядається як певний порядок організації виборчого процесу з боку держави. Виборча система створює умови для агрегації та акумуляції інтересів виборців, а також формує механізми переведення виборчих преференцій у депутатські мандати [1, с. 124].

У західних демократіях існує багато варіантів виборчих систем, які зумовлюють відмінні наслідки як для виборців, так і для політичних партій. Охоплюють вони ті організаційні моменти, які впливають на результати виборів, особливо на ступінь диспропорції між співвідношенням голосів, отриманих політичними партіями, та розподілом мандатів поміж ними.

До основних елементів, які визначають суть виборчої системи, належать: виборча формула, величина виборчого округу (магнітуда), форма та характеристика виборчого округу, характер голосування, структура виборчого бюлетеня. Кожна виборча система сконструйована таким чином, щоб забезпечити: формування виборного органу, який відповідає настроям виборців; забезпечує формування уряду, який відповідає бажанням виборців, сформованих на основі відповідного розкладу голосів; стабільність та тривалість існування уряду; добір таких людей, особисті якості яких кваліфікуються здатністю до реалізації завдань, що ставляться перед виборним органом та урядом. На сьогодні існує широкий спектр виборчих систем, які зумовлюють відмінні наслідки для виборців, політичних партій та виборчих блоків, а також для цілої політичної системи певної країни.

Головною ознакою, що відрізняє одну виборчу систему від іншої, є порядок визначення результатів виборів. Установлення тієї чи іншої виборчої системи є наслідком попереднього суспільно-політичного розвитку країни, традицій, політичної культури, розстановки політичних сил. Відтак парламентські виборчі системи мають оцінюватися за чотирма показниками:

1. Чи сприяє виборча система формуванню працездатного уряду?
2. Чи забезпечує вона справедливе представництво?
3. Чи поважають належним чином права меншин?
4. Чи несуть обрані депутати відповідальність перед своїми виборцями?

Відповідно до цих показників голландська та ізраїльська моделі виборчої системи дають очевидно негативну відповідь на перше запитання: «працевдатний» уряд у цих країнах можна спостерігати дуже рідко. «Завалюються» вони і на четвертому показникові: тут депутати зовсім не підзвітні виборцям [2, с. 110]. Скандинавів, як і італійців, цілком задовольняє вибір на чисто партійній, не індивідуальній, основі. Але однією з найбільш невдалих видається британська система відносної більшості, яка працює за принципом «переможець отримує все». Впадає в очі її невідповідність другій і третій вимогам: ця система не забезпечує ані справедливого представництва, ані поваги до прав меншості. Як можливий засіб покращення ситуації можна було б обрати виборчу систему Австралії, французьку двотурову систему, німецький симбіоз принципів пропорційності та відносної більшості або альтернативну систему багатомандатного округу, що діє в Ірландії. Визначальна роль у виборі типу виборчої системи і їх правовій регламентації належить парламентським партіям. Таким чином вони визначають свої шанси й шанси своїх конкурентів на майбутніх парламентських виборах. Очевидно, що тут має місце важкорозв'язна дилема.

У кожній країні виборча система визначена відповідним виборчим законодавством, яке деталізує основні положення, зафіксовані в конституції. У законодавстві відображені положення про порядок висунення кандидатів, вимоги до них, процедура голосування й підрахунку голосів, джерела фінансування. На відміну від багатьох країн світу, структура виборчої системи в Україні не виписана в конституції. У ній зазначені тільки загальні умови виборчого процесу. Зокрема, ст. 77 визначає, що «порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом».

Із 30 країн з мажоритарною виборчою системою 21 країна має двопартійну систему, 2 – систему домінуючої партії, в одній кандидати в парламент номінуються без участі партій і лише в 6 державах існує багатопартійна система. Одночасно в 20 державах, які використовують пропорційну виборчу систему 15 держав мають багатопартійну систему, 3 – двопартійну, 2 – систему домінуючої партії. Не існує тенденції до злиття партій з подібними поглядами, тому що їхній поділ їм не шкодить. Немає нічого, що б запобігало розколам у межах партії. Єдине послаблення основної тенденції до збереження багатопартійності виходить з колективної природи пропорційного представництва: партія повинна мати організацію, дисципліну та структуру. Тому вона протиставляється індивідуалістським анархічним тенденціям, які часом розвиваються при системі двох бюлетенів. Пропорційна система впливає на психологію виборців: найважливіше для них те, що вони знають, що їхні голоси за кандидатів, які можуть зайняти третє чи четверте місця, не будуть втрачені, як у мажоритарній системі одного бюлетеня, тому що додатковий розподіл має на меті відновити їх [3, с. 55].

Виборча система має допомогти забезпечити існування життєздатної парламентської опозиції, яка може критично оцінювати законодавство, стояти на захисті прав меншин і ефективно представляти своїх виборців. Щоб бути ефективними, опозиційні сили повинні мати достатню кількість парламентарів, за умови, що вони набрали достатню кількість голосів на виборах, і повинні мати змогу скласти реальну альтернативу діючій владі. Очевидно, що крім виборчої системи, сила парламентської опозиції залежить ще від багатьох інших факторів, але якщо сама система робить опозицію безсилою, то тим самим вона послаблює демократичні засади управління державою. При цьому виборча система не повинна допускати ситуацій, в яких переможці отримують все (бо такий підхід робить тих, хто при владі, глухими щодо поглядів, потреб і бажань виборців, які проголосували за опозиційні сили), а вибори та й формування самого уряду розглядається як безглузда гра [4, с. 78].

Література:

1. Вибори до Верховної Ради України 2002 року. Інформаційно-аналітичне видання / ред. кол. : М.М. Рябець (голова) та ін. – К. : ЦВК, 2002. – 676 с.
2. Фогт (Vogt) против Германии. Судебное решение от 26 сентября 1995 года // Европейский Суд по правам человека. Избранные решения : в 2-х т. / пред. ред. колл. В. А. Туманов. – Т.2. – М. : Норма, 2000. – С. 104–115.
3. Доповідь про виборчі бар'єри та інші особливості виборчих систем, які ставлять перешкоди партіям у їх доступі до парламенту, ухвалена Радою за демократичні вибори на її 32-му засіданні (Венеція, 11 березня 2010 року) і Венеціанською Комісією на її 82-й пленарній сесії (Венеція, 12-13 березня 2010 року) // Вибори та демократія. – 2010. – № 2-3 (24-25). – С. 92–104.
4. Виборче право України / Ред. В.Ф. Погорілко, М.І. Ставнійчук. – К. : Парламентське вид-во, 2003. – 383 с.

Павлова Ю.Ю., студентка (м. Запоріжжя, Україна)

Наук. кер.: Максакова Р.М., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ У 2015 РОЦІ

За роки незалежності Україна значно просунулася в побудові правової, демократичної держави. Проте, в суспільстві спостерігається низький рівень довіри до державних інституцій, які є, з багатьох причин, ще недостатньо ефективними. Оскільки вибори до представницьких органів влади становлять основу побудови демократичної держави, тому принциповим питанням стає

забезпечення європейських стандартів організації виборчого процесу, а питання підготовки виборчого законодавства є одним з ключових питань в організації майбутніх виборів, довіри до їх організаторів, зі сторони учасників та виборців і суспільства в цілому.

Виборча кампанія 2015 року в Україні мала специфічний характер, обумовлений низкою обставин та чинників внутрішньополітичного життя, які раніше не впливали на процес формування місцевої влади в державі.

1. Вибори завершували собою процес зміни влади після Революції гідності. Вони проходили в умовах значної громадянської активності та зростання вимог громадян до публічної влади – як загальнодержавної, так і місцевої.

2. Вибори 2015 р. відбулися в умовах все ще незавершеного збройного конфлікту, наслідком якого стала тимчасова втрата частини державної території. Таким чином, в Україні з'явилися нові категорії територій – окуповані, прифронтові тощо, специфіка яких вимагає й особливого підходу в галузі регулювання виборчого процесу. Нарешті, новим елементом соціальної структури українського суспільства стали внутрішньо переміщені особи, особливий перелік прав яких, включаючи виборчі права, ще належить удосконалювати.

3. У межах політики децентралізації в Україні на добровільних засадах утворилися нові адміністративно-територіальні одиниці базового рівня – об'єднані територіальні громади. Проведення перших виборів у таких громадах також потребувало додаткового нормативно-правового врегулювання.

4. Вибори органів місцевого самоврядування у 2015 р. проходили за новою виборчою системою, яка не була застосована раніше. Так, місцеві ради (крім сільських та селищних) були обрані за пропорційною виборчою системою із відкритими виборчими списками, а вибори голів великих міст – за мажоритарною системою абсолютної більшості (часто – у два тури) [1, с.4].

Місцеві вибори 2015 року вперше відбувалися не на всій території України і не одночасно. За рішенням Верховної Ради України проведення вибори було відкладено на частині підконтрольних Україні територій Донецької і Луганської областей. За Постановою ЦВК України від 29.08.2015 року № 209 вибори не відбулися також у 91 місцевій раді Донецької області, які підконтрольні військово-цивільній адміністрації, проте знаходяться на лінії розмежування з непідконтрольними територіями. Окрім того, на підставі Постанови ВР України від 17 березня 2015 року № 252-VII вибори не проводилися на територіях Донецької та Луганської областей, в яких запроваджено особливий порядок місцевого самоврядування.

В Україні налічується близько 1,5 млн. внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). За офіційними даними Міністерства соціальної політики станом на 14 вересня 2015 року на облік взято 1.449.245 переселенців. За офіційними даними Управління верховного комісара ООН, з них 60 % – пенсіонери, 24 % –

дорослі люди. Загалом 84 % або близько 1 млн. – це особи, які мають право голосу. У Законі України «Про місцеві вибори», який було прийнято у липні 2015 року, право участі у виборах внутрішньо переміщених осіб залишилося неврегульованим [1, с.8].

У рамках процесу децентралізації, який наразі триває в Україні, в межах місцевої виборчої кампанії 2015 року вперше відбулося обрання представницьких органів влади в об'єднаних територіальних громадах. 25 жовтня 2015 року перші вибори відбулися в 159 об'єднаних громадах України. За даними ЦВК, кількість міських, селищних, сільських рад та їх голів, яких було обрано вперше, становила (за областями): у Тернопільській області – 26 рад, Хмельницькій – 22, Дніпропетровській та Львівській – по 15, Полтавській – 12, Чернівецькій – 10. Найменша кількість перших виборів відбулася у таких областях: по 2 – у Закарпатській, Кіровоградській та Луганській областях, по 1 – у Київській, Миколаївській, Сумській та Херсонській. Жодних перших виборів не було проведено у Харківській області.

Право проведення перших місцевих виборів передбачено в новому Законі України «Про місцеві вибори» від 14.07.2015 № 595-VII12. У ст. 15 визначено строки їх призначення, зокрема вони призначаються не пізніше ніж за 70 днів до дня виборів, а сам виборчий процес розпочинається за 50 днів. Голови громад та депутати місцевих рад обираються на строк до наступних чергових місцевих виборів [2].

Процес об'єднання громад виявився досить динамічним, що зумовило необхідність внесення певних уточнень до закону «Про місцеві вибори», які були спрямовані на забезпечення виконання необхідних організаційних процедур. Зокрема було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 4 вересня 2015 року, № 595-VIII. Однією з ключових змін стало надання ЦВК права призначення дати перших виборів [3].

Окрім цього, з метою запобігти накладанням у часі чергових та перших місцевих виборів у територіальних громадах, що переживали процес об'єднання, було зазначено важливі уточнення щодо порядку організації і проведення перших місцевих виборів саме 25 жовтня 2015 року. У Прикінцевих та перехідних положеннях закону міститься, що ЦВК може призначати перші місцеві вибори на 25 жовтня 2015 року і вони мають проводитися в порядку та строки, встановлені Законом України «Про місцеві вибори», але з врахуванням певних особливостей. Такі особливості стосуються термінів реалізації складових виборчого процесу перших місцевих виборів – дати призначення самих виборів, оголошення виборчого процесу, утворення виборчих округів, строків визначення розміру грошової застави, термінів виконання низки інших виборчих процедур (переважно в бік скорочення).

Література:

1. Макаров Г.В. Місцеві вибори 2015 р.: проблеми організації, підсумки, тенденції [Електронний ресурс] / Г.В. Макаров, Ю.Б. Каплан // Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2015 р. –28 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vuboru-f2365.pdf>

2. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII : станом на 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

3. Наход М.А. Деякі проблемні питання проведення якісних місцевих виборів за новим виборчим законом: науково-практичний аспект [Електронний ресурс] / М.А. Наход, Ю.О. Хромова // Державне будівництво. – № 1/2015. – С.7–11. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2015-1/doc/1/04.pdf>

*Орловська Л.С., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Макакова Р.М., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)*

СТАН РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Обравши шлях інтеграції до Європейського Союзу, Україна поставила перед собою багато завдань, котрі необхідно реалізувати в досить короткі терміни. Одним з таких завдань є реформування судової влади в Україні. Влітку 2015 року спеціальним допоміжним органом Конституційною Комісією, яка працює при Президентові України було розроблено проект змін до Конституції в частині правосуддя, пізніше 2 лютого 2016 року, після отримання висновку Конституційного Суду, парламент схвалив проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» в першому читанні. Багато змін які пропонуються в даному законопроекті активно обговорювалися парламентарями, юристами, суспільством, а 2 червня 2016 року вони були ухвалені Верховною Радою України.

Загальновідомо, що реформи – це зміни, та чи на користь вони будуть залежить від якості прийнятих законів, а також від того чи будуть вони реалізовані та чи будуть виконувати покладені на них завдання. Головними пріоритетами реформи правосуддя в Україні є:

- забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів. Оптимізація суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів;
- підвищення професійного рівня суддів;
- підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності;
- підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій;

- реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження;
- зростання прозорості та відкритості правосуддя та інші [1].

Переліченні завдання, при їх виконанні повинні суттєво змінити систему правосуддя в Україні. Так як, ці зміни проходять внаслідок євроінтеграційних процесів в державі, необхідно для прикладу розглянути іншу державу, в якій реформа судової системи вже відбулася та має свої результати. Прикладом є держава яка була і залишаються на шляху євроінтеграції, а саме Грузія.

В 2005 році в Грузії період реформування судової системи в державі, маючи пріоритет на покращення правосуддя та відновлення довіри суспільства.

Слід зазначити, що перераховані вище-пріоритети реформи знайшли своє відображення в ще більш детально в ряді урядових і неурядових програм, таких як «План дій щодо реалізації Стратегії Грузії кримінального законодавства про реформу». Кожен крок, зроблений в напрямку реформування судової системи служить єдиною спільною метою, створити незалежну та неупереджену судову систему і забезпечити ефективне здійснення правосуддя. Численні успішні кроки були зроблені з 2005 року по теперішній час в кінцевому підсумку призводить до позитивних ефектів в сенсі як належного функціонування та доступу до судової системи.

Для створення нової судової системи в Грузії, керівництво держави досить серйозно поставилось до кадрової структури судів, з 2005 року кваліфікаційні іспити суддів проводяться за фахом, а саме, в кримінальній, цивільній та адміністративній спеціалізації. Такий відбір для того щоб ті судді, що мають більш високу кваліфікацію, у певній галузі права, вели судові справи в юрисдикції цієї галузі. Також, щоб протидіяти корумпованості в судах, зарплата судів була підвищена та закріплена в законах.

На початку реформи судові приміщення знаходилися в жахливому стані, але сучасному етапі реформування, судові приміщення відновлені або відремонтовані з використанням сучасних технологій і нових залів суду, оснащені належними меблями і комп'ютерною технікою. Стало можливим робити стенографічні звіти та протоколи слухань в електронному вигляді і переглядати речові докази за допомогою електронних дисплеїв. Процес був спочатку за фінансової підтримки Світового банку, але сьогодні ремонтні роботи фінансуються виключно з сум, що виділяються з державного бюджету. Слід зазначити, що цей результат був досягнутий в основному за рахунок збільшення частки судового фінансування в рамках державного бюджету.

Грузія запровадила судову реформу досить вдало, вони змогли побудувати таку модель судоустрою, за якої мінімізувалися корупційні явища у судовій системі. В Грузії працює близько 280 суддів, у них не існує спеціалізованих судів – є лише внутрішня спеціалізація в судах. На 4,5 млн населення в країні діє лише 2 апеляційні суди [2].

Прозорість і гласність судової системи і її відносини з громадськістю є однією з важливих передумов для успіху реформи в Грузії. Раніше усталеною практикою не передбачено ніякого прямого контакту з боку судів з громадськістю. Зараз після 11 років з початку реформи правосуддя, громадськість інформується про процеси в судовій системі за допомогою телевізійних проєктів, спрямованих на те, щоб громадськість ознайомлювалася з напрямками реформи судової системи (телевізійні програми «Суд», «Судова хроніка», «Вирок», «Наше законодавство» та інші) [2].

Данні нововведення, дуже позитивно вплинули на судову систему Грузії, але влада на цьому не зупиняється та продовжує реформувати правосуддя та отримувати допомогу від Європейського Союзу у вигляді рекомендацій та матеріальної допомоги.

Слід наголосити, що реформа правосуддя не може тривати один або два роки, це досить тривалий та тяжкий процес в створенні нової, незалежної, не корумпованої судової системи. Наведений приклад Грузії свідчить про те що якщо влада та політичні діячі зацікавлені в змінах, тоді з'являються якісні та дієві закони за дотриманням яких спостерігають не тільки державні органи, але й суспільство. Наша держава обов'язково повинна брати собі за приклад досвід впровадження реформ сучасними державами, в тому числі й наведений нами досвід Грузії. Але при цьому слід враховувати як позитивні, так і проблемні аспекти цих реформ на підставі чого створювати свою систему судочинства.

Література:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки Президент України; Стратегія від 20.05.2015 № 276/2015: станом на 09.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
2. High Council of Justice of Georgia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hcoj.gov.ge/en/reforms/judicial-reform>

Вітвіцький С.С., к.ю.н., доц. (м. Дніпро, Україна)

КОНТРОЛЬНА ВЛАДА В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Сучасний етап, структурного і функціонального реформування політико-адміністративних інститутів України, характеризується підвищеним інтересом до проблем визначення місця низки державних органів у системі органів державної влади та місця органів контрольної влади у класичному поділі влади, зокрема, в умовах конституційної модернізації.

Концепт контрольної влади використовується в юридичній літературі цілком обґрунтовано, несучи в собі певне методологічне навантаження для всієї

системи як публічно-правових так і приватноправових наук. Сучасний стан наукового пошуку у сфері становлення контрольної влади з позиції науки конституційного права вимагає ретельного та ґрунтового аналізу, який сприятиме більш змістовній оцінці досліджуваного явища.

В умовах сучасної конституційної модернізації в Україні виявлення і обґрунтування на доктринальному рівні основних напрямів формування контрольної влади та її інститутів актуалізується як практичною значимістю, так і необхідністю забезпечення її теоретико-правової моделі.

Дослідження окремих аспектів контрольної влади здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Андрійко, О. Бандурка, Ю. Барабаш, Ю. Битяк, В. Бринцев, О. Венгеров, В. Гаращук, В. Гергелійник, О. Дашковська, Д. Керімов, В. Кобринський, В. Копейчиков, В. Костицький, М. Костицький, О. Майданник, О. Марцеляк, О. Мурашин, Л. Наливайко, В. Нерсисянц, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, І. Процюк, П. Рабінович, О. Скакун, О. Скрипнюк, О. Сушинський, В. Тароєва, В. Тацій, В. Чиркін, Б. Чичерін, М. Цвік, Ю. Шемшученко, В. Шестак та ін. Внесок цих вчених у дослідження різних аспектів контрольної влади є вагомим, а в деякій мірі фундаментальним. Разом із тим, накопичення великого за обсягом і різноманітного за змістом матеріалу свідчить про актуальність цієї тематики, оскільки сьогодні в юридичній науці немає єдності у поглядах відносно організаційного структурування контрольної влади тощо.

У сучасних умовах наявність широкого кола контрольно-наглядових органів державної влади поступово переконує вчених і політиків у необхідності визнання такого виду державної влади, як контрольна [1, с. 5–10]. Проте, на думку В. Тароєвої, контрольна влада вже є складовою поділу влади у сучасній державі як важлива гарантія верховенства права й умова демократичного функціонування державної влади [2, с. 4]. Існування контрольної влади як самостійної гілки влади опосередковано визнається чинною Конституцією України [3, с. 494]. Отже, на сучасному етапі формування та розвиток контрольної гілки державної влади – стратегічне та основоположне завдання, що детерміноване об'єктивною необхідністю для майбутнього розвитку української державності.

На думку О. Дашковської, органами контрольної влади в Україні є Конституційний Суд, Уповноважений з прав людини та Генеральний прокурор [4, с. 13]. Обґрунтовує існування контрольно-наглядової гілки влади також І. Процюк та відносить до неї Конституційний Суд України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та прокуратуру України [5, с. 7]. О. Скакун вважає, що вказані вище органи державної влади, до яких науковець також відносить Рахункову палату, є найбільш типовими органами державного контролю і нагляду, що дозволяють говорити про формування самостійної контрольно-наглядової влади [6, с. 146]. Аналітичні дослідження концептуального характеру свідчать, що органами державної

влади, які слід віднести до четвертої гілки влади є Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура України та Рахункова палата.

Окремі концептуальні питання відносно сучасної системи вітчизняної прокуратури розглядалися в юридичній науці. Так, В. Сухонос зауважує, що сучасна прокурорська система України не належить до жодної з гілок державної влади. Таке становище, вважає дослідник, має зберігатися до стабілізації соціально-економічної, політичної ситуації в країні і стану правопорядку [7, с. 23]. Позиція вченого має раціональний зміст, проте аби досягти стабілізації, необхідні реформаторські та модернізаційні заходи у державному та суспільному житті, зокрема й у системі органів державної влади.

Аналіз дослідницької літератури дозволив виявити принципові розбіжності у підходах до визначення місця органів прокуратури України у системі органів державної влади. Так, можна виокремити наступні наукові підходи: підпорядкувати прокуратуру міністерству юстиції України; включити прокуратуру у судову гілку влади; прокуратура – самостійний орган влади; прокуратура – самостійна гілка влади; прокуратура не входить до жодної гілки влади та не є самостійною гілкою влади; прокуратура – інструмент законодавчої влади; прокуратура – складова частина виконавчої влади; прокуратура – орган контрольно-наглядової гілки влади тощо. Однак на сучасному етапі інститут прокуратури України відіграє важливе значення саме у системі контрольно-наглядових органів України. Прокуратура є незалежним правоохоронним, контрольно-наглядовим органом. Функції нагляду прокуратури за додержанням законів надає її діяльності особливого, самостійного характеру державної влади. Така наукова концепція вчених підтверджується нормативно-правовими актами та розділом VII Конституції України зокрема.

Одним із головних чинників стабілізації економіки нашої держави на сучасному етапі соціально-економічних перетворень є законне та ефективне використання бюджетних коштів, що вимагає впровадження дієвого контролю за даним процесом [8, с. 8]. У цьому аспекті важливого значення набуває діяльність Рахункової палати.

У вітчизняній юридичній науці дослідженням правового статусу Рахункової палати присвячено низку наукових робіт, проведено комплексні наукові дослідження. Хоча на сучасному етапі науковці пропонують наступні варіанти вирішення правового статусу Рахункової палати: орган парламентського контролю; орган квазіконтрольної влади; самостійний державний орган; орган контрольної влади тощо, все ж аналіз сучасного законодавства та юридичної літератури надає всі підстави стверджувати, що Рахункова палата – це орган контрольної влади. Оскільки за чинною Конституцією України Рахункова палата не відноситься до жодної із

закріплених гілок влади в Основному Законі та є конституційним органом державної влади, який здійснює контрольну функцію державного управління у сфері використання коштів державного бюджету. Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави [9]. Таким чином, Рахункову палату необхідно віднести до контрольної гілки влади. Аргументацією цієї тези є правові норми відносно того, що Рахункова палата є самостійним, незалежним органом держави основною та первинною функцією якої є контроль.

Незважаючи на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам проблематики відносно Конституційного Суду України, багато питань у цій сфері залишаються ще дискусійними. Зокрема, не вирішено остаточно питання щодо визначення місця цього інституту у системі органів держави [10]. На думку М. Кельмана, саме щодо тих країн, де Конституційним Судом забезпечена незалежність функціонування кожної із влад, можна говорити про поділ влади в чотириланковому варіанті – на законодавчу, виконавчу, судову та контрольну [11, с. 7]. Проте В. Скомороха критично аналізує погляди окремих авторів щодо поняття, природи і змісту конституційного контролю, його незалежності до судової влади та вважає, що Конституційний Суд України є однією з ланок єдиної судової влади і єдиним органом конституційної юрисдикції [10, с. 10–11]. Отже, дискусійним є питання щодо правового статусу Конституційного Суду України навіть при тому, що за чинною Конституцією України цей орган належить до судової гілки влади. Однак аналіз норм Основного Закону та інших нормативно-правових актів у сфері діяльності цього органу, надає підстави говорити, що Конституційний Суд України, відповідно до його функцій та повноважень, можна віднести до органів контрольної влади. До того ж, винятковість його статусу розкривається в окремому XII розділі Конституції України.

Сучасний етап актуалізується необхідністю утворення нових та вдосконалення існуючих механізмів правового характеру проти зловживання владою [12, с. 3]. Так, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини посідає особливе місце у механізмі захисту прав та законних інтересів людини і громадянина. Вітчизняний омбудсман покликаний здійснювати саме парламентський контроль, але він не є додатковим механізмом українського парламенту. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є інститутом, що самостійно оперує наданими йому повноваженнями. Підтверджуючи таку позицію наголосимо, що повноваження Уповноваженого не припиняються та не обмежуються у зв'язку із завершенням терміну діяльності, розпуском (саморозпуском) Верховної Ради України.

В контексті проведеного вище аналізу необхідним видається навести думку В. Чиркіна, який стверджує, що специфіка контрольної влади виявляється у тому, що вона має комплексний характер, здійснюється однопрофільними органами, об'єднаними загальною цільовою настановою

[13, с. 10]. Органи контрольної влади незалежні у здійсненні своїх функцій і в процесі цього здійснення не підпорядковані ніяким іншим органам [14, с. 443]. З урахуванням наведеного, до контрольних органів держави можна також віднести Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, Центральну виборчу комісію. Ця наукова позиція підтверджується дослідницькими розвідками Л. Наливайко, на думку якої серед органів такого спрямування можна назвати наступні: прокуратура України; Конституційний Суд України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Рахункова палата; Вища рада юстиції; Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення; Центральна виборча комісія [3, с. 493-494] та В. Тароевої, яка вважає, що організаційну основу контрольної влади складають такі інститути державної влади, як Конституційний Суд України, прокуратура України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата, Антимонопольний комітет України, Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення [2, с. 11–13].

Таким чином, до структури контрольної влади, що є складною за своєю природою, не можна підходити однозначно та наполягати на наявності чітко визначеного переліку елементів, які забезпечують функціонування контрольної влади в цілому. Причиною цього є, перш за все, виникнення різноманітних завдань, які держава повинна вирішувати у певний період, та функцій, що потребують реалізації шляхом утворення тих чи інших організаційних структур або інститутів. Утім важливим є визначити систему органів контрольної влади на сучасному етапі конституційної модернізації. Аналіз наукових досліджень та чинного законодавства зумовив виділи систему органів контрольної влади. Організаційну основу контрольної влади в Україні складають такі інституції держави: Конституційний Суд України, прокуратура України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата, Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення, Центральна виборча комісія та ін. У сьогоднішніх юридичних дослідженнях проблема правового статусу Центральної виборчої комісії й особливо Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, вивчена недостатньо, що визначає потребу здійснення її комплексного наукового аналізу.

Література:

1. Органи державної влади України / За ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 592 с.
2. Тароева В. В. Інститути контрольної влади в сучасній Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 / В. В. Тароева. – О., 2010. – 21 с.
3. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія / Л.Р. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – 600 с.

4. Дашковська О.Р. Теоретичні аспекти розподілу влад в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 / О.Р. Дашковська. – Х., 1997. – 22 с.
5. Процюк І.В. Законодавча влада в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І.В. Процюк. – Х., 1999. – 19 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : (енциклопедичний курс) : підручник / О.Ф. Скакун. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Еспада, 2009. – 752 с.
7. Сухонос В. В. Прокуратура в механізмі української держави: проблеми теорії та практики : автореф. дис... д-ра юрид. наук. : спец. 12.00.10 / В.В. Сухонос. – Одеса, 2009. – 33 с.
8. Гриценко О.І. Організаційно-правове забезпечення діяльності Рахункової палати : автореф. дис. канд. юрид. наук. : спец. 12.00.07 / О.І. Гриценко. – К., 2005. – 20 с.
9. Про Рахункову палату : Закон України від 11 липня 1996 року (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 43. – Ст. 212.
10. Скомороха В. Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади : автореф. дис... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.02 / В.Є. Скомороха. – Х., 2001. – 19 с.
11. Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. «Конституційне право» / М.С. Кельман. – К., 2001. – 19 с.
12. Хаманева Н.Ю. Уполномоченный по правам человека – защитник прав граждан / Отв. ред. Б.Н. Топорнин. – М. : ИГПАН, 1998. – 80 с.
13. Чиркин В.Е. Контрольная власть / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 1993. – № 4. – С. 10-18.
14. Чиркин В. Е. Государствоведение : учебник / В.Е.Чиркин. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : МПСУ ; Воронеж : МОДЭК, 2012. – 480 с.

Гарна-Іванова І.О., к.ю.н., доц. (м. Харків, Україна)

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ГРОМАДЯНСТВА

Сьогодні Україна перебуває у скрутному становищі невирішених важливих проблем: державної безпеки, економічного благополуччя, територіальної цілісності, народної єдності. Проблемні питання громадянства України у цьому аспекті займають визначне місце. Досить тривалий час серед науковців і практиків обговорюються проблеми і шляхи вирішення, вивчається зарубіжний досвід щодо усунення прогалин у законодавстві України щодо принципу єдиного громадянства. Нагадаємо, що принцип єдиного громадянства, знайшов своє закріплення в Конституції України, означає, що в Україні неможливе існування подвійного громадянства, тобто громадяни

України за жодних обставин не можуть мати громадянство іншої держави.

Отже, подвійне громадянство не передбачено ні Конституцією України, ні її законами, тому для громадян України воно є незаконним. Підкреслимо, що на рівні норм моралі даний принцип в Україні не діє. Є досить гостра потреба внести зміни до законодавства і передбачити сувору відповідальність за наявність у громадян України, а особливо, у посадовців високого рівня другого громадянства. Наслідками подвійного громадянства у посадовців високого рівня у державі є занедбання українських цінностей, українського життя, української політики, економіки, а відповідно, і піклування про майбутнє України у них – відсутнє.

Ми вважаємо, що невідкладно необхідно провести зміни у норми матеріального права, а саме: ввести кримінальну відповідальність як за приховування подвійного громадянства, так і за саме подвійне громадянство (відповідальність повинна бути більш суворою для посадових осіб); біпатриди, що відмовляться від українського громадянства, які приватизували за сертифікати майно в Україні, а також громадяни України, що стали біпатридами під час (після) приватизації, згадане майно мають повернути державі, або викупити його за повною балансовою вартістю (порахованою в співставимих доларах) на момент приватизації.

Внести зміни до норм процесуального права, передбачити процедуру міграційного контролю у сфері громадянства як на державному рівні (проводити оперативно-розшукову перевірку осіб у соціальних мережах Інтернет) так і на міжнародному (шляхом заключення міжнародних договорів про інформування фактів отримання громадянами України громадянства відповідної держави, особливо це стосується Ізраїлю).

Міграційний контроль у сфері громадянства, на нашу думку, це різновид міграційного контролю, який реалізується шляхом застосування адміністративно-правових заходів уповноваженими на те суб'єктами органів виконавчої влади, стосовно встановлення фактичних даних щодо дотримання законодавства у сфері громадянства, у випадках, передбачених законодавством, притягнення порушників до юридичної (кримінальної, цивільної) відповідальності.

Таким чином, досягти міграційного правопорядку у сфері громадянства України – невід'ємна складова благополуччя і процвітання України.

Нестерович В.Ф., д.ю.н. (м. Миколаїв, Україна)

ПОСИЛЕННЯ ПРАВА ПЕТИЦІЙ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ У ФРАНЦІЇ

У Франції право на звернення у формі петицій вперше отримало своє закріплення ще у Конституції 1791 р., яка визнала за громадянами право подавати петиції до органів публічної влади, які підписані особисто [1, с. 44].

Конституцією 1793 р. право петицій було включено до числа прав, які гарантуються усім французьким громадянам. Вимога особистих підписів була направлена проти анонімних петицій та петицій з невизначеними підписами, наприклад підписом «народ», які утім іноді доходили до обговорення у Законодавчому зібранні [2, с. 443]. За часів правління Наполеона I з 1799 по 1844 рр. була ухвалена Конституція VIII р., яка обмежила право петицій, дозволивши їх подачу лише до трибунату. Встановлені жорсткі конституційні обмеження призвели до того, що за часів Імперії, петиції практично не використовувалися та загалом втратили усяке політичне значення [1, с. 45].

Право петицій було відновлено Хартією 1815 р. та проіснувало до Конституції 1852 р., яка постановила, що петиції повинні направлятися виключно до Сенату. У 1860 р. Сенат навіть постановив, що не буде приймати петиції, які підписані більш ніж однією особою. Однак у 1863 р. Сенат переглянув своє рішення та відмовився від вище зазначеного обмеження, яке по суті відміняло право петицій [2, с. 443]. Не зважаючи на лібералізацію умов подання петицій, громадськість довгий час не використовувала його як форму впливу на прийняття нормативно-правових актів. Дореволюційний вчений А. Градовський такий стан пояснює малими повноваженнями Сенату та головним чином його персональним складом, який утворювали громадяни, що спочатку призначалися Президентом республіки, а згодом Імператором [1; с. 45].

Відновлення права петицій починається за часів Республіки, але воно не досягло такого важливого значення у впливі громадськості на прийняття нормативно-правових актів як в Англії у цей період часу [2, с. 443]. Зокрема, посилило роль права петицій прийняття Наказу Палати депутатів Французької Республіки, у якому право петицій отримало детальне конституційно-правове регулювання у восьмому розділі. Так, відповідно до статті 61 цього Наказу, подані до Палати депутатів петиції повинні були викладені у письмовій формі та підписані її ініціаторами з зазначенням місця проживання принаймні одного з ініціаторів, якщо петиція підписана декількома особами. За цього, петиція, яка була подана чи передана збіговиськом, яке зібралось на вулиці, не могла бути прийнята Президентом, ні покладена на трибуну [3].

На сьогодні право індивідуальних та колективних звернень до органів публічної влади визначається Конституцією Франції 1958 р., регламентами органів публічної влади та відповідними органічними законами. Так, відповідно до Регламенту Національних зборів Франції, петиції повинні адресуватися його голові і можуть бути передані депутатом, який робить на полях запис про передачу і підписує її. Петиція, що подається від групи людей в громадському місці, не може бути прийнята ні головою, ні бюро Зборів. Петиція повинна бути підписана заявником з обов'язковим зазначенням його місцеперебування. Петиції вносяться до загального списку петицій у порядку надходження, і кожному заявнику повідомляється про порядковий номер його петиції.

Спеціальної комісії з петицій в Національних зборах немає, тому голова Зборів направляє петиції до комісій за предметами їх відання, які призначають доповідача з її розгляду. За висновком доповідача комісія вирішує або нічого не робити щодо петиції, або передати її в іншу комісію або міністру, або подати на розгляд Зборів, про що повідомляється заявник. Так само здійснює розгляд й інша комісія з переданої їй петиції. Міністр відповідає заявнику петиції у тримісячний термін. Якщо він цього не зробив, комісія може постановити про передачу петиції на розгляд Зборів. При передачі на розгляд Зборів в бюро вноситься доповідь з повним текстом петиції, який друкується і розповсюджується [4; с. 664].

Періодично поширюється і перелік петицій з коротким змістом та прийнятими рішеннями. У наступні 8 днів депутат, не згодний з рішенням комісії, може зажадати від голови Зборів передати петицію на розгляд Зборів. У такому випадку рішення приймається нарадою голів комісій. Після закінчення зазначеного строку або якщо нарада голів відхилила вимогу депутата, рішення комісії стає остаточним і публікується в офіційному віснику. Доповіді про петиції, винесені на розгляд Зборів, включаються до порядку денного або Урядом, або Зборами за пропозицією наради голів. Дебати в публічному засіданні починаються з виступу доповідача комісії, потім можуть виступити депутат, який вніс петицію, і депутат, який зажадав передачі її на розгляд Зборів. Голова Зборів встановлює час для виступу кожного доповідача. Представники Уряду отримують слово на свою вимогу. Після виступу останнього виступаючого голова переходить до чергового питання порядку денного [4, с. 664].

Утім не зважаючи на досить детальне конституційно-правове регулювання направлення звернень до органів публічної влади, останнім часом конституційне законодавство Франції, було суттєво переглянуто у напрямку посилення ролі петицій під час прийняття нормативно-правових актів. Зокрема, відповідно до стаття 72-1 Конституції Франції 1958 р., яка була включена Конституційним Законом № 2003-276 від 28 березня 2003 р., Закон встановлює умови, відповідно до яких виборці кожного адміністративно-територіального утворення можуть, здійснюючи своє право на подачу петиції, вимагати включення до порядку денного дорадчого зборів даного адміністративно-територіального утворення питання, що належить до його предмета відання. Суттєво посилило петиційну форму впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у Франції проведення 2008 р. конституційної реформи. Так, відповідно до статті 33 Конституційного закону від 23 липня 2008 р. № 2008-724, яким було внесено зміни до статті 69 Конституції Франції 1958 р., громадяни мають право звернутися з петицією до Економічної, соціальної та екологічної ради з питань розгляду нею проектів законів, ордонансів або декретів у галузі економічного, соціального або екологічного

розвитку. Після розгляду поданої петиції, Рада повідомляє Уряд та Парламент про заходи, які вона пропонує вжити за результатами її розгляду [5; с. 114-116].

На реалізацію статті 69 Конституції Франції 1958 р. у червні 2010 р. був прийнятий відповідний органічний закон, який передбачив порядок подання громадянами петицій до Економічної, соціальної та екологічної ради з вказаних питань. Петиції повинні бути написані французькою мовою і включати щонайменше 500 тисяч підписів дорослих французьких громадян або осіб, які на законних підставах проживають у Франції. Кожен підпис повинен супроводжуватися ім'ям особи, яка його поставила, а також її адресою. Після збору необхідних 500 тисяч підписів для подання петиції, вони повинні бути представлені президенту Ради одним представником. За результатами розгляду петиції Бюро Ради виносить рішення про її допустимість встановленим вимогам. Загалом рішення щодо порушених у петиції питань Економічна, соціальна та екологічна рада приймає на пленарній Асамблеї. Свою думку та заходи, які вона пропонує вжити за результатами розглянутої петиції, Рада направляє на ім'я Прем'єр-міністра, Президента Національного зборів, Голови Сенату та представника, який подав петицію до Ради. Зміст цієї думки Ради також оприлюднюється для широкої громадськості шляхом опублікування прийнятого рішення Економічної, соціальної та екологічної ради в Офіційному журналі [6].

Таким чином, направлення звернень у формі петицій має досить міцні історичні традиції його конституційно-правового регулювання у Франції. Право петицій гарантується Конституцією Франції 1958 р. та визначається відповідними органічними законами. Послаблення ролі звернень громадян у вирішенні державних та суспільних справ, яке було помітно у другій половині ХХ століття, сприяло суттєвому перегляду у ході проведення низки конституційних реформ петиційного законодавства Франції у напрямку посилення ролі петицій під час прийняття нормативно-правових актів. Запровадження конституційно-правового механізму подання петицій до Економічної, соціальної та екологічної ради, надало громадськості реальні важелі впливу на прийняття нормативно-правових актів у Франції з економічних, соціальних та екологічних питань.

Література:

1. Градовскій А.Д. Собрание сочинений / А.Д. Градовскій. – Том пятый. – С-пб.: Типографія М.М. Стасюлевича, 1902. – 562 с.
2. Энциклопедический словарь. – Томъ XXIII / Ф.А. Брогаузъ (Лейпцигъ), И.А. Ефрон (С.-Петербургъ). – С-пб.: Типо-Литографія И.А. Ефрона, 1898. – 474 с.
3. Наказъ Палаты депутатов Французской Республики / Изъ «Журнала Министерства Юстиціи». – С-Петербургъ: Сенатская типографія, 1906. – 53 с.

4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : учебник. Общая часть / Под ред. Б.А. Страшуна. – М. : Норма, 2007. – 896 с.

5. Конституция Франции 1958 года // Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Соединенные Штаты Америки, Япония, Бразилия: Учебное пособие / Сост. проф. В.В. Маклаков. – 7-е изд. – М.: Wolters Kluwer Russia, 2010. – С. 79–136.

6. Citizen petitions // Website of the Economic, Social and Environmental Council. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.lecese.fr/en/how-refer-matter-esec>.

Корнієнко П.С., к.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА - ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Проголошуючи і утворюючи основоположні права та свободи людини, держава покладає на себе юридичні та моральні зобов'язання гарантувати ці права. Йдеться не тільки про унормування їх у Конституції та законах України, але й про реальне забезпечення їх реалізації та захисту всіма організаційно-правовими способами і засобами, наявними у державі та в громадянському суспільстві. Визначальна місія у механізмі утвердження та захисту прав людини нині належить спеціально уповноваженим державою суб'єктам правозахисної діяльності.

Щодо правового статусу вище згаданих суб'єктів, то у 2014-2016 рр. в Україні відбулось ряд правових реформ, результати яких дозволяють оптимістично дивитись вперед у напрямку оптимізації конституційних основ правозахисної діяльності. Так, 2 червня 2016 року Верховна Рада України схвалила Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (реєстр. № 3524), який докорінно змінює конституційні основи судоустрою та судочинства в Україні, а також створює умови для посилення механізмів судового захисту конституційних прав і свобод людини. На наш погляд, це буде забезпечено оптимізацією інстанційної системи судів загальної юрисдикції в Україні, яка з 4-ох ланкової трансформується в 3-ох ланкову, що зменшить час на винесення остаточного судового рішення. Також судова реформа, яка нині запроваджується в Україні передбачає запровадження приватних судових виконавців, що створить конкурентне середовище на ринку послуг щодо виконання судових рішень і, відповідно, сприятиме своєчасному виконанню судових рішень, пов'язаних з поновленням порушених прав і свобод людини.

Разом із тим, нині удосконалюються й позасудові механізми захисту прав і свобод людини з боку держави. Реалізуючи частину першу статті 59 Конституції України, про право кожного на правову допомогу, яка має надаватись державою в випадках передбачених законом, Верховна Рада України ухвалила 2 червня 2011 року Закон України «Про безоплатну правову допомогу», до якого за час його дії було внесене 10 змін і доповнень. Динамічність згаданого Закону, в свою чергу, засвідчує його дієвість, оперативне реагування на виклики і завдання, що на сьогодні стоять перед державою в правозахисній сфері.

Безоплатна правова допомога, згідно зі ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», є різновидом правової допомоги, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів і інших, не заборонених чинним законодавством джерел. Тобто, надання державою безоплатної правової допомоги є самостійним видом правозахисної діяльності держави, спрямованої на утвердження та гарантування конституційних прав і свобод людини.

Надаючи безоплатну правову допомогу, Українська держава бере на себе зобов'язання щодо надання первинної правової допомоги для громадян України, іноземців, осіб без громадянства, у тому числі й біженців чи осіб, які потребують додаткового захисту. В умовах анексії АР Крим і окупації окремих районів Донецької та Луганської областей і масової внутрішньої міграції громадян України, безоплатна первинна допомога набуває своєї особливої актуальності.

Така допомога є видом гарантії державою прав людини, зміст якої полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

При цьому, безоплатна допомога включає такі види правових послуг, як: а) захист від обвинувачення; б) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; в) складення документів процесуального характеру.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в

Україні є: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) фізичні та юридичні особи приватного права; 4) спеціалізовані установи. Останні ж, у свою чергу представлені:

- Координаційним центром з надання правової допомоги;
- суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги;
- суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Для ефективного забезпечення безоплатної правової допомоги в Україні на базі міністерства юстиції України було створено Координаційний центр з надання правової допомоги, а також мережу регіональних і місцевих центрів із надання вторинної безоплатної правової допомоги. На сьогодні Координаційний центр з надання правової допомоги ставить за мету створення 100 нових місцевих (міжрайонних) центрів вторинної безоплатної правової допомоги.

Ефективність функціонування суб'єктів надання безоплатної правової допомоги сприяла реформі територіальних органів Мін'юсту. Так 11 лютого 2016 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову «Про реформування територіальних органів Міністерства юстиції України та розвиток системи надання безоплатної правової допомоги», якою зобов'язав Мін'юст ліквідувати як юридичні особи публічного права його територіальні органи за списком та утворити бюро правової допомоги в структурі місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Очевидно, що реалізація цієї реформи сприятиме комплексному розвитку правозахисної діяльності в Україні.

Окремо слід відзначити, що 26 січня 2016 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», були внесені зміни, спрямовані на унормування спеціалізованої безоплатної правової допомоги дітям. Зокрема, отримав своє унормування та нове, проєвропейське наповнення інститут патронату дитини. Також цим Законом було запроваджено інститут правового захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Так, окрема стаття 30-1 присвячується захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

Таким чином, у 2014-2016 рр. відбувається реформування нормативно-правових і інституційних механізмів забезпечення Україною правозахисної діяльності. Уперше за всю історію незалежності Українська держава стає гідним конкурентом для громадянського суспільства у сфері утвердження та захисту конституційних прав і свобод людини.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Сучасна практика функціонування місцевої публічної влади в країнах Європи свідчить, що управління державою успішно реалізувати може тільки сучасний, гнучкий, відкритий для громадськості, багаторівневий і децентралізований механізм публічної влади, що органічно поєднує загальнонаціональні цінності з регіональними та місцевими потребами. Враховуючи багате історичне минуле України, можемо констатувати, що сьогодні в Україні спостерігається неоднорідність етнічного складу жителів, складна демографічна ситуація, значна відмінність соціально-економічних характеристик регіонів і громад, все це вимагає розумної і виваженої регіоналізації і муніципалізації державного будівництва.

Тенденції регіоналізації, які спостерігаються в країнах світу, прийшли на зміну жорсткому централізму національних держав і отримали різні прояви: інституційний, адміністративно-територіальний, функціонально-компетенційний, бюджетно-фінансовий, лінгвістичний тощо. Процеси регіоналізації відбуваються у Великій Британії, Німеччині, Італійській Республіці та інших країнах, і мають свої особливості і свої небезпеки, і це пов'язано з регіональною та національною ідентичністю.

Слід наголосити, що сформована в 30-ті роки ХХ ст. система адміністративно-територіального устрою України не дозволяє створити такі дієздатні територіальні громади, які б володіли достатніми матеріальними, фінансовими ресурсами, територією та об'єктами соціальної інфраструктури, достатніми для ефективного і стабільного виконання завдань та повноважень місцевого самоврядування. Без кардинальної реформи адміністративно-територіального устрою неможливо забезпечити сталий і збалансований соціально-економічний розвиток держави і кожної окремої її території. Чіткий і зрозумілий адміністративно-територіальний устрій – це передумова для ефективної роботи місцевої публічної влади, зокрема місцевого самоврядування. Кінцева його мета – підвищення рівня життя громадян, дотримання гарантованих соціальних стандартів, створення можливості отримання сучасних і доступних управлінських послуг.

Конституційними засадами державної регіональної політики є норми, які визначають форму держави, включаючи основи територіального устрою та порядку управління державою. Так, Конституція України не містить визначення поняття державна політика чи державна регіональна політика, не містить вона і поняття регіону чи адміністративно-територіальної одиниці. З цього приводу наявні наступні конституційні норми:

– територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ст. 2 Конституції України);

– територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально–економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій (ст. 132) [1].

Слід звернути увагу, що в вищезазначеній нормі мова йде про «збалансованість та соціально-економічний розвиток регіонів», але далі у ст. 133 Конституції України [1] визначено, що систему адміністративно–територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Аналіз цих норм дає змогу широко трактувати поняття регіону, хоча із загально-теоретичного змісту цього поняття випливає те, що регіоном має бути територія достатньо велика за площею, яка включає в себе певну сукупність адміністративно-територіальних одиниць.

Друга група конституційних норм, що є засадами державної регіональної політики – це норми, що закладають основи здійснення управління в державі. Тут не можна не зазначити про те, що зі змісту ст. 1, 2, 5, 6 Конституції України випливає те, що Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава, носієм влади є народ, і в основі здійснення державної влади лежить принцип поділу її на законодавчу, виконавчу та судову. Що стосується зв'язку цих положень з державною регіональною політикою, мова йде про те, що ці норми визначають межі самостійності адміністративно-територіальних одиниць, оскільки унітарний характер держави вже сам по собі передбачає необхідність організації здійснення державної виконавчої влади як на вищому рівні, так і на місцях.

Наступні положення Конституції України про те, що:

– в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7);

– виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації (ст. 118), на які покладено, зокрема виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку ... (п. 3 ст. 119);

– територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності... . Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст. 143), є нормами які встановлюють основи регіонального управління, визначаючи двоїстий його характер, і участь в плануванні розвитку територій як органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування, а також визначає основи їх взаємодії, шляхом делегування повноважень та ресурсів для їх виконання [1].

Конституція містить також норми, які визначають орієнтир правового регулювання державної регіональної політики на забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні, участі громадян в управлінні державою та врахування думки громадян при плануванні розвитку територій та держави в цілому (ст. 11; ст. 38; ст. 69).

Важливе значення для регламентації державної регіональної політики має і Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року, який визначив правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій [2]. Зазначений Закон вів на законодавчому рівні поняття депресивна територія, програма подолання стану депресивності території, промисловий район, сільський район, стимулювання розвитку регіонів.

Цей закон спрямований на забезпечення в першу чергу економічного та соціального розвитку регіонів, не встановлює норм щодо організації здійснення місцевої публічної влади, але при цьому передбачає форму взаємодії, тобто узгодження діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері державного стимулювання розвитку регіонів, виконання регіональних стратегій розвитку здійснюється – угоди щодо регіонального розвитку.

Наступний крок закладення нормативних засад формування та реалізації державної регіональної політики було прийняття у 2015 році Закону України «Про засади державно регіональної політики» [3]. Ст. 5 вищезазначеного Закону встановлює, що законодавство з питань державної регіональної політики складається з Конституції України, законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», цього Закону та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6]. В даному переліку ми виділяємо:

- нормативно-правові акти, які регулюють питання здійснення публічної влади, в тому числі і місцевої в країні;
- нормативно-правові акти, які визначають основи формування, планування та реалізації державної політики.

Отже, під конституційно-правовою регламентацією державної регіональної політики розуміємо систему конституційно-правових норм та принципів, які визначають основи адміністративно-територіального устрою, систему органів місцевої публічної влади, порядок формування, планування та реалізації державної політики, щодо розвитку територій.

Для дотримання пріоритетів державної регіональної політики, необхідне є комплексне реформування системи місцевої публічної влади, оскільки індикатор успішності реалізації регіональної політики – збалансований розвиток кожної території окрема, та всієї держави загалом.

Література:

1. Конституція України : чинне законодавство станом на 3 берез. 2014 р. : (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2014. – 64 с.
2. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 51. – Стор. 2662, стаття 548.
3. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 р. // Офіційний вісник України. – № 2015. – № 18. – стор. 9, стаття 470, код акту 75889/2015.

Баєва Л.В., к.ю.н., доц. (м.Запоріжжя, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РІШЕНЬ МІСЦЕВИХ РАД У НОРМОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РАМКАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

У світлі державотворчих та правотворчих процесів в Україні, зорієнтованих на практичну реалізацію положень Конституції щодо побудови демократичної, соціальної, незалежної, правової держави, визнання особи найвищою соціальною цінністю, реформування функціонального призначення державних органів, запровадження моделі партнерських взаємовідносин особи і органів держави, особливої актуальності набуває питання нормотворчої діяльності представницьких органів місцевого самоврядування. Адже, як свідчить світовий досвід, саме виборні органи – головні носії самоврядних повноважень, а представницька демократія є більш професійною, ніж безпосередня демократія. Відповідно до змісту ст.5 Конституції України, ради як виборні, а отже, і представницькі органи, є органічним елементом системи влади на місцях і виступають однією з форм участі громади в управлінні суспільними та державними справами [1, с. 150].

Але, на жаль, недосконалість вітчизняної законодавчої бази із цих питань є загальновизнаним фактом, який негативно впливає на вирішення проблем різних сфер суспільного життя.

Досягти ж глибокого розуміння цих проблем можна тільки шляхом наукового пізнання теоретичних основ, організаційно-правового забезпечення та технології нормотворчості представницьких органів місцевого

самоврядування. На цій підставі буде реальним свідоме вироблення заходів, які необхідні для впорядкування нормотворчості представницьких органів місцевого самоврядування в Україні, її послідовного вдосконалення [2, с.40].

У публічно-самоврядній практиці України використовуються різні нормативні акти: рішення сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради; рішення президії Київської міської, обласної ради; висновки і рекомендації постійних комісій ради; рішення виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної в місті ради; розпорядження сільського, селищного, міського голови; розпорядження голови районної у місті, районної, обласної ради; накази керівників відділів, управлінь.

Отже, безперечно, виникла нагальна необхідність дослідити особливості нормотворчої діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема рішень місцевих рад.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що на сучасному етапі за допомогою рішень місцевих рад вирішуються (регулюються) важливі питання місцевого, регіонального значення, що дає підставу стверджувати, що рішення місцевих рад, прийняті в межах встановленої законодавством компетенції, є окремим специфічним джерелом муніципального права [3, с.29].

З метою доведення цієї позиції необхідно проаналізувати загальні та специфічні ознаки рішень місцевих рад та їх особливості, як джерела муніципальної нормотворчості.

Для нормативних актів місцевого самоврядування характерні як загальні видові ознаки, так і спеціальні, властиві виключно цим правовим нормам. Наведемо найбільш поширену їх класифікацію [4, с. 566–567].

Нормативний акт місцевого самоврядування має вольовий та локальний характер. У ньому виражені у концентрованій формі соціальні інтереси — інтереси такої локальної спільності, як територіальна громада. Локальний інтерес є основою генезису муніципальної влади. Саме територіальна громада спроможна виробляти характерні інтереси та реалізовувати їх на локальному рівні як безпосередньо, так і через органи і посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема й у формі правових актів місцевого самоврядування. Отже, можна говорити про пряме (безпосереднє) вираження волі та опосередковане вираження волі місцевого населення під час прийняття правових актів місцевого самоврядування.

Публічно-владний характер правових актів місцевого самоврядування. Публічно-владний характер мають ті правові акти місцевого самоврядування, які видаються його суб'єктами в односторонньому порядку та містять обов'язкові (нормативні або ненормативні) приписи. Вони — результат волевиявлення суб'єктів місцевого самоврядування — носіїв відповідних публічно-владних повноважень (територіальних громад, місцевих рад, сільських, селищних, міських голів тощо).

Юридична обов'язковість правових актів місцевого самоврядування

означає обов'язковість суб'єктів, яким адресована і приписи, що містяться у цих актах, та які підпадають під сферу дії цих приписів, мають суворо дотримуватися та виконувати їх.

Законність правового акта місцевого самоврядування припускає наявність у правовому акті органа чи посадової особи місцевого самоврядування мети, яка не суперечить закону, що відображає інтереси територіальної громади.

Підзаконність правових актів місцевого самоврядування означає, що він повинен відповідати усім вимогам законів та інших актів вищих органів як за змістом, так і за порядком видання і формою закріплення.

Конституційність правових актів місцевого самоврядування припускає не тільки відповідність їхніх норм Конституції України, а й здатність місцевого самоврядування бути конституційною правовою формою управління на території, на яку поширюється юрисдикція відповідної територіальної громади, і реальність правових приписів, що містяться у правовому акті, з урахуванням права жителів на місцеве самоврядування, і можливість здійснення права місцевого самоврядування як безпосередньо, так і опосередковано.

Ефективність правових актів місцевого самоврядування пов'язана насамперед з головною метою організації місцевого самоврядування – підвищенням якості життя, задоволенням потреб і запитів місцевих жителів.

Компетентність правових актів місцевого самоврядування визначається за допомогою Конституції, законів і правових актів підзаконного характеру, що містять правові норми, які визначають межі (рамки) компетенції суб'єктів, що беруть участь у місцевому самоврядуванні.

Доцільність правових актів місцевого самоврядування означає, що вони повинні бути спрямовані на виявлення важливих потреб населення, встановлення пріоритетів, визначення стандартів послуг, які повинні надаватися, та пошук оптимальних способів забезпечення цих стандартів.

Загальнообов'язковість правових актів місцевого самоврядування полягає у тому, що вони є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами, яким вони адресовані.

Отже, істотними ознаками правових актів місцевого самоврядування, що відображають їх правову природу, слід вважати їхні вольовий та публічно-владний характер, конституційність, законність, ефективність, компетентність, загальнообов'язковість та доцільність.

Перед місцевими радами стоїть нагальне завдання – запровадити правові механізми участі громадян у процесі вирішення питань місцевого значення. Відсутність таких документів сьогодні породжує численні конфлікти, призводить до неузгодженостей, які значною мірою перешкоджають налагодженню нормального життя громади і розвитку самоврядних процесів [5, с. 162].

Тому, безперечно, подальший розвиток локальної нормотворчості територіальних громад як основних суб'єктів місцевого самоврядування

сприятиме зміцненню правового статусу цих інститутів, удосконаленню механізму реалізації їх функцій, забезпечить ефективний розвиток та функціонування системи місцевого самоврядування. Розвиток місцевого самоврядування – необхідна передумова демократизації суспільного життя, децентралізації управління, наближення влади до її джерела – народу та становлення громадянського суспільства. В Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, прийнято низку базових нормативно-правових актів, які регулюють діяльність його органів, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування.

Література:

1. Муниципальное право : учебник для юридических вузов; отв. ред. А.И. Коваленко. – М. : Новый Юрист, 1997. – 432 с.
2. Земцов А.В. Политология : учебник / А.В. Земцов, Р.Т. Мухаев. – М. : Книга сервис, 2003. – 276 с.
3. Барський В.Р. Нормотворчість представницьких органів місцевого самоврядування : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.02. / В.Р. Барський. – Одеса, 2006. – 221 с.
4. Баєва Л.В. Проблеми розробки проектів рішень місцевих рад : теоретичні та прикладні аспекти / Л.В. Баєва // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 101–105.
5. Томкіна О.О. Акти Кабінету Міністрів України : теоретичні засади видання та реалізації : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.О. Томкіна. – К., 2005. – 195 с.

Кулик Т.О., к.ю.н. (м. Київ, Україна)

ОПТИМІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СТОЛИЦІ УКРАЇНИ

Слід зазначити, що вітчизняними науковцями приділяється багато уваги дослідженню питань, які тією чи іншою мірою пов'язані з організаційним забезпеченням взаємодії публічних органів влади в цілому і місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування зокрема. Проте у зазначених роботах не розкривається саме поняття «організаційне забезпечення взаємодії». Як правило, воно використовується як таке, що не потребує спеціального тлумачення.

У теорії державного управління усталилася думка, що «організаційна взаємодія – сукупність процесів і дій, що відображають змістову сторону

організаційно-управлінських відносин і зв'язків між індивідами й соціальними групами незалежно від сфери і видів їхньої життєдіяльності, а також від рівня соціальної організації суспільства. Організаційна взаємодія розглядається у двох значеннях: у широкому – це комплексний взаємозв'язок елементів соціальної системи та її організаційної структури управління при взаємоузгоджених відносинах із зовнішнім середовищем; у вузькому – це взаємовигідні та узгоджені за цілями, часом, місцем і ресурсами зв'язки індивідів як суб'єктів організаційно-управлінської та господарської діяльності (фізичні, юридичні й посадові особи) усередині соціальних об'єктів [1, с. 426].

Розглядаючи оптимізацію організаційного забезпечення взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування є сенс зазначити, що Конституція України в питаннях місцевого значення є політико-правовим документом, вона визначила тільки концептуальні принципи щодо його здійснення. Решту ж питань його розбудови і становлення вона залишила для регулювання окремими законами. Це випливає зі змісту п. 15 ст. 92 Основного Закону нашої країни, яким передбачено, що тільки законами України визначаються засади місцевого самоврядування [2]. Ця концептуальна норма знайшла своє відображення в ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 р. [3] Безумовно, це не єдиний і не останній крок до вдосконалення правового поля інституту місцевого самоврядування. Право міських рад вирішувати питання ліквідації районних у містах рад заперечується системним аналізом відповідних положень розділу IX – «Територіальний устрій України» та розділу XI – «Міське самоврядування» Конституції України. Йдеться насамперед про те, що відповідно до ст. 133 Основного Закону нашої країни [2], райони в містах є складовими елементами системи адміністративно-територіального устрою, відповідно до якої і повинна будуватися система територіальної організації державної влади в Україні. Це відображається в тому, що держава, здійснюючи поділ державної території на відповідні адміністративно-територіальні одиниці, паралельно засновує в них відповідні органи державної влади та/або органи місцевого самоврядування, які покликані здійснювати її завдання і функції на місцях, що має фіксуватися в Конституції і законах України. Практично це означає, що система органів місцевого самоврядування має бути узгоджена із системою адміністративно-територіальних одиниць, що визначена безпосередньо в Конституції України [4, с. 167–168].

Міське самоврядування в містах із районним поділом має пов'язуватися не лише з міськими, а й із районними в містах територіальними громадами, які повинні поряд із територіальними громадами сіл, селищ, міст визнаватися первинними елементами системи місцевого самоврядування в Україні [5]. І це безпосередньо стосується столиці України – м. Києва.

Організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні представлено системою суб'єктів, уповноважених згідно з Конституцією

України здійснювати та гарантувати місцеве самоврядування в нашій державі. До системи суб'єктів, що здійснюють організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні, належать: народ України, держава та її органи, суб'єкти місцевого самоврядування. У цьому аспекті важливим елементом організаційно-правового забезпечення місцевого самоврядування в Україні є й місцеві органи виконавчої влади, яким згідно з ст. 118 Основного Закону нашої держави районні та обласні ради делегують окремі повноваження [6, с. 720].

Для пошуку шляхів оптимізації організаційного забезпечення взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в столиці України – м. Києві, необхідним є з'ясування сутності цього поняття.

Виділяють структурний, нормативний та процесний підходи організаційного забезпечення. Так, при застосуванні структурного підходу «організаційне забезпечення» визначають як сукупність документів, що встановлюють організаційну структуру, права та обов'язки користувачів та експлуатаційного персоналу автоматизованої системи в умовах функціонування, перевірки та забезпечення роботоспроможності автоматизованої системи [7]; як структуру управління на конкретному підприємстві, а також в межах цієї структури функції та завдання відповідних служб та відомств [8]; положення, інструкції, накази, кваліфікаційні вимоги та інші документи, що регламентують організаційну структуру роботи системи, і їх взаємодію з комплексом засобів системи [9].

Нормативний підхід дає визначення «організаційного забезпечення» як узгодження за місцем, часом і метою сумісне функціонування окремих виконавців, колективів і технічних засобів. Воно повинно здійснюватися і регулюватися деякими правилами взаємодії, які утворюють правовий та моральний кодекс і складають основу правового забезпечення [10].

Так званий процесний підхід «організаційного забезпечення» – це сукупність заходів, що проводяться суб'єктом управління, які організовано у відповідності до чинного законодавства щодо реалізації об'єктом управління прийнятого управлінського рішення в умовах конкретної оперативної обстановки, що склалася [11]; або це створення всіх необхідних умов для нормального функціонування, забезпечення кадровими, фінансовими, матеріально-технічними та іншими ресурсами [12].

Що стосується організаційного забезпечення взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в м. Києві, то його можна визначити як сукупність необхідних умов для нормальної ефективної співпраці даних органів, а саме забезпечення кадровими, фінансовими, матеріально-технічними та іншими ресурсами. Таким чином, оптимізацію організаційного забезпечення взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в м. Києві можна визначити як сукупність необхідних умов для ефективної співпраці цих органів, що полягає в безпосередньому їх забезпеченні кадровими, фінансовими, матеріально-технічними та іншими ресурсами.

Для оптимізації організаційного забезпечення взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в м. Києві важливим є чітке визначення територіальної основи для діяльності цих органів. Що стосується міста Києва, ми погоджуємося з необхідністю функціонування в столиці Київської міської ради її виконавчого органу – Київської міської державної адміністрації. Проте поєднання в Київській міській державній адміністрації функцій місцевої державної адміністрації та виконавчого органу міської ради, має бути організовано шляхом розробки урядом рекомендованої внутрішньої структури, поклавши в основу виконання структурними підрозділами цього органу окремо взяті повноваження місцевої державної адміністрації та окремого виконавчого комітету.

Також вважаємо за необхідне саме для столиці України передбачити функціонування районних у місті Києві рад та районних у місті Києві державних адміністрацій.

Форми оптимізації організаційного забезпечення взаємодії місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування в м. Києві мають спиратися на Конституцію України і знаходити своє закріплення на законодавчому рівні в цілому ряді нормативно-правових актів і, в першу чергу, Законі України «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р.

Література:

1. Енциклопедія державного управління : у 8 т. – Т. 2 : Методологія державного управління / [наук.-ред. колегія : Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін.]. – К. : НАДУ, – 2011. – 692 с.
2. Конституція України : чинне законодавство станом на 3 березня 2014 р. : (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. – 64 с.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія / В.І. Борденюк. – К. : Парламентське видавництво, 2007. – 576 с.
5. Борденюк В. Деякі проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування у містах з районним поділом / В. Борденюк // Право України. – 2001. – № 2. – С. 53–57.
6. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник. / За заг. ред. проф. А.Ю. Олійника. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 554 с.
7. Моисеенко Е. В. Информационные технологии в экономике : учеб. пособ. [Електронний ресурс] / Е.В. Моисеенко, Е.Г. Лаврушина ; ред. М.А. Касаткина. – Владивосток : ВГУЭС, 2004. – 246 с. – Режим доступу : http://abc.vvsu.ru/Books/up_inform_tehnot_v_ekon/page0009.asp.

8. Тенденції застосування інформаційних технологій. Процеси інформатизації. Структура забезпечення інформаційної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-7583-7.html>.

9. Андреева В. И. Организационное обеспечение работы с кадровой документацией [Електронний ресурс] / В.И. Андреева // Справочник кадровика. – 2009. – № 3. – С. 77–85. – Режим доступу : <http://www.ippnou.ru/print/008122/>

10. Организационные средства дистанционного обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://distancionnoeobuchenie.com/organizacionnye-sredstva-distancionnogo-obucheniya/#more-193>

11. Кардашевский В.В. Административно-правовое и организационное обеспечение исполнения управленческих решений штабными подразделениями органов внутренних дел : по материалам Главного управления внутренних дел г. Москвы [Електронний ресурс] / В.В. Кардашевский. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/administrativno-pravovoe-i-organizatsionnoe-obespechenieispolneniya-upravlencheskikh-reshen>.

12. Понятие, принципы и основные направления организационного обеспечения деятельности судов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://opokar.peterlife.ru/law-enforcement-organ/Index31.htm#1>

РОЗДІЛ 5

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ

Житник О.О., к.ю.н. (м. Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ

В наші дні процес глобалізації впливає на суспільні відносини, які в повній мірі залежать від демократичного розвитку держав. Рівень реального захисту права людини впливає на об'єктивну оцінку демократичної діяльності держави. Такий взаємозв'язок є не випадковим з огляду на статус людини в суспільстві та реалізацію її прав. Держава має прагнути до позитивних змін у суспільному житті, спрощувати порядок реалізації прав людини та забезпечувати всебічне їх дотримання.

Права та свободи людини, їх розвиток пов'язані, в першу чергу, з визначенням концепції правової держави та обумовлюється системою державних заходів економічного, політичного і правового характеру. Масштаби визнання захищеності прав і свобод громадян у державі обумовлюються шляхом її соціально-економічної організації, ступенями соціального розвитку, гуманізації та демократизації. Кожному типу історичного розвитку прав властиве своє юридичне визначення людини як суб'єкта права [1, с. 11]. Нині процеси розвитку людства вказують на те, що ключовою проблемою країн, які входять до будь-якої правової системи, є розвиток та становлення в них інституту прав особи. З іншого боку, сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації – тобто всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає наближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері прав особи [2, с.8].

Нещодавні зміни, які відбулися у зв'язку з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [5], зокрема розширили права осіб щодо захисту їх прав введенням інституту конституційної скарги. Тобто, у правовому регулюванні введено нове поняття способу оскарження, який є досить поширеним у демократичних країнах.

Новий інститут захисту прав людини передбачає право на звернення з конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні

засоби юридичного захисту вичерпано. Використане у цій нормі словосполучення «остаточне судове рішення», на нашу думку, значно розширює можливості особи для реалізації свого права на захист, не обмежуючи його інстанційно. Остаточне може бути інтерпретоване як таке, що набрало законної сили, що законодавчо набуває такого статусу вже після апеляційного розгляду. Таке правове регулювання в повній мірі є елементом забезпечення принципу справедливості.

Прийняття права як рівності, рівної міри свободи людей включає в себе і розуміння справедливості, а це, в свою чергу, вказує на проблеми співвідношення понять «право» і «закон». У контексті розуміння права і закону входить поняття справедливості. Так, право за визначенням справедливе, а справедливість – його невід’ємна внутрішня риса. Право – це носій справедливості в соціальному середовищі [1, с. 12].

Розуміння цього принципу закладається в основу будь-якого судового рішення, у тому числі в рішення Конституційного Суду України.

Наукова класифікація рішень єдиного органу конституційної юрисдикції вказує на їх правову природу. Виділяють наступні їх види: 1) акти, прийняті за результатами розгляду судових справ (підсумкові акти); 2) процедурні (процесуальні) акти; 3) внутрішньоорганізаційні акти (нормативні та індивідуальні); 4) оперативні акти (акти про затвердження, зміну або скасування внутрішньоорганізаційних актів, акти про внесення редакційних змін до підсумкових актів тощо). При цьому характерною особливістю підсумкових актів Конституційного Суду України є наявність правових позицій – прецедентних норм права, які містять правові приписи щодо правильного розуміння змісту конституційних і законодавчих норм, а також правові принципи та інші положення, сформульовані Конституційним Судом України на підставі тлумачення Конституції та законів України й покладені в основу вирішення того чи іншого питання в межах конституційного провадження [4, с. 7].

Новий вид правового регулювання – індивідуального конституційного оскарження – створить нову практику напрацювання правових позицій Конституційним Судом України. Ці рішення визначатимуть особливий порядок їх застосування та певні правові наслідки для суб’єктів спірних правовідносин.

Крім того, сучасні наукові дослідження розкривають питання захисту прав людини через призму процесу глобалізації. Враховуючи цей процес, поняття прав особи у науковій літературі розглядається в об’єктивному та в суб’єктивному значеннях, тобто, з одного боку, як система міжнародних та національних правових норм, що встановлюють правовий статус людини і закріплюють її положення, правила взаємовідносин між людьми, відносини особи та держави, а з іншої сторони, як можливість, яка належить конкретній особі і передбачена правовою нормою, і діяння, що захищене державою [2, с. 8].

Питання захисту прав людини тісно пов'язані з реальним механізмом їх забезпечення. Такий механізм визначають як єдине, цілісне і якісно самостійне явище правової системи, яке є комплексом взаємозв'язаних і взаємодіючих передумов, засобів та умов, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод [3, с. 6].

Одними із суб'єктів забезпечення реалізації прав і свобод людини є органи конституційної юрисдикції, які в своїх рішеннях, формулюючи правові позиції, забезпечують розвиток конституційно-правової доктрини. В своїх рішеннях вони наголошують на необхідності ефективного здійснення права на конституційне правосуддя в цілях захисту конституційних прав шляхом звернення в Конституційний Суд. Реалізація цього права не повинна залежати ні від яких обставин, не залежних від волі зацікавленої особи [6].

Проте захист прав людини залежить від їх змісту і такі права не можуть бути визначені як їх порушення без контекстуального наповнення цих прав. Будучи широкими за своїм змістом, права залежать від об'єктивних умов їх реалізації (певні суб'єкти захисту прав, обсяг прав, умови їх забезпечення тощо). Так, наприклад в одному з рішень Конституційного Суду Республіки Корея було визнано конституційним положення Закону про захист неповнолітніх, які обмежують постачальників онлайн-гри, що дає доступ до підлітків у нічний час та введення кримінального покарання за його порушення [7].

Тобто, йдеться про становлення певних конституційно-правових закономірностей, що можуть бути використані не тільки Конституційним Судом, що ухвалив рішення, а й забезпечувати формування конституційної доктрини щодо захисту прав людини.

У кінцевому підсумку реальне забезпечення реалізації захисту прав людини в більшій мірі залежить від суспільних інтересів, що є виправданим з точки зору підтримання балансу інтересів держави, суспільства та окремої особи. Дотримання такого балансу засвідчуватиме підтримання принципу справедливості як складової верховенства права.

Література:

1. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / І.Л. Бородін; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 38 с.
2. Васецький В.Ю. Доктрина прав людини в романо-германській правовій системі : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.Ю. Васецький ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К., 2006. – 20 с.
3. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / К.Г. Волинка ; НАН України; Ін-т держави і права.М.Корецького. – К., 2000. – 16 с.

4. Мазур М.В. Акти органів судової влади ім. В як джерело конституційного права України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / М.В. Мазур; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.

5. Проект закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 3524 від 25 листопада 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://w1.rada.gov.ua/pls/zweb2webproc4_1?pf3511

6. Рішення Конституційного Суду Республіки Вірменія від 15 квітня 2008 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis/eng/eur/arm/arm-2008-1-005>

7. Рішення Конституційного Суду Республіки Корея від 24 квітня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.codices.coe.int/NXT/gateway.dll/CODICES/precis%20ongoing/eng/asi/kor/kor-2015-3-007>

*Бабак М.А., студент (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Філей Ю.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ДОДАТКОВА ПРАВОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ

Україна проголошена правовою державою, де визнається та діє принцип верховенства права, відповідно права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Пріоритетним завданням для держави є захист прав та свобод людини і громадянина. Особливу роль у механізмі захисту прав людини відіграє Конституційний суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні [1, с. 5–6].

Слід звернути увагу на те, що громадяни наділенні обмеженим доступом до конституційної юрисдикції. Тому піднята тема є актуальною для України в контексті проведення конституційної реформи в Україні, метою якої є вдосконалення змісту Конституції, зокрема модернізації механізму захисту прав і свобод людини і громадянина.

Українська конституційно-правова наука у цілому погоджується з тим, що впровадження конституційної скарги є нагальним завданням розвитку вітчизняного конституціоналізму. Розуміння необхідності конституційної скарги так чи інакше розглядається у межах двох взаємопов'язаних напрямків: конституційна скарга як гарантія прав людини і конституційна скарга як інститут демократичної правової держави [2]. У своєму коментарі член Конституційної Комісії В. Кравчук наголосив, що інститут конституційної

скарги, запровадження якого передбачається проектом змін до Конституції в частині правосуддя, покликаний стати додатковою правовою гарантією захисту прав та інтересів громадян [3].

Відповідно до чинного законодавства фізична й юридична особа може ініціювати конституційне провадження щодо захисту прав і свобод шляхом конституційного звернення. Відповідно до ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційне звернення визначається як письмове звернення про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України, з метою забезпечення реалізації чи захисту прав та свобод людини і громадянина. Право на звернення надано громадянам України, іноземцям, апатридам і юридичним особам [1, с.35–37].

В зазначеному законі передбачається можливість особи, чії конституційні права були порушені діями з боку державної влади, реалізувати своє конституційне право на захист шляхом звернення до Конституційного Суду через представницькі органи влади. Тобто, через Президента України та омбудсмана, які є гарантами прав і свобод людини і громадянина. Як показує практика, цей механізм є недосконалим та неефективним. Наведене свідчить про те, що безпосереднє звернення фізичних та юридичних осіб до Конституційного Суду України, можливе лише при необхідності офіційного тлумачення Конституції та законів України, а щодо захисту порушених прав та свобод є обмеженим представницькими органами. Виходячи з постановки проблеми можливо сказати, що на сьогодні не має правового інструменту для захисту прав та свобод пересічного громадянина. Тому, запровадження саме інституції конституційної скарги, надасть можливість забезпечити дійсно ефективного доступу громадян до Конституційного Суду України з метою здійснення справедливого правосуддя та сприятиме встановленню правової держави та розбудови громадського суспільства [4].

Підґрунтям для дослідження є аналіз та виявлення загальних та окремих ознак міжнародних інститутів конституційної скарги, що можуть бути взяті до уваги при розробці української моделі конституційної скарги. Досліджуючи досвід іноземних держав варто зазначити, що правом звернення з конституційною скаргою наділенні фізичні особи та юридичні особи, громади та об'єднання громадян (Австрія, Німеччина). Суб'єкти чії права були порушені можуть безпосередньо звертатися до органів конституційно-юрисдикції з приводу порушених прав чинними законами, актами державної влади, діями а посадових осіб та ін. (2а ст. 93 «Про Федеральний Конституційний Суд») [5, с. 187–188].

Конституція Швейцарської Конфедерації від 18.04.1999 року закріплює повноваження Союзного Суду щодо розгляду скарг на порушення конституційних прав у пункті а ч. 1 ст. 189 Конституції Швейцарії. Слід зазначити, що підставою подання конституційної скарги в Швейцарії є

порушення виключно тих прав особи, котрі закріплені Конституцією цієї держави.

У Королівстві Іспанії діє так звана «процедура ампаро», що закріплена у пункті 2 ст. 53 Конституції Іспанії та носить виключно індивідуальний характер. Конституційний суд Іспанії розглядає скарги про посягання на основоположні права від фізичних осіб, юридичних осіб, захисників народу та прокурора.

Досить цікавим є досвід Польщі у використанні конституційної скарги в механізмі захисту прав людини. Конституцією Республіки Польща від 02.04.1997 року закріплено інститут конституційної скарги та повноваження Конституційного трибуналу з розгляду конституційних скарг (ст. 79, ст. 188, ст. 191 Конституції Польщі). Суб'єктами подання конституційних скарг у цій країні є фізичні особи (громадяни, іноземці, апатриди) та юридичні особи приватного права. Підставою подання конституційної скарги є порушення конституційних прав заявника. Щодо предмета скарги – ним є закон чи інший нормативно-правовий акт, яким порушено права заявника [6, с.33–38].

Досліджуючи досвід іноземних держав варто зазначити, що право подачі конституційної скарги прямо зазначається в нормах Конституції та законодавстві відповідної країни. Заявник повинен оформити відповідне конституційне звернення до встановлених вимог, насамперед, обґрунтувати та документально підтвердити порушене право у разі застосування актів державної влади чи дії посадових осіб та подати у визначенні терміни.

Отже, за допомогою конституційної скарги людина не лише реалізовує свої права, а стає учасником удосконалення законодавства. Тому, сьогодні в умовах реформації необхідно активізувати підвищення правової свідомості громадян та запровадити інституцію конституційної скарги, яка дасть можливість забезпечити рівний та ефективний доступ громадян до конституційної юрисдикції України з метою захисту основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Література:

1. Тихий В.П. Конституційний Суд України. Наукове-практичне видання / В.П. Тихий. – К., 2007. – 64 с.
2. Гультай М.М. Ідея конституційної скарги у сучасній конституційно-правовій доктрині України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/85.pdf
3. Кравчук В. Конституційна скарга – це додаткова правова гарантія захисту прав та інтересів громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.gov.ua/news/item/id/907>
4. Радзієвська В.В. Конституційна скарга як важлива форма захисту прав і свобод людини [Електронний ресурс] – режим доступу

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24301/20-Radzievska.pdf?sequence=1>

5. Лотоцька М.І. Інститут Конституційної скарги в Німеччині та можливість його запровадження в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наука та практика сучасної юриспруденції». – Х. : ФОП Бровін ОВ., 2016 – С. 187–188.

6. Шаповалова К.Г. Конституційна скарга у механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина / К.Г. Шаповалова // Наше право. – 2014. – №4. – С. 33–38.

Буканов Г.М., к.політ.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ КОНСТИТУЦІЙНОЮ ЮСТИЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Конституційна юстиція як інститут конституційного права з'явилась у результаті виокремлення правозахисної функції в діяльності органів конституційного контролю, які, в свою чергу, були створені в результаті утвердження в конституційних системах відповідних країн принципів правової держави та верховенства права. Щодо України, як правової держави, то в ній людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю.

Конституційна юстиція в Україні фактично є реальним інститутом конституційного права, але ще тільки поступово, за останні кілька десятиліть, стає універсальним правовим інструментом для громадян. Правозахисна функція держави та її органів, зокрема Конституційного Суду України, ще не отримала належного визнання та закріплення. Однією з причин цієї проблеми є те, що така функція не має достатнього наукового обґрунтування в юридичній літературі.

Особливу роль щодо захисту прав і свобод людини і громадянина відіграє Конституційний Суд України при вирішенні питань щодо конституційності міжнародних договорів та законопроектів про внесення змін до Конституції України та визнання неконституційними законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України. Саме Конституційний Суд України визнає ці акти, або окремі їх положення неконституційними, якщо вони не відповідають Основному Закону, тим самим захищаючи права і свободи людини і громадянина.

У статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» закріплено право громадянина України, іноземця, особи без громадянства та юридичної особи на звернення до Конституційного Суду України з метою захисту своїх порушених прав. Формою реалізації зазначеного права є

конституційне звернення – письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

В Україні, за весь період своєї діяльності Конституційного Суду України за конституційними зверненнями громадян лише кожне десяте конституційне звернення громадянина України отримувало відповідне офіційне тлумачення. За результатами розгляду конституційних звернень у переважній більшості приймаються відмови у відкритті проваджень або провадження взагалі припиняються з тих чи інших причин.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що інститут конституційної скарги є, в першу чергу, винаходом європейської демократії. Протягом трьох останніх десятиліть європейська конституційна юстиція всіляко сприяла громадянам, які вирішили захищати свої права в конституційних судах, і не в останню чергу тому, що суди поступово набували більшої самостійності щодо інших гілок влади.

Сутність інституту конституційної скарги зводиться до права фізичних та юридичних осіб письмово звертатися до органів судового конституційного контролю з проханням про перевірку конституційності законів та інших правових актів, якими порушуються чи обмежується їхні конституційні права і свободи.

Основним завданням запровадження в Конституції України інституту конституційної скарги, її предметом мають стати визначені питання конституційності законів, постанов Верховної Ради України, нормативних актів Президента України та Кабінету Міністрів України, тобто все те, що знаходиться сьогодні поза сферою повноважень національної системи судів загальної юрисдикції.

Таким чином, основною формою захисту прав людини і громадянина в Україні відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» на сьогодні є інститут конституційного звернення. Існуючі форми звернення до Конституційного Суду України не дозволяють на достатньому рівні забезпечувати захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. Вирішення даної проблеми полягає у запровадженні інституту конституційної скарги, який буде ефективним засобом забезпечення прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

Особливостями інституту конституційної скарги в Україні є: суб'єктами права на звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України мають стати фізичні або юридичні особи, чиї права порушені або обмежені; предметом конституційної скарги мають бути правові акти, перевірка конституційності яких віднесена до повноважень Конституційного Суду України; правовий акт, який оскаржується, має порушувати встановлені Конституцією України права і свободи людини і громадянина; порушені в конституційній скарзі питання повинні мати загальне значення; правовий акт, що оскаржується, повинен бути застосований або підлягати застосуванню в конкретній справі, розгляд якої завершено або розпочато в суді або іншому органі державної влади, який застосовує такий акт; за конституційною скаргою Конституційний Суд України прийматиме рішення, яке буди мати преюдиціальний характер, а отже, особа, яка звертається до Конституційного Суду із конституційною скаргою, має можливість захистити порушені неконституційними правовими актами права широкого кола осіб.

Крестовська Н.М., д.ю.н., проф. (м. Одеса, Україна)

РЕФОРМУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ В СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Євроінтеграція України має значущу гуманітарну складову, одним з пріоритетів якої є зміна парадигми у ставленні українського суспільства до наймолодших своїх членів – дітей. У плані реформування системи ювенальної юстиції це означає, по-перше, слідування рекомендаціям Ради Європи щодо створення системи юстиції, дружньої до дитини, по-друге, імплементацію рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються прав дитини у конфлікті з законом, по-третє, апроксимацію системи національної ювенальної юстиції до стандартів права Європейського Союзу, зокрема, Директиви Європейського Парламенту та Ради від 16 березня 2016 р. «Про процедурні гарантії для дітей, які підозрюються або обвинувачуються у кримінальному процесі».

«Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів», схвалені Рекомендацією CM/Rec (2008) 11 Комітету Міністрів Ради Європи 5 листопада 2008 року, містять рекомендації щодо усіх компонентів та етапів у кримінальному провадженні, відбування неповнолітніми кримінальних покарань та реалізації альтернативних нев'язничих санкцій. Важливо, що самі Правила визнані такими, що мають постійно оновлюватися. Таким новим підходом до юридичної відповідальності неповнолітніх стали «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої до дитини», ухвалені Комітетом Міністрів Ради Європи у листопаді 2010 р.

Юстиція, дружня до дитини – це система юстиції, яка гарантує повагу до прав дитини та ефективну їх імплементацію на найвищому з усіх можливих рівнів. Її адресатом та «клієнтом» є не тільки дитина-правопорушник (що властиве ювенальній юстиції), але й дитина, яка перебуває на межі правомірної поведінки та правопорушення, дитина – жертва злочину, дитина – свідок злочину, взагалі кожна дитина, яка потребує правового вирішення її складної життєвої ситуації.

На перше місце тут поставлений *принцип участі* дитини у вирішенні справи, яка її стосується – один з чотирьох фундаментальних принципів Конвенції ООН про права дитини. Принцип участі у рамках юстиції, дружньої до дитини, означає право дитини: бути поінформованою про свої права; мати доступ до суду; отримати юридичну консультацію та бути вислуханою у ході процесу, до якого дитина залучена. Цей принцип означає також повагу до точки зору дитини, зрозуміло, з урахуванням рівня її зрілості та здатності висловити свою думку.

Принцип дотримання найкращих інтересів дитини також відноситься до фундаментальних засад Конвенції ООН про права дитини. Юстиція, дружня до дитини, інтерпретує його таким чином. Кожна справа, до якої залучена дитина, має бути оцінена з урахуванням її інтересів, причому при оцінюванні інтересів дитини, погляди та думки дитини мають бути належним чином враховані. Усі права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне ставлення мають поважатися протягом усього провадження. Усіма установами юстиції має бути прийнятий комплексний підхід, щоби належним чином врахувати усі інтереси, що можуть опинитися під загрозою, включно психологічне та тілесне здоров'я, правові, соціальні та економічні інтереси дитини. Зокрема, до дитини-правопорушника мають застосовуватись не тільки обмеження та покарання. Такій дитині має надаватись правова, соціальна, психологічна допомога, мають бути забезпечені її права на охорону здоров'я, на отримання освіти тощо.

Сутність *принципу поваги до гідності дитини* полягає у тому, що з дітьми в системі юстиції мають поводитися з турботою, співчуттям, чесно та з повагою впродовж будь-якої процедури або справи, зі спеціальною увагою до їх особистої ситуації, благополуччя та специфічних потреб та з повагою до їхньої фізичної та психічної цілісності. Належне поводження має надаватись дітям незалежно від причини, через яку вони увійшли в контакт з юридичними та неюридичними процедурами або іншим втручанням та безвідносно їхнього правового статусу та дієздатності у будь-якій процедурі або справі.

Інакше кажучи, юстиція, дружня до дитини, має однаково уважно ставитись до потреб, інтересів, поглядів дитини-правопорушника, дитини-потерпілого, дитини-свідка, взагалі – до будь-якої дитини, що потребує правової та соціальної допомоги. Для дитини-потерпілого та дитини-свідка мають бути створені усі умови для запобігання їхньої вторинної віктимізації. Прикладом таких особливих процедур, здатних запобігти травмуванню дитини, потерпілої від насильницького злочину, є проведення її допиту в режимі відеоконференції, коли дитина перебуває не в залі суду, а в сусідньому

приміщенні і спілкується виключно з суддею за посередництвом відеоапаратури. Таким чином, вона не бачить обличчя насильника і не отримує додаткових негативних емоцій від контакту з ним.

Режим юстиції, дружньої до дитини, передбачає, що права дітей мають бути захищені від дискримінації з будь-якої підстави, такої як стать, раса, колір шкіри або етнічна належність, вік, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, соціально-економічне становище, статус батьків, зв'язок з національною меншиною, майно, походження, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність або інший статус.

І, нарешті, *принцип верховенства права* повністю застосовується до дітей так само як до дорослих. Він має діяти в усіх судових, позасудових та адміністративних провадженнях. Вимоги законності, справедливості, презумпція невинуватості, право на правову допомогу, на доступ до суду та право на апеляцію мають бути гарантовані дітям так само як і дорослим і не можуть бути зменшені або скасовані під приводом кращих інтересів дитини. Крім того, діти повинні мати право доступу до ефективного механізму подання скарг.

Сприяння виконанню країнами Ради Європи положень «Керівних принципів щодо юстиції, дружньої до дитини» визначено як один з п'яти пріоритетів нової Європейської Стратегії щодо прав дітей, схваленої конференцією, що відбулась 5-6 квітня 2016 р. у Софії. Безперечно, це стосується і України.

Другим напрямом євроінтеграції у сфері ювенальної юстиції щодо України є врахування у практиці дії правоохоронних та судових органів рішень Європейського суду з прав людини. Зокрема, це рішення у справах *Stoica v. Romania*, no. 42722/02, 04 March 2008, *Darraj v. France*, no. 34588/07, 04 November 2010, *Ciğerhun Öner v. Turkey* (no. 2), no. 2858/07, 23 November 2010, в яких було встановлено факти жорстокого поводження з неповнолітнім з боку поліції і, відповідно, порушення статі 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У справах *Selçuk v. Turkey*, no. 21768/02, 10 January 2006, *Güveç v. Turkey*, no. 70337/01, 20 January 2009, *Çoşelav v. Turkey*, no. 1413/07, 09 October 2012 Судом встановлено порушення статті 5 Конвенції, а саме – незаконне утримання неповнолітніх під вартою, в тому числі разом з дорослими, що в останньому випадку призвело до суїциду неповнолітнього. Варто відмітити наявність принаймні одного рішення проти України: у справі *Ichin and Others v. Ukraine*, 28189/04 & 28192/04, 21 December 2010, в якому теж констатовано порушення права дитини на свободу (неповнолітні були затримані і перебували у приймальнику-розподільнику протягом місяця незважаючи на визнання своєї провини та нетяжкості правопорушення). Відмітимо, що в усіх указаних справах простежується порушення принципу пропорційності застосування насильства у реагуванні на правопорушення, який щодо неповнолітніх має дотримуватись без будь-яких винятків (так, неприпустимим є застосування фізичної сили та наручників щодо затриманого неповнолітнього).

Третій напрям реформування ювенальної юстиції в дусі євроінтеграційних процесів – це її наближення до стандартів Європейського Союзу, зокрема, відповідність норм законодавства, інституцій та, найголовніше, правоохоронної та судової практики Хартії основних прав ЄС (ключовими тут є статті 4, 6, 47, 48, 49). Беручи до уваги «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої до дитини» 16 березня 2016 року Європейський парламент та Європейська Рада ухвалили Директиву «Про процедурні гарантії для дітей, які підозрюються або обвинувачуються у кримінальному процесі», за якою протягом наступних трьох років держави-члени мають впровадити в життя положення цієї Директиви.

На сьогодні відмітні значні зрушення у реформуванні ювенальної юстиції в Україні в напрямку її просування до юстиції, дружньої до дитини. Зокрема, це стосується організаційного компоненту системи ювенальної юстиції. Новим Кримінальним процесуальним кодексом уведено ювенальну спеціалізацію прокурорів, слідчих та суддів. Як позитив у реформуванні кримінального провадження слід відмітити, зокрема, уведення методики «Зелена кімната», що застосовується до дітей віком від 4 до 14 років, а на розсуд слідчого чи суду – й у віці від 14 до 16 років, які потерпіли внаслідок учинення злочинів проти статевої свободи і недоторканості, інших злочинів насильницького характеру або стали свідками таких злочинів (хоча таких кімнат дуже і дуже мало). Створено (хоча, можливо, й не на найвищому рівні, яким, безумовно, є парламентський рівень) інститут Уповноваженого з прав дитини. Як уявляється, саме у процесі євроінтеграції ювенальна юстиція в Україні може стати ефективною системою державних, муніципальних та громадських судових, правоохоронних та правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень дітей та проти дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації.

*Волощук І.В., здобувач (м. Одеса, Україна)
Наук. кер.: Крестовська Н.М., д.ю.н., проф. (м. Одеса, Україна)*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Ефективним складником ювенальної юстиції в країнах Європи є програми з відновного правосуддя. Відновне правосуддя передбачає досягнення триєдиної мети: відновлення прав та зцілення жертви; визнання неповнолітнім правопорушником заподіяної ним шкоди і прийняття на себе відповідальності за усунення цієї шкоди; досягнення примирення між жертвою,

правопорушником і співтовариством, в якому вони живуть. На відміну від традиційного правосуддя, відновне правосуддя спрямоване насамперед на встановлення порушеної справедливості та виправлення шкоди, спричиненої злочином, тобто на відновлення порушених прав і свобод потерпілих осіб. Відновне правосуддя у справах неповнолітніх – це і виховний вплив на неповнолітнього правопорушника, і профілактика вчинення повторних правопорушень, і сприяння соціальній адаптації та реінтеграції таких неповнолітніх у суспільство. Для цілей нашого дослідження важливим є те, що концепт відновного правосуддя являє собою передумови для співпраці державних органів та громадянського суспільства у сфері захисту прав дитини та роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Концепт відновного правосуддя є філософією подолання наслідків правопорушення та відновлення існуючого правового порядку та соціального миру. Для кожного суспільства його реальні форми та методи мають вироблятися з урахуванням як національних традицій, так і зарубіжного досвіду. Зокрема, для України, що переживає процес євроінтеграції важливе значення мають, по-перше, конвенційні акти та акти спільного доробку Ради Європи та Європейського Союзу. Серед них особливо слід виділити Європейську конвенцію про здійснення прав дітей, яка закликає до сприяння здійсненню посередництва та інших засобів вирішення спорів (ст.13), а також ряд рекомендацій Ради Європи, зокрема Рекомендацію № R (87) 20 щодо реакції громадськості на підліткову злочинність, яка закликає держави переглянути законодавство і внести необхідні зміни щодо розвитку медіації у справах неповнолітніх, та Рекомендацію № R (99) 19, повністю присвячену посередництву у кримінальних справах. «Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів», схвалені Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи 5 листопада 2008 року, теж зазначають, що медіацію чи інші методи відновного правосуддя необхідно застосовувати на усіх рівнях роботи з неповнолітніми правопорушниками (пункт 12).

Концепт відновної ювенальної юстиції знаходить своє втілення у таких програмах як медіація, сімейні/групові конференції, кола правосуддя. Європейський досвід впровадження програм відновного правосуддя у практику роботи з неповнолітніми правопорушниками показує, що найбільш усталеною та технологічно відпрацьованою моделлю відновного правосуддя є медіація. Медіація як інститут кримінального процесу є спробою досягнення добровільного порозуміння (примирення) між потерпілим і правопорушником з метою відшкодування завданих матеріальних і моральних збитків за допомогою неупередженої, підготовленої для розв'язання конфлікту особи – медіатора. Метою посередництва є укладання угоди між сторонами кримінальної ситуації, змістом якої є задоволення вимог. Медіатори – не судді і не арбітри. Головна мета медіаторів (посередників) – допомогти сторонам дійти

порозуміння. Вони знімають напругу між сторонами, застосовують різні способи, завдяки яким досягнення компромісу полегшується, а укладена угода стає реальною для виконання.

Найважливішою перевагою цього способу розв'язання конфліктів є те, що обидві сторони мають можливість висловити не тільки свої очікування, а й почуття і переживання. Тут нічого не засуджується і не нав'язується зверху. Кожне прийняте рішення вимагає згоди обох сторін. Господарями медіаційного процесу є самі сторони. Медіатор сприяє їм, щоб сторони були дійсно задоволені, тобто, щоб відшкодування постраждалому було для нього достатнім і одночасно було реальним для винуватого.

В Європі різноманітні програми відновного правосуддя, і серед них – медіація правопорушника та жертви – здійснюються практично у всіх «старих» країнах ЄС і багатьох нових його членах (Австрія, Англія та Уельс, Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Угорщина, Фінляндія, Франція, Швеція) [1]. Так, у Нідерландах започатковано програму відновного правосуддя Halt (Стоп) – альтернативну міру покарання для неповнолітніх віком від 12 до 18 років, які вчинили дрібне правопорушення. Серед інших заходів вона передбачає принесення неповнолітнім правопорушником вибачень потерпілому та усунення нанесеної ним шкоди, наприклад, компенсацію потерпілій стороні або ж відшкодування нанесених збитків. Перш за все, така міра покарання спрямована на випадки вандалізму, крадіжок у магазинах та дрібних правопорушень [2, с. 69].

У Польщі справи неповнолітніх передаються на медіацію державним прокурором або судом із власної ініціативи або за згодою сторін, причому на будь-якій стадії розслідування та розгляду справи. Медіація проводиться організаціями, які працюють у соціальній сфері (наприклад, Центрами консультації та діагностики сім'ї), та індивідуальними медіаторами [3].

В Україні процес запровадження медіації в рамках кримінального процесу вже давно розпочатий. У травні 2006 року було видано Указ Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». Цим Указом передбачалося, що «... втілення потребує медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками». Утім в Україні наразі відсутній законодавчий акт у сфері позасудового врегулювання конфліктів, хоча як мінімум п'ять разів відповідний законопроект було зареєстровано у Верховній Раді. Незважаючи на відсутність законодавчої регламентації процедури медіації, Пленум Верховного Суду України ще у 2004 році своїми постановами звертав увагу на те, що суди повинні активніше залучати громадськість до вирішення питань, які виникають при розгляді справ стосовно неповнолітніх та при виконанні вироків чи інших судових рішень щодо них. У постанові рекомендується судам всіляко

підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету до судового розгляду справи досягнути примирення між неповнолітнім, який вчинив злочин, і потерпілим, – надавати таким організаціям відповідну інформацію, інформувати підсудних та їхніх законних представників про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати можливість потерпілому і обвинуваченому звертатися до цих організацій для вирішення конфлікту та досягнення примирення. Досягнення за допомогою таких громадських організацій примирення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним), відшкодування потерпілому матеріальної та моральної шкоди можуть бути підставами для закриття справи або враховані як обставини, що пом'якшують покарання [4, п. 21].

На сьогодні є актуальною Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні на 2011-2016 роки, схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011. Положення Концепції покликані сприяти розвитку відновного правосуддя стосовно неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом примирення потерпілого та правопорушника, що дасть змогу, можливо, уникнути суворого покарання, яке в більшості випадків негативно впливає на психіку неповнолітніх правопорушників [5].

Сьогодні концепт відновного правосуддя щодо неповнолітніх діє в Україні практично за рахунок ентузіазму зацікавлених громадян, себто на основі інститутів громадянського суспільства, що явно є недостатнім для його подальшого впровадження у життя. Механізм взаємодії держави та громадянського суспільства у цьому сегменті захисту прав дитини та ювенальної юстиції потребує законодавчого оформлення та організаційної підтримки, що безумовно дозволить оптимізувати систему реагування на злочинність та правопорушувальність неповнолітніх.

Література:

1. Mestitz A. Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An Overview and Comparison of 15 Countries /Anna Mestitz, Simona Ghetti Springer. – Science & Business Media, 2006. – 380 p.

2. Волхауз А. Актуальні розробки проектів з відновного правосуддя для неповнолітніх у Нідерландах / Аннеміке Волхауз, Ерік Вірсма// Відновне правосуддя в Україні. – 2008. – № 2, вересень. – С. 68–72.

3. Чернецька-Дзялюк Б. Медіація між правопорушником і потерпілим у справах за участі неповнолітніх правопорушників у Польщі / Б. Чернецька-Дзялюк, Д. Вуйчік // Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця: зб.статей/ за ред І.А.Войтюк. – К.: «Арт-Бюро», 2004. – С.48–62.

4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від

16 квітня 2004 р. № 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04

5. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>

Федоренко В.Л., д.ю.н., проф. (м. Київ, Україна)

ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Суттєве місце в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина посідають економічні права та свободи, які визначають можливість людини створювати матеріальні й особисті нематеріальні блага, володіти ними та здійснювати господарську діяльність. Одночасно з цим економічні права людини і громадянина становлять собою важливі гарантії свободи людини, можливість її виходу з патріоналістського впливу держави, об'єднання в т.з. «середній клас», і спроможності реалізовувати свої законні інтереси, утверджувати демократію та верховенства права.

У цьому сенсі Ф. Фукуяма писав: «... загально визнана точка зору полягає в тім, що демократія не може виникнути за відсутності сильного середнього класу – тобто, групи людей, наділених власністю, які не є ані елітою, ані сільською біднотою» [5, с. 512–513].

До основних економічних прав і свобод людини і громадянина Конституція України відносить: право приватної власності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право на користування об'єктами права державної та комунальної власності (ст. 41) та власністю Українського народу (ст. 13) [2].

Отже, економічні права та свободи людини і громадянина – це насамперед визначена Конституцією та законами України міра можливої поведінки або діяльності людини та громадянина в економічному житті суспільства та держави, пов'язана з реалізацією правового режиму власності та підприємницької діяльності.

Первинним, базисним економічним правом, що визначає економічні основи суспільного і державного ладу України, є право приватної власності або ж право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41), що набувається в порядку, визначеному чинним законодавством України.

Право власності залишається одним із найдавніших і найважливіших конституційних прав людини, реалізація якого перетворила підданих у

громадян. Це право свого часу звеличував і Г.В.Ф. Гегель, який вважав приватну власність найістотнішим видом соціальних відносин, визначальним компонентом їх соціальних статусів і можливостей, у тому числі і можливостей участі управління громадськими справами. При цьому Г.В.Ф. Гегель вважав, що бідність «прикрашена» аморальністю, убогістю, фізичним, духовним і естетичним занепадом. Вона відриває людей від участі в житті громадського суспільства та створює спотворену уяву про неможливість забезпечити власне існування й добробут чесною працею, породжує проти багатих, управлінської еліти, спонукає людину до соціально деструктивних дій [4, с. 52–53].

На сьогодні основний правовий акт цивільного законодавства України – Цивільний кодекс України, – не тільки закріпив регламентовані Конституцією України правомочності власника, а і розкрив їх суть та значення. Враховуючи велике суспільне значення інституту права власності, останньому у Цивільному кодексі України присвячено книгу третю – «Право власності та інші речові права» [6], основні засади регулювання якої становлять наступні принципи.

Так Цивільний кодекс України визначає право власності як право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. У чинному законодавстві України об'єктами права приватної власності визначаються матеріальні (рухоме та нерухоме майно) та особисті нематеріальні цінності (блага): твори науки, літератури і мистецтва, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналістичні пропозиції, знаки для товарів і послуг тощо.

Суб'єктами власності в Україні є фізичні та юридичні особи, Українська держава, територіальні громади (комунальна власність). Українська держава, відповідно до ч. 4 ст. 13 Конституції України, забезпечує захист усіх суб'єктів права власності і господарювання та їх рівність перед законом [2].

Формою реалізації права громадян на приватну власність є володіння, користування і розпорядження матеріальними й особистими нематеріальними цінностями (благами) з метою задоволення соціально-економічних потреб людини і громадянина. При цьому, власність, як основа економічного розвитку суспільства та держави повинна мати соціальну спрямованість.

Важливим складником конституційного права на власність є право на землю та житло. При цьому, право власності на землю є первинним і одним із найбільш важливих прав людини. Зокрема, свого часу Дж. Лок писав: «... головним предметом власності є зараз не плоди землі й не тварини, які на ній живуть, а сама земля, - як те, що містить у собі й несе з собою все інше» [3, с. 147].

Цінність власності на землю визнається й Конституцією України. Зокрема, ст. 14 Основного Закону встановлює: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується» [2]. Реалізація права громадян на землю визначається виключно законами України.

Так, главами 27 та 28 книги третьої Цивільного кодексу України окремо врегульовано відносини, пов'язані із правом власності на землю (земельну ділянку) та житло [6]. Що ж стосується такого об'єкту цивільних відносин, як земельна ділянка, то норми щодо реалізації права власності на земельну ділянку знайшли також своє відображення у Земельному кодексу України та прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами.

Власники земельних ділянок мають право: продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину; самостійно господарювати на землі; власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію; використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди. Порушені права власників земельних ділянок підлягають відновленню в порядку, встановленому законом.

Водночас, крім Конституції України, Цивільного кодексу України та Земельного кодексу України, норми щодо реалізації права приватної власності закріплені в інших нормативно-правових актах. Так, зокрема, відносини щодо реалізації права приватної власності у тій, чи іншій сфері суспільних відносин врегульовано Господарським кодексом України; законами України «Про господарські товариства»; «Про акціонерні товариства»; «Про кооперацію»; «Про інвестиційну діяльність»; «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»; «Про цінні папери та фондовий ринок»; «Про планування і забудову територій»; «Про іпотеку» тощо.

Право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації. У 2015-2016 рр. Міністерством юстиції України започатковані та проводяться реформи щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Зокрема, йдеться про децентралізацію державної реєстрації нерухомого майна, запроваджену положеннями Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 26 листопада 2015 р.

Згаданим Законом, зокрема, розширено суб'єктний склад осіб, які наділені повноваженням проводити державну реєстрацію прав. З 1 січня 2016 р. це такі суб'єкти державної реєстрації прав, як: виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська, Севастопольська міські, районні, у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, акредитовані суб'єкти, державні реєстратори прав на нерухоме майно (громадянин України, який має вищу

освіту за спеціальністю правознавство, відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав, нотаріус, державний виконавець – у разі державної реєстрації обтяжень, накладених під час примусового виконання рішень відповідно до закону).

Держава також гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений власності, та декларує непорушність права приватної власності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної потреби, на підставі й у порядку, встановленими законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з подальшим повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Тож націоналізація та реприватизація об'єктів права приватної власності є неконституційною.

Конфіскація як форма відчуження приватної власності може застосовуватися виключно за рішенням суду як додаткові санкції в адміністративній і кримінальній юридичній відповідальності.

Як відомо, власність зобов'язує (ч. 1 ст. 13 Основного Закону) [2]. Тому, Конституція України забороняє використання власності на шкоду правам і свободам людини, інтересам суспільства та держави, екології, землі тощо. Конституційно-правові реалії сьогодення переконують, що власність може бути набута і в наслідок корупційної діяльності та використовуватися в протиправних цілях. Зокрема, на сьогодні для України гостро стоїть питання про повернення державі та громадянам грошей, цінностей та іншого майна, здобутих злочинним шляхом.

Для розв'язання цієї проблеми Верховна Рада України 18 лютого 2016 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської Комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації».

Похідним від права власності є й право громадян України користуватися об'єктами права державної та комунальної власності для задоволення своїх потреб (ч. 3 ст. 41) та власністю Українського народу (ст. 13) [2]. Разом із тим, це право є лише різновидом права власності та потребує свого законодавчого закріплення і належного наукового обґрунтування. Адже зменшення кола об'єктів державної та комунальної власності в Україні упродовж 1991-2016 рр., по-суті, звужує вище зазначене право громадян.

До того ж, згідно з ч. 2 ст. 13 Конституції України громадяни України мають право користуватись природними об'єктами права власності народу (земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, природні

ресурси) [2]. Реалізація цього конституційного права громадян має фрагментарний характер і на побутовому рівні найчастіше виявляється в участі в «зеленому туризмі», риболовлі тощо.

Натомість, у низці зарубіжних держав формуються та реалізуються державні програми, які передбачають цільове використання частини коштів від продажу природних ресурсів (нафта, газ, корисні копалини, деревина тощо) для компенсації комунальних послуг (країни Перської затоки), чи для розвитку затратних, але соціально значущих проектів – облаштування місць загального відпочинку, розвиток екологічно безпечної і відновлювальної енергетики, утримання будинків пристарілих, реабілітаційних центрів для нарко- і алкогольнозалежних (держав-учасниці ЄС, Норвегія, Швейцарія та ін.). Цей досвід може бути корисним і для України. Зокрема, з огляду на необхідність підтримки вимущених переселенців, реінтеграцію анексованих і окупованих територій на Сході України.

Наступним важливим економічним правом є право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42) [2]. За змістом це право дозволяє здійснювати на свій ризик діяльність, що передбачає отримання прибутку; за суб'єктами – це право належить всім громадянам України, іноземцям і особам без громадянства, за винятком народних депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів, суддів та ін.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, упереджує зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію. Зокрема, в Україні діє Антимонопольний комітет, який зобов'язаний забезпечувати конкурентність підприємницької діяльності в державі та запобігати утворенню штучних монополій.

Конституція України також покладає на державу обов'язок захищати права споживача, здійснювати контроль за якістю та безпечністю продукції й усіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів. Тобто, Українська держава забезпечує соціально відповідальний характер підприємницької діяльності в Україні.

Механізми реалізації конституційного права людини на підприємницьку діяльність визначає Господарський кодекс України і Цивільний кодекс України, інші акти чинного законодавства. Так, згідно із частиною другою статті 5 Господарського кодексу, конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять, зокрема: право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом; визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним

становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції тощо [1].

Відповідно до статей 19, 20 Кодексу суб'єкти господарювання мають право без обмежень самостійно здійснювати господарську діяльність, що не суперечить законодавству. Держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів.

В контексті прав людини слід розглядати саме фізичну особу як суб'єкта підприємницької діяльності. Ст. 50 Цивільного кодексу України передбачено, що право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю [6]. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституцією України та законом.

Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Згідно із ст. 128 Цивільного кодексу громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність: безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється; із залученням або без залучення найманої праці; самостійно або спільно з іншими особами. Громадянин здійснює управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, який наймається за контрактом.

Очевидно, що Конституція України не вичерпує всього спектру конституційних прав і свобод людини у економічній сфері. Щороку зарубіжні країни намагаються оптимізувати економічні можливості своїх громадян, насамперед, платників податків. Окремі з цих ініціатив видаються для України фантастичними. До прикладу, на референдум, що має відбутися в червні 2016 року в Швейцарії виносяться питання про щомісячну доплату з бюджету держави громадянам цієї країни близько 2 тис. швейцарських франків. Але, подібна «щедрість» держави є, в першу чергу, захистом Швейцарії від небажаних мігрантів. Натомість, для України на сьогодні вкрай важливо зберегти і забезпечити реалізацію основоположних конституційних прав економічного змісту: права приватної власності, права на підприємництво тощо.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Лок Дж. Два трактати про врядування / Джон Лок ; пер. з англ. : О. Терех, Р. Димирець. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 265 с.

4. Основи демократії : навч. посібн. / Авт. кол. : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за заг. ред. А. Колодій. Вид. 2-е, стереотипне. – К. : Вид-во «Ай Бі», 2004. – 668 с.

5. Фукуяма Ф. Государственный порядок : научн.-популярн. изд-е / Фрэнсис Фукуяма ; пер. с англ. В.Л. Гончарова. – М. : Изд-во «АСТ», 2015. – 688 с.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

Тимчук О.Л., к.ю.н, доц. (м.Запоріжжя, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБОД НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Реалії сучасного світу ставлять питання прав людини в центр уваги світової спільноти. Повною мірою це стосується і проблеми стану дотримання прав людини в пострадянських державах. Для аналізу фактичної ситуації, яка склалася з дотриманням прав людини в пострадянських державах, доцільно використати широко визнані у світі рейтинги: рейтинг демократій британського журналу «Economist» та міжнародної правозахисної організації «Freedom house». Ці рейтинги дозволяють доволі точно охарактеризувати реальний стан дотримання прав людини в країнах цього регіону, оскільки саме в пострадянських державах особливо чітко простежується значна, а іноді й разюча, відмінність між політико-юридичними деклараціями правлячої еліти про власну демократичність, з одного боку, та фактичною ситуацією у цій сфері, яка дуже далека від задекларованої, з іншого.

Слід наголосити на тій важливій обставині, що реальний, а не задекларований в конституції або інших нормативних актах, стан дотримання політичних та громадянських прав людини залежить в першу чергу від існуючого в тій чи іншій державі політичного режиму, а також від її цивілізаційно-культурної приналежності і, значно меншою мірою, від рівня її соціально-економічного рівня. Доводиться констатувати, що загалом стан дотримання прав людини в пострадянських державах є тривожним, при цьому в багатьох з них ситуація за останні роки суттєво погіршилася. Виключення становлять лише балтійські країни, ситуація з правами людини в яких є доброю і в цілому відповідає стандартам ЄС. Певним виключенням є також Молдова, яка за даними експертів «Economist» належить до обмежених демократій (69 місце у світі; 6,32 бали). Для прикладу, Україна за рівнем демократичності посідає 92 місце у світі і, маючи рейтинг 5,42 бали, розташувалась між Фіджі й Таїландом. Якщо ж оцінювати лише стан дотримання громадянських свобод, то Україна із рейтингом у 6,76 балів поступається навіть Гондурасу та Нікарагуа.

Таким чином, загальна демократичність політичних режимів на пострадянському просторі є досить низькою. Достатньо сказати, що в цьому регіоні ліберальних (повних) демократій немає взагалі, а обмежені (неповні) демократії існують лише в державах Балтії та в Молдові. Остання країна за дотриманням громадянських свобод має рейтинг 7,94 бали, випереджаючи, окрім інших країн регіону, Македонію і Чорногорію. В усіх інших пострадянських країнах існують авторитарні або – в найкращому випадку – так звані гібридні режими, які поєднують елементи демократії та авторитаризму. За даними експертів «Economist», гібридними є політичні режими України, Грузії, Вірменії та Киргизстану; усі інші держави регіону – авторитарні. Авторитарна Білорусь за дотриманням громадянських свобод (2,65 бали) знаходиться на рівні, зокрема, Єгипту, поступаючи таким автократичним країнам, як Куба та Ангола. Цікаво, що явно авторитарні Азербайджан та Казахстан за рівнем дотримання громадянських свобод (4,41 бали) випереджають і Росію і Білорусь. Для порівняння слід зазначити, що Росія за загальним індексом демократичності посідає в цьому рейтингу лише 132 місце, поступаючи Білорусі, Лівії та Гаїті, а рівень громадянських свобод в РФ такий самий, як в Кувейті та гірший, ніж в Катарі [1]. Найбідніша пострадянська держава – Таджикистан – за цим показником знаходиться на рівні такої ісламістської автократії, як Судан. При цьому, за класифікацією “Freedom house”, з поміж пострадянських держав лише балтійські країни є «вільними», а Молдова, Україна, Грузія, Вірменія та Киргизстан – «частково вільні». Усі інші держави цього регіону є «невільними» [2].

Найгіршим на пострадянському просторі є стан дотримання прав людини в таких державах, як Туркменістан та Узбекистан. Особливо це стосується саме громадянських свобод: за цим показником (по 0,59 балів кожна) ці країни поступаються навіть таким брутальним автократіям, як Саудівська Аравія та Судан. За даними “Freedom house”, зазначені центральноазійські держави входять до десятки найбільш репресивних тоталітарних режимів планети (поряд із КНДР, Сирією, Суданом, Сомалі, Саудівською Аравією, ЦАР, Еритреєю та Екваторіальною Гвінеєю) [2]. І це при тому, що лише двадцять чотири роки тому Узбекистан і Туркменістан разом з балтійськими республіками були у складі однієї держави (СРСР); нині ж вони утворюють два своєрідні полюси політико-правового розвитку: країни Балтії є членами ЄС, ситуація з правами людини в яких за останні 10 років значно покращилася (Литва за дотриманням громадянських свобод – 9,71 балів – знаходиться на рівні Фінляндії та Люксембургу, випереджаючи навіть США), в той час як наведені держави Центральної Азії відверто деградували. Окрім того, Туркменістан та Узбекистан ще й входять до двадцяти найбільш корумпованих держав світу. З іншого боку, наприклад, в Естонії корупція нижча, ніж в таких розвинутих країнах, як Іспанія та Португалія. Натомість Україна за рівнем корумпованості (135 місце) знаходиться на рівні Парагваю і Нікарагуа [3].

Головними причинами поганого стану з дотриманням прав людини в пострадянських державах є відсутність політичної волі в проведенні необхідних реформ у їх вищого керівництва, майже тотальна корупція, відсутність реальної незалежності суду та фактична безкарність чиновників і працівників правоохоронних органів, що помножується на відсутність демократичних традицій та низьку політико-правову культуру населення та правлячої верхівки.

Ситуація з правами людини в Україні в цілому, незважаючи на певні досягнення останніх років (повалення режиму В.Януковича) та значні переваги перед іншими країнами регіону, залишається складною, що пов'язане з цілою низкою чинників, в першу чергу, браком бажання у правлячій еліті. Суттєвий негативний вплив на ситуацію з правами людини в Україні справляють успадковані з минулого (частково з радянського періоду, частково ще з Російської імперії) негативні елементи політичної та правової культури населення і правлячої еліти.

Це, зокрема, недовіра і страх перед державою, правовий нігілізм, патерналізм, невміння та небажання захищати свої права. В багатьох сферах мають місце численні випадки порушення основних прав людини, закріплених конституцією. В першу чергу це права вразливих категорій населення, зокрема, дітей, жінок, пенсіонерів тощо. Частими є випадки порушення прав пацієнтів при наданні медичної допомоги, грубі порушення прав споживачів (продаж товарів неналежної якості), порушення трудових прав на підприємствах недержавної форми власності.

Кричущою є ситуація з правами ув'язнених, які перебувають в нелюдських умовах в місцях позбавлення волі та попереднього ув'язнення. До затриманих поліцією широко та практично безкарно застосовуються тортури. Дуже поганими є поведження із психічно хворими особами в психіатричних медичних закладах. Міжнародні правозахисні організації констатують, що в нашій державі доволі часто порушуються права сексуальних меншин. Залишає бажати кращого і ситуація зі свободою преси: за рейтингом міжнародної організації «Репортери без кордонів» за цим показником Україна перебуває лише на 129 місці у світі (рівень Марокко), поступаючись не лише балтійським державам (Естонія – десята у світі), але й навіть Таджикистану. Натомість РФ за цим показником аж на 152 місці у світі, а її сусідами є Гамбія, Конго та Лівія [4].

Література:

1. Democracy-index-2014. Democracy and its discontents [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>
2. Freedom in the World 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world2015>

3. Corruption Perceptions Index 2015: Results [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org/cpi2015/>

4. World Press Freedom Index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://index.rsf.org/#!/index-details>

*Товпеко Я.К., аспірантка (М. Київ, Україна)
Наук. кер.: Батанов О.В., д.ю.н., проф. (М. Київ, Україна)*

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО НЕДИСКРИМІНАЦІЇ МЕНШИН ЗА УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом та його державами-членами, з іншої сторони продемонструвало готовність нашої держави до політичного співробітництва з ЄС у низці сфер, які охопив даний документ (зміцнення співпраці у зовнішній та безпековій політиках, в енергетичній сфері, взаємне відкриття ринків, стимуляція конкурентоздатності та ін.), а також підтвердило орієнтацію України на європейські стандарти прав і свобод людини, що в подальшому стало отримувати вираження у запровадженні ключових реформ, удосконаленні вітчизняного антидискримінаційного законодавства та всебічному сприянні рівності прав і свобод, декларованій Конституцією України.

Стаття 4 розділу II Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики Угоди визначила цілі політичного діалогу в сферах, що становлять взаємний інтерес Сторін. Одним з пріоритетних напрямів діалогу передбачено зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ. Взявши на себе зобов'язання у даній сфері, Україна ініціювала ряд орієнтирів для досягнення зазначених цілей. Так, в 2015 р. з метою вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні указом президента України було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, а згодом того ж року і затвердження розпорядженням Кабінету Міністрів України Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року.

Текст Національної стратегії у сфері прав людини 2015 р. містить важливі положення щодо забезпечення прав корінних народів і національних меншин. Зокрема, законодавець наголошує на потребі удосконалення та приведення у відповідність законодавчого врегулювання статусу корінних народів із міжнародними стандартами, поставивши стратегічну мету створення ефективної системи забезпечення та захисту прав корінних народів і

національних меншин, підтримки та розвитку толерантних міжнаціональних відносин у суспільстві. Результатом реалізації даної мети мають стати створення ефективного механізму забезпечення та захисту прав корінних народів і національних меншин; реалізація комплексних заходів щодо забезпечення потреб громадян України, які належать до корінних народів і національних меншин, у соціальних та інших послугах; створення ефективного механізму для участі представників корінних народів і національних меншин у процесі прийняття органами державної влади, органами місцевого самоврядування рішень з питань, що стосуються прав корінних народів і національних меншин; проведення політики міжнаціональної толерантності.

Однак, варто зазначити, що положення Національної стратегії у сфері прав людини не містять згадки про інші меншини, які також зазнають утисків і дискримінації, у зв'язку з чим потребують захисту з боку держави. Так, Національна стратегія прямо не заохочує проведення політики толерантності до сексуальних меншин та реалізації комплексних заходів щодо забезпечення потреб громадян України, які до них належать, у соціальних та інших (зокрема, медичних) послугах, що, на нашу думку, не є обґрунтованим.

На противагу Національній стратегії Порядок денний асоціації Україна—ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, який набрав чинності 23 листопада 2009 р., містить пункт, що безпосередньо стосується питання прав ЛГБТІ в Україні, а саме обміну найкращими практиками стосовно заходів захисту меншин від дискримінації та утисків відповідно до європейських і міжнародних стандартів, з метою створення сучасних правових рамок; розвитку тісного співробітництва між органами влади та представниками груп меншин; співпраці щодо заходів з боротьби із збільшенням злочинів, пов'язаних із проявами нетерпимості та ненависті (расизм, ксенофобія, антисемітизм або гомофобія) [Пор. денний 2009]. В даному контексті перелік Порядку денного видається більш повним і доцільним.

На сьогодні найбільш повну й докладну орієнтацію на напрямки вдосконалення вітчизняного антидискримінаційного законодавства містить План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року. Актуальність визначення законодавцем уражених категорій населення із врахуванням сучасних тенденцій і фактичних умов сучасності підтверджується передбаченням такого заходу як розроблення та впровадження стандартів соціальної роботи з підлітками та молоддю, що належать до мігрантів, біженців, етнічних меншин, внутрішньо переміщених осіб, ЛГБТ та надання їм соціальних і психологічних послуг з питань соціальної адаптації та ряду інших заходів і напрямів діяльності.

На сьогодні антидискримінаційне законодавство України перебуває на етапі свого розвитку і вдосконалення. Підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом поставило перед нашою

державою ряд нових завдань і зобов'язало її звернути увагу на проблему дискримінації тих категорій меншин, які раніше ігнорувались українським законодавцем. Розробка Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, запровадження відповідних ініціатив, обговорення Робочою групою з прав людини Конституційної Комісії доцільності внесення до переліку заборонених для дискримінації ознак Конституції України таких ознак, як сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність та ін. заходи свідчать про зміцнення співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері захисту прав людини, усвідомлення законодавцем необхідності реформування вітчизняного законодавства та готовності до забезпечення реального втілення принципів рівності та недискримінації, проголошених чинною Конституцією України.

Література:

1. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_990

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» № 1393-р – редакція від 23.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011

4. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

*Меронюк О.В., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Тимчук О.Л., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ СЕКСУАЛЬНИХ МЕНШИН: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У стрімкому русі України на шляху європейської інтеграції питання дискримінації займають чи не найперше місце серед проблем, що вимагають не тільки соціального, а й законодавчого врегулювання. В умовах економічної кризи та політичної нестабільності дискримінація окремих категорій населення прогресує. Українська влада не може протистояти таким явищам в соціумі за

допомогою лише законів, адже більшість з них потребує не мінімальних змін, а повної ліквідації чи навпаки створення. В найбільш скрутному становищі щодо регулювання прав людини залишаються представники сексуальних меншин.

На сьогодні можливо відзначити лише регулювання прав цієї групи осіб в трудовій сфері, але так чи інакше цього не може бути достатньо. В Конституції України зазначено, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Саме через положення Основного закону України його можна використовувати як новий поштовх до створення правових норм щодо захисту прав сексуальних меншин.

А поки цього не відбулося, представники ЛГБТ за захистом своїх прав звертаються до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Останній являє собою міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), і включає всі питання які стосуються тлумачення і застосування конвенції включаючи скарги окремих осіб. Упродовж багатьох років останні ЄСПЛ виніс безліч рішень з питань, пов'язаних з правовим становищем гомосексуальних, бісексуальних і трансгендерних осіб. Неприпустимість дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності визнається й іншими органами Ради Європи. Оскільки у нас досі немає жодного акту, що прямо забороняє дискримінацію або насильство щодо гомосексуальних, бісексуальних і трансгендерних осіб, практика ЄСПЛ у відповідних справах набуває особливого значення [3, с. 225–227].

Публічні акції на захист прав гомосексуалів – один з важливих інструментів в боротьбі з їх дискримінацією. Масові виступи з цього приводу беруть свій справжній початок в 1970 р., коли в деяких містах США були проведені перші демонстрації сексуальних меншин після серії поліцейських рейдів в Нью-Йорку в червні 1969 р. У 80-х роках практика проведення таких акцій була прийнята багатьма організаціями і за межами Америки, а в останнє десятиліття подібні заходи починають проводитися і в країнах Східної Європи. Таким чином, так звані «гей-паради» не є показом свята чи вихвалання іншої сексуальної орієнтації. Насамперед, це маніфестація на захист цінностей прав людини, спроби мирного обговорення проблем дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Однак на практиці реалізація права на свободу зібрань буває ускладнена діями влади, і дана проблема має яскравий прояв в Україні [2, с. 9–10].

Важливо відзначити мітинг, який нещодавно відбувся в столиці України. Так званий «Марш рівності» відбувся 6 червня 2015 р. на Оболонській набережній м. Києва. Головна мета «Київ Прайд 2016» – привернути увагу до проблеми забезпечення в Україні безпеки і дотримання прав людини, незалежно від його соціального статусу, національності та сексуальної орієнтації. Ще до початку кілька десятків противників ЛГБТ здійснили спробу напасти на мітингувальників. Сама акція тривала близько години. Як

повідомляє народний депутат Сергій Лещенко, кілька десятків радикалів прорвалися до місця проведення, кинувши в ЛГБТ – опонентів 5-10 петард. Дії були інкриміновані як хуліганство, правопорушники затримані. На заході були народні депутати, правозахисники, а також європейські дипломати. Вони прийшли, щоб підтримати права людини, хоча вони не є представниками сексуальних меншин.

ЄСПЛ вже розглянув дві справи, що стосуються заборон на проведення публічних заходів на підтримку прав гомосексуальних людей – «Бачковський і інші проти Польщі»(2007 р.), а також «Алексеев проти Росії» (2010 р.). В обох випадках ЄСПЛ визнав порушення статей 11, 13 і 14 ЄКПЛ. При цьому суд, зокрема, зазначив: суперечність відстоюваних організаторами і учасниками мирних публічних заходів цінностей поглядам більшості не може виправдовувати заборони на проведення таких заходів.

Демократичне суспільство базується на можливості мирного і законного вираження різних позицій щодо спірних питань. При цьому держава зобов'язана охороняти учасників демонстрацій від насильницьких посягань з боку контрдемонстрантів. Особиста думка про неприйнятність демонстрацій на підтримку прав сексуальних меншин як таких, виражена представником влади і покладена в основу прийнятого ним рішення про заборону демонстрації, не відповідає принципам і нормам ЄКПЛ.

Література:

1. Конституція України : від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР : станом на 15.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Избранные решения Европейского суда по правам человека. Вопросы сексуальной ориентации и гендерной идентичности ; [сост., авт. «Введения» и ст. Ксения Кириченко]. – Российская ЛГБТ–Сеть. – 2-е изд. – СПб, 2012. – 104 с.
3. Практика Європейського суду з прав людини : навч–практ. посіб. Т.І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013. – 368 с.

*Тептюк Є.П., суддя (м. Черкаси, Україна)
Наук. кер.: Ющик О.І., д.ю.н. проф. (м. Київ, Україна)*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Важливим кроком до вступу України до Європейської спільноти було прийняття 13 січня 2011 року Закону України «Про доступ до публічної інформації». В даному законі принципово по-новому врегульовується питання права на доступ до інформації зібраної суб'єктами владних повноважень у

процесі виконання владно-розпорядчих функцій. Як ми знаємо, дієвість будь-якого закону, навіть найпрогресивнішого можна перевірити тільки на практиці. Тим більше, коли ще не всі розуміють як закон повинен застосовуватися. Це стосується як громадян, так і чиновників. А як відомо, в Україні далеко не завжди дотримується «буква закону», хоча належне виконання закону забезпечується цілою системою гарантій встановлених державою. Але, як загально відомо, коли закон не дотримується, гарантом та останньою ланкою на шляху пошуку справедливості виступає судова влада. Це спонукає до більш детального дослідження порядку здійснення судового захисту права людини та громадянина на доступ до публічної інформації в Україні.

У ст. 55 Конституції України зазначено, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що дає можливість відстоювати інтереси не тільки конкретного позивача, але й усього суспільства, сприяючи тим самим забезпеченню режиму законності та правопорядку. Саме правосуддя стало найбільш демократичним й справедливим засобом вирішення різних суперечок, а також є найефективнішим захисним засобом відновлення порушених прав і свобод особи [1, с. 28].

Разом з тим, судовий захист права на доступ до публічної інформації в Україні не обмежений системою національних судів, він включає в себе такий міжнародний судовий орган, як Європейський суд, право звернення до якого повністю ґрунтується на положеннях статті 55 Конституції України, яка передбачає право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Конституції України зрівняла юридичну силу національного законодавства і вдосконалюваних десятиліттями міжнародних правових документів, закріпивши в статті 9, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Після закінчення Другої світової війни почався активний розвиток міжнародного законодавства з приводу захисту основних прав та свобод людини та визначення важливої ролі в судовій системі в даній проблемі. 10 грудня 1948 року резолюцією 217А (ІІТ) Генеральної асамблеї ООН була прийнята Загальна декларація прав людини, яка в статті 8 прямо визначила, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [2].

Подальшою знаковою подією, яка продовжила розвиток доступності правосуддя на міжнаціональному рівні, стало прийняття в межах Ради Європи, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 4 листопада 1950 р., зміненої пізніше Протоколами № 3, 5 і 8, а також доповненої Протоколом № 2. Як зазначив Європейський суд з прав людини, «Конвенція має на меті захист не теоретичних чи ілюзорних, а конкретних і дієвих прав» [3, с. 83].

16 грудня 1966 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI) був прийнятий Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, в якому вимагалось конкретних дій з боку держав учасниць, щодо закріплення права на судовий захист. Так, в ч. 3 ст. 2 цього Пакту зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чії права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні, і таке право повинно гарантуватися судом або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави. Відповідно до частини 1 статті 14 цього документа, всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при визначенні його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [4, с. 575–578].

Україна як член Ради Європи ратифікувала Європейську конвенцію у 1997 році і з того часу вона стала частиною загальнонаціонального законодавства. У правовому регулюванні відносин між державою та громадянином, між державою та юридичними й фізичними особами відбуваються якісні зміни, пов'язані безпосередньо з функціонуванням Європейського суду з прав людини, рішення якого відповідно до Конвенції та Конституції України стають складовою українського законодавства [5, с. 260].

Європейська конвенція передбачає діяльність Європейського суду з прав людини та його вплив на правову систему України на якісно новій методологічній основі. Це зумовлено тим, що до Європейського суду здебільшого передаються заяви з оскарженням дій передусім органів виконавчої влади в рамках здійснення ними адміністративних функцій. Діяльність органів виконавчої влади традиційно регулювалася засобами національного права з погляду захисту передусім інтересів держави, тоді як згадані міжнародно-правові акти спрямовані на захист насамперед особи (громадянина) від неправомірних дій саме державних органів. Діяльність держави розглядається згаданими міжнародно-правовими актами з погляду впливу на права громадян, на систему захисту прав і законних інтересів громадян від зловживань з боку держави. Європейська конвенція встановлює обов'язок держави Україна забезпечувати будь-якому громадянину на своїй території дотримання демократичних стандартів, що встановлені європейським співтовариством у таких важливих сферах, як право людини на життя, право на

свободу й особисту недоторканність, заборону катування, право па повагу до приватного та сімейного життя, свобода думки, совісті та віросповідання, свобода вираження поглядів, свобода зібрань та об'єднань, заборона дискримінації, захист права власності, право па справедливий судовий розгляд та ін. Ці обов'язки держави впливають із статусу України як учасниці Європейської конвенції. При цьому Європейський суд з прав людини вирішує спори, що виникають з приводу дотримання Україною норм Конвенції і тому займають у системі захисту прав громадян України унікальне становище. Європейський суд є інституцією, яка спрямована на вирішення спорів публічно-правового характеру, виходячи передусім із положень Європейської конвенції та «постійної юриспруденції суду», а не тільки з особливостей національного законодавства в Україні [5, с. 261]

Станом на 2016 рік Європейський суд ще не ухвалював рішень щодо доступу до публічної інформації проти України, однак цілком ймовірно, що такі рішення скоро з'являться. На даний час на розгляді Європейського суду з прав людини перебуває ряд позовів поданих проти України, серед них, зокрема, дуже цікава справа «Сергій Лещенко проти України», в якій відомий український журналіст оскаржує неправомірність відмови в отриманні копії договору за яким держава продала Віктору Януковичу землю в Межигір'ї. Також на розгляді в Страсбурзі – справи щодо відкритості матеріалів справ Конституційного Суду України та відкритості автобіографій кандидатів у народні депутати України. На наше переконання, рішення Європейського суду мають надзвичайно важливе значення у формуванні практики застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації»

Література:

1. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми / Є.В. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – №8 (107) – С. 26–30.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – №93. – Ст.3103
3. Коментарий к Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод и практика ее применения / Под общ. ред. В.А. Туманова и Л.М. Этина. – М.: НОРМА, 2002. – 336 с.
4. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за заг. ред. О.М. Пасенюка. – К.: Істина, 2007. – 608 с.
5. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / Кол. авторів; За редакцією Н.М. Оніщенка, О.В. Зайчука. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2007. – 424 с.

*Орлова А.М., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Саміло Г.О., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ

Формування громадянського суспільства дає змогу дослідити роль та місце в процесі конституційних обов'язків, теоретичного уявлення про них з позицій сьогодення, аналізу їх юридичної природи й місця в механізмі правового регулювання. Функціонування соціуму було б практично неможливим, якщо б у ньому не виконувалися обов'язки. Обов'язки виступають одним із засобів забезпечення перетворень у державі, а, отже, посідають важливе місце в забезпеченні сталого розвитку соціуму.

Розвиток конституційних обов'язків людини в Україні розкривається в порівняльно-правовому аспекті з їх генезою в інших країнах. Виходячи з того, що Україна географічно є частиною Європи, досліджується еволюція основних обов'язків людини саме на Європейському континенті. Вперше включення обов'язків людини і громадянина в конституцію мало місце в Конституції Французької Республіки 1795 р., складовою частиною якої була Декларація прав і обов'язків людини і громадянина [1]. Декларація обов'язків, ґрунтуючись на доктрині природного права, ввібрала в себе такі загальнолюдські цінності, як добро, чесність, гідність, рівність, гуманність, справедливість, добродійність, любов і повага до ближнього. Декларація закріпила широке коло обов'язків людини, серед яких – захист і служіння суспільству, підпорядкування законам, повага до державних органів, обов'язок захищати свободу, рівність і власність, сплачувати податки та низка інших, – і стала еталоном, важливим орієнтиром для подальшого розвитку основних обов'язків.

Питання про права, свободи і обов'язки, порядок їх розміщення вирішується конституціями по-різному. Поширеними є такий порядок, коли в Основному законі фіксуються тільки права і свободи, а обов'язки відсутні. Інше розміщення це коли обов'язки закріплюються окремо від прав і свобод. Така форма конституційного закріплення характерна для сучасних конституцій. У багатьох конституціях права, свободи і обов'язки записані в одній главі і рідше, коли їм присвячені самостійні глави. Як приклад можна привести Конституцію Республіки Узбекистан [3].

Значна частина конституційних обов'язків – це морально-релігійні вимоги суспільства до людини. Такий підхід ґрунтується на історичній генезі (представниками природного вчення про обов'язки – Цицероном, С. Пуфендорфом; філософами – Л. Фейєрбахом, Л. Петражицьким та ін.; теоретиками права – В. Масленниковим, Є. Кравцем та ін.), на практичному правовому втіленні цих ідей. Так, згідно з преамбулою Американської декларації прав і обов'язків людини 1776 р.: «Обов'язки юридичного характеру

передбачають обов'язки морального характеру, які підтримують їх у принципі і складають їх основу».

В основі конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні лежить загальнолюдська християнська мораль, яка знайшла своє практичне відображення у п. 2 Французької декларації прав і обов'язків людини і громадянина 1795 р.: «Всі обов'язки людини і громадянина випливають із наступних двох принципів, що містяться у всіх серцях від природи: не робіть іншому того, чого ви не хочете, щоб зробили вам. Постійно робіть іншим те добро, яке ви хотіли б отримати самі».

Для конституцій буржуазних країн Західної Європи характерним на сьогодні є суттєве звуження кола основних обов'язків, які, по суті, зводяться здебільшого до сплати податків, відбування військових повинностей, поваги до особи й одержання початкової освіти.

На сучасному етапі розвитку української державності відбувається відхід від колективістської концепції прав та обов'язків особи, притаманної соціалістичній доктрині, і поступовий перехід до західної моделі їх формування, зорієнтованої на забезпечення в першу чергу прав і свобод особи, на підкреслення їх пріоритету по відношенню до обов'язків [4].

Для конституцій нових держав Балтії, Східної та Центральної Європи в регламентації обов'язків особи є властивим: а) їх універсалізація й наближення до обов'язків притаманних чинним конституціям країн Заходу; б) закріплення їх у невеликій кількості; в) намагання забезпечити їх реалізацію за допомогою законів.

На сучасному етапі концепція конституційного закріплення основних обов'язків людини і громадянина в Україні характеризується наступним: по-перше, відповідність у змістовному розумінні зразкам світового та європейського конституціоналізму; по-друге, урахуванням власного конституційного досвіду, традицій національного державотворення; по-третє, звуженням кола конституційних обов'язків людини і громадянина, позбавленням їх ідеологічного забарвлення в Основному Законі 1996 р., як і в більшості конституціях країн СНД, у порівнянні з радянським періодом.

Конституційні обов'язки – такий же необхідний і важливий елемент конституційного статусу особи, як і основні права та свободи. Разом із тим, досліджуються зазвичай конституційні права людини і громадянина. Однак зрозуміло, що без глибокої і всебічної розробки основних обов'язків концепція конституційного статусу особи є односторонньою, неповною.

Література:

1. Загальна декларація прав людини : Декларація від 10.12.1948 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

2. Конституція України від 28.06.96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.

3. Гойман-Калинський І.В. Конституційне право зарубіжних країн : Навчально-методичний посібник / І.В. Гойман-Калинський, Г.І. Іванець, В.І. Червонюк ; Москва : Мосуо МВС РФ, 2004. – 112 с.

4. Летнянчин Л.І. Проблеми реалізації конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні / Л.І. Летнянчин // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні (до 50 -ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод) : Тези доп. та наук. повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених / За ред. М.І. Панова. – Харків: Нац. юрид. акад. України. – С. 19–21.

*Денисенко Є.М., студентка (м. Дніпро, Україна)
Наук. кер.: Наливайко Л.Р., д.ю.н., проф. (м. Дніпро, Україна)*

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Питання реалізації прав військовослужбовців в Україні завжди залишалось однією із найважливіших проблем, що пов'язано з багатьма державотворчими процесами, які, у свою чергу, супроводжувались політичними, економічними та соціальними змінами. Але в умовах агресії Російської Федерації проти України і тимчасової окупації нею українських територій це питання набуло значної актуалізації. Оскільки країна, знаходячись у стані війни, не в змозі повною мірою реалізовувати конституційні права і свободи військовослужбовців, які особливо потребують підтримки держави та правового захисту. Демократичний розвиток держави визначається рівнем гарантування прав і свобод громадян.

Боездатність та боєготовність українських збройних сил прямо залежить від якості та змісту правових норм держави. Адже, нормативно-правові акти, прийняті з відповідністю до інтересів військовослужбовців, сприяють їх бездоганному несенню служби, що визначається у захисті державного суверенітету, територіальної цілісності та прав і свобод громадян країни.

Порушення прав військовослужбовця є порушенням не лише нормативно-правових актів української держави, а й міжнародних принципів права, закріплених у міжнародно-правових документах.

Перш за все, доцільним є визначення поняття гарантій прав і свобод громадянина. Гарантування прав і свобод людини, як зазначає В. Годованець – це своєрідний зовнішній механізм обмеження влади, яка завжди прагне до саморозширення й посилення своєї присутності в усіх сферах людського життя.

Обов'язок гарантувати забезпечення реалізації прав і свобод покладається насамперед на державу [1]. Але в юридичній науці існує чимало дефініцій поняття гарантій. Так, Г. Задорожня у підручнику «Конституційне право України» визначає гарантії прав і свобод людини і громадянина як об'єктивні умови і засоби, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи [2], а за П. Рабіновичем, гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [3]. В. Погорілко пише, що під гарантіями конституційних прав і свобод людини і громадянина прийнято розуміти систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина [4]. У свою чергу, М. Савчин більш ширше визначає поняття гарантій, зазначаючи, що гарантії прав людини й основоположних свобод – це сукупність юридичних способів і засобів забезпечення прагнення особи до певних матеріальних і духовних благ, які зобов'язують органи публічної влади діяти належним чином та їх захищати [5].

Гарантії прав і свобод осіб, що знаходяться на військовій службі закріплюються Конституцією України, законом України «Про Збройні Сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та іншими нормативними актами. Так, наприклад, у статті 17 Конституції України зазначається, що «держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [6]. На жаль, на сьогоднішній день держава не може у повній мірі реалізовувати усі права і свободи військовослужбовців, що пов'язано з критичним економічним, політичним станом країни та з проблемою корумпованості державних органів. З огляду на сьогоднішні події (стан воєнних дій) ми можемо спостерігати, що, в основному, на Збройні Сили України покладаються лише обов'язки, що не кореспондуються з боку держави. Покладання на військовослужбовців обов'язків, не реалізуюючи їх конституційних прав, формує негативне відношення до органів державної влади в цілому та впливає на ефективність несення служби.

Актуальним питанням гарантування прав і свобод є соціальний захист військовослужбовців, що у нашій країні залишається на низькому рівні. А грошове забезпечення військового української армії є недостатнім для гідного рівня життя. Саме держава повинна вирішувати усі питання, пов'язані з соціальним добробутом військовослужбовців, забезпечивши їх та їхні сім'ї усім необхідним.

За період воєнних дій в Україні можна спостерігати, що військовослужбовці не достатньо забезпечуються військовою амуніцією, зброєю та військовою технікою з боку держави. Країна не виконує свій обов'язок перед українськими військовими. Це є проблемою, що впливає на боєздатність армії.

Отже, гарантії прав і свобод військовослужбовця – це сукупність способів за засобів, створених уповноваженими органами державної влади для забезпечення реалізації й дотримання зазначених прав і свобод з боку держави та поновлення у разі їх порушення. Виходячи з такої дефініції, можна зробити висновок, що в Україні існує проблема гарантування військовослужбовцям їх прав і свобод, що є наслідком неефективної діяльності державних органів та застарілих нормативних актів, які, у свою чергу, вимагають оперативного оновлення у зв'язку з постійними змінами у державотворчих процесах. Для забезпечення повної боєздатності української армії держава повинна не лише покладати на військовослужбовців обов'язки, вимагаючи їх додержання, а й виконувати свої, шляхом забезпечення дотримання та реалізації прав і свобод українських військових.

Література:

1. Годованець В.Ф. Конституційне право України : навч. посіб. / В.Ф. Годованець, А.С. Головін. – К. : ДП : Персонал. – 384 с.
2. Задорожня Г.В. Конституційне право України : підручник / Г.В. Задорожня, Ю.А. Задорожний, І.М. Сопілко. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 448 с.
3. Рабінович П. Права людини і громадянина : навч. посіб /П. Рабінович, М. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 463 с.
4. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підручник / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. – К. : Правова єдність, 2010. – 432 с.
5. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. М.О. Баймуратов. – К. : Правова єдність, 2009. – 1008 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141

Кириченко Ю.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Серед численних прав людини, котрі закріплені в Конституції України, особливе місце посідає право на житло, що є невід'ємним правом людини та діє не виокремлено, а в тісній взаємодії з іншими конституційними правами та є їх основою.

Аналізуємо право знайшло своє відображення в ст.31 Європейської соціальної хартії (переглянутої) (1996 р.) та в різних формах і обсягах закріплено в основних законах Азербайджану (ст.43), Албанії (ст.59), Андорри (ст.33), Бельгії (п.3 ст.23), Білорусі (ст.48), Вірменії (ст.34), Греції (п.4 ст.21), Іспанії (ст.47), Польщі (ст.75), Португалії (ст.65), Росії (ст.40), Сан-Марино (ст.6), Туреччини (ст.57), Фінляндії (ч.4 §19), Швейцарії (е) ст.41).

Україна як одна з небагатьох європейських держав не тільки проголосила право на житло на конституційному рівні, але й значно розширила зміст цього права. У ч.1 ст.47 Конституції України зазначено, що «кожен має право на житло», що включає в себе можливість кожної людини мати житло у власності чи користуватися ним на підставі договору оренди. Ключовим терміном цієї частини є саме поняття “житло”, яке має не тільки соціально-економічне, але й юридичне значення. З цього приводу є слушною думка Є.В. Голоманчука, який зазначає, що зміст конституційного права на житло складається із двох складових частин. По-перше, право на житло означає, що держава гарантує кожній людині можливість користуватися тим житлом, яке у неї є на даний момент; по-друге, держава бере на себе обов’язок лише сприяти тому, щоб кожен громадянин був забезпечений житлом і мав можливість покращити свої житлові умови шляхом придбання іншого житла за рахунок власних коштів або безоплатно, або за доступну плату. І далі він робить висновок, що цей обов’язок держави носить державно-правовий, конституційний характер, отже, й право громадян на житло – це інститут конституційного, а не цивільного чи житлового права [1, с. 44].

У радянській конституційній доктрині право на житло розглядалось як обов’язок держави забезпечити кожного бажаючого безоплатним житлом. З прийняттям Конституції України 1996 р., це право отримало новий зміст, тобто тепер його розуміють не як обов’язок держави забезпечити всіх бажаючих житлом, а як право на володіння житлом. При цьому, центр ваги при здійсненні цього права переміщується з державного забезпечення на самозабезпечення людей – за рахунок їх власних коштів, кредитів тощо.

Згідно ст. 31 Європейської соціальної хартії (переглянутої), праву людині на житло повинен кореспондувати обов’язок держави щодо вживання заходів, спрямованих на сприяння доступові до житла належного рівня [2, с. 117]. І тому деякі держави континентальної Європи взяли на себе цей обов’язок, але не обов’язок забезпечити житлом усіх громадян, здійснити який на сьогодні навряд чи можливо. Ми вважаємо, що в цьому випадку роль держави вбачається в тому, що вона створює умови для будівництва громадянами житла, придбання його у власність тощо. Наприклад, у ч.4 §19 Основного Закону Фінляндії зазначено, що «влада зобов’язана сприяти кожному в праві на житло й в підтримці його зусиль щодо будівництва власного житла» [3, с. 373].

Враховуючи викладене, друге речення ч.1 ст.47 Конституції України було б доцільно переформулювати таким чином, аби її редакція збігалася з п.1 ст.31 Європейської соціальної хартії (переглянутої). При цьому слід зазначити, що в цій статті йдеться про житло належного рівня, для позначення якого в конституціях європейських держав використовуються різні правові категорії. Так, у п.1 ст.65 Конституції Португалії зазначено, що житло повинне бути «відповідної площі ... упорядковане й відповідне санітарним вимогам» [4, с. 539]. Але термін «належний рівень» є оціночним поняттям і не має однозначного визначення, а його закріплення в тексті Основного Закону України, на нашу думку, лише буде сприяти виникненню протиріч при реалізації права на житло. Крім того, недоречно закріплювати на конституційному рівні й способи придбання житла (побудувати, придбати, взяти в оренду). Тому пропонуємо викласти ч.1 ст.47 у такий спосіб: «Кожен має право на житло. Держава вживає заходів, які спрямовані на сприяння кожному громадянину доступові до житла».

Відтворюючи та деталізуючи положення п.2 ст.31 Європейської соціальної хартії (переглянутої) стосовно встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб, Конституція України розширила зміст цього положення і в ч.2 ст.47 закріпила, що громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них ціну відповідно до закону.

Водночас слід наголосити, що вітчизняний законодавець при формулюванні цього положення не дотримався принципу пропорційності між соціальним захистом та фінансовими можливостями держави. У зв'язку із зазначеним, вважаємо за доцільне конкретизувати аналізуєме положення та викласти його у такий спосіб: «Громадянам, які не мають житла та потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них ціну відповідно до закону». Такий підхід, на наш погляд, буде більш відповідати сучасним реаліям і фінансовим можливостям держави.

Конституція України в ч.3 ст.47 встановила правило, відповідно до якого «ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду». Це положення є основоположним принципом гарантії захисту житла, що знайшло своє відображення лише в основних законах Азербайджану, Білорусі та Росії. В інших європейських державах хоча зазначений принцип не знайшов свого конституційного закріплення, але він регулюється нормами галузевого законодавства.

За логікою побудови ч.3 ст.47 Конституції України можна констатувати, що з одного боку примусове позбавлення житла забороняється, а з іншого – примусове відчуження житла допускається, але у випадках, передбачених законом та виключно за рішенням суду. Як слушно зазначає В. Породько,

«поряд з межами здійснення житлових прав громадян, законодавство встановлює ряд обмежень – випадків, коли у примусовому порядку в силу певних причин відбувається зменшення раніш визнаної міри свободи носія конкретного житлового права. Важливо, щоб такі правообмеження були правомірними, тобто відповідали конкретним вимогам» [5, с. 63].

Детальне вивчення ч.3 ст.47 свідчить про те, що її положення потребує доопрацювання, а саме термін «примусово» доречно замінити на термін «протиправно», який згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови означає те, що суперечить правовим нормам закону, що порушує їх. Невідповідність правовим нормам [6, с. 940, 992]. Це пояснюється тим, що саме при протиправному обмеженні житлових прав, порушується гарантоване Конституцією та іншими законами України, право людини мати у власності житло або користуватися ним на законних підставах. На наш погляд, такий підхід більш відповідає сучасним реаліям, а заміна зазначених термінів значно посилить дію цієї норми. Крім того, пропонуємо аналізуємо положення викласти у двох самостійних частинах в оновленій редакції, а саме «Ніхто не може бути протиправно позбавлений свого житла» та «Примусове позбавлення житла застосовується виключно за вмотивованим рішенням суду на підставі та в порядку, встановлених законом». Ми вважаємо, що таке формулювання не допускає насильницької націоналізації житлового приміщення, а процес примусового позбавлення житла буде здійснюватися відповідно до закону і тільки за рішенням суду.

Отже, враховуючи досвід держав континентальної Європи щодо регулювання на конституційному рівні права на житло, а також з метою усунення протиріч між положеннями міжнародно-правових актів і національним законодавством, ст.47 Конституції України доцільно було б викласти у такій редакції:

«Кожен має право на житло. Держава вживає заходів, які спрямовані на сприяння кожному громадянину доступові до житла.

Громадянам, які не мають житла та потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них ціну відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений свого житла.

Примусове позбавлення житла застосовується виключно за вмотивованим рішенням суду на підставі та в порядку, встановлених законом».

Література

1. Голоманчук Э.В. Конституционное право граждан на жилище в Российской Федерации : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. – М., 2007. – 196 с.

2. Права людини : міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / Упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. – К. : Факт, 2001. – 152 с.
3. Конституции государств Европы: В 3 т. Т.3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 792 с.
4. Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М. : Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 816 с.
5. Породько В. Умови правомірності обмежень житлових прав громадян // Право України. – 2005. – №10. – С. 63–66.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпень : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

РОЗДІЛ 6

ДЕРЖАВА, ДЕРЖАВНА ВЛАДА ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Тихомиров О.Д., д.ю.н., проф. (м. Київ, Україна)

ДЕРЖАВА: ПЛЮРАЛІЗМ БУТТЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Дискусійність питання «що таке держава» не викликає сумнівів, що зумовлено певною мірою відсутністю розгорнутих загальноновизнаних відповідей на нього як в науковій та іншій літературі [1, 2], так й у міжнародних та національних правових, політичних документах. Пояснення цьому слід шукати в їх багаточисельності та своєрідності як в минулому, так і в сьогоденні, різноманітності підходів до їх осмислення різними науками та позанауковими формами пізнання, наявністю плюралізму думок, концепцій, теорій щодо розуміння їх природи, властивостей, побудови, місця та призначення в суспільстві, зв'язків з іншими явищами дійсності тощо. Так, виокремлюють світоглядні, наукові, релігійні, міфологічні інтерпретації держави, її образи, що існують в практичній та буденній свідомості людей. Спільним тут можна назвати те, що саме держава є об'єктом їх осмислення, відмінності же починають виявлятися вже в площині їх виокремлення як предмету пізнання, оскільки кожна з них робить акцент на тих або інших властивостях держав, пов'язує їх з тими чи іншими соціальними явищами, охоплює певні кола держав (які іноді значним чином відрізняються між собою).

Найбільш комплексне, системне та деталізоване осмислення розуміння держави, у порівнянні з іншими формами пізнання, набуло у предметному полі різних соціальних і гуманітарних наук: політичних, економічних, юридичних, а також соціології, культурології тощо. Проте коло наук, які осмислюють державу в якості складової свого предмету, знову таки є різним в різних країнах, як й різними є форми офіційного визнання структури побудови цих наук. Окрім того, наукове осмислення держави диверсифікується й в площині докласичного, класичного, некласичного та посткласичного етапів розвитку науки, в межах яких наука змінює свою інтерпретацію, зокрема, не обмежується тільки її предметністю, а розглядається як соціальний інститут, вид соціальної діяльності, характеризується соціальним використанням результатів наукових досліджень, зміною її організації та фінансування і таке інше, а звідси змінюється й «діапазон» осмислення нею держави. Так, якщо розглядати проблеми осмислення держави в науці в контексті її предметності та офіційної класифікації наук за науковими спеціальностями, наприклад, в Україні, то держава так чи інакше, тим або іншим чином, тими або іншими

властивостями чи складовими, входить до предметів досліджень майже всіх соціально-гуманітарних наук. З одного боку, така розпорошеність за різними науками свідчить про множинність проблем наукового вивчення зв'язків науки і держави, а з іншого про доцільність виокремлення такої науки, яка б вивчала державу як певну цілісність.

На багатоманітність форм наукового осмислення держави впливає й існування інших варіантів побудови наукових досліджень, зокрема, мова йде про наукові публікації трансдисциплінарного та міждисциплінарного характеру, проблемні дослідження, які не можуть бути ідентифіковані через їх належність до тих чи інших наук чи наукових спеціальностей, що систематизуються не за дисциплінарним принципом, а за спільністю їх методологічних підходів у пізнанні держави тощо. Традиційність же (цілісність, системність, сталість) підходів до розуміння держави знаходить відображення переважною мірою в публікаціях енциклопедичного характеру, підручниках, монографіях, а інновації - у наукових статтях та матеріалах наукових конференцій, інших публікаціях проблемного характеру.

В цьому контексті плюралізм сталих уявлень щодо розуміння держави може бути розглянутий на прикладі їх формулювання в енциклопедіях та словниках. Так, для політологічних енциклопедій та словників, і не тільки для них, притаманно визначення держави як системи політичних інститутів, що займаються організацією суспільного життя на певній території, або як найважливішого інституту політичної системи суспільства, способу соціального буття людини в умовах домінування політичного відчуження, чи способу організації суспільства, основного елементу політичної системи, організації публічної політичної влади. У філософській енциклопедичній та довідниковій літературі держава розглядається переважно як політична цілісність, створена національною чи багатонаціональною спільнотою на певній території, де за допомогою політичної еліти, яка монополізує владу, або як структура панування, яка постійно відновлюється в результаті спільних дій людей, дій, що здійснюються завдячуючи уряду, і яка в кінцевому рахунку впорядковує суспільні дії в тій чи іншій області. В енциклопедіях з економічних наук держава інтерпретується в якості економічного суб'єкта як сукупність органів і осіб, що сконцентрували в свої руках економічну владу, розпоряджаються державною власністю, або видами економічних ресурсів, факторами виробництва, грошовими засобами, що знаходяться у державній власності. Для енциклопедичного юридичного бачення держави властиве її осмислення в контексті теоретичного, конституційно-правового та міжнародно-правового розуміння. Так, наприклад, в теорії держави і права – як певний спосіб організації суспільства, основний елемент політичної системи, організація публічної політичної влади, що розповсюджується на все суспільство, виступає його офіційним представником і спирається на засоби і міри примусу, конституційно-правова інтерпретація держави орієнтує на її розуміння як сукупності офіційних органів влади (уряд, парламент, суди та ін..),

що діють в масштабах країни, в міжнародному праві держава як його суб'єкт – це основний учасник міжнародних відносин, що представляє собою політичну організацію влади та населення на певній території.

Здебільшого традиційне наукове розуміння держави, причому в тій чи іншій формі, насамперед, пов'язується з політичною природою держави, її локалізацією в політичній сфері суспільного життя, існуванням і розумінням в контексті політичної системи суспільства. Варіанти фіксації політичної природи розуміння держави є різними і охоплюють її інтерпретації як інституту політичної системи (чи сукупності політичних інститутів), спосіб або форму політичної організації суспільства чи влади і таке інше. Таке «політизоване» розуміння держави має історично зумовлені корені, бере свій початок від поглядів давньогрецьких філософів, зокрема, Платона та Аристотеля, полісів як форм організації влади в давньогрецьких містах. Кожне з таких визначень використовується в наукових дослідженнях, освіті та у практичній діяльності та буденному житті, кожне з них є адекватним і верифікованим у своєму своєрідному контексті розгляду держави, своїм обсягом має ту або іншу сукупність держав. Подібним чином кожне з таких визначень може бути й фальсифікованим, шляхом виокремлення меж адекватності такого визначення дійсності та її пізнання, за якими воно набуває інших інтерпретацій.

Узагальнення цих та інших визначень держави, притаманних науковій літературі, дає підстави для висновку, що здебільшого держава так чи інакше розглядається як своєрідний соціальний суб'єкт або форма взаємовідносин між соціальними суб'єктами, форма впливу на суспільні відносини, проте й вони пов'язуються з державою саме як суб'єктом, загальним для них є її інтерпретації як особливої соціальної організації, а відмінності здебільшого полягають у виокремленні своєрідності цієї організації та особливостей тих площин її взаємодій з іншими соціальними явищами, в межах яких вона розглядається, методології її осмислення і таке інше.

Як в утворенні держав в минулому і в сьогоденні, так й їх науковому та іншому осмисленні первинними і необхідними атрибутами є територія і населення, без наявності яких неможливо існування держави та її осмислення, проте не кожна територія і не кожне населення навіть у своєму зв'язку є державою, іншими такими атрибутами визнаються наявність уряду та його здатності мати владу і безпосередньо її здійснювати в межах і поза межами визначеної території. Так, в сучасному світі існує 251 держава, серед них: 195 незалежних держав, з яких 193 держави-члени ООН, 2 держави-спостерігача (Святий Престол, Палестина); 10 держав з невизначеним статусом, тобто які офіційно визнані одним чи декількома державами-членами ООН або визнані частково; 46 володінь, що мають постійне, корінне населення і власне громадянство, але не є незалежними чи мають особливий статус. Окрім того, поза межами цих держав є більш як 30 територій, які не мають постійного населення; або є спірними чи нейтральними територіями і таке інше.

Такі ознаки держави, які відрізняють її від інших території визначені, в першу чергу, в Конвенції Монтевідео 1933 року, Статуті ООН, інших міжнародно-правових документах, в тій чи іншій формі й в національному законодавстві країн (конституціях, актах проголошення створення держав тощо). Втім ці ознаки, без яких неможливо визнання території державою, не визначають всього обсягу характеристик сучасних держав, які формально закріплені в національних та міжнародних офіційних документах і пов'язуються з призначенням держави, її взаємодіями з іншими державами чи соціальними суб'єктами, зокрема, принципи територіальної цілісності, непорушності кордонів, незастосування сили і загрози силою, невтручання у справи інших держав та інші.

Таким чином, різні теорії, концепції, доктрини, ідеї, погляди, вчення щодо держави формувалися вченими в межах різних форм пізнання держави, світоглядів, наукових парадигм тощо, а отже, характеризуються різними теоретичною та емпіричною базами досліджень, особливостями їх методології, мають різне розповсюдження в науці та застосування на практиці. Проте, осмислення плюралізму бачення держав за певними підставами, дає можливість їх узагальнення, співставлення з тотожними та протилежними науковими позиціями, визначення меж їх верифікації та фальсифікації, поєднання наукового розуміння з офіційним визначенням держав в національному та міжнародному праві.

Література:

1. Махаматов Т.М. Философия государства: учебное пособие / Т.М. Махаматов . – М. : Финакадемия, 2009. – 114 с.
2. Энтони де Ясаи. Государство / Энтони де Ясаи [пер. с англ.] – М. : ИРИСПЭН, 2008. – 410 с.

Кириченко А.А., д.ю.н., проф. (г. Николаев, Украина)

РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМА ПЕРЕДАЧИ ВЛАСТИ ОТ ИЗБИРАТЕЛЕЙ СУБЪЕКТАМ ВЛАСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Существующее понимание конституционного механизма передачи власти от избирателей субъектам властных полномочий сводится в основном к положениям ст. 5 Конституции Украины, ч. 2 которой провозглашает народ Украины носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине, которая реализуется непосредственно и через органы

государственной власти и органы местного самоуправления, в условиях евроинтеграционных процессов подлежит развитию в авторскую **новую доктрину трехуровневой (общегосударственной, региональной, локальной) сущности и механизма передачи власти от избирателей к субъектам властных полномочий** [1, с. 15-16], что следует представить таким образом:

1. Непосредственная демократия (непосредственная власть, первичная власть):

1.1. *Общегосударственная непосредственная демократия (общегосударственная первичная власть):* 1.1.1. Общегосударственный референдум; 1.1.2. Общегосударственные выборы.

1.2. *Региональная непосредственная демократия (региональная первичная власть):* 1.2.1. Региональный референдум; 1.2.2. Региональные выборы.

1.3. *Локальная непосредственная демократия (локальная первичная власть* в виде общего собрания коллектива юридического лица с принятием решения с помощью тайного голосования и др.).

Другие формы народного волеизъявления не носят демократический характер. Они не являются всеобъемлющими и/или не могут обеспечить тайну волеизъявления (а, значит, и гарантии свободы такого волеизъявления): митинги, шествия, вече, экзит-полы, регистрация на сайтах, подача заявлений, общее собрание коллектива юридического лица с открытым голосованием и др.

2 Представительская демократия (вторичная власть):

2.1. Полипредставительская демократия (поливторичная власть):

2.1.1. *Общегосударственная полипредставительская демократия (общегосударственная поливторичная власть):* 2.1.1.1. Первый уровень (парламент в целом); 2.1.1.2. Второй уровень (президиум парламента, вторая палата парламента).

2.1.2. *Региональная полипредставительская демократия (региональная поливторичная власть):* 2.1.2.1. Первый уровень (сессия местных советов, законодательного собрания и др.); 2.1.2.2. Второй уровень (исполком, президиум, иное постоянное представительство местных советов, законодательного собрания и др.).

2.1.3. *Локальная полипредставительская демократия:* 2.1.3.1. Первый уровень (собрание представителей коллектива юридического лица); 2.1.3.2. Второй уровень (президиум, иное постоянное представительство общего собрания или собрания представителей юридического лица).

2.2. Монопредставительская демократия (моновторичная власть):

2.2.1. *Общегосударственная монопредставительская демократия или общегосударственная моновторичная власть* (президент, премьер-министр или иное высшее должностное лицо государства, избираемые всеми избирателями страны).

2.2.2. *Региональная монопредставительская демократия или региональная моновторичная власть* (губернатор, глава региона, иной выборный высший руководитель региона).

2.2.3. *Локальная монопредставительская демократия или локальная моновторичная власть* (выборный руководитель юридического лица).

При этом следует обратить внимание на то, что полипредставительская власть является властью более высокого уровня, поскольку она предоставляет возможность более тонкого учета мнения избирателей через поиск компромисса между политико-правовых воззрений 450 народных депутатов, презентующих компромисс различные регионов государства, а не одного человека – Президента Украины, обязанного принять решение в интересах государства в целом, что значительно сужает рамки поиска межрегионального компромисса.

3. *Делегированная демократия (третичная власть):*

3.1. *Общегосударственная делегированная демократия (общегосударственная третичная власть):* 3.1.1. Правительство; 3.1.2. Премьер-министр; 3.1.3. Руководители министерств, ведомств и комитетов.

3.2. *Региональная делегированная демократия или региональная третичная власть* (руководители, сотрудники региональных юридических лиц).

3.3. *Локальная делегированная демократия или локальная третичная власть* (руководители и сотрудники низовых юридических лиц).

В изложенной доктрине речь идет собственно о демократии как об определенной форме политического режима государства, что происходит от слов «demos + kratos» - власть народа, где буква «s» в слове «demos» не должна урезать, как это сделано в традиционном словосочетании «демократия» с целью сокрытия истинного видового деления политических режимов государства.

В таком аспекте не будет лишним предложить и разработанную автором **новую доктрину политических режимов государства** [1, с. 17–18], согласно которой, более правильно выделить такие модели политических режимов:

1. **Теоретическая модель политических режимов государства:**

1.1. **Демократия**, когда решения в обществе или в локальных коллективах принимаются осознанно большинством избирателей или иных голосующих, минимально 50% плюс еще хотя бы один голос, что возможно лишь при достаточно высокой политической зрелости избирателей;

1.2. **Квазидемократия** – если решения в обществе, хотя и принимаются большей частью его избирателей, но не осознанно, т.е. когда избиратели фактически не понимают, за какое именно решение, за достижение какой именно цели они голосуют;

1.3. **Демонкратия**, что происходит уже от слов «demon + kratos» – власть зла, насилия, в конечном счете, меньшинства избирателей государства, когда решение в обществе практически принимаются меньшинством избирателей.

2. Практическая модель политических режимов государства:

2.1. *Политико-правовая гуманистическая элита*, которая реально принимает все решения в государстве от имени народа и практически в интересах большинства народа, а, значит, в интересах того или иного типа гуманистического гипертипа государства;

2.2. *Политико-правовая эгоистичная элита*, которая иногда формально принимает все решения в государстве от имени народа, но в интересах фактически меньшинства, а, значит, в интересах того или иного типа эгоистического гипертипа государства.

И, наконец, следует рассмотреть **новую авторскую доктрины отмены и изменения нелегитимных правовых актов или решений субъектов властных полномочий либо прекращения и приостановления их нелегитимных деяний** [1, с. 16–17], что должно осуществляться по такой схеме: 1. Первичная власть – вторичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 2. Поливторичная власть – моновторичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 3. Поливторичная или моновторичная власть – третичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 4. Первый уровень поливторичной власти – второго уровня поливторичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 5. Первый и второй уровень поливторичной власти – общегосударственной моновторичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 6. Общегосударственная моновторичная власть – общегосударственной третичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 7. Региональная моновторичная власть – региональной третичной власти. 8. Общегосударственная третичная власть – региональной третичной власти и всех нижестоящих уровней власти. 9. Региональная третичная власть – всех нижестоящих уровней региональной третичной власти.

И уж если и этого не произойдет, то решение по изменению или отмене нелегитимного решения или правового акта субъекта властных полномочий либо по прекращению противоправных деяний данного субъекта должна принимать, в зависимости от уровня правонарушителя, уже соответственно:

1. Конституционная судебная палата Верховного Суда Украины (которая должна появиться, согласно авторской новой доктрине суда как базисной антиделиктной ветви государственной власти, наряду с Административной, Антикриминальной, Трудовой, Де-факто имущественно-договорной или Гражданской и Де-юре имущественно-договорной или Хозяйственной судебной палатой как в Верховном Суде Украины, так и в областных, а не апелляционных, судах, в то время как судьи местных судов должны иметь специализацию соответственно каждой из названных судебных палат) относительно решений, правовых актов и действий субъекта властных полномочий общегосударственного уровня.

2. Конституционная судебная палата областного суда – субъекта властных полномочий областного уровня.

3. Судья конституционного специализации суда низового звена – субъекта властных полномочий районного и местного уровня.

Литература:

1. Кириченко А.А. Новая доктрина трехуровневого механизма передачи власти от избирателей субъектам властных полномочий / А.А. Кириченко // Двадцять років на шляху до незалежної та правової держави: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Круглого столу з нагоди 20-річчя Конституції України та 25-річчя незалежності України, 20.05.2016 р. Зб. наук. ст.; за ред. О. А. Кириченка. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2016. – С. 14–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://librarymnu.kl.com.ua/prac_vycl.html <Інститут історії та права> <№ 71>

Бостан С.К., д.ю.н., проф. (м.Запоріжжя, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЇЇ РОЗВИТКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Події, що сьогодні відбуваються в Україні, наочно свідчать про наявність небаченої з «буремних» революційних часів 1917-1921 рр. всеосяжної кризи державності, яка зумовила підвищений інтерес дослідників до різних аспектів держави, зокрема, її форми. Сучасні територіальні проблеми та наміри влади децентралізувати себе по «вертикалі» значно підвищили практичну потребу в науковому осмисленні форми державно-територіального устрою, але науковий «запит» на форму правління теж залишається надзвичайно високим. Існуючий дисбаланс в системі вищих органів державної влади, «незадоволення» державних посадовців самого вищого рангу та партійних лідерів чинною на сьогодні змішаною (парламентсько-президентською) формою державного правління України наочно свідчить про практичну значимість вирішення цієї проблеми й, відповідно, актуальність її дослідження.

Про форму правління в цілому написано досить багато [1, 2]. Але практика постійно нам дає новий емпіричний матеріал для наукового осмислення. З огляду на наявні в юридичному державознавстві певні прогалини та потреби сучасного українського державотворення ми поставили собі на меті виявити певні закономірності розвитку форми державного правління у «всесвітньому» масштабі, визначити європейські стандарти

«формобудівництва» у цій сфері та окреслити через призму євроінтеграційних процесів напрямки розвитку форми правління в сучасній Україні.

Проведений нами комплексний аналіз форми державного правління в самому концентрованому вигляді показує на такий закономірний хід розвитку держави та її форми правління.

Держава є одним з головних соціальних інститутів суспільства, в процесі розвитку якого виділяються два історичні типи: кастово-станове та громадянське. Типовою для держави кастового-станового суспільства формою правління є «єдиновладна» монархія. Побудована на принципі концентрації державної влади в руках однієї особи, спадковості, ця форма правління проіснувала протягом тривалого часу, впродовж кількох тисячоліть (V тис. до н.е. – II тис. н.е.). Але як рудимент старої епохи вона не могла не увійти у суперечність з притаманними для нового, громадянського, суспільства вихідними принципами, якими у політичній сфері стали демонополізація, деконцентрація та децентралізація державної влади. Це кардинальним чином вплинуло на сутність держави та її форми, у тому числі й форми правління, і після багатовікового безроздільного панування, у XX ст., монархія поступилася місцем іншій, характерній саме для держави громадянського суспільства «багатовладній» формі правління – республіці, а за нашим визначенням, поліархії [3].

Характерною рисою, певним всесвітнім стандартом формобудування в XX столітті стає республіканська (поліархічна) форма правління з різними модифікаціями: президентська, змішана, парламентська. На певному етапі, для певної групи країн колишнього соціалістичного табору, притаманною була соціалістична республіка. Згодом, на рубежі 90-х років минулого століття, й вони узяли курс на конституціоналізацію одного з класичних видів поліархічної форми державного правління. В їх становленні та розвитку спостерігалось кілька тенденцій. Перша, головним показником якої була президенціалізація форми правління, стала характерною для країн, що розташовувалися на Схід від України: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Росія (певним винятком є Грузія), Казахстан та всі пострадянські середньоазійські держави. Інша тенденція, яка відрізнялася домінуючим впливом парламенту в системі елементів форми правління, була характерна для наших західних сусідів: Болгарії, Латвії, Литви, Молдови, Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Чехії, а також держав, що утворилися на терені колишньої Югославії. Україна виявилася на «перехресті» цих тенденцій: за часів незалежності верх брала то одна (1996-2006 рр.; 2010-2014 рр.), то інша тенденція (2006-2010 рр.; 2014 - по сьогодні).

В ситуації, що склалася, виникає питання: який напрямок «формобудування» Україні необхідно обрати? Якщо раніше, при колишній владі, були якісь сумніви щодо її стратегічного напрямку розвитку, то після порушення територіальної цілісності України з боку Росії, європейський вектор отримав підтримку не тільки нової влади, а й більшої частини українського

суспільства. Оскільки євроінтеграція стала стратегічним напрямком розвитку усієї держави, то доцільним було б врахувати стандарти Євросоюзу зокрема і у сфері державного формобудівництва.

Зазначимо, що на відміну від правознавства, де поняття «правові стандарти, європейські правові стандарти, стандарти прав людини» тощо широко використовується в науковому обігу, у державознавстві, зокрема, у площині форми правління такі стандарти, тобто зразкові (англ. standard – норма, зразок) їх моделі не виявлені. Заповнити цю прогалину можна зокрема проаналізувавши політико-правові моделі форм правління 28 держав Європейського Союзу.

Результати цього аналізу свідчать, що першою характерною ознакою форми правління усіх цих держав є поліархічність, іншими словами, усі країни Євросоюзу є поліархіями. Але виходячи з того, що остання є формою правління протилежною монархії, це твердження входить в суперечність з традиційними знаннями, згідно яких сім держав зазначеного Союзу: Бельгія, Великобританія, Данія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди та Швеція визначають як монархії. Ми не розділяємо думки, що ці держави є монархічними, оскільки в них ні фактично, ні юридично немає «єдиновладдя» правителя. З огляду на те, що глава держави іменується монархом лише за традицією, а в системі вищих органів державної влади домінує парламент, то такі форми правління, на нашу думку, доцільно визначити як *парламентські поліархії зі спадковим главою держави* [4]. До *парламентських поліархій*, але з *обраним главою держави* (президентом), ми відносимо такі держави Євросоюзу, як Греція, Естонія, Італія, Латвія, Мальта, Угорщина, Федеративна Республіка Німеччина. Всі інші держави, за винятком Кіпру, форма правління якого «нагадує» президентську, мають змішану (парламентсько-президентську) форму правління з більшим (Ірландія, Литва, Польща, Португалія, Румунія, Франція) або меншим (Австрія, Болгарія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Чехія, Хорватія) впливом президента на виконавчу владу.

Узагальнюючи вищенаведені данні, ми бачимо, що з 28 країн Євросоюзу 14 мають парламентську форму правління, 13 – змішану (парламентсько-президентську) і лише одна: Кіпр – президентську зі своєю специфікою. Тобто стандартними для Європейського Союзу є парламентська поліархія та змішана поліархія, серед яких домінує парламентська форма правління. З огляду на це виникає питання: чи варто Україні встановити у себе таку форму правління? На нашу думку, так, але в далекій перспективі. Іншими словами, це має бути стратегічним (довгостроковим) напрямком розвитку форми правління української держави. Її же «тактичним» напрямком має бути поступовий, адекватний часовим реаліям перехідного періоду, поетапний розвиток в межах змішаної форми правління.

Для конкретизації тимчасових меж цих перехідних процесів у перехідних державах пострадянського простору можна спиратись на теоретичні здобутки

одного з провідних фахівців з проблеми перехідної держави – російського вченого В. Сорокіна. Він зокрема зазначає, що «процес демонтажу інститутів старого конституційного ладу і будівництво нового зв'язаний зі зміною у цивільного населення звичних моделей поведінки і стереотипів масової свідомості. Очевидно, що подібна зміна в цілому здійснюється в межах життєдіяльності трьох поколінь громадян цього суспільства – старого, «проміжного» і нового, такого, що народилося в умовах нового конституційного ладу. Таким чином, мінімальний термін переходу – це тривалість життя трьох поколінь представників цього суспільства»[5, с. 86].

Якщо виходити з того, що часовий вимір одного покоління у середньому 20 років, то поетапний процес еволюції форми правління української держави у перехідний період можна змодельовати так: I етап (1991-2011 рр.) – держава з президентсько-парламентською формою правління; II етап (2011-2031 рр.) – держава з парламентсько-президентською формою правління, III етап (2031 – і далі) – держава з парламентською формою правління.

Таким чином, європейські стандарти «формобудування» свідчать, що для Євросоюзу характерні парламентаризовані форми державного правління: для західних країн – більше парламентські, а для східноєвропейських, тобто постсоціалістичних країн – змішані (парламентсько-президентські). Повернення України в 2014 р. до парламентсько-президентської форми державного правління є одним з наочних показників руху української держави до європейських стандартів та основним напрямком її подальшого розвитку. При усіх її недоліках ця форма правління більш «європейська», аніж «президентська» чи «президентсько-парламентська» наших ближніх і далеких східних сусідів. Сьогодні надзвичайно важливо не потрапити під вплив нинішньої кризової ситуації в країні і тимчасової необхідності посилення президентської влади, а продовжувати подальший розвиток форми правління сучасної української держави на основі європейських стандартів, в основі які лежать «парламентаризовані» форми правління

Література:

1. Серьогіна С.Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія / С.Г. Серьогіна. – Харків : Право, 2011. – 768 с.
2. Алексеєнко І.Г. Форма державного правління як парадигмальна основа розвитку інституційної структури політики : монографія / І.Г. Алексеєнко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2011. – 428 с.
3. Бостан С.К. Монархія і поліархія як історичні типи форми державного правління / С.К. Бостан // Вісник Запорізького національного університету (юридичні науки). – 2006. – № 1. – С.17–23.
4. Бостан С.К. Політико-правові проблеми ідентифікації сучасної монархії / С.К. Бостан // Вісник Харківського національного університету

ім. В.Н. Каразіна. Збірник наукових праць. – № 934. – Серія «Право». – 2010. – Вип: 8. – С.194–199.

5. Сорокин В.В. Общее учение о государстве и праве переходного периода : монография / В.В. Сорокин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 424 с.

*Клиницкий И.И., студент (г. Днепро Украина)
Наук. рук.: Добробог Л.Н., к.и.н, доц. (г. Днепро, Украина)*

АНАЛИЗ ОПЫТА ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВАХ-УЧАСТНИКАХ ЕВРОСОЮЗА

Местное самоуправление, как одна из форм реализации принадлежащей народу власти на местах, является крайне важной институцией для любого государства, поскольку степень развития права общин на самоуправление, прежде всего, определяет уровень демократичности и правового развития государственности на той или иной территории. В Европейском Союзе данный институт управления также занимает далеко не последнее место в государствообразующих процессах.

Для западноевропейских стран всегда было характерным внедрение в механизм администрирования инноваций, и местное самоуправление не является здесь исключением. Так, мировая история знает великолепные примеры кардинального реформирования государственного строя в сравнительно короткие сроки. В контексте развития местного самоуправления нельзя обойти вниманием Нидерландскую революцию XVI века, Английскую революцию XVII века, революционные процессы в Швейцарии (XIII век). Указанные события стали переломными для тогдашних обществ, а также положили основу для становления муниципальной власти. Таким образом, современное европейское сообщество развивается на культурно-правовой базе, уходящей в далёкие века. Поэтому для Украины, как достаточно молодого государства, что только формирует собственные традиции государственного управления, соответствующую правовую базу, значительную актуальность имеет изучение опыта создания и совершенствования местного самоуправления в европейских странах, которые по определенным параметрам (территория, население, религия, культура и другие цивилизационные характеристики) похожи на Украину. По мнению специалистов, к таким странам принадлежат, прежде всего, Великобритания, Франция и Германия, Швейцария, Нидерланды, Бельгия [1, с. 245].

Стоит учесть, что для большинства государств-участников ЕС является характерной роль общин в их историческом развитии. Так, к примеру, одним из

последствий Английской революции XVII в. следует считать проведение реформы местного самоуправления 1832 года, положения которой содержит *Reform Act 1832*, а германские государства являются родоначальниками Магдебургского права – права автономии общины от феодала. Благодаря ряду исторических событий, на территории Европы были сформированы два подхода к организации местного самоуправления – англосаксонская и романогерманская правовые школы [2, с. 13].

Первая модель местного самоуправления – англосаксонская – была сформирована в Великобритании, а затем распространилась в Ирландии, США, Канаде, Индии, Австралии и других странах. Так, данный подход также характерен и для Европейского союза. Его главными чертами считаются:

1) высокая степень автономии местного самоуправления, выборность, контроль со стороны населения;

2) отсутствие на местах специальных государственных уполномоченных, которые контролируют органы местного самоуправления, а также отсутствие местных администраций (то есть органов государственной власти местного уровня) [3, с. 445].

Главный принцип данной модели – «действовать самостоятельно в пределах предоставленных полномочий». Таким образом, разрешено всё, чему не противоречит закон. К слову, совокупность специальных прав и обязанностей для муниципалитетов Великобритании, Канады и Австралии определяется ими самостоятельно и делегируется Парламентом. Так, интересным фактом следует считать то, что в городских графствах Великобритании полиция подчинена советам, а функции мониторинга деятельности такого органа охраны порядка возложены на мэров – орган местного самоуправления вправе и самостоятельно определить способ подчинения полиции, но таковой подлежит утверждению парламентом [4, с. 131].

Следующая модель местного самоуправления распространена в основном в странах континентальной Европы (Франция, Италия, Испания, Германия, Бельгия), таковая является доминирующей в ЕС. Необходимо отметить, что этот подход свойственен и для Украины. Ему характерны:

- сочетание местного самоуправления и местных административных органов (органов государственной власти местного уровня);

- выборность и назначение служащих;

- наличие на местах государственных уполномоченных, которые контролируют органы местного самоуправления и т.д.

Ярким примером обозначенного подхода считается Франция, в которой существует местное самоуправление на уровне коммун, являющихся главным

звеном администрирования на местах. В то же время существуют также более крупные кантоны и округа, которые являются местными уровнями государственной власти. Затем элементы самоуправления вновь проявляются на уровне департаментов [5, с. 93].

Сравнение англосакской и континентальной моделей местного самоуправления, позволяет сделать вывод о том, что в демократических странах отличия между этими подходами не являются существенными, но определенные функции и возможности муниципалитетов кардинально отличаются. Всё-таки, учитывая современное состояние местного самоуправления в Европейском союзе, единые принципы которого во многом определены союзными договорами и Европейской хартией местного самоуправления 1985 года, необходимо отметить постепенное слияние англосаксонской и романогерманской правовых концепций организации муниципальных властей [6, с. 34]. Так, для местного самоуправления не только в западноевропейских странах, но и во всех государствах-участниках ЕС характерны:

- 1) выборность;
- 2) объединение общины на основе территориальной «привязки»;
- 3) осуществление большинства хозяйственных, юридических и экономических потребностей территории, где проживает община в рамках муниципалитета;
- 4) реализация большей части функций коллегиальными органами (советами);
- б) независимость муниципалитетов от государственных органов власти в рамках своей компетенции [7, с. 31].

Таким образом, в странах Западной Европы накоплен определенный опыт организации местного самоуправления, который может быть использован при реформировании муниципальной системы в Украине. Но нельзя достоверно утверждать, что украинскому государству следует воспользоваться готовой формулой строительства институции управления на местах. Все же совершенно логичным является факт того, что принципы, которые сформированы в Европейском союзе, являются максимально демократичными, а поэтому таковые крайне необходимо использовать в качестве основы реформирования, поскольку существенная централизация всегда проигрывает децентрализации; ибо в таких условиях государственная система крайне не оптимизирована, а разрешение проблем, что имеют привязку к конкретной территории страны, затруднительно, не говоря о том, что граждане в таком случае существенно оторваны от государственного управления – это противоречит всем концепциям демократической государственности.

Литература

1. Законодательство Английской революции 1640-1660. Сост. Н.П. Дмитриевский. – М.- Л., 1946. – 296 с.
2. Мортон А. История Англии / А. Мортон. – М., 1950. – 354 с.
3. Некрич А.М. Государственный строй и политические партии Великобритании / А.М. Некрич, А.М. Поздеева. – М.: Юринком, 2013. – 545 с.
4. Алексеев В.І. Спільна комунальна власність: історія і реалії / В.І. Алексеев // Управління сучасним містом. – 2010. – №7 – 131 с.
5. Бутко М.С. Територіальна організація місцевої влади / М.С. Бутко // Юридичний Вістник – 2014. – №3 – 93 с.
6. Шевченко Т.І. Особливості функціонування муніципальної влади у Європейському союзі / Т.І. Шевченко // Юридичні Відомості – 2015. – №4 – С. 34.
7. Алексеев В.І. Європейський союз та місцеве самоврядування / В.І. Алексеев // Слово і діло. – 2013. – №33 – 31 с.

Бабарикіна Н.А., ст. лаб. (м.Запоріжжя, Україна)

РЕФОРМА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ШЛЯХОМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В останні роки в Україні посилювалася дискусія щодо реформи системи публічної влади в державі шляхом децентралізації. Процес децентралізації успішно відбувався в політико-правовому просторі Західної Європи, а розвиток місцевого самоврядування є його обов'язковою складовою, практика реалізації цих процесів через адміністративно-територіальні реформи в різних країнах проходила по різному, часто супроводжуючись протилежною тенденцією – централізацією та поглинанням органів місцевого самоврядування центральними органами державної влади. Розподіл повноважень найчастіше є питанням історичного розвитку і практики, які склалися в певних державних утвореннях. Наприклад, Польща провела адміністративно-територіальну реформу, спираючись на досвід Франції.

На нашу думку, Україні корисно звернути увагу на досвід Польщі та Франції щодо проведення інституційних та економічних реформ, а також відновленню економіки. Під час децентралізації слід звернути увагу на проблему управління плануванням територіальної інфраструктури. Це, безперечно, означає, що має розглядатися модель співробітництва між кількома рівнями управління, включаючи державний, регіональний, районний/районний у містах та місцевий рівні. Адміністративно-територіальна реформа та

децентралізація в Україні повинні провадитись, спираючись на принципи Європейської хартії місцевого самоврядування.

Передача повноважень від держави до територій регіонального та місцевого рівнів самоуправління є питанням першочергової уваги під час проведення адміністративно-територіальної реформи. Але, в світі не існує жодної унікальної моделі чи методології, яка дозволила б нам чітко скопіювати чи запозичити окремі її елементи для українських реалій.

Сучасні держави – це складні багаторівневі системи. Розподіл влади по вертикалі, а також делегування влади і відповідальності на місця є найважливішою конституційною, політичною і організаційною задачею. Виділяють три типи децентралізації: політична, адміністративна і фінансова, а також чотири основні форми децентралізації – деволюція, делегування, деконцентрація і дивестиція [3].

Децентралізація означає, що в рамках централізованої держави утворюються самостійні одиниці як носії місцевого самоврядування громади. Це можуть бути громади або регіони. В межах місцевих та регіональних утворень їм передаються функції нормотворчості та управління. Демократичні вибори до місцевих та регіональних парламентів забезпечують необхідну демократичну легітимацію їх юридичних та адміністративних функцій.

Наслідком децентралізації є місцева та регіональна автономії. Громади та регіони отримують право на самоврядування для вирішення проблем місцевого або регіонального значення. Децентралізація, за своєю суттю, це політична ідея, яка означає, що субнаціональні органи влади отримують деяку політичну автономію, разом з новими функціями і ресурсами [4].

Децентралізація може бути регіональною або муніципальною. Найбільш розвинутою формою регіоналізації є федералізм, коли влада спускається зверху до низу на конституційній основі.

Муніципальна децентралізація в більшості країн має формулу загального розподілу сфер компетенції, що дозволяє місцевій владі вирішувати місцеві питання, які віднесені до їх компетенції. Муніципалізація має певні визначені рамки, які встановлюють самі місцеві ради. Більше того, втручання держави в муніципальні справи, як правило, законодавчо обмежується.

Про деконцентрацію йдеться у тому випадку, коли держава розподіляє адміністративні обов'язки між органами державної влади різного рівня. Це переважно адміністративна концепція, яка передбачає деволюцію адміністративних функцій на регіональний та місцевий рівні. У випадку горизонтальної деконцентрації, наприклад, для вирішення особливих завдань управління, утворюються поряд з державними міністерствами також інші особливі органи державної влади [4].

Делегування перерозподіляє владу і відповідальність в місцеві органи управління, причому в такі, які не завжди являються місцевими підрозділами центральних органів управління. Хоча при цьому і відбувається певне

перенесення відповідальності на субнаціональний рівень, в основному зберігається вертикальна підлеглість.

Фіскальна децентралізація являється найбільш повним і, очевидно, найбільш прозорим видом децентралізації, оскільки напряму пов'язана з бюджетними практиками. Вона означає передачу ресурсів із центру на місця.

Умови такої передачі часто обговорюються під час перемовин між центральною і місцевою владою на основі ряду факторів, серед яких – взаємозалежність регіонів, доступність ресурсів і місцеві можливості по управлінню.

Дивестування означає, що планування і адміністративна влада, або інші функції передаються в добровольчі, приватні або громадські організації. Вона часто проводиться з частковим передаванням адміністративних функцій, в поєднанні з дерегуляцією або частковою приватизацією.

В Україні процес реформування системи публічної влади почав відбуватися саме шляхом децентралізації. За останніх два роки була повністю сформована нормативна база, яка дає змогу співробітничати територіальним громадам, об'єднуватися громадам, розподіляти ресурси для громад і найголовніше було проведено бюджетну децентралізацію. На даному етапі вже відчуваються позитивні наслідки процесу децентралізації, але це лише початок – перший етап реформування. Велике значення щодо залучення громадськості має політична воля на державному, регіональному та місцевому рівнях. Також необхідно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, особливо у віддалених від районних центрів населених пунктах. Слід активізувати роботу створених регіональних робочих груп з реформування місцевого самоврядування.

Література:

1. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / А. Ткачук. – Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія», 2012. – 120 с.

2. Ткачук А. «С Конституцией или без, децентрализация началась. Теперь только – не навреди!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/internal/anatoliy-tkachuk-s-konstituciey-ili-bez-decentralizaciya-nachalas-teper-tolko-ne-navredi-.html>

3. Overview of Decentralisation Worldwide: A Stepping Stone to Improved Governance and Human Development. 2nd International Conference on Decentralisation «Federalism: The Future of Decentralizing States?» 25–27 July 2002 Manila, Philippines// Robertson Work. - Principal Policy Advisor, Decentralisation. - Democratic Governance Team. - IDG/BDP. - UNDP New York [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.albacharia.ma/xmlui/bitstream/handle/123456789/30478/0219Overview%20of%20Decentralisation%20Worldwide>

%20A%20Stepping%20Stone%20to%20Improved%20Gov%20and%20Human%20Dev.pdf?sequence=1

4. Wollmann, Hellmut. The Devolution of Public Tasks between Political Decentralisation and Administrative Deconcentration – a Comparative European Perspective // «Social Science Japan». - The Information Center for Social Science Research on Japan Institute of Social Science University of Tokyo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://amor.cms.hu-berlin.de/~h0598bce/docs/HW-2007-Devolution-Public-Tasks.pdf>

*Волочаєва А.С., студентка (м. Дніпро, Україна)
Наук. кер.: Наливайко Л.Р., д.ю.н., проф. (м. Дніпро, Україна)*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Ми живемо у дуже нелегкий для країни час – час кардинальних змін. Держава взяла курс на децентралізацію, що тягне за собою реформування органів місцевого самоврядування та територіальної організації влади, тобто фактично повне переформування діючої системи управління. Тому вибрана тема для дослідження, саме проблема децентралізації влади є досить актуальною і дискусійною на сьогодні в нашій країні.

Країни, зокрема постсоціалістичні, шукають нову організацію влади, яка буде орієнтуватися на принципах демократії [1, с. 92]. Незважаючи на те, що практика впровадження децентралізації влади існує ще з ХХ ст., у наш час все ще існують не вирішені проблеми її запровадження, що трапляються на шляху як розвинених країн, так і країн, що розвиваються [2, с. 108].

Проблеми реформування системи організації публічної влади в Україні та питання децентралізації влади в тій чи іншій мірі вивчали такі науковці як: В. Авер'янов, М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, О. Бориславська, В. Кампо, В.Копейчиков, Н. Нижник, В. Погорілко, М. Пухтинський, В. Халипов, М. Харитончук, В. Цветков, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші.

Історія децентралізації виникла наприкінці ХVІ століття. Цей період ознаменувався пошуком найкращої форми організації державного устрою та побудови системи зв'язків між його складовими. Засновниками децентралізованого державного устрою вважаються Жан Боден та Йоганес Альтузіус. Жан Боден розвинув теорію суверенної монолітної держави, а Йоганес Альтузіус, на протипагу опоненту, запропонував теорію федеральної державної організації [1, с. 92].

Що стосується розуміння змісту поняття децентралізації у роботах вітчизняних дослідників, то єдності поглядів не простежено. Однак, варто навести позицію, що у загальному вигляді суть децентралізації полягає в тому, що функції та повноваження по здійсненню єдиної державної влади, яка

первісно належить народові, розподіляється між відповідними органами державної влади, з одного боку, та органами державної влади і органами місцевого самоврядування – з іншого. Окремі дослідники вважають децентралізацію не як одноразову передачу владних повноважень від органів державної влади до органів місцевого самоврядування, а як комплексний процес, що включає у себе такі елементи, як питання спроможності органів державної влади передати, а органів місцевого самоврядування – отримати і ефективно розпорядитися владними повноваженнями; визначення обсягу повноважень, який необхідно передати; механізм передачі владних повноважень; механізм взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування; питання адміністративно-територіальної реформи [3, с. 440].

А. Коваленко вважає, що сутність децентралізації полягає у тому, що «політико-правові елементи взаємовідносин громади і держави утворюють особливий правовий режим, що надає місцевим органам самостійність і ієрархічну незалежність від органів як державного управління, так і самоврядування» [8, с. 3–4], А.В. Крусян розмежовує децентралізацію державного управління як принцип організації місцевого управління, котрий означає, що державним органам, які здійснюють виконавчу владу на місцевому рівні, а також органам місцевого самоврядування делегується низка повноважень центральних органів виконавчої влади на місцях і органи місцевого самоврядування мають максимально можливу незалежність в усьому, що стосується рішення справ місцевого значення [6, с. 31–32].

Першою обов'язковою складовою процесу децентралізації є визначення обсягу повноважень, щодо яких повинна здійснюватися децентралізація. Складність цього питання полягає, перш за все, в тому, що визначення конкретного обсягу повноважень, який повинен передаватися, є непостійним і може змінюватися в залежності від соціально-економічної, політичної ситуації в державі. Другою, не менш важливою проблемою є проблема самого механізму децентралізації. Третьою правовою проблемою децентралізації, та водночас і такою, яка пов'язана з попередніми двома, є проблема недосконалості механізму взаємодії органів державного управління та органів місцевого самоврядування. І, врешті-решт, останньою проблемою децентралізації державного управління, є проблема реформи адміністративно-територіального устрою держави. Проблеми ефективної реалізації повноважень місцевими органами публічної влади їх взаємодії можна повністю розв'язати тільки за допомогою зміни структури їх компетенції, створення виконавчих органів обласних і районних рад. Іншими способами і засобами неможливо на даний час вирішити повністю проаналізовані вище проблеми [3, с. 440–443].

Досвід зарубіжних держав є корисним для України, оскільки європейські країни, здійснюючи децентралізацію, так чи інакше стикалися із проблемою вдосконалення свого адміністративно-територіального устрою, але по-різному підходили до її розв'язання [7].

В умовах нинішньої політичної нестабільності, економічної та соціальної кризи, зовнішньої агресії, головними ризиками, які можуть виникнути при проведенні децентралізації є такі:

- можлива активізація та радикалізація політичних об'єднань, які представляють інтереси меншин, що мають компактний характер проживання;
- послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування на регіональному та субрегіональному рівнях за реалізацією повноважень, які будуть передані виконавчим органам місцевих рад, в умовах слабкості інститутів громадянського суспільства поза межами великих міст;
- намагання центральної влади зберегти контроль за поділом коштів;
- ризик недостатності коштів на місцевому рівні;
- ризик зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень;
- ризик на проведення процесу об'єднання громад [5].

Підсумовуючи, можна сказати, що проблема децентралізації влади в Україні не є новою, проте залишається актуальною, оскільки за існуючої системи державотворення – управління занадто сконцентроване в центрі, неефективно використовуються наявні ресурси і, відповідно, функціонування виконавчої влади на місцях не досягає цілей сталого розвитку, а роль територіальних громад явно недооцінюється. Тому саме подальший шлях децентралізації передбачає створення фінансово незалежних громад, які зможуть самостійно і на достойному рівні утримувати дитячі садки і школи, лікарні, будинки культури, дороги та інфраструктуру; вона зможе зміцнити політичну стабільність та національну єдність, надаючи можливість громадянам краще контролювати державні програми на місцевому рівні. Інакше кажучи, децентралізація – це саме той кращий шлях до підвищення якості повсякденного життя мешканців кожного села, селища чи міста.

Література:

1. Роман В. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект / В. Роман // Збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 38. – 98 с.
2. Гнидюк І.В. Децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І.В. Гнидюк, Ю.І. Гороховська // «Молодий вчений». – 2015. – № 5. – (20). – 111 с.
3. Карабін Т.О. Проблеми децентралізації виконавчої влади в Україні та можливі напрями їх вирішення. – 2012. – № 4. – 444 с.
4. Пустовой В.С. Історія централізації та децентралізації Української держави // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – С. 433–439.
5. Децентралізація влади – «За» та «Проти» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://m--p.com/detsentralizatsiya-vladi-za-ta-proti/>
6. Нікончук А.М. Теоретичні засади децентралізації влади в процесі розвитку місцевого самоврядування в Україні // Право і бізнес. – 2011. – № 5. – (42). – 34 с.

7. «Впровадження зарубіжного досвіду децентралізації управління». Методичні матеріали // Головне територіальне управління юстиції у Дніпропетровській області.

8. Концепція адміністративної реформи в Україні [Електронний ресурс] : затв. указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98>

Трипольська М.І., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

На сьогоднішній день в Запорізькій області утворено шість об'єднаних територіальних громад. У всіх цих громадах пройшли місцеві вибори, обрані голови та депутати відповідних сільських та селищних рад. На цьому реформу децентралізації в Запорізькій області не слід вважати завершеною, вона лише вступає в свою активну фазу, адже основну суть реформи, на нашу думку, можна сформулювати у наступних напрямках: підвищення спроможності громад; отримання більших повноважень та фінансових ресурсів для їх забезпечення; налагодження механізмів ефективного господарювання на територіях.

Слід зазначити, що наразі планується внесення змін до перспективного плану формування територій громад Запорізької області, яким затверджено лише 52 громади з 69 запропонованих.

Сьогодні в Запорізькій області ведеться активна робота щодо впровадження реформи децентралізації. Зокрема, здійснюються консультативні зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування, ініціативними групами, членами територіальних громад районів Запорізької області. Виїзні наради-консультації відбулись у Запорізькому, Мелітопольському, Токмацькому, Кам'янсько-Дніпровському, Приазовському, Михайлівському, Куйбишевському, Василівському районах Запорізької області. Найближчим часом заплановано виїзди і до інших районів. На зазначених нарадах-консультаціях представникам територіальних громад роз'яснюються основні аспекти реформи децентралізації, фінансові стимули, які надаються об'єднаним територіальним громадам, напрями реформування медичної та освітньої галузі, досвід перших об'єднаних територіальних громад області.

Досвід проведення консультативних зустрічей свідчить про їх високу ефективність, адже фахівці надаючи консультації, знімають усі проблемні питання, які виникають в громадах. Саме в тих районах, де відбулися консультативні зустрічі наразі ініційоване питання об'єднання і можна говорити про перші успішні результати. Так процес об'єднання ініційовано в Новенській територіальній громаді Мелітопольського району,

Плодородненській територіальній громаді Михайлівського району, Степнянській територіальній громаді Запорізького району, Ботіївській територіальній громаді Приазовського району, Гірсівській територіальній громаді Приазовського району. Долинською сільською радою Запорізького району вже подані документи на отримання висновку Запорізької обласної державної адміністрації.

Фахівцями Запорізької обласної державної адміністрації, Запорізької обласної ради, Офісу реформ у Запорізькій області, Асоціації міст України здійснюється постійна методична підтримка процесу об'єднання територіальних громад. Зокрема, здійснюється постійний юридичний супровід всього процесу об'єднання аби уникнути порушень процедури, яка передбачена Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Розробляються проекти локальних нормативно-правових актів (рішень, розпоряджень), здійснюється юридичний аналіз актів, які приймають органи місцевого самоврядування області. Таким чином, усі громади можуть отримати якісну правову допомогу на кожному етапі об'єднання.

Усі зауваження щодо чинного законодавства, які надаються представниками органів місцевого самоврядування в ході консультативних зустрічей, передаються до Центру аналізу та розробки законодавства Асоціації міст України.

Слід зазначити, що при утворенні перших 6 ОТГ були певні складності. Стосувалися вони в першу чергу недоліків правового регулювання організації роботи ради об'єднаної територіальної громади, які існували на той момент.

Зокрема, попередня редакція статті 8 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» передбачала припинення сільських, селищних рад територіальних громад, що об'єдналися, шляхом ліквідації. Разом з цим, потребувала припинення й рада адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, що спонукало до державної реєстрації новообраної ради за відсутності законодавчого механізму реєстрації нової юридичної особи з тотожною назвою тій, що вже існує.

У ситуації, що склалася, нами було рекомендовано 6-ті радам ОТГ Запорізької області прийняти рішення про реорганізацію шляхом перетворення ради адміністративного центру ОТГ та припинення шляхом ліквідації рад територіальних громад, що об'єдналися, а також утворити комісії з припинення цих рад. Вищезазначене рішення дозволило розблокувати діяльність рад та вирішило проблему з казначейським обслуговуванням місцевих бюджетів.

Після внесення змін до вищезазначеного Закону, усі об'єднані територіальні громади Запорізької області пройшли полегшену процедуру реорганізації шляхом приєднання рад територіальних громад, що об'єдналися, до ради адміністративного центру об'єднаної територіальної громади.

На сьогоднішній день цей механізм є вже відпрацьованим і новим об'єднаним громадам буде значно легше в цьому сенсі.

Можна казати і про інші недоліки законодавства, які існують і сьогодні. Проте, на нашу думку, переваг все ж таки більше ніж недоліків. Водночас є і перші успіхи. Окрім освітньої та медичної субвенцій, усі шість об'єднаних громад отримують субвенцію на розвиток інфраструктури, яка на об'єднані громади Запорізької області становить 46 млн. 533 тис. гривень. Найбільша сума субвенції передбачена для Берестівської сільської об'єднаної територіальної громади – 9 млн. 612 тис. гривень.

Також про це свідчить успішна співпраця наших громад з «донорами», участь в різноманітних проектах. Зокрема, у грудні місяці Берестівська сільська об'єднана територіальна громада взяла участь та увійшла у фінал у конкурсі, який започатковано Проектом Німецького Товариства Міжнародного Співробітництва (GIZ) «Реформа управління на Сході України» та Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, щодо утворення в об'єднаній громаді Центру надання адміністративних послуг.

Окрім цього від уряду Японії ця ж громада отримала 1 млн.400 тис. грн. на реконструкцію Миколіївської загальноосвітньої школи I-III ступені Берестівської ОТГ в рамках грантової допомоги по проектах людської безпеки Програми «Кусаноне» Міністерства закордонних справ Японії. Офіційні документи до цього проекту було підписано у лютому поточного року. Наразі ведуться роботи щодо заміни вікон у вищезазначеному навчальному закладі.

В рамках проекту «Українська адміністрація майбутнього» польськими фахівцями Фондації Менеджерських ініціатив (м.Люблин) розробляється Стратегія розвитку громади. 18 березня розпочато роботу з написання Стратегії безпосередньо на території Веселівської об'єднаної територіальної громади. Польські фахівці з робочим візитом завітали до громади, ознайомились з територією, спільно з представниками ОТГ працювали над методологією розробки ОТГ, зробили діагностику громади, визначили її потенціал, та зробили аналіз SWOT.

Все вищенаведене свідчить про те, що успіх громади залежить не тільки від належного фінансування, а й від ініціативності та ефективності її очільника, небайдужості членів громади до її розвитку.

Висоцький В.М., к.ю.н., доц. (м. Львів, Україна)

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

В умовах становлення громадянського суспільства демократія визнана кращою формою правління більшістю країн світу, хоча традиційні форми її здійснення мають значні вади. Розвиток суспільства та новітніх технологій є передумовою для розвитку самої демократії – перш за все зазнають змін форми взаємодії громадян та держави. Саме тому в умовах сьогодення надзвичайної

ваги набуває саме електронна демократія, під якою розуміється відкритість державної влади, підвищення ефективності політичного керування й активне залучення громадян у прийняття політичних рішень на основі інформаційно-комунікативних технологій. У такий спосіб «електронна демократія» виступає як перспективна форма інтерактивної взаємодії населення й влади в політичних процесах сучасного світу [3, с. 29].

Через е-демократію громадяни і бізнес визначають, які саме послуги і яким чином надаватиме їм держава, установлюють взаємну відповідальність у межах взаємодії, формують образ держави і суспільства та електронного урядування як окремого політико-правового інституту. Електронна демократія дає громадянам можливість ініціювати, контролювати та впливати на вироблення та реалізацію найважливіших державно-управлінських рішень [2, с. 60].

В Україні функціонування власне електронних форм демократії практично не внормоване, однак існує чимала нормативно-правова база, що регламентує розвиток інформаційного суспільства й уможливорює реалізацію певних принципів та інструментів е-демократії. Правовою основою розвитку е-демократії визначено Концепцією розвитку електронного урядування в Україні (розпорядження КМУ від 13 грудня 2010 р. № 2250), Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, (Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016), та план дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014–2015 роках (розпорядження КМУ від 26 листопада 2014 р. № 1176) тощо.

Поняття «е-демократії» як напрямок політики держави визначено у розпорядженні КМУ від 15 травня 2013 року № 386-р «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства». *Електронна демократія* – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Правовою підставою для розробки Стратегії 2020 стали Конституція України та Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9 січня 2007 року. Проте варто підкреслити, що у базовому законі поняття е-демократії не вживається.

Згідно вище зазначених актів впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему суспільних відносин дає змогу розширити можливості суспільно-політичної участі громадян, створити умови для зростання громадської активності та становлення е-демократії. Основними засадами та напрямками розвитку е-демократії є:

1) удосконалення нормативно-правового забезпечення у частині організації електронної взаємодії громадян та організацій з державними органами;

2) активне використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення участі громадян та організацій у формуванні та реалізації державної політики, у тому числі шляхом підтримки пілотних інтернет-проектів;

3) формування мережевої культури комунікації на засадах партнерства;

4) визнання важливої ролі засобів масової інформації як майданчиків для публічних форумів та дискусій, за допомогою яких громадяни мають можливість відстоювати свої суспільні інтереси;

5) створення та впровадження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Електронний парламент України», яка забезпечить доступ громадян до інформації про парламентську діяльність та документів, а також стимулює розвиток рівноправного цілісного інформаційного суспільства у результаті використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і стандартів;

6) створення на базі Національного центру підтримки електронного урядування системи інтерактивної взаємодії з громадянами з використанням наявних соціальних мереж «Ми розвиваємо електронне урядування»;

7) сприяння співпраці державних органів з інститутами громадянського суспільства, експертами та міжнародними партнерами у розробленні проектів нормативно-правових актів, стандартів та впровадженні пілотних проектів електронної демократії з дотриманням прав людини та верховенства права [4].

Метою державної політики е-демократії має бути забезпечення багатовекторних інтерактивних потоків комунікації, покликаних поєднувати громадян, обраних ними депутатів усіх рівнів та виконавчу гілку влади. Така політика має вирішувати наступні завдання:

– постійно створювати нові публічні простори для політичної взаємодії та обговорення, насамперед – он-лайнове середовище, яке має значні переваги для сприяння ефективному спілкуванню влади та громадян, публічним дискусіям та обговоренням;

– зробити взаємодію між громадянами, парламентарями та урядом змістовною, тобто якщо громадськість залучається до вироблення політики чи законотворчого процесу, необхідно забезпечувати цьому ефективне сприяння, вивчення та узагальнення наданих пропозицій;

– створити механізми, які надавали б можливість представникам представницьких та виконавчих органів влади вчитися та оволодівати інструментами е-демократії;

– забезпечити наявність достатньої якісної он-лайнової інформації з тим, щоб громадяни могли аналізувати пропоновані варіанти політики на основі знань, отриманих з достовірних джерел, а також спираючись на власний досвід. Така інформація повинна бути доступною, чіткою та зрозумілою, але не надмірно великою за обсягом та складною за змістом;

– докладати якомога більше зусиль для залучення як найширшого кола громадськості до демократичного діалогу, зокрема й тих груп, які є традиційно маргінальними, соціально знедоленими, мають обмежені можливості або

позбавленими можливості висловлюватися; – враховувати особливості економічної, територіальної, соціальної (у тому числі – гендерної) структуризації в он-лайнному середовищі з метою забезпечення рівного доступу до демократичного процесу в усіх сферах і для усіх громад, соціальних груп та прошарків [1, с. 10].

Таким чином, суть електронної демократії зводиться до використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою посилення демократичних процесів в умовах існування представницької демократії, в створенні фундаменту для участі людини та громадянина в ухваленні державних рішень, посилення впливу на формування і реалізацію державної політики, вирішення питань місцевого значення, посилення прозорості та підзвітності органів влади громадянам. З огляду на сучасну ситуацію в країні, на нашу думку, е-демократія повинна увійти до порядку денного радикальних конституційних реформ.

Література:

1. Грицяк Н.В. Електронна демократія як механізм політичної взаємодії : навч.-метод. рек. / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов. – К. : НАДУ, 2013. – 44 с.

2. Лопушинський І.П. Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України / І.П. Лопушинський // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 2(6). – С. 60–68.

3. Осадчук К.О. Електронна демократія як підстава та напрям трансформації взаємовідносин між сучасною державою та суспільством / К.О. Осадчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – №3. – С. 28–31.

4. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p>

Мілієнко О.А., здобувач (м. Київ, Україна)

Наук. кер.: Діхтієвський П.В., д.ю.н., професор (м. Київ, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЗГОДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ «ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ» ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРИНЦИПУ «ПУБЛІЧНОСТІ» ЗА МІЖНАРОДНИМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ

Принципи гласності та відкритості є одними з базових принципів судочинства в цілому, та адміністративного судочинства зокрема. Про ту важливу роль, яка відводиться вказаним принципам в адміністративному судочинстві, свідчить той факт, що його врегулюванню відведено окрему

статтю у Кодексі адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. (далі – КАС України), і лише цей процесуальний кодекс надає їм статус саме «принципів» (ст. 7 КАС України), на відміну від інших процесуальних кодифікованих актів (наприклад, Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (далі – ЦПК України), Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. (далі – ГПК України), Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (далі – КПК України), де «гласність» та «відкритість» як «принципи» не називаються.

Попри таке визнання законодавством про адміністративне судочинство ролі вказаних принципів (гласності та відкритості), зміст відповідної норми КАС України (ст. 12) не є досконалим, адже залишає чимало дискусій. Так, зокрема, дискусії ведуться щодо доцільності виокремлення «внутрішньої» та «зовнішньої» гласності (що пов'язане із виокремленням у законодавчій нормі окремо – положень про доступність певної інформації по адміністративній справі для сторін та інших учасників адміністративного судочинства, та окремо – для всіх інших осіб, тобто громадськості. Також певним чином ускладнює ситуацію позначення відповідних принципів у міжнародних нормативно-правових документах терміном «публічність» (на відміну від вітчизняного «гласність та відкритість»).

При тлумаченні принципів гласності та відкритості адміністративного судочинства слід враховувати той факт, що Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) положення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) були визнані такими, що підлягають застосуванню до багатьох публічно-правових спорів (наприклад, справи про зрозумілість та передбачуваність податкового законодавства, бюджетне відшкодування податку на додану вартість, ліцензію на реалізацію алкогольних напоїв, виплату соціальних пенсій, примусові внески до фонду соціального страхування, проходження державної служби, дисциплінарну відповідальність судді тощо). Зважаючи на це, зміст принципів гласності і відкритості (нормативне їх врегулювання у вітчизняному законодавстві) має враховувати положення ЄКПЛ та практику ЄСПЛ.

Так, у ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ проголошено право кожного на справедливий і *публічний* розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Водночас акцентовано, що судові рішення *проголошується публічно*, проте засоби масової інформації та громадськість можуть бути не допущені до зали судових засідань протягом усього судового розгляду або його частини за певних, визначених у цій статті умов [1], коли публічність розгляду може зашкодити інтересам особи, громадського порядку, національної безпеки чи правосуддя.

Як відомо, нині відбуваються активні реформаційні процеси щодо судової гілки влади. Базовим (загальним) для всіх різновидів судочинства у

вітчизняному правовому полі є Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Поки що діє Закон № 2453-VI від 07.07.2010 р. [2] (далі – Закон 2010 р.), але другого червня 2016 року Верховна Рада України прийняла за основу і в цілому Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [3] (далі – Закон 2016 р.). У них з урахуванням конституційних положень врегульовано принципи судочинства, одними з яких є принципи гласності та відкритості. Порівняння Законів 2010 р. та 2016 р. з питань врегулювання ними саме принципів гласності та відкритості дозволяє констатувати, що майже нічого у нормативному врегулюванні не зміниться, співпадає як нумерація статті (ст. 11 в обох актах), так і її назва («Гласність і відкритість судового процесу»), але, що найбільш значиме, майже повністю співпадає зміст відповідних норм. Оскільки спеціальні законодавчі акти мають відповідати загальним (за базовим змістом норм) законодавчим актам, положення КАС України, відповідно також змінюватись не повинні поки не буде змінено норми загального акту. Отже, зважаючи на те, що у проекті нового закону не були враховані рекомендації науковців (і, зокрема, вчених-адміністративістів) щодо необхідності приведення у відповідність як назв, так і змісту положень вітчизняних законодавчих актів до положень міжнародних нормативно-правових актів (у наведеному прикладі – норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 11 Закону 2010 р. та ст. 11 Закону 2016 р.), процесуальних кодексів (ст.ст. 7, 12 КАС України, ст. 4-4 ГПК України, ст. 6 ЦПК України, ст. 27 КПК України) про гласність та відкритість відповідних різновидів судочинства щодо положень ЄКПЛ про публічність), нині питання приведення у відповідність положень міжнародних та вітчизняних законодавчих актів залишаються актуальними і, як і раніше, потребують свого вирішення (з урахуванням прагнення до уніфікації розуміння тих чи інших принципів, і, безпосередньо, принципів «гласності», «відкритості», «публічності»).

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. / Рада Європи // Офіційний вісник України. –1998. – № 13; № 32 від 23.08.2006 р. – Ст. 270.

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 2453-VI від 07.07.2010 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.

3. Проект Закону про судоустрій і статус суддів. Реєстраційний номер 4734, проект від 30.05.2016 р., автор – П.Порошенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4734&skl=9.

*Деміда М.А., аспірантка (м. Миколаїв, Україна)
Наук. кер.: Ковальова С. Г., к.ю.н., доц. (м. Миколаїв, Україна)*

СУДОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ І ДОСКОНАЛІСТЬ СУДУ

Суди завжди відігравали основоположну роль в житті громадян, юридичних осіб та держави. Основною метою діяльності суду є забезпечення принципу верховенства права. У випадку порушення прав суд виступає тією єдиною інстанцією, яка вирішує таке порушення. Саме тому суди мають бути гідними довіри осіб, що до них звертаються. Ступивши на шлях євроінтеграції, українське суспільство чекає докорінних змін у системі правосуддя, ґрунтовної та ефективної судової реформи, яка сприятиме практичному втіленню образу суду як храму правосуддя, де відновлюються права і захищаються інтереси осіб, які цього потребують.

Слід зазначити, що в реалізації цього завдання не останню роль відіграє судове адміністрування. Відповідно до Міжнародних засад судової досконалості [1] вони мають своїм підґрунтям дві ключові концепції досконалості суду: управління та вимірювання. Так, для досягнення статусу досконалого суду необхідні ініціативні методи управління та ефективні керівні кадри. Враховуючи особливу природу судів як професійних організацій, голови судів та судові управлінці мають виробити бачення того, яким їх суд може стати, пропагувати основні цінності, а також забезпечити двосторонню комунікацію з користувачами судів для врахування їх потреб і побажань. До аспектів досконалості суду на рівні вказаних засад віднесені: судове управління та керівні кадри; судові процедури та правила; людські, матеріальні та фінансові ресурси; судове провадження; потреби та рівень задоволеності користувачів судових послуг; цінова та територіальна доступність таких послуг; довіра громадськості. При цьому, суд може розпочати свій шлях до досконалості через вдосконалення кожного з цих аспектів як з точки зору результатів діяльності, так і довіри громадськості до якості послуг, що їх надає суд. Цей шлях полягає в постійному поліпшенні функціонування на шляху до досконалого суду, що досягається через оптимальну внутрішню організацію судів з особливою увагою до сильних керівних кадрів, дотриманні чітких судових процедур та правил, раціональному управлінню ресурсами, ефективному та дієвому функціонуванні суду, якості та надійності даних про діяльність суду.

Штат суду складається з суддів і працівників суду. В Україні, як і в більшості країн, головами судів є висококваліфіковані судді. Однак, цей факт не є автоматичною гарантією того, що голова суду є найкращим судовим управлінцем. Тому в зразкових судах важлива роль в управлінні відводиться судовим адміністраторам, які не є професійними суддями, але мають

професійні знання та навички в галузі управління організаціями і впроваджують інноваційні рішення, що призводять до ефективності роботи та високих показників якості. Проте глибина взаємодії між судовим адміністратором (керівником апарату) та головою суду в кожному конкретному суді може бути різною залежно від особистісних якостей голови суду та пануючої культурної моделі [2, с. 76]. В українських реаліях основна проблема полягає в тому, що законодавство наділяє керівника апарату суду широкими повноваженнями, але на практиці можливість їх ефективної реалізації з'являється лише тоді, коли налагоджена дієва взаємодія з головою суду. Інакше, можливі випадки негативного впливу на належне функціонування установи в цілому: у разі конфліктного розвитку відносин двох управлінців може бути втрачена основна мета судового адміністрування, яка полягає у забезпеченні належних умов для відправлення правосуддя.

Сьогодні законодавець йде шляхом мінімізації обсягу адміністративних повноважень суддів та передачі їх спеціально уповноваженим працівникам – судовим адміністраторам. Однак, ініціатива призначення та звільнення судового адміністратора на рівні закону закріплена за головою суду. Така позиція досить неоднозначна в аспекті того, що відсутні будь-які посилення на урахування думки працівників суду щодо вибору свого керівника, а також відсутній механізм який би дозволяв висловлювати критику, побажання, висунення власного кандидата від колективу суду, оцінювання керівника апарату суду під час перебування на посаді, в той час як діє інститут висловлення недовіри керівнику апарату суду з боку зборів суддів, які проводяться без участі працівників апарату, при тому, що до керівництва суддівським корпусом вказана посадова особа відношення не має.

Реформування системи правосуддя в державі викликає ряд проблем різного рівня, однак судове адміністрування є тим основним стовпом на якому тримається процес забезпечення належних умов для справедливого відправлення правосуддя та винесення суддями обґрунтованих рішень. Судове адміністрування визнається одним з аспектів досконалості суду. Управління судом з боку голови суду не є запорукою якісного керівництва, тому в зразкових, досконалих судах судовому адмініструванню відводиться важлива роль. Керівник апарату суду, який наділений широкими повноваженнями не повинен залежати від імперативної волі голови суду і уникнення деструктивних відносин має знайти нормативне оформлення. З метою укріплення позицій судового адміністратора, в реаліях українських судів пропонуємо звернути увагу на необхідність змін до чинного законодавства у сфері судоустрою в частині розробки механізму який би забезпечував урахування думки працівників суду щодо вибору свого керівника, їх конструктивної критики, побажань, можливість висунення власного кандидата від колективу суду, а також оцінювання керівника апарату суду під час перебування на посаді.

Література:

1. Міжнародні принципи судової досконалості [Електронний ресурс] / Міжнар. конф. «Удосконалення функціонування суду», 21 червня 2011 р. – Електрон. дан. (1 файл). – К., 2011. – Режим доступу: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/International_framework__Court_Excellence_UKR.pdf.

2. Соломон П.Г. Судове адміністрування і якість правосуддя / П.Г. Соломон. // Судова апеляція. – 2009. – №3(16). – С.73–83.

Андрєєв В.О., аспірант (м. Київ, Україна)

ПРИСЯГА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ В МЕХАНІЗМІ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

Важливим чинником подолання масштабних кризових явищ в Україні є проведення успішних реформ у сфері державного управління та публічної служби. Перші кроки щодо здійснення цих реформ були започатковані з прийняттям Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 227-р, а вже 10 грудня 2015 р. Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про державну службу», який вступив у дію з 1 травня 2016 р. Серед новел згаданого Закону заслуговує на увагу, зокрема, механізм забезпечення рівного доступу громадян до державної служби за результатами конкурсу, оновлений порядок проходження державної служби із щорічним оцінюванням результатів службової діяльності та ін.

Одночасно з цим, Закон удосконалює традиційні інститути державної служби, такі як присяга державного службовця. У Законі України «Про державну службу» більше десяти разів згадується категорія «Присяга державного службовця». Ідеться про: а) складення Присяги особою, призначеною на посаду державної служби уперше; б) про наслідки відмови від складення Присяги державного службовця; в) про порушення Присяги державного службовця та наслідки такого порушення (юридична відповідальність за порушення присяги державного службовця) тощо.

Якщо до 2014-2016 рр. дисциплінарні провадження за порушення Присяги державного службовця мали винятковий характер, то події, пов'язані з анексією Криму та окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) спричинили до масових фактів порушень присяги державного службовця.

Застосування нового законодавства про очищення влади також виявило непоодинокі факти порушення державними службовцями в Україні відповідної

присяги. Але, довести факт порушення Присяги державного службовця в суді надзвичайно складно. Адже така присяга бере свої витoki іще з часів звичаєвого права та асоціюється насамперед із таким рудиментами суспільного життя, як клятва.

Присяга державного службовця має складну юридичну природу й не містить у своєму тексті норм права у їх традиційному розумінні. Так частина друга ст. 36 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. встановлює наступний текст присяги державного службовця: «Усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю, що буду вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у житті, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, честь держави, з гідністю нести високе звання державного службовця та сумлінно виконувати свої обов'язки». З одного боку, положення наведеної присяги містить цінності державної служби, а також мету та завдання державного службовця в його служінні державі, суспільстві та людині (аксіологічно-орієнтаційний аспект), а з іншого – чинний Закон України «Про державну службу» у частині другій ст. 65 однозначно визначає «порушення Присяги державного службовця» як дисциплінарний поступок. У цьому сенсі Присяга визначає об'єктивну сторону адміністративного делікту й має відповідне юридичне значення (нормативно-правовий аспект).

Уже нині, після вступу в дію нового Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. виникають і проблеми щодо уніфікації змісту та тексту Присяги державного службовця. Так, 1 червня 2016 року у парламенті було проведене розширене засідання Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування щодо розгляду проектів Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» (щодо технічного уточнення деяких положень)» № 4370 від 04.04.2016 і ін. Загалом 13 законопроектів про внесення змін до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. із яких Комітет визначений головним і 3 – із яких Комітет не є головним.

Серед цих законопроектів заслуговує на увагу в контексті нашої проблематики проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу» щодо внесення змін до тексту Присяги» (реєстр. № 4505), внесений народним депутатом України Ю. Бубликом. На думку законодавця, викладену в пояснювальній записці до законопроекту, при прийнятті на державну службу державний службовець приймає Присягу, відповідно до якої бере на себе зобов'язання, зокрема, додержуватися Конституції та законів України (ст. 36 Закону України «Про державну службу»). Але в тексті присяги відсутній зміст щодо суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України. Натомість, відповідні цілі та завдання є в присязі Президента України (ст. 104 Конституції), народних депутатів України

(ст. 79 Конституції), членів Уряду України (ст. 10 Закону України «Про Кабінет Міністрів України») та військовослужбовців Збройних Сил України (частина 1 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України).

Внесення змін до тексту Присяги державного службовця та включення до неї словосполучення про суверенітет, незалежність та територіальну цілісність України, зумовлюється поширенням проявів сепаратизму на території України з боку державних службовців, дії яких спрямовані на порушення територіальної цілісності нашої держави, під час прямої агресії Російської Федерації проти України в Автономній Республіці Крим та на Донбасі.

І це лише одна з багатьох проблем теорії та практики Присяги державного службовця та її реалізації. Натомість, Присяга державного службовця, а також її призначення у механізмі проходження державної служби, до сьогодні у науці державного управління на монографічному рівні не досліджувались.

Метою такого дослідження, на наш погляд, має стати формування цілісної концепції Присяги державного службовця як важливого елементу в механізмі проходження державної служби в Україні та визначального чинника у селекціонуванні високофахового, добросовісного та патріотичного корпусу державної служби, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства про державну службу.

При цьому, основними завданнями такого дослідження буде: 1) визначити походження, зміст, сутнісні ознаки, а також оптимальну методологію пізнання та розуміння Присяги державного службовця; 2) здійснити порівняльний аналіз присяги державного службовця в Україні та державах-учасницях ЄС, а також співвіднести присягу державного службовця з іншими видами присяг, передбаченими Конституцією та законами України; 3) виявити особливості процедури складення Присяги громадянами, призначеними на посаду державної служби уперше і сформулювати пропозиції щодо її оптимізації; 4) визначити механізми реалізації Присяги державного службовця; 5) охарактеризувати основні види відповідальності та санкції за порушення Присяги державного службовця тощо.

Об'єкт вище зазначеного дослідження мають стати суспільні відносини, пов'язані зі складенням Присяги державного службовця при вступі на державну службу, її неухильним дотриманням державним службовцем під час проходження державної служби і відповідальністю у разі порушення, а його предметом - присяга державного службовця як важливий складник механізму проходження державної служби в Україні.

Очікуваними результатами такого дослідження чи досліджень мають стати: висновки про семантику, структуру і систему Присяги державного службовця; узагальнення та систематизація інформації щодо присяги публічних службовців за кордоном; висновки про антикорупційний потенціал присяги

державного службовця; пропозиції щодо посилення санкцій за порушення присяги державного службовця тощо.

Практичне значення очікуваних наукових результатів полягає в можливості використанні здобутих у процесі дослідження знання про сутність, зміст і призначення Присяги державного службовця в механізмі проходження державної служби в Україні для: 1) подальших наукових досліджень з питань удосконалення механізмів проходження державної служби; 2) удосконалення нормативних навчальних дисциплін і спеціальних курсів у сфері державної служби та кадрової політики; 3) удосконалення законодавства про державну службу в частині процедури складення присяги і відповідальності державного службовця за порушення присяги.

Гриценко В.Г., д.ю.н., проф. (м. Кіровоград, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАВДАНЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Завдання правоохоронних органів не можна уявити як щось відірване, ізольоване від змісту правоохоронної діяльності. Це обґрунтовується природою соціальних явищ, їх динамізацією у відносинах людини і держави, активного і цілеспрямованого впливу па зміст діяльності держави. Нині суспільство і державний механізм потребує оновленої системи завдань правоохоронних органів, що забезпечили б діяльність відповідних осіб виключно в рамках закону. Незважаючи на проблеми взаємодії правоохоронних органів із населенням, законодавство в цій частині так і не зазнало важливих концептуальних змін і тому наукові дослідження повинні активізувати поновлення цього процесу.

Актуальність нашого дослідження виявляється у тому, що завдання розкривають сутність окремих заходів, що здійснюються в межах комплексної правоохоронної діяльності уповноваженими органами.

Питаннями завдань правоохоронних органів займалися такі вчені-правники як: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, В.М. Бевзенко, І.В. Берестовський, І.В. Бондаренко, О.В. Зайчук, С.М. Гусаров, В.П. Діхтієвський, В.М. Дубінчак, О.В. Іваненко, О.М. Капля, В.Ю. Кобринський, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, М.І. Козюбра, А.М. Куліш, А.М. Кучук, Д.В. Лісний, П.В. Онопенко, О.Д. Тихомиров, Ю.С. Шемшученко та багато інших.

У довідкових виданнях поняття «завдання» не знаходить єдиного та однакового тлумачення. Так, у Тлумачному словнику української мови під завданням розуміється: 1) наперед визначений, запланований до виконання обсяг роботи, справа і т. ін.; 2) настанова, розпорядження; 3) наказ; 4) мета, до

якої прагнуть: те, що хочуть здійснити [1, с. 741]. У іншому словнику «завдання» трактується як те, що призначено до виконання [2, с. 214]. Отже, за значенням завдання – це бажана дія, яку планується або існує потреба (бажання) здійснити для досягнення певної визначеної мети.

Розглядаючи власне юридичне значення завдань, зауважимо, що В.П. Діхтієвський вказує, що завдання правоохоронних органів – це коло тих питань, які вимагають свого вирішення та спрямовані на досягнення певної мети – захисту від протиправних посягань на життя і здоров'я, права і свободи громадян, власність, оточуюче середовище, інтереси суспільства і держави [3, с. 96].

Погоджуючись із цією позицією зауважимо, що завдання у межах правоохоронної діяльності постають як певні сфери і питання впливу і вияву компетенції відповідних правоохоронних органів. Без чіткого виокремлення завдань, досліджувані суб'єкти адміністративного права не зможуть належним чином реалізовувати свої повноваження для досягнення мети правоохоронної діяльності.

Водночас, В.В. Афанасьєв вказує, що завданнями правоохоронних органів є гарантування захисту і швидкого поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів особи, матеріальних і духовних інтересів суспільства, захисту конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності держави [4, с. 145]. Дана позиція є узгодженою із напрямком європейської інтеграції України, однак залишає велику сферу для аналізу і виокремлення конкретних завдань правоохоронних органів. Відсутність переліку завдань на законодавчому рівні створює практичні проблеми розмежування компетенції органів між собою, створення правових механізмів активізації їх взаємодії на міжгалузевому рівні.

Також визначення завдань, правоохоронних органів надав В.Б. Авер'янов, який акцентував увагу на тому, що завдання правоохоронного органу є свідомими (мисленнєвими) уявленнями про напрями та очікувані наслідки такої діяльності. Відмінність між категоріями «цілі» та «завдання» того самого порядку вбачається здебільшого у ступені узагальненості відтворення у цих напрямів і наслідків, а саме у цілях відтворюються більш довгочасні та значущі, ніж у завданнях правоохоронного органу, характеристики його діяльності [5, с. 147].

Інші науковці, зокрема В.М. Фокін вважає, що правоохоронними органами виконуються завдання з контролю за дотриманням законності і правопорядку [6]. Однак, фактично дослідник вказує не на завдання, а на контрольню-наглядові функції.

В.М. Осадчий зазначає, що правоохоронні органи є державними органами, на які покладаються завдання із застосування примусу, перевиховання і ресоціалізації правопорушників, боротьбі і протидії

злочинності і застосування правових заходів примусу [7, с. 73]. Однак, такі негативні завдання не можуть бути першочерговими і пріоритетними, оскільки не викликатимуть у населення реакції щодо підвищення рівня авторитетності правоохоронних органів.

Аналізуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне сформулювати власне визначення завдань правоохоронних органів як певні нормативно-врегульовані сфери і питання поширення компетенції правоохоронних органів, які здійснюються ними для досягнення основної мети охорони прав і свобод людини і громадянина. підтримання правопорядку, забезпечення інтересів суспільства і держави.

Вказавши дефініцію завдань правоохоронного органу, багато вчених аналізують досліджуване поняття виключно через простий перелік таких завдань. Так. С.М. Тимченко, А.М. Бандурка, П.П. Михайленко і Я.Ю. Кондратьєв виділяють наступні групи завдань правоохоронних органів: 1) забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав, свобод та законних інтересів; 2) попередження і припинення злочинів; 3) охорона і забезпечення громадською порядку; 4) виявлення, розкриття, розслідування злочинів як діянь, що характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки; 5) забезпечення безпеки дорожнього руху; 6) охорона прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності; 7) охорона і оборона важливих державних об'єктів; 8) протидія корупції та організованій злочинності [3, с. 96]. Ми вважаємо, що такий перелік є доволі розширеним, але все одно не охоплює усіх повністю завдань правоохоронних органів. До цього переліку, зокрема, не включені завдання з поновлення/відновлення порушених прав і утвердження не особистої безпеки, а особистих прав людини і громадянина.

Так, В.С.Ковальський вказує, що відновлення порушеного права – це пріоритетне завдання у діях правоохоронних органів. Йдеться про систему правомірних дій, до яких примушують фізичну або юридичну особу, що своїми діями зумовила збитки або будь-які інші негативні наслідки, щодо їх відшкодування. Для цього передбачено процедури скасування незаконного рішення, прийнятого державним або громадським (правоохоронним) органом, встановлено порядок відновлення порушених правовідносин, відшкодування моральної або матеріальної шкоди, закріплено компенсаційні виплати »» неправомірні дії правоохоронних органів [8, с. 12].

На нашу думку, багатопланова діяльність правоохоронних органів не дає змогу визначити станом на сьогодні, яке ж з вище перерахованих завдань є істинно пріоритетним. Більшість із цих завдань сформульовано в цілому, а тому створює більш загальний вплив на правоохоронні органи, суспільство, державу і окремого громадянина.

Також вченими-правниками виокремлюється таке завдання правоохоронного органу як діяльність із захисту державної (національної) безпеки, державного кордону і охорони правопорядку [9, с. 34]. І.Ф. Корж вказує, що дане завдання впливає з правоохоронних правовідносин, що регулюють правоохоронну діяльність шляхом встановлення правових заборон і застосування до порушників адміністративного примусу – заходів адміністративною припинення (затримання правопорушників), адміністративної відповідальності та інших заходів адміністративного впливу [9, с. 52–53].

На нашу думку, сьогодні завдання правоохоронних органів повинні координуватися із завданнями суспільства і держави в сучасних умовах. Сьогодні таке співвідношення вимагає і зумовлює новий зміст державно-управлінських відносин, що полягає у якісних змінах односторонньо владних відносин, які не мають бути домінуючими. При цьому державно-управлінські відносини існують у формі не лише адміністративно-управлінських відносин, а регулюються нормами різних галузей права.

Проаналізувавши позиції науковців, можливим є виокремлення власних завдань правоохоронних органів в Україні, які б відповідали положенням ратифікованої Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом [10]. Зауважимо, що у процесі здійснення правоохоронними органами своєї діяльності не слід змішувати безпосередньо завдання правоохоронної діяльності та правоохоронних органів. У процесі діяльності державного характеру безпосередньо реалізується публічний інтерес, виражати який можуть або суб'єкти владних повноважень, або такі, що у встановленому порядку є носіями волевиявлення суспільства.

Тож, на підставі вище викладеного, вважаємо за необхідне запропонувати таку систему завдань правоохоронних органів:

1. Охорона прав, свобод громадянина, забезпечення його особистої безпеки. Особиста безпека трактується як стан захищеності їх прав і свобод від будь-яких посягань ззовні.
2. Забезпечення відновлення порушених прав, охорона і забезпечення громадського порядку.
3. Забезпечення охорони національної безпеки, підвищення авторитету правоохоронної діяльності.
4. Попередження і припинення злочинів. Попередження за своєю суттю полягає в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку певних осіб, схильних до такої поведінки: усунення причин, які сприяють здійсненню правопорушень. Припинення злочинів полягає в недопущенні неправомірної поведінки, що вже мала місце.
5. Протидія корупції і боротьба з організованою злочинністю.
6. Охорона стратегічно важливих об'єктів.

Таким чином, на підставі вище викладеного можна стверджувати, що правове регулювання завдань правоохоронного органу має бути цілісним. Відповідні завдання, які нами вище окреслені, а саме їх невичерпний перелік повинні визначатися у спеціальному Законі України «Про правоохоронну діяльність», який пропонуємо прийняти і забезпечити систематизацію норм в частині їх детального аналізу і коригування внутрішнього співвідношення в залежності від зміни стану суспільних правовідносин. В цьому Законі необхідно передбачити статтю «Завдання правоохоронних органів» у редакції, визначеній нами вище і останнім пунктом зазначити про інші завдання таких органів з метою встановлення розширеного їх переліку.

Література:

1. Словник української мови : в 11 томах / За ред. І.К. Білодіда, А.А.Бурячок та ін. – Т. 3. «З». – К.: Наукова думка, 1972. – 741 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х томах. 42000 слів / Укл.: Яременко Василь, Сліпущко Оксана. – Київ : Аконит. – Т.2 : Ж-Обд, 2001. – 912 с.
3. Діхтієвський В.П. Захист прав, свобод та законних інтересів громадян України у процесі здійснення правоохоронної діяльності : монографія // Діхтієвський В.П., Безчасний В.М., Філонов В.П. та ін. / За заг. ред, д.ю.н., проф. В.П. Діхтієвського. – Донецьк : Видавництво «Поулідж», 2009. – 219 с.
4. Організація судових та правоохоронних органів : навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти / І.Є. Марочкін, В.В. Афанасьєв, В.С. Бабкова та ін.; За ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової, О.М. Толочка. – Харків : Право, 2000. – 272 с.
5. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
6. Фокин В.М. Правоохранительные органы Российской Федерации / В.М. Фокин. – М.: Билина, 2000. – 459 с.
7. Осадчий В.М. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту / В.М. Осадчий // Право України. – 1997. – № 11. – С. 71–76.
8. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / О.С. Захарова, В.С. Ковальський, В.С. Лукомський та ін. ; Відп. ред. В. Маляренко. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер. 2007. – 352 с.
9. Корж І.Ф. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України : монографія / І.Ф.Корж. – В.: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. – 384 с.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони: Міжнародний документ від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/Laws/show/984_011

РЕЦЕПЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В ПИТАННІ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЛІДЧИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА)

Здійснюючи реформування будь-яких правових інститутів законодавець у своїй роботі беззаперечно досліджує та використовує досвід країн світу для побудови найбільш ефективної та функціонально придатної у певному суспільстві моделі. У нашому випадку ми спрямовуємо свої знання для пошуку дієвих форм кримінального судочинства та вдалих практик існування інституту слідчого судді як процесуально активного суб'єкта – стража дотримання прав та свобод людини і громадянина в досудовому слідстві.

Цікавим у даному аспекті слід вважати досвід республіки Молдова із запровадження інституту слідчих суддів для контролю за дотриманням прав людини на досудовому слідстві. З 2003 року слідчі судді знаходилися при усіх судах країни, окрім спеціалізованих. Метою їх створення стала потреба у здійсненні посиленого контролю за дотриманням прав людини під час кримінального розслідування. Їхня чисельність була незначна, по одному слідчому судді на суд. На кінець 2012 року на всю країну нараховувалося 44 посади слідчого судді, чотири з яких були вакантними. Відтак, наприкінці 2013 року 87% слідчих суддів були колишніми прокурорами чи слідчими. Здавалося, що їх минулий досвід роботи в правоохоронних структурах наклав обвинувальний відбиток на їхню діяльність. У той же час, з моменту впровадження інституту слідчих суддів, кількісний склад слідчих суддів значним чином не виріс на противагу суттєвому збільшенню обсягу їх роботи. Усі ці чинники, разом із скороченням строків відведених законодавством для слідчого судді у прийнятті рішення, призвело до значеного погіршення якості здійснюваних ними дій та, як наслідок, до численних обвинувачень республіки

Молдова в ЄСПЛ. Саме ці причини призвели до реформування системи всього інституту слідчих суддів у 2012 році.

Закон No153 від 5 липня 2012 року впровадив систему оцінювання діяльності усіх слідчих суддів, проходження кваліфікаційних курсів при Національному інституті Юстиції та інтеграцію успішно пройшовших курси кандидатів в систему судів загального права. Закон також допускає виконання повноважень слідчого судді суддею загального права. Відповідно до вимог, передбачених Законом No 544 про статус суддів, слідчим суддею може призначатися особа зі щонайменше 5-ти річним досвідом роботи в структурі прокуратури чи слідства або 3 роки роботи суддею. Слідчий суддя призначається Головою суду на 5-ти річний період, з продовженням до граничного віку.

На практиці жоден суддя з досвідом роботи щонайменше 3 роки не

подавав свою кандидатуру на посаду слідчого судді [1, р. 145]. Фактично, доводиться говорити про дуалістичну природу посади слідчого судді, що полягає в поєднанні суддівського досвіду та досвіду роботи в правоохоронних органах, що значно обмежує потенційне коло кандидатів [2, р. 62]. Відтак, наприкінці 2013 року із загальної кількості у 40 слідчих суддів 25 були колишніми працівниками прокуратури, 10 – слідчих органів, а п'ятеро – адвокатами або юрисконсультами при судах.

12 лютого 2013 року прийнято рішення No 145/6 за яким ухвалювалося Положення про процедуру та умови призначення слідчих суддів, в основі якого були наступні критерії відбору: досвід роботи суддею не менше 3-ох років; згода судді; оцінювання судді. Слідчий суддя призначається на три роки. До основних повноважень слідчого судді входять: розгляд клопотання прокурора про проведення слідчих дій, негласних слідчих дій та заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 300 ч. 1); розгляд скарг на неправомірні дії органів досудового слідства та прокуратури (ст. 300 ч. 2, 3); розгляд клопотань про скерування кримінального провадження (ст. 31); виконує функції притаманні органам досудового слідства (ст. 109, 110) та виконує деякі функції стосовно виконання кримінальних вироків (ст. 469-471).

Варто також розглянути практику застосування такого заходу процесуального примусу як арешт. Арешт в свою чергу означає пред'явлення обвинувачення, а також відображає вмотивовану підозру та виправданість застосування такого заходу, відповідно до кримінально – процесуального кодексу. Дослідження, проведене на основі 652 справ щодо арешту підозрюваного (обвинуваченого) за участю слідчого судді станом на кінець 2011 року приводить до наступних висновків: у майже 50% справ слідчі судді задовольняють клопотання прокурора щодо застосування чи продовження терміну тримання під вартою, поданого із порушеннями термінів, встановлених КПК; у більш ніж 60% справ не було чіткої вказівки про тривалість судового засідання на якому досліджувалося питання про дозвіл на арешт. У половині випадків розгляд клопотання тривав до 30 хвилин; хоча у багатьох випадках жодних доказів на підтримання арешту не було представлено, слідчий суддя задовольнив таке клопотання. У майже 31% випадків єдиним доказом було підтвердження того, що слідчий суддя отримав матеріали кримінальної справи; у менш ніж 45% випадках задоволення клопотань про арешт було порушено умову обґрунтованої підозри щодо вчинення злочину, хоч вона і є основною вимогою для здійснення арешту; лише у 28,5 % випадків задоволення клопотань про арешт було досліджено інші, альтернативні заходи примусу, хоч арешт і не може застосовуватися, якщо існує можливість застосування більш м'якого заходу; лише у 40% випадків задоволення клопотань про арешт було досліджено аргументи сторін; у 30% випадків задоволення клопотань про арешт було застосовано прецедентне право ЄСПЛ.

Розглянувши досить багатий, на нашу думку досвід застосування функції контролю за дотримання прав людини та громадянина, ми можемо дійти висновків про найбільш уразливі, з точки зору діяльності слідчого судді як автономного контролюючого органу, місця етапу досудового слідства.

В першу чергу, українська практика провадження кримінального судочинства на досудовій стадії повинна враховувати рекомендації та посилалися на прецедентне право Європейського суду з прав людини, оскільки ратифікація однойменної Конвенції робить для вітчизняного законодавства таке джерело права обов'язковим. Насправді, гармонізуючи законодавство України із законодавством Європи ми робимо “сліпі” кроки до зближення та рецепції нормативної бази, однак, в силу чи то відсутності досвіду чи знань, ми свідомо оминаємо таку цінну практику європейських інституцій, застосовуючи яку, кримінальне, зокрема, судочинство набуло би тієї “правильної” за усіма канонами Європи та світу моделі, де права людини та їх захист стали не лише де юре, але й де факто найвищою цінністю суспільства.

По-друге, слідчий суддя як суб'єкт контролю за дотриманням прав і свобод людини, вкладає у здійснення своїх функцій не лише ідею відповідності дій органів досудового слідства закону, але й високий рівень судової дискреції. Зачасту вирішуючи питання про задоволення клопотання в обранні запобіжних заходів слідчий суддя не робить повноцінне та скрупульозне дослідження представлених позицією обвинувачення фактів, а бере до уваги лише їх наявність, що а пріорі мало б створювати уявлення вини підозрюваного. Така практика в корені нівелює мету для якої був впроваджений інститут слідчого судді. Адже саме він є активним учасником досудового слідства, саме він зобов'язується дослідити представлені докази обома сторонами провадження та зробити на їх основі справедливий висновок. І головне, слідчий суддя завжди повинен виходити з того, щоб уникнути застосування правообмежуючих заходів або їх заміна на більш м'які, якщо такі дії дозволяють обставини справи.

І нарешті, однією із головних проблем становлення вітчизняного інституту слідчого судді є відсутність будь-якої підготовки чи умов для призначення на виконання такого роду обов'язків. Про такий стан речей ми детальніше поговоримо у наступних розділах нашої роботи, однак, хочемо зазначити, що високий ступінь довіри до слідчого судді як гаранта дотримання прав і свобод людини потрібно підкріплювати певними характеристиками судді, які матимуть вирішальне значення при обранні його для виконання повноважень слідчого судді.

Література:

1. Legal Resource Centre from Moldova, Execution of judgments of the European Court of Human Rights by the Republic of Moldova, 1997-2012, 2012.

2. Soros Foundation-Moldova and German Foundation for International Legal Cooperation, Decisions on Arrest Taken by Investigative Judges in the Republic of Moldova. An Assessment from the International Point of View, 2011.

*Максименко О.В., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Бостан Л.М., к.і.н., доцент (м. Запоріжжя, Україна)*

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ПРО АДВОКАТУРУ: СПІЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

Захист основних прав і свобод людини та громадянина, усебічне їх забезпечення та утвердження є основоположною цінністю правової держави. Адвокатура є об'єктом й водночас суб'єктом, який в інтересах суспільства здійснює індивідуалізацію проголошених прав і обов'язків, зокрема права кожного на правову допомогу та права на захист у кримінальному процесі.

З прийняттям в Україні Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність [1] зроблені певні кроки в цьому напрямку. Проте практика свідчить про проблеми реалізації права на правову допомогу та на захист у кримінальному провадженні. Їх вирішення потрібно здійснювати з урахуванням передусім досвіду країн Європейського Союзу. Особливу увагу привертає досвід Німеччини та Франції, оскільки правові системи цих країн є провідними в германській та романській групах континентальної правової сім'ї. Актуальність теми зумовлює і науковий інтерес до проблеми.

Отже, з огляду на зазначене, основною задачею ставимо порівняльний аналіз українського законодавства про адвокатуру і західноєвропейських країн з метою подальшого вдосконалення механізму реалізації права громадян на правову допомогу в Україні.

Надійна юридична гарантія прав людини і громадянина в нашій державі визначена як на конституційному рівні (ст.59 Конституції України), так і на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст.2). Зокрема у ст. 59 Конституції України закріплено право на правову допомогу, яке означає, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Відповідно до Конституції України для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги під час вирішення справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокат [2]. Частиною законодавства України є також імплементовані Верховною Радою України нормативно-правові акти, які регулюють відносини у сфері надання адвокатських послуг. До таких відносять Конвенцію Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод», Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в

Страсбурзі в жовтні 1988 року. Цей Кодекс визначає місце адвоката в суспільному житті [3].

Особливу сферу представляє кримінальне судочинство. У більшості держав романо-германської системи права існує територіальна юрисдикція об'єднання адвокатів (Німеччина, Франція). Для романо-германського кримінального процесу характерна досить велика самостійність захисника від підзахисного, що є наслідком впливу римського права. Базуючись на цьому судженні, адвокату надається значна свобода у виборі засобів захисту довірителя та вироблення правової позиції в справі. Натомість в Україні ч.4 ст.46 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) проголошує, що захисник у кримінальному процесі користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим [4]. Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє. Таким чином, можемо спостерігати наближення до європейських стандартів, а також підвищення рівня змагальності кримінального судочинства України.

Кримінальний процес Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) за своєю формою належить до змішаного континентального процесу із самостійною стадією попереднього слідства. Чинний кримінальний процес Німеччини – це тип обвинувального процесу, який чутливо реагує на всі цивілізаційні зміни не лише в німецькому суспільстві, а й у ЄС, постійно реформуючи кримінальну процедуру насамперед під кутом зору охорони прав і свобод людини і громадянина. Водночас у правовій літературі відзначається, що захисник у німецькому кримінальному процесі не займає центрального місця, яке він має займати, як ,наприклад, в англосаксонському кримінальному процесі. КПК ФРН лише фрагментарно регулює його права та обов'язки в процесі розгляду кримінальної справи [5, с. 328–330].

Звертає увагу і така відмінність від українського законодавства. Так, закріплено принцип, згідно з яким до участі в кримінальному провадженні в якості захисника допускаються не тільки адвокати, але й близькі родичі або інші особи, до яких обвинувачений відчуває достатній рівень довіри для представлення його інтересів у суді. А отже, це передбачає, що усі захисники (професійні адвокати, близькі родичі, громадські захисники, працівники спеціально уповноважених органів) повинні бути зрівняні в правах щодо представлення інтересів свого підопічного на всіх стадіях кримінального процесу [6, с. 82–83].

У Німеччині інші особи мають право брати участь у процесі, але тільки з дозволу суду, якщо має місце обов'язкова участь захисника, а обраний захисник не належить до кола осіб, які можуть бути захисником. Такий захисник може брати участь у справі лише спільно з професійним захисником (ст. 138 КПК ФРН). Це положення практикуючими юристами тлумачиться вузько, якщо особа не є адвокатом, навіть якщо вона юрист, то вона не володіє,

як зазначав в одному з рішень Вищій земельний суд Калсеруе, вимогами особливої здатності здійснювати захист у кримінальних справах [5, с.337–339]. Слід відмітити, що подібна система залучення захисника працює й у Франції, однак з певними відмінностями. Так, КПК Франції передбачає гарантування обвинуваченому права на захист як на етапі судового розгляду, так і під час підготовки до такого. У справах, які розглядає суд присяжних, підсудному вручається копія постанови про відання до суду (ст. 268 КПК Франції). Під час першого допиту головного суду присяжних або за його дорученням одним з асесорів обвинуваченому пропонується самому обрати собі адвоката. Якщо той не обрав, то голова суду або уповноважена ним особа призначає захисника за власною ініціативою. Якщо надалі обвинувачений обере іншого захисника, призначення скасовується. Захисник обирається та призначається тільки з числа адвокатів, які перебувають в адвокатській корпорації, або із числа повірених, допущених до виступів у трибуналі, у місці якого засідає суд присяжних. У виняткових випадках голова суду може дозволити обвинуваченому взяти собі захисником кого-небудь із родичів (ст. 272-275 КПК Франції) [7, с.555].

З цим важко погодитись, оскільки така норма в разі залучення до кримінального провадження захисника-родича без спеціальних пізнань унеможливорює забезпечення передбачених законом прав і свобод обвинуваченого. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року також містив норму, характерну для зазначених країн. У 2012 році відбулися суттєві зрушення, законодавець, відмовившись від згаданої норми, зумів підняти кримінальне процесуальне законодавство на ступінь вище у сфері дотримання основоположних прав і свобод людини та громадянина.

Важливою нормою є положення про те, що адвокат може представляти інтереси потерпілого в кримінальному процесі ФРН як у справах приватного, так і публічного обвинувачення. Потерпілий має право ознайомитися з матеріалами справи, але не безпосередньо, а тільки за допомогою адвоката. В Україні така процедура може бути вчинена й без адвоката. Адвокат залучається за бажанням. Однак якщо злочин учинений неповнолітнім, то участь законного представника є обов'язковою.

Відзначимо, що потерпілий та адвокат вправі збирати докази у справі, які обґрунтовують його невинуватість. Крім того, відповідно до ст. 397 КПК ФРН і потерпілий, і адвокат на судовому засіданні вправі заявляти відвід судді та експерту, ставити запитання, оскаржувати розпорядження головуючого, порушувати клопотання про витребування доказів, робити заяви з приводу поданих доказів, виголошувати в судових дебатах заключну промову (ст. 397 КПК ФРН). Згідно з КПК Франції захисник має право брати участь у формуванні журі присяжних, заявляючи разом з обвинуваченим відводи, але не більше п'яти. Адвокати обвинуваченого й цивільного позивача мають можливість брати активну участь безпосередньо в судовому розгляді, у тому числі в дослідженні доказів, і не лише в суді присяжних, а й у виправних і поліцейських трибуналах (ст. 312, 315, 442, 669 КПК Франції) [7, с.556].

Аналізуючи зазначенні статті та порівнюючи їх з чинним законодавством України, необхідно відмітити, що, як правило, сам процес залучення захисника, заяв та розгляду клопотань про витребування доказів тощо досить різниться, проте, спільною рисою є саме право захисника вчиняти такі дії, що вже виступає гарантією дотримання основоположних прав і свобод людини та громадянина. Адвокатура в Україні поступово наближається до рівня європейських стандартів, при цьому вдосконалення чинного законодавства є невід'ємною частиною цих зрушень.

Отже, на сьогоднішній день інститут адвокатури знаходиться на етапі свого реформування. Зараз найбільш актуальним є вивчення досвіду європейської адвокатури та шляхи вирішення одноманітних питань. Постійне оновлення системи законодавства показує насамперед спроможність України рухатися вперед, висувуючи на перший план дотримання основоположних прав і свобод людини та громадянина, зокрема, її права на захист та правову допомогу.

Прийняття нового КПК стало важливим кроком на шляху європеїзації кримінально-процесуального законодавства. Проте Україна потребує подальшої роботи щодо імплементації європейських стандартів, зокрема, на мою думку, доречним є аналіз та подальше вдосконалення таких аспектів, як право на ефективну допомогу адвоката, право на комунікацію з ним, право на своєчасність зустрічей із адвокатом, право на конфіденційність розмов із ним та право на безоплатну правову допомогу.

Література:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від від 05.07.2012р. № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Конституція України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства: Міжнародний документ від 01.10.1988р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств: [учебное пособие для юридических вузов] / [К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов]; под.ред. К.Ф. Гуценко. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с.
6. Волколуп О.В. Гарантии прав участников уголовного судопроизводства : учебное пособие / О.В. Волколуп, Ю.Б. Чупилкин. – 2-е изд., испр. и дополн. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2005. – 160 с.

7. Гловацький І.Ю. Адвокатура зарубіжних країн (Англія, Німеччина, Франція) : навч.-практ. посіб. / І.Ю. Гловацький. – К. : Атіка, 2007. – 558 с.

Наливайко О.І., к.ю.н., доц. (м. Дніпро, Україна)

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Процес реформування системи правоохоронних органів є пріоритетним напрямом стратегії, яка реалізується в Україні на сучасному етапі в умовах конституційної трансформації. Масштабність змін, що відбуваються в країні визначається їх системним характером. Досягнення результату неможливе лише у межах одного напрямку, цілеспрямовані зусилля повинні носити цілісний характер, охоплювати всі сфери життя суспільства.

Проведення будь-якої реформи у державі, особливо конституційної, завжди пов'язане з пошуком причин незадовільного стану елемента, що мають намір удосконалити, системи і шляхів підвищення ефективності його функціонування, форм реорганізації тощо. Зниження професіоналізму, посилення правового нігілізму, зневіра в реальність таких демократичних принципів, як недоторканність особи, рівність перед законом, об'єктивність і неупередженість дізнання, попереднього слідства тощо сприяло необхідності проведення реформування правоохоронних органів.

Тематика щодо реформаторських заходів системи правозахисних органів державної виконавчої влади має важливе теоретико-прикладне значення у сучасних умовах конституційної трансформації в Україні.

Вагому роль для подальших реформаторських заходів поліції в Україні мають наукові розробки таких вчених, як: В. Аверьянов, О. Бандурка, В. Вишняков, В. Веселий, Г. Зуйков, Ю. Кравченко, А. Майдигов, В. Сухорєв, Г. Туманов та ін.

Поліцейські органи є носіями владної функції, тому їх робота безпосередньо асоціюється у населення з якістю державної влади, з її здатністю відповідати потребам суспільного розвитку, а пріоритетним напрямом діяльності є захист особистості, суспільства і держави від протиправних посягань.

У процесі реформування органів внутрішніх справ (нині – правозахисні органи державної виконавчої влади) основна увага була приділена створенню нової правової бази діяльності поліції. Так, прийнято Закон України «Про Національну поліцію» (ст. 9) від 02 липня 2015 р. [1], що визначає правові засади організації та діяльності поліції України, статус поліцейських та підготовлений відповідно до міжнародних стандартів у сфері поліцейської діяльності, зокрема: Декларації про поліцію від 08 травня 1979 р. [2]; Кодексу

поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р. [3]; Європейського кодексу поліцейської етики від 19 вересня 2001 р. [4] та ін.

Реформування спричинило перетворення міліції в поліцію. Проте міліцію неможливо «перетворити» в поліцію шляхом звичайного перейменування. У першу чергу необхідно змінювати саме суспільство, відносини у системі «держава – суспільство».

Реформування правоохоронної системи є закономірним процесом, оскільки вже давно у суспільстві назріла потреба у підвищенні довіри до співробітників поліції і удосконаленні якості їх роботи. Необхідно створювати ефективні механізми для забезпечення внутрішньої дисципліни і зовнішнього контролю, а також нагляду за посадовими особами системи підтримки правопорядку.

Модернізація та становлення системи поліції має бути орієнтовано на створення відомства європейського зразка на вдосконалення та оптимізацію її структури, організації діяльності з метою комплексного вирішення питання з підвищення рівня захисту прав і свобод громадян, що діє на правових засадах та користується довірою і підтримкою суспільства, а не спробою пристосувати систему до зовнішніх умов [5, с. 67]. Кожен орган охорони громадського порядку повинен представляти громадськість у цілому, нести перед нею відповідальність і бути їй підзвітним. Соціальне замовлення суспільства для поліції, у першу чергу, полягає у зменшенні ймовірності скоєння злочинів і правопорушень в аналогічних ситуаціях надалі там, де для цього є відповідні умови. Формулюючи замовлення для поліції подібним чином, суспільство має сприяти збільшенню функціонального потенціалу поліції, а у разі необхідності – підключати для підвищення його ефективності власні можливості.

Державна система забезпечення правопорядку не може успішно функціонувати без допомоги інститутів громадянського суспільства. Нині в Україні найбільш чітко проявилася і отримала тенденцію до зростання готовність поліції і громадських об'єднань взаємодіяти один з одним в сфері боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки.

Важливим напрямом сучасних перетворень у сфері поліції є підготовка кадрового потенціалу, здатного професійно вирішувати поставлені завдання, адекватно реагувати на виклики, іноді агресивного соціального середовища в умовах реального часу. Найважливішою складовою професійної зрілості співробітника поліції є його вміння вирішувати службові завдання у взаємодії з людьми, розуміння нагальних проблем, без вирішення яких забезпечення правопорядку і соціальної стабільності в суспільстві неможливо. Цей процес повинен носити системний і цілісний характер

Орієнтація співробітників поліції на дотримання і повагу прав і свобод людини і громадянина в їх діяльності повинна розглядатися як необхідна умова

виконання ними завдань щодо попередження злочинів. Це визначає кардинально новий погляд на роль, обов'язки та можливості поліції.

Отже, нині, особливо в умовах конституційної трансформації, існує суттєва потреба подальшого реформування правозахисних органів державної виконавчої влади. Важливим напрямом є створення умов для формування і функціонування сучасної професійної поліції, що відповідає запитам громадянського суспільства. У цьому напрямі необхідними є наступні заходи: вдосконалення правової бази та ефективної правозастосовної практики у цій сфері; здійснення роботи щодо підвищення професійної кваліфікації співробітників, розширення участі громадськості у кадровій політиці; визначення напрямів, розробка програми участі громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства у загальнодержавних, регіональних, місцевих та інших програмах зміцнення правопорядку; формування у населення об'єктивної оцінки діяльності поліції і створення позитивного образу її співробітників; впровадження в діяльність поліції сучасних технологій з метою вдосконалення практики надання інститутам громадянського суспільства державних послуг, зокрема, в електронному вигляді, що відповідає сучасній концепції «електронна держава» тощо. Перелік зазначених заходів не є вичерпним. Їх комплексна реалізація сприятиме створенню в Україні сучасної ефективної і авторитетної поліції, подальшого поступального розвитку взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства, що забезпечить успішне виконання поліцією поставлених перед нею завдань щодо захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, зміцнення законності і правопорядку в державі та суспільстві.

Література:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
2. Декларація про поліцію від 08 травня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_803
3. Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_282
4. Про Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи від 19 вересня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
5. Сервецький І.В. Реформування системи регіональних підрозділів (міліції) поліції / І.В. Сервецький, О.В. Сапрун // Юридична наука. – 2013. – № 3. – С. 66–72.

НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Важлива роль у забезпеченні внутрішньої безпеки України належить підрозділам Національної гвардії України. Остання є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони публічного порядку та безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Згідно чинного законодавства основними функціями Національної гвардії України є: захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом; охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян; участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян; забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб; охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні; охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України; участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав; участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності; участь у припиненні масових заворушень тощо [1]. Цей перелік є не остаточним, але перелічені функції, які доречно було б назвати завданнями,

свідчать про надзвичайно важливе призначення даного органу в реалізації правоохоронної функції держави.

Для безпосереднього виконання вказаних завдань підрозділам Національної гвардії України надається відповідна система прав і функціональних обов'язків. Ця діяльність містить низку організаційно-правових форм, що характеризуються специфічними ознаками й призначеннями, насамперед адміністративну, виконавчу та охоронну функції. Усі вони нерозривно пов'язані між собою й утворюють єдиний комплекс діяльності правоохоронного органу щодо охорони забезпечення публічної безпеки і порядку та боротьби зі злочинністю як головною загрозою цим та іншим об'єктам національної безпеки [2, с. 85]. При цьому зміст і діяльність Національної гвардії України визначається рівнем і напрямком загроз життєво важливим інтересам України.

Особливе місце Національної гвардії України у системі забезпечення правоохоронної функції держави зумовлене обсягом і складністю їх роботи в галузі здійснення правоохоронної діяльності, а також тим, що на них покладається основний тягар боротьби зі злочинністю та проведення превентивної та профілактичної роботи, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень з метою реалізації єдиної державної політики боротьби зі злочинністю, яка є складовою внутрішньої політики суверенної та незалежної України.

Вищезазначене дозволяє дійти висновку про те, що підрозділи Національної гвардії України посідають важливе місце серед державних органів покликаних гарантувати належний рівень національної безпеки України. Таким чином, у подальшому надійність і ефективність захисту життєво важливих інтересів України буде залежати: по-перше, від вироблення науково обґрунтованої концепції діяльності Національної поліції щодо забезпечення національної безпеки; по-друге, від створення ефективної системи гарантування національної безпеки і механізму її реалізації; по-третє, від розвитку законодавства в галузі національної безпеки і організаційно-правових засад функціонування Національної поліції у цьому напрямку; по-четверте, від підвищення управлінської діяльності органів державного управління щодо координації всіх суб'єктів національної безпеки з метою відвернення виявлення і усунення явних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз Україні.

Література:

1. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/876-18>
2. Національна безпека : навч. посіб. / Я.Й. Малик, О.І. Береза, М.Ф. Криштанович. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 280 с.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОХОРОННИХ СТРУКТУР

Потреба людини в захисті та безпеці є однією з базових в ієрархічній моделі потреб людини та існує впродовж всієї історії людства. У процесі побудови правової держави гостро постає питання надійного захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб держави. Практична реалізація комплексу заходів, пов'язаних із переходом України до ринкової економіки, не могла не торкнутися сфери таких специфічних правовідносин суб'єктів цивільного права, як надання послуг з охорони. Усе гострішою стає проблема забезпечення недоторканності права приватної власності, права володіння. На сьогодні через об'єктивні та суб'єктивні причини державні правоохоронні органи не можуть повною мірою виконувати свої обов'язки. Це в свою чергу зумовило необхідність розвитку недержавних охоронних структур у здійсненні загальнонаціональної політики забезпечення охорони громадян та власності.

Основним нормативно-правовим актом, що визначає організаційно-правові принципи здійснення господарської діяльності у сфері надання послуг з охорони власності та громадян, є Закон України «Про охоронну діяльність». Цей закон регулює відносини суб'єктів господарювання під час організації та здійснення ними охоронної діяльності.

Діяльність недержавних охоронних структур та служб безпеки стосується мільйонів громадян, а також багатьох юридичних осіб усіх форм власності. Але в основному Законі у сфері охоронної діяльності не визначається й прямо не передбачене поняття «недержавна правоохоронна діяльність». Здійснення детективної діяльності в нашій країні на законодавчому рівні не закріплене, проте її здійснення також не заборонене. Також слід відмітити, що Закон України «Про охоронну діяльність» насамперед визначає лише організаційно-правові принципи здійснення господарської діяльності у сфері надання послуг з охорони власності та громадян. Однак на практиці суб'єкти господарювання утворюють власні внутрішні служби безпеки, що здійснюють охорону життя, власності, обслуговують пасивні засоби охорони відповідних юридичних осіб. Ці служби, зрозуміло, не можуть надавати платні послуги невизначеному колу осіб та є підрозділами відповідних юридичних осіб. Згідно з Законом України «Про охоронну діяльність» охоронна діяльність – це надання послуг з охорони власності та громадян. Послуги, як вбачається, є здійсненням однією фізичною чи юридичною особою іншій особі за плату чи безоплатно певних корисних дій. Виходячи з цього, цей закон виключає діяльність внутрішніх служб

охорони юридичних осіб зі сфери правового регулювання, та їх правовий статус залишається не визначеним.

Актуальною проблемою також є обмежений арсенал спеціальних засобів охорони для надання охоронних послуг недержавними охоронними структурами відповідно до Переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2013 № 97).

Відповідно до Закону України «Про охоронну діяльність» суб'єкти господарювання мають право використовувати у своїй діяльності службових собак, проводити огляд речей особи (за її згодою), проводити відкрито кіно-, відео-, фотозйомку та звукозапис подій як допоміжний засіб запобігання протиправним діям, документування правопорушень. Однак фактично принципівих змін в їх правовому статусі із цим законом не сталося. Охоронцям дозволено лише використовувати спецзасоби (шоломи, бронежилети, пістолети травматичної дії тощо), а вогнепальну зброю ні. Це викликає необхідність створення Закону «Про зброю», без якого неможливо якісно забезпечувати безпеку громадян, підприємств, проводити інкасацію та інші заходи. На практиці в Україні охоронні фірми вже давно обходять законодавство щодо охоронної діяльності, оформлюючи травматичну зброю як члени громадських формувань з охорони громадського порядку. Проте оформлюються вони як особисті спецзасоби співробітників та є їх власністю, а не власністю відповідної охоронної фірми.

Водночас треба відмітити, що недержавні охоронні структури набули законодавчо закріпленого статусу самостійних суб'єктів підприємницької діяльності, які надають комплекс заходів, спрямованих на захист законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, який здійснюється на підставі договірних відносин. Охоронні структури отримали можливість застосовувати певні види адміністративного примусу. Приватна охоронна діяльність, як особливий різновид підприємницької діяльності, хоч і є відносно самостійною, водночас знаходиться під контролем органів внутрішніх справ, які застосовують у цій сфері ліцензійні, нормотворчі, контрольні-наглядні та юрисдикційні повноваження. Отже, правова політика держави у сфері охоронної діяльності повинна бути спрямована на чітке визначення адміністративно-правового статусу її суб'єктів, удосконалення законодавчого врегулювання відносин між суб'єктами та обмеження їх чіткою відповідністю до встановлених державою стандартів.

Таким чином, на сьогодні є наявність неузгодженого, з прогалинами законодавства, недостатня розробленість окремих теоретичних положень, а також відсутність правових аспектів діяльності недержавних охоронних структур та внутрішніх служб безпеки юридичних осіб.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ПОЗИЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ЦІННОСТІ

У кінці 90-х - початку 2000-х років концепція громадської цінності почала активно використовуватися практиками державного управління в якості основи для розробки методичних рекомендацій по вдосконаленню діяльності і стандартів надання державних послуг.

Розглянемо термін громадська цінність в прив'язці до діяльності органів виконавчої влади, що є постачальниками специфічного виду послуг для суспільства. Об'єктом оцінки є результати діяльності органів виконавчої влади, а суб'єктом оцінки - суспільство, що складається з індивідів і їх об'єднань (організацій). Споживна цінність цих результатів визначається їх відповідністю громадським перевагам і потребам. Мінова цінність - на ринку цих результатів (тобто на політичному ринку, де і визначається «ціна» результатів діяльності органів влади).

Громадська цінність, що створюється органами виконавчої влади, визначається мірою громадської корисності результатів їх діяльності і об'ємом громадських витрат, необхідних для їх отримання.

Громадська корисність - міра вкладу органів виконавчої влади в підвищення рівня задоволення громадських потреб. Вона є основою для визначення суспільно необхідних витрат.

Громадські витрати - ресурси (що розуміються в широкому сенсі), необхідні для виробництва результатів діяльності органів державного управління.

Громадська цінність тісно пов'язана з цінностями, прийнятими в суспільстві. Розглянуті крізь призму громадської цінності, ідеал і цінність будь-якої організації громадського сектора або органів державного управління, як постачальників послуг, повинні оцінюватися передусім згідно тому, наскільки їх діяльність орієнтована на максимізацію громадської цінності. Невідповідність діяльності органів державного управління та її результатів прийнятним цінностям, можуть вести до руйнування громадської цінності [1].

Аналізуючи громадську цінність результатів діяльності органів державного управління, можемо ідентифікувати три основні джерела її формування: державні послуги, результати і довіра.

1. Державні послуги. Якість державних послуг є одним з ключових чинників, що впливають на громадську цінність, що створюється органами державного управління. Можна виділити п'ять основних чинників, що впливають на сприйняття цінності державних послуг: доступність послуг, рівень задоволеності споживачів обслуговуванням, сприймана суспільством значущість послуг, справедливість в наданні послуг, а також витрати на їх отримання.

2. Результати діяльності органів державного управління. Суспільство оцінює роботу органів державного управління не лише по досвіду отримання послуг його членами, але також по здатності органів влади надавати цілий ряд соціально бажаних і значимих результатів.

Варто відмітити, що результати діяльності органів державного управління завжди розглядалися суспільством як основна частина контракту з урядом. Упродовж багатьох віків еволюція громадських переваг відносно результатів діяльності уряду привела до зміщення акцентів в громадській цінності з таких результатів як мир та безпека до хорошої охорони здоров'я, скорочення бідності, поліпшення довкілля і так далі. Таким чином, результати є похідними від цілей державної політики в тих або інших функціональних областях діяльності органів державного управління.

3. Довіра інститутам влади. В межах будь-якого суспільства індивідууми взаємодіють в системі, що утворюється широким діапазоном інститутів: сім'ї, політичних асоціацій, інститутів влади, демократичних і законодавчих форумів і так далі. Стосунки з цими інститутами засновані на певному рівні довіри. Довіра робить можливим досягнення цілей суспільства, які не були б досяжні в його відсутності. Стосунки довіри суспільства - вираження здатності суспільства досягати кращої якості життя в порівнянні з тим, який був би доступний в умовах, коли його члени діяли б просто як індивідууми. Це твердження підтверджується фактом, що рівень довіри позитивно корелює з громадською стабільністю, яка включає економічний, соціальний і психологічний добробут суспільства.

Дослідження демонструють позитивну кореляцію між мірою задоволеності державними послугами і довірою органам державного управління. Встановлено, що і довіра і задоволеність державними послугами багато в чому залежать від того, як досвід взаємодії з органами державного управління впливає на сприйняття громадянами міри власної інформованості, можливості особистого контролю, а також впливу на процеси, пов'язані з діяльністю інститутів влади. Цей аналіз має на увазі, що три засновані на досвіді виміри (хороша обізнаність, особистий контроль і вплив) заслуговують особливого інтересу при оцінці громадської цінності [2].

Використання концепції громадської цінності та її декомпозиція на три складові дозволяє сформулювати наступні напрями аналізу і оцінки діяльності органів державного управління: а) оцінка якості державних послуг і міри задоволеності споживачів обслуговуванням; б) оцінка результатів діяльності органів державного управління; в) оцінка сприйняття діяльності органів державного управління суспільством та міри довіри інститутам влади.

Використання концепції громадської цінності може надати значний внесок у розвиток методологічних основ аналізу якості державного управління і досягнення цілей адміністративних реформ. Ця концепція може бути

використана як основа для розробки критеріїв оцінки діяльності органів державного управління, які в першу чергу базуються на громадських очікуваннях і перевагах. Концепція громадської цінності є одним із заходів аналізу ефективності діяльності в широкому сенсі, показує складність і неоднозначність взаємозв'язків між діяльністю органів державного управління і результатами такої діяльності, що мають громадську цінність.

Література:

1. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади в Україні: організація та проведення : практ. посіб. / О.В. Літвінов, О.В. Тинкован, Н.М. Літвінова та ін.; за заг. ред. О.В. Літвінова. – Д. : МОНОЛІТ, 2010. – 180 с.
2. Соколов А. В. Сучасні підходи до оцінки якості державного управління / А.В. Соколов // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014. – № 4. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>

Кригульська Т.Б., к.і.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Транзит розглядається у сучасній науковій літературі як засіб міжнародного позиціонування кожної країни у світогосподарських зв'язках. Проблеми транзитної участі певної країни та різних економічних суб'єктів в економічних відносинах традиційно перебувають у центрі уваги національних та міжнародних регулятивних органів, що на практиці виявляється у створенні відповідних організаційно-правових та інституційних механізмів. Це не випадково, так як транзитні відносини виступають специфічною формою реалізації економічного потенціалу кожної держави та є важливим засобом здійснення ефективної економічної діяльності. Кожна держава має виявляти зацікавленість у максимізації обсягів конструктивної взаємодії національних господарських агентів з іншими у міжнародних економічних відносинах. Насамперед йдеться про розширення діяльності національних транспортних підприємств у міжнародних сполученнях.

Обраний Україною курс на інтеграцію з Європою та широкомасштабні ринкові перетворення передбачають інтеграцію її транспортної системи до європейських та євразійських транспортних систем. А це потребує виважених реформ у сфері транзитних відносин. По-перше, вони мають забезпечити підвищення ефективності самої системи та її трансформацію на ринкових

засадах, а, по-друге, Українська держава завдяки транзиту може продуктивніше для себе йти шляхом інтеграції, демонструючи «здатність транспортної системи та відповідної інституціональної інфраструктури забезпечити безперебійне та безпечне перевезення територією країни транзиту вантажів та пасажирів третіх країн без шкоди для внутрішніх та експортно-імпортних перевезень» [1, с. 45].

Україна розташована у центрі Європи на перетині торговельних шляхів. Вона має компактну і добре освоєну територію, гарний продовольчий та промисловий потенціал, висококваліфікованих фахівців та працююче населення з досить високим освітнім рівнем. Її гео економічний простір наповнений різними транспортними системами, що мають транзитний характер та трансконтинентальні параметри. Це газові сховища, унікальні нафто трубні та газотрубні транспортні артерії, потужні річкові та морські порти, розгалужену мережу автодоріг, аеропорти та аеродроми, транспортно-пропускні пункти по всьому периметру кордонів держави [2, с. 26]. Транзитний потенціал України потребує по-справжньому господарського ставлення та використання. Для України це завдання національного масштабу, що тісно пов'язане з її економічною стратегією та зміною структурної економічної політики.

Саме держава з допомогою виваженої продуманої транзитної політики здатна забезпечити внутрішню і зовнішню інтеграцію учасників відтворювальних процесів в економіці, синергетичний ефект економічної діяльності за рахунок такої інтеграції, створення оптимального механізму функціонування високотехнологічних виробничих комплексів на території країни. Слід зауважити, що у розвинених країнах ринкового типу понад 20% ВВП забезпечують виробничі комплекси, що працюють на основі логістичних схем [3, с. 287].

До макроекономічних організаційно-інституційних та адміністративно-правових засобів та інструментів регулювання транзиту в Україні можна віднести загальні законодавчі акти, регулювання розвитку транспортної інфраструктури, запровадження вигідних внутрішніх тарифів та правил перевезень, митно-тарифні інструменти, ліцензування, квотування, нетарифні інші процедури, технічні бар'єри для переміщення вантажів та пасажирів, регламентація перевезень небезпечних вантажів та міжнародної міграції, введення обмежень та заборон для транспортування зброї, наркотичних речовин, ратифікацію міжнародних угод та створення інтернаціональних механізмів підтримки і регулювання транзиту.

Поряд з цими заходами ключове значення має створення дієвої інституційної системи забезпечення транзитних відносин. Крім загальних законодавчих і виконавчих органів державної влади серед регулятивних інститутів у сфері транзиту можна назвати спеціалізовані відомства – міністерства транспорту, зв'язку тощо. Мета їхньої діяльності полягає у забезпеченні інноваційної стратегічної транзитної системи держави.

Отже, транзитна система держави, з одного боку, забезпечує ефективний розвиток економіки держави, а, з іншого, – сприяє інтеграційним процесам з навколишнім світом, докорінним чином впливаючи на геополітичні позиції держави. Це визначає її роль і значення як одного з пріоритетів у макроекономічному реформуванні в Україні.

Література

1. Новікова А.М. Україна у системі міжнародних транспортних коридорів / А.М. Новікова. – К. : НІПМБ, 2003. – 484 с.
2. Соскин О. Возможности реализации геоэкономического потенциала Украины в евразийском пространстве / Олег Соскин // Економічний часопис ХХІ. – 2005. – №1/2(№1). – С.26–30.
3. Інституційні основи інноваційного розвитку економіки / За заг. ред. В.Є. Новицького. – К. : КНТ, 2008. – 360 с.

*Кузовов Д.С., дійсний член ЕМАН (м. Енергодар, Україна)
Наук. кер.: Сировий О.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ АНТИМОНОПОЛЬНИМ КОМІТЕТОМ УКРАЇНИ

Запорукою розвитку економіки в умовах ринкових відносин є наявність господарюючих суб'єктів, які, займаючи активну позицію на ринку, своєю діяльністю, в умовах здорової чесної конкуренції, ведуть боротьбу за покупця, використовуючи інноваційні способи, притаманні розвиненим формам економіки, зокрема шляхом впровадження новітніх технологій, автоматизації виробництва, зменшуючи витрати, та, як наслідок, ціну товару. Але всі переваги ринкової економіки зводяться нанівець, коли порушується її фундамент – конкуренція. Реальний захист конкуренції є можливим лише за наявності дієвого механізму розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства та притягнення до юридичної відповідальності осіб, які своїми діями порушують або спотворюють конкуренцію. Сьогодні питання розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства є недостатньо науково дослідженими, має прогалини у чинному законодавстві, як матеріальному, так і процесуальному, й певні складності у практичній діяльності, що і обумовлює звернення до цієї теми.

Аналіз нормативних актів з питань діяльності органів Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) щодо розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства, а також наявні в юридичній літературі думки

науковців, дають підстави визначити наявність певних протиріч, неузгодженостей та спірних питань.

Під час вивчення сутності стадій розгляду справи про порушення антимонопольного законодавства були виявлені деякі проблемні питання. Серед них:

- відсутність положення про прискорений розгляд заяв органами АМКУ якщо є очевидна термінова суспільна необхідність (як це було, наприклад, щодо термінової закупівлі Міноборони України бронежилетів у червні 2014р.);

- відсутність чіткого визначення підстави відмови у прийнятті заяви якщо дії чи бездіяльність, що містять ознаки порушення, не мають відчутного впливу на умови конкуренції;

- відсутність законодавчо визначеного строку розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства;

- не врегульовано процесуальний порядок проведення «слухань у справі».

Слід зазначити, що Правила розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, затверджені розпорядженням Антимонопольного комітету від 19 квітня 1994р. №5, спочатку затверджувалися як «тимчасові» і які діятимуть до прийняття відповідних законодавчих актів. Однак, слово «тимчасові» згодом «прибрали» і ці правила продовжують діяти донині. Наявна можливість Антимонопольного комітету України самостійно визначати такі правила може призводити до зловживань та порушення прав суб'єктів господарської діяльності на захист своїх конкурентних прав.

На нашу думку, така ситуація повинна бути нарешті змінена і процедура розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства має бути затверджена на рівні закону з чітким визначенням строків розгляду справ. Це можливо зробити шляхом розробки згадуваного у п.3 Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про Антимонопольний комітет України» Антимонопольного процесуального кодексу, проект мав би бути розроблений ще до 1 лютого 1994 року, або шляхом доробки Конкуренційного процесуального кодексу, проект якого повинен теж мав би бути розроблений ще до 1 січня 2005 р. відповідно до існуючої концепції, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2002 р. №145-р.

Овсянніков Д.М., студент (м. Запоріжжя, Україна)

Наук. кер.: Буканов Г.М., к.політ.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

Поняття безпеки за останні роки розширилося і набуло більш гуманістичного, націленого на людину, характеру. Нова парадигма безпеки людини має два основних аспекти: захист від хронічних загроз, таких, як голод,

епідемії і репресії, та захист від раптових і згубних катаклізмів, що порушують плин повсякденного життя.

Створення та ефективне функціонування державно-владних інститутів, що входять до організаційної структури системи забезпечення техногенної безпеки (далі – ТБ) України та виконують відповідні обов'язки із захисту, відноситься до пріоритетних напрямків державотворення в нашій державі. Від якості функціонування чіткої взаємодії системи забезпечення ТБ в Україні, від рівня матеріальної забезпеченості всієї системи, де правове регулювання виступає необхідною умовою, залежить рівень забезпечення і ступінь протидії потенційним та реальним загрозам в досліджуваній сфері.

Система забезпечення ТБ являє собою складну динамічну систему, що складається з взаємозалежних і взаємодіючих суб'єктів. До них відносяться як державні, громадські організації так і фізичні особи які мають визначене коло обов'язків, і діють у певній сфері соціального життя.

Взаємодія суб'єктів при забезпеченні техногенної безпеки здійснюється з урахуванням державного устрою, при якому забезпечується чітка взаємодія всіх органів державного управління в цілому, і у сфері забезпечення техногенної безпеки, зокрема, дозволяє підтримувати і зберігати стійкі зв'язки між різними галузями господарського комплексу, враховувати загальнодержавні інтереси з інтересами громадян.

При розгляді проблеми взаємодії, необхідно сказати про координацію, яка на нашу думку, є складовою частиною взаємодії. Особливості координації полягають у тому, що взаємодіючі органи, як правило, є самостійними і рівноправними.

До принципів взаємодії відносяться: рівність кожного із суб'єктів системи забезпечення національної безпеки при обговоренні та вирішенні питань, пов'язаних із гарантуванням ТБ, їх самостійність, максимальне використання сил та засобів, якими вони розпоряджаються.

Територіальну взаємодію суб'єктів системи забезпечення ТБ, відповідно до існуючого адміністративно-територіального поділу держави, а також специфіки розглянутих органів, можна поділити на:

1) загальнодержавну – між центральним органом виконавчої влади та органами законодавчої влади та Президентом; між міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади (Державною інспекцією цивільного захисту та техногенної безпеки, Державним департаментом пожежної безпеки, Державним комітетом з охорони праці, Міністерством транспорту та ін.);

2) обласну – між Головними управліннями Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі –ДСНС України) та АР Крим, областях, містах Києві і Севастополі, та обласними Радами народних депутатів, обласними Державними адміністраціями, Управліннями юстиції, митними органами, Управліннями органів внутрішніх справ, керівниками підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, громадянами, тощо;

3) на міську – між підрозділами аварійно-рятувальними формуваннями (загонами, відділами), місцевими органами цивільного захисту та місцевими державними адміністраціями, сільськими та селищними Радами, відділами державної виконавчої служби, керівниками підприємств, установ організацій незалежно від форм власності, громадянами, та ін.;

4) об'єктову – між об'єктовими аварійно-рятувальними службами та адміністрацією підприємств, установ, організацій.

Внутрішня (внутрішньогалузева) взаємодія ДСНС України по своїй організаційній підставі виступає у всіх трьох розглянутих типах зв'язку. З підлеглими апаратами і підрозділами ДСНС України в основному складається вертикальна взаємодія (відносини субординації). З іншими апаратами, службами (державний пожежний нагляд, служба матеріально-технічного забезпечення, служба моніторингу) – горизонтальна взаємодія (відносини координації).

Ми можемо зробити висновок можна зробити висновок, що під взаємодією ДСНС України з іншими органами державного управління і громадськістю при забезпеченні ТБ треба розуміти погоджену за метою, місцем і часом спільну діяльність державних, громадських організацій, громадян і органів ДСНС України, спрямовану на запобігання надзвичайних ситуацій техногенного характеру, підтримку високого рівня ТБ міст, населених пунктів і об'єктів господарського комплексу.

Під взаємодією потрібно розуміти об'єктивно існуючі взаємозв'язки між органами державного управління, громадськістю і ДСНС України для здійснення спільних, погоджених за метою, місцем, часом заходів у конкретних організаційних формах, спрямованих на запобігання надзвичайних ситуацій і їх ліквідацію у разі виникнення.

Волобуєв В.В., к.філос.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ЩОДО РОЛІ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ УКРАЇНИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Аналіз розвитку української держави в напрямку європейської інтеграції на рівні політичного менеджменту, що реалізує себе у правовому полі, змушує прийти до висновку про об'єктивність причин вкрай повільного просування України в цьому напрямку. В той же час, розуміння проблем в євроінтеграційних змаганнях, – в межах відповідальності українського суспільства, – на рівні їх об'єктивного характеру можуть гарантувати успіх у вирішенні цих проблем.

На сучасному етапі головним завданням, яке має вирішити українська держава для реалізації євроінтеграційного сценарію, є формалізація

європейської ідентичності. Зауважимо, попереднім головним завданням було формування цієї європейської ідентичності, і з цим завданням українське суспільство впоралося, пройшовши крізь Помаранчеву революцію та Революцію Гідності.

Формалізація ж європейської ідентичності, тобто – формування правового поля України, подібного до європейського, природно, є функцією відповідних державних інституцій. Причому, слід зауважити, що в моменти функції будь-якої держави проявляється інтерес і воля політичного класу того чи іншого суспільства.

Користуючись послугами сучасного політичного класу України, українське суспільство наражає себе на загрози щодо успішного результату у євроінтеграційних змаганнях. Справа в тому, що не є ідентичними ідентифікатори: політичний клас в будь-якій державі Євроспівки – це середній клас сучасного європейського суспільства, в Україні політичним класом є олігархічний фрагмент українського суспільства.

За цих обставин, процес формалізації правової ідентичності в Україні буде мати і надалі непостійний, довготривалий, еkleктичний характер та буде формуватися залежно від тих поступок, на які погоджуватиметься олігархічний клас.

Логічним здається висновок про назрілу необхідність зміни політичного актору в Україні, та все ж дискусивним питанням цього повідомлення хотілось би мати проблему можливості трансформації існуючого політичного класу шляхом дифузійних варіацій ідейного, суспільного, культурного та економічного рівнів.

РОЗДІЛ 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Кельман М.С., д.ю.н., проф. (м. Львів, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ СТАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Очевидно, аналітична характеристика структури і процесу наукового дослідження потребує окремого детального дослідження. Тому до набору концептів, що повно характеризують статичну структуру науково-пізнавальної діяльності, на наш погляд, належать такі:

1. Сфера проблемних ситуацій, системних проблем і об'єктів. Наукові проблемні ситуації завжди характеризуються поліпроблемністю, котра спричинена, з одного боку, логікою розгортання предметного змісту – від відомих знань до гіпотетичних, інтуїтивних та невідомих, з іншого – соціально-культурним простором конкретного історичного сьогодення, ще з іншого – ситуаціями колективної взаємодії людей, котрі причетні до життєдіяльності певних груп, складних організацій, соціумів. Саме ці ситуації, виникаючи й оформляючись завдяки людській свідомості як системна цілісність, єдність реального та ідеального, наповнюють змістом, формами і методами пізнавальну діяльність індивідуальних та групових суб'єктів-професіоналів і водночас створюють умови її здійснення. Вони здебільшого виникають із чотирьох найбільш поширених джерел – усвідомлення дослідником невизначеності, осмислення інтелектуального утруднення, пізнавальної суперечності чи розриву між поставленою в культурі проблемою і недостатністю наявних для її розв'язку наукових засобів [2, с. 187], а почасти системно охоплюють кілька джерел, котрі суттєво впливають на обґрунтування предмета дослідження, вимоги кінцевого наукового продукту, вибір засобів організації та реалізації дослідницької програми. Сутність системної проблеми полягає у наявності кількох різних предметів й, відповідно, кількох різних уявлень про предмет, що принципово несумісні між собою, оскільки кожен існує у своєму особливому «предметному просторі». Іншими словами, «системна проблематика і системні дослідження, – вважав Г.П. Щедровицький, – є там і тільки там, де ми зберігаємо декілька різних предметів і повинні працювати із цими різними предметами, немов би над ними і по них, домагаючись зв'язного опису об'єкта за різноманітності і множинності предметів, що його фіксують» [4, с. 72, 76].

2. Суб'єкт наукової діяльності, котрий функціонує у сучасному світі на чотирьох рівнях: на індивідуальному – це дослідник, науковець, який акумулюючи певний соціокультурний досвід, працює у системі пізнавальної

творчості автономно, самостійно; на груповому чи колективному – творча група чи наукове співтовариство як «сукупний науковець» (лабораторія, інститут, академія тощо), котрий інтегрує в собі низку умов і можливостей продуктивної пізнавальної діяльності; на соціумному – суспільство в цілому, яке так чи інакше розв’язує проблеми) соціальної організації науки та аналізує її особливості в різних соціально-економічних структурах; на глобальному – людство загалом із його сучасною науковою картиною світу, спеціальними організованостями розвитку та популяризації науково-дослідної діяльності як важливої складової сучасної культури: прикладом тут може бути діяльність такої міжнародної організації, як «Римський клуб» [3, с. 833–839].

3. Об’єкт дослідження. В методологічному обґрунтуванні це не просто зовнішня реальність, а та, котра спеціально окреслена у своїх межах наукою шляхом здійснення принаймні чотирьох рівнів аналізу: філософсько-методологічний дає змогу осмислити самі процедури дослідження, з допомогою яких відбувається перехід від об’єкта як спостережуваної реальності до об’єкта дослідження (як системи наукових абстракцій), а також допомагає розрізнити власний зміст об’єкта, незалежно від пізнавального суб’єкта, і пізнавальну форму, в якій відображений цей зміст (поняття, судження тощо); загально-методологічний, спираючись на відповідні принципи, визначає тип об’єкта і конкретний спосіб установаження його меж (скажімо, пізнання системного об’єкта вимагає не тільки з’ясування його структури, типів зв’язків, елементів, особливостей взаємодії з оточенням та ін., а й розгортання в моделях і в онтології такого його уявлення, щоб воно потім пояснювало різні предметні уявлення та зображувало їх у вигляді своїх проєкцій); спеціально-методологічний, задіює визначений об’єкту рамки певної наукової дисципліни й у такий спосіб уможлиблює його експериментальне вивчення, систематичний опис, пояснення причин і тенденцій розвитку тощо; спеціалізовано-методологічний тематично окреслює формат розупредметнювання виокремленого об’єкта та розробляє конкретні процедури мисленнєвого оперування ним. Отож об’єкт наукової діяльності не тотожний відповідному фрагменту реальності, він стає таким лише внаслідок матеріально-практичної і теоретичної діяльності дослідника. Здебільшого спочатку він підтягає предметно-знаряддевому впливу під час експерименту (фізичного, соціологічного, психологічного та ін.), а для того щоб стати об’єктом теоретичного мислення, його мисленнєво перетворюють в ідеальний об’єкт з допомогою системи понять і спеціально створених наукових абстракцій. Серед умов ефективної аналітичної роботи з об’єктами пізнання основними є максимально точна постановка проблеми, чітке формулювання дослідницького завдання і розробка критеріально обґрунтованої програми дослідження.

4. Предмет дослідження – пізнавальна конструкція, що утворюється із сукупності проблем, об'єкта вивчення, дослідницького завдання, системи методологічних засобів і послідовності їх застосування та є однією із центральних у ПМ, адже наука існує лише там, де вдається обґрунтувати предмет вивчення у всій повноті його основних компонентів. Більше того, розвиток науки – це певна, історичнозумовлена наступність формування і зміни таких предметів. При цьому предмети дослідження можуть істотно відрізнятися за своїм масштабом – від предмета цілої галузі науки до предмета конкретно-тематичного дослідження. На відміну від об'єкта вивчення, що завжди певним чином «заданий» дослідником через формат актуально здобутих знань, предмет, виявляється, створюється, а тому відображає залежність усілякого конкретного акту пізнання від наявної у даний час системи знань. Звідси видається закономірною багатопредметність наук і наукових дисциплін. Таким чином, «відмінність об'єкта і предмета дослідження сутнісно є відмінністю між простим описом зовнішньої сторони наукового пізнання і з'ясуванням його внутрішньої структури, його механізмів і логіки розвитку» [7, с. 82]. До предмета дослідження Е.Г. Юдін відносить ту дійсність або наукову реальність, з якою дослідник має справу як із сукупністю п'яти компонентів: дослідницьке завдання, різні наукові описи, що становлять зміст цієї дійсності, наявні чи потрібні дослідницькі засоби, вимоги до кінцевого продукту і сам продукт дослідження. Г.П. Щедровицький пропонує схему наукового предмета як мегамашину із виробництва знань, що утримує вісім функціональних блоків, кожний з яких задає певний тип знань – епістем чи епістемологічних одиниць [6, с. 656]. Ця схема апробована до визначення предмета освітології як синтетичної наукової дисципліни [5, с. 4–9].

5. Засоби наукового дослідження мають бути адекватними науковій проблемі, його об'єкту і предмету. До них насамперед відносяться поняття, з допомогою яких розмежовується об'єкт вивчення і формулюються дослідницькі завдання, а також принципи і методи, дослідницькі процедури і методики вивчення об'єкта різна експериментальна техніка, технічні засоби дослідження, наявність персональних комп'ютерів та Інтернету. При цьому виняткову роль в ефективності методологічного аналізу відіграє мова і метамова науки, у т.ч. її найбільш фундаментальні поняття – категорії. Останні мають особливий логічний зміст і смисл, завдяки яким є можливість фіксувати зв'язок між мовами, поняттями про об'єкт, відповідними уявленнями про цей об'єкт та операціями чи дією над ним. На переконання Г.П. Щедровицького категоріальний аналіз – могутній засіб зрілої методологічної діяльності.

6. Емпірична сфера дослідження – реальність, що протистоїть предметній дійсності, формально виявляється як сукупність наукових фактів та описів, завдяки котрим й постає та вдосконалюється конкретний предмет вивчення. До емпіричного рівня наукового аналізу належить чуттєвий досвід як найважливіше джерело та критерій пізнання й ті форми мислення, які

організують винятково суб'єктивний спосіб систематизації вражень, уявлень, ситуативних дій. Збагачення цього досвіду здебільшого пов'язане з активною пошуково-дослідницькою діяльністю науковця, котра здійснюється як соціально і культурно-опосередкований процес, який діалектично поєднує чуттєвість і раціональність, логіку теоретизування і логіку емпіричних фактів. Не випадково Л.С. Виготський у зв'язку з цим писав: «Фундаментальне поняття – первинна абстракція, що перебуває в основі науки і не лише визначає зміст, а й характер єдності певних дисциплін, а через це – і спосіб пояснення фактів...» [1, с. 20]. Однак, зазначена проблемна тема потребує окремого методологічного вивчення.

Отже, відповідно до сучасного стану методології юридичної науки визначено чотири базові рівні професійного правознавчого методологування як способу виробництва та передачі методологічного знання про право та інші правові явища, що, за логікою дедуктивного підходу, презентують структурну організацію методології (філософський, загальнонауковий, спеціально-науковий, окремонауковий). Методологічний правознавчий аналіз (як процес) на кожному з цих рівнів є різним за спрямуванням, функціями, змістом та результатами пізнання. Завдяки своєрідній функціональній спеціалізації всі рівні професійного правознавчого методологування утворюють певну єдність, у межах якої існує чітке підпорядкування. Надано загальну характеристику кожного із цих рівнів, але, враховуючи функціональну значущість та поширеність у системі правознавчого методологування окремонаукового рівня, він розглядається докладніше.

Література:

1. Виготский Л.С. Психология / Л.С. Виготський. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1008 с.
2. Заботин В.В. Этап усмотрения проблемы в мышлении и обучении / В.В. Заботин. – Владимир, 1973. – 187 с.
3. Круглова Г. А. Римський клуб / Г.А. Круглова // Новейший философский словарь: – 3-е изд., испр. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – С. 833–839.
4. Путеводитель по методологии Организации, Руководства и Управления : хрестоматия по работам Г.П.Щедровицкого. – М. : Дело, 2003. – 160 с.
5. Фурман А. Освітнологія як синтетична наукова дисципліна: проблема завдань, об'єкта, предмета, методу / А. Фурман // Вітакультурний млин. – 2006. – Модуль 3. – С. 4–9.
6. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология / Г.П. Щедровицкий – М. : Шк. культ. политики, 1997. – 656 с.
7. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1997. – 267 с.

ТЕОРЕТИКО-СВІТОГЛЯДНИЙ ВИМІР МЕТОДОЛОГІЇ

У сучасній правовій реальності України перспективи прогресу юридичної науки пов'язуються насамперед з удосконаленням її методології. Необхідність розвитку та вдосконалення методології сучасного правознавства зумовлена як ускладненням та динамізмом об'єкта пізнання – правової реальності, так і самого процесу наукового пізнання та його засобів. Вимори всебічності та точності результатів конкретного юридичного дослідження впливають з необхідності комплексного використання різних методів у їх взаємодоповненні.

В науці істинним повинен бути не тільки результат дослідження, але й шлях, що веде до нього, тобто засоби, методи та інструменти наукового пізнання, а також сам процес їх застосування. У науковій літературі зазначається, що немає такого універсального набору правил, який, будучи застосованим будь-яким дослідником, приводив би до гарантованого результату – наукового відкриття. Відсутність концептуалізацій, цілісного теоретичного осмислення методології сучасного правознавства припускає конструювання відповідної теоретичної моделі (ідеалізації) [1].

Основні типи методів та рівні методології досліджень склалися поступово в процесі історичного розвитку юридичної думки, на кожному етапі якого домінували ті чи інші методологічні підходи (та їх комбінації) та методичні прийоми.

Структурно методологія має декілька рівнів, основними з яких є: діалектико-світоглядний, що визначає основні напрямки та загальні принципи пізнання в цілому (вищий рівень); загальнонауковий (міждисциплінарний), що використовується в процесі пізнання особливої групи одно типових об'єктів (середній); приватно науковий, що застосовується в процесі пізнання специфіки окремого об'єкта (найнижчий рівень), і, насамкінець, перехідний від пізнавально-теоретичної до практичної діяльності, яка спрямовує шляхи та визначає форми впровадження результатів наукових досліджень в практику.

Такий поділ методології на рівні є досить умовним, оскільки він виконує здебільшого дидактичну роль, оскільки між різними рівнями методології існує органічний зв'язок та взаємозалежність. Так, той чи інший приватно науковий підхід використовується із врахуванням загальнонаукових методів дослідження, обов'язково ґрунтується на загальних законах та категоріях філософії та спрямовується світоглядною позицією самого дослідження. В свою чергу, загальні закони та категорії філософії, так само як і світоглядні установки, самі по собі нічого не дають для пізнання конкретних об'єктів, якщо механічно переносяться на об'єкти, що досліджуються для отримання відповідних знань.

Було б невірно говорити, що дослідження одного метода філософії є достатнім для пізнання об'єкта, що досліджується. Філософські методи діють не ізольовано один від одного, а «всі разом», висвітлюючи то одну, то іншу сторону, рису, особливість об'єкта, що досліджується, а в єдності – його цілісність як в генетичному, історичному, так і в субстанціональному, змістовному, функціональному відношенні. При дослідженні того чи іншого об'єкта необхідно переходити від одного метода до іншого, тобто, на думку Д.А. Керімова, від «монометода» – до «поліметодів». Саме відповідно до цього співвідношення методологічного та методичного рівня в теоретико-концептуальній ідеї наукового дослідження – це схема діалектичного співвідношення цілого та частини, системи та елемента, загального та окремого [2, с.89.].

Різниця в об'єкті та предметі дослідження виступає як різниця між статикою та динамікою, різницею між описом зовнішньої сторони явища та виявленням його внутрішньої структури, механізму та логіки розвитку. Методологія конкретного дослідження завжди індивідуальна, неповторна та унікальна саме тому, що неповторним є не тільки «набір» її компонентів, але й послідовність їх залучення в процес наукового пізнання для опису предмета.

Основним передусім є формулювання концептуальної дослідницької позиції, тобто реалізація діалектико-світоглядного рівня методології. Цей рівень утворюють загальні принципи пізнання у вигляді системи орієнтирів пізнавальної діяльності, що забезпечують єдність діалектики, гносеології та логіки. Вищий рівень методології сучасного правознавства зумовлює відповідний вид світогляду, тип домінуючого наукового мислення, наукові парадигми, які багато в чому визначають вибір наукових теорій, методологічних підходів і методів проведення юридичних досліджень.

Необхідно погодитись з Д.А. Керімовим, що світоглядна складова методології поки що отримала недостатнє визнання в юридичній літературі. З огляду на це, можна звернутись до праці Р.Лукіч «Методологія права», де наголошено, що «намагаючись отримати знання емпіричним шляхом, вчений обов'язково керується певною філософією, тобто займає визначену позицію щодо свого досвіду» [3, с. 63-64.]. Але таке бачення не тільки не відповідає тій ролі, яку відіграє світогляд, світогляд в методології, але й не розкриває авторську позицію з приводу того, якою методологією, якою системою світогляд повинен керуватись дослідник, що намагається об'єктивно відобразити дійсність. Для цього можна звернутись до В.Е. Чіркїна, який зазначав, що вчені, незалежно від свого усвідомлення використовують таку методологію, яка відповідає їх світогляду, практичному досвіду, ідеологічним поглядам [4].

Світогляд – «це узагальнена, єдина система уявлень про світ в цілому, про місце в ньому людини, сукупність чуттєвих, інтуїтивних та теоретично

усвідомлених поглядів на складні та суперечливі відносини людини зі світом, з самим собою з іншими людьми, розуміння та емоційна оцінка людиною, соціальною групою та суспільством мети своїх дій...». Світогляд обумовлює властивості стилю домінуючого наукового мислення, який не зведений тільки до типів раціональності як такої, а враховує і вплив на неї інших форм пізнання і відображення світу (іраціонального, несвідомого, віри і т.д.), що підтверджується існуванням різних типів наукового мислення на етапах до класичної, класичної, неокласичної і постнеокласичної науки.

Так, наприклад інтуїтивним передчуттям руйнівного потенціалу протиріч, на фоні яких розвивається суспільство, що втрачає ідеали звичаєвого права та загальної справедливості, переповнені погляди багатьох грецьких філософів, а саме Гесіода. Він говорив: «Правди тепер не існує, вона є вигнанцем...», «...і вдень і вночі праця та страждання, всюди панує насильство та заздрість; краще мені не жити серед таких людей». Нерозривний зв'язок між світоглядом та моделями державного управління заснованими на репресіях можна знайти у І.Канта, який назвав одну з глав свого трактату «Релігія в межах тільки розуму» – «Людина за природою є злою». Світогляд лежить в основі поглядів С.Ю. Вітте на природу людини: «Немає такої чесної людини яка б за певних обставин не зробила б зло». Минуле світоглядних переконань вчених, що поклали основу їх науковим, політико-правовим та моральним поглядам на право, державу, державну владу показує як використовуючи світоглядну складову філософської методології можна оцінити загальну картину відображення суспільного буття в правовій науці в системі таких визначених політико-правових та етичних орієнтирів як добро і зло, право і закон, справедливість та свавілля.

Сучасний тип правового мислення передбачає орієнтацію юридичних досліджень передбачає орієнтацію юридичних досліджень на ідеологічно неупереджене і об'єктивне вивчення реального правового життя; звільнення правознавства від зайвих нашарувань догматичного характеру, абсолютизації сформованих у практиці політичних і правових форм організації суспільства; підвищення його критично-аналітичної спрямованості; забезпечення наукового передбачення розвитку правових явищ (систем), що слугує важливим показником ефективності й науковості методологічного інструментарію правознавства; розширення його теоретичного і методологічного діапазону, тобто розгляд правових явищ із філософських, соціологічних, психологічних, політичних, економічних, а не тільки ідеологічних і спеціально-юридичних позицій; з'ясування процесів, які протікають у правовому просторі світу, визначення шляхів розвитку внутрішнього права у взаємозв'язках із цими процесами і тенденціями; зміна соціальної позиції вченого, що нерозривно пов'язане з його професійною, соціальною активністю і відповідальністю [4, с. 65].

Література:

1. Зиброва Г.П. Сравнительные исследования в социальных и гуманитарных науках: методология и история / Г.П. Зиброва // Журнал социология и социальность антропологи. – 2001. – Т.4. – №3. – С.171–176.
2. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – М.:Аванта+, 2000. – 599 с.
3. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич [пер.с серб.] – М. Прогресс, 1981. – 304 с.
4. Кельман М.С. Юридична наука : проблеми методології. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2011. – 492 с.

Кулініч О.О., к.ю.н. (м. Запоріжжя, Україна)

ПРАВО НА ОСВІТУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

На сучасному етапі суспільного розвитку освіта відіграє провідну роль в умовах глобалізації та інтеграції держави, формування інформаційного суспільства. Вона є життєво важливим напрямом політики держави та суспільного життя, обов'язковим чинником забезпечення національної безпеки. Важливими складовими, які визначають підґрунтя формування освіти сучасного періоду є гуманізація, гармонізація та глобалізація освітнього законодавства, що, у свою чергу, дає підстави говорити про формування нового демократичного змісту права на освіту.

Право на освіту на сьогодні стає не тільки вищою метою кожної особистості, а й основним елементом становлення і формування нового порядку у громадянському суспільстві та правовій державі. Конституційне закріплення права на освіту є одним із важливих чинників розвитку особистості, здійснює безпосередній вплив на культурний рівень суспільства, його науково-технічний прогрес та економічний добробут, зміцнює авторитет нашої держави у міжнародному співтоваристві.

Сьогодні основою законодавства у сфері освіти є, у першу чергу відповідні положення Конституції України, Закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту» у новій редакції та інші, низка підзаконних нормативних актів, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Сучасний розвиток системи освітнього законодавства України неможливо розглядати без урахування світових тенденцій глобалізації, оскільки Україна бере активну участь у розвитку єдиного європейського освітнього простору. Негативним у сфері освітнього законодавства є існуючий розрив між прийнятими законами та

механізмами їхньої реалізації, що зумовлює необхідність дослідження подальших шляхів його удосконалення.

Право на освіту, яке закріплене в конституціях більшості розвинутих держав, посідає чільне місце в структурі конституційно-правового статусу людини та є необхідним фактором розвитку не тільки особистості, її інтелектуального потенціалу, але й політичної, соціальної та економічної системи суспільства.

Аналіз юридичної літератури надає підстави стверджувати, що у ретроспективі конституційно-правові перетворення в Україні проходили у формах реформування та модернізації [1; 2]. З проголошенням України незалежною державою право кожного на освіту стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих у конституційному порядку. Це актуалізує забезпечення права людини і громадянина на освіту як засобу адаптації до перехідного стану, на якому знаходиться українська держава, та до засвоєння демократичних цінностей, норм життєдіяльності, суспільних відносин.

Варто вказати й на те, що право на освіту набуває все більш важливого особистісного та соціального значення в умовах становлення інформаційного суспільства, основним ресурсом розвитку якого є знання. Серед усього комплексу прав та свобод людини воно є найбільш динамічною складовою, про що свідчать і численні міжнародно-правові документи. Право на освіту не лише має характер конституційного права у більшості розвинених держав світу, а й стає об'єктом становлення нової галузі законодавства – освітнього законодавства. Воно посідає чільне місце в структурі конституційно-правового статусу людини і все більше визначає можливості та характер розвитку кожної людини і її соціокультурного оточення – економічної, політичної, культурної та інших сфер життєдіяльності сучасного суспільства.

Конституційне право на освіту акумулює ціннісний архетип традиційної держави як форми організації та життєдіяльності соціуму. Тому воно фіксує ставлення суспільства до значимості процесу виховання і просвіти населення держави. Право на освіту виступає нормативною підставою розвитку законодавства, що регламентує сферу надання освітніх послуг.

Крім того, право на освіту має цільову установку на формування соціальної бази модернізації держави. Без належного рівня освіти не можна створити умови для розширення комунікативних свобод. Високоосвічені, культурні та виховані громадяни здатні формулювати цілі розвитку держави, захищати свої інтереси. Ця особливість освіти слугує базовим показником для розробки політики держави щодо забезпечення реалізації права на освіту.

Нинішній період розвитку конституційного права на освіту характеризується процесом модернізації освітньої сфери, сутність якого полягає у системних перетвореннях, що передбачають трансформацію змісту конституційного права на освіту, пошук ефективних шляхів його розвитку із

використанням можливостей конституційно-правової модернізації, де особливу роль має відігравати державна освітня політика.

Сьогодні освітня політика знаходиться у пошуці визначення шляхів розвитку та більш повного задоволення потреб населення в освіті [3, с. 5]. Така ситуація має вагоме підґрунтя та пов'язана з тим, що у нинішніх умовах перетворень у сфері державного управління у цілому та освіти зокрема, темпи їх здійснення не задовольняють потреб громадянського суспільства та самої держави. У зв'язку з цим глобалізація радикально підвищує вимоги до політики держави у досліджуваній сфері [4, с. 10]. Оскільки у цій сфері залишається багато невирішених проблем.

На нинішньому етапі державна освітня політика ґрунтується на: нормах Конституції України; законодавчих та підзаконних актах; стратегічних документах розвитку освіти; міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України.

Глобалізаційні процеси суттєво впливають на освітню політику, вибір пріоритетів в її діяльності, тому модернізація державної освітньої політики повинна розроблятися і здійснюватися з урахуванням сучасних міжнародних принципів та стандартів правової універсалізації. Адаптація національної освітньої нормативно-правової бази до європейських стандартів є вагомою, але недостатньою умовою, важливо також здійснювати контроль за її дотриманням, ефективним виконанням тощо.

В свою чергу суспільство має розглядати освіту як національне багатство, включати її до переліку основних пріоритетів, об'єктів першочергової підтримки. Комплексна й глибока модернізація системи освіти – це імператив освітньої політики України, її головний стратегічний напрям [5, с. 19]. Модернізація вітчизняної освіти – це реальна можливість забезпечити ефективну реалізацію конституційного права на освіту.

Література:

1. Крусян А. Конституційні перетворення в Україні: доктринально-правові основи та практика / А. Крусян // Право України. – 2012. – № 8. – С. 122–131.
2. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення та науково-прикладне значення / М. Орзіх // Право України. – 2012. – № 8. – С. 43–49.
3. Куган Б. А. Теория и практика управления процессом модернизации системы образования в сельском социуме : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Б.А. Куган. – М., 2002. – 366 с.
4. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : монографія / За заг. ред. В.І. Лугового. – К. : Педагогічна преса, 2009. – 384 с.

5. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи : матеріали до підсумкової колегії МОН України (21 березня 2008 р.) // Освіта України (спецвипуск). – 2008. – № 21-22 (905). – С. 1–23.

*Косовська М.А., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Максакова Р.М., д.ю.н., проф. (м. Запоріжжя, Україна)*

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Україна знаходиться в умовах пошуку шляхів удосконалення культурних прав та свобод людини і громадянина у зв'язку з чим важливого значення набуває аналіз зарубіжного досвіду реформування цих прав зокрема, в країнах Європейського Союзу. Революція гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами–членами, з іншої сторони, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Одним із напрямів подальшого розвитку України виступає Стратегія «Україна – 2020» метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі [1].

Реформування системи освіти в європейських країнах є важливим аспектом соціальної політики цих держав, що виявляється у формуванні єдиної європейської ідентичності. Ключову функцію в цьому процесі в умовах відсутності соціальної єдності європейських суспільств покликана виконувати інтеграцію освітніх систем, яка ґрунтується на освітньому діалозі та міжнародній мобільності, яка реалізує стратегії відкритої освіти на базі мультилінгвізму і поліко–культуризму.

Освіта є однією з тих сфер життя країн Європейського Союзу, які не підлягають повній уніфікації. Жодний нікому не нав'язує певну модель освіти, і в кожній країні-члену європейської співдружності надається право формувати власну освітню та екзаменаційну системи відповідно до національних потреб з історичними освітніми традиціями. Організація сфери освіти, що включає структуру освітньої системи і зміст освіти, залишається в компетенції кожної країни.

У світі, де глобалізуються товариства ХХІ століття під впливом інтеграційних процесів, що відбуваються в об'єднаній Європі, формуються взаємопов'язані, які можна порівняти, близькі за структурою і змістом освітні системи, гнучкі, відкриті змінам, здатні адекватно на них реагувати, і в той же час зберігають свою ідентичність і національну специфіку. Є всі підстави

говорити про формування європейських систем освіти, що володіють багатьма загальними ознаками і орієнтованих на реалізацію стратегічних завдань, сформульованих в Лісабонській стратегії і скоригованих стратегією «Європа – 2020» [2].

Успішно розвивається одне з найважливіших напрямків освітньої інтеграції – формування єдиного освітнього простору, що об'єднує дошкільну та початкову освіту в єдину щабель освітньої системи. Формування наступності дошкільних установ і початкових класів відбувається на рівні визначення цілей і завдань дошкільної та початкової освіти, відбору і структурування змісту освіти, застосування методів і засобів роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку, організації діяльності, спрямованої на вирівнювання освітніх можливостей дошкільнят та молодших школярів, індивідуальної роботи з дітьми, які потребують педагогічної та психологічної допомоги та підтримки. Стає логічним продовженням навчально-виховного процесу, розпочатого в дошкільних установах. Посилення наступності між ланками систем освіти відображає пошук зарубіжними фахівцями оптимальних шляхів реалізації принципу безперервної освіти і підвищення її якості [3].

Найбільш поширеною є структура освіти, що включаєв себе такі елементи:

- 1) початкова і основна освіта (в різних країнах ця шкільна щабель називається по-різному, що заважає її ідентифікації), тривалістю від 5 до 6 років;
- 2) ступінь нижче середньої освіти тривалістю від 3 до 5 років;
- 3) старшу щабель середньої освіти від 2 до 3 років.

Таким чином, тривалість шкільного навчання в країнах Європейського Союзу складається за однією з наступних схем (в роках): $6+3+3=12$ (найбільш поширена схема); $5+4+3=12$ або $6+5+2=13$. У ряді країн Євросоюзу (Данія, Швеція, Фінляндія) початкова або основна освіта не виділяється у вигляді самостійної ступені. Перший рівень шкільної освіти тривалістю 8–9 років характеризується як базова (основна освіта).

Важливою тенденцією, що позначилась в напрямку зближення європейських освітніх систем є зниження віку початку навчання (з 7 до 6 і менше років) і збільшення тривалості навчання. У більшості країн (Австрії, Бельгії, Німеччини, Ірландії, Італії, Ісландії, Норвегії, Португалії, Румунії, Словаччини, Чехії, Естонії та багатьох інших) в школу йдуть діти у віці 6 років. У віці 5 років йдуть в школу діти в Голландії і країнах Сполученого Королівства Англії, Шотландії та Уельсі. У Північній Ірландії навчання починається з 4 років. У віці 7 років йдуть в школу діти Болгарії, Латвії, Литви, Швеції, Фінляндії та Естонії. Обов'язковою дошкільною підготовкою охоплені діти 5–річного віку в Угорщині, Голландії, Данії, Латвії, Польщі та інших європейських країнах.

Зміна в Європі ставлення до дітей з особливими освітніми можливостями привело до виникнення так званої інклюзивної освіти, яка є не тільки альтернативою фахової освіти, а й стає детермінантою європейською освітою. Ідея спільного навчання здорових дітей і дітей з обмеженими можливостями розвивається в світі під впливом гуманістичної педагогіки і психології, які визнають цінність людини, його право на гармонійний розвиток з урахуванням індивідуально–особистісних інтересів і можливостей. Представники цього напрямку повністю відмовилися від домінування до недавніх пір в освіті принципу: «Для всіх одна й та сама і в той же самий час» і замінили становищем, яке свідчить: «Для кожного те, в чому він потребує. нині для задоволення своїх індивідуальних можливостей і потреб».

Задля досягнення цілей, поставлених перед інклюзивною освітою, вирішальну роль грає вчитель, який реалізує прийнятий державою стратегічний курс на гуманізацію людських відносин. Специфіка підготовки фахівців до роботи в інтегрованих навчальних закладах в окремих країнах обумовлена історичними педагогічними традиціями і особливостями сучасних систем педагогічної освіти. Інклюзивна освіта являє собою важливу ланку в модернізованих системах освіти, які працюють на основі принципів, які відповідають міжнародним стандартам: ранньої діагностики, партнерських відносин, автономії вихованців, мотивації та активізації учнів [4].

В Україні також є інклюзивна освіта, цих новітніх закладів навчання не вистачає для усіх дітей, але тенденція розвитку поширюється. «Кожна дитина – це цілий світ. Хоч різні можливості різні права. Освіта повага і рівність для всіх» тому Міністерство фінансів відібрало 24 опорні школи для «пілотного» проекту [5]. За ініціативи попереднього Міністра фінансів Н.І. Ярецько, цей проект був започаткований Міністерством фінансів України спільно з Міністерством освіти і науки та став можливий завдяки підтримці групи донорів, серед яких – Уряд США, Western NIS Enterprise Fund, а також компанія «Майкрософт Україна», яка погодилася надати технічну допомогу в оснащенні опорних навчальних закладів. Метою проекту є покращення якості освіти дітей, які проживають й навчаються в селах та селищах, і підвищення ефективності використання державних коштів, що виділяються на фінансування освіти.

На сьогодні система освіти в Україні має значні відмінності від систем освіти країн європейського союзу. Україна успадкувала від СРСР потужну розгалужену освітню систему з передовою на той час інфраструктурою [4]. За роки незалежності фактично відбувалося екстенсивне використання матеріально-технічних, кадрових і організаційних ресурсів попередньої системи та пристосування їх до потреб незалежної держави. Тому розроблена системна реформа освіти, яка є предметом суспільного консенсусу, розуміння того, що освіта – це один з основних важелів цивілізаційного поступу й економічного розвитку. Результатом реформи має бути всеосяжна трансформація освітнього сектора. Освіта мусить перетворитися на систему,

здатну до саморегуляції – відповідно до викликів суспільного розвитку, які постійно змінюються. Освіта має перетворитися на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, у якому учні й студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знанням протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності. Освіта має продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському і світових ринках праці. Освіта має стати реальною гарантією забезпечення високих соціальних стандартів та досягти рівня стандартів країн європейського союзу.

Література:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
2. «Пілотний проект розвитку опорних шкіл в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/ministerstvofinansiv-spilno-z-ministerstvom-osvity-i-nauky-domovylysia-z-hrupoiu-donoriv-propidtrymku-pilotnoho-proektu-rozvytku-opornykh-shkil-v-ukraini?category=vidatkova-politika&subcategory=osvita>
3. Зубченко Л.А. Лиссабонская стратегия Евросоюза - разочарования и надежды/ Л.А. Зубченко// Фонд исторической перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/lissabonskaja_strategija_jevrosojuza_razocharovanija_i_nadezhdy_2007-09-26.htm.
4. Образование: сокрытое сокровище. Основные положения Доклада Международной Комиссии по образованию для XXI века / МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех». – 2007 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifap.ru/library/book201.pdf>
5. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncerc.pdf

Бостан Л.М., к.і.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Глобалізаційні процеси, які є невід’ємною ознакою сучасного етапу розвитку людського суспільства, знаходять своє відображення і у сфері освіти. Усвідомлюючи незворотність їх наслідків в напрямку створення єдиного

простору людського буття розвинуті країни світу визнають саме освіту серед трьох основних показників прогресивного розвитку суспільства: добробут, освіта, здоров'я [1, с. 9]. Це зумовлює потребу у фахівцях з новим світоглядом, новим мисленням, в основі якого розуміння відповідальності за майбутнє людства. Не є винятком з цього правила й Україна, яка, обравши курс на євроінтеграцію та визнавши європейські цінності: демократію, права людини, добробут, соціальну захищеність своїми орієнтирами, зробила важливі кроки до їх реалізації, зокрема в сфері вищої освіти, приєднавшись до Болонського процесу.

Поглиблення зазначених процесів значно актуалізує проблему європеїзації української вищої школи, у тому числі і у сфері юридичної освіти. Саме юридична освіта є особливою галуззю функціонування освітнього простору, оскільки реалізує важливі функції держави з підготовки фахівців, які покликані забезпечувати становлення і розвиток правового поля суспільних відносин в нових умовах. Отже зрозумілим є підвищений інтерес громадськості до підготовки правників, юристів. Свідченням тому є розробка нормативно-правової бази реформування юридичної освіти, чисельні дискусії науковців, практиків, політиків щодо підходів у її реформуванні. Проте відсутність системності та дієвих механізмів її реалізації, ненаціленість на створення умов для освіти в цілому, юридичної зокрема, як таких, що зорієнтовані на майбутнє українського суспільства – це в основному той «потенціал», з яким українська вища освіта входить в сьогодення. Тому цілком зрозумілим є усвідомлення українським урядом всієї критичності ситуації, що склалася, і готовності до продовження роботи щодо реформування юридичної освіти на основі європейських стандартів, про що заявила міністр освіти і науки Л. Гриневич [2].

Не залишається поза увагою ця проблема і у науковців. Аналіз наявних наукових доробок з цієї проблематики дає підстави виокремити такі основні її напрямки як: вивчення зарубіжного, передусім європейського, досвіду підготовки юристів, дослідження стану і перспектив розвитку юридичної освіти в Україні періоду незалежності, законодавче, організаційне, методичне забезпечення реалізації вимог Болонського процесу в вищій освіті. Проте, проблеми світоглядні, ціннісні в підготовці правників, юристів майбутньої європеїзованої України не знайшли до сьогодні достатнього висвітлення в науковій літературі.

З огляду на зазначене метою даного дослідження є спроба аналізу ціннісних орієнтирів юридичної освіти в Україні в контексті процесів інтеграції до європейського і світового освітнього простору.

Розмаїття систем підготовки юристів в Європі, відсутність «єдиного зразка» вищої юридичної освіти не виключають наявності в них певних спільних рис, серед яких провідною є практичне спрямування навчального процесу та чітко означена професійна орієнтація юридичної освіти. Такий підхід, за оцінками ОБСЄ, визначається ринком юридичних послуг і доступом

до правничої професії [3, с.41–42]. Для усвідомлення механізму цього впливу доцільно звернутися до самого розуміння європейцями фаху «правника», «юриста», запропонованого Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності правника як «особи кваліфікованої та уповноваженої відповідно до національного права звертатися або діяти від імені своїх клієнтів, займатися юридичною практикою, виступати перед судом та представляти своїх клієнтів у юридичних питаннях» [4, с. 179]. Отже, наведене поняття та принципи спрямовані на розуміння й утвердження юридичної професії як вільної, саморегульованої, заснованої на високих етичних стандартах, моральності й обізнаності з правами людини; професії, скерованої на повагу, захист та утвердження прав та інтересів клієнта, належне здійснення правосуддя.

Таке розуміння юридичної професії можна вивести і з положень Конституції України, в якій встановлено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст.3), в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст.8), права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст.55), кожен має право на правову допомогу, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст.59). В такий спосіб означені конституційні гарантії зумовлюють чітку правозахисну спрямованість юридичної професії.

Саме такий підхід поступово втілюється в законодавстві України про вищу юридичну освіту. Так автори Концепції розвитку вищої юридичної освіти в Україні (в редакції від 14 жовтня 2009 р.), пропонуючи визначення юриста як «... (1) відкритої та доступної для клієнта особи, що (2) на засадах здобутої кваліфікації та (3) дотримання високих стандартів моральності та професійної етики здійснює свою діяльність із (4) захисту прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави», виводять основним завданням вищої юридичної освіти «надання належної професійної кваліфікації (знання правового порядку держави та уміння застосовувати законодавство при вирішенні справ) у поєднанні із вихованням професійних ідеалів та поваги до морального обов'язку, прав та свобод людини...» [5, с.128]. Проте зорієнтоване переважно на приватно- правову сферу, воно не відображає особливостей щодо підготовки спеціалістів-юристів для державної служби, покликаних передусім свій досвід і знання використовувати не тільки на благо клієнтів, але і на благо усього суспільства, затверджуючи ідеали соціальної справедливості.

Реалії ж такі, що орієнтовні цінності, які сповідуються фахівцями при виконанні своїх обов'язків в приватно-правовій і публічно-правовій сферах, поряд зі спільним, в основі яких лежать критерії загальнолюдського виміру, мають відмінності. У кожній з них є свій пріоритет: для приватно-правової очевидним є конкретна користь окремої людини; для публічної – суспільства, держави. Якщо для приватно-правової будь-яка діяльність, якщо вона не

суперечить закону, визнається соціально виправданою і корисною і націленою на найближчий результат, а отже, і підготовка фахівця з точки зору набуття ціннісних орієнтацій, не є складною, чого не можна сказати про публічно-правову сферу.

Пануючі в сучасному українському суспільстві ідеали вираженого «економізму» не можуть бути прийнятними працівниками публічної сфери, оскільки в умовах поглибленої майнової диференціації суспільства вони закладають небезпеку для прояву не найкращих моральних якостей (корупція, хабарництво), що ми зараз і спостерігаємо в українському суспільстві. Тому цілком слушним слід вважати необхідність включення до державного стандарту вищої юридичної освіти вимогу до юриста володіти громадянською зрілістю, високою громадянською активністю, глибокою повагою до закону і бережного ставлення до соціальних цінностей правової держави. Саме на це спрямовані рекомендації Міжнародної комісії юристів, яка ще в минулому столітті задекларувала положення про те, що юрист не може обмежуватися рамками своєї практичної діяльності і відправлення правосуддя, він не повинен залишатися осторонь від важливих змін в економічній і соціальній сферах, якщо він дійсно юрист за покликанням, він прийме активну участь в громадських справах, сприяючи економічному розвитку і укріпленню в суспільстві соціальної справедливості. Більш за те, досвід і знання юристів мають використовуватися не тільки на благо клієнтів, але і на благо всього суспільства [6, с. 3–6].

Певною мірою позитивну роль в формуванні ціннісних орієнтирів майбутніх юристів публічно-правової сфери спроможна виконати актуалізація в системі юридичної освіти вузькопрофесійної етики, система цінностей якої ґрунтується на таких поняттях як обов'язок, дисципліна, присяга тощо. Професійна замкнутість – яскрава риса юридичної сфери розвинутих зарубіжних країн, формування якої розпочалося ще в ті часи, коли суспільство, відчувши небезпеку втілення ринкових відносин в публічно-правову сферу, створювало певні механізми захисту: особливі умови прийому на службу, соціальні пільги тощо. Проте тут існує своя небезпека: покладений в основу професійної освіти технологічний підхід мінімізує загальну світоглядну підготовку фахівця. Це може бути виправданим на перехідному етапі, проте входить в протиріччя з потребами перспективного розвитку суспільства на засадах гуманізму, відкритості.

Отже проблема постає набагато ширшою, ніж вона представлена в існуючих нормативно-правових актах і нових розробках. Підготовка юристів має містити не тільки освітній компонент, але, що не менш важливо – виховний. Для цього мають бути віднайдені чіткі відповіді на питання, пов'язані з визначенням суспільного ідеалу, державного інтересу, баченням себе в загальному процесі сучасного історичного розвитку. Відповіді на них сприятимуть визначенню і більшій конкретизації соціальних орієнтирів в

юридичній освіті. Проте і такі, що вже відомі, перевірені часом: патріотизм, відданість батьківщині, соціальна справедливість, поглинуті загальнолюдськими, космополітичними цінностям, вони не втратили значення для національного, державного розвитку. Однак їх не часто можна зустріти в новітніх розробках з зазначеної проблеми.

В контексті сказаного стає зрозумілою занепокоєність фахівців щодо зміни базового критерію професійної освіти в процесі реалізації вимог, обумовлених приєднанням до Болонського процесу. На їх думку, визнання виключно професійної компетентності як базового критерію європейського стандарту вищої освіти, фактично заперечує традиційну для української освіти культуроцентричність, породжує сумнів щодо цінності фундаментальної підготовки в системі вищої освіти в цілому, юридичної зокрема, практично не розглядає як функцію вищої школи виховання. А отже, небезпідставно виникає небезпека для національного освітнього простору, у тому числі і юридичного, втратити власні традиції та стандарти, а значить і частину своєї власної ідентичності.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що вкрай важливо розуміння на державному рівні необхідності виваженого ставлення до вимог стандартизації національного освітнього простору, в тому числі, і юридичного в процесі його реформування. Слід враховувати зокрема і проблеми, які, залишаючись невирішеними для українського суспільства, не можуть не впливати на їх формування. Серед них: відсутність загальнонаціонального ідеалу; перехідний характер суспільства, наявність національної самосвідомості, відмінної від країн зі стабільною ринковою економікою, достатньо високий рівень освіченості, культури. В самому же юридичному освітньому просторі має бути середовище, спроможне позитивно впливати на формування загальнолюдських і соціальних цінностей студентів – майбутніх юристів.

Література

1. Саух П.Ю. Якість освіти – індикатор рівня життя інноваційного суспільства /П.Ю. Саух // Інновації у вищій освіті : проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П.Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С.10–17.

2. Мін'юст та Міністерство освіти і науки розроблятимуть реформу системи юридичної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/9239-minjust-ta-ministerstvo-osvity-i-nauky-rozrobljatymut-reformu-systemy-jurydychnoyi-osvity>

3. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження). – Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2009-2010. – 290 с.

4. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи №R(2000)21 про свободу професійної діяльності правника (ухвалена Комітетом міністрів 25 жовтня 2000 р. на 727 засіданні заступників міністрів) // Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження). Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2009-2010. – 290 с.

5. Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні // Юридичний журнал. – 2009. – № 11. – С.128–133.

6. Lalive J.-F. The Rule of Law in a changing world // Lalive Jean- Flavien / Journal of the Snternational Comisson of Jurists. –1959. – Vol. II. – №1. – 167 p.

Мілова Т.М., к.ю.н., доц. (м. Кіровоград, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА АКАДЕМІЧНУ СВОБОДУ

В умовах комплексного реформування конституційного законодавства, що проектує зміни більшості сфер суспільних відносин важливого значення набувають два аспекти, а саме: не допустити звуження змісту та обсягу вже існуючих прав та свобод людини і громадянина в Україні та можливість конституційно-правового закріплення інших, не закріплених раніше, прав та свобод. У цьому аспекті актуальним видається дослідження права на академічну свободу у якості суб'єктивного права людини і громадянина та перспективи його подальшого конституційного закріплення в Україні.

Академічну свободу як елемент університетської освіти досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці як: Ю.Ю. Верланов, А.Я. Казарезов, Д. Герцюк, Н.Г. Маслова, М.В. Савчин, О.С. Частник, Г.Ф. Хоружий. Існує також цілий ряд зарубіжних досліджень. Не дивлячись на певну розробленість цього поняття його визначення та зміст саме як конституційного суб'єктивного права є мало дослідженим.

Академічна свобода як комплекс можливостей у сфері вищої освіти знаходить своє конституційне закріплення у ХХ столітті. Міжнародні правові акти, що проголошують основні принципи реалізації академічної свободи це: Велика Хартія Європейських Університетів (Болонья, 18.09.1988 р.), Декларація Генеральної асамблеї Всесвітньої університетської служби від 6-10 вересня 1988 р. «Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів» м. Ліма, Рекомендації МОП і ЮНЕСКО від 21.10.1997 р. «Про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів», Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року (ст. 13).

Під поняттям «академічна свобода», згідно Лімської декларації, розуміється свобода членів академічної спільноти (осіб, які навчають, вчаться, займаються науково-дослідною роботою і працюють у вищому навчальному закладі), особисто або колективно, у заняттях, розвитку і поширенні знань

шляхом науково-дослідної роботи, вивчення, обговорення, документації, виготовлення, створення, навчання, викладання, писання [1]. Іншими словами це свобода навчання і викладання у відповідності з поглядами та концепціями викладача.

Проаналізуємо право на академічну свободу саме у якості суб'єктивного права людини і громадянина. Саме по собі, суб'єктивне право передбачає забезпечену нормами права можливість певної поведінки особи, спрямованої на задоволення її законних інтересів [2, с. 500–501]. Порівняно з об'єктивним правом, яке є сукупністю об'єктивно наявних юридичних норм, суб'єктивне право належить лише певному суб'єкту та реалізується лише за бажанням даної особи.

Новий Закон України «Про вищу освіту» у п. 3 ч. 1 ст. 1 вперше закріпив визначення академічної свободи, вказавши, що це самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом [3].

За своєю суттю право на академічну свободу являє собою можливість людини і громадянина щодо участі в освітньо-науковому процесі. Зміст його складають блага у сфері педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності та права на ці блага, тобто на їх одержання, захист, володіння, користування і розпорядження. Іншими словами, змістом права на академічну свободу є саме академічна свобода, захист моральних та матеріальних інтересів, інтелектуальної власності та інше. За своєю формою дане право являє собою міру або образ, спосіб, форму поведінки, виявлення волі, інтересів можливостей у сфері освітньо-наукової діяльності.

Науковий погляд на академічну свободу лише з позиції культурних, індивідуальних прав і свобод людини і громадянина буде не повним, оскільки означене право тісно пов'язане з автономними правами університетів, які є інституціональною формою академічної свободи, необхідною для здійснення завдань вищої освіти [4, с. 45].

Мало того, на думку професора В.С. Нікольського, «академічна свобода є професійним обов'язком членів академічної спільноти, а не лише правом, яким можна довільно скористатися або не скористатися» [5, с. 74]. Науковець виходить з того, що академічна свобода це вираз сутності академічної діяльності, вона можлива лише там, де ведеться науковий пошук – науковими методами та на основі наукової раціональності. Цілком погоджуємося з такою позицією, оскільки серед обов'язків науково-педагогічних працівників чинне законодавство (п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 58 Закону України «Про вищу освіту») закріплює обов'язок провадити наукову діяльність та підвищувати наукову кваліфікацію.

Крім того, вперше на законодавчому рівні визначено, що провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами також є обов'язковим (ч. 1 ст. 65 закону «Про вищу освіту»).

Таким чином, право на академічну свободу є суб'єктивним правом людини і громадянина, але в той же час, академічна свобода в умовах університетської автономії стає професійним обов'язком членів академічної спільноти.

Нормативно-правове закріплення зазначене право знайшло в Конституціях багатьох країн, а саме: Німеччини (п. 3 ст. 5), Італії (п. 1 ст. 33), Іспанії (п. 1с ст. 20), Греції (п. 1 ст. 16), Польщі (ст. 73), Угорщини (п. 70/G) [6] тощо. Конституційного закріплення в Україні академічна свобода поки що не набула, проте в перспективі це зробити необхідно.

Обмеження у здійсненні права на академічну свободу на сьогоднішній день з боку української держави можливе лише у випадках, передбачених ч. 3 ст. 34 та ч. 2 ст. 35 Конституції України, й не допустиме ідеологічними, політичними чи будь-якими іншими недемократичними настановами.

Отже, право на академічну свободу це можливості людини і громадянина щодо участі в освітньо-науковому процесі, що передбачає самостійність і незалежність учасників даного процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Право на академічну свободу є суб'єктивним правом людини і громадянина, проте одночасно набуває рис обов'язку для членів наукового співтовариства, зокрема для наукових та науково-педагогічних працівників.

Законодавче визнання академічної свободи є першим кроком у процесі ефективної реалізації даного права, проте у подальшому потребує свого конституційного закріплення поряд з такими взаємопов'язаними культурними правами і свободами як правом на освіту та свободою наукової творчості.

Література:

1. Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів: Декларація Генеральної асамблеї Всесвітньої університетської служби від 6–10 вересня 1988 р. м. Ліма [Електронний ресурс] // Сайт Академічної Спільноти. - Режим доступу : <http://www.rpl.org.ua>

2. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. - К. : Либідь, 2005. - 568 с.

3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII ; в ред. від 01.01.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2014. - № 37–38. - Ст. 2004.

4. Волосникова Л.М. О принципах академической автономии // Университет, общество, государство. – 2005. – С. 44-49.

5. Никольский В.С. «Академическая свобода» как язык самоописания университета [Электронный ресурс] // Высшее образование в России. – 2013. – № 2. – С. 73–78.

6. Выдержки из конституций разных стран мира. Права и свободы человека : учебное пособие / Сост.: Ар Сантэм, Ар Шеньги. – М. : Институт Йога Гуру Ар Сантэма, 1998. - 93 с.

Коваленко М.О., викладач (м. Запоріжжя, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

В останні роки, розвиток державних політик щодо підтримки концепції «навчання протягом життя» в розвинених країнах Європи показав, що існує зростаючий попит з боку населення на оцінку та акредитацію знань, умінь та навичок набутих в секторі неформальної освіти в різних контекстах: для професійної діяльності, одержання формальної освіти, участі у громадах та суспільному житті.

Неформальна освіта – це така, що інституціолізована, цілеспрямована і спланована особою або організацією, що забезпечує надання освітніх послуг. Визначальною характеристикою неформальної освіти є те, що вона є доповненням і/або альтернативою формальної освіти [1].

Дехто з європейських країн вже запровадив систему визнання неформальної освіти, дехто – розробили механізми валідації і оцінки неформальної освіти, дехто – тільки в процесі цього. Це підтверджує, що альтернативні та додаткові неформальні шляхи навчання є необхідними умовами для формування висококваліфікованих кадрів для національної економіки. Визнання та акредитація усіх видів освіти дасть змогу підвищити конкурентоздатність на ринку праці.

У березні 2010 року ЮНЕСКО була організована нарада з питань визнання неформальної освіти. В результаті цього були розроблені принципи по визнанню і підтвердженню всіх набутих знань, в тому числі через неформальну освіту. Держави-члени зобов'язалися забезпечити розробку або вдосконалення структур і механізмів для визнання, підтвердження і акредитації всіх форм навчання шляхом створення рамок кваліфікацій.

Різні закони були прийняті в цілях визнання результатів неформальної освіти, в першу чергу в Європі. У 2004 році Європейська Рада з безперервного

навчання (CoEU) прийняла загальні принципи для ідентифікації та перевірки неформальної освіти [2].

Норвезьке поняття «realkompetanse» (буквально: реальні, фактичні компетенції) відноситься до всіх типів освіти – формальної та неформальної. Важливість забезпечення права особистості до перевірки та акредитації таких знань знаходить своє відображення в ключових законодавчих актах і національних стратегіях. У Стратегії безперервної освіти 2007 Норвезького міністерства освіти і наукових досліджень перевірка неформальної освіти була головним пріоритетом.

У Данії Закон 556 від 6 червня 2007 року дозволив визнати неформальну освіту в національній системі освіти і професійної підготовки. Згідно цього закону надається право звертатись до освітнього закладу з метою оцінки раніше здобутої освіти для того, щоб отримати визнання своїх компетенцій в державній системі освіти.

Законодавча база для визнання неформальної освіти в Чехії представлена в Законі про контроль та визнання подальших результатів освіти (2007 р.). Цей закон визначає термін "кваліфікація" (повна або часткова), яка може бути визнана відповідно Національному реєстру кваліфікацій. Відповідно до цього закону, будь-яка особа, старша 18 років, і яка досягла мінімального базового рівня освіти може запитати оцінку результатів її навчання для досягнення часткової кваліфікації.

У Франції валідізація набутого досвіду була введена за допомогою Закону про соціальні модернізації 2002 року та іншими законодавчими актами, зокрема, Законом про децентралізацію. Сильна правова база дає право кожній людині мати оцінку офіційно і неформально набутого досвіду.

В Угорщині в Стратегії розвитку професійної освіти визначено, що визнання раніше (формально і неформально), набутих компетенцій може бути акредитоване на кожному рівні професійної освіти.

Наразі в Україні в нормативно-правовому полі відсутня таке поняття як неформальна освіта. А відтак, немає можливості використовувати цей потужний ресурс підготовки кадрів в повному обсязі.

Як засвідчує міжнародний та зарубіжний досвід, неформальній освіті приділяється пильна увага зі сторони урядів розвинених країн та міжнародних організацій. Це зумовлено тим, що неформальній освіті притаманні певні характерні риси, що дозволяють ефективніше впливати на людський розвиток країни і формувати якісний людський капітал. Можливість доповнити формальну освіту, зробити її більш гнучкою та адаптивною, урізноманітнити шляхи одержання освіти, зробити її доступнішою і якіснішою дає розробка нормативно-правової підтримки визнання результатів навчання в неформальному секторі освіти. Розбудова національної системи визнання та акредитації неформальної освіти в Україні, має враховувати передовий європейський досвід та мати відповідне нормативно-законодавче забезпечення.

Література:

1. Международная стандартная классификация образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscled-2011-ru.pdf
2. Guidelines for the Recognition, Validation and Accreditation of the Outcomes of Non-formal and Informal Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002326/232656e.pdf>

Смирна-Кесіді В., студентка (м. Салоніки, Греція)

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ І ГРЕЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У Україні і інших пострадянських країнах, під впливом інтеграційних освітніх процесів, видано багато літератури про європейську освіту. Найчастіше відповідна думка про це складається з публічних інформаційних джерел, а не з особистого досвіду. Наявність юридичного утворення міліційного ВНЗ (Запорізький юридичний інститут МВС України, випуск 2003 року), другої (психологічної) вищої освіти (Запорізький національний університет) і практичний досвід працівника (слідчого) органів внутрішніх справ в Україні, а також чотирьох курсів юридичного факультету Університету ім. Арістотеля в Салоніках (Греція) – одного з найбільших в Європі і найбільшого (95 тис. студентів) на Балканах вищого навчального закладу дає мені певні підстави для порівняння окремих аспектів юридичної освіти в Україні і Греції, заснованого, передусім, на особистому досвіді.

Якщо говорити про систему підготовки фахівців для органів внутрішніх справ в Україні, то вона, незважаючи на перетворення, що йдуть сьогодні в цій сфері, здійснюється через розвинену мережу державних вищих навчальних закладів МВС, які диференційовано займаються підготовкою фахівців для різних служб цієї системи, а також цивільні ВНЗ юридичного профілю.

Структура вищої грецької освіти така: *університетська освіта*, призначення якої полягає в тому, щоб гарантувати високий рівень теоретичного і усебічного навчання молоді; *вища технологічна освіта*, покликана внести внесок у розвиток країни галузях науки і прикладного дослідження; *грецький Відкритий Університет*, який забезпечує можливість для відкритої і дистанційної форм навчання. Система вищої освіти Греції також включає різні інститути, які забезпечують професійне навчання в областях релігії, мистецтва, туризму, флоту, армії і громадського порядку. Серед останніх поліцейська академія – окрема централізована служба у складі Головного управління

Грецької поліції, яка займається навчанням, підготовкою і перепідготовкою поліцейського персоналу.

У структуру Академії входять:

– Школа офіцерів поліції. Навчальна установа університетського типу для підготовки лейтенантів поліції; термін навчання – вісім семестрів;

– Школа констеблів поліції. Готує кваліфікованих співробітників поліції і слідчих; термін навчання – п'ять семестрів;

– Школа національної безпеки. Відкрита в 1997 році з метою додаткового навчання персоналу вищої управлінської ланки Грецької поліції в сфері національної політики і стратегії безпеки; термін навчання – шість місяців;

– Школа підвищення кваліфікації і підготовки. Організовує підготовку і курси підвищення кваліфікації для співробітників Грецької поліції; термін навчання – від одного до дев'яти місяців (залежно від профілю того або іншого відділу).

Якщо повернутися до системи підготовки правоохоронців в Україні, то слід визначити, як вони готуються. З позиції сьогодення можна говорити про деякі недоліки в навчально-виховному процесі таких навчальних закладів.

По-перше, зміст значної частини навчальних дисциплін, які вивчалися у ВНЗ системи МВС України, дає можливість засвоїти переважно теоретичні знання, скласти уявлення «про те, як належить», а не як «треба». На втілення в життя останнього розрахована навчальна практика, але відведений для цього відповідними нормативними актами час є недостатнім для набуття власного досвіду практичної роботи в підрозділах ОВС. Не вирішує проблеми і стажування, 2-3-місячний термін якого на випускному курсі явно недостатній.

Схожа ситуація і у молодих юристів і в Греції. Після закінчення ВНЗ і отримання диплому фахівця-юриста, випускник повинен пройти практику (спочатку впродовж 6 місяців в суді), а далі впродовж 2-х років (в якості помічника адвоката, нотаріуса та ін.) Після завершення 2-х річної практики юрист складає іспити і стає адвокатом/нотаріусом (в принципі, в Україні те ж саме). Більшість випускників після «зіткнення» з першими труднощами пошуку роботи (пробитися в круг адвокатів-нотаріусів, якщо рідні не працюють в цій сфері, практично нереально) повертаються в університет для здобуття післядипломної освіти і написання дисертації.

Виходом з такої ситуації могла б бути організація практичного навчання випускників медичних ВНЗ, які до отримання диплому лікаря проходять інтернатуру протягом року. До речі, в Європі, зокрема в Греції, інтернатура (для випускників медичних ВНЗ) триває більше 3-х років, залежно від обраного напрямку (терапевт, дерматолог, педіатр, гінеколог тощо).

По-друге, ускладнення соціальних стосунків, обумовлене подальшим розшаруванням в суспільстві, подальшою його криміналізацією вимагає від співробітника органів внутрішніх справ глибоких знань людини в усіх аспектах

його прояву. Такої комплексної підготовки, на мою думку, не було і тому доцільним було б посилити в прикладних навчальних дисциплінах людинознавчий компонент, що сприяв гуманізації і гуманітаризації процесу підготовки фахівця.

Чи готовий випускник, 21-річний лейтенант міліції, успішно боротися з тією злочинністю, про якість якої сказано і написано багато «схвальних слів»? Як показує мій особистий досвід роботи слідчим відділу по боротьбі з організованою злочинністю Слідчого Управління УМВС України в Запорізькій області, він в цілому готовий, але не в усьому. Випускники – молоді фахівці дуже складно адаптуються на робочому місці, деякі не витримують і звільняються, а у кращому разі переходять на роботу в інші підрозділи.

Що ще не вистачає? Як вже було сказано, на мою думку, бракує посиленого практичного навчання курсантів. Було б корисним впроваджувати нові форми такого навчання, більше уваги приділити діловим іграм, комплексним навчанням і операціям, що дають можливість курсантам виробити комбіноване мислення, уміння застосовувати логічний аналіз, приймати рішення в нестандартних (позаштатних) ситуаціях. Також слід було б посилити індивідуалізацію навчання. Оскільки усі люди народжуються неоднаковими і в міру свого розвитку і вдосконалення стають ще більше своєрідними і самобутніми, то справедливість вимагає, щоб до них і відносилися неоднаково, відповідно до їх якостей, знань, дій, справ тощо. А також відповідно оцінювали їх роботу, їх знання, прагнення, тим самим стимулюючи сам процес навчання, оволодіння майбутньою спеціальністю. Таким засобом стимулювання може стати рейтингова система оцінки успішності навчання і професійної підготовки в цілому, яка відповідає вимогам природного розвитку людини.

Досвід навчання за цією системою в нашому інституті (по таких навчальних дисциплінах як: Історія держави і права зарубіжних країн, Державне право зарубіжних країн, Історія вчень про державу і право, Міжнародне право, Трудове право, Фінансове право) свідчить про те, що воно сприяє набуттю навичок для постійної самостійної роботи з метою поглиблення знань. Робота у відсутність безпосереднього керівництва з боку викладача виховує у курсанта відповідальність, дисциплінованість, свідоме відношення до завдань. Відносно «свободи», того хто навчається слід зазначити, що в університетах Греції, зокрема, на юридичних факультетах вільне відвідування. Поняття «семінарів, практичних» немає, йде «начитка» лекцій, далі студент сам знаходить необхідну інформацію у бібліотеках, які, до речі, працюють до 21.00, а в період сесії до 24.00.

Що стосується оцінювання, в Україні використовувалася традиційна чотирьохбальна система оцінки знань, умінь і навичок, яка не була стимулом для курсантів. Пізніше, як мені стало відомо, вона була доповнена Болонською багатобальною рейтинговою шкалою. Проте використання рейтингової оцінки

самостійної роботи і роботи курсанта взагалі заради оцінки недостатньо. Її слід доповнювати заохочувальними заходами: визначенням «додатку» до стипендії, переходом до навчання за індивідуальними планами, наданням пільг при розподілі на роботу або ж направлення в ад'юнктуру, відміною іспитів, заохоченням путівками і зарубіжними поїздками тощо.

У Греції, на відміну від України, 10-ти бальна система оцінювання. Іспит вважається зданим, якщо набрано 5 балів. Стипендії отримують тільки ті, у кого загальний бал після здачі сесії більше 8,5, при цьому заборгованості («хвостів») не повинно бути. Оцінку, яка не влаштовує студента, можна понизити до 0, що надає право йому на перездачу. Складати іспити можна необмежену кількість разів впродовж навчання (в рік 3 сесії: зима-літо-осінь; у вересні «усувають» заборгованості). Після третьої невдачі – є можливість складання іспиту усно перед комісією.

Про змістовну сторону навчального процесу слід сказати, що він з кожної дисципліни має бути повністю відкритим для курсантів і носити демократичний характер. Це дає змогу кожному з них обрати рівень навчання і спосіб отримання підсумкової оцінки, постійно контролювати свій ритм поточної роботи, вносити корективи у свою роботу. У будь-якому випадку не можна давати курсантові можливість просто «відсиджуватися», треба «притягнути» його в дискусію і заохотити до самостійної роботи.

У Греції лекції, наприклад, проводяться за принципом «діалогу». Лектор веде постійний діалог з аудиторією, матеріал подає як питання-відповідь: сам ставить питання аудиторії, допомагає на основі нормативних актів знайти правильну відповідь. Таким чином, студенти думають, проводять логічні «ланцюжки», знаходять причинно-наслідкові зв'язки. Іноді у рамках лекції проводиться письмове тестування, пропонується написання курсових робіт. Зрозуміло, мета грамотного тестування не стільки контроль, скільки контроль присутності на лекціях, а написання курсових робіт дає пільги при складанні іспитів (студентові можуть дозволити складати іспит усно). Уточнюю, що усі іспити письмові, даються практичні завдання, які необхідно вирішити на основі теоретичних знань і законів, і всього 1-2 теоретичні питання. Перевіряється не лише знання матеріалу, але і послідовність міркувань, використання термінів і так далі (дуже викладачі люблять латинь).

Викладені погляди далеко не вичерпують усі проблеми підготовки фахівців для правоохоронних органів системи МВС в Україні, думаю і в інших пострадянських країнах теж. Проте вже одне зрозуміле, сьогодні справу боротьби із злочинністю повинні вирішувати професіонали, початок підготовки яких розпочинається з вищого навчального закладу. І можна сподіватися, що ті перетворення, які почали здійснюватися у ВНЗ МВС України сприятимуть рішенню цієї задачі. Хоча я і живу зараз постійно в Греції, мені не байдуже, що відбувається в Україні, особливо в освітній сфері.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ ВИПУСКНИКАМИ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Здобуття вищої освіти студентами за державним замовленням передбачає особливий порядок їх працевлаштування. Такий Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 року № 992, до якої неодноразово вносилися зміни [1]. Аналогічний Порядок, що стосується випускників вищих медичних навчальних закладів, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 грудня 1997 року № 367 [2].

Відповідно до чергових змін, в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 216, даний Порядок поширюється на осіб, що навчаються за спеціальностями медичного профілю [3]. Згідно цього Порядку, керівники вищих навчальних закладів після зарахування осіб на навчання за державним замовленням укладають з ними угоду за спеціально встановленою формою. Дана угода передбачає обов'язок студента прибути після закінчення вищого навчального закладу на місце направлення і відпрацювати не менше трьох років, а у разі відмови їхати за призначенням відшкодувати до державного бюджету вартість навчання в установленому порядку [1].

Відповідно до п. 4 Постанови КМУ від 22.08.1996, Міністерству фінансів разом з Міністерством освіти і науки, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством юстиції та Національним банком до 1 січня 1997 р. було дано завдання розробити і затвердити Порядок визначення та відшкодування випускниками вартості навчання у разі порушення ними умов угоди про працевлаштування[1].

Оскільки з квітня 2015 року такий Порядок працевлаштування поширюється лише на осіб, що навчаються за спеціальностями медичного профілю, то проблемні питання, що виникають в процесі реалізації даного Порядку, стосуються здебільшого вищих медичних навчальних закладів.

Особливої гостроти вищевказані питання набувають після перевірок фінансово-господарської діяльності вищих медичних навчальних закладів органами Державної фінансової інспекції, оскільки на думку контролюючих органів, невиконання випускником передбаченої Порядком угоди наносить державі збитки еквівалентно сумі бюджетних коштів, що витрачені на навчання такого випускника. Через це, в актах перевірки відображаються нанесені збитки державному бюджету та зобов'язання посадових осіб навчальних закладів застосувати усі заходи щодо компенсації даних збитків.

Позиція Міністерства освіти і науки є більш демократична і обґрунтована міжнародно-правовими нормами та нормами Конституції України. Зокрема, у

листі МОН України від 26.06.2015 № 1/9-309, сказано, що обов'язковість відпрацювання або відшкодування вартості навчання випускником порушує конституційне право громадянина на працю, що вільно ним обирається або на яку він вільно погоджується (стаття 43 Конституції України), та право на безоплатність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах (стаття 53 Конституції України), суперечить зобов'язанню держави скасувати обов'язкову працю і не вдаватися до будь-якої її форми як методу мобілізації і використання робочої сили для потреб економічного розвитку (стаття 1 Міжнародної Конвенції «Про скасування примусової праці» № 105, що ратифікована Законом України від 05.10.2000 № 2021-III) [4, 5].

Позиція Міністерства охорони здоров'я з цього питання є більш консервативною, тому МОЗ рекомендує керівникам ВНЗ звертатись до суду і стягувати з випускників кошти відповідно до цивільного законодавства України.

МОЗ та його органи на місцях вважають, що відшкодування в даному випадку здійснюється відповідно до норм Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України. Розрахунок суми стягнення з такого випускника проводить за навчанням вищий навчальний заклад.

Однак, судова практика, що склалась з цього питання, свідчить про інше. Суди, як правило, відмовляють вищим медичним навчальним закладам у задоволенні їх позовів до випускників щодо відшкодування вартості навчання. Мотивують це тим, що: по-перше, наразі Кабінетом Міністрів України не розроблено такого порядку відшкодування; по-друге, вищі державні медичні навчальні заклади не уповноважені виступати від імені держави у правовідносинах щодо стягнення коштів до державного бюджету.

Таким чином, виникає правова колізія норм: з одного боку випускник зобов'язаний після закінчення вищого навчального закладу відпрацювати три роки за направленням, а в разі відмови відшкодувати вартість навчання; з іншого боку, відшкодувати вартість навчання випускник може відповідно до Порядку, затвердженому визначеними міністерствами, який досі не затверджено. Тому, відшкодування випускником коштів з власної ініціативи з правової точки зору є неможливим, а в судовому порядку, як свідчить судова практика, також доволі проблематично.

Тому цю проблему, на нашу думку, можна розв'язати двома способами. Перший спосіб полягає у тому, що визначені КМУ міністерства розробили та затвердили Порядок визначення та відшкодування випускниками вартості навчання у разі порушення ними умов угоди про працевлаштування. Другий спосіб полягає у скасуванні обов'язку відпрацювання випускником, що навчався на державному замовленні, трьох років за направленням, що по суті відповідає Конституції України, чинним міжнародно-правовим актам, а також європейським стандартам освіти.

Література:

1. Про Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням: Постанова Кабінету Міністрів України від 22. 08. 1996 № 992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992-96-п>

2. Про затвердження Порядку працевлаштування випускників державних вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.12.1997 № 367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0246-98>.

3. Про внесення змін до Постанова Кабінету Міністрів України від 22. 08. 1996 № 992: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/216-2015-п.

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254_к/96-ВР.

5. Конвенція про скасування примусової праці N 105: Конвенція від 25.06.1957 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_013

Мельничук О.Ф., д.ю.н., доц. (м. Вінниця, Україна)

ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Розвиток інституту спеціалізованого омбудсмена в європейських країнах наводить нас на думку про доцільність вивчення практики діяльності уповноважених з прав учнів і студентів. Необхідно віддати належне О. Батанову, О. Майданник, О. Марцеляку, М. Рудольфу та іншим науковцям, які в своїх дослідженнях розкривають зарубіжний досвід функціонування омбудсменів та зокрема уповноважених з прав учнів і студентів. Враховуючи значимість права на освіту для кожного, суспільства та держави, необхідно підтримати точку зору О. Майданник щодо обговорення питання про запровадження в Україні омбудсмена, який захищав би права учнівської і студентської молоді [1, с.14].

Діяльність студентських омбудсманів відома не багатьом країнам, однак такий досвід існує в Австрії, Великобританії, Нідерландах, Росії, Канаді, США. Зокрема в Австрійській Республіці відповідно до §31 Федерального Закону «Про зовнішнє забезпечення якості вищої освіти та Агентство з гарантії якості та акредитації (Закон про контроль за якістю освіти)» від 29 липня 2011 р. [2] запроваджений інститут студентського омбудсмена. Він функціонує у структурі Міністерства науки і інновацій. Студентський омбудсмен не є офіційним органом, він не представляє законні інтереси студентів у судах чи інших

органах державної влади. Фактично, омбудсмен виконує роль інформаційного і сервісного центру для студентів. Він вивчає їх проблеми, надає консультації з питань навчання, наукових досліджень, адміністративних послуг у навчальному закладі тощо. Омбудсмен тісно співпрацює з органами студентського самоврядування, з установами, до компетенції яких відносяться питання освіти. Своєю чергою, він має право отримувати необхідну інформацію та консультації від освітніх установ. Студентський омбудсмен Австрії щорічно, не пізніше 15 грудня, звітує про результати своєї діяльності. Практика діяльності студентських омбудсменів свідчить, що вони слугують засобом примирення осіб, які реалізують право на освіту, викладачів, адміністрації навчального закладу та є альтернативою застосування дисциплінарних стягнень.

Вважаємо, що запозичення європейського досвіду функціонування студентського омбудсмена буде корисним для запровадження цього інституту в Україні. Адже така спеціалізація сприятиме більш ефективному захисту права на освіту. Тому з метою посилення захисту прав учнів і студентів, підвищення рівня правової культури молоді доцільно в Законі України «Про освіту» унормувати інститут освітнього омбудсмена, зокрема його права та обов'язки, набуття та припинення повноважень, гарантії діяльності. Відзначимо, що в проекті Закону України «Про освіту» передбачається інститут освітнього омбудсмена. Позитивним є те, що авторами законопроекту враховано рекомендації науковців щодо доцільності створення інституту освітнього омбудсмена Кабінетом Міністрів України. Так у ч. 3 ст. 73 проекту Закону України «Про освіту» вказується, що «освітній омбудсмен призначається на посаду Кабінетом Міністрів України строком на п'ять років без права повторного призначення» [3].

Отже, оскільки одним із повноважень Кабінету Міністрів України є забезпечення впровадження державної політики у сфері освіти, то доцільно було б при Уряді створити постійно діючий орган, який запобігав би порушенням прав і законних інтересів у цій галузі, тобто інститут освітнього омбудсмена. Вважаємо, що освітній омбудсмен повинен мати такі повноваження: розглядати скарги здобувачів освіти та батьків неповнолітніх дітей, які навчаються, на дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засновників і керівників навчальних закладів у сфері освіти; надавати рекомендації органам державної влади, органам місцевого самоврядування, засновникам і керівникам навчальних закладів щодо забезпечення умов для повноцінної реалізації права на освіту; звертатися із запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засновників і керівників навчальних закладів щодо вжиття заходів для забезпечення права на освіту; подавати Кабінету Міністрів України рекомендації щодо удосконалення законодавства у сфері освіти тощо.

Література:

1. Майданник О.О. Інститут омбудсмена у механізмі забезпечення прав людини в Україні / О.О. Майданник // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 12–16.

2. Bundesgesetz über die externe Qualitätssicherung im Hochschulwesen und die Agentur für Qualitätssicherung und Akkreditierung Austria (Hochschul-Qualitätssicherungsgesetz – HS-QSG) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20007384>.

3. Проект Закону про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639.

Рябовол Л.Т., д.пед.н., доц. (м. Кіровоград, Україна)

ПЕРЕБУДОВА ЗМІСТУ «КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ» ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Сучасний етап розвитку юриспруденції позначається принциповими змінами методологічних і теоретичних засад цієї науки. Суттєвими чинниками, які детермінують характер відповідних змін є: по-перше, трансформація і модернізація тоталітарного радянського світобачення; по-друге, інтеграція вітчизняної юриспруденції в європейський та світовий науковий простір.

Євроінтеграція вітчизняної юридичної науки і освіти передбачає остаточне подолання їх надмірної політизації та ідеологізації. Правову культуру, успадковану від радянського державного устрою, політичного режиму і правового порядку, спрямованих на захист інтересів держави, має змінити демократична правова культура, в основі якої – демократичний правовий світогляд, що формується паралельно із новим гуманітарним суспільним світоглядом та сучасною правосвідомістю. В юридичній науці відбувається переоцінка ролі й соціального призначення держави і права, переосмислення державоцентристської правової ідеології та її зміна на людиноцілеспрямовану, зазначає В. Селіванов [2, с.12].

В умовах сучасності юридична наука стає більш демократичною, відкритою для сприйняття класичної спадщини і новітніх ідей незалежно від того, де вони з'явилися. Більшу увагу вона приділяє матеріальним і духовним потребам людини, її гідності, правовому та політичному світогляду, правам і свободам громадян. Значно збагатився гуманістичний зміст сучасного вчення про державу і право зі сприйняттям ідей демократичної, соціальної, правової держави, громадянського суспільства [4, с. 13].

Особливої ваги набувають такі цінності, як: право (а не закон), права і свободи людини (а не тільки її обов'язки), справедливість (а не лише законність). Таким чином, основною тенденцією розвитку юриспруденції стали: гуманізація права і законодавства, спрямування їх на потреби людини, а не держави, на створення умов, необхідних для повної реалізації прав і свобод людини та громадянина й гарантування можливостей захисту в разі їх порушення. Все це зумовило появу новітніх ідей праворозуміння [1, с. 100].

Конституційне право – провідна галузь в системі права та законодавства України. Це зумовлюється тим, що Конституція України як джерело конституційного права є основним законом нашої держави, отже, всі інші нормативно-правові акти мають узгоджуватися з нею, відповідати її положенням. Відтак, наука конституційного права, яка досліджує його генезу, визначає напрямки, тенденції, перспективи розвитку є особливо важливою юридичною наукою. Саме в її змісті в першу чергу мають відбитися схарактеризовані вище методологічні й теоретичні зміни. Необхідно також, аби вони знайшли своє відображення у змісті «Конституційного права України» як навчальної дисципліни. Майбутні юристи вивчають її на першому курсі й вже від самого початку навчання їх світогляд має формуватися у дусі поваги до прав і свобод людини та громадянина, усвідомлення їх як найвищої цінності.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу й долучилася до формування єдиного європейського освітянського простору. Це передбачає створення єдиної освітянської моделі, яка спирається на європейську систему цінностей, що неможливо без зближення національних освітніх програм, приведення їх у відповідність до потреб і вимог європейського ринку праці.

В країнах Європейського Союзу важливість «Конституційного права» є беззаперечною. Експерти ОБСЄ рекомендують розглядати його не просто як одну з низки галузей права, що їх вивчають у вищій школі, а як осердя юридичної освіти. Визначаючи місце і роль «Конституційного права» в системі юридичних навчальних дисциплін, вони зазначають, що теоретичне підґрунтя для його вивчення мають формувати насамперед «Теорія держави і права» та дисципліни історико-теоретичного циклу. Наразі опанування змістом «Конституційного права України» крізь призму конституційних принципів та інститутів допоможе студентам зрозуміти «Конституційне право зарубіжних країн». Усі інші правничі дисципліни, які стосуються тих чи тих галузей права, слід скеровувати на докладне вивчення механізмів реалізації та захисту прав людини, повноважень та обмежень, покладених на владні інститути в контексті реалізації та захисту цих прав, а також відповідальності за їх порушення.

Головна проблема вивчення «Конституційного права України», на думку експертів, криється в тому, що воно ґрунтується на розумінні конституції як позитивного акта держави, унаслідок чого, структура навчальної дисципліни являє собою постатейний переказ і пояснення окремих положень Конституції України. Натомість, для європейської юридичної школи характерним є вивчення принципів конституціоналізму й основних конституційно-правових інститутів, чільне місце серед яких займають права людини [3, с. 70]. При цьому специфічним, на наш погляд, є те, що таке «чільне місце» не визначається першочерговістю введення відповідних тем у структуру курсу, що було б логічним і обґрунтованим. Так, у підручнику в п'яти томах «Державне право ФРН» (К. Штерн, М. Сачс, Й. Дітляйн) загальній теорії основних прав та загальній характеристиці окремих прав і основоположних свобод присвячено томи 3-4, у той час, як у томі 2 міститься опис державних органів, державних функцій, конституційних засад фінансової та бюджетної системи [3, с. 183–184].

У підручнику «Конституційна теорія» (К. Шмідт) [3, с. 185-188] основна увага приділяється концепції конституції, розглядаються абсолютна, відносна, позитивна, ідеальна концепції; природа конституції (історичний огляд природи сучасних європейських конституцій); конституція розглядається як договір; міститься характеристика легітимності конституції тощо. Частина 2 присвячена компоненту правової держави у сучасній конституції і лише в контексті характеристики правової держави розкривається питання основоположних прав. У частині 3 описано політичний компонент сучасної конституції – форми правління і політичного режиму; 4 – конституційна теорія федерації. У контексті політичного компоненту конституції розглядається концепція рівності (загальна людська і змістовна рівність), місце і роль народу, громадянина в здійсненні демократії, однак, безпосередньо правам і свободам людини з чотирьох частин та 30 параграфів присвячено лише один параграф.

За структурою курсу «Конституційне право Франції» (М.А. Рогофф), у першу чергу також вивчаються політичні владні інститути (розділи 2-3), і лише потім у контексті основоположних засад Республіки та публічної свободи – права людини [3, с. 191–192]. Таким самим підходом до структурування змісту позначаються й курси «Конституційне та адміністративне право Великої Британії» (А.В. Бредлі, К.Д. Евінг), «Конституційне право США» (Т. Лі Херн), «Сучасна конституційна теорія» (Дж. Гарвей). У курсі «Конституційне та адміністративне право Великої Британії» (Д. Поллард, Н. Парпворт, Д. Хагес) правам і свободам взагалі відведено мінімум уваги [3, с. 191–208].

Лише у курсі «Конституційного права Польщі» державні органи та їх повноваження вивчаються після гарантій прав і свобод людини та правового статусу особи (особистості). Слід зазначити, що саме цей курс за своєю структурою практично повністю відповідає усталеному вітчизняному підходу до відбору і конструювання змісту курсу конституційного права й містить такі розділи: I. Основні відомості про конституційне право та державний устрій; II. Конституція та інші джерела конституційного права; III. Демократична правова держава; IV. Конституційні засади суспільно-господарського устрою; V. Принцип (засада) верховенства народу; VI. Гарантії прав і свобод людини та правового статусу особи; VII. Принцип поділу влади; VIII. Державні органи в Польщі та їх повноваження; IX. Самоврядування [3, с. 189–190].

Отже, можемо констатувати, що в країнах ЄС не існує єдиного підходу до відбору і конструювання курсу конституційного права. Разом з тим, у всіх країнах воно визнано основою галуззю у відповідній системі права та законодавства й охоплює питання як устрою держави, так і основ правового статусу особи і її відносин з державою. Таким чином, на наш погляд, перебудова змісту «Конституційного права України» як навчальної дисципліни у контексті євроінтеграційних процесів юридичної науки має фокусуватися не стільки на переструктуруванні змісту як обсягу правових знань, що їх студент має засвоїти у процесі навчання, скільки на тому, щоб у процесі засвоєння змісту, окресленого навчальною програмою, створити умови, за яких він зможе глибше усвідомити сутність таких основоположних принципів та інститутів

конституційного права, як: рівність, рівноправність, верховенство права, поділ влади, непорушність прав і свобод людини, демократія та її межі тощо.

Не викликає сумнівів, що на сучасному етапі розвитку юридичної теорії і практики необхідно відмовитися від постатейного переказу конституційного законодавства. Його слід аналізувати, узагальнювати, тлумачити. Вимогою часу є формування у студентів-юристів практичних (професійних) умінь і навичок використовувати його положення для юридичного аналізу ситуацій, пояснення подій, явищ, процесів з позицій права, кваліфікації діянь суб'єктів права тощо. Для цього вкрай необхідно організувати під час навчання їх роботу з цими джерелами права. Важливим є також уведення в зміст навчання такого матеріалу, який би сприяв розвиткові емоційно-ціннісної сфери особистості студента, формуванню адекватного ставлення до предмета вивчення. Як найвищі цінності майбутні правники мають інтеріоризувати людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, права та свободи, рівність всіх перед законом і судом та рівноправність, справедливість, гуманізм тощо.

Література:

1. Рябовол Л.Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи : дис... доктора пед. наук : 13.00.02 / Лілія Тарасівна Рябовол. – Кіровоград, 2015. – 600 с.

2. Селіванов В. До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки / В. Селіванов // Право України. – 2001. – № 7. – С. 12–14.

3. Стан юридичної освіти та науки в Україні (результати дослідження). – Київ, 2009-2010. – 290 с.

4. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / С.В. Бобровник, В.С. Журавський, О.Л. Копиленко та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

Дыжова А.А., к.с.н., доц. (г. Могилев, Республика Беларусь)

Крол А.М., курсант (г. Могилев, Республика Беларусь)

ВОСПИТАНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ КУРСАНТОВ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

При исследовании особенностей развития правового сознания граждан, важным аспектом, является достаточность внимания на состояние правосознания специальных социальных групп белорусского общества, от которых, в основном, зависит качество и состояние правопорядка и законности, обеспечения постоянной и бесперебойной защиты законных прав и свобод человека и гражданина. А зависит это именно от сотрудников органов внутренних дел Республики Беларусь.

При изучении профессиональных навыков, разработанных и проанализированных Государственным образовательным стандартом для подготовки специалистов в сфере правоохранительной деятельности, которая осуществляется в высших учебных заведениях МВД Республики Беларусь, особое место занимает способность выполнять функции и задачи возложенные на органы внутренних дел Республики Беларусь на основе выработанного правосознания, правового мышления и правовой культуры. В этом случае правовая культура играет передовую роль у выпускника, начинающего сотрудника в области правоприменения, т.к. насколько полно сформирована правовая культура и зависит способность и правильность совершения действия в точном соответствии законодательству Республики Беларусь.

Правовая культура есть часть общей культуры общества, и составная часть культуры отдельной личности, в том числе и личности курсанта. Профессионально-правовое сознание и культура соединены с качеством приложенных человеческих стараний в характерной сфере социальной жизни, складывается в разнообразных кругах правовой деятельности при выполнении субъектом возложенных на него должностных обязанностей, присущих целым рядом специальных признаков, взаимодействующих с профессиональной деятельностью. Если касаться отдельной категории сотрудников, курсантов, как будущих сотрудников органов внутренних дел, на сегодняшнее время данная тема имеет важное значение и требует более детального изучения.

В институте воспитание правовой культуры осуществляется и через идеологическую работу, которая проводится в соответствии с требованиями Конституции Республики Беларусь, приказа МВД Республики Беларусь «О порядке организации идеологической работы в органах внутренних дел Республики Беларусь», Концепцией идеологической составляющей работы с кадрами органов внутренних дел Республики Беларусь и программой реализации указанной концепции, другими нормативными правовыми документами, регламентирующими организацию работы с личным составом. Вопросы идеологической работы рассматриваются на заседаниях Совета института и оперативных совещаниях. В рамках учебно-методических сборов изучаются вопросы организации и проведения идеологической работы с переменным составом.

В целях своевременного доведения и разъяснения политически значимой информации переменному составу, овладения знаниями о государственной политике и нормотворчестве Республики Беларусь, противодействию негативному информационному влиянию, в институте организована информационно-пропагандистская работа в строевых подразделениях, в соответствии с которыми политинформации проводятся еженедельно.

Формирование правового сознания курсантов содержит сложный и длительный процесс деятельности государства, ведомственных высших учебных заведений Министерства внутренних дел, основным направлением

которых является создание специализированных представлений, мнений, установок, обеспечивающих соблюдение юридических норм и действующего законодательства как в служебное, так и в повседневное время.

Воспитательный процесс всегда имеет целенаправленность и устойчивый характер, который предполагает сформированное ранее содержание воспитательной деятельности, доведение и разъяснение промежуточных и конечных целей, а также включает средства и приемы достижения поставленных целей. При достижении сформированного правосознания курсанта и высокого уровня его правовой культуры, он станет сотрудником с присущими ему качествами, которые обязательны для правильного выполнения возложенных на него должностных обязанностей в процессе исполнения профессиональной деятельности в качестве сотрудника органов внутренних дел. Все это будет содействовать выработке в нем общечеловеческих ценностей, главным образом, объединенных с пониманием морали и нравственности, а также с тем, что происходит с личностью и вокруг нее.

РОЗДІЛ 8

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Чулінда Л.І., к.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ І РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Реформування українського законодавства є однією з актуальних і складних проблем правознавства та юридичної практики, від успішного розв'язання яких залежить ефективність як правового регулювання, так і адаптації вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу, інтеграції правової системи України у світовий правовий простір.

Адаптація законодавства України розуміється як процес розроблення та прийняття нормативно-правових актів та створення умов для їх належного впровадження та застосування з метою поступового досягнення повної відповідності права України до *acquis communautaire* (сукупність актів законодавства, політичних документів та практики їх застосування Європейським Союзом).

На сьогодні Україна не є членом ЄС, установчі договори ЄС не зобов'язують Україну, відповідно, і рішення Суду ЄС не можуть розглядатися як джерело права національної правової системи.

Разом з тим, Україна підписала і ратифікувала Угоду про асоціацію з ЄС і має за мету отримати повноправне членство в ЄС, з чого випливає необхідність активних кроків з реформування українського законодавства, зокрема адаптації нормативно-правових актів, на основі яких функціонує ЄС, а також практики Європейського Суду Справедливості.

Законодавство ЄС безпосередньо впливає на формування й розвиток європейських стандартів у галузі прав людини. Під європейськими стандартами, зокрема, із захисту прав людини розуміються визнані європейською спільнотою юридичні норми, що охоплюють усі життєво необхідні права людини, а також механізми їхньої гарантії, захисту й забезпечення на практиці. Визнання й дотримання прав людини та основних свобод відповідно до прийнятих європейських стандартів стало критерієм у визначенні верховенства права й рівня розвитку демократії в окремих європейських країнах.

Концепція верховенства права застосовується у Європейському Союзі, охоплюючи низку значень, включно з такими поняттями, як ієрархічна вищість закону, дотримання основоположних прав, та з поняттями, які є властивими

лише праву Європейського Союзу, зокрема: справедливе застосування закону, ефективне користування правами Співтовариства, захист виправданих очікувань та навіть стосовно протидії корупції (у зовнішніх відносинах) [1].

У Лісабонському договорі проголошується цілий ряд глобальних соціально-економічних і політичних завдань, властивих сучасній індустріальній державі: захист громадян ЄС у всьому світі; економічна, соціальна і територіальна єдність; підтримка культурного різноманіття; забезпечення повної зайнятості, соціального прогресу, соціальної справедливості, високого рівня охорона навколишнього середовища тощо. Лісабонський договір чітко визначає цілі Європейського Союзу та його цінності щодо підтримки миру, демократії, дотримання прав людини, правосуддя, рівності, верховенства права та сталого розвитку.

У Лісабонському договорі вводиться поняття «цінності Європейського Союзу». Так, у статті 2 Договору про Європейський Союз у новій редакції йдеться: «Союз заснований на цінностях поваги людського достоїнства, свободи, демократії, рівності, правової держави й дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншостей. Ці цінності є загальними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю й рівністю жінок і чоловіків». Зазначені цінності мають статус принципів, які являють собою моральні основи європейської, а за своєю природою й світової цивілізації [2].

Отже, відповідно до Лісабонського договору формується єдина комплексна система принципів права Європейського Союзу, серед яких особливе місце належить верховенству права. Європейські правові документи у сфері прав людини є важливим внеском у верховенство права на національному рівні.

Підґрунтям європейських стандартів у сфері прав людини є норми природного права, які охоплюють такі європейські цінності, як ідеали свободи, справедливості та рівності перед законом. Ці норми закріплюються правовою системою кожної держави. До них належать: фундаментальні права і свободи, зафіксовані у Загальній декларації та пактах про права людини, Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; демократичні принципи та норми організації і діяльності державної влади, основними серед яких є народовладдя, розподіл влади, верховенство права, проголошення народу єдиним джерелом влади та наявність незалежних від влади органів правосуддя.

На основі європейських стандартів держава зобов'язана упорядкувати чинне законодавство, усунути протиріччя з нормами європейського права, скасувати застарілі норми, ліквідувати прогалини. Така діяльність держави забезпечує реальність та ефективність європейських цінностей у сфері прав людини.

Одним із основних аспектів захисту прав людини є принцип верховенства права, який пов'язаний із визначальною роллю незалежних та неупереджених судів, що діють в межах правової системи. Це посідає особливе місце в системі правових норм про права людини й основні свободи, оскільки в них гарантується найнадійніша та найефективніша система захисту прав і свобод – механізм судового захисту.

У процесі реформування українського законодавства важливо звернути увагу на те, що європейські акти визначають систему основних прав та свобод, яка у єдності з конституційними правами повинна забезпечити нормальну життєдіяльність особи. Якщо певне право не отримало конституційного закріплення з боку держави, воно визнається таким на основі міжнародних актів, оскільки пріоритет міжнародного права щодо внутрішньодержавного у сфері прав людини є загальновизнаним принципом міжнародного співтовариства.

Відповідно до Конституції України громадяни мають право на звернення до Європейського Суду з прав людини (Страсбург), яке виникає після використання всіх національних засобів правового захисту.

На сьогоднішній день існують випадки звернення громадян України до Європейського Суду Справедливості (Люксембург). Державі надаються всі можливості для виправлення будь-яких порушень своїх міжнародних зобов'язань через використання внутрішніх юридичних засобів до розгляду спору про право на міжнародному рівні. Це також є відтворенням принципу верховенства права.

Хоча для України судова практика ЄС не має обов'язкового характеру, проте принципи, що беруться до уваги Судом ЄС, відтворюють положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також інших документів ЄС у сфері захисту прав людини, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Правознавці звертають увагу на те, що рішення Суду ЄС не є джерелом права України, проте існує можливість посилання (наприклад, у позовних вимогах) на рішення Суду ЄС при розгляді справ національними судами України [3]. На користь такого аргументу можна навести позицію Вищого адміністративного суду України в інформаційному листі ВАСУ від 18.11.2014 № 1601/11/10/14-14, де наголошується, що в окремих рішеннях адміністративних судів України у мотивувальній частині міститься посилання на рішення Європейського Суду Справедливості № 41/74 у справі «Yvonne Van Duyn v Homme Office».

Враховуючи європейський напрямок розвитку України, початок дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, правові позиції, сформульовані в рішеннях Суду ЄС, можуть враховуватися адміністративними судами як аргументація, міркування стосовно гармонійного тлумачення національного законодавства України згідно з усталеними стандартами правової системи ЄС, однак не як

правова основа (джерело права) врегулювання відносин, стосовно яких виник спір [4].

Реформування українського законодавства, зокрема, реформа системи правосуддя має охоплювати комплекс заходів, спрямованих на зміцнення гарантій на судовий захист, забезпечення доступного і справедливого правосуддя, прозорості діяльності судів, посилення гарантій незалежності й неупередженості суддів, покращення умов їхньої діяльності, гарантування виконання судових рішень, створення умов для розвитку альтернативних (позасудових) способів вирішення правових спорів тощо.

Систематичне узагальнення практики відповідних судових органів Верховним Судом України, Вищими спеціалізованими судами України з питань застосування та врахування положень Конституції України, актів міжнародних організацій, правових позицій Європейського суду з прав людини, Європейського Суду Справедливості сприятиме ефективності механізмів контролю за відповідністю законодавства Конституції України та міжнародним документам про права людини.

Література:

1. Верховенство права (доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року) //Право України. – 2011. – С.168–184.

2. Кашкин С.Ю. Лиссабонский договор и основные тенденции и перспективы развития европейского права / С.Ю. Кашкин // Журнал зарубежного права и сравнительного правоведения. – 2008. – № 2. – С. 83–96.

3. Драпайло Ю.З. Применение прецедентов Суда Европейского Союза в судебной практике Украины [Електронний ресурс] / Ю.З. Драпайло. – Режим доступу: <http://ukrlawyer.net/primenenie-pretседentov-suda-evropejskogo-soyuza-v-sudebnoj-praktike-ukrainy/>

4. Вищий адміністративний суд України. Інформаційний лист від 18.11.2014 № 1601/11/10/14-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/inf_list/il18_11_2014_1601_11_10_14-14/

Андрюшкова О.А., викладач (м. Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Цивільна дієздатність фізичної особи – це її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [1].

Обсяг цивільної дієздатності не може бути однаковим для усіх фізичних осіб і встановлюється Цивільним кодексом з урахуванням їх віку та психічного стану здоров'я. Залежно від віку фізичної особи, цивільна дієздатність за обсягом поділяється на такі види: 1) часткова цивільна дієздатність малолітньої особи (ст. 31 ЦК); 2) неповна цивільна дієздатність неповнолітньої особи (ст. 32 ЦК); 3) повна цивільна дієздатність повнолітньої особи, неповнолітньої особи у разі реєстрації її шлюбу (ст. 34 ЦК) та емансипованої особи (ст. 35 ЦК).

Повна цивільна дієздатність виникає у фізичної особи з досягненням повноліття.

У зарубіжних країнах обсяг дієздатності пов'язується з досягненням повноліття, але в різних країнах вік повноліття є неоднаковим. Так, у Франції, ФРН, Англії повноліття настає після 18 років, у Швейцарії – після 20 років, у США в різних штатах повноліття настає у віці від 18 до 21 року. З різних позицій у законодавстві зарубіжних країн декларується обсяг дієздатності неповнолітніх. У багатьох країнах відомий інститут емансипації, тобто за рішенням суду неповнолітній може мати дієздатність у повному обсязі [2, с. 43].

Особливої уваги заслуговують підстави надання повної цивільної дієздатності неповнолітнім особам до досягнення ними повноліття. Фізичній особі, яка досягла 16-ти років і працює за трудовим договором або бажає займатися підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній фізичній особі, яка записана батьком або матір'ю дитини, може бути надана повна цивільна дієздатність.

У статті 35 Цивільного кодексу України зазначено, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Вважаємо за необхідне уточнити у даній статті, що повна цивільна дієздатність може бути надана «неповнолітній фізичній особі, яка досягла 16-ти років і записана матір'ю або батьком дитини».

Оголошення неповнолітньої особи повністю дієздатною істотно змінює її правовий статус. З цього часу вона вже може самостійно вчиняти будь-які правочини, і згода її батьків (усиновлювачів, піклувальників тощо) не має правового значення. У разі емансипації неповнолітній переходить із категорії громадян, що володіють частковою цивільною дієздатністю до категорії суб'єктів повністю дієздатних, і тому у цивільних правовідносинах прирівнюється до повнолітніх громадян [3, с. 298].

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що в умовах сьогодення існує гостра необхідність у вдосконаленні законодавства і вдосконаленні правового механізму надання неповнолітнім особам повної цивільної дієздатності.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. №435-IV. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Цивільне право України. Академічний курс : підруч. у 2 т / За заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т.1. Загальна частина. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 520 с.
3. Д'ячкова Н.А. Емансипація неповнолітніх за цивільним законодавством України / Н.А. Д'ячкова., Є.С. Кугот // Право і безпека. – 2012. – №3 (45). – С. 297–301

Нестерцова-Собакарь О.В., к.ю.н., доц. (м. Дніпро, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Поряд зі зміною умов шлюбного договору надзвичайно важливе значення має дослідження питання про його припинення. Дія шлюбного договору, як і будь-якого іншого договору, може бути припинена. У Сімейному кодексі України не передбачено вичерпного чи орієнтовного переліку підстав припинення шлюбного договору, окрім його розірвання (ст. 102).

Як зазначається в літературі, припиненням зобов'язання є ліквідація за передбаченими законом або договором підставами існування суб'єктивних прав і обов'язків, які складають його зміст, внаслідок чого зобов'язання припиняє своє існування, і відповідно між учасниками припиняється правовий зв'язок, що виник з цього зобов'язання [1, с. 49-50].

Враховуючи те, що шлюбний договір являє собою угоду комплексного характеру, то мова може йти про припинення всього договору або його окремих умов. Але, оскільки підстави припинення шлюбного договору в цілому та підстави припинення окремих його умов одні і ті ж самі, то зазначаючи про підстави припинення шлюбного договору будемо мати на увазі й припинення його в певній частині (тобто окремих його умов).

Цивільний кодекс України передбачає добровільне або судове розірвання договору, встановлюючи відповідні правові наслідки (ст. ст. 653, 756, 785 та ін. статті ЦК України). Крім того, в ЦК України значно ширше закріплюється така підстава припинення договору, як одностороння відмова від нього як санкція за порушення договору або навіть за відсутності будь-якого порушення умов договору (ст. ст. 651, 1025, 1026 та ін.).

Стаття 102 СК України спрямована на врегулювання відносин, пов'язаних з розірванням шлюбного договору [2]. Згідно з цією статтею на

вимогу одного з подружжя договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання. Вразливість наведеного положення полягає у невідповідності його цивільному праву, в якому визнається право договірних сторін на добровільне або судове розірвання цивільно-правового договору. При цьому розірвання договору у більшості випадків є наслідком неналежного виконання стороною (сторонами) умов договору. Власне ці міркування цілком однозначно підтверджуються положеннями ЦК України, в ст. 651 якого записано, що договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, а у разі недосягнення згоди договір може бути розірваний за рішенням суду. Крім того, цивільне законодавство передбачає певні правові наслідки судового розірвання договору, у тому числі застосування мір цивільно-правової відповідальності до сторони, винної у порушенні договору. Відтак не можна нехтувати цими принциповими положеннями, сформованими у цивільному праві, при регулюванні відносин сторін у шлюбному договорі.

Згідно зі ст. 102 СК України шлюбний договір може бути припинений шляхом його розірвання за обопільною згодою подружжя, а відтак відпадає потреба у припиненні шлюбного договору шляхом подання подружжям заяви нотаріусу, яка не може реально забезпечити врегулювання усіх майнових відносин, спричинених припиненням шлюбного договору. Така угода може мати місце, наприклад, у разі, якщо подружжя втратили інтерес до шлюбного договору [1, с. 128]. Проте, можливе розірвання лише всього договору, а не певних його частин, оскільки в останньому випадку договір залишається чинним у частині, яка не припинена за згодою подружжя.

Необхідно зосередити увагу на тому, що при добровільному припиненні (із будь-яких підстав) шлюбного договору необхідним є нотаріальне посвідчення такої угоди. Таким чином, подружжя має скласти письмовий документ про припинення шлюбного договору в цілому чи його частини, який посвідчується нотаріально з дотриманням вимог до нотаріального посвідчення договорів. Що ж стосується випадку розірвання шлюбного договору у судовому порядку, то має бути постановлено у визначеному законом порядку рішенням суду з цього питання.

Слід зауважити, що у випадку смерті одного з подружжя шлюбний договір припиняє свою дію повністю, оскільки, як уже згадувалось, він не може містити умов на випадок смерті будь-кого з подружжя, оскільки, відповідно до чинного законодавства, не може замінювати собою заповіт.

Отже, зміна шлюбного договору може здійснюватися в результаті виключення його окремих пунктів, доповнення новими умовами або коригування існуючих положень договору. Так, подружжя можуть прийняти рішення про припинення дії одного або декількох пунктів їх договору, або доповнити свій шлюбний договір новими угодами. Окрім цього подружжя

можуть внести корективи у вже існуючі умови шлюбного договору, змінити ті чи інші складені раніше пункти.

Сімейним кодексом України не встановлено вичерпного переліку підстав припинення дії шлюбного договору. Тому пропонуємо законодавчо закріпити ці підстави та викласти статтю 102 Сімейного кодексу України у такій редакції:

«Стаття 102. Припинення дії шлюбного договору

Шлюбний договір може бути припинений: а) у результаті виконання сторонами всіх його істотних умов; б) у разі смерті одного із подружжя; в) за згодою обох сторін; г) на вимогу одного з подружжя за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання».

При розірванні шлюбного договору повністю або частково в цій частині припиняє свою дію договірний режим майна подружжя і автоматично набуває чинності законний режим, тобто ті норми і правила, які передбачені чинним законодавством.

Література:

1. Цивільне і сімейне право України: Навчально-практичний посібник / За ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. – Х.: ТОВ «Одісей», 2003. – С. 49-50.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.

Сокуренко О.А., к.ю.н., ст. викладач (м. Кіровоград, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОКРЕМОГО ІНСТИТУТУ

Своїм становленням інститут спадкового договору завдячує, головним чином, романістичній літературі. Тому не дивно, що фундаментальні положення цього правового явища найбільш ретельно опрацьовані німецькими й, певною мірою, французькими цивілістами. Спадковий договір отримав своє визнання з часів рецепції римського права у європейські правові системи. Але, і це не дивно, саме римське приватне право визнавало виключно дві підстави для відкриття спадщини: за заповітом або за законом. Спадкового договору римське право не допускало у спадщині; воно оголошувало недійсними будь-які договори, які обмежували волю заповідача, і навіть договори про відмову від спадщини, що повинна була відкритися [1, с. 278].

Як слушно зазначив В. Нікольський, закликання до спадкування через спадковий договір є, власне, запровадженням народів германського походження [2, с. 107]. Сам інститут спадкового договору зобов'язаний своїм походженням тій добі, коли суспільство базувалося на засадах феодального поземельного права й коли питання, пов'язані з переходом нерухомості, мали

величезне значення для існування тих чи інших середньовічних організацій [3, с. 126]. Спадкування за договором утворилося шляхом трансформування германського звичаєвого права і розвинулося далі юриспруденцією новітнього часу в особливу систему.

Європейське законодавство визнає спадковий договір не однаковою мірою. Так, Французький цивільний кодекс 1804 р. (відомий як Цивільний кодекс Наполеона; далі – ЦКФ) передбачає договори щодо спадкування у своєму власному майні як виняток із загального правила як спадкування за законом або за заповітом у досить обмеженому вигляді. Суб'єктами договору можуть бути подружжя, а також треті особи, якщо вони бажають надати своє майно подружжю або їхнім дітям (статті 1081, 1082 ЦКФ). За цим договором подружжя може надати одне одному як право власності (у випадку, якщо не залишать після себе дітей), так і узуфрукт (право користування майном у випадку, якщо залишилися діти) [3, с. 130]. У цілому важко казати, що Цивільний кодекс Франції визначає особливу природу спадкового договору. Скоріше, він розглядає цей інститут виключно як акт дарування між живими особами.

Австрійське право допускає договори щодо спадкування в тому випадку, коли вони стосуються окремого предмета (речі або суми), укладаються письмово й містять відмову від права зворотної вимоги дарування. Спадкові ж договори на все майно допускається укласти лише між подружжям або нареченими за умови, що вони в майбутньому одружаться [2, с. 117]. Крім того, на відміну від французького права, австрійське визнає чинними спадкові договори щодо відмови від права спадкування. Безспірним є факт визнання австрійським правом за спадковим договором акту, який установлює право спадкування.

Швейцарський цивільний кодекс розглядає спадковий договір як один із видів розпоряджень на випадок смерті. Спадкодавець може, у межах наданої йому свободи, зробити розпорядження у спадковому договорі стосовно свого майна в цілому або в певній частині; зобов'язатися перед будь-ким залишити йому або третій особі спадщину чи легат; укласти з одним із спадкоємців угоду про відмову від спадщини або її викуп. Для визнання чинності спадкового договору при його укладанні вимагається обов'язковість письмової форми. Підставами для скасування договору є: письмова угода між контрагентами; одностороннє волевиявлення в випадку, якщо спадкоємець або легатарій після його укладення будуть визнані винними у вчиненні щодо спадкоємця дій, які є підставою для усунення їх від спадкування; відмова від договору однієї зі сторін, якщо інша не виконує на вимогу першої прийняті на себе зобов'язання; смерть спадкоємця або легатарія до відкриття спадщини [4, с. 117–119]. Окрема глава присвячена позовам, які виникають із спадкових договорів.

Отже, за швейцарським законодавством спадковий договір є однією з підстав спадкування. Що ж стосується інших приватноправових систем, то, наприклад, цивільне право Італії застосовує французькі положення у сфері

спадкування. Але поряд із цим, воно абсолютно не визнає інститут спадкового договору.

У Німеччині спадкові договори були відомі ще до рецепції римського приватного права. Але широкого розповсюдження набули лише з його рецепцією. Німецьке цивільне уложення детально регулює застосування норм договору щодо спадкування. Інституту спадкового права присвячений окремий розділ Книги 5 НЦУ, в якому спадковий договір розглядається як окремий вид спадкування [2, с. 118].

Розрізняють дві основні групи спадкових договорів: позитивні (щодо спадкування в буквальному розумінні) і негативні (щодо відмови від права спадкування).

Позитивними вважаються договори, за якими спадкодавець надає спадкове право своєму контрагенту-спадкоємцю за договором. Договорами про спадкування в цьому розумінні є:

1. Договір про призначення спадкоємцеві, якому забезпечується універсальне наступництво, договірного спадкоємця на всю спадщину спадкодавця або на її певну частину. Переважно виступають договори, в яких один із подружжя призначає спадкоємцем після себе іншого, який пережив його, або ж про взаємне призначення спадкоємцями один одного (ч. 2 § 2275 НЦУ). Але спадкоємцями за договором могли бути і будь-які треті або заручені особи.

2 Договір про призначення відказу (легату) або покладання, яким забезпечується сингулярне наступництво в правах спадкодавця. На них поширюються правила щодо спадкування легатів і покладань (§§ 2278, 2279 НЦУ).

Предметом договорів даної групи виступає не відчуження майна іншому контрагенту, а закликання останнього до спадкування в майні спадкодавця. У цьому спадковий договір схожий на заповіт, через що наступний договір щодо спадкування скасовує попередньо укладений заповіт. Але з іншого боку, між спадковим договором і заповітом існує досить суттєва відмінність. Спадкодавець не може всупереч умовам договору в односторонньому порядку скасувати закликання до спадкування договірного спадкоємця без його згоди на це (§§ 2290–2292 НЦУ) [5, с. 218].

Головною умовою закликання до спадкування договірного спадкоємця є знаходження його в живих на момент відкриття спадщини. Причому він надалі цілком вільний у своєму виборі – прийняти її чи відмовитися від неї. З моменту закликання особа займає становище закликаної до спадкування, тобто створюється особливе правоутворення. Договірний спадкодавець, не зважаючи на наявність договору, зберігає за собою довічне право розпорядження своїм майном шляхом укладення різноманітних угод. Таке право обмежується лише випадками вчинення дарувань з метою навмисного заподіяння шкоди спадкоємцеві за договором. У цьому разі договірний спадкоємець має право протягом трьох років звернутися з позовом до спадкодавця про повернення

дарунку як безпідставно набутого майна.

Негативними вважаються договори, за якими здійснюється відмова від права спадкування за законом або відмова від законної чи обов'язкової частки будь-кого із спадкоємців. До першого виду цих договорів належить договір про відмову від спадщини (§ 2346 НЦУ). За німецьким цивільним законодавством родичі, а також один із подружжя спадкодавця можуть укласти з останнім договір про відмову від свого права спадкування за законом після його смерті. А внаслідок презумпції така особа усувається від права спадкування так, ніби її не було в живих на час відкриття спадщини, – вона не має права і на обов'язкову частку. Але така відмова може обмежуватися лише одним правом на обов'язкову частку. Відмова може бути безумовною, унаслідок чого вона чинна надалі. Коли ж така відмова здійснюється конкретно на користь відомих осіб, наприклад, одного з подружжя або сестер чи братів, то вона має дію тільки в тому випадку, коли інші особи закликаються до спадкування (§ 2350 НЦУ).

Таким чином, виникненню договірних спадкових відносин сучасне цивільне право України зобов'язане, безумовно, стародавньому римському праву, а становленню в якості самостійного інституту, спадковий договір винен німецькій доктрині.

Література:

1. Гримм Д.Д. Лекции по догме римского права./ Д.Д. Гримм – Петроград, 1916. – 589 с.
2. Васильченко В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права /В. Васильченко // Право України. – 2003. – № 6. – С. 115–119.
3. Никольский В. Об основных моментах наследования. /В. Никольский. – М., 1871. – 185 с.
4. Швейцарское гражданское уложение / Пер. К.М. Варшавского. – Петроград, 1915. – 328 с.
5. Германское право. – Часть III / Научн. ред. Р.И. Каримуллина. – М. : Проспект, 1999. – 587 с.

Половинкіна Р.Ю., к.ю.н., викладач (м. Запоріжжя, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У ГАЛУЗІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

Створення якісної правової бази для регулювання права власності є одним із пріоритетних напрямків діяльності європейських установ. Спадкування є одним із способів набуття права власності, однак, європейським конвенціями у сфері прав людини порядок набуття майна у порядку спадкування як за законом, так і за заповітом не передбачено.

Вивченню різних правових аспектів діяльності Ради Європи приділяли увагу такі відомі науковця як Ф. Албанезе, М. Баймуратов, Ф. Бенуа-Ромер, Дж.-Л. Бурбан, М. Буроменський, В. Буткевич, О. Задорожній, О. Зайчук, Л. Ентін, П.-Х. Імбер, А. Капустин, Г. Клебес, І. Лукашук, Л. Луць, В. Мармазов, Я. Маленовські, Т. Маркерт, В. Мицик, С. Тускоз, Е. Хаас, Т. Хартлі, Б. Халлер, Е. Харремос, Д. Хюбер, С. Шевчук, П. Шідер, У. Швіммер та ін.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [1] не закріплює право на спадкування, однак у ст.13 передбачено право на захист прав людини і громадянина, у тому числі і право на спадкування за заповітом. Першим міжнародним, європейським нормативно-правовим документом у сфері спадкування було прийняття Радою Європи 16 травня 1972 року Конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів [2], Україна ратифікувала цю Конвенцію 10 липня 2010 році (надалі – Конвенція).

Згідно положень Конвенції Держави-учасниці зобов'язуються встановити систему реєстрації заповітів в єдиних реєстрах. Для сприяння міжнародному співробітництву кожна Договірна Держава призначає національний орган, який без будь-якого посередника:

- а) організовує реєстрацію в інших Договірних Державах;
- б) отримує запити про надання інформації, які надходять від національних органів інших Договірних Держав, і відповідає на них з дотриманням умов, викладених у статті 8 [2].

Конвенція встановлює обов'язок реєстрації для Держав-Учасниць:

- а) посвідчені заповіти, пред'явлені нотаріусу, державному органу чи будь-якій особі, які за законом цієї Держави мають право реєструвати їх, а також інші заповіти, передані на зберігання органу чи особі, які вповноважені законом приймати такі заповіти на зберігання, коли при цьому складається офіційний документ про прийняття заповіту на зберігання;

- б) власноручно складені заповіти, передані на зберігання нотаріусу, державному органу чи будь-якій особі, які за законом цієї Держави мають право приймати їх на зберігання, при цьому офіційний документ про прийняття заповіту на зберігання не складаються, якщо закон дозволяє таку передачу. Заповідач має право відмовитися від реєстрації заповіту, якщо зазначений закон не забороняє такої відмови [2].

Державні органи України на виконання вищезазначеної Конвенції прийняли Порядок реєстрації заповітів і спадкових договорів у Спадковому реєстрі, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2011 за № 491 [3]. Вищезазначений Порядок визначає процедуру реєстрації заповітів та спадкових договорів у Єдиному Державному Спадковому реєстрі. Це означає, що спадкоємець може перевірити наявність складеного заповіту від потенційного спадкодавця по всій території України, якщо такий заповіт зареєстрований в системі. На виконання Конвенції держава зобов'язала

нотаріальні контори зареєструвати у Спадковому реєстрі наявні в їх архіві заповіти. Заповіти, що знаходились на зберіганні в державних нотаріальних архівах, а також в сільських, селищних радах реєстрували місцеві філії Державного підприємства «Інформаційний цент».

Прийняття відповідних законодавчих актів забезпечує реалізацію як прав заповідача, так і спадкоємців. Оскільки, особа будь-де може скласти заповіт, а, відтак, реалізувати своє право, так як за допомогою Єдиного Електронного реєстру спадкоємці дізнаються про складене розпорядження. Спадкоємці, в свою чергу, не будуть позбавлені права на спадкування і отримують майно у спадок згідно волі заповідача.

Література:

1. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Про запровадження системи реєстрації заповітів : Конвенція Ради Європи від 16 травня 1972 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_678

3. Порядок реєстрації заповітів і спадкових договорів у Спадковому реєстрі : Розпорядження КМУ від 11 травня 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/491-2011-%D0%BF>

Жернаков В.В., к.ю.н., проф. (м. Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА

Одним з основних завдань кожної галузевої науки у сфері права є формування перспектив розвитку правового регулювання відносин у відповідній сфері. Основою для даної публікації обрано висновки міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції у розвитку трудового права та права соціального забезпечення» (м. Москва, 18-20 січня 2006 р.) [1]. Незважаючи на те, що від того наукового заходу пройшло 10 років, більшість позицій й досі залишаються актуальними та сприймаються науковцями (особливо – початківцями) як дороговкази. Серед тенденцій у розвитку трудового права було названо й ті, з приводу яких хочеться надати певні коментарі.

1. З тим, що сфера дії трудового права має розширюватись, слід повністю погодитись. Дійсно, трудові права й свободи, як загальноцивілізаційні цінності, диктують генеральну тенденцію експансії трудового права в сферу регулювання суспільних відносин, пов'язаних із працею. Трудове право, що

поєднує єдність і диференціацію, централізоване й локальне регулювання, дозволяє максимально врахувати особливості правового опосередкування праці різних категорій працівників в окремих сферах застосування праці. Позитив тут полягає у тому, що розширення сфери дії трудового права дає змогу використати права й гарантії, застосовувати механізми захисту трудових прав, передбачених трудовим законодавством при регулюванні відносин, близьких до трудових.

2. Оцінюючи ціннісні пріоритети у розвитку цієї галузі, не можна не погодитись з тим, що змістовне наповнення трудових прав людиною усе більше переміщається зі сфери економічної й фізичної безпеки (у сферу «якості трудового життя»). Не викликає заперечень необхідність легалізації в трудовому законодавстві фундаментального права на працю на основі міжнародно-правових стандартів, а так само й необхідність подальшого поглиблення правового регулювання таких прав, як право на професійне навчання, підвищення кваліфікації, права на захист персональних даних, приватної інформації тощо. Уявляється, що проголошена МОП концепція гідної праці в Україні має не тільки реалізовуватися через змістовну працю, а й забезпечувати гідне для людини існування через механізм відповідного рівня оплати праці.

3. З приводу необхідності посилення гнучкості державно-правового регулювання трудових відносин, зумовленої об'єктивними вимогами сучасної суспільної організації праці, можна зауважити, що у процесі підготовки проекту Трудового кодексу України не була реалізована концепція «атипових трудових відносин», пов'язаних з позиковою працею, дистанційною трудовою зайнятістю, фрілансерством та ін. Ми маємо усвідомлювати, що у цих способах самореалізації активності людини не завжди повністю присутні трудові відносини. Скоріше, це – способи зайнятості населення, у яких знаходять поєднання трудові, цивільно-правові й інші елементи відносин із реалізації права на зайнятість. Звичайно, вони мають потребу в адекватній правовій регламентації – у кожному випадку різної, з різними способами поєднання норм різних галузей права.

4. Удосконалення методу правового регулювання відносин у сфері праці слід пов'язувати із, із органічним поєднанням у ньому публічних і приватних засад, зростанням ролі індивідуально-договірного, колективно-договірного регулювання й соціального діалогу на всіх рівнях. Між тим, механізм соціального діалогу потребує суттєвого доопрацювання з метою забезпечення рівності його суб'єктів – не тільки правової, а й фактичної. Правова культура суспільства фактично не відображає необхідності відновлення ролі профспілок, які у трикутнику суб'єктів перетворилися на формальний елемент. Потребує якісного удосконалення індивідуально-договірний спосіб регулювання трудових відносин, у якому договори поки що відіграють роль акту фіксації формального змісту необхідних елементів.

5. Одним із пріоритетних напрямів розвитку трудового права слід визнати зростання ролі міжнародних норм трудового права під впливом глобалізації й активізації міжнародно-економічних зв'язків. На порядку денному не тільки

ратифікації важливих актів Міжнародної організації праці, а й забезпечення їх виконання у повному обсязі. Європейський вектор у розвитку геополітичної долі країни зумовлює поступове наближення рівня трудово-правового буття до європейських стандартів. Зростає потреба удосконалення правового регулювання трудової міграції на підставі комплексного нормативно-правового регулювання, трудових відносин працівників-іноземців, тобто трудових відносин з іноземним елементом. Чекають свого рішення питання міжнародного трудового колізійного права.

6. Розвиток наукових досліджень у трудовому праві за останні роки дає підстави спостерігати очевидні зміни в методологічних підходах до вивчення проблем трудового права. Відрадно, що крайній нормативістський підхід поступається місцем соціологічним напрямкам досліджень, широкому міжгалузевому контексту розгляду галузевих проблем. Можна вітати, що у дослідженнях зростає роль таких методів пізнання, як порівняльно-правовий, системний. Разом з тим, історико-правовий метод інколи розцінюється як необхідний атрибут сучасних дисертаційних досліджень, що призводить до його масового застосування з відповідним зниженням якості матеріалу та відхилення від галузевого спрямування науки. Навряд чи є органічними для науки трудового права ідеї, за якими, поряд із традиційними Загальною й Особливою частинами, інколи пропонуються такі системні утворення, як індивідуальне трудове право, колективне трудове право, процесуальне трудове право. Щонайменше, у них відчувається недотримання вимог формальної логіки (відсутність єдиного критерію для такої класифікації). Не можна бути до кінця впевненим й у необхідності реалізації пропозицій щодо формування галузі «права зайнятості».

Література:

1. Рекомендації міжнародної науково-практичній конференції «Сучасні тенденції у розвитку трудового права та права соціального забезпечення» (м. Москва, 18–20 січня 2006 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.bsu.by/pub/8/RecConf-trud-2006.doc>

Смолярова М.Л., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС ЯК ПОЗИТИВНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ДОСВІД

Трудове право в країнах-членах ЄС визнається однією з головних галузей права. Саме у сфері застосування праці, де створюються матеріальні та духовні блага, знаходиться зона переплетіння важливих особистих, суспільних та державних інтересів. Важливе місце на підприємствах займає організація

системи стимулювання працівників, оскільки вона повинна забезпечувати високий заробіток при досягненні високих результатів праці, покращенні якості продукції й зниженні витрат виробництва. Завдання дослідження надбань і прорахунків провідних зарубіжних країн у сфері організації системи стимулювання працівників є особливо актуальним у зв'язку із стратегічним курсом нашої держави на інтеграцію до Європейського Союзу. Система національного законодавства про працю України може повноцінно розвиватися лише за умови врахування позитивів і негативів досвіду зарубіжних країн у сфері мотивації працівників у трудових правовідносинах.

Дослідженням питань, пов'язаних із мотивацією праці присвячені роботи як закордонних, так і вітчизняних вчених. Серед них публікації М.І. Бару, В.В. Жернакова, С.А. Іванова, В.Ф. Капіци, Р.З. Лівшиця, А.Р. Мацюк, В.І. Прокопенко, О.І. Процевського, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін. Водночас, важливі напрями зазначеної проблеми ще не стали об'єктом спеціального вивчення в сучасній українській науці трудового права і лише частково розкриті зарубіжними науковцями.

Тому, завданнями цієї наукової роботи є дослідження існуючих систем стимулювання працівників в країнах-членах ЄС та внесення пропозицій щодо впровадження в законодавство України зарубіжного досвіду у цій сфері.

Під матеріальним стимулюванням праці розуміють засіб забезпечення матеріальних потреб працюючих у залежності від результатів їх колективної та індивідуальної праці через систему законодавчих, нормативних, економічних, соціальних та організаційних чинників і заходів, пов'язаних з виробництвом. Дійсно, регулювання відносин щодо стимулювання працівників здійснюється на державному та на локальному рівні. На державному рівні встановлюються мінімальні стандарти щодо стимулювання працівників. На локальному рівні на основі соціального діалогу встановлюються більш сприятливі умови щодо стимулювання працівників. Ці умови передбачаються у колективному договорі підприємства.

Відомо, що стимулюватися на підприємствах повинна як індивідуальна праця, так і колективна праця працівників, в залежності від результатів праці або трудового вкладу працівників. Тому роботодавець має визначити об'єм стимулювання, методи стимулювання, які необхідно застосовувати в конкретних ситуаціях, для того, щоб працівники успішно виконували поставлені перед ними завдання. Для цього йому необхідно узгодити та затвердити локальні нормативно-правові акти, які б передбачали раціональну систему стимулювання працівників на підприємстві.

В країнах-членах ЄС можна спостерігати велику кількість форм і засобів матеріального стимулювання працівників. Зокрема, у Німеччині основним елементом оплати праці є єдина тарифна сітка, яка затверджується в межах колективного договору. У системі оплати праці виділяють тарифну (мінімальна оплата праці) і надтарифну (премії) частини.

Відтак, до заробітної плати входить оклад, невелика кількість додаткових виплат. Крім того, для німецьких підприємств характерні три моделі стимулювання праці: безпреміальна (заробітна плата); преміальна, яка включає надбавки, розмір яких залежить від розміру прибутку підприємства; преміальна, яка включає виплати, розмір яких встановлюється з врахуванням індивідуальних результатів праці [1, с. 135].

На підприємствах реалізується програма заохочення працівників за участь в успішній роботі підприємства. Також досить широко використовуються надбавки за понаднормову роботу у розмірі 40% від заробітної плати, понаднормову роботу у неробочі дні – 50%, у нічний час – 60%, у вихідні і свята – 80% тощо.

Вагомий стимулюючий вплив на працівників мають доплати за раціоналізаторську і винахідницьку діяльність, яка призводить до збільшення прибутку підприємства (відношення загальної суми виплачених премій за раціоналізаторські пропозиції до прибутку, отриманого від їх впровадження становить 1:10). Одночасно стимулювання перспективних спеціалістів здійснюється шляхом застосування соціальних пільг та гарантій, а саме: премії до свят – 25-50%, повна чи часткова компенсація вартості житла, покривають витрати на відпочинок сім'ї, медичне страхування та обслуговування тощо [2, с. 139].

Преміальні моделі реалізуються шляхом залучення працівників до участі у прибутку (диференційована річна винагорода із прибутку підприємства); в доходах (не залежить від прибутку підприємства і виплачується із суми доходу у формі винагороди розмір якої розраховується за результатами оцінки виконання працівниками виробничих завдань) [3, с. 47]. За допомогою системи участі у прибутку на підприємстві покращується соціально-психологічний клімат, створюється атмосфера залучення працівників до інтересів своїх підприємств, зниження напруги у трудових відносинах тощо.

У Швеції механізм організації оплати праці націлений на підвищення життєвого рівня в країні і побудований на принципах справедливого розподілу доходів пропорційно важкості праці до її результатів; скорочення розриву між мінімальною і максимальною заробітною платою; рівна оплата за рівну працю. Система організації заробітної плати включає в себе оплату відпрацьованого часу, преміальні, понаднормові, дотації на житло, оплата проїзду тощо.

У Шведській моделі соціально-економічного розвитку першочергове значення відіграє соціальна політика, яка спрямована на створення оптимальних умов відтворення робочої сили.

У Великобританії серед засобів матеріального стимулювання використовуються система участі у прибутку підприємства, що передбачає розподіл між підприємствами та працівниками додаткового прибутку, отриманого у результаті підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції. Так, в зв'язку із впровадженням системи участі у прибутку

підприємства дохід становить 3-10% від окладу, що в свою чергу призводить до зростання робочих місць на 13% [4, с. 12].

Серед видів доплат виділяють доплати за роботу у нічні зміни, понаднормову роботу (у 2013р. – понаднормові, якщо відпрацьовано більше 39 год. в неділю або більше 8 год./день), у святкові дні, за стаж роботи, кваліфікацію. Крім того, існує відмінність в оплаті серед різних рівнів працівників (1 рівень – збір врожаю; 2 рівень – праця з тваринами, з сільськогосподарською технікою; 3 рівень – ведучий робітник (стаж від 2 років); 4 рівень – майстер (загальний стаж не менше 2 років, стаж на даному підприємстві не менше 12 місяців); 5 рівень – супервайзер (здійснює нагляд за іншими працівниками, проводить інструктаж); 6 рівень – менеджер фермерського господарства) [5]. Використовують переважно почасову та по недільну оплату праці. Суть преміальної системи передбачає виплату нормативної погодинної розцінки і додаткову оплату за зекономлений час. Широкого використання набула система додаткових пільг і натуроплати (оплата житла за рахунок підприємства, користування службовою машиною, безвідсоткові суди тощо). Не менш важливим є досвід Нідерландів, де використовуються стандартні види доплат і премій (за стаж роботи, вислугу років, кваліфікацію; за суміщення професій; за роботу у вечірні й нічні зміни (10%); за понаднормову роботу, роботу у вихідні (50%) та святкові (50%) дні тощо) [2, с. 21]. Для порівняння, базова почасова ставка низько кваліфікованих та сезонних сільськогосподарських працівників, які працюють не більше 12 тижнів (на 01.01.2013р.) становить 13,30 євро, від 3 до 6 місяців –14 євро; постійних працівників –15,56 євро, кваліфікованих робітників –16,57 євро. Ставки переглядаються кожний рік [5].

Слід підкреслити також, що в європейських країнах широкого використання набули програми медичного та пенсійного страхування, медичного обслуговування, стипендіальні програми, програми навчання персоналу, програми будівництва житла й допомоги в отриманні та виплаті позики на житло, страхування життя тощо. Всі перелічені засоби матеріального стимулювання, які застосовуються в країнах ЄС в тій чи іншій мірі, залежно від потреб, здійснюють вагомий вплив на підвищення продуктивності праці та трудової активності працівників на підприємствах.

Система матеріального стимулювання працівників в Україні потребує перегляду та запозичення досвіду країн ЄС, зокрема, стосовно таких засобів матеріального стимулювання як підвищення мінімальної заробітної плати, допустимий рівень якої необхідно встановлювати згідно прожиткового мінімуму, зростання цін, місця проживання, умов праці; участь у прибутку підприємства, індивідуальні заохочення, винагорода за ефективну діяльність, доплати залежно від умов праці тощо.

Отже, раціональна система стимулювання праці передбачає створення умов за яких активна трудова діяльність стає необхідною умовою для

задоволення значимих і соціально обумовлених потреб працівників, формування у нього мотивів до праці.

Література:

1. Економіка підприємства: підручник / За заг. ред. С.Ф.Покропивного. – 2-е вид., перероб. та допов. – К. : КНЕУ, 2005. – 528 с..
2. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : монографія / За заг. ред. А.М. Колота, Г.Т. Кулікова. – К. : КНЕУ, 2008. – 274 с.
3. Островська Т.Г. Організація і стимулювання праці (зарубіжний досвід: американський, японський і західноєвропейський) / Т.Г. Островська // Харчова промисловість. – 2005. – № 7. – С. 46–48.
4. Козаченко А.В. Зарубежный опыт мотивации труда / А.В. Казаченко // Кадровое дело. – 2012. – № 2. – С. 8–17
5. Права сельскохозяйственных работников в Великобритании. Оплата труда и степени. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.evrokatalog.eu/law.

Запара С.І., д.ю.н., проф. (м. Суми, Україна)

КОЛЕКТИВНІ ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У 2013 році побачила світ п'ятитомна праця провідних національних вчених «Правова доктрина України». Без сумніву поява доктринальних засад українського права стала справжнім поштовхом до розвитку наукового осмислення правової системи України і, водночас, з'явився певний підсумок, узагальнення маже двадцятилітнього самостійного руху національної правової науки. Третій том вказаного п'ятитомника присвячений доктрині приватного права України за загальною редакцією академіка НАПрН України Н.С. Кузнецової. В розділі 3 «Сучасна доктрина приватного права» розміщено «Розвиток доктрини трудового права», що не лише розглядає право на працю в системі прав людини, а й привертає увагу академічної спільноти на теоретичні висновки вчених-цивілістів України, які ними озвучені на міжнародному форумі цивілістів, що проходив 25-26 травня 2013 р. в Києві. А саме, у доповідях професорів Р.А. Майданика та Н.М. Кузнецової ці погляди сформульовані так: існуючі критерії побудови системи права України, а саме предмет, метод, принципи – це теоретично штучний продукт епохи соціалістичної науки права. Природним критерієм побудови системи права має бути тільки такий феномен, як приватне і публічне право (Р.А. Майданик). Приватне право і цивільне право – поняття тотожні (Н.С. Кузнецова). Тому за логікою їх думок усі галузі права єдиної системи права України, які побудовані

на нормах приватного права, у тому числі трудове право, об'єктивно є підгалузями цивільного права [1, с. 542-543].

Власне відповіддю на цю позицію став висновок авторського колективу (до якого увійшли С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко, О.І. Процевський, М.І. Іншин, Г.І. Чанишева), що «доктрину трудового права як правову категорію фрагментарно можна сформулювати так: доктрина трудового права як правове явище уособлює **юридично гарантовану, державою забезпечену можливість людини вільно реалізовувати свою природну здатність до праці у соціально-трудовах, партнерських з роботодавцем відносинах, з метою створення матеріальних і духовних цінностей для всього суспільства та досягнення справедливого розподілу результатів трудової діяльності, що забезпечували б достатній життєвий рівень для працівника і його сім'ї** (текст виділено згідно з оригіналом) [1, с. 546–547]. Тим самими автори продовжили тривалу дискусію та підкреслили серед іншого дуалістичний характер трудового права, що включає в себе як приватноправову та публічно-правову складові.

Не ставлячи за мету висловлювати особисту думку з приводу наведеного узагальнення, зазначимо, що представлена аргументація авторського колективу опосередковано концентрує увагу вкрай важливому питанні, прямо пов'язаному із доктринальними засадами розвитку трудового права, а саме, колективними трудовими відносинами. Шкода, але в контексті доктринальних засад розвитку трудового права колективні відносини згадуються завуальовано.

Слід зазначити, що питанню розвитку колективних трудових відносин в різний час приділяли увагу такі вчені, як Л.Я. Гінцбург, В.Я. Буряк, В.В. Жернаков, С.О. Іванов, З.Я. Козак, Р.З. Лівшиць, А.Р. Мацюк, Ю.П. Орловський, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенко, А.В. П'ятаков, Г.І. Чанишева, А.І. Цепін, О.М. Ярошенко та ін.

Одним із головних актуальних проблем науки трудового права як галузі національного права, є визначення кола суспільних відносин, що визначають, формують предмет галузі. Найвідомішими є дві концепції щодо предмету трудового права. Одна з них є концепція «трудова відносини та тісно пов'язані з ними відносини».

Колектив авторів П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, З.Я. Козак та ін. визначають предмет трудового права як комплекс суспільних відносин, основу якого складають трудові відносини, що виникають внаслідок укладення трудового договору, і до якого входять також відносини, які тісно пов'язані з трудовими відносинами та існують для забезпечення функціонування останніх. До відносин, тісно пов'язаних з трудовими, вчені відносять відносини працевлаштування; відносини щодо навчання на виробництві, підвищення кваліфікації та перекваліфікації, відносини з вирішення трудових спорів і відносини соціального партнерства та встановлення умов праці [3, с. 20–21].

Інші вчені (В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.) до предмету трудового права відносять трудові відносини, тобто суспільні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку з безпосередньою діяльністю людей у сфері праці, а також відносини у сфері праці, пов'язані з трудовими [4, с. 11, 13]. Зазначені вчені, фахівці у сфері трудового права визнають колективні відносини у сфері праці, але відносять їх до правовідносин, пов'язаних із трудовими.

Прихильники іншої точки зору звертають увагу на те, що предмет трудового права становить сукупність індивідуальних та колективних трудових правовідносин [5, с. 18–19, 51–52]. Зокрема Г.І. Чанишева зазначає, що «існують різні погляди на перелік і зміст відносин, тісно пов'язаних із трудовими, але всі автори дотримуються тієї точки зору, що внаслідок їх нерозривного зв'язку з власне трудовими відносинами, вони також належать до предмету трудового права. Тим часом, жодна інша галузь права не знає такої класифікації суспільних відносин, що становить її предмет. Практично всі інші галузі права мають предмет регулювання у вигляді кола однорідних суспільних відносин» [5, с. 18].

Ідея колективних трудових відносин була обґрунтована ще радянськими вченими, такими як С.О. Іванов, Л.Я. Гінцбург, Р.З. Лівшиць, Ю.П. Орловський, А.І. Цепін, А.В. П'ятаков та ін. [6–10]. Головним у розвитку колективних трудових відносин того часу стало сприйняття радянськими науковцями трудових правовідносин як категорії, що включає індивідуальні та колективні правовідносини. Розвинув ідею колективних трудових відносин в радянській час український вчений, А.Р. Мацюк, який у 1984 році видав монографію «Трудові правовідносини розвинутого соціалістичного суспільства» [11], в якій представив глибоке обґрунтування поділу трудових правовідносин на індивідуальні та колективні, сформулював їх поняття та підстави класифікації. Тим не менше, актуальність теми не згасає і донині.

На нашу думку, характер трудових відносин проникнутий дуалістичною тенденцією: трудові відносини повинні забезпечити підпорядкування працівників існуючим на підприємстві, установі, організації правилам та безпосередньо роботодавцю, з іншого боку, забезпечити певну ступінь співпраці між роботодавцями та працівниками, завдяки якій і повинні створюватись оптимальні правила організації праці. Тому, розгляд індивідуальних та колективних відносин в контексті предмету трудового права виключно за логікою первинних та похідних, фактично призводить до того, що ми називаємо похідною важливу змістовну складову, пов'язану із соціальним діалогом на біпартійній (роботодавець(ці), працівник(и)) або трипартійній (роботодавець(ці), працівник(и), держава) основі. Адже саме соціальний діалог є гарантом реалізації соціально-трудова прав і свобод, що обмежує необґрунтовані посягання на права сторін трудових відносин. Цей спір недаремно асоціюється із відомою філософською дискусією, що є первинним

курка, чи яйце. Адже, як правило, індивідуальні трудові відносини нерідко виникають на підставі вже досягнутих результатів соціального діалогу. Ці досягнення мають прямий або опосередкований характер. Так, прямий характер має відношення до випадків, коли роботодавець безпосередньо уклав колективну угоду із представниками трудового колективу. Опосередкований, коли досягнуті соціальні угоди використовуються та впливають на роботодавця опосередковано, оскільки останній не брав участь у колективних переговорах, не укладав колективної угоди, але в суспільстві сформувались певні соціальні правила поведінки, домовленості, які не можна/складно порушувати. Таким чином індивідуальні трудові відносини виникають на основі існуючої соціально-трудової домовленості колективного характеру, а тому застосування до індивідуальних трудових відносин категорії «первинні» стає доволі умовним.

З іншої точки зору, саме наявність індивідуальних трудових відносин є початком безпосередніх відносин між роботодавцем та працівником. Вся решта відносин, до яких відносять і колективні має другорядне значення, адже лише забезпечує діяльність первинних. Подібний підхід має свою логіку, але існує важливий момент на який слід звернути увагу, адже важко уявити собі у середньоарифметичному вимірі рівних роботодавця та працівника. Працівник є більш слабою стороною у формальних взаємовідносинах із роботодавцем. Законодавець не може забезпечити повне нормативно-правове регулювання трудових відносин, перекладаючи частину правового регулювання на диспозитивні засади. В такому контексті колективні трудові відносини займають первинне значення, адже створюють правові засади, передумову для укладення трудового договору на рівних умовах, адже суттєво посилюють позицію працівника, спонукають роботодавця до належної організації реалізації трудових прав. В Україні значна частина колективних відносин має деформований характер, оскільки останні в багатьох випадках виникали за ініціативою та організаційною перевагою роботодавця. Тому сам факт наявності колективних відносин стає гарантом захисту прав працівників лише у випадку, коли трудовий колектив «пропустив» крізь себе його основні положення, відпрацював механізми самозахисту. Останнє, як правове явище, ще не набуло в національному правовому просторі системного характеру та залишається перспективою розвитку національних трудових відносин.

Література:

1. Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 3 : Доктрина приватного права України / Н.С. Кузнецова, Є.О. Харитонов, Р.А. Майданик та ін. ; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – 760 с.
2. Вишновецька С.В. Методологія науки трудового права : монографія / С.В. Вишновецька. – К. : Ніка-Центр, 2014. – 332 с.

3. Трудове право України: академічний курс : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, З.Я. Козак та ін. ; за ред. П.Д. Пилипенка. – К. Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 20–21.
4. Трудове право : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін. ; за ред. В.В. Жернакова. – Х. : Право, 2012.
5. Актуальні проблеми теорії трудового права та права соціального забезпечення : монографія / Кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Г.І. Чанишевої. – Одеса : Фенікс, 2015. – 332 с.
6. Гинцбург Л.Я. Социалистическое трудовое правоотношение. – М. : Наука, 1977.
7. Иванов С.А. Конституция СССР и вопросы трудового права / С.А. Иванов, Р.З. Лившиц // Советское государство и право. – 1978. – № 4. – С. 14–18.
8. Иванов С.А. Личность в советском трудовом праве / С.А. Иванов, Р.З. Лившиц. – М., 1982. – С. 131–142;
9. Цепин А.И. О коллективно-трудовых правоотношениях / В кн.: Проблемы трудового права и права социального обеспечения. – М.: ИГПАН СССР, 1975. – С. 80–86;
10. Цепин А.И. Трудовое право и трудовой коллектив / А.И. Цепин, А.В. Пятаков. – М. : Наука, 1986.
11. Мацюк А.Р. Трудовые правоотношения развитого социалистического общества / А.Р. Мацюк. – К. : Наукова думка, 1984. – 280 с.

Тиха А.П., аспірантка (м. Харків, Україна)

Наук. кер.: Жернаков В.В., к.ю.н., проф. (м. Харків, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ У ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Верховна Рада України тривалий час намагається змінити діюче законодавство про працю і, нарешті, парламентарії схвалили в першому читанні новий проект Трудового кодексу України. Необхідність прийняття останнього спричинена тим, що всі трудові відносини в країні на сьогодні регулюються ще радянським кодексом від 1971 р., до якого, щоправда, було внесено досить багато змін.

Проект нового Трудового кодексу України містить низку норм, які концептуально по-новому визначають механізм правового регулювання трудових відносин між роботодавцем і працівником. Він дасть можливість розв'язати нагальні проблеми трудових відносин, що існували в країні роками.

З прийняттям нового кодексу, поряд з розв'язанням багатьох інших питань, буде вдосконалено правовий механізм зміни умов трудового договору. Цьому мають сприяти ґрунтовні наукові дослідження у цій сфері.

Питаннями регулювання змін трудового договору приділяли увагу багато науковців у галузі трудового права, серед яких слід назвати, у першу чергу, К. Абжанова, Е.М. Акопову, М.Г. Александрова, Л.Ю. Бугрова, М.Й. Бару, А.К. Безіну, А.А. Бікеєва, Г.С. Гончарову, М.І. Іншина, В.В. Лазор, А.М. Лушнікова, М.В. Лушнікову, П.Д. Пилипенка, О.І. Процевського, С.М. Прилипка, Д.А. Сафіну, С.О. Сільченка, А.І. Ставцеву, О.С. Хохрякову, О.М. Ярошенка. Наукові праці названих авторів не втратили своєї цінності й до сьогодні. Між тим, практика ставить перед наукою нові завдання, пов'язані з розвитком форм зайнятості, новаціями у практиці оформлення трудових відносин, зростанням впливу норм міжнародних стандартів на регулювання відносин у сфері праці. Крім того, реформування законодавства про працю на етапі створення нового Трудового кодексу потребує дослідження проблемних теоретичних і практичних питань у договірному регулюванні відносин у сфері праці.

Проект ТК у цьому напрямку містить низку норм, спрямованих на регулювання змін умов трудового договору. Так, згідно із ст. 63 роботодавця не має права без згоди працівника змінювати умови трудового договору, зокрема, вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої цим договором, змінювати умови праці та її оплати тощо, крім випадків, встановлених цим Кодексом та законами. Доручення працівнику виконання роботи, що виходить за межі трудового договору, кваліфікується як переведення на іншу роботу і потребує згоди працівника, якщо інше не встановлено цим Кодексом.

З таким правовим регулювання погодитись можна, оскільки воно засноване на принципі «що встановлено угодою сторін, в односторонньому порядку не може бути змінено».

На наш погляд, правове регулювання змін змісту трудового договору теж має базуватися на певних засадах. Ними, наприклад, можуть бути свобода зміни трудового договору і умов праці; неприпустимість змін трудового договору і умов праці, якщо при цьому працівнику доручається робота, протипоказана його за станом здоров'я; обґрунтованість змін трудового договору [4, с.83–87].

Що ж стосується узагальнень з приводу змін змісту трудового договору, то вони не відповідають принципу системності, обов'язковому для процесу кодифікації. Справа в тім, що статтею 64 проекту встановлено вичерпний перелік видів зміни умов трудового договору – переміщення і переведення на іншу роботу. Між тим, частиною 3 ст. 33 сторонам надано можливість

встановлювати такі умови трудового договору, як зобов'язання роботодавця щодо поліпшення умов праці, виробничого побуту, умов відпочинку, надання працівникові соціально-культурних, соціально-побутових благ. Не потребує спеціального доведення, що їх зміна (скасування) не може бути кваліфікована ані як переведення, ані як переміщення. Звідсіля – перелік видів змін умов трудового договору потребує розширення щонайменше шляхом включення до нього такого виду, як інші зміни змісту трудового договору.

Особливу уваги слід звернути і на з'ясування сутності такого правового явища, як окрема угода. Окремими абзацом частини 3 ст. 33 проекту ТК встановлено, що умови надання роботодавцем матеріальних благ чи послуг (передача майна у власність або користування, оплата вартості навчання тощо), а також особливості розірвання трудового договору з урахуванням набутої кваліфікації працівника, його стажу роботи, вартості наданих матеріальних благ тощо визначаються окремою угодою. Погодитись з цією правовою конструкцією можна лише з певними застереженнями. По-перше, спрямованість цієї новації у регулюванні відносин у сфері праці дає підстави для висновків, що йдеться про цивільно-правові зобов'язання працівника перед роботодавцем, які не можуть бути віднесені до змісту трудового договору. По-друге, у тексті кодексу слід чітко вказати, що такі відносини не є трудовими і виконання зобов'язань за такими угодами не регулюється законодавством про працю.

Таким чином, положення частини першої статті 64 проекту Трудового кодексу, який готується до другого читання, у якій вичерпним чином встановлено тільки два види змін умов трудового договору, не відповідає ані потребам практики, ані рівню розробки питання змісту трудового договору у теоретичних дослідженнях.

Література:

1. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение. – М.: Юриздат, 1948. – 337 с.
2. Проект Трудового кодексу України, розглянутий в Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики і праці та доопрацьований від 20.05.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудових правовідносин в умовах формування ринкової економіки України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / П.Д. Пилипенко ; Львівський нац. ун-т ім.І. Франка. – Львів, 2001. – 388 с.
4. Томашевский К.Л. Изменение трудового договора и условий труда: сравн. анализ законодательства России, Беларуси, др. стран СНГ и Запад. Европы. – М.: Изд-во деловой и учеб. лит., 2006. – 2008. – С. 83–87.

*П'янкova Є.О., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Смолярова М.Л., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ УКЛАДЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Проголошення розвитку в напрямі європейської інтеграції державною стратегією стало поштовхом до перегляду правової системи держави, приведення її у відповідність до міжнародних стандартів, вивчення позитивного досвіду зарубіжних держав у сфері правового регулювання трудових відносин з метою можливого його запозичення. У трудовому законодавстві та інших нормативних актах країн Заходу міститься більш значна кількість правил, що стосуються порядку укладення трудового договору, зокрема щодо неприпустимості дискримінації при прийомі на роботу працівників.

Теоретичні основи щодо порядку укладення трудового договору викладені в працях українських і зарубіжних науковців. В юридичній науці існують різні підходи до розуміння поняття дискримінації у сфері праці. Окремі проблеми щодо дискримінації у реалізації або користуванні правами і свободами розглядалися вченими з теорії держави і права, а також вченими різних галузей права.

У законодавстві України, дискримінація визначається як ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1].

Загальновідомо, що при прийнятті на роботу неприпустима дискримінація. За змістом статті 2-1 КЗпП України забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим

працівникам у захисті їх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [2].

Дискримінація при найманні на роботу заборонена за різними у різних країнах ознаками: расою, кольором шкіри, етнічним, національним або соціальним походженням, релігією й політичними переконаннями, сімейним становищем, віком, інвалідністю. У кожній країні існує свій більш-менш повний набір підстав заборони дискримінації при найманні на роботу. Так, у США (у федеральному законодавстві) дискримінація заборонена за ознаками раси, кольору шкіри, релігії, статі, національного походження, віку (мається на увазі дискримінація літніх трудящих), інвалідності (мається на увазі дискримінація інвалідів, а також осіб, що страждають на різні хвороби, включаючи СНІД, мають серйозні недуги й природні аномалії, наприклад, глухих, глухонімих, ліліпутів). У Великобританії – за ознаками раси, кольору, шкіри, етнічним або національним походженням, статтю, сімейним станом. Канадське законодавство встановлює найбільш широкий набір ознак, за якими заборонена дискримінація, а саме: раса, колір шкіри, стать, релігія, профспілкова приналежність, політичні погляди, етнічне або національне походження, вік, інвалідність, сексуальна орієнтація [3, с. 86-87; 4, с. 129].

В усіх країнах допускається звернення працівника до суду зі скаргою на дискримінацію при прийомі на роботу. Обов'язок доведення наявності дискримінації покладається зазвичай на позивача (скаржника). Лише в окремих країнах (США, Італія) тягар доведення невинуватості у разі скарги працівника на дискримінацію при прийомі на роботу з недавнього часу лежить на підприємці. У ряді країн, наприклад, у США, судовій процедурі має передувати примирна процедура, здійснювана спеціальним адміністративним органом – Комісією із забезпечення рівних можливостей у сфері зайнятості [3, с. 87].

При встановленні факту дискримінації суд може покласти на підприємця, як правило, тільки відшкодування завданої шкоди (у тому числі моральної). Але в ряді країн (США, Канада, Франція, Швеція) суд вправі прийняти рішення, яким зобов'язує наймача прийняти на роботу особу, якій було незаконно відмовлено в працевлаштуванні.

Не можна не відзначити суворі санкції, установлені за порушення наймачами антидискримінаційного законодавства у Франції. Там діє Закон від 11 липня 1975 р., відповідно до якого особа, що відмовляє в найманні працівникові через його етнічне або національне походження, расу, релігію, підлягає тюремному ув'язненню строком від двох місяців до одного року й (або) штрафу від 2 тис. франків. Суд може зажадати, щоб вирок було вивішено у воріт підприємства й опубліковано у газетах за рахунок винного [5, с. 72].

Як і в Україні, в ряді зарубіжних країн законодавством заборонено при найманні на роботу включати в анкети питання про расову й національну приналежність найманого працівника, його релігію, запитувати жінку при прийомі на роботу про наявність вагітності. Французький Кодекс праці

забороняє вказувати в рекламі вакансій, яка публікується в засобах масової інформації, граничний вік прийому на роботу, за винятком випадків, коли він визначений законодавством. Бельгійське законодавство забороняє в таких оголошеннях посилення на стать працівника.

В окремих країнах (США, Італія, Бельгія, Швеція) законодавство передбачає вжиття позитивних заходів щодо усунення фактів дискримінації та надання реальної допомоги певним групам працівників, що зазнають дискримінації, зокрема при працевлаштуванні. Наприклад, шведський Закон про забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок у сфері праці 1991 р. зобов'язує підприємців забезпечувати рівний розподіл робочих місць між чоловіками й жінками. На підприємствах, де число працюючих чоловіків і жінок не є приблизно рівним, необхідно прийняти на роботу додатково представників недостатньо представленої статі. Якщо, наприклад, на одне робоче місце претендують два кандидати, то при рівних умовах повинен бути прийнятий кандидат тієї статі, що недостатньо представлена на підприємстві [6, с. 73].

Наведені дані свідчать про значний розвиток антидискримінаційного законодавства, однак його ефективність, на думку більшості фахівців, є ще досить низькою. У судах рідко розглядаються скарги на дискримінацію при прийомі на роботу, хоча вона на практиці має значне поширення. Жертви такої дискримінації звичайно не звертаються до суду, розуміючи, що довести факт дискримінації дуже важко, до того ж суд у більшості країн не може примусово їх працевлаштувати. У тих же випадках, коли суди розглядають такі скарги, вони часто визнають їх необґрунтованими через відсутність доказів.

Література:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – Ст. 412.
2. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50.
3. Лушников А.М. Правовые меры по предотвращению дискриминации в трудовых отношениях: опыт США / А.М. Лушников // Труд за рубежом. – 2005. – №1. – С. 85-95.
4. Черняева О.В. Новейшие тенденции развития трудового права Великобритании / О.В. Черняева // Труд за рубежом. – 2006. – №3. – С. 119–136.
5. Осипцева Ж.П. Трудовой договор в ФРГ / Ж.П. Осипцева // Государство і право. – 1996. - №2. – С. 71–76.
6. Киселев И.Я. Трудовой договор: вопросы найма и увольнений (обзор зарубежного опыта) / И.Я. Киселев. – М.: Наука, 1997. – 188 с.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАЦІ

Серед вітчизняних науковців, хто визначив поняття міжнародно-правового регулювання праці, був С.О. Іванов. Він в своїй монографії вказує, що міжнародно-правове регулювання праці – це регулювання умов праці за допомогою міжнародних угод, яке розглядається як різновид міжнародного захисту прав людини, і його витокami є міжнародна охорона праці. При цьому наголошував, що трудові права зазнали міжнародно-правового регулювання значно раніше за всі інші права людини [1].

У законодавстві України не закріплено визначення поняття «міжнародні стандарти праці». Для визначення поняття «міжнародні стандарти праці», його особливостей, спочатку необхідно з'ясувати значення поняття «стандарт» взагалі.

Термін «стандарт» досить часто використовується як у повсякденному житті, так і в наукових працях. Згідно Вікіпедії стандарт, в широкому розумінні, зразок, еталон, модель, які приймаються за вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів.

Стандарт як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації. Стандарт розробляється як на матеріальні предмети (продукцію, еталони, зразки речовин), так і на норми, правила, вимоги в різних галузях.

На думку О.В. Київця слід розрізняти рівні генези правових стандартів, як і рівні власне стандартів. Стандарти можуть формуватися як всередині держави (національні стандарти), так і на рівні міждержавного спілкування – регіональному, або навіть універсальному (міжнародні стандарти). При цьому існують різні вектори руху правових стандартів. Так, деякі стандарти, що формуються на рівні національної правової системи, іноді стають міжнародними, і навпаки. В ідеалі, внутрішньодержавні правові стандарти повинні відповідати регіональним, які, у свою чергу, мають кореспондуватися з універсальними. Таким чином, може скластися достатньо чітка система норм-стандартів, на які слід орієнтуватися і які слід враховувати при регулюванні певної сфери суспільних відносин. Така система стандартів склалася, зокрема, у сфері прав людини: Загальна декларація прав людини 1948 року, Європейська конвенція про права людини та основоположні свободи 1950 року як базовий документ регіонального характеру та Пакти про громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні права 1966 року як базові документи, що містять універсальні стандарти прав людини [2, с. 2].

Поняття «міжнародний стандарт» у загальному вигляді означає загальні правила, єдині вимоги, які пред'являються до тих чи інших нормативних основ

і правозастосовної практики з точки зору міжнародного права. Так, у дореволюційний період в міжнародному праві використовувався термін «мінімальний стандарт прав іноземців», у зміст якого входила мінімальна сукупність прав, які держави відповідно до міжнародних договорів і звичаїв зобов'язані надати іноземцям, котрі перебувають на їх території. Тобто, цим поняттям визначався «певний правовий рівень, нижче якого держави опускалися не вправі» [3, с. 198].

Міжнародний стандарт за своїми змістовними якостями, являє собою таку модель поведінки, котра відображає фундаментальні й загальні для міжнародного співтовариства у цілому або окремих груп держав правові цінності, засновані на принципі визнання і дотримання прав людини і основних свобод, а також на вимогах верховенства права та панування закону [4, с. 94].

У науці міжнародного права використовується спеціальний термін «міжнародні стандарти в галузі прав людини» (international standards of human rights). Під цим терміном розуміють сукупність існуючих норм і принципів у галузі прав людини, які розроблені за участю держав у процесі міжнародного співіснування і містяться у відповідних міжнародно-правових документах [5, с. 51].

Чинні міжнародні договори також не містять визначення поняття міжнародного стандарту прав людини. Інколи поняття міжнародних стандартів у галузі прав людини ототожнюють з правами людини, з принципами міжнародного права, із зобов'язаннями держав-учасниць тих чи інших міжнародно-правових договорів тощо. Серед вчених також не існує єдиної точки зору щодо терміну «міжнародні стандарти в галузі прав людини».

Так, П.М. Рабінович та М.І. Хавронюк розуміють міжнародні стандарти прав людини у вигляді певних показників цих прав, встановлених у міжнародних актах, які заохочують або зобов'язують держави [6, с. 19].

В.Г. Буткевич пише, що міжнародні стандарти слід розглядати як такі, що регламентують права і свободи людини в конкретній сфері її життєдіяльності, визначаючи, в який спосіб загальноновизнані норми міжнародного права можуть бути там застосовані, і які зобов'язання держави можуть чи мають брати на себе для забезпечення прав людини, якими міжнародними гарантіями підкріплені ці права і свободи, ступінь обов'язковості закріплення їх вимог у національних правових актах тощо [7, с. 208].

Р.А. Мюллерсон вказує, що категорією міжнародного стандарту в міжнародному праві прав людини охоплюються досить різноманітні норми, такі як правила міжнародних договорів, резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості, наприклад Гельсінський заключний акт, документи Віденської та Копенгагенської зустрічей, міжнародні звичаї [8, с. 31].

Таким чином ми підійшли до категорії «міжнародні стандарти праці», яка є похідною від категорії «міжнародні стандарти в галузі прав людини», яка в свою чергу походить від поняття «міжнародні стандарти» взагалі.

Міжнародні стандарти праці – нормативна субстанція міжнародного трудового права, одне з досягнень сучасної цивілізації, котра відобразила результати погодженої діяльності держав щодо внесення в ринкову економіку соціальних цінностей, розробки зусиллями світового співтовариства інструментів соціальної політики, прийнятної для держав, які є його складовими. Змістом цих стандартів є концентроване відображення досвіду багатьох країн, результат ретельного відбору найбільш цінних та універсально-значимих норм і положень національних систем трудового права, створення оригінальних синтетичних правил за участю юристів, які представляють існуючі системи правового регулювання праці, підсумок зіткнення різних думок і підходів, різнорідних політичних сил та інтересів, ідеологічних концепцій, знаходження компромісних юридичних формул, трансформованих у міжнародні норми [9, с. 448].

Міжнародний трудовий стандарт – це певний зразок (еталон, модель), якому характерна універсальність, загальність, об'єктивна форма вираження, який прийнятий компетентним органом міжнародної спільноти та зафіксований належним правовим способом у загальнодоступному документі і служить базовою нормою-принципом для порівняння з нею інших подібних об'єктів чи явищ [10, с. 292].

Створення міжнародних трудових стандартів можна по праву назвати найважливішим досягненням міждержавної співпраці. Адже ці стандарти сформувалися шляхом ретельного відбору найбільш цінних і універсально значущих норм та положень національних систем трудового права, стали результатом зіткнення різних думок та підходів, ідеологічних концепцій та компромісних юридичних формул [11, с. 46].

Міжнародні стандарти праці, це мінімальні вимоги, які цивілізована держава та цивілізований, соціально відповідальний бізнес зобов'язані забезпечити своїм громадянам у трудовій сфері в процесі імплементації міжнародних норм і принципів взаємодії праці й бізнесу у національне законодавство [12, с. 73].

Важливу роль у виробленні міжнародних трудових стандартів прав людини відіграє згадана вище Міжнародна організація праці. Згідно зі Статутом один з головних напрямків діяльності Міжнародної організація праці є нормотворчість, тобто створення міжнародних трудових стандартів. Міжнародна організація праці приймає конвенції та рекомендації, що стосуються різних аспектів праці. Також міжнародні стандарти на універсальному рівні особливо пов'язані з діяльністю ООН.

Таким чином, погоджуючись з позицією М.М. Грекової, вважаємо, що міжнародні стандарти праці потрібно розглядати: по-перше, як визначену сукупність міжнародних норм і принципів, які регулюють відносини у сфері праці, та по-друге, як зразок, до якого слід прагнути, котрий характеризується загальним визнанням, тривалістю дії та можливістю застосування міжнародного впливу і контролю.

Література

1. Иванов С.А. Проблемы международного регулирования труда / С.А. Иванов. – М.: Наука, 1964. – 343 с.
2. Київець О.В. Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія // Європейські студії та право. – 2012. – № 1(5). – С 1–9.
3. Словарь международного права / Сост. С.Б. Бацанов, Г.К. Ефимов, В.И. Кузнецов и др. – Изд. 2, перераб. и доп. – М., 1986. – 432 с.
4. Российское законодательство и Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод // Государство и право. – 1997. – № 5. – С. 90–95.
5. Грекова М.М. Визначення поняття та ознак міжнародних трудових стандартів / М.М. Грекова // Право України. – 2008. – № 4. – С. 50–53.
6. Рабинович П.М. Права людини і громадянина : навч. посіб / П.М. Рабинович, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
7. Буткевич В.Г. Міжнародне право: Основні галузі права. – К., 2004. – 816 с.
8. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р.А. Мюллерсон. – М. : Проспект, 1991. – 289 с.
9. Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право : учеб. для вузов / И.Я. Киселев. – М.: Дело, 1999. – 728 с.
10. Кабаченко М.О. Міжнародні стандарти праці: спроба визначення поняття / М.О. Кабаченко // Держава і право : Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки: Випуск 67. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2015. – 472 с.
11. Киселев И.Я. Международно-правовое регулирование труда (международные стандарты труда) : учеб. пособие / И.Я. Киселев. – М., 1995. – 356 с.
12. Бережной В.А. Роль Международной организации труда в механизме защиты прав и свобод в сфере труда / В.А. Бережной // Российская юстиция. – 2007. – № 3. – С. 72–74.

*П'янида Б.В., студент (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Смолярова М.Л., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОСОЮЗУ

Ефективна реалізація трудових прав працівників значною мірою залежить від правових можливостей їх захисту. Підвищення правозахисних механізмів трудового права засобами національної правової системи у сучасний період неможливе без урахування і орієнтації на міжнародні трудові стандарти. Тому в межах дослідження євроінтеграційних процесів і узгодження трудових норм важливо проаналізувати зарубіжний досвід у сфері реального забезпечення та

захисту трудових прав працівників. Актуальним і донині залишається питання щодо вдосконалення чинного законодавства про працю України в частині структуризації окремих елементів правової основи захисту трудових прав працівників.

Необхідно зазначити, що проблемні питання судового захисту трудових прав працівників досліджували у своїх працях такі вчені: О.М. Аكوпова, С.С. Алексєєв, В.Я. Бурак, І.О. Галаган, І.Я. Кисельов, В.В. Лазор, М.В. Лушнікова, А.Р. Мацюк, П.О. Недбайло, П.М. Рабінович, В.М. Скобєлкін та ін. Однак, незважаючи на те, що зазначені питання піднімалися неодноразово, у зв'язку з мобільністю суспільства, й досі залишається нагальна потреба в удосконаленні судового захисту трудових прав працівників, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Метою наукової роботи є оцінка умов забезпечення та захисту трудових прав за законодавством країн-членів ЄС й внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства про працю України у цій сфері.

На нашу думку, в Україні існує проблема щодо судового захисту трудових прав, яка пояснюється відсутністю трудових спеціалізованих судів, що обумовлює велику завантаженість загальних судів і, як результат, – відсутність справедливого, повного, швидкого й своєчасного вирішення індивідуального або колективного трудового спору.

Західні держави характеризуються соціальною орієнтованістю законодавства. Система суб'єктів судового захисту трудових прав працівників не функціонує відокремлено, а завжди перебуває у координаційному становищі. Це зменшує забюрократизованість судочинства у трудових спорах і підвищує авторитет національних судів серед населення.

У більшості європейських країн сформована спеціалізована трудова юстиція у вигляді трудових судів. Ці структури наділені функціями з розгляду трудових спорів, що є характерною рисою правового регулювання праці в країнах з розвиненою ринковою економікою. Спеціалізовані суди існують в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Німеччині, Данії, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Франції та інших країнах [1, с. 223].

У Німеччині процедура розгляду справ у суді щодо трудових спорів дещо простіша, ніж у звичайних судах, це пов'язано з тим, що в ньому робиться все можливе для завершення справи під час одного засідання. Крім цього, якщо у суді роботодавця представляє адвокат, а працівник виступає самотійно, суд зобов'язується призначити юриста для представництва працівника. На нашу думку, така практика є позитивною, адже в особи не завжди є кошти на те, щоб захисти свої права кваліфікованим чином і на певному професійному рівні.

Поряд із адвокатами на захист трудових прав працівників у судовому засіданні можуть виступати як представники професійної спілки, так і

громадських об'єднань, підприємницьких організацій. У Федеральному трудовому суді як представники можуть виступати тільки професійні адвокати [2, с. 154].

У Франції теж існують трудові суди, відмінна риса яких – їх двосторонній характер: однією стороною виступають представники працівників, іншою – роботодавців. Тобто, до складу трудового суду входить рівне число членів, що періодично обираються обома сторонами із списків, які спочатку подаються професійною спілкою та організаціями роботодавців для кожного району. Двосторонній суд у Франції – судовий орган, попри те, його члени не обов'язково мають бути юристами. Проте законодавство Франції не забороняє представникам суду користуватися послугами консультанта, який має юридичну освіту. На нашу думку, це досить дивно виглядає, адже суди мають керуватися законодавством, оскільки Франція належить до держав романо-германської правової сім'ї, де основним джерелом права є нормативно-правовий акт [3, с. 118].

Взагалі у Франції захист судом трудових прав працівників здійснюється за певних умов, зокрема: існування трудового договору; невиконання трудового договору однією зі сторін; індивідуальний характер трудового спору; дотримання підсудності [4, с. 258].

Отже, із німецького та французького багаторічного досвіду функціонування трудових судів варто було б, на наш погляд, запозичити те, що в судовому органі обов'язково повинні бути присутніми представники як працівників, так і роботодавців. Такий досвід побудови трудового судочинства буде корисним при реалізації мети судочинства взагалі, адже суб'єкт, який здійснює захист, повинен бути максимально наближеним до працівника, щодо якого існує загроза порушення або вже здійснено порушення його трудових прав.

Література:

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія. / І.В. Арістова; [за заг. ред. Бандурки О.М.] – Х. : Вид-во УВС, 2000. – 368 с.
2. Цесарський Ф. Деякі проблеми реалізації захисної функції профспілок / Ф. Цесарський // Вісник Акад. прав. наук України: зб. наук. праць. – 2002. – № 4. – С. 143–157.
3. Zivilprozeßordnung (ZPO) (Auszug). In der Fassung vom 12. September 1950 (BGBl. S. 533), zuletzt gebndert durch Gesetz vom 28. Oktober 1996: BGBl. – I1802 s.
4. Тимченко Г.П. Европейские стандарты гражданского судопроизводства (на примере Франции) / Г.П. Тимченко // Держава і право : зб. наук. праць. юрид. і політ. науки. – 2005. – Вип. 29. – С. 362–366.

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТРУДО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Однією з ключових проблем трудо-правової теорії охорони праці є проблема розуміння структури трудо-правового інституту охорони праці. Разом із питанням широкого і вузького розуміння охорони праці ця проблема має визначальне світоглядно-методологічне значення для трудо-правового дослідження охорони праці. Висловлювані в літературі наукові погляди на структуру трудо-правового інституту охорони праці є різноманітними, неоднозначними, і не всі з них можуть бути сприйняті однозначно.

Слід погодитися із узагальненням Н.Д. Гетьманцевої, яка зазначає, що до інституту охорони праці «всі, без винятку, автори відносять: загальні норми з охорони праці, правила і норми з техніки безпеки та виробничої санітарії (єдині, галузеві та міжгалузеві); норми, що встановлюють забезпечення працівників засобами індивідуального захисту і нейтралізацію шкідливого впливу на працівників виробничих факторів (норми, що передбачають організацію лікувально-профілактичного харчування, видачу молока, мила, спецодягу і т.д.); спеціальні норми про працю жінок, неповнолітніх і осіб з пониженою працездатністю» [1, с. 74]. О. М. Обушенко узагальнено зазначає, що у науці трудового права до інституту охорони праці належать норми: 1) про правила та інструкції з охорони праці; 2) з організації охорони праці; 3) про компенсацію для осіб, працюючих на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці; 4) що встановлюють порядок розслідування й обліку нещасних випадків та професійних захворювань; 5) про особливі умови захисту окремих категорій працівників (жінок, неповнолітніх, інвалідів) [2, с. 57].

Погоджуючись із вказаними міркуваннями, вважаємо за доцільне зазначити додаткові застереження щодо включення розглядуваних груп правових норм до інституту охорони праці.

1. Загальні зауваження. Робочий час та час відпочинку, нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства, трудо-правова відповідальність в цілому визнають самостійними інститутами трудового права, мають відносно відокремлені предмети правового регулювання та своєрідні особливості методу правового регулювання, які не мають достатньої дотичності та подібності до таких характеристик охорони праці.

2. Щодо робочого часу та часу відпочинку. Цей інститут трудового права спрямований не тільки і не стільки на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі праці, скільки на визначення міри праці (а через неї – і міри оплати праці), забезпечення захисту людини праці від надмірної експлуатації, забезпечення повноцінного особистого та суспільного життя працівника, його можливості розвиватися і повноцінно виконувати інші

соціальні ролі, аніж роль найманого працівника.

3. Щодо нагляду і контролю за дотриманням законодавства про охорону праці, то тут слід окремо підкреслити, що нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та нагляд і контроль за дотриманням законодавства про охорону праці співвідносяться як родові та видові явища; в обох випадках сутність нагляду та контролю єдина, і різняться лише безпосередній предмет контрольно-наглядової діяльності.

4. Щодо відповідальності за порушення законодавства про охорону праці. Спершу слід зазначити, що позиція щодо включення норм про юридичну відповідальність до інституту охорони праці чомусь не супроводжується логічною в такому випадку пропозицією включати до цього інституту також і норми стосовно застосування інших заходів трудо-правового примусу за порушення норм про охорону праці. Крім того, з незрозумілих причин частина авторів в цьому контексті пише лише про відповідальність роботодавця, а частина – лише про відповідальність працівника.

Безперечно, все вказане не означає ізольованого характеру інституту охорони праці. Як елемент системи трудового права, останній перебуває в різноманітних, багаторівневих, складних зв'язках і взаємодії чи не з усіма трудо-правовими інститутами, в тому числі і з інститутами трудового договору, робочого часу та часу відпочинку, контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства, дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Як впливає із аналізу наукової літератури, визначення структури трудо-правового інституту охорони праці передусім послуговується, так би мовити, предметним критерієм: в якості окремих його елементів виділяють групи норми, які регулюють ту чи іншу відносно відокремлену групу суспільних відносин, які складають предмет цього інституту. Водночас слабо представлений ієрархічний підхід до структури інституту охорони праці. Лише подекуди зустрічається вказівка на щось подібне до «загальної частини» цього інституту [3, с. 393]. В той же час, на нашу думку, є всі підстави для виокремлення в межах інституту охорони праці такої частини, як «загальні положення охорони праці», до якої варто включати норми, які визначають загальні засади правового регулювання охорони праці, найбільш загальні (статусні) права та обов'язки працівника та роботодавця.

Отже, до структурних елементів трудо-правового інституту охорони праці слід включати лише групи таких норм, які безпосередньо спрямовані на виконання завдання охорони праці – збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Зокрема, до елементів структури трудо-правового інституту охорони праці слід відносити: 1) загальні положення охорони праці (загальні засади правового регулювання охорони праці, найбільш загальні (статусні) права та обов'язки працівника та роботодавця); 2) технічні в своїй основі норми та правила техніки безпеки та виробничої санітарії; 3) норми, що регулюють організаційні відносини у сфері

охорони праці (зокрема, щодо локального управління охороною праці);
4) спеціальні правові норми, що забезпечують диференційоване правове регулювання охорони праці окремих категорій працівників.

Література:

1. Гетьманцева Н.Д. Правове поняття охорони праці в сучасних умовах / Н.Д. Гетьманцева // Науковий вісник Чернівецького університету. – 1999. – Вип. 62. Правознавство. – С. 74-77.

2. Обушенко О.М. Правове регулювання охорони праці в Україні: проблеми теорії та практики : монографія / О.М. Обушенко. – К. : Хай-Тек Прес, 2014. – 372 с.

3. Трудове право України : Академічний курс : Підручник / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін. ; За ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 544 с.

*Репкіна М.Ю., аспірантка (м. Харків, Україна)
Наук. кер.: Гарна-Іванова І.О., к.ю.н., доц. (м. Харків, Україна)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ІМІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Україна стоїть на шляху Євроінтеграції, тому вирішення проблемних питань щодо врегулювання та вдосконалення міграційного законодавства шляхом його реформування надзвичайно важливе на сьогоднішній день. У зв'язку з цим, особливу увагу доцільно зосередити саме на європейському міграційному досвіді у зв'язку з євроінтеграційними намірами України та вже впритул наближеною Шенгенською зоною.

У 2008 році був прийнятий Європейський Пакт про імміграцію та надання притулку, яким було сформовано основні принципи міграційної політики Європейського союзу. Один з принципів ґрунтується на бідності, економічній нерозвиненості, слабких кордонів країн походження міграції та транзиту, тобто первинних факторів виникнення міграції. Однак за цим стоїть прагнення Європейського союзу екстерналізації проблем нелегальної міграції та фортифікації власних кордонів. Однак слід зауважити, що Пакт про імміграцію та надання притулку не є юридично зобов'язуючим, він лише закріпив ряд політичних домовленостей держав Європейського союзу, зокрема у заохоченні залучення висококваліфікованих спеціалістів з третіх країн, боротьби з нелегальною міграцією, посилення заходів прикордонного контролю та координації політики по наданню притулку.

Процес імміграції в Україні врегульовано Законом України «Про імміграцію», Постановою Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 р. 1983

«Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень, Порядку оформлення і видачі посвідки на постійне проживання» та постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2012 р. № 251 «Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України» від 26 грудня 2002 р. № 1983. Процесом міграції в нашій країні займається Державна міграційна служба України.

Згідно вказаних законодавчих актів, дозвіл на імміграцію в Україну надається в межах квоти імміграції, що встановлюються Кабінетом Міністрів України по певним категоріям.

Для громадян більшості країн колишнього СРСР, в'їзд на територію України є безвізовим за закордонними паспортами. Крім того, без візи до України можуть приїжджати громадяни всіх країн Європейського союзу, деякі інші Європейські країни – Андорра, Ватикан, Ісландія, Монако, Норвегія, Швейцарія, Чорногорія, Боснія та Герцоговина, Сербія, Македонія, Ліхтенштейн, Сан-Марино; країни Америки – США, Канада, Панама, Парагвай, Аргентина, Бразилія, Чилі; країни Азії – Південна Корея, Японія, Ізраїль, Бруней, Турція, Гонконг.

Строк безвізового перебування в Україні обмежується для різних країн різним часовим проміжком – від 14 (для громадян Гонконга) до 90 днів (країни ЄС, СНД, та інші).

Слід зауважити, що для отримання візи для перебування на території України існують не лише певні часові вимоги, а ще й грошові вимоги.

Так, починаючи з 2014 року, мінімум, який необхідно мати при в'їзді на територію України – 26600 гривень на місяць перебування, тобто 886 гривень на 1 день перебування. Однак мінімальна сума, яку повинен мати при собі іноземець при в'їзді до України станом на квітень 2016 року – 5316 гривень, навіть для перебування на 1 день. Вказані грошові вимоги не є постійними і можуть змінюватися.

Якщо порівнювати вимоги для отримання, наприклад, Шенгенської візи до країн Європи та вимоги для отримання візи в Україну – стане очевидним, що кордон України є більш відкритим. Хоча перелік необхідних документів та гарантій – дуже схожий. Вимоги, які ставить наша держава до осіб, які іммігрують до України значно простіше виконати, ніж наприклад отримати візу до Німеччини, яка посиленими вимогами до іммігрантів намагається зменшити кількість людей, що бажають переїхати. Це, на нашу думку, в першу чергу зумовлено великою кількістю нелегальних мігрантів та біженців, які вже освоюють простори Німеччини.

Україна не є настільки привабливою країною для імміграції, як країни Європи чи Америки. На сьогоднішній день така ситуація складається через

політичну нестабільність та конфлікт на сході нашої країни. Через це, більшість можливостей, які існують в нашій країні, завмерли в очікуванні.

Міграційні рухи є певним «індикатором» реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному митті будь-якого суспільства. Розмір, напрямки та масштаби таких процесів певної мірою свідчать про стабільність або навпаки про нестабільність суспільного розвитку.

Міграційне право України має тісно переплітатися з міжнародним і повинно узгоджуватися з ним шляхом внесення змін до існуючої законодавчої бази і прийняття нових законів.

*Смолярова А.Д., студентка (м. Харків, Україна)
Наук. кер.: Жернаков В.В., к.ю.н., проф (м. Харків, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Дистанційна форма роботи в Україні останніми роками постійно набирає оберти. Дистанційна праця має ряд як позитивних, так і негативних якостей. До перших можна віднести: відсутність у працівника витрат часу і коштів на проїзд до місця роботи, виконання трудової функції у зручний для нього час, самостійне прийняття рішень щодо виконання завдань роботодавця. Крім того, подібний вид зайнятості є зручним для тих категорій громадян, яким складно знайти роботу: інвалідів, пенсіонерів, багатодітних жінок. Для роботодавця – економія коштів на створення робочих місць, на можливі витрати для поліпшення умов праці, на оптимізацію трудових ресурсів. До негативних можна віднести труднощі у здійсненні кадрового обліку, атестації, переведення і звільнення працівника, наявність ризиків невиконання роботи; відсутність механізму захисту комерційної таємниці, можливість перехоплення або втрати даних, переданих через Інтернет; неможливість контролю робочого часу й часу відпочинку працівника, за дотриманням ним норм охорони праці, санітарно-гігієнічних норм, невизначеність статусу дистанційного працівника і, як наслідок, його правова й соціальна незахищеність. Всі вищевказані негативні якості виникають через відсутність правового регулювання дистанційної праці.

Учені зробили вагомий внесок у вирішенні теоретичних проблем у сфері дослідження особливостей дистанційної праці. Юридичним аспектам у цій сфері приділяли увагу, в основному, російські фахівці: Н. Алімова, Д. Андрейцев, М. Беляєва, В. Васильєв, Н. Вишневська, Д. Вишневський, Є. Горбунова, В. Ігнаткіна, А. Лушніков, М. Лушнікова, І. Кисельов, Д. Морозов, І. Погодіна, В. Сойфер, М. Шабанова. Окремі питання нестандартної зайнятості висвітлювали у своїх працях українські вчені – М. Мельничук, С. Мороз, В. Процевський, О. Ярошенко. Однак на сьогодні в

українській науці трудового права багато питань щодо правової регламентації праці дистанційних працівників залишаються практично недослідженими.

Наукова і практична значимість аналізованих проблем, недостатня розробленість їх у науці трудового права, відсутність правової регламентації дистанційної праці в Україні зумовили вибір теми цього наукового дослідження.

Мета наукової роботи полягає у визначенні особливостей дистанційної праці на основі зарубіжного законодавства, внесення пропозицій щодо впровадження в законодавство про працю України зарубіжного досвіду.

В науці трудового права запроваджені такі особливі терміни, як «телеробота» і «телепрацівник» [1, с. 3], що припускає наявність особливих трудових відносин з використанням комп'ютерної техніки. Тому прийнято навіть використовувати термін «комп'ютерне надомництво» [2, с. 33].

Насправді визначальною особливістю такого роду трудових відносин можна назвати не використання працівником комп'ютера й не перебування в себе вдома, а виконання будь-якої роботи, пов'язаної з тією або іншою формою інформації, і виконання цієї роботи поза місцем знаходження роботодавця. По суті, місце виконання роботи в цій ситуації може бути будь-яким, і, відповідно, таку роботу навряд чи коректно називати надомництво.

Дистанційна праця втрачає багато характерних ознак трудових відносин: працівник не перебуває під безпосереднім контролем роботодавця, тому й питання трудової дисципліни, охорони праці (можливість роботодавця її забезпечити) і взаємної відповідальності сторін виявляються під питанням. Такі відносини носять «прикордонний» характер між цивільним і трудовим правом, оскільки не завжди легко визначити предмет відносин: праця як процес або результат праці. Найчастіше дистанційні працівники здійснюють роботу відразу для кількох роботодавців. У зв'язку з цим розмежування між самозайнятими особами й працівниками, які вступили в трудові відносини, стає особливо складним [3, с. 340].

Вперше «дистанційна» зайнятість з'явилася в США. У 1972 році професор Університету Південної Каліфорнії Джек Ніллес ввів термін «телекомьютинг» (відзначимо, що в зарубіжних країнах вживають синоніми «дистанційній» зайнятості – «телеробота» і «телекомьютинг»), обґрунтувавши його таким чином: у США «комьютер» називають службовців, які щодня їздять у центральний офіс з передмістя («commute» у перекладі з англійської – «їхати на роботу в місто»). Для телекомьютера дорогу з передмістя до місця служби замінює телекомунікаційний канал [4].

Відзначимо, що на рівні Євросоюзу питанню регулювання телероботи приділяється особлива увага. У 2001 р. Єврокомісією було ініційовано проведення переговорів між Європейською конфедерацією профспілок, Об'єднаною конфедерацією роботодавців Європи, Європейською асоціацією малого та середнього бізнесу, а також Європейським об'єднанням підприємств з

питань, пов'язаних із використанням праці електронних надомників. Результатом переговорів стало підписання 23 травня 2002 р. Рамкової угоди про телероботу [5], яка охоплює різні форми телероботи, але присвячена лише легальній телепраці, яка здійснюється на основі трудового договору й будується на основі принципу визнання рівності прав телепрацівників і працівників, зайнятих у виробничих приміщеннях роботодавця. Положення, що містяться в Рамковій угоді, мають дуже важливе значення, створюють платформу стабільності розглянутих нетипових трудових відносин, гарантованості трудових прав працівників. Ці рекомендації можуть бути адаптовані й удосконалені кожною з держав – членів Європейського союзу у процесі перетворень, що відбуваються у сфері праці, з урахуванням особливостей національного законодавства і практики його застосування. Як зазначено в самій угоді, його положення мають бути імplementовані в національне законодавство через укладення колективних договорів і угод відповідно до національного законодавства і практики, а також шляхом внесення змін і доповнень до вже укладених колективних та індивідуальних трудових договорів. У Рамковій угоді телеробота визначається досить широко – це такий спосіб організації праці, при якому значну частину робочого часу працівник працює поза виробничих приміщень роботодавця. Робота виконується з використанням сучасних засобів зв'язку, у тому числі за допомогою передачі інформації через Інтернет.

Слід погодитися з думкою А. Лушнікова, який виділяє дві ознаки, що характеризує телероботу: 1) здійснення трудової діяльності поза місцем знаходження роботодавця; 2) спосіб здійснення трудової діяльності за допомогою сучасних засобів та видів телекомунікацій. Ці характеристики телероботи зумовлюють зміну організаційного критерію трудового договору [6]. Тому, з урахуванням вищевказаних ознак, на нашу думку, під терміном «телеробота» можна розуміти виконання працівником відповідної трудової функції поза приміщенням роботодавця з використанням інформаційних і комунікаційних технологій.

У багатьох країнах Європи здійснюються спроби розробити нормативно-правові акти, які регулюють дистанційну працю. В якості вихідної бази пропонується використовувати закони про надомників, у яких повинна знайти відображення специфіка роботи з дистанційним працівником. У процесі розробки правового забезпечення дистанційної праці в Україні доцільно використати досвід країн Заходу та дослідження науковців, які вивчають вітчизняний і зарубіжний досвід використання гнучких форм зайнятості. Але найбільш прийнятний для України досвід регулювання дистанційної праці в Російській Федерації.

Отже, для правового регулювання дистанційної праці особливого значення набуває регламентація на законодавчому рівні таких питань: правовий статус дистанційних працівників; особливості укладення, зміни та припинення

трудового договору з дистанційними працівниками; облік робочого часу; організація робочого місця, санітарні й інші норми, дотримання яких забезпечує здоров'я і безпеку дистанційних працівників; право дистанційних працівників на участь в управлінні підприємством, на колективні переговори, консультування, інформування; представництво дистанційних працівників. Проект Трудового кодексу України повинен обов'язково містити в собі норми, які врегулюють трудові відносини у сфері дистанційного праці, що надасть змогу працювати великій кількості дистанційних працівників, маючи цілий пакет соціальних гарантій, що безсумнівно важливо для реального втілення соціальної держави, а також стабільного розвитку економіки країни.

Література:

1. Гебриаль В.Н. Социальные аспекты феномена дистанционной работы как нового вида трудовых отношений / В.Н. Гебриаль // Государственное управление. Электронный вестник. – 2008. – № 17. – С. 3.
2. Томашевский К.Л. Компьютерное надомничество (телеработа) как одна из гибких форм занятости в XXI в. / К.Л. Томашевский // Трудовое право в России и за рубежом. – 2011. – № 3. – С. 32–35.
3. Engels C. Subordinate Employees or Self-Employed Workers? / C. Engels // Comparative Labor Law and Industrial Relations in Industrialized Market Economies. R. Blanpain (ed.) – Wolters Kluwer, X ed., 2010. – P. 339–360.
4. Байков А. Телеработа как одна из разновидностей гибкой занятости в Латвии [Электронный ресурс]. / А. Байков. – Режим доступа: <http://www.baltic-course.com/rus/opinion/?doc=48651>.
5. Рамочное соглашение о телеработе // Implementation of the European framework agreement on telework. Report by the European social partners on 28 JUNE 2006. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.etuc.org/a/579>.
6. Лушников А.М. Правовая регламентация телеработы и труда надомников: сравнительный анализ [Электронный ресурс] / А.М. Лушников – Режим доступа: <http://www.territoriaprava.ru>.

Maksakov M., student (c. Warsaw, Poland)

THE PROBLEM OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN SPAIN

Discovering the problem of Youth Unemployment in Spain. First thing I will start with is the most important problem that exists nowadays is unemployment of youth. Especially in Spain amongst all another EU countries, the problem of youth unemployment is among the most important problems of this country. It is all known fact that Spain is among that countries that have high unemployment rate among

adults, it is affected by not willing to work at the first place and scarcity of working places at another place.

The rate of youth unemployment in 2012 (the last time when youth unemployment was counted by the government) was 52%, among all youth that are able to work, which is the highest rate of youth unemployment in whole EU, and of course there is no surprise that this rate is growing until nowadays (Greeks can be jealous of this rate:).

The impact that led to such problems with working force was caused by The Great Recession of the year 2008, when Spain had more profound on the labour market effects than any other European country. Because of that many people lost their jobs due to employment declines, so the unemployment rate among all citizens that are able to work by the end of 2011 was 23%.

This is twice more than members of EU can have, and the highest amount of unemployed people among European Union countries. That didn't changed until 2014-2015 when Greece overtaken Spain in the lack of labour force. The most part that suffered from The Great Recession wasn't adults, it was young people who are still studying at the college, and all people under 24 years old. Between 2008-2012 number of young people who lost their job was close to 2.9 million of lost working places. Also 1.9 million of jobs was just declined because employers closed their business. Here you can see the table of rates (in%) by ages:

16-24 years	2008	2012	Dif
Activity rate	50,9	42,2	-8,7
Employment rate	40,1	20,3	-19,8
Unemployment rate	21,3	52,0	30,7
25-29 years	2008	2012	Dif
Activity rate	86,1	86,4	0,3
Employment rate	76,4	59,5	-16,9
Unemployment rate	11,3	31,2	19,9
16-29 years	2008	2012	Dif
Activity rate	66,4	60,7	-5,7
Employment rate	56,1	36,6	-19,4
Unemployment rate	15,6	39,6	24,1

Another problem of youth unemployment is protected job places for adults. Workers that are older and worked for company for a long time are more likely to stay on their job and sign a long-term contract with employer. But the youth can count only on short-term contract with no promises that you will be able to keep your job for a period longer than their contract. So there's no surprise that next fired employee will be someone that just came to this job and has small working experience or no experience at all. Madrid and Barcelona are cities that has highest youth unemployment rate in country.

But let's not blame the Great Recession of 2008 or bad employers that fire young people, Spain "unemployment" began in 1999 when government debts was

tripled and construction prices have risen up three times. Because of that almost all country building projects were cancelled, many people lost their rented houses.

Another factors that affected such high rate of young people who have no job is labour market problems and education problems. The point is, that most Spanish youth nowadays leaving school too early and have no full medium education. Yes, most of them leaving school to start working, but their will to work only increases the scale of people without jobs.

The relationship between youth unemployment and the deficiencies of the education system in comparative perspective.

Educational decision-making and labor market developments feed back. The success of the transition from education to the labor market is conditioned by the training, but also by the situation and employment prospects and the quality of the work planned match-job worker, which, in turn, may affect the decision to extend (or not) studies. Therefore, the existence of dysfunctions that hinder an effective transition from school to the workplace will result in increases in youth unemployment, which will be higher, lower the disincentive that unemployment causes on labor participation (discouragement effect). Here are some of the conditions of youth unemployment are analyzed.

As I said earlier early school leaving, Spain stands out for its high rate of early school leavers, defined as the percentage of population between 18 and 24 who have not completed upper secondary education (or second stage) and not following any training. Early school leaving is comparatively high in relation to the other Member States of the EU; Only Malta (38.0%) and Portugal (34.3%) exhibited above the Spanish (30.6%) in the 2005-2010 rates. However, more worrying is not so much the amount, but their persistence and their poor relationship with the economic cycle during the last fifteen years.

Leaving the education system before completing upper secondary education hinders the transition to employment of young people and involves persistent negative impact on their careers, both because they lack the knowledge considered basic to enter the market work, as their lower propensity to participate in training throughout their working lives shares. The youth unemployment rate showed little differences by education level until the end of the 90s during the first half of the last decade, while young people with upper secondary and tertiary education were reduced rates of unemployment, those who had left the education system remained above 19.5%. The effects of early school leaving over the rate of youth unemployment have become apparent during the current crisis. Thus, the unemployment rate of less educated young people grew by nearly 30 percentage points (pp) between 2007 and 2010 to stand at 49.6%, 15,3pp that of those who reached the second stage of secondary and 20, 7pp higher than those obtained a degree in university.

Another Important factor is imbalance between supply labour and demand for working force.

The downward rigidity of early school leaving in Spain is not incompatible with improving the educational level of the new population cohorts registered during the last three decades. However, the increase in training has been skewed toward higher education, which has led to a mismatch between supply and demand for educated labor that determines the evolution of youth unemployment.

Spain data can be drawn from three results. First, an intergenerational improving the educational level of the Spanish population in line with that recorded in the whole of the EU warns. Thus, the weight of the population below the cohort of 20 to 24 high school or first stage is 1.8 times lower than in the cohort of 55-64 years, both in Spain and in the EU.

Secondly, increased human capital in Spain has been insufficient to achieve convergence with neighboring countries, especially among people with upper secondary education. Spanish Youth continue to lead Europe in weight of less educated (38.8% of the Spanish population between 20 and 24 has only primary or lower secondary education, compared to 23.4% in the EU) and the tail in the relative importance of the second stage of secondary education (40.1% of those under 25 in Spain compared with 61.1% in the EU), mainly vocational training.

Third, the progress of education has materialized mainly in increasing the relevance of university education among younger cohorts. The data indicate that the weight of university graduates in the population between 25 and 34 reached 39.2 % , 5,1pp than the EU average and more than double the percentage of university students in the cohort 55 to 64 years (17.8 %).

Labour Market Segmentation. The problems of employment and employability of young people not only depend on the education received throughout its formative stage, but also the labor market institutions. Including temporary employment plays an important role.

From a regulatory standpoint, companies choose to temporarily hire a young without work experience the difficulty of knowing whether ex ante productivity is high.

Similarly, an individual who decides to participate in the labor market might choose a temporary contract if it considers the most effective for obtaining stable employment option.

However, data indicate that only 12.4% of the time under 25 in Spain have voluntarily opted for a fixed-term contract (up from 14.4% in Europe). In addition, empirical evidence internacional shows that temporary work can be a trap for certain groups of young people that perpetuate a vicious circle of temporary-unemployment-limited opportunities for training.

Economic Watch. What is the role of education as a determinant of the type of contract? In the whole Europe, education reduces the probability of having a temporary contract in all age groups. In Spain, the importance of education as an explanatory variable of job security is only seen among those over 25 years. This

result indicates that the temporary contract is the gateway to the labor market of young Spaniards, regardless of their educational level.

If the temporary contract was the best vehicle to gain experience and achieve stable employment, type of contract under which a youth access to the labor market would be irrelevant. However, empirical evidence shows that the timing is a persistent phenomenon among young Spanish, 85% of young people entering the labor market as employees do so with a fixed-term contract. While this percentage drops over their working lives, it does so slowly, so that a decade later still 35% continue as temporary worker after alternating stages of employment, with episodes of unemployment and inactivity.

The limited effectiveness of active employment policies. In order to increase labor participation and reducing structural unemployment, the «Europe 2020» strategy suggests integrating the principles of flexicurity in the employment policies of the Member States. These include active employment policies (SAPs) that try to minimize unemployment spells and ease transitions to new jobs.

Well spending in Spain in PAE-GDP ratio was above the average for the EU over the past decade, the amount per jobseeker was lower. Spending in PPS per person wanting to work amounted to € 1,740 in Spain during the period 2005-2009 (in average terms), 12.5% lower than in the EU and three to four times lower than the amount invested by the Netherlands and Denmark, the two economies which constitute the paradigm of labor flexicurity. Additionally, spending on employment policies aimed at activation programs was comparatively low in Spain: ECPs accounted for 46.2% of resources for employment policies during the last five years in Sweden, 37, 2% in Denmark, 26.9% in the EU and 25.2% in Spain. When the composition of expenditure is analyzed in PAE it is found that activation strategies may not be the most efficiencies. Spain devotes almost half of the resources devoted to PAE to encourage hiring and maintaining jobs (mainly through reductions in the employer contribution to Social Security), while the EU assigns only a quarter. By contrast, spending on training, job integration and retraining are comparatively low. Thus, the amount spent on training represented 24.5% of spending in PPS during 2005-2009 -for 40.0% in UE-, while aimed at integration and labor reorientation represented just 3.8 % compared to 14.1% in the EU15, 51.9% in Denmark and 63.4% in the Netherlands. As a part of the job losses in the construction sector is structural, it is disappointing the little effort devoted to activation measures to increase the employability of this group through training to take up jobs in other sectors of activity.

In addition to the inadequate composition of spending in PPS, imbalances are identified in some programs to determine their effectiveness. First, the training efforts are focused on the occupied rather than the unemployed: less than 7% of the more than 3.8 million participants in training activities in 2010 was unemployed. Similarly, only 34.2% of budgeted expenditures in 2011 for training programs for employment are targeted to the number of unemployed.

Lack career guidance. According Clara Bassols (ninth president of Spanish Bertelsmann Foundation)another problem is that Spanish students receive little training and guidance in choosing professions that want to develop in the future. "There are many more university that demanded by the market and there is a very important gap and the companies complain they can not find professionals with the training they need is that something is wrong in vocational guidance for young people " points . Since the Bertelsmann Founding are driving career guidance system in collaboration with the CEOE which is being piloted in 30 schools in Catalonia, Madrid and Andalusia.

Summing Up. More than 73 million unemployed across world youth employment crisis is diminishing , according to the ILO ; forecasts suggest that the unemployment rate among those under 25 years worldwide will end the decade above pre-crisis levels. So this year will be 13.1% and in 2019 , at 13.2 % , which represents a half percentage point more than in 2007 when it was 11.7 % . In fact, two of every five economically active young people remain unemployed or working but still living in poverty . 2015 will say goodbye with more than 73 million under-25s unemployed against 70.5 million in 2007. Although this figure has slowed compared to the worst of the crisis when more than 76 million young people worldwide were unemployed ; ILO claims that " finding decent work for many is still uphill ."

By the way Eurostat created an international infographic that allows young people to compare their situation with that of young men his age from other European countries in relation to several indicators: family , work, education , leisure and internet use.

ILO added that "young people of developing countries remain mired in conditions of vulnerable employment and working poverty resulting from irregularities , as well as lafalta formal employment and social protection" . In 2013 , more than a third (37.8 %) of people with jobs in developing countries lived on less than two dollars a day. Therefore , on a global scale, working poverty affects 169 million young people.

It is not a mistery that with each year unemployment will be increasing not only among young people but of course among elders. The only way it can be solved is by actions of youth, due to the problems such as early school leaving, they should first think about getting full high education, maybe then, the places will appear and unemployment rate will be reduced. But, until then, Spain will remain among countries such as Greece, Ireland or Portugal, where unemployment rates are higher than in most of EU countries.

I hope that the analysis of the origins of the problem of youth unemployment in Spain, factors of influence on it, and my own experience of EU countries about preventing and reducing unemployment and also an active employment policy – will be useful for Ukraine. Problems and failures of European countries should be considered in the course of their work of reforming the Ukrainian law system.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТОРІН У ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

З проголошенням незалежності Україна знаходиться на шляху інтеграції у європейське співтовариство. Особливо активізувалися євроінтеграційні процеси в нашій державі у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1], що в свою чергу викликає необхідність реформування українського законодавства та приведення вітчизняних правових норм до європейських стандартів.

Здійснювана в Україні судово-правова реформа призвела до змін господарського процесуального законодавства України. Однак багато положень чинного Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) є дискусійними. Так інститут сторін в господарському процесуальному праві не позбавлений суперечливих та неоднозначних положень.

Наявність двох сторін, між якими виник спір щодо оспорюваного чи порушеного права, є характерною та визначальною ознакою позовного провадження. У господарському процесуальному законодавстві України не визначено поняття «сторони господарського процесу», зазначено лише перелік осіб, які можуть бути сторонами господарського процесу.

Відповідно до ст. 21 ГПК сторонами в судовому процесі є позивач і відповідач. Позивачами є підприємства та організації, зазначені у ст. 1 цього Кодексу, що подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Відповідачами є юридичні особи та у випадках, передбачених цим Кодексом, – фізичні особи, яким пред'явлено позовну вимогу [2].

Так, відповідно до ст. 1 ГПК підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи та в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі – підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності [2].

Аналіз тексту двох вищезазначених статей дає очевидні підстави стверджувати, що саме скорочення, що дає ГПК для переліку осіб, які мають

право на звернення до господарського суду та можуть бути сторонами у господарському процесі, та обґрунтованість його наявності є досить дискусійним.

Доцільно дослідити поняття «сторони господарського процесу» з наукової точки зору. В юридичній літературі проблема термінологічного визначення поняття «сторони» розглядалась такими вченими як: А.А. Первушина, О.І. Харитоновна, Н.С. Хатнюк, В.Д. Чернадчук та іншими.

На думку О.І. Харитоновної сторонами господарського процесу є учасники судового процесу, між якими виник спір з матеріальних господарських правовідносин, у зв'язку з чим вони безпосередньо заінтересовані у розв'язанні справи господарським судом на їхню користь [3, с. 104].

В.Д. Чернадчук зазначає, що сторони судового процесу – це учасники спірного матеріального правовідношення, тобто особа, яка має право вимагати та особа на яку покладений обов'язок виконання зобов'язання [4, с. 95].

Тлумачний словник арбітражного процесу, роз'яснює, що сторони – це суб'єкти матеріально-правових відносин, які виступають на захист своїх інтересів, і на яких поширюється законна сила судового рішення [5, с. 45].

А.А. Первушина та Н.С. Хатнюк вказують, що сторонами в господарському процесі є особи, між якими виник спір з матеріального (нематеріального) правовідношення. Безперечно «сторони» мають безпосередній зв'язок із матеріальними правовідносинами, оскільки до початку господарського процесу вони виступали суб'єктами матеріальних правовідносин. Первинним виникає матеріальне або нематеріальне правовідношення між суб'єктами, далі між ними виникає господарській спір, за умови ініціювання до розгляду та вирішення справи у господарському суді однією із сторін господарського спору суб'єкти переходять в статус учасників господарського процесу, а за умови порушення провадження у справі набувають статусу сторін як учасників господарського процесу [6, с. 105].

Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [7].

Таким чином, проаналізувавши теоретичну базу та нормативно-правові акти з питання сторін господарського процесу можна зробити висновок, що сторонами в господарському процесі є суб'єкти господарювання – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці, а також державні органи, органи місцевого самоврядування або некомерційні суб'єкти господарювання, але для досягнення мети їхньої діяльності, вони вступають у відносини із суб'єктами підприємництва.

Тому пропонується викласти чинну ст. 1 ГПК у наступній редакції: «Господарські організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці, мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності». Та відповідно до запропонованої редакції ст. 1 ГПК внести зміни до ст. 21 ГПК.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., вчинена 21 березня 2014 р. та 27 червня 2014 р. в м. Брюсселі : ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII із заявою // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 129.
3. Господарське процесуальне право України : підручник / [за ред. О.І. Харитонової]. – К. : Істина, 2009. – 360 с.
4. Господарське процесуальне право : підручник / [В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець]; за заг. ред. к.ю.н. В.Д. Чернадчука. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.
5. Толковый словарь арбитражного процесса / [авт.-сост. Т.А. Григорьева, О.Ю. Сергеева]. – М. : ОАО «Издательский дом «Городец»», 2006. – 224 с.

6. Первушина А.А. Інститут сторін як основних учасників господарського процесу / А.А. Первушина, Н.С. Хатнюк // Юридичний вісник. – № 3 (24). – 2012. – С. 103-109.

7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.

Гамбург І.А., к.ю.н. (м. Запоріжжя, Україна)

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ТЕХНІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У зв'язку з обраним Україною курсом на європейську інтеграцію вона має включитися у процес усунення технічних бар'єрів в торгівлі, гармонізації законодавства, в тому числі з технічного регулювання у сфері господарювання, з європейським законодавством.

Європейський Союз (ЄС) не залишився поза розвитку тенденції спрощення торгівлі в межах своєї території. Досягнення в цьому процесі стали основною правовою базою для формування та розвитку національного законодавства в галузі стандартизації, оцінювання відповідності, метрології як основних складових технічного регулювання у сфері господарювання. Очевидно, що зусилля ЄС, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з технічним регулюванням, здійснювалися після прийняття відповідних міжнародних угод, зокрема Угоди про технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ) [1]. Так, після схвалення цієї угоди в 1979 році, Рада Європи видала резолюцію від 07 травня 1985 р. про новий підхід до технічної гармонізації та стандартів. 21 грудня 1989 р. Рада Європи видала ще одну резолюцію – Резолюцію про глобальний підхід до оцінки відповідності, що містить додаткові основоположні принципи.

Протягом майже двадцяти років після прийняття першої резолюції Європейська Комісія прийняла ряд директив, що містять суттєві вимоги безпеки для різних товарів, які вводяться в обіг на ринку. Ці директиви стали відомі під назвою Директиви «нового підходу». Перелік добровільних європейських стандартів, дотримання яких автоматично забезпечує відповідність обов'язковим істотним вимогам, подається в додатку до кожної директиви. Однак виробник може виготовляти товари безпосередньо у відповідності до істотних вимог, а не стандартів. У цьому випадку він повинен довести таку відповідність перед компетентною третьою стороною (органом по сертифікації).

У 1990 р. Рада Європи прийняла рішення про введення так званого «глобального» (модульного) підходу до процедур оцінки відповідності. Це рішення було пізніше замінено Рішенням 93/465/ЄЕС, яким були

конкретизовані і узагальнені модулі оцінки відповідності та їх комбінації, що використовуються в директивах «нового» підходу. Модулями передбачено активне використання стандартів серії ISO 9000, чікими європейськими відповідниками є стандарти серії EN 29000, використання яких встановлювалося як один з основоположних принципів у згаданій вище резолюції Ради Європи про глобальний підхід до оцінки відповідності [2].

У той же час було докладено зусиль, спрямованих на гармонізацію процедур розробки стандартів. Наслідком цього стало прийняття Директив 83/189 / ЄЕС і 98/34 / ЄС, якими були встановлені вимоги до процесу розробки стандартів, що мало сприяти усуненню технічних бар'єрів в торгівлі на території ЄС. Відповідно до цих Директив процедури передбачають прозору і узгоджену розробку національних стандартів, що досягається за допомогою спеціального резервного періоду, протягом якого всі зацікавлені сторони на території ЄС можуть представити свої зауваження та пропозиції щодо проекту національного стандарту. Така процедура також забезпечує належне інформування всіх зацікавлених сторін щодо майбутніх змін в технічних специфікаціях, які застосовуються до різних видів товарів.

Згідно з вимогою до державних органів в повній мірі зберігати свою відповідальність щодо захисту безпеки (або інших встановлених вимог) на їх територіях, Європейська Комісія прийняла Директиву 92/59 / ЕЕС, яку пізніше замінила Директива 2001/95 / ЕС про загальну безпеку продукції. Ця Директива визначила повноваження компетентних органів, які здійснюють ринковий нагляд з метою перевірки безпеки продукції, а також встановила критерії такої перевірки. Директивою також була передбачена система швидкого обміну інформацією про небезпечну продукцію (система RAPEX).

Грунтуючись на зазначених міжнародних документах, Закон України (ЗУ) «Про стандартизацію» [3] передбачив добровільне застосування стандартів, перенесення обов'язкових вимог до технічних регламентів та впровадження міжнародної практики розробки стандартів з наданням бізнесу великих можливостей участі у процесі стандартизації.

Важливою умовою Угоди про ТБТ є прозорість і відкритість процесів розробки, прийняття, внесення змін і перегляду технічних регламентів – особливого виду нормативно-правових актів, якими встановлюються вимоги до безпеки товарів і способи їх підтвердження. Ці питання регулюються спеціальним законом – ЗУ «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», де визначено, що технічні регламенти розробляються, приймаються та застосовуються на основі принципів, установлених Угодою Світової організації торгівлі про технічні бар'єри у торгівлі, що є додатком до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі 1994 року [4].

До українських технічних регламентів з підтвердження відповідності мають бути додані списки добровільних стандартів, відповідність яким розглядалося б як автоматичне дотримання вимог таких технічних регламентів

(ст. 11 ЗУ «Про технічні регламенти та оцінки відповідності»). Технічні регламенти, які мають стати аналогами Директив «нового» підходу, затверджені, однак стандарти для таких регламентів, які були б гармонізовані з відповідними європейськими та міжнародними вимогами, не були прийняті, внаслідок чого українські технічні регламенти з підтвердження відповідності не вступили в силу.

Залишається ще багато прогалин у законодавстві з технічного регулювання у сфері господарювання, наприклад, є певні види продукції, робіт, послуг, за якими немає чіткого рішення, що до них застосовувати – добровільний стандарт або обов'язковий технічний регламент. Ще приклад невирішених питань – сфера захисту прав осіб з особливими потребами [5].

Отже, необхідно активізувати процес вдосконалення національного законодавства про технічне регулювання у сфері господарювання з метою розроблення дієвого механізму гармонізації стандартів на товари до європейських і міжнародних вимог.

Література:

1. Угода про технічні бар'єри в торгівлі – Результати уругвайського раунду переговорів / Тексти оригінальних документів. – К. : «Вимір», Секретаріат Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ, 1998. – С. 131–152.
2. «Глобальный подход» – политика Европейского Союза в области оценки соответствия / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webportalsrv.gost.ru/portal/DOR-www.nsf/all/>
3. Про стандартизацію : Закон України від 05 червня 2014 р. № 1315-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 31. – Ст. 1058.
4. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. № 124-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 14. – Ст. 96.
5. Ясенко С.А. Нормативне регулювання умов пересування пасажирів із особливими потребами в авіації / С.А. Ясенко // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2011. – № 1. – С. 19–23.

РОЗДІЛ 9

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Пирожкова Ю.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ПРОЦЕДУРНА ФУНКЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСШТАБІВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Інтеграція України в європейський правовий простір вимагає повномасштабного реформування правової системи на основі принципів та стандартів, що сформувалися на загальноєвропейському рівні. З урахуванням глобалізаційних процесів, які впливають на всі сфери суспільних відносин, актуалізуються питання трансформації функціонального призначення галузей права. Варто відзначити, що функції права були і є предметом досліджень у вітчизняній і зарубіжній науці. Такі наукові пошуки здійснюються теоретиками права, так і науковцями, які представляють галузеві юридичні науки. Про це свідчать фундаментальні розробки вітчизняних вчених: В. Копейчикова, М. Логвінова, О. Миронець, Л. Одегова, О. Олійник, Н. Оніщенко, І. Ситар, О. Скакун, а також зарубіжних науковців: С. Алексєєва, М. Байтіна, В. Лазарева, А. Матузова, Т. Радько, В. Синюкова, І. Фарбера та інших. Попри це, аналіз сучасних наукових, навчальних джерел свідчить, що у виділенні, описуванні та визначенні як потенціалу окремих функцій адміністративного права так і їх системи, і досі переважає хаотичність та фрагментарність. Враховуючи, що адміністративне право здавна вважалося «каркасом» публічного права, «опорною конструкцією, яка несе основне навантаження публічно-правового регулювання, оскільки в цій галузі права найбільш яскраво проявляється публічний інтерес, а сучасні вчені-адміністративісти визнають її «провідною галуззю публічного права» (В. Авер'янов, Ю. Битяк, С. Ківалов, В. Колпаков, Т. Коломоець та ін.), актуалізуються наукові дослідження сфери функціонального призначення адміністративного права, які потребують врахування вітчизняних стратегій та європейських досягнень.

Сучасне адміністративне право є однією з унікальних галузей національного права, яка досить вдало здійснює «гібридне» поєднання матеріальної та процедурної складових. Враховуючи цю специфічність, а також європейські принципи сучасного адміністративного права (достовірність і передбачуваність (правова визначеність); відкритість і прозорість; підзвітність; результативність та ефективність) [1, с. 6], доцільно розширити

систему базових юридичних функцій галузі додатковим однопорядковим елементом – процедурною функцією. Безумовно, центральним «ядром» системи функцій галузі були і залишаються його регулятивна та охоронна, процедурна ж функція «виходить» за межі даного системоутворюючого центру, адже дозволяє адміністративному праву впливати на суспільні відносини, які врегульовані матеріальними нормами інших галузей права, що не містять власної процесуальної складової.

Специфіка процедурної функції, яка дозволяє вести мову про її самостійність, відмежовувати її від регулятивної, полягає у принциповій відмінності – регулятивна функція, як і охоронна, – спрямовані на упорядкування суспільних відносин у межах самої галузі адміністративного права, процедурна ж функція «виходить» за межі лише адміністративно-правових відносин, її основна мета - не забезпечення власне «регулятивного впливу», адже вона не стосується змістовного внутрішнього аспекту реалізації матеріальних адміністративно-правових норм (це прояв регулятивної функції), а передбачає та забезпечує зовнішній процес їх впровадження в інших галузях права, тим самим забезпечуючи «феномен спеціального адміністративно-правового режиму», коли матеріальні норми знаходяться в трудовому, екологічному, земельному, фінансовому праві (які на сучасному етапі розвитку вітчизняної системи права визнані самостійними галузями права), а процедура є адміністративно-правовою [2, с.111], яка, в наслідок реалізації саме процедурної функції галузі забезпечує їх адміністративне «обслуговування». Так, наприклад, норми, які передбачають склад земель України та їх категорії, право на відведення земельної ділянки та користування нею – містяться в земельному праві, процедура ж їх віднесення до певної категорії, зміна цільового призначення, механізм відводу земельної ділянки на місцевості, встановлення її меж, видачі правовстановлюючих документів, контроль за дотриманням земельного законодавства, залучення до адміністративної відповідальності осіб, винних у порушеннях земельного законодавства тощо - вирішується в адміністративному порядку, шляхом реалізації процедурної функції галузі. Норми, які передбачають застосування до працівника дисциплінарних стягнень, якими, відповідно до ст. 147 КЗпП, можуть бути лише догана чи звільнення, містяться в трудовому праві. Порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності – підстави, послідовність дій, які її складають, їх урегульованість нормами права та спрямованість на досягнення певного практичного результату – адміністративно-правова процедура.

В межах процедурної функції адміністративного права, враховуючи спрямування, мету та специфіку адміністративних процедур, доцільно виділяти правозабезпечуючу (розгляд скарг, процедура застосування заходів адміністративного примусу тощо) та публічно-сервісну (ліцензування; реєстрація; нострифікація; розгляд заяв, пропозицій та клопотань; застосування заохочень тощо) підфункції. Сучасному адміністративному праву притаманна

значна кількість різноманітних видів адміністративних процедур, що класифікуються за цілою низкою підстав. Так, в адміністративному праві європейських країн основними критеріями класифікації адміністративних процедур є наявність конфлікту у відносинах між адміністративним органом і приватною особою та виділення окремих видів діяльності адміністративних органів. Відповідно до першого критерію адміністративні процедури поділяються на безконфліктні (неповні) й конфліктні (повні) [3, с. 123–124]. Конфліктною адміністративною процедурою є порядок розгляду та вирішення адміністративним органом суперечки, тоді як неповною адміністративною процедурою вважається порядок розв'язання адміністративних справ, які не передбачають «юрисдикційного» розгляду конфлікту. За другим критерієм усі види діяльності адміністративних органів умовно поділяють на «внутрішньоспрямовані» і «зовнішньоспрямовані» [4, с. 199]. В. Тимошук, використовуючи звичну для вітчизняного адміністративного права термінологію, визначає такі процедури як ті, що виникають за ініціативою (заявою) фізичної або юридичної особи, та справи, що починаються адміністративним органом за власною ініціативою [5, с. 24] за наявності потреби в захисті державних та суспільних інтересів, забезпечення прав і свобод громадян, припинення адміністративних правопорушень тощо.

Таким чином, сучасне оновлення доктринальних підходів щодо предмета адміністративного права, його переорієнтації з управлінських пріоритетів (які, безумовно, зберігають свою значимість) на особистість, її інтереси, зумовлює трансформацію, а саме розширення масштабів реалізації процедурної функції галузі, підвищення її ефективності в контексті застосування європейських правових стандартів у сфері надання адміністративних послуг, які орієнтовані на укріплення правопорядку у сфері публічного адміністрування, створення реальних можливостей для громадян ефективно реалізовувати свої права стосовно органів державної влади шляхом отримання своєчасних якісних адміністративних послуг або оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічного адміністрування.

Література:

1. Колпаков В.К. Європейські стандарти адміністративного права / В.К. Колпаков // Адміністративне право і процес. – 2014– № 3(9) Ювілейний. – С. 5 –18.
2. Кузніченко С.О. Феномен правового режиму в адміністративному праві [Електронний ресурс] // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 109–112. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07ksovap.pdf>
3. Школик А.М. Порівняльне адміністративне право : навч. посіб. / А.М. Школик. – Л.: ЗУКЦ, 2007. – 308 с.

4. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.

5. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В.П. Тимошук. – К. : Факт, 2003. – 496 с.

Болокан І.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ПУБЛІЧНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ У МІЖНАРОДНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Євроінтеграційні прагнення України черговий раз нагадують про необхідність поступового перегляду вітчизняної законодавчої бази з метою її вдосконалення та приведення у відповідність до норм міжнародних правових документів. Одним із базових міжнародних нормативно-правових актів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція), на яку постійно посилається у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини. У цій Конвенції чимало цінних положень, ми ж зупинимось лише на одному з них.

Однією зі складових принципу публічності, про який йдеться у ст. 6 Конвенції як про «право кожного на публічний розгляд його справи», є можливість присутності преси та публіки під час судового розгляду. У вітчизняному законодавстві цей принцип має своє законодавче закріплення як «принцип гласності та відкритості судочинства» та знайшов своє визнання у спеціальному щодо судоустрою та статусі суддів законі та у процесуальних кодифікованих актах. Одним з таких процесуальних кодифікованих актів є Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. (далі – КАС України), який у ст. 12 регулює саме цей принцип адміністративного процесу. Безпосередньо про пресу у зазначеній вище статті не згадується, натомість, на наш погляд, коли йдеться про відкритість судових засідань, право присутності «преси та публіки» (термінологія Конвенції) безсумнівно мається на увазі. Про «засоби масової інформації» (термінологія вітчизняного законодавства) згадується у спеціальному щодо судоустрою та статусу суддів Законі – Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (у положеннях про фотозйомку, відео- та аудіо-запис судових засідань).

Наведемо для порівняння формулювання відповідного принципу у Конвенції та у КАС України. Так, у ч. 1 ст. 6 Конвенції встановлено, що «судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в

демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [1]. У ч. 3 ст. 12 КАС України закріплено, що «розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито. Суд ухвалою може оголосити судові засідання або його частину закритими з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи, а також в інших випадках, установлених законом» [2].

Оцінюючи в цілому позитивно наведену норму КАС України, зазначимо на окремі неузгодженості, які, на наш погляд, мають місце у її формулюванні. Першою такою неузгодженістю у вітчизняному варіанті закріплення відповідного принципу порівняно із нормою ст. 6 Конвенції, є закріплення не «права» на гласність та відкритість (публічність), а певного імперативу (для пом'якшення формулювання назвемо його «загальним правилом» – законодавче формулювання: «розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито»). У зв'язку із цим виникає низка питань, щодо співвідношення та відповідності окремих положень Конвенції та КАС України (так саме, як і інших процесуальних кодифікованих актів та спеціального щодо судоустрою та статусу суддів закону). Більш того, питання про «право на відмову від публічного розгляду» є предметом ґрунтовного аналізу з наведенням чималої кількості прикладів з практики Європейського суду з прав людини щодо особливостей реалізації окремих його складових [3, с. 54–55].

Ще однією неузгодженістю, на наш погляд, є нечіткість та неконкретність формулювань у вітчизняному законодавстві відповідних норм. Прикладом нечіткості у наведеній вище нормі ч. 3 ст. 12 КАС України є вказівка на можливість обмеження відкритого судового засідання з метою охорони інтересів «малолітньої чи неповнолітньої особи». Звернемо увагу на відповідне формулювання у Конвенції – «якщо того вимагають інтереси неповнолітніх...». Останнє формулювання є більш чітким, на наш погляд, адже навряд чи розмежування «малолітніх» та «неповнолітніх» осіб має принципове значення безпосередньо для цілей адміністративного судочинства. Друге поняття (неповнолітні особи) у будь-якому випадку включає у себе перше (малолітні особи), а, відтак, достатньою є вказівка на інтереси неповнолітніх осіб. Прикладом недостатньої конкретності у наведеній нормі КАС України є формулювання «державної чи *іншої таємниці, що охороняється законом*», яке є «відсилковим», що є зрозумілим для цілей «економії» (зменшення) обсягу конкретного нормативного акта, але відсутність конкретики щодо того, які саме закони мають на увазі, ускладнює розуміння змісту норми, а, відтак, і її правозастосування.

Отже, підсумовуючи, зазначимо на необхідність більш активного запозичення міжнародного (але лише позитивного) досвіду у нормотворенні, адже міжнародним нормативно-правовим документам досить часто притаманні більш чіткі та зрозумілі формулювання їхніх норм. Останнє не є формальним моментом, адже досконале нормотворення (а, вірніше, сам результат нормотворення – конкретна норма) сприяє правильному її тлумаченню, що, в свою чергу, позначається на ефективності правозастосування.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. / Рада Європи // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13; № 32 від 23.08.2006 р. – Ст. 270.

2. Кодекс адміністративного судочинства : Закон від 06.07.2005 р. № 2747-IV (із змінами) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – ст. 446.

3. Посібники Європейського суду з прав людини щодо застосування окремих статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Практичний посібник зі статті 6 «Право на справедливий суд» (цивільна частина) [Електронний ресурс] / Рада Європи ; Європейський Суд з прав людини, 2013. – 77 с. – Режим доступу : [scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/04041CB11A2E814EC2257F9900411906](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/04041CB11A2E814EC2257F9900411906)

Петков С.В., д.ю.н., проф. (м. Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Наразі ні для кого не є таємницею, що корупційними зв'язками в Україні просякнуті всі сфери суспільно-економічного життя. Але ніхто не хоче називати справжні причини такого стану і говорити яким чином можна вийти з такої ситуації. Звісно, простіше посилатись на недосконалість Конституції і на особливості українського менталітету.

Насправді і Конституція України цілком відповідає вимогам до основного закону країни і менталітет українців ні чим не відрізняється від інших європейських народів.

Тоді чому коли багатоголовій гідрі, яка висмоктує енергію життя з держави відрубують одну голову, на її місці виростає дві інші? Чому, коли затримують одного високопосадовця на хабарах та кришуванні, замість нього у владних кабінетах з'являється декілька інших корупціонерів?

Корупційна гідра це світове явище. І, звісно, Україна не є виключенням. На теренах нашої держави вона з'явилась з першого дня її існування. Монстр корупції існував в СРСР і його серцем була комуністична партія, яка за допомогою корупційних родинно-партійно-кланових зв'язків тримала під своєю владою величезну імперію. Як ми пам'ятаємо, наприкінці 80-х, завдяки розвитку кооперативного руху – альтернативи плановій економіці, в союзних республіках стали акумулюватись ресурси, гроші та влада. І паралельно з бізнесом стали посилюватись і місцеві еліти.

Бунт місцевих еліт став причиною розвалу СРСР. Але слабкі державні устої нових країн створили умови для того щоб кримінальні структури розпочали жорстоку боротьбу за сфери впливу.

Злочинний світ здавна ставив собі на меті отримати як можна більше впливу на економіку. Для цього злочинцям необхідно було контролювати владу. В той же час для створення противаги партіям, рухам, неконтрольованим злочинним угрупованням, тощо спеціальні підрозділи різних правоохоронних структур вступали в договірні відносини з організованими злочинними об'єднаннями. Цим питанням присвячені праці кримінологів України та світу.

Отже злочинний світ для впливу на політику та економіку завжди прагнув до тісної співпраці з посадовими особами органів державної влади. З цією метою використовували та використовують підкуп, шантаж, залякування.

Куплених посадовців вживляли на різні посади в різні органи: міліцію, санепідеміологічну службу, прокуратуру, тощо. Там вони, як агенти впливу працюють на злочинні синдикати.

Гроші отримані злочинним шляхом стали основою для створення юридичних осіб приватизації, викупу підприємств, банків, фірм. Колишні малиново-піджачні рекетири та спортивно-костюмні гопніки вділи краватки та перетворились у бізнесменів та депутатів.

Частина коштів угруповань пішла на «вирощування» підконтрольних синдикатам або сім'ям чи олігархам посадових осіб органів державної влади. Молоді випускники шкіл, що ніколи «не притягались» і не мали негативних характеристик, але мали родинні, дружні зв'язки, гарних хресних... поступали на правильні факультети та гарно навчались. А після навчання робили «стрімку» кар'єру. Більше того вони навіть не порушували закон. А навіщо? Їх завжди підтримувала родина.

Нині ті чиновники, які навчались, і не завжди за хабарі, у 90-х – 2000-х роках вже обіймають серйозні посади на рівні областей і навіть столиці. Це ціла система корупційних зв'язків: родичі, куми, однопартійці, однокурсники ... І все б нічого, якби це було на користь державі, на користь її громадянам. Але як показує світовий досвід корумповані країни приречені на злидні.

Сьогодні, навіть якщо прибрати одного посадовця від якого немає жодної користі, його місце готові посісти п'ятеро молодих корупціонерів.

Під час Революції гідності нові політики оголосили люстрацію злочинній владі. Люди, що повстали за свої права очікували звільнення крадіїв із затишних кабінетів, повернення вкраденого майна державі.

Але натомість отримали лише нові корупційні схеми на тлі безсилля правоохоронних органів та нові скандали з затриманням молодих хабарників, що скоріше схожі з розборками між кланами злочинців. І на додачу - повну неспроможність судової гілки влади виносити правосудні рішення.

Громадські організації, які в цивілізованих країнах є потужним впливом громади на владу, в наших умовах стали або ще одним ланцюгом в корупційних схемах, або перетворились на нові угруповання. Активні члени таких угруповань, ніде офіційно не працюючи, за підтримки бізнес-груп розпочали свій шлях в політиці та у владних структурах.

Молоді талановиті «лідери» звісно не підуть на рядові низькооплачувані посади в органах державної влади. Завдання «штовхачів» в іншому. Своїх ставлеників вони прагнуть поставити якнайвище, щоб через них реалізувати свої бізнес інтереси.

Ось це і є причини всеохоплюючої корупції в Україні. Що ж робити для того щоб вийти з такої ситуації?

Справжній поділ влади на три гілки та доступ громадян до правосуддя – відповідь на це питання. Насправді і просто і складно.

Кожна гілка влади повинна обиратись. Вибори президента громадянами та вибори депутатів всіх рівнів вже реалізуються в країні. А ми пам'ятаємо, що трохи більше ніж 20 років керівників республік та областей, керівників установ, організацій і відомств призначала партія.

Та в пам'яті громадян залишились вибори судів. Отже суддів слід вибирати. Громада повинна вибирати тих хто буде чинити правосуддя. Звісно з числа претендентів з юридичною освітою, високим рівнем підготовки, тощо. Вся повнота влади, в тому числі і судової, має бути в руках народу. Громадяни повинні мати вплив на суддів. Судді повинні служити суспільству, а не інтересам вузького кола осіб.

І ще один крок – вибори керівників органів державної влади. Враховуючи обсяг відповідальності, яка покладається на прокурорів районів та областей, начальників районних та обласних відділків та управлінь Національної поліції вони повинні також обиратись громадянами. Звісно з числа правоохоронців, що мають високі показники в роботі, пройшли тестування, службову перевірку, перевірку на поліграфі, тощо. Так само мають обиратись керівники в сфері медицини, освіти, соціальних служб, контрольно-ревізійних органів тощо.

Таким чином, вибори представників всіх гілок влади на всіх рівнях – запорука подолання багатоголової гідри корупції в нашій країні.

Ігнатенко В.В., к.ю.н., адвокат (м. Кіровоград, Україна)

ОКРЕМІ НЕДОЛІКИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ КОНФІСКАЦІЇ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

У 1957 році, американська письменниця та філософ Айн Ренд зазначила у своїй праці «Атлант розправив плечі» наступне: *«коли ви бачите, що торгівля ведеться не за згодою, а з примусу, коли для того, щоб виробляти, ви повинні отримувати дозвіл від тих людей, хто нічого не виробляє, коли гроші пливають до ділків не за товари, а за переваги, коли ви бачите, що люди стають багатшими за хабар або по протекції, а не за роботу, і ваші закони захищають не вас від них, а їх - від вас, коли корупція приносить дохід, а чесність стає самопожертвою, знайте, що ваше суспільство приречене»* [1].

Вказані вище слова Айн Ренд яскраво демонструють справжню небезпеку, яку несе в собі корупція, для будь якого суспільства. За офіційними даними Генеральної прокуратури України минулого року органами прокуратури до суду скеровано 962 (39,7 %) із 2424 протоколів про адміністративні корупційні правопорушення. За результатами розгляду протоколів до відповідальності притягнуто 878 (45,9 %) із 1914 осіб, закрито 63 адмінпровадження, із них 30 – за відсутності події і складу правопорушення [2].

Хоч Генеральна прокуратура і не єдиний орган, який уповноважений протидіяти корупції, проте навіть її діяльність свідчить про те, що в Україні в тій чи іншій мірі вживаються практичні заходи по протидії корупції.

Разом із тим, як це не прикро, але корупція в Україні, незважаючи на заходи, що вживаються для її протидії та зміну політичної еліти і прихід до влади «нових» людей, не зменшилася, а в деяких сферах навіть зросла на 5-18% [3]. Тобто корупція для України – це не просто факт, а серйозне явище, що загрожує їй та українському суспільству в цілому.

В юридичній науці приділяється значна увага дослідженню корупції як явища, по виробленню науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення антикорупційного законодавства. Серед учених, що досліджували питання протидії корупції можна виділити: М. Бездольного [6], О. Хмару [7], І. Печенкіна [8], М. Мельника [9]. Р. Кулаковського [10] та ін.

Попри широкий діапазон наукових досліджень, мало вивченим залишається питання застосування конфіскації у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. Про це свідчить не тільки зміст існуючих наукових праць, але й практика діяльності судів України. Хоча розглядуваний напрямок є актуальним, адже якщо конфіскація є додатковою санкцією, а санкція є засобом впливу на правопорушника, то від правильного застосування конфіскації до правопорушника напряму залежить дієвість антикорупційного законодавства, його можливість впливати відповідним чином на корупцію та корупціонерів.

Метою нашого дослідження є виявлення окремих недоліків практики застосування судами конфіскації у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, та формулювання конкретних пропозицій щодо її вдосконалення.

Статтею 69 Закону України «Про запобігання корупції» визначено, що кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають конфіскації або спеціальній конфіскації за рішенням суду в установленому законом порядку [11].

Аналогічні положення містились в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції», який втратив чинність 26.04.2015 р. [12].

Крім цього, в санкціях ст.ст. 172-4, 172-5, 172-6, 172-9-1 КУпАП поряд зі штрафом, передбачено такий вид адміністративного стягнення як конфіскація (просто доходу, винагороди чи грошей, отриманого доходу від підприємницької діяльності, винагороди від роботи за сумісництвом, подарунка (пожертви) тощо). Вказаний вид адміністративного стягнення визначений п. 4 ч. 1 ст. 24 КУпАП.

Аналіз судових рішень, прийнятих на підставі норм Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», дає підстави стверджувати про те, що суди України за наслідками розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, в основному застосовують конфіскацію за наявності відповідних підстав. Прикладами цьому є: постанова Сокальського районного суду Львівської області від 14.01.2013 року у справі № 454/19/13-п [13], постанова Долинського районного суду Івано-Франківської області від 04.03.2013 року [14], постанова Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 13.05.2015 р. [15] тощо.

Разом із тим такі постанови суду радше є виключенням з правила, аніж правилом.

Докладне вивчення судових рішень, прийнятих у справах про корупційні адміністративні правопорушення, дає підстави для висновку про неоднакове застосування судами положень Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» та КУпАП. Зокрема, зустрічаються випадки, коли в резолютивній частині постанови про накладення адміністративного стягнення судами не завжди застосовується конфіскація незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру за наявності очевидних підстав для її застосування, а в мотивувальній частині постанов судів інколи наводиться таке обґрунтування незастосування конфіскації, яке суперечить законодавству.

Так, у справі № 3/1017/397/12 Миронівський районний суд Київської області в резолютивній частині своєї постанови від 23.05.2012 року лише визнав ОСОБУ_1 винною у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 172-2 ч. 1 КУпАП та піддав адміністративному стягненню у виді штрафу в розмірі 850 гривень.

Хоча зі змісту описово-мотивувальної частини постанови видно, що ОСОБА_1, займаючи посаду головного бухгалтера Македонської сільської ради Миронівського району Київської області, являючись посадовою особою органу місцевого самоврядування 7 категорії 14 рангу, та суб'єктом відповідальності за корупційне правопорушення, в порушення ч.1 ст. 6 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», використовуючи свої службові повноваження за усною вказівкою сільського голови Македонської сільської ради Миронівського району Київської області Чемериса В.В. в порушення чинного законодавства без відповідного рішення Македонської сільської ради та розпорядження голови сільської ради про надання премії за рахунок коштів бюджету сільської ради, здійснила нарахування собі, сільському голові Македонської сільської ради Миронівського району та секретарю вказаної сільської ради премії на загальну суму 549 грн. 40 коп. В результаті вказаних дій зайво перераховано до державних цільових фондів за завищеною базою сплати зборів на суму 199 грн. 43 коп.

ОСОБА_1 вину у вчиненні правопорушення визнала повністю, пояснила, що дійсно безпідставно лише за усною вказівкою сільського голови Македонської сільської ради Миронівського району Київської області нарахувала собі, сільському голові та секретарю сільської ради премії на загальну суму 549 грн. 40 коп. Збитки на даний час нею не відшкодовані. У вчиненому щиро розкаюється [16].

Тобто за даних обставин суд повинен був поряд із накладенням на ОСОБУ_1 штрафу, також конфіскувати в ОСОБИ_1 кошти на суму 549,40 грн. або вжити заходи щодо відшкодування органу місцевого самоврядування збитків на вказану суму, а також на суму зборів зайво перерахованих до державних цільових фондів за завищеною базою сплати в розмірі 199 грн. 43 коп.

Безпідставно не застосовано конфіскацію також апеляційним судом Кіровоградською області 13.10.2015 року під час прийняття постанови по справі № 33/781/192/1 [17], Кіровським районним судом м. Кіровограда 30.09.2015 року під час прийняття постанови по справі № 404/6715/15-п [18], 16.10.2015 року - по справі № 404/6717/15-п [19].

В двох останніх постановою суд обґрунтував незастосування конфіскації тим, що нібито «відповідно роз'яснень ст.172-4 КУпАП, гроші отримані на підставах, що заборонені законом, не можна вважати власністю суб'єкта, а тому застосування такого виду стягнення, як конфіскація, є неправомірним».

На нашу думку, таке тлумачення судом ст. 172-4 КУпАП безпідставне, оскільки в зазначеній нормі подібні роз'яснення відсутні. Водночас вважаємо, що законодавець в цій статті та статті 24 КУпАП визначив достатньою умовою для конфіскації доходів правопорушника отримання таких доходів (винагороди) внаслідок вчинення корупційного правопорушення (наприклад, від роботи за сумісництвом тощо).

Існують випадки, коли суди хоч і вказують в своїх постановках про конфіскацію незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру, проте не зазначають її розміру у вигляді конкретної суми коштів у гривнях (наприклад, постанова Сокальського районного суду Львівської області, винесена 14.01.2013 року у справі № 454/19/13-п [13]).

На нашу думку, випадки неоднакового застосування положень Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», а також норм ст.ст. 172-4 і 172-5 КУпАП спричинені недосконалістю діючої редакції ст. 29 КУпАП.

Так, стаття 29 КУпАП не містить жодного положення про конфіскацію доходів (винагороди, грошей тощо), одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, в т.ч. пов'язаного з корупцією. Чинна редакція даної норми КУпАП присвячена виключно предметам, які можуть стати знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення.

З метою усунення такого недоліку, вважаємо, що стаття 29 КУпАП має бути доповнена положеннями про види об'єктів конфіскації, підстави для їх конфіскації, а також виключні випадки незастосування конфіскації. Зазначені зміни мають обов'язково узгоджуватись з нормами Закону України «Про запобігання корупції»

Окрім цього, на нашу думку, в КУпАП необхідно закріпити право органів, які здійснюють «розслідування» справ про адміністративне корупційне правопорушення, накладати арешт на конкретне майно або рахунки з тим, що б забезпечити виконання постанови про притягнення до адміністративної відповідальності в частині адміністративного стягнення у виді конфіскації грошей (доходів), отриманих в результаті вчинення корупційного адміністративного правопорушення.

Запропоновані доповнення можуть також виступити основою для забезпечення виконання постанов суду в частині відшкодування майнової та моральної шкоди.

Література:

1. Айн Ренд. Атлант розправив плечі. Частина друга. Або – Або. – К. : Наш Формат, 2015. – 472 с.

2. Інформація про вжиті органами прокуратури України заходи щодо протидії корупції та про осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень у 2014 році (згідно з вимогами ч. 1 ст. 19 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції») [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=150542

3. За останні 2 роки рівень корупції в Україні зріс на 18%, - дослідження [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – 09.04.2015 р. – Режим доступу:

<http://www.rbc.ua/ukr/news/poslednie-goda-uroven-korruptsii-ukraine-1428572826.html>.

4. Саакашвілі: 5 млрд. доларів - збитки бюджету від корупції [Електронний ресурс] // 06.12.2015 р. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ic7L7TbpiSQ>

5. У країнах ЄС щорічні збитки від корупції сягнули €323 млрд. [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – 10.04.2013 р. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/76978>

6. Бездольний М.Ю. Державно-правовий механізм протидії корупції [Електронний ресурс] / М.Ю. Бездольний // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 38–43. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09bmypk.pdf>

7. Хмара О. Нові інструменти протидії корупції в арсеналі громадськості – від боротьби з корупціонерами до запобігання корупції [Електронний ресурс] / О. Хмара // Громадянське суспільство. – 2010. – № 2 (13). – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=603277232&mode=thread&order=0&thold=0>

8. Печенкін І.В. Сучасний стан протидії корупції органами прокуратури та її роль в системі суб'єктів здійснення такої діяльності [Електронний ресурс] / І.В. Печенкін. – Режим доступу : http://www.crimecenter.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=184:2010-05-07-12-55-26&catid=35:2010-01-24-15-37-14&Itemid=62

9. Мельник М. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Мельник М. ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002. – 506 с.

10. Кулаковський Р. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією / Р. Кулаковський // Юрид. журн. – 2005. – № 6. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1777>

11. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

12. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України № 3206-VI від 07.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/ed20150809>

13. Постанова Сокальського районного суду Львівської області від 14.01.2013 року по справі № 454/19/13-п [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30531517>

14. Постанова Долинського районного суду Івано-Франківської області від 04.03.2013 року по справі № 343/354/13-п [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30531517>

15. Постанова Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 13.05.2015 року по справі № 396/951/15-п [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44108476>

16. Постанова Миронівського районного суду Київської області від 23.05.2012 року по справі № 3/1017/397/12 [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24532840>

17. Постанова апеляційного суду Кіровоградською області від 13.10.2015 року по справі № 33/781/192/1 [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52298866>

18. Постанова Кіровського районного суду м. Кіровограда від 30.09.2015 року по справі № 404/6715/15-п [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51718778>

19. Постанова Кіровського районного суду м. Кіровограда від 16.10.2015 року по справі № 404/6717/15-п [Електронний ресурс]. – Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52414424>

Кожура Л.О., к.ю.н., доц. (м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ БЕЗДОМНИХ ОСІБ ТА БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ

Сфера адміністративно-правового захисту бездомних осіб і безпритульних дітей не регулюється ліцензуванням, що бачиться неправильним, оскільки процес поступового перебирання громадськими організаціями частини соціальних функцій, які монополізовані публічними органами управління, та євроінтеграційні процеси, що відбуваються в нашій державі, є об'єктивними.

До того ж, передача публічними органами управління функцій захисту бездомних осіб та безпритульних дітей громадським організаціям шляхом отримання останніми відповідної ліцензії, дасть можливість ефективніше виконувати соціальні завдання перед незахищеними верствами населення з мінімальними витратами та одночасним збереженням належного рівня соціальних зобов'язань перед бездомними особами та безпритульними дітьми [1].

В більшості розвинутих країн світу близько 90% соціальних послуг особам, які цього потребують, надають саме неурядові організації. Вони підтримуються державою, з нею вона укладає контракти та фінансує. При цьому контроль за якістю та результатами роботи здійснюється органами влади шляхом ліцензування діяльності. В Україні лише 20% недержавних організацій, які вирішують соціальні проблеми, отримують фінансову підтримку від органів влади (в середньому 17% у загальному бюджеті цих організацій), 10% - мають доходи від комерційної діяльності, наприклад, соціального підприємництва. Частка доходів від такої діяльності складає в середньому 4% бюджету організації.

Для порівняння можна навести цифри щодо частки різних джерел фінансування неурядових організацій розвинених країн. Так, неурядові сервісні організації у Великобританії отримують від держави 26% фінансування, власних доходів – до 35%. Організації Фінляндії мають до 57% державного фінансування та до 38% – власних доходів. У Німеччині функції надання соціальних послуг передані недержавним суб'єктам і тому зрозуміло, що відсоток державного фінансування таких організацій у цій країні достатньо високий – 83%, власні доходи становлять 10% від загального бюджету організації [2, с. 251].

Видаючи громадським організаціям ліцензії на надання соціальних послуг та здійснюючи тим самим їх фінансову підтримку, публічні органи управління переорієнтуються на їх залучення до реалізації завдань державної (місцевої) політики із делегуванням відповідних ресурсів. Такий підхід закладає Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка». Відповідно до Порядку, критерієм отримання підтримки є здатність громадських організацій ефективно вирішувати соціальні проблеми.

Найбільш типовими функціями, які зможе виконувати громадська організація у системі надання адміністративно-правового захисту бездомним особам та безпритульним дітям після отримання ліцензії, є:

- безпосереднє адресне надання соціальних послуг бездомним особам та безпритульним дітям;
- вивчення потреб осіб, які опинилися на вулиці;
- збір та акумулювання інформації про попит на послуги та зміни соціальної ситуації з бездомністю та безпритульністю у тому чи іншому регіоні;

- формування місцевих соціальних програм та планування розвитку системи соціальних послуг для бездомних осіб та безпритульних дітей на місцевому рівні;

- надання якісних соціальних послуг бездомним та безпритульним та гарантування ефективних місцевих соціальних програм.

При видачі відповідної ліцензії громадським організаціям публічні органи управління повинні враховувати наступні моменти:

– момент виділення коштів державою громадським організаціям, які працюють в інтересах бездомних осіб та безпритульних дітей, які вже отримали ліцензію. Кошти, які будуть використані для забезпечення інтересів бездомних осіб та безпритульних дітей, повинні виділятися виключно на конкурсній основі з проведенням жорсткого моніторингу з боку держави та системної оцінки ефективності їх використання;

– момент забезпечення прозорості проведення конкурсів на використання бюджетних коштів (громадські організації, які надаватимуть відповідний захист, обов'язково повинні брати участь у конкурсі), призначених для надання соціальних послуг для зазначених вразливих категорій населення;

– обов'язкове запровадження податкових стимулів для громадських організацій, що надають соціальні послуги бездомним особам та безпритульним дітям як донорам інститутів громадянського суспільства.

Виходячи з наведеного, бачимо доцільним доповнити чинну правову базу проектом Постанови Кабінету Міністрів України *«Про ліцензування громадських організацій у сфері соціального (адміністративно-правового захисту) бездомних осіб та безпритульних дітей»*, яка б передбачала, що ліцензуванню підлягає діяльність у сфері адміністративно-правового захисту бездомних осіб та безпритульних дітей за різноманітними напрямками, щоб всебічно задовольнити та забезпечити інтереси дорослих осіб та безпритульних дітей, які опинилися на вулиці.

Громадські організації, як вітчизняні, так і закордонні, що діють на території України, розпочнуть діяльність із надання вищезазначених послуг після отримання відповідної ліцензії.

Література:

1. Взаємодія держави та інституцій громадянського суспільства: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 3 лютого 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Черкашина Т.О. Недержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги населенню / Т.О. Черкашина // Науковий Вісник НЛТУ України. – 2012. – №20. – С.250–255.

*Занчук Є.К., студент (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Купін А.П., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

НЕОСУДНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Згідно зі ст. 20 КУпАП, не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. На думку С. Тараненка, “в адміністративно-правовій літературі майже не приділено уваги вивченню статті 20 КпАП України, при визначенні якої застосовуються ті ж критерії, які передбачені при вчиненні злочину” .

Так, Л.В. Коваль передбачає для стану неосудності два психологічні (у кримінальному праві – юридичні) критерії: а) нездатність усвідомлювати властивості і значення вчинюваного діяння; б) нездатність керувати своїми вчинками; а також патологічний (медичний) критерій: душевна хвороба або душевний розлад. Для визнання особи неосудною потрібно хоча б часткове поєднання, психологічного (юридичного) і патологічного (медичного) критеріїв. Слід сказати, що випадки, коли особа усвідомлює свої дії, але не може керувати ними (клептоманія, піроманія, морфійне голодування), зустрічаються не часто.

Трапляються випадки, коли наявність психічного захворювання особи не виключає її здатності у разі вчинення правопорушення усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними; таку особу в даному випадку слід визнавати осудною. «Таке вирішення питання зумовлюється тим, що певні психічні хвороби (наприклад, епілепсія) не завжди супроводжуються постійною втратою здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними».

Спричинити стан неосудності, може хронічна душевна хвороба, тимчасовий розлад душевної діяльності, слабоумство чи інший хворобливий стан. Класифікація душевних хвороб та інших психічних розладів із зазначенням їх причин і характерних ознак наводиться в літературі зі судової психіатрії. Однак, юридичним фактом, що спричиняє правові відносини, передбачені у згаданій нормі, є вчинення особою конкретного діяння, ознаки якого вказані в особливій частині КУпАП чи інших нормативних актах. Цей юридичний факт (діяння неосудного) примушує «спрацьовувати» приписи ст. 20 КУпАП, сприяє вирішенню питання про неосудність чи осудність суб'єкта. Якщо ж психічнохворий становить небезпеку для оточуючого його середовища за характером свого захворювання, однак не вчинив конкретного правопорушення, передбаченого адміністративним законодавством, такі відносини регулюються законодавством про охорону здоров'я. Вірно зазначає

Б.А. Протченко: «Яким глибоким не був би ступінь психічного розладу в суб'єкта, неосудність виникає не раніше, ніж буде вчинено суспільно-небезпечне діяння...». Таке твердження можна поширити і на положення адміністративного права про неосудність, оскільки воно впливає зі змісту статті 20 КУпАП.

У ст. 35 КУпАП встановлено, що вчинення адміністративного правопорушення особою, яка перебуває у стані сп'яніння, є обставиною, що обтяжує відповідальність за нього. Хоча, попри це, орган, що накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру правопорушення може не визнати цю обставину такою, що обтяжує відповідальність.

Однак у результаті вживання спиртних напоїв або наркотиків може відбуватися патологічне сп'яніння, за якого особа позбавлена здатності усвідомлювати свої дії і контролювати їх. Так, «тривале зловживання спиртними напоями може призвести і до стійких психічних захворювань, таких, як біла гарячка, алкогольні психози і галюциноз тощо». Такі особи є неосудними, і їх відповідальність за адміністративні правопорушення виключається.

Розмежувати патологічне сп'яніння і звичайне фізіологічне може судово-медична експертиза, що призначається відповідно до вимог статей 251, 273 КУпАП.

І, по-друге, це випадки, коли особа вчинила адміністративне правопорушення в стані осудності, але під час провадження по справі захворіла психічною хворобою, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Наприклад, ч. 3 ст. 19 КК України встановлює, що «не підлягає покаранню особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню».

Таких положень адміністративне законодавство України не містить. Лише на теоретичному рівні вказується, що, якщо особа вчинила адміністративний проступок, але під час провадження по справі захворіла психічною хворобою, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії і керувати ними, то в цьому випадку обов'язкове проведення психіатричної експертизи і вирішення, залежно від її висновку, питання про застосування примусових заходів медичного характеру, якщо не закінчився термін давності, слід вирішити питання про притягнення її до адміністративної відповідальності.

Видається, що, враховуючи принцип гуманізму при застосуванні заходів юридичної відповідальності, слід законодавчо закріпити наведені вище теоретичні положення про звільнення від адміністративної відповідальності душевнохворої особи.

ЗНАЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ У СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

В умовах складної дорожньо-транспортної ситуації не викликає сумнівів необхідність створення в країні аналітичної установи, відповідальної за постійний моніторинг аварійності на транспорті, надання вичерпної інформації про її масштаби, структуру, динаміку, соціально-економічні наслідки тощо. Абсолютно вірно з цього приводу стверджують вчені, що в управлінні безпекою дорожнього руху дотепер не має системи оцінки діяльності щодо профілактики ДТП і зниження небезпеки їх наслідків [1, с. 92]. Таку функцію мала б виконувати державна система моніторингу безпеки дорожнього руху як комплекс заходів щодо спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан безпеки дорожнього руху, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання наслідкам дорожньо-транспортних пригод.

Власне термін «моніторинг» (від. лат. *monitor* – той, що контролює) – означає постійне спостереження за будь-яким явищем, об'єктом з метою співвідношення його стану з бажаним результатом або з первинним уявленням [2].

Моніторинг, на думку Г.М. Бірюкова, може розглядатися: по-перше, як спосіб дослідження реальності, що використовують у різних науках, по-друге, як спосіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності за допомогою надання своєчасної і якісної інформації [3]. Е.М. Коротков вважає, що моніторинг – це «систематичне відстеження процесів або тенденцій, постійне спостереження з метою своєчасної оцінки виникаючих ситуацій» [4, с. 293]. Б.Г. Литвак дотримується точки зору, що «моніторинг» є спеціально організованим систематичним спостереженням за станом яких-небудь об'єктів [5, с. 87].

Таким чином, моніторинг: за сутністю – це інформаційна система (збір, обробка, збереження та використання інформації про стан керованого об'єкта), яка постійно поповнюється і вказує на безперервність спостереження; за процесом – це циклічний процес порівняння, зіставлення, оцінювання існуючого стану об'єкта із запланованим та прийняття на цій основі управлінського рішення щодо поточного коригування; за технологічністю – це технологія замірювання існуючого стану об'єкта.

У багатьох країнах регулярний моніторинг покладено в основу національних програм забезпечення безпеки дорожнього руху [6, с. 10].

В Фінляндії, наприклад, моніторинг поведінки учасників дорожнього руху є важливим засобом забезпечення дорожньої безпеки. Результати моніторингу також дозволяють оцінити ефективність заходів з безпеки дорожнього руху та їх відповідність нагальним потребам, вони підлягають регулярному оприлюдненню і поширенню серед зацікавлених сторін. Основними питаннями, які досліджуються під час моніторингу в Фінляндії, є:

- швидкість руху транспортних засобів;
- водіння під впливом алкоголю;
- використання ременів безпеки водія та пасажирів на передніх сидіннях легкових автомобілів та мікроавтобусів;
- використання ременів безпеки на задніх сидіннях легкових автомобілів;
- використання покажчиків повороту транспортного засобу при поворотах;
- використання велосипедних шоломів велосипедистами;
- дотримання пішоходами правил перетину регульованих перехресть;
- використання пішоходами світловідбивачів;
- дотримання водіяма сигналів світлофора [7].

На відміну від Фінляндії та інших країн система моніторингу безпеки дорожнього руху в Україні повинна ґрунтуватися на використанні наявних організаційних структур суб'єктів моніторингу і функціонувати на основі єдиного нормативного, організаційного та методологічного забезпечення, об'єднання складових частин та уніфікованих компонентів цієї системи.

З метою створення правових засад функціонування системи моніторингу безпеки дорожнього руху в Україні пропонуємо доповнити Закон України «Про дорожній рух» розділом X-A «Моніторинг безпеки дорожнього руху»: стаття 52-4 «Державна система моніторингу безпеки дорожнього руху», стаття 52-5 «Принципи системи моніторингу безпеки дорожнього руху», стаття 52-6 «Суб'єкти системи моніторингу безпеки дорожнього руху», стаття 52-7 «Взаємовідносини суб'єктів системи моніторингу безпеки дорожнього руху».

Отже, моніторинг слід розглядати як один із важливих адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху аналітично-оціночного характеру. Як невід'ємний компонент адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортного травматизму, моніторинг дає можливість прогнозувати стан дорожньої безпеки та вживати науково-обґрунтованих заходів щодо його поліпшення.

Література:

1. Собакарь А.О. Державний контроль за безпекою руху транспортних засобів: проблеми теорії і практики: Монографія / А.О. Собакарь. – Донецьк : ДЮІ МВС України, ПП «ВД «Кальміус», 2011. – 492 с.
2. Словник іншомовних слів Л.П.Крисіна [Online]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/misc/econ_dict.nsf/ByID/NT00001CBA

3. Бірюков Г.М. Фінансовий моніторинг у протидії легалізації (відмиванню) коштів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/580.

4. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М.: Дека, 1997. – 304 с.

5. Литвак Б.Г. Разработка управленческого решения / Б.Г. Литвак – М. : Дело, 2000. – 392 с.

6. Собакарь А.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : монографія / Ю.С. Коллер, А.О. Собакарь. – К. : «МП Леся», 2015. – 204 с.

7. Моніторинг поведінки учасників дорожнього руху у Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/tur.org.ua/posts/434077436794358:0>

Юрах В.М., к.ю.н., доц. (Кіровоград, Україна)

ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ У ПРАВИЛАХ ДОРОЖНЬОГО РУХУ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ

Євроінтеграція постала перед нашою країною найважливішим метою, досягнення якої полягає у виконанні багатьох умов. Для належного усвідомлення процесів євроінтеграції вважаємо цікавим компаративний аналіз Правил дорожнього руху України (далі – ПДР [1]) та країн ЄС. Варто погодитись, що громадянин України, який відвідував країни ЄС (при цьому не принципово яку, адже в кожній країні – учасниці ЄС стандарти безпеки в автомобільній та транспортній галузі найвищі у світі) відзначить суттєві відмінності в організації руху в ЄС.

На водія з України, який не має практики управління автомобілем в Європі покладається юридична відповідальність. Найпоширенішим різновидом юридичної відповідальності постане саме адміністративна, переважними санкціями якої постануть адміністративні штрафи. Проте, існують й більш суворі види адміністративної та кримінальної відповідальності.

За великим рахунком, різниця ПДР України і Європи невелика, оскільки багато країн приєдналися до Віденської конвенції про дорожній рух, яка була прийнята в 1968 році [2], до якої з часом приєдналася й Україна [3]. Також, існує додаткова конвенція про дорожні знаки і сигнали. А тому, великої відмінності між нашими позначеннями і знаками на дорогах Європи ви теж не помітите. Також, варто згадати пункт 181 Указу Президента України «Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», яким передбачалося вдосконалення Правил дорожнього руху з урахуванням Конвенції про дорожній рух та стандартів, що діють у цій сфері в державах-членах Європейського Союзу. Пунктом 181.1

Указу було доручено Прем'єр-міністру України, Міністерству внутрішніх справ України та іншим посадовим особам розробити та прийняти нормативні акти щодо вдосконалення Правил дорожнього руху з урахуванням положень Конвенції про дорожній рух та стандартів, що діють у цій сфері в державах-членах Європейського Союзу, зокрема, запровадження європейських стандартів дорожніх знаків, дорожньої розмітки, освітлення пішохідних переходів, уточнення термінології та інших положень Правил дорожнього руху тощо [4].

Виходячи з того, що в Україні автотуризм Європою є досить актуальним, особливо на передодні та під час Євро 2016, громадяни України визначають потребу в додатковій підготовці до євро доріг. Варто зауважити, що у кожній країні є свої відмінності в організації руху авто, швидкості, вмісту алкоголю у крові та обов'язкового обладнання для автомобіля. Для поїздки за кордон треба бути добре підготовленим не лише з технічного боку.

Ключові аспекти, на які необхідно звернути увагу:

1. У переважній кількості країн організовано правосторонній рух. Проте, в деяких країнах діє лівосторонній рух (Англія, Кіпр та інші). При цьому режим дорожньої розмітки та знаків тотожній із країнами лівостороннього руху.

2. Принциповими постають вимоги щодо обладнання автомобіля. Однозначними та сталими є вимоги у всіх країнах ЄС щодо технічного стану автомобіля. Проте, існують відмінності щодо його обладнання та оснащення. Зокрема, в ЄС суворо заборонено користуватися авторадаром. За це мають місце санкції у вигляді арешту або великого штрафу (понад 500 євро).

3. Суворими є вимоги щодо тонування автомобіля. Світлопроникаюча спроможність лобового затонованого скла повинна складати не менш ніж 75%, а передніх бокових – 70%. У верхній частині лобового скла допускається полоса шириною не більше 100 мм. Порушення в багатьох країнах ЄС стане підставою для штрафу (від 50 до 350 євро). Для заднього скла ступінь світло проникання не встановлюється.

4. Різними є вимоги щодо наявності в автомобілі відповідного технічного оснащення. Фактично ПДР кожної країни ЄС вимагає наявності в автомобілі жилету, що відображує світло. При цьому його колір не принциповий (жовтий, помаранчевий, зелений тощо), головне, що на магістраль не можна виходити без одягнутого жилету. Жилет має знаходитись в безпосередній близькості від водія (тобто не в багажнику), щоб за умови вимушеної зупинки водій зміг його одягнути в салоні, не виходячи на проїзну частину без нього.

Окрім жилету, в країнах ЄС вимагається наявність знаку аварійної зупинки та аптечки. Автор статті так і не зміг знайти вичерпний перелік ліків та прекурсорів, що мають бути в аптечці, проте вимагається, щоб відповідні препарати були придатними за строком.

5. ПДР деяких країн вимагають наявності сертифікованого алкотестеру (Франція, Швейцарія). При цьому алкотестер має бути належним чином сертифікований. Тобто, діє принцип доведення невинуватості на водія, і якщо

алкотестер виявиться не придатним (несправним або несертифікованим), у водія має бути інший алкотестер. А інакше, поліція має право запровадити до водія примусові заходи, аж до адміністративного арешту.

Торкаючись теми вмісткості алкоголю у крові відзначаємо, що в країнах ЄС по різному ставляться до критичної межі наявності в крові алкоголю. Чим західніше знаходиться країна, тим вимоги ліберальніше. Наприклад, в Польщі, Словенії, Угорщині рівень алкоголю у крові встановлюються на рівні 0,00 проміле, у Франції та Італії до 0,5. Порушення вказаних вимог тягне штраф від 100 до 1000 євро в різних країнах, а також транспортування авто до штрафмайданчику, звідки після витверезнення водій за окрему плату (в різних містах Європейських країн по різному) зможе забрати своє авто.

ПДР окремих країн вимагають наявності в автомобілі тросу для буксиру, при цьому, регламентується його довжина та міцність.

6. Серед відмінностей, на які варто звернути увагу, це використання телефонів та гаджетів за кермом. У всіх європейських країнах за кермом дозволяється спілкуватися виключно використовуючи гарнітуру (т.зв. блю-туз). При цьому, наприклад у Австрії, вимагається телефонна підставка під телефон (гаджет). Вказані особливості враховуються на рівні виробників автомобілів. Тобто, виробник автомобіля при виборі комплектації враховує ПДР країни постачання вказаних авто. Відповідно, й сервісні служби виробників телефонів враховують вказані особливості.

7. Відмінністю європейських ПДР від національних постає відсутність між обгоном та випередженням. Відповідно, знак «Обгін заборонено» забороняє також й випередження. Різняться в країнах ЄС й використання світла. Тобто, в одних країнах (Хорватія, Італія, Польща, Чехія) дозволено рух виключно із ввімкненими фарами ближнього світла у день і вночі. В інших (Франція, Іспанія, Австрія, Німеччина) у день ближнє світло фар не є обов'язковим. При цьому, варто зауважити, що фари протитуманного світла можна вмикати виключно коли наявний туман. А інакше подібне безпідставне включення протитуманних фар погрожує суттєвим штрафом.

8. Звуковий сигнал у ЄС використовується виключно для того, щоб запобігти ДТП. А тому, якщо сигнал використовується як виплеск емоцій, то це може мати наслідком покарання у вигляді штрафу.

9. Особливості руху по автомагістралям у декілька полос в одному напрямку полягають у вимогах до водіїв щодо руху у рядах. Рухатися вимагається у крайньому правому ряді. Перебудова дозволяється виключно для обгону. Проте, відзначаємо, що, наприклад на автомагістралях Польщі, Словенії, Італії або Франції, де відзначається особлива інтенсивність руху, крайню праву смугу займають, як правило, вантажні автомобілі. Але крайня ліва смуга однозначно має бути звільнена після проведення обгону.

10 Особливо жорсткими в ЄС є санкції за порушення правил проїзду пішохідних переходів. У Франції, Австрії, Німеччині необхідно зупинитися до

того, як пішохід наступить на «зебру», тобто, навіть якщо він просто до неї наблизиться. Варто зауважити, що покарання за порушення правил проїзду пішохідних переходів сформувало у європейських водіїв навичку пропускати пішохідів де завгодно, навіть, якщо це й непішохідний перехід. Ця практика є поширеною по всій Європі. При цьому, це правило поширюється й на велосипедистів та роллерів, інших шанувальників пересувних пристроїв, яких є Європі вистачає.

11. Цікавою відмінністю відзначається режим швидкості на дорогах. Практично у всіх країнах ЄС запроваджено стандарт швидкості, за яким у населених пунктах швидкість становить 50 км/год; інші дороги – 90 км/год, швидкісні дороги – 110 км/год; автостради – 130 км/год.

При цьому, коли за законодавством України (ст. 122 КУпАП) покарання за перевищення швидкості (перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів більш як на двадцять кілометрів на годину) настає не за перевищення швидкості, наприклад у населеному пункті – понад 60 км/год, інспектор поліції має право накласти штраф, якщо швидкість становитиме 80 км/год. В Європі подібної «маржі» швидкості немає. Тобто, якщо радар зафіксував у місті швидкість 50,1 Км/год, це може стати підставою для притягнення до адміністративної відповідальності.

12. Варто зауважити, що іншим є адміністративний процес притягнення до адміністративної відповідальності. Зокрема, якщо водій заперечує проти штрафу й наполягає на судовому порядку розгляду справи, це може мати для нього обтяжуючі обставини. Адже, якщо суд побачить у діях водія умисел затягнути процес, він може встановити інший (більший) розмір штрафу для правопорушника. На окрему увагу заслуговує й адміністративний процес в частині доказування. В Європі технічні знаряддя фіксації правопорушення довершені й оскаржити штрафи або інші санкції з посиланням на недоведеність вини безперспективна справа.

13. Окремо необхідно звернути увагу на умови оплати проїзду по відповідних автострадах. У Європі ними користується переважна більшість автолюбителів та професіоналів. Оплата доріг є обов'язковою умовою. При цьому, враховуючи обсяги капіталовкладень та значення цих доріг, скажімо в Італії або у Франції, тут неможливо проїхати, не оплативши вартість проїзду. На дорогах об лаштовані турнікети, які використовуючи різні системи оплати здійснюють пропуск автомобілів на автомагістраль.

У той же час, наприклад в Угорщині запроваджують так звані віньетки, що дуже зручно (на думку автора зручніше, аніж турнікети). Віньетка дається на певний час (від цього залежить і її вартість, разом із класом автомобіля) та наклеюється на скло автомобіля та сканується автоматично за допомогою радарів. Відсутність віньетки тягне значний штраф. Наприклад, в Угорщині для легкового автомобіля на 10 днів вартість віньетки 12 євро, а за відсутність її штраф – 440 євро. Інша система у Словенії. Там віньетки треба клеїти на скло для перевірки поліцейськими в так званому ручному режимі.

14. Варто також звернути увагу на проблему паркування у Європі. Для всіх автолюбителів у ЄС це одна з найбільш проблем, яка коректує плани автолюбителя та його маршрут. Й у першу чергу це пов'язано з вартістю та місцем парковки, а у другу – з розміром штрафу за порушення правил паркування автомобіля. Тому, цьому аспекту варто приділити окрему увагу. У містах Європи (великих та курортних) практично немає вільних паркувальних місць. Реакція відповідних органів на порушення правил зупинки (стоянки) авто миттєва. Як мінімум солідний штраф (від 50 до 500 євро в різних містах ЄС), а також евакуація невірно припаркованого авто. Тому, плануючи безпеку руху, в містах Європи закладаються підземні та надземні паркінги. Проте, вартість паркування за годину парковки стартує від 1 євро за годину.

15. Цікавим вдається й аспект стягнення штрафів, тобто сам порядок притягнення до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу. В європейських країнах авторизувати порушника не складає жодних проблем. Далі ще простіше, у водіїв (у переважній кількості) наявні кредитні картки. А тому, виконання штрафів здійснюється майже автоматично. Водієві надається термін на виконання Постанови. Якщо у встановлений термін не сплачується штраф – далі йде примусове списання коштів з кредитної картки. Навіть якщо відсутні кошти на кредитній картці, штраф буде стягнуто у борг.

За таких умов, неминучість покарання об'єктивна. Як результат, спостерігається чітке дотримання водіями та іншими учасниками дорожнього руху ПДР.

Література:

1. Про Правила дорожнього руху : Постанова КМУ від 10.10.2001 р. № 1306 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 41 (26.10.2001). – Ст. 1852.
2. Конвенція про дорожні знаки та сигнали від 08.11.1968 р.// ЛІГА:ЗАКОН ПРЕМІУМ 9.4.1. – ТОВ «Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА». – 2016.
3. Про приєднання Української РСР до Протоколу про розмітку доріг від 1 березня 1973 року до Європейської угоди 1971 року, що доповнює Конвенцію про дорожні знаки та сигнали 1968 року»: Постанова Ради Міністрів УРСР від 16.02.1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP840093.html
4. Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» : Указ Президента України від 12.03.2012 р. № 187 // Офіційний вісник України. – 2012. - № 22 (30.03.2012). – ст. 825.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р.// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – ст. 1122.

*Літовченко В.С., аспірант (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Сінельнік Р.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЄС У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Агропромисловий комплекс України знаходиться в стані активного реформування, що пов'язано з євроінтеграційними процесами, необхідністю приведення національних стандартів у відповідність до санітарних і фітосанітарних заходів Європейського Союзу. Наразі Європейський Союз є найбільшим у світі імпортером та експортером харчової продукції, тому актуальність дослідження зазначених процесів не викликає сумніву.

Україна повинна визначитися зі стратегією та механізмами реалізації статті 64 глави «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1], адже адаптація законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів до вимог ЄС є ключовим моментом при отриманні права експорту до країн торговельних партнерів, які визнають систему контролю ЄС.

Базові засади функціонування системи санітарних та фіто-санітарних заходів (СФЗ) ЄС із забезпечення якості та безпеки продуктів харчування окреслені у Регламентах Ради ЄС № 178/2002 від 28 січня 2002 року та № 852/2004 від 29 квітня 2004 року. Більш детальна інформація та вимоги щодо того чи іншого продукту міститься у відповідних регламентах та директивах ЄС.

При цьому підходи та дозвільні процедури в ЄС різняться в залежності від виду імпортованого товару, які можуть бути умовно поділені на три основні групи:

- харчова продукція тваринного походження (у т.ч. живі тварини, призначені для забою);
- харчова продукція рослинного походження;
- змішані продукти (які складаються з компонентів як рослинного, так й тваринного походження).

Згідно із вимогами законодавства ЄС, країна, яка зацікавлена у здійсненні поставок продукції тваринного походження на ринок ЄС, має бути включена до переліку країн, яким дозволено здійснювати відповідні поставки. Для включення до таких переліків країна та підприємства, які бажають здійснювати поставки, мають пройти процедуру легалізації експорту. Зазначена процедура в цілому зводиться до приведення виробничих потужностей зацікавлених експортерів, а також можливостей контролюючих органів країни до норм та вимог законодавства ЄС у сфері СФЗ. Для цього представниками профільних установ ЄС складається план проведення верифікаційних місій (інспектування)

на зацікавлені підприємства країни-ініціатора, в ході яких розроблюються відповідні рекомендації та фіксується прогрес у їх виконанні. Після виконання усіх вимог Європейською Комісією приймається рішення щодо надання країні дозволу на експорт того чи іншого виду продукції тваринного походження, що має наслідком визнання відповідних сертифікатів національних контролюючих органів.

Україна вже має досвід проходження окресленої процедури з легалізації експорту. Зокрема, відповідно до Рішення ЄК № 2006/766/ЕС Україну включено до переліку країн, з яких дозволено імпортувати до ЄС рибу продукцію для людського споживання. Згідно з Регламентом ЄС № 88/2013/ЄС від 31 січня 2013 року (набув чинності 20 лютого 2013 року) Україна була включена до переліку третіх країн, що мають право експортувати продукцію птахівництва до ЄС. Крім цього Україна також може експортувати залишки процесу переробки м'яса (окрім кролячого), пастеризовані та стерилізовані молочні продукти тощо.

На відміну від продуктів тваринного походження експорт продуктів рослинного походження не передбачає процедуру його легалізації. Достатнім є проходження контролю продукції на предмет її відповідності санітарним та фіто-санітарним вимогам ЄС (в залежності від виду продукції процедура контролю може бути більш або менш складною). Відповідальність за дотримання встановлених європейським законодавством вимог покладена на імпортера.

При експорті змішаних продуктів, обов'язковим є дотримання вимог, встановлених для кожного з компонентів товару, включаючи процедуру легалізації експорту для відповідного компоненту тваринного походження [2].

Агропродовольча продукція відіграє все більшу роль в торговельному балансі нашої держави. Частка експорту сільськогосподарської продукції і харчових продуктів зросла у загальному обсязі експорту з 12 відсотків у 2005 році до 31 відсотку в 2014 році, що в грошовому вимірі складає 16,7 млрд. доларів США. Баланс торгівлі сільськогосподарською продукцією завжди був позитивним в Україні і в 2014 році становив 10,6 млрд. доларів США. Втім, в експорті української агропродовольчої продукції домінували неперероблені продукти і їхня частка постійно зростає.

На сьогодні ЄС є головним торговим партнером України, експорт української сільськогосподарської продукції до ЄС складає 30,9 відсотка всього експорту від загального обсягу, а імпорт сільськогосподарської продукції з ЄС – відповідно 39 відсотків всього імпорту. За останні десять років експорт української сільськогосподарської продукції до ЄС зріс в шість разів. Серед товарів, які Україна експортує до ЄС, переважають зернові культури, насіння олійних культур, рослинна олія, відходи харчової промисловості [3].

Отже, на сучасному етапі розвитку аграрної України основним завданням органів державної влади та підприємств агропромислового комплексу України

є приведення вітчизняних нормативів у відповідність до системи санітарних та фіто-санітарних заходів (вимог) ЄС із забезпечення якості та безпеки продуктів харчування, які окреслені у Регламентах Ради ЄС № 178/2002 від 28 січня 2002 року та № 852/2004 від 29 квітня 2004 року. Виконання цього завдання та наступний контроль за дотриманням зазначених вимог є умовою доступу української сільськогосподарської продукції на ринок ЄС, збільшення існуючих обсягів експорту та зростання української економіки в цілому.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (анотація основних розділів Угоди) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>

2. Санітарні та фітосанітарні заходи [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/SPS+measures>

3. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

Байк О.І., к.ю.н. (м. Львів, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Податкове право є одним з наймолодших інститутів фінансового права України. Його становлення та розвиток пов'язані з відновленням української державності, відмовою від адміністративно-планової економіки та поширенням приватної власності. Саме перехід до ринкової економіки, розширення сфери приватної власності як основоположного механізму її функціонування стали основою побудови податкової системи України. Разом з тим, цей процес не можна вважати завершеним, оскільки податкове право є однією з найдинамічніших галузей законодавства, якому характерна підвищена складність, суперечливість, наявність прогалін та невизначеностей, нечітких формулювань [1, с. 8].

Дослідженням правових засад національного податкового права займалися В. Андрущенко, І. Бабін, О. Башняк, І. Беліцький, І. Вдовічена, Д. Гетманцев, О. Дьомін, А. Котенко, М. Кучерявенко, О. Музика-Стефанчук, А. Поляничко, Н. Пришва, В. Форсюк, Є. Хорошаєв, А. Храбров та інші.

В словниковій літературі термін «засада» тлумачиться у кількох значеннях: 1) основа чогось, те головне, на чому щось ґрунтується; 2) головне, вихідне положення; основа світогляду, правило поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [2, с. 268]. Слід звернути увагу також на те, що у вітчизняному законодавстві термін «засада» вживається як синонім терміна «принцип», тому в нашому дослідженні ми також вживатимемо даний термін [3, с. 38–39].

Під правовими засадами будь-якої діяльності розуміють систему правових настанов (юридичних норм), що містяться в актах різної юридичної сили і визначають параметри належної поведінки суб'єктів цієї діяльності [4, с. 73].

Держава відповідає за свою діяльність перед громадянином. Головний обов'язок держави полягає в тому, щоб утверджувати та забезпечувати права і свободи людини [5, с. 4].

Конституція як основоположне джерело податкового права містить правові принципи, що визначають нормативне регулювання центральних і місцевих податків і є базовими для процесуального податкового законодавства; встановлює правові основи податкової діяльності держави та компетенцію центральних і місцевих органів у сфері податкових відносин. У податковому праві головне місце займають принципи-норми, закріплені в Конституції, законах, у деяких нормативних актах виключно податкового характеру. Принципи відіграють роль орієнтирів у формуванні податкового права. Вони є основними й обґрунтовано виділяються з усієї системи правових принципів з погляду не тільки форми нормативного вираження, а й змісту цих принципів, які впливають на розвиток фінансового права в цілому [6].

В Україні згідно зі статтею 8 Конституції України визнається і діє принцип верховенства права [7]. У структурі принципу верховенства права виокремлюють два аспекти верховенства права: формальний і матеріальний. Формальний аспект, який традиційно асоціюється з принципом законності, є лише першим рівнем ідеї верховенства права. У більш широкому розумінні ідея верховенства права враховує, що право має відповідати певним змістовним (матеріальним) критеріям – насамперед, правам людини [8, с. 29].

У продовження цього, беручи до уваги ст. 19 Конституції України, за якою «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством», у податкових правовідносинах платників податків не можна примушувати сплачувати податки, які не закріплені законом, також не можна примушувати сплачувати податки і збори у порядку іншому, ніж це передбачено податковим законодавством [9, с. 83].

Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Проте, у сфері

податкових правовідносин рівність перед законом означає не лише рівність у правах платників податків, але й рівність їх обов'язків, що ґрунтується на правовій позиції Конституційного Суду України, викладеній у Рішенні від 28 вересня 2000 р. № 10-рп/2000: «Проголошуючи рівність усіх громадян перед законом, стаття 24 Конституції України встановлює і рівну підлеглість усіх громадян законам України». У змісті принципу рівності виокремлюють декілька аспектів: – рівність платників податків, яка передбачає рівні права та обов'язки платників податків, забороняє будь-яку дискримінацію залежно від форми власності, організаційно-правової форми господарської діяльності, місця походження капіталу тощо; – рівність податкового тягаря, що спрямована на досягнення неформальної рівності, яка ґрунтується на максимальному врахуванні фактичного майнового стану платника податків, що визначає його реальну платоспроможність [10, с. 10–11].

Окрім прав та свобод, в Україні встановлено певні обов'язки людини і громадянина. Зокрема, у ст. 67 Конституції України встановлено, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. У Податковому кодексі України (далі – ПК України) цей принцип отримав втілення вже у двох принципах: загальності оподаткування і рівності всіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації. Статтею 92 Конституції України передбачено, що виключно законами встановлюється система оподаткування, податки і збори. Цей принцип фактично має дві складові: а) виключно законами визначається система оподаткування; б) виключно законами встановлюються податки і збори [11, с. 24].

Слід зауважити, що вищезгадані принципи знайшли своє галузеве відображення у п. 4.1 ст. 4 ПК України, в якому визначено та роз'яснено принципи податкового законодавства, а саме: – загальність оподаткування; – рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; – невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; – презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу; – фіскальна достатність; – соціальна справедливість; – економічність оподаткування; – нейтральність оподаткування; – стабільність; – рівномірність та зручність сплати; – єдиний підхід до встановлення податків та зборів [12].

Отже, підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що до конституційних засад податкового права України можна віднести: верховенство права;

законність; рівність перед законом і судом; повагу до людської гідності; справедливість; обов'язковість сплати податків і зборів в порядку і розмірах, встановлених законом тощо. Законодавчі засади податкового права окрім Конституції України викладені також в інших нормативно-правових актах національного законодавства, які регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Література:

1. Бабін І. І. Податкове право України : навч. посібник / І. І. Бабін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 504 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2012. – 960 с.
3. Марцеляк О. Конституційні засади виборчого права України (загальнотеоретична характеристика) / О. Марцеляк // Право України. – 2013. – № 5. – С. 38-45.
4. Кузьменко О. В. Феномен адміністративно-правового заохочення : монографія / О. В. Кузьменко, О. Г. Стрельченко. – Львів : Атлас, 2010. – 204 с.
5. Конституція України : офіц. текст : Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навчальний посібник / авт.-уклад. М. І. Хавронюк. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : А.С.К., 2003. – 384 с.
6. Сігарьова Н. Конституційний обов'язок громадян щодо сплати податків: досвід України і зарубіжних держав [Електронний ресурс] / Н. Сігарьова // Вісник. Право знати все про податки і збори. – 2012. – № 31. – Режим доступу до джерела: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/3014>.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Погребняк С.П. Основоположні принципи права: автореф. дис... на здобуття наук. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С.П. Погребняк; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – 36 с.
9. Музика-Стефанчук О.А.. Принципи податкового права України: проблеми визначення та реалізації / О.А. Музика-Стефанчук, О.А. Полянничко. – Кам.-Под.: ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. – 212 с.
10. Шаптала Н.К. Співвідношення принципів рівності та соціальної справедливості в податково-правовому регулюванні : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Н.К. Шаптала; Національний університет Державної податкової служби України. – Ірпінь, 2012. – 20 с.
11. Котенко А.М. До питання про принципи у податково-правовому регулюванні / А.М. Котенко // Фінансове право. – 2014. – № 2 (28). – С. 22–24.
12. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // Відом. Верх. Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.

РОЗВИТОК ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Останнє десятиліття податкова система України зазнає значних змін. Кодифікація податкового законодавства не вирішила питання встановлення такої податкової системи України, яка б задовольнила суспільство і владу. Відтак, майже щороку ми маємо внесення суттєвих змін як в структуру окремих податків, так і, в цілому, у податкову систему України. Наразі подальші кроки з реформування податкової системи України вважаємо повинні бути спрямовані на поліпшенні системи адміністрування податків в Україні.

Нині є численні нарікання бізнесу на постійні зміни податкової системи України. Необхідність подальшого реформування податкової системи України не викликає сумніву, проте, нормально розвиватися підприємництву в умовах таких реформ протягом десятиліття досить складно. Відтак, припускаємо, пріоритетним завданням має бути забезпечення стабільності податкової системи України.

Вважаємо, законодавцям слід йти шляхом зменшення податкового тягаря. Зрозуміло, що різке зниження ставок податків призведе до зменшення надходжень до бюджету на першому етапі, проте, у майбутньому може зробити поштовх для розвитку економіки. Саме визначення в законодавстві мінімального рівня податкового навантаження, що забезпечить достатній рівень державних видатків має стати пріоритетним напрямком діяльності законодавців. Такий розвиток подій дозволив би запустити детінізацію економіки, за аналогією з виведенням з тіні зарплат, що відбувається у зв'язку з суттєвим зниженням єдиного соціального внеску.

Проте, через реальний стан економіки України, питання подальшого зниження податків зараз не стоїть. Тож, попри невдоволення значною частиною суспільства податковою системою України, вважаємо доцільним докласти зусиль для забезпечення сталості податкової системи України, хоча б на кілька бюджетних періодів. Податкова система України повинна бути прогнозованою та легкою у застосуванні. Тому, потрібно забезпечити невнесення змін до податкового законодавства у найближчі роки, задля сталості «правил гри» в сфері оподаткування, за якими потрібно буде працювати.

Розвиток податкової системи України в найближчі роки повинен бути пов'язаний з формуванням такої моделі, що посилить позиції національних виробників у межах податкової конкуренції, удосконалить інвестиційний клімат, закріпить податкові стимули для подальшого виведення бізнесу з тіні.

Розмір оподаткування називають однією з причин негативного впливу податків на економічне зростання. Відтак мінімізація такого впливу можлива через вдосконалення розподілу податкового навантаження. З нинішнього

оподаткування факторів виробництва (праці, капіталу) слід перейти до оподаткування нерухомості, споживання, ресурсів та екологічних платежів.

В українському суспільстві існує низка думок щодо можливих напрямків розвитку податкової системи України. Окремі з них є досить радикальні, із залученням міжнародного досвіду. Фахівці з фінансового права досить часто наводять приклад податкової системи Сінгапуру, адже ця країна досягла великих успіхів у фінансовій сфері за останні десятиліття. Не в останню чергу і завдяки розвитку їх податкової системи [1].

Сінгапурський досвід показує, що слід зменшити залежність від непрямого оподаткування та переорієнтуватись на ефективне адміністрування прямих податків [2]. Податкове навантаження перекладається з податку на податок на нерухомість і фізичних, і юридичних осіб у вигляді % щорічно від вартості майна. Слід відмітити цілком різні підходи до формування податкових систем України та Сінгапуру. Нажаль, виходячи з реалій сьогодення, існуюча податкова система України не задовольняє суспільство і тому слід звертати увагу на податкові системи країн, що довели свою ефективність.

Підсумовуючи, відмітимо, що незважаючи на необхідність здійснення подальшого реформування податкової системи України, нині Україна потребує зрозумілої для суспільства податкової системи, що була б прогнозованою та сталою. Відтак, вважаємо доцільним лишити податкову систему України сталою хоча б на 3 роки, що буде сигналом для суспільства щодо визначеності правил оподаткування. А будь-які зміни в системі оподаткування, повинні широко обговорюватися в суспільстві перед їх запровадженням, оскільки задля запровадження ефективної податкової системи України, вона повинна сприйматися всіма членами суспільства.

Нині громадяни України не сприймають податкову систему України як справедливу. Це спричинило небажання сплачувати податки та, відповідно, значний обсяг тіньового сектору економіки (за різними оцінками спеціалістів може становити понад 50% ВВП). В таких умовах будь-які податкової реформи наштовхуються на супротив суспільства.

Література:

1. Податкова система в Україні [Електронний ресурс] / Фінансовий портал Мінфін. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/blogs/vicmarin37/33695/>
2. Кушніренко О. Не знаєте, як зробити податкову реформу? Подивіться на Сінгапур! [Електронний ресурс] / Оксана Кушніренко / BusinessViews Casual business insights / Фінансовий портал Мінфін. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/blogs/vicmarin37/33695/>
3. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/податковий%20кодекс>.

*Закоморний Я.О., курсант (м. Харків, Україна)
Наук. кер.: Пабат О.В., к.ю.н., доц. (м. Харків, Україна)*

ПРОБЛЕМИ КОШТОРИСНО-БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проблематика фінансування, за рахунок державного бюджету, в Україні була завжди, тим паче сьогодні, за умов нестабільності економіки, знецінення національної валюти тощо. Нині в Україні на кошторисно-бюджетному фінансуванні утримуються державні та комунальні: установи спеціальної сфери; освітні установи – школи, середні спеціальні та вищі учбові заклади; установи охорони здоров'я – лікарні та поліклініки, державні та дитячі дошкільні установи; установи культури – бібліотеки, будинки культури, дитячі театри, об'єкти фізичної культури, а також: установи Міністерства оборони, Національної гвардії, Прикордонних військ, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, органи законодавчої та виконавчої влади, суди та прокуратура [2, с.37].

Кошторисно-бюджетне фінансування – це метод безповоротного, безвідплатного відпуску грошових коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на основі фінансових планів – кошторисів витрат. Бюджетна установа незалежно від того, чи веде вона облік самостійно, чи обслуговуються централізованою бухгалтерією, для забезпечення своєї діяльності складає індивідуальні кошториси і плани асигнувань за кожною виконуваною нею бюджетною програмою (функцією) [2, с. 130–131].

На сьогоднішній час, вимоги до дотримання бюджетною установою вітчизняного бюджетного законодавства, забезпечення ефективного та цільового використання бюджетних коштів, застосування сучасних методів управління діяльністю з надання бюджетних послуг зумовлюють необхідність включення в механізм кошторисного фінансування стимулюючої складової, яка може бути представлена системою коригувальних коефіцієнтів, застосованих у розрахунках бюджетних асигнувань на утримання установи [3, с. 38].

Перспективними, з огляду на реформування кошторисно-бюджетного фінансування бюджетної установи є такі напрями, як: впровадження інструментів мотивації бюджетної установи для забезпечення ефективності її діяльності та введення до механізму кошторисного забезпечення бюджетних установ нового елементу – моніторингу ефективності використання бюджетних коштів. Механізм кошторисного фінансування установи повинен містити інструменти мотивації бюджетної установи до забезпечення ефективності діяльності, застосування кращої практики управління фінансовими ресурсами. Оцінка ефективності використання бюджетних коштів є інструментом, що передбачає, з одного боку, моніторинг діяльності бюджетних установ в частині

ефективності впровадження бюджетних коштів, а з іншого – моніторинг діяльності органів державної влади (органів місцевого самоврядування), що виконують функції та повноваження в частині управління бюджетними засобами [2, с. 38–39].

Оцінка використання кошторису потребує вивчення ефективності здійснення витрат. До її основних показників відносяться ті з них, які відображають сумарні поточні витрати на одиницю виміру мережі або об'єму робіт. Вони визначаються по загальному обсягу витрат на поточне утримання в цілому та в розрізі статей, елементів витрат, а також в цілому по загальній сумі витрат. Отримані дані порівнюються з аналогічними показниками за попередні періоди, з показниками аналогічних установ [1, с. 150]. Моніторинг ефективності використання установами бюджетних коштів є необхідним в ході оцінки звітів про результати діяльності та використання засобів, що знаходяться в діяльності установи [2, с.39].

Відмітимо проблему неефективного витрачання бюджетних ресурсів через існування застарілих механізмів фінансування бюджетних установ. Мова йде про кошторисне фінансування, за яким витрачається до 69 % видатків місцевих бюджетів. Чинний механізм фінансування бюджетних установ не передбачає залежності обсягів фінансування від показників ефективності їхньої роботи, обсягів та якості наданих суспільних благ.

Хотілось би відмітити розробку та затвердження державних соціальних стандартів шляхом розробки та впровадження методик розрахунку вартості соціальних послуг для всіх галузей (освіти, охорони здоров'я і т.д.), що дасть змогу визначати грошовий еквівалент та склад послуги, що надається. Затвердження соціальних стандартів дасть змогу оптимізувати кількість та структуру бюджетних установ, а також забезпечити підвищення ефективності планування та використання бюджетних коштів, забезпечити перехід від кошторисного фінансування бюджетних закладів до фінансування саме соціальних послуг відповідно до їх визначеного переліку.

Також, як недолік зазначимо наявність громіздкого документообігу між розпорядниками і одержувачами бюджетних коштів та органами казначейства, що існує в процесі виконання кошторисів бюджетних установ.

Низка проблем існує у фінансуванні соціальних послуг, зокрема, медицині та освіті. В медицині головною проблемою є те, що гроші платників податків витрачаються на ресурси (утримання будівель лікарень, зарплату їх персоналу тощо), а не на потрібні громадянам медичні послуги. В таких умовах лікарням вигідно утримувати «роздуту» інфраструктуру, а якість чи ефективність не є пріоритетом. В Україні заклади охорони здоров'я переважно є бюджетними установами – вони отримують гроші з відповідного бюджету (області, міста, району, а з 2016 року – також з бюджетів об'єднаних територіальних громад) на основі постатейного кошторису своїх видатків. При цьому кількість та якість послуг чи ефективність роботи закладу не мають великого значення.

Фінансування освіти оцінюється як неефективне через те, що чинний порядок фінансування базується на жорсткому виконанні кошторису, тобто планового документа. При цьому відсутня розроблена для умов ринкової економіки методична база планування. Крім того розподіл бюджетних коштів за статтями бюджетної класифікації і дотримання постатейного принципу їх використання не дозволяє оперативно маневрувати ресурсами залежно від конкретних умов, змінювати кошторис можна, але процедура змін складна.

Механізм фінансування системи соціальних послуг потребує реформування. Так, зокрема, слід здійснити поступовий перехід від кошторисного фінансування постачальників соціальних послуг до замовлення соціальних послуг; розробити та впровадити методики розрахунку вартості надання соціальної послуги для категорій отримувачів та типів установ; розробити методики визначення бюджетних потреб для надання соціальних послуг для категорій отримувачів та типів установ.

Кошторисно-бюджетне фінансування дуже важливий інститут для держави та для окремих вищезгаданих установ та міністерств, які забезпечують функціонування нашої держави. Відтак, враховуючи незадовільний стан у фінансуванні державних установ, реформування цього інституту повинно мати пріоритет, в нинішніх умовах євроінтеграційних процесів в Україні.

Література:

1. Волохова І.С. Кошторисне фінансування бюджетних установ / І.С. Волохова. - Одеса: Атлант, 2012. – с.252;
2. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи в Україні : збірник наукових праць II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. – Вінниця, Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2013. – 240 с.

*Чумаченко Д.С., студент (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Купін А.П., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ПРАВОВА ПРИРОДА БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ

Аналізуючи правову природу банківських операцій, Г.А. Тосунян та О.Ю. Вікулін дають таке визначення: «Банківські операції – це угоди, що систематично здійснюються кредитними організаціями і Банком Росії (його установами) відповідно до принципу виключної правоздатності, об'єктом яких виступають гроші, цінні папери, дорогоцінні метали, природне дорогоцінне каміння». В. Чернадчук у своїй статті розглядає поняття «банківські операції» як «юридично зумовлені дії» або «сукупність дій», а також «фактичні дії бухгалтерського оформлення угод».

О.М. Олейник пропонує в банківських операціях виділяти дії, які здійснюються в порядку реалізації прав та обов'язків сторін у конкретному правовідношенні, і також дії, які здійснюються в силу існуючих стандартів, правил, звичаїв. Ці дії вчений визначає як нормативні чи публічні обов'язки, пов'язані з конкретними правовідношеннями, але їх правовий режим має суттєву специфіку. Ці дії здійснюються в інтересах як клієнтів банків, так і самих банків і в кінцевому рахунку всієї банківської системи. Тому їх здійснення контролюється, як правило, Національним банком.

Відомо, що угода (*negotia juris*) належить до найпоширеніших юридичних фактів, які називають юридичними діями, за новим ЦК України – це правочини, тобто дії осіб, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Дії як юридичні факти завжди мають вольовий характер і поділяються на правомірні і неправомірні. Правочини – це вольові і правомірні дії, безпосередньо спрямовані на досягнення правового результату, а саме, на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Угода (правочин) у широкому розумінні є правовою категорією і така правова категорія використовується не тільки в цивільному праві, але й в інших галузях права, при характеристиці правовідносин, які мають договірний характер. Ураховуючи все це, банківськими угодами можна вважати дії, що спрямовані на досягнення правового результату – на виникнення, зміну і припинення банківських правовідносин.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що в законодавстві необхідно закріпити поняття та перелік банківських угод, причому відмежувати їх від банківських операцій на підставі таких двох критеріїв: по-перше, спеціальний суб'єктний склад, по-друге, сфера особливого виду діяльності – банківська діяльність. До виключно банківських операцій належать тільки ті операції, здійснювати які в сукупності на підставі банківської ліцензії дозволяється виключно тільки таким юридичним особам, які мають правовий статус банку. Банківськими угодами пропонуємо визначати угоди, які можуть здійснювати і банки і інші фінансові установи.

Не дивлячись на значну кількість банківських операцій і суттєву різницю між ними за їхньою юридичною природою, цілями та механізмом їх проведення, на підставі аналізу юридичної літератури та чинного банківського законодавства з метою визначення сутності поняття «банківські операції», виділимо такі їх ознаки:

- 1) банківські операції – це юридично зумовлені дії;
- 2) банківські операції – це угоди, які здійснюються особливими суб'єктами;
- 3) суб'єкти банківських операцій володіють спеціальною правоздатністю;
- 4) суб'єкти наділені правом систематично здійснювати банківські операції (до таких суб'єктів належать Національний банк України та інші банки);

5) суб'єкти наділені правом систематичного проведення банківських операцій;

6) суб'єкти банківських операцій перебувають у нерівному юридичному становищі;

7) об'єктами банківських операцій виступають гроші, цінні папери, дорогоцінні метали та каміння;

8) банківські операції здійснюються відповідно до встановлених правил, стандартів та нормативів;

9) банківські операції здійснюються на постійній основі, як правило, без тимчасового обмеження;

10) банківські операції встановлюються тільки законом;

11) банківські операції виконуються виключно банками;

12) банківські операції потребують єдності правового регулювання як на рівні національного законодавства, так і на рівні локальних актів банків.

Виходячи із вищезазначених ознак, пропонуємо таке визначення банківських операцій: банківські операції – це сукупність взаємопов'язаних, юридично зумовлених, систематичних дій, які здійснюються спеціальними суб'єктами (банками), наділеними особливою правоздатністю, відповідно до установчих документів і наданої Національним банком ліцензії з дотриманням встановлених правил, стандартів та нормативів, об'єктом яких можуть виступати гроші, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння тощо та які здійснюються на підставі укладеного договору і відповідно до чинного законодавства й нормативних актів НБУ.

*Демченко М.М., курсант (м. Харків, Україна)
Наук. кер.: Пабат О.В., к.ю.н., доц. (м. Харків, Україна)*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВАЛЮТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Коливання на валютному ринку значно впливають на економіку держави. Валютні коливання не тільки спричиняють дискомфорт в проведенні розрахунків, а й прямо впливають на економічний розвиток в Україні, сприяють формуванню негативного платіжного балансу, високому темпу інфляції, швидкому скороченню золотовалютних ресурсів.

Актуальним є пошук оптимальної системи регулювання валютного ринку, особливо під час фінансової кризи та політичного конфлікту що наявні в Україні. На даному етапі необхідно якнайшвидше застосовувати інструменти Національного банку України.

Міністерство фінансів України разом з Національним банком активно шукали шляхи вирішення проблем кредитів громадян і бізнесу, намагаючись

при цьому не зашкодити країні. Так, було запропоновано на розгляд Уряду пакет законів, який спрямований на вирішення проблеми валютних іпотечних кредитів, та великої заборгованості підприємств [2].

Перша частина законів, що була розроблена Міністерством фінансів разом з Національним Банком України та Асоціацією Банків України, пропонує рішення для проблеми валютних позик. Але таке рішення не вирішує проблему, а тільки зупиняє або заморожує цю дію. Після цього пропонують реально вирішити проблему валютних іпотечних позик, що виникли через девальвацію гривні [2].

За цими законопроектами надаватиметься підтримка тим, хто її справді потребує, зокрема:

- родини, що мають єдине житло, яке знаходиться в іпотеці;
- інваліди 1 групи, ветерани АТО або дітям та спадкоємцям героїв, які загинули, захищаючи Україну;

Кількість родин, що матиме право на реструктуризацію валютних іпотечних кредитів, складає приблизно 37 000 на загальну суму понад 20 млрд. грн. Це 40% у загальному портфелі валютної іпотеки фізичних осіб, чи 23% всіх валютних кредитів фізичним особам, наданих банками.

Відзначимо існуючі плани щодо створення альтернативного механізму вирішення питання з погашенням валютних кредитів. За інформацією наданою Національним банком України він повинен бути розроблений до жовтня 2016 року. Закон, який дозволяє українцям повертати валютні кредити за курсом, який існував на момент укладення договору (у більшості випадків це близько 5 грн. за долар), був проголосований Верховною Радою, проте не підписаний президентом України Петром Порошенко.

За інформацією прес-служби НБУ це могло б призвести до вкрай негативних наслідків для всієї банківської системи, яка зазнала б збитків у сумі близько 100 млрд. грн. Якби банки втратили ці кошти, їм було б потрібно державне рефінансування, на що потрібні додаткові кошти котрих немає [1].

Ще одним проблемним питання є лібералізація обігу валюти, тобто коли юридична або фізична особа без будь-яких обмежень може перевести валюту за кордон, а також купувати цінні папери або інвестувати гроші в бізнес, чи то в банк на депозит.

Забезпечення валютно-курсової стабільності – є одним із головних завдань фінансової політики держави. Саме валютна стабільність обумовлює фінансову ефективність українських економічних агентів при їх зовнішньоекономічних взаємодіях. Стабільність валютного курсу обумовлює вартість інвестицій, визначаючи кінцеву привабливість економіки для іноземних інвесторів, оскільки визначає потенціал зростання чи знецінення інвестованого капіталу. Отож, регулювання валютного ринку має важливе макроекономічне значення для держави.

Література:

1. Кораблін С. Доля валюти [Електронний ресурс]. / Сергій Кораблін // Дзеркало тижня. – 2015. – № 35 (25 вересня 2015). – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/macrolevel/dolya-valyuti-_.html
2. Промова Міністра фінансів України на презентації пакету законопроектів що вирішать проблему надмірного боргового навантаження на позичальників / Міністерство фінансів України – 25 листопада 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/promova-ministra-finansiv-ukrainy-na-prezentatsii-zakonoproektu-pro-restrukturyzatsiiu-zoboviazan-hromadian-ukrainy-zakredytamy-v-inozemnii-valiuti-shcho-otrymani-na-prydbannia-iedynoho-zhytla-ipotechni-kredyty-ta-pro-finansovu-restrukturyzatsiiu-ukrains?category=novini-ta-media&subcategory=vsi-novini>
3. Що таке лібералізація валютного ринку? [Електронний ресурс] // Аналітика. – 3 листопада 2015. – Режим доступу: <http://bizua.org/484/shho-take-liberalizaciya-valyutnogo-rinku>

Культенко О.В., к.ю.н. (м. Кіровоград, Україна)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИРЕКТИВ ЄС, ЯКІ УРЕГУЛЬОВУЮТЬ РІВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТОРІВ З НАДАННЯ ПОСЛУГ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УКРАЇНІ

У реальному світі принцип взаємності часто порушується коерцитивним втручанням в урегулювання суспільних відносин, при цьому переваги отримують одні за рахунок інших. Такий підхід показує високий ступінь нерівності, оскільки він безпосередньо пов'язаний з великою кількістю норм у правовому регулюванні законодавства, як на міжнародному, так і національному рівні. Доречно вказує Вільям Грін: «правильним є те, що усі повинні бути рівні перед законом; але коли ми урегулювали цю рівність у законодавстві, наша робота наполовину зроблена, оскільки потрібно мати рівні закони також. Яка користь у тому, що ми всі рівні перед законом, якщо закон сам нерівний» [1, с. 388].

Тлумаченням дефініцій «Електронні комунікації» і «Інформаційне суспільство» розпочато формування джерел європейської нормативно-правової бази. Провайдери електронних комунікацій, тобто оператори цього особливого виду телекомунікації, стикаються з більш суворими правилами з надання своїх послуг у порівнянні з провайдерами-операторами послуг інформаційного суспільства, які у своїй діяльності використовують технологію ОТТ.

Слід зазначити, що термін OTT (англ. Over-The-Top Service) введено в США в 2008 році, щоб відрізнити провайдерів послуг Інтернету, таких як AT&T або Comcast, від інших провайдерів. Останні здійснюють доставку ширококутового відео та аудіо без причетності постачальника послуг Інтернету до контролю або розповсюдження контенту. Для прикладу можна навести діяльність таких компаній у цій сфері, як Netflix або Hulu. У даний час вона включає в себе: потокове відео (YouTube, Hulu, Netflix, Apple TV), голосові або відео дзвінки (Skype, Apple FaceTime, Viber, Voxer, Tango), повідомлення на мобільному пристрої (WhatsApp, iMessage), ігри (Xbox 360, у т.ч. Warcraft), контент, пошукові системи (Google), хостинг, електронні магазини (Amazon), маршрутизацію в Інтернеті платежів, соціальні мережі (Facebook), агрегацію новин, хмарні послуги (Moodle), магазини додатків тощо.

Отже, оператор-постачальник послуг «інформаційного суспільства» може бути обізнаний про вміст розміщеного в Інтернеті пакету, але не несе відповідальності, оскільки не має авторських прав, не в змозі контролювати подальше використання вмісту і не впливає на адресу розташування-завантаження контенту.

Крім того, за допомогою узагальнення рішень ширококутового доступу, таких як передача голосу і обміну повідомленнями у додатках - які є взаємозамінними в електронних комунікаціях - розроблено сервісні платформи, які не підпадають під визначення електронних комунікацій, тому можуть уникати відповідних нормативних обмежень. Така ситуація створює нерівну конкуренцію між операторами, які є функціонально взаємозамінними (див. таб.1).

Таблиця 1

Послуги операторів телекомунікації

Послуги інформаційного суспільства, які надаються операторами у тому числі з доставки відеосигналу від провайдера контенту на пристрій користувача	Послуги електронних комунікацій, що надаються операторами
Електронна комерція, веб-контент послуги хостингу Пошукові системи VoIP ПК-ПК Послуги електронної пошти без діяльності оператора послуги обміну миттєвими повідомленнями	Загальнодоступна Телефонна служба смс Доступ в Інтернет VoIP і з PSTN Надсилання операторами листів електронної пошти

Зі зростанням можливостей використання Інтернет-протоколу VoIP (англ. voice over IP — голос через IP) передачі голосу, її додатки для обміну повідомленнями безпосередньо конкурують з аналогічними у операторів

електронних комунікацій, які несуть витрати від непослідовного правового регулювання.

Відсутність правового регулювання більш дешевих послуг «інформаційного суспільства» шкодить користувачам, які не розуміють характеристик цих послуг і схильні нести ризики від їх використання.

Потрібно вказати на форму таких ризиків. Так, у разі використання «взаємозамінних» послуг оператора користувачам не пропонується належний рівень захисту (наприклад, аварійно-рятувальних служб, персональних даних) чи законної можливості фіксації доказів під час комунікації (перехопленню та реєстрації інформації, взаємодії з правоохоронними органами).

Вказуючи на регулювання послуг операторів електронних комунікацій, зауважимо, їхні зобов'язання освітлені як на національному так і на міжнародному рівні у нормативно-правових актах. Отже, відмова від реєстрації в якості оператора зв'язку Skype у Франції додає підстав стверджувати про небажання операторів «інформаційного суспільства» застосовувати відповідні нормативні обмеження на національному рівні [2].

Така асиметрія унеможлиблює конкуренцію операторів електронних комунікацій та імперативно вказує на цифрову нерівність держав, а нинішні директиви ЄС є перешкодою рівності операторів у створенні єдиного ринку інформаційно-комунікаційних технологій (див. таб.2).

Таблиця 2

Зобов'язання і обов'язки операторів телекомунікації

Категорія	Послуги інформаційного суспільства, які надаються операторами у тому числі з доставки відеосигналу від провайдера контенту на пристрій користувача	Послуги електронних комунікацій, що надаються операторами
Обов'язки між секторами	Режим відповідальності посередника [3], правила конфіденційності між секторами [4], правила захисту споживачів, зміст спеціального регулювання (авторського право, плюралізму ЗМІ і т.д. і т.п.) [1.с.102].	
Зобов'язання у телекомунікаційному секторі		Функціональна сумісність, чистий нейтралітет, безпека і цілісність, екстрені дзвінки, правила захисту персональних даних для конкретних секторів, законне перехоплення [5].

На закінчення зазначимо про високий рівень правової невизначеності для користувачів послуг «інформаційного суспільства» громадян України. Існуючі нормативні визначення є непрактичними і допускають різні тлумачення при використанні цих послуг і/або послуг електронної комунікації. Особливої уваги в Україні, на думку автора, потребує урегулювання питань, які виникають при впровадженні нових послуг, заснованих на обробці персональних даних, тобто географічно локалізованих сервісів, ствердження права в цьому виді суспільних відносин спонукатиме мінімізації ризиків.

Отже, потрібно здійснити класифікацію цих послуг в Україні, чи хоча б імплементацію діючих Директив ЄС у сфері телекомунікаційної діяльності.

Література:

1. Carson K.A. Organization Theory : A Libertarian Perspective // Center for a Stateless Society. Published by BookSurge, 2008 – 643 p.
2. Allouet A.M. and other. Achieving a Level Playing Field between the Players of the Internet Value Chain // Digiworld Economic Journal, no. 93, 1st Q., 2014. – P. 99–118.
3. The E-Commerce Directive Article 14: Liability exemptions for hosting third party content // Universitetet i Oslo Det juridiske fakulte, 2011. – 50 p.
4. Peter Hustinx. U Data Protection Law: The Review of Directive 95/46/EC and the Proposed General Data Protection Regulation// University of Tartu. Data Protection Inspectorate, Tallinn, 2013. – 52 p.
5. Directive 2009/136/EC of 25 November 2009 amending the universal service directive, the eprivacy directive and Regulation 2006/2004 on cooperation between national authorities, Directive 2009/140/EC amending the framework directive, the access directive and the authorisation directive and Directive 2006/24/EC of 15 March 2006 Data Retention Directive // published by the European Commission in Brussels.

*Самарська Я.Г., студентка (м. Дніпро, Україна)
Наук. кер.: Наливайко Л.Р., д.ю.н., проф. (м. Дніпро, Україна)*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через неповноту, несвоєчасність і недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій. Це визначення, яке

закріплене в законодавстві України, розкриває всі напрями інформаційної діяльності.

Інформаційна безпека в системі національної безпеки України посідає особливе місце. Актуальність інформаційної безпеки з кожним роком зростає, оскільки на сучасному етапі вона набуває самостійного суспільного значення. І це пов'язано з тим, що в Україні з'явилась потреба захищати власні українські національні інтереси за допомогою інформаційної діяльності.

Деякі науковці зазначають, що інформаційна безпека означає:

- законодавче формування державної інформаційної політики;
 - створення відповідно до законів України можливостей досягнення інформаційної достатності для ухвалення рішень органами державної влади, громадянами та об'єднаннями громадян, іншими суб'єктами права в Україні;
 - гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації у національному інформаційному просторі України;
 - захист права власності всіх учасників інформаційної діяльності в національному просторі України;
 - законодавче визначення порядку поширення інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України тощо [1, с. 13–14].
- Оскільки цей напрям є недосконалим в нашій державі, в практичному застосуванні інформаційна безпека має ряд проблем та недоліків.

В юридичній літературі зазначено, що існує декілька загроз інформаційній безпеці. Головна інформаційна загроза національній безпеці – це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості, з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку. Власне, це є загрозою суверенітету України в життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, що реалізовується на інформаційному рівні [2, с. 3]. Саме ця проблема гостро постала перед Україною на сьогоднішній день, яка проявляється з боку Російської Федерації. Ця країна веде справжню інформаційну війну, намагається здійснити внутрішній розкол в Україні. За допомогою своїх інформаційних ресурсів Російська Федерація хоче відокремити східну територію від нашої країни, вводячи в оману своєю пропагандою. У зв'язку з цим необхідно посилити вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту.

Слабкість інфраструктури інформаційної діяльності найяскравіше проявляється в недостатній інформаційній забезпеченості процесів державного управління та координації. Практично не використовуються можливості з створення міжвідомчих довідково-інформаційних систем, повільно просуваються роботи із створення національних автоматизованих реєстрів, державної паспортної системи тощо. Технології обробки інформації, що використовуються в існуючих автоматизованих системах, за своїми характеристиками та рівнем технологічного забезпечення не відповідають

потребам сьогодення. В умовах економічної кризи наукову діяльність у сфері інформатизації практично призупинено [3, с. 2]. З цією проблемою Україна стикається у процесі інтеграції до Європейського Союзу. Оскільки проблема просування України в країнах Європейського Союзу пов'язана з несвоєчасним та неповним донесенням до урядів і громадськості країн-членів Європейського Союзу об'єктивної інформації про Україну, про стан її розвитку, про її реформи. Вирішення цієї проблеми також неможливе без вдосконалення інформаційних ресурсів України на міжнародному рівні.

Розширення інформації повинно здійснюватися за допомогою певних засобів. До таких засобів можна віднести: інформування населення шляхом проведення конференцій, створення веб-сторінок; забезпечення виступів керівників у регіонах з окремих питань; проведення зустрічей членів уряду з політиками, з представниками центральних, регіональних ЗМІ, громадськістю; залучення українських мас-медіа як друкованих, так і електронних і телебачення, радіо для висвітлення різних аспектів української політики та ін.

Отже, кожна держава, що є частиною світового інформаційного простору, має виробити комплекс заходів для власного сталого інформаційного розвитку в умовах жорсткої конкуренції з урахуванням чинників інформаційної безпеки.

Для цього необхідне: розуміння інформаційних атак та протистояння ним; створення програмного забезпечення протистояння інформаційним атакам; аналіз показників інформаційних загроз з метою вдосконалення механізмів прийняття рішень в системах державного управління; забезпечення максимального захисту від зовнішніх впливів; аналіз стану і технічний аудит всіх засобів комунікації; консолідація діяльності органів державної влади та ЗМІ у сфері політичного інформування суспільства для нейтралізації негативного психологічного впливу в умовах криз та конфліктів [2, с. 4].

Тому підхід до вирішення проблем інформаційної безпеки потребує організації та проведення інформаційних операцій і розвиток інформаційних продуктів. Система забезпечення інформаційної безпеки повинна відповідати мінливому характеру зовнішніх та внутрішніх факторів.

Література:

1. Малик Я. Інформаційна безпека України: стан та перспективи розвитку / Я. Малик // Збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 44. – С. 13–20.
2. Боднар І. Інформаційна безпека як основа національної безпеки / І. Боднар // Механізм регулювання економіки. – Суми. – 2014. – С. 1–9.
2. Згуровський М. Проблеми інформаційної безпеки в Україні, шляхи їх вирішення / М. Згуровський // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – Київ, 2010. – С. 10–14.
2. Нікішина Я. Інформаційне забезпечення політики європейської інтеграції України / Я. Нікішина // Вироблення державної політики. Аналітичні записки. – К. : ІС, 2003. – С. 241.

ОКРЕМІ КРОКИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ, ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Вже понад два роки прихильники т.зв. «ДНР/ЛНР» активно використовують інформаційний простір з метою впливу на свідомість громадян, що проживають на тимчасово підконтрольній бойовикам території України, як у власному «медійному ресурсі», так і у засобах масової інформації Російської Федерації.

Зокрема, ними систематично поширюються тенденційні матеріали пропагандистського характеру. Основна тематика: негативна економічна ситуації в Україні, відсутність узгодженості в діяльності вищих органів державної влади, заборгованість із виплатою заробітної платні, «переддефолтний» стан економіки, непослідовність реформ, які проводяться в державі тощо. В якості експертів, які аналізують зазначені проблемні питання, запрошуюються фахівців-економістів (з РФ і ті, що проживають на підконтрольних бойовиках територіях) та викладачі Донецьких «вищих учбових закладів».

Поряд з тим, вищевказаними суб'єктами, з метою прихованого психологічного, політичного, комерційного та фізичного примусу, викривлення сприйняття реальності в Інтернет-просторі широко застосовуються маніпулятивні технології. Серед способів та технологій, які використовуються з вищевказаною метою, виділяються наступні: пряме підтасовування фактів; замовчування невігідної інформації; упередженість інтерпретації фактів; надання сфальсифікованої інформації; навішування ярликів для компрометації політиків; використання групових інтересів та ін. [4].

З метою доведення вигідної інформації до суспільства, перевага, як правило, надається електронним засобам масової інформації (Інтернет-видання), які використовують новітні інформаційні технології для розповсюдження новин.

Окремою технологією маніпулювання можна виділити т.зв. маніпулювання на форумах.

Даний вид технології полягає в коментуванні, в т.ч. анонімному, тієї чи іншої проблематики та ситуації різними користувачами Інтернет-ресурсу, що є ознакою демократизму і плюралізму Інтернету. Водночас, зацікавлені особи можуть активно втручатися у форуми, коментуючи, начебто й неупереджено, ті чи ті події. Насправді ж «голос народу» виявляється звичайним пропагандистським засобом, іноді провокативним, але завжди дієвим, бо здається об'єктивним. Маніпулювання на Інтернет-форумах соціально шкідливе, оскільки розповсюдження неправдивої інформації дискредитує сам інститут громадської думки, робить його вразливим та недієздатним [3].

На думку фахівців, сепаратистами і в подальшому активно використовуватимуться інформаційні ресурси з метою впливу на свідомість громадян (в першу чергу молоді), які проживають на сході України (насамперед на територіях, підконтрольних «ДНР/ЛНР»), що негативно впливатиме на безпеку нашої держави на фоні відсутності на вищевказаних територіях повноцінної україномовної сітки мовлення.

Зважаючи на викладене, з метою протидії інформаційній агресії, фахівцями пропонується створення єдиного комунікаційного центру, аналогічного за функціями та завданнями структурного підрозділу НАТО.

У 2014р. в Латвії було створено Центр стратегічних комунікацій НАТО (NATO Strategic Communications Centre of Excellence), серед завдань якого – забезпечити адекватну відповідь на спроби інших країн вплинути на інформаційний простір членів НАТО. Центр має опікуватися питаннями «гібридної війни» [1].

Поряд з тим, ефективним засобом посилення власних можливостей щодо координації інформаційних потоків може стати залучення до активної співпраці волонтерів. Волонтерський рух в мережі Інтернет, як інструмент протидії інформаційній агресії або для здійснення аналогічних атак на інформаційне поле супротивника, став одним із засобів протидії російській агресії проти України.

Серед українських волонтерських проєктів, які діють як допоміжні віртуальні ресурси в інформаційно-психологічній війні з російськими агресорами та сепаратистськими рухами, можливо виділити Inform Naralm та «Інформаційний спротив», центр «Миротворець». Зазначені мережеві проєкти є яскравим прикладом того, як за допомогою належним чином розбудованої інформаційної мережі та системи роботи можна ефективно забезпечувати та результативно супроводжувати офлайн-процеси.

Практично всі вище згадані проєкти діють за схемою роботи так званої OSINT (Open Source Intelligence) – розвідувальної практики, яка передбачає пошук, вибір та збирання інформації, отриманої з відкритих джерел.

Важливою складовою такої роботи є системний аналіз наявної інформації з відповідною оцінкою та висновками, що дозволяють зрозуміти логіку та передбачити дії противника. Одним із базових правил такої практики є те, що близько 90% необхідної для аналізу та прийняття відповідних рішень інформації перебуває у відкритих джерелах.

До таких джерел відносять: традиційні ЗМІ (газети, журнали, радіо, телебачення); інтернет-видання, що відносяться до ЗМІ (новинні сайти та портали, інтернет-ресурси профільних структур); акаунти та віртуальні майданчики у соціальних мережах; офіційні звіти державних структур; публічні заяви політиків та держслужбовців; спостереження — радіомоніторинг, використання загальнодоступних даних, аерофотозйомок (наприклад, Google Earth); професійні та академічні звіти, конференції, доповіді, статті; звіти та виступи в ЗМІ окремих незалежних експертів та експертних груп [2].

Окремим негативним моментом протидії інформаційній експансії є те, що чинні законодавчі акти у сфері інформаційної безпеки здебільшого перебувають на стадії розробки або доопрацювання, внаслідок чого ускладнюється процедура правового реагування та впливу на діяльність суб'єктів інформаційного поля держави.

Так, відсутність низки законодавчо-закріплених понять у вказаній сфері негативно впливає на прийняття рішень слідчими при кваліфікації відповідних протиправних діянь.

Зокрема, диспозиція ст. 111 Кримінального кодексу України (далі КК України) передбачає відповідальність за діяння, умисно вчинене громадянином України, в т.ч. на шкоду інформаційній безпеці, хоча в національному законодавстві відсутнє тлумачення терміну “інформаційна безпека” (в окремих коментарях до ст.111 КК України також вживається поняття “інформаційної експансії”), що створює підґрунтя для правих маніпуляцій з боку зацікавлених сторін кримінального процесу (зазначений термін розуміється ними на власний розсуд через призму суб'єктивності).

Зважаючи на викладене, з метою розбудови в Україні ефективної системи інформаційної безпеки, вважаємо що на рівні відповідних вищих органів державної влади першочергові зусилля повинні бути спрямовані, насамперед, на:

– розробку зміни до чинних нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини в інформаційній сфері, з метою усунення наявних у національному законодавстві протиріччя та прогалини. В першу чергу внесення зміни до ст.ст. 111 і 258³ КК України (розширення поняття підривної діяльності доповненнями, що охоплюють сферу інформаційної діяльності (Інтернет, ЗМІ, соцмережі, галузь інформатизації тощо) та виокремлення інформаційного сприяння терористичній діяльності), що дозволить виробити єдиний підхід до кваліфікації злочинів у вищевказаній сфері, а також ефективно протидіяти намаганням іноспецслужб, організацій, окремих груп та осіб використовувати громадян України для створення важелів інформаційного тиску на нашу державу;

– створення національної інформаційно-телекомунікаційної системи (державного провайдера/оператора телекомунікацій);

– розвиток системи національних інформаційних ресурсів;

– інформатизацію стратегічних напрямів розвитку економіки держави, її безпеки та оборони, соціальної сфери.

Література:

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу [Електронний ресурс] / В. Горбулін. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>

2. Курбан О. Гібридна війна: сили спецоперацій та соціальні мережі [Електронний ресурс] / О. Курбан. Режим доступу: http://ua.racurs.ua/1064-gibrydna-viyna-syly-specoperaciy-ta-socialni-mereji?articlevolist_page=339.

3. Могилко С.В. Техніка і методи маніпуляції в інтернет-виданнях (на прикладі інтернет-газет «Прес-Центр», «Антенна») / С.В. Могилко, Н.І. Зражевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2293>.

4. Штоквиш О.А. Історична свідомість як об'єкт маніпулятивних технологій [Електронний ресурс] / О.А. Штоквиш. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/histori/107/19992-istorichna-svidomist-yak-ob-yekt-manipulyativnix-texnologij.html>.

Купін А.П., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Одним з видів конфіденційної інформації є так звана «комерційна таємниця». Питання захисту комерційної таємниці по суті не є питанням захисту інформаційної безпеки, оскільки однією з головних характеристик, що визначає режим доступу до комерційної таємниці, є право власності на цю інформацію. На цю обставину прямо вказує норма ч. 1 ст. 30 Закону «Про інформацію», згідно якої конфіденційна інформація «знаходиться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб».

Більш детальне правове регулювання питань комерційної таємниці було запроваджено в Цивільному кодексі України, який містить окрему Главу 46 «Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю».

Стаття 505 ЦК визначає наступні ознаки комерційної таємниці:

інформація є невідомою і не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу с інформацією такого роду;

невідомість інформації іншим особам обумовлює її комерційну цінність;

щодо інформації вжито заходів по забезпеченню її секретності;

обмеження доступу до інформації здійснено особою яка володіє нею на законних підставах.

Нормами ст. 506 ЦК встановлюється виключне право власника інформації, що складає комерційну таємницю на встановлення режиму доступу до цієї інформації: надання права на використання та перешкоджання неправомірному розголошенню, збиранню та використанню.

Громадяни, юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною на власні кошти, або такою, яка є предметом їхнього професійного,

ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної та встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Встановлення системи захисту на власний розсуд також є характерною відмінністю комерційної таємниці від інших видів конфіденційної інформації. Суб'єктом таких дій виступає власник комерційної таємниці, або особа якій надано право розпоряджатися цією інформацією, наприклад керівник підприємства.

Відомості, які не можуть становити комерційної таємниці, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Згідно з даним переліком комерційну таємницю не становлять:

установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;
інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;

відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;

документи про сплату податків і обов'язкових платежів;

інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;

документи про платоспроможність;

відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;

відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

Встановлення переліку відомостей, доступ до яких не може бути обмежено суб'єктами підприємницької діяльності, є однією з заборук забезпечення поінформованості державних органів та громадськості про важливі аспекти їхньої діяльності. Це гарантує як виконання державою своїх контрольних та фіскальних функцій, так і забезпечення прав окремих осіб та інтересів суспільства, і таким чином має велике значення для інформаційної безпеки в цілому. Для цього передбачено, що підприємства зобов'язані подавати перелічені у відповідній постанові Кабінету Міністрів відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам відповідно до чинного законодавства, за їх вимогою.

Але, на нашу думку, такого переліку недостатньо. Необхідно на законодавчому рівні встановити механізм та загальні критерії визначення інформації комерційною таємницею. І на це є певні причини.

По-перше, це дозволило б в більшій мірі реалізувати можливість кожного громадянина подавати запити до комерційних структур, наприклад, щодо забруднення навколишнього середовища, або офіційних характеристик продукції в цілях захисту прав споживачів.

По-друге, зі встановленням переліків інформації що складає комерційну таємницю, її власниками на власний розсуд пов'язана інша проблема. Захист комерційної таємниці здійснюється не лише цивільно-правовими засобами.

Так, ст. 507 ЦК зобов'язує органи державної влади охороняти комерційну таємницю, яка надана ним в процесі їх діяльності. Господарський кодекс України також визначає, що держава забезпечує захист комерційної таємниці суб'єктів господарювання, а неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці розглядається, як вид недобросовісної конкуренції, що вважається правопорушенням. Таким чином визначаючи на власний розсуд інформацію комерційною таємницею, окремі фізичні і юридичні особи фактично визначають певні аспекти діяльності органів державної влади, що не дуже відповідає принципам організації самої системи публічної влади в Україні.

Більше того, Кримінальний кодекс України встановлює відповідність за злочинні дії щодо інформації, яка складає комерційну таємницю. Так, стаття 231 КК передбачає відповідальність за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю, під якими розуміються «умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей (комерційне шпигунство), а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності». А стаття 232 КК встановлює відповідальність за розголошення комерційної таємниці, яка розуміється як «умисне розголошення комерційної таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності».

Але Кодекс не дає відповіді на питання, що саме є комерційною таємницею. І якщо у випадку відповідальності за розголошення державної таємниці ми можемо говорити про відсильну диспозицію відповідної норми КК і звертатися до законодавства про державну таємницю, то щодо комерційної таємниці такого законодавства просто не існує.

Якщо звернутися до основних принципів кримінальної відповідальності, то можна говорити про те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину,

передбаченого КК (ч 1 ст. 2 КК), а злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним кодексом (ч. 3 ст. 3 КК). Навіть у випадках відсильної диспозиції (правила дорожнього руху, державна таємниця тощо), ми можемо визначити загальний принцип визначення злочинності діяння лише на основі закону.

Але у випадку зі злочинами проти комерційної таємниці, фактично злочинність діяння (належність інформації, щодо якої вчинено певні дії, до комерційної таємниці, а відповідно і протиправність дій щодо неї) визначається не законом, а розпорядженням власника інформації чи керівника підприємства, яке не є нормативно-правовим актом. На наш погляд така ситуація є абсурдною, особливо враховуючи недосконалість законодавства, що регулює право власності на інформацію. Тому можна запропонувати два способи вирішення проблеми, або шляхом законодавчого встановлення вичерпного переліку відомостей, які можуть бути оголошені комерційною таємницею, або шляхом скасування кримінальної відповідальності.

Федоренко Т.А., аспірантка (м. Київ, Україна)

ЩОДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ФОРМУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Про здоров'я та його цінність людство сформувало безліч легенд, міфів і переказів. Їх об'єднує впевненість у важливості здоров'я для людини, суспільства та, врешті, й держави. Традиційним є й переконання людства про те, що правом на охорону здоров'я наділена кожна людина від свого народження. А в низці держав світу таким правом наділяють і – насцитурусів дітей, які вже зачаті, але іще не народилися.

Як відомо, більшість країн світу закріпили у другій пол. ХХ ст. у своїх конституціях конституційне право людей на охорону здоров'я. Не стала винятком і Україна. Так, Конституція України у ст. 49 унормувала право людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [2]. Основний Закон також зобов'язує державу створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування та сприяти розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Конституція також встановлює, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Відповідно до ч. 4 ст. 49 Основного Закону держава також зобов'язана дбати про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя [2].

Окремі положення ст. 49 Основного Закону отримали своє офіційне тлумачення в рішеннях Конституційного Суду України 1998 і 2002 років. Так, у справі за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) Конституційний Суд України своїм Рішенням від 25 листопада 1998 року № 15-рп визнав неконституційними ряд положень відповідної Постанови Кабінету Міністрів України, які по суті звужували зміст конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Тим самим Конституційний Суд України юридично встановив своєрідні межі, «рамки» права на охорону здоров'я та медичну допомогу, котрі не можуть бути звужені шляхом нелегітимної «комерціалізації» медичних послуг.

Резулятивна частина Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп (справа про безоплатну медичну допомогу) визначила: «Положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» треба розуміти так, що у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам, незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, зокрема державного, формування та використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом» [5].

Наведені правові позиції Конституційного Суду України щодо надання медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я слід враховувати і новопризначеному Урядові України при формуванні державної політики у сфері охорони здоров'я. Адже більшість реформ у сфері охорони здоров'я в останні 5-6 років в Україні зводилися до звичайної комерціалізації медичної допомоги, яку пропонувалось вважати медичними послугами. Натомість, за останні роки в Україні було фактично зруйновано систему профілактики захворювань. Тому, у 95% люди звертаються до закладів охорони здоров'я саме за медичною допомогою, а не послугами. Не рідко, досить пізно щоб хворобу можна було ефективно вилікувати.

За роки незалежності України проблем у охорони здоров'я накопичилось настільки багато, що їх надто складно систематизувати, вивести у формат «зелена книга» - «біла книга». Іще гірше, коли вони систематизуватися та вирішуватися бюрократами без участі громадськості. Адже давно не таємниця,

що бачення сутності та змісту державної політики у сфері охорони здоров'я у держави і громадянського суспільства відрізняється. Власне, призначення 14 квітня 2016 р. нового складу Кабінету Міністрів України з вакансією посади Міністерства охорону здоров'я наглядно демонструє відсутність єдності в поглядах на шляхи і методи реформування медицини у нашій державі.

Конструктивний вихід із цієї ситуації передбачає власне сама Конституція України, яка наділяє громадян України правом участі в управлінні державними справами (ст. 38). Це конституційне право громадян корелюється зі здобутками демократії в нашій країні. У цьому сенсі слід згадати думку професора Колумбійського університету Н. Урбінаті, яка вважає, що «цінність сучасної демократії спирається на те, що вона дозволяє громадянам змінювати свої рішення та лідерів, не ставлячи під питання політичний порядок» [6, с. 26].

Але, пересічним громадянам доволі складно бути ефективними одноосібно при вирішенні таких державних справ, як до прикладу, формування та реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я. Більш ефективною є участь громадян у відповідних державно-управлінських процесах у складі громадянського суспільства та його інститутів.

На наш погляд, громадянське суспільство – це процес і результат діяльності громадян і формалізованих та неформалізованих інститутів громадянського суспільства (громадськості) з метою утвердження та захисту прав і свобод людини, а також участі в управлінні державними справами та здійсненню контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зокрема у сфері охорони здоров'я [1, с. 50–51].

До того ж, саме громадянське суспільство, відповідно до положень Національної стратегії розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 [3], визнається основним партнером держави у проведенні системних реформ у нашій державі.

Натомість, для позначення взаємодії «соціально активного ядра» громадянського суспільства з державою в законах України, указах Президента України та постановах Кабінету Міністрів України традиційно застосовується категорія «громадськість». Подібні нормотворчі підходи узгоджуються й із міжнародними документами у сфері розвитку громадянського суспільства.

Зокрема, подібне розуміння громадськості зустрічаємо у Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень від 1 жовтня 2009 року, де термін «громадськість» використовується для позначення організованого громадянського суспільства (*organized civil society*), представленого об'єднаннями волонтерів, некомерційними організаціями, асоціаціями, фондами, благодійними організаціями, а також спільнотами або групами громадських активістів. Тому, категорії «громадянське суспільство» та «громадськість» є не взаємовиключними, а взаємодоповнюючими. Також слід звернути увагу на поширеність використання в чинному законодавстві такого

суб'єкту як «інститут громадянського суспільства», що узагальнює громадські організації, громадські спілки, профспілки та організації роботодавців, благодійні фонди, релігійні організації та інші *NGO* в Україні.

Щодо методів і форм участі громадян, громадськості та інститутів громадянського суспільства, то аналіз чинного законодавства та відповідних публічно-управлінських практик, дозволяє виявити наступні з них:

1. Участь представників громадських організацій і інших інститутів громадянського суспільства в діяльності громадської ради при Міністерстві охорони здоров'я України, а також у громадських радах і інших консультативно-дорадчих органах, які створюються при центральних органах виконавчої влади, які знаходяться у сфері спрямування та координації Міністерства охорони здоров'я та територіальних органах охорони здоров'я.

При цьому, важливою є участь у реальній роботі цих рад і органів саме профільних і авторитетних інститутів громадянського суспільства, зокрема медичних профспілок і лікарських організацій. Це дозволить нейтралізувати квазіактивність «кишенькових» громадських організацій, що обслуговують інтереси виробників ліків і медичного обладнання.

2. Використання інструментарію проведення консультацій, включно з електронними, з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики в сфері охорони здоров'я в Україні. Громадянське суспільство та його інститути мають не очікувати запрошення до таких консультацій з боку Міністерства охорони здоров'я (адже за 2 останні роки громадськість так і не дочекалась подібної уваги до себе), а нав'язувати Міністерству охорони здоров'я та Уряду України власну повістку денну щодо сутності та змісту реформування системи державного управління у сфері охорони здоров'я.

3. Реалізація можливостей громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, порядок здійснення якої нині регулюється однойменною Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. Так громадськість має право та повинна нині здійснювати таку громадську експертизу стосовно відсутності законодавчо унормованої стратегії реформування системи державного управління у сфері охорони здоров'я та запровадження страхової медицини, стосовно проблем із закупівлею вакцин і вакцинацією, щодо закупівель ліків, стосовно стану будівництва нового корпусу лікарні «Охмадит» тощо. На жаль, донині ці проблеми бентежать більше ЗМІ й пересічних громадян, ніж профільні громадські організації.

4. Використання потенціалу нового Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р., який у статті 23 передбачив створення громадських наукових організацій (громадських академій наук, наукових товариств, наукових асоціацій, спілок, об'єднань тощо), як «об'єднання вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом» [4].

Закон також наділяє відповідні громадські наукові організації такими важливим повноваженнями, як:

– вносити до органів державної влади пропозиції щодо реалізації та удосконалення державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

– пропонувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих та експертних органів, що утворюються при органах державної влади.

Це, на наш погляд, відкриває нові перспективи для участі науково-експертного середовища в формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні.

5. Об'єднання зусиль і потенціалу Національної академії медичних наук України, лікарських організацій (асоціацій), профспілок медичних працівників і профільних громадських організацій з метою формування повісток денних і сенсів діяльності Міністерства охорони здоров'я щодо формування та реалізації інноваційної та проєвропейської державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні.

Наведені методи і форми участі громадян у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні не вичерпують всього арсеналу партиципаторної демократії. Очевидно, що з часом громадськість може генерувати і інші форми впливу на державу, задля ефективного забезпечення здоров'я як окремих громадян, так і нації в цілому.

Література:

1. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування : монографія / Автор. кол. : В.В. Василевич, Т.Е. Василевська, В.Ф. Нестерович, А.В. Савченко, В.Л. Федоренко (кер.) та ін. ; за ред. проф. Ю.В. Ковбасюка і проф. В.Л. Федоренка. – К. : Видавництво Ліра-К, 2016. – 524 с.

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Національна стратегія розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр., затверджена Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68 // Офіційний вісник Президента України. – 2016. - № 7. – Ст. 162

4. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25.

5. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп (справа про безоплатну медичну допомогу)// Офіційний вісник України. – 2002. – № 23 (21.06.2002). – Ст. 1132.

6. Урбинати Н. Искаженная демократия. Мнение, истина и народ / Н. Урбинати / пер. с англ. Д. Кралечкин ; Научн. редактор. перев. В. Софронов. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2016. – 448 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ІНВАЛІДІВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ

Публічна адміністрація в Україні здійснює свої повноваження щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів з урахуванням норм Конституції України та розгалуженої системи законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів. У переважачій своїй більшості останні є узгодженими між собою, виконані з дотриманням усіх належних юридично-технічних процедурних аспектів, а також піддаються постійному доповненню та змінненню, виходячи із об'єктивних потреб держави і суспільства.

Водночас світовою спільнотою вироблено вимогу на рахунок того, що створення та прийняття будь-якого національного законодавчого акта, особливо у сфері захисту прав та свобод людини і громадянина, має відбивати зміст норм міжнародно-правових актів. Таким чином, виникає необхідність з'ясувати міжнародні стандарти діяльності публічної адміністрації щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів.

Не вдаючись до полеміки щодо сутності реалізації державами-учасницями через свої органи публічної влади загальних питань захисту прав і свобод людини та громадянина, закріплених у базових міжнародних актах (Загальна декларація прав людини, Міжнародні пакти про права людини тощо), акцентуємо увагу виключно на спеціалізованому масиві документів, що присвячені особам з інвалідністю. Так, насамперед зауважимо, що Конвенцією про права інвалідів, 2006 р. сформовано загальнообов'язкова до виконання вимога, відповідно до якої держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма інвалідами без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності.

З цією метою національні публічні адміністрації, максимально залучаючи наявні в них ресурси, а у випадку необхідності – удаючись до міжнародного співробітництва, за допомогою законодавчих, адміністративних та інших відповідних заходів систематично та на постійній основі мають у такий спосіб реалізовувати свою компетенцію:

– забезпечувати легальними організаційними та управлінсько-розпорядчими діями та методами здійснення та захист прав інвалідів, що визнаються у міжнародних актах і договорах;

– змінювати чинне законодавство, а також громадську думку у суспільстві, які є дискримінаційними стосовно інвалідів;

– враховувати в усіх стратегіях і програмах захисту прав людини інвалідів, а також їхню думку при створенні таких стратегій і програм, особливо пропозиції та рекомендації організацій інвалідів, згідно п. 12

Декларація про права інвалідів [1], 1975 р. та п. 6 Резолюції 58/132 Генеральної Асамблеї ООН від 22.12.2003 р. «Реалізація Всесвітньої програми дій відносно інвалідів: суспільство для усіх в XXI столітті» [2];

– вживати всіх належних заходів для усунення дискримінації за ознакою інвалідності з боку будь-якої фізичної чи юридичної особи, а також підприємств, установ, організацій різної форми власності;

– надавати інвалідам доступну інформацію про засоби, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжні технології, зокрема нові технології, а також інші форми допомоги, у тому числі, первинної правової допомоги, допоміжні послуги та об'єкти [3].

Розуміючи багатофункціональність та складність структури будь-якої національної публічної адміністрації, у Всесвітній програмі дій стосовно інвалідів ООН, 1982 р. акцентується на завданнях різних елементів публічної влади, що у поєднанні спрямовані на досягнення однієї мети – реалізацію і захист прав та свобод інвалідів. Зокрема, основною керівною ланкою, що несе відповідальність перед світовою спільнотою є Уряди держав-учасниць та всі органи виконавчої влади. Вони зобов'язані запроваджувати й реалізовувати державну політику, програми розвитку і заходи щодо популяризації доцільності залучення інвалідів до всіх сфер соціального, економічного й політичного життя. Більше того, повинні також забезпечити, щоб особи, які стають залежними в результаті інвалідності мали можливість досягти однакового зі своїми співгромадянами рівня життя.

Державні та недержавні організації та установи, а також місцеве самоврядування мають сприяти органам виконавчої влади у вирішенні вказаних завдань шляхом виявлення потреб, пропонуванням прийнятних управлінських рішень й наданням додаткових адміністративних, соціальних та інших необхідних послуг інвалідам [4].

Окреслені завдання публічної адміністрації є загальними та універсальними, однак не конкретизуються у різних сферах життєдіяльності інвалідів. Саме тому, наприклад, у Резолюції 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р. «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» було викладено концепції щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів з боку органів публічної влади відповідно до галузей застосування [5].

У положеннях Європейської соціальної хартії, 1996 р. закріплено зобов'язання публічної влади у розробленні та реалізації загальних програм щодо забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, а також сприяти їхньому доступові до роботи тощо [6].

Вищевикладене свідчить про те, що останніми десятиліттями у світі вироблялися та вдосконалювалися загальнообов'язкові та рекомендаційні міжнародні стандарти діяльності публічної адміністрації щодо реалізації і захисту прав та свобод інвалідів. Основним на сьогодні з поміж такої діяльності є:

- 1) забезпечення визнання у суспільстві рівності прав і свобод інвалідів з іншими співгромадянами на державному та регіональному рівнях;
- 2) заборона дискримінації за ознаками інвалідності та впровадження відповідальності за такі дії;
- 3) створення належних соціальних, політичних, правових і економічних засад життєдіяльності інвалідів;
- 4) залучення всіх ланок публічної адміністрації до реалізації і захисту прав та свобод інвалідів;
- 5) активізація з боку державної влади місцевого самоврядування, недержавних установ і організацій до сприяння реалізації і захисту прав та свобод інвалідів.

Література:

1. Декларація про права інвалідів від 09.12.1975 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
2. Осуществление Всемирной программы действий в отношении инвалидов: общество для всех в XXI веке : Резолюция 58/132 Генеральной Ассамблеи ООН от 22.12.2003 г. : [офіційний веб-сайт ООН] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/disabilities/default.asp?id=1069>.
3. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 17. – Ст. 799.
4. Всесвітня програма дій стосовно інвалідів від 03.12.1982 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_427.
5. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів : Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_306.
6. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – Ст. 2660.

Пришляк М.І., к.ю.н., ст. викладач (м. Енергодар, Україна)

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕЖИМУ ДОШЛЮБНОГО МЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення на сьогодні чинне законодавство України визнає одним з пріоритетних національних інтересів нашої держави. Це в свою чергу вимагає від неї здійснення комплексу заходів, які б сприяли збереженню генофонду

народу України, запобіганню демографічній кризі, забезпеченню здоров'я майбутніх поколінь. Особливе занепокоєння викликає незадовільний стан здоров'я молодих людей. Укладаючи шлюб, в силу необізнаності, а в деяких випадках і небажання скористатися наданим правом одержати відомості про стан свого здоров'я перед створенням сім'ї, вони, самі цього не розуміючи, піддають загрозі майбутніх нащадків, створюючи замкнуте коло захворювань: хворі батьки – хворий плід – хвора дитина – хворий підліток – хворі батьки [4, с. 80]. Тому попередженню шлюбів, заздалегідь небажаних з позиції біофізичних властивостей партнерів, тобто таких які перешкоджають нормальним сімейним відносинам, створюють небезпеку для їхніх нащадків, може посприяти їх дошлюбне медичне обстеження, про можливість здійснення якого в обов'язковому порядку вони інформуються органом державної реєстрації актів цивільного стану (далі – орган РАЦС) під час приймання заяви про державну реєстрацію шлюбу. Відомості про результати такого обстеження дають змогу нареченим ще до укладення шлюбу переконатися у відсутності в них захворювань, небезпечних безпосередньо як для них самих та і їх нащадків. З іншого боку – остаточно визначитися щодо укладення самого шлюбу. Виявлення ж в будь-кого з наречених тяжкої хвороби або хвороби, небезпечної для іншого нареченого або їхніх нащадків, нездатність до виконання репродуктивної функції не позбавляє таку особу права на укладення шлюбу, а лише передбачає попередити заздалегідь про це іншого нареченого. Якщо за таких умов він не змінить своє рішення, то відсутні перешкоди щодо укладення шлюбу, а отже гарантована його стійкість. Однак, як засвідчує статистика в Україні бажаючих серед наречених пройти таке обстеження не надто багато. Чинне законодавство нам говорить: це не обов'язок, а право наречених. Зобов'язання ж щодо повідомлення один одного про стан свого здоров'я зводиться до простого: сказав, що здоровий, – значить виконав норму сімейного законодавства, і, відповідно, не порушив закон. Проте насправді все складніше. Навіть поверховий правовий аналіз такої ситуації дозволяє поставити об'єктивне питання: а чи буде такого роду повідомлення змістовним, реальним, тобто таким, що несе юридичні наслідки? Чи буде такого роду повідомлення (котре базується не на медичному обстеженні, а на суб'єктивному відчутті свого стану здоров'я) правомірним?

Важливе питання, котре потребує свого вирішення у контексті правового забезпечення медичного обстеження осіб, що планують створити сім'ю, – це встановлення імперативності чи диспозитивності тих чи інших аспектів вказаного. Адже факторів, котрі свідчать на користь як обов'язковості (безальтернативності) та факультативності (добровільності, необов'язковості) різних сторін медичного обстеження цієї категорії осіб, є багато. Із загально соціальних позицій для осіб, які мають намір створити здорову і повноцінну сім'ю, просто необхідно знати про стан здоров'я один одного.

Юридична практика зарубіжних країн і наукове співтовариство сформували два відносно самостійних погляди на зазначену проблему. З одного боку, мова йде про те, що обов'язкове медичне обстеження як умова укладання шлюбу обмежує права людини і громадянина, з іншого – необхідність взаємної обізнаності про стан здоров'я один одного в сучасному світі вважається не просто необхідністю, а питанням виживання нації, народу, громадян конкретної держави [5, с. 29].

На сьогодні з формально юридичної точки зору медичне обстеження наречених є добровільним в таких пострадянських країнах як Грузія, Естонська Республіка, Киргизька Республіка, Литовська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Республіка Таджикистан, Російська Федерація. До останнього часу такої позиції в своєму законодавстві дотримувалася й Азербайджанська Республіка. Зараз в цій країні особи, які бажають укласти шлюб, проходять медичне обстеження на захворювання, перелік яких встановлений відповідним органом виконавчої влади. За його результатами нареченим видається довідка, що засвідчує проходження ними такого медичного обстеження, яка в обов'язковому порядку додається до заяви про вступ до шлюбу. Про необхідність надання медичного свідоцтва до вступу в шлюб кожним з наречених про стан здоров'я з місцевих або державних урядових інституцій йдеться мова і в Цивільному кодексі Латвійської Республіки (далі – ЦК). Обов'язкове медичне обстеження наречених також передбачено законодавством республіки Узбекистан. В цій країні Положення про медичне обстеження наречених затверджене постановою Уряду від 25.08.2003 р. № 365 поширюється на всі шлюби, що реєструються органами РАЦС, незалежно від громадянства тих, хто укладає шлюб. Виключення з загального правила передбачено лише по відношенню до осіб, яким виповнилося 50 років, коли обстеження таких осіб здійснюється за наявності їх бажання. Передбачалося воно й законодавством Республіки Молдова, однак на підставі Закону від 11 травня 2012 року № 107 частина 1 ст. 13 СК Молдови зазнала змін і слова «піддаються безкоштовним обов'язковому медичному обстеженню» були замінені словами «можуть з їх інформованої згоди піддаватися безкоштовному медичному обстеженню з метою виявлення у них захворювань або збудників хвороб, які можуть передаватися дітям». За словами міністра охорони здоров'я Молдови Андрія Усатого, медичний огляд перед укладенням шлюбу перестав бути обов'язковим, оскільки дана вимога обмежує права і свободи людини, закріплені в міжнародному законодавстві [2].

В країнах Західної Європи наміри щодо забезпечення народження здорових нащадків демонструє законодавство Франції. Стаття 63 ЦК цієї країни зобов'язує майбутнє подружжя надати посадовій особі, правомочній укладати акти цивільного стану, медичні свідоцтва, видані не пізніше ніж за два місяці, якими засвідчується, що зазначені особи пройшли медичне обстеження на предмет вступу у шлюб. Стандартним до вступу в шлюб є скринінг на талассемию у

Греції, на Кіпрі, в Італії; більшість пар, схильних до ризику, визначається досить вчасно, щоб запропонувати ранню діагностику при першій вагітності. Більшість таких пар користуються цією послугою і мають здорових дітей.

З іншого боку законодавство таких країн як Іспанія, Німеччина, Польща, Словаччині, Чехія, Швейцарія, Швеція свідоцтво (довідку) про стан здоров'я нареченого в переліку документів необхідним для надання в органи РАЦС для укладення шлюбу не передбачає, що вказує на добровільний характер такого обстеження. Таким чином, стає зрозумілим, що законодавство більшості європейських країн у відповідності до ст. 16 Загальної декларації прав людини проголошує право чоловіка та жінки, без всяких обмежень укладати шлюб та утворювати сім'ю. З посиланням на зазначену статтю в Міжнародних керівних принципах щодо ВІЛ/СНІДУ та прав людини як порушення прав людини, що живе з ВІЛ, до укладення шлюбу розглядається й обов'язкове тестування та/або ж вимога надати свідоцтва про відсутність СНІДУ. Тобто ризику, що виникають у зв'язку з необізнаності наречених про стан здоров'я один одного покладаються виключно на них самих. Однак в певних випадках і вони можуть стати причиною настання відповідних правових наслідків, як то визнання шлюбу недійсним або ж його розірвання. Тим не менш, остаточне рішення у цьому питанні все ж таки залишається за подружжям. На цьому тлі бачиться цілком справедливим зауваження М.В. Антокольської, що в нинішній ситуації плата за непорушення прав одного з подружжя дуже висока, оскільки такі наслідки, як зараження СНІДом або народження розумово відсталої дитини, незворотні [1, с. 116]. На думку ж З.В. Ромовської, встановлення обов'язкового медичного обстеження наречених у репродуктивному віці могло б бути однією із законодавчих спроб оздоровлення нації, створювало б можливості жінці та чоловікові пройти відповідну медичну корекцію до зачаття дитини [3, с. 90].

В якості аргументу зазначимо, що обов'язкове медичне обстеження загалом не є щось новим для України. Зокрема для певної категорії осіб воно передбачено в Законах України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»; «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз»; «Про психіатричну допомогу» тощо. Вважаємо, що і медичне обстеження наречених в сучасних умовах за ступеню загально соціальної значимості має набути обов'язкового характеру адже у них не меншою є загроза захворіти під час подружнього життя на інфекційну хворобу, що передається статевим шляхом. З іншого боку саме суспільство має бути налаштоване на доцільність та необхідність таких кроків.

Враховуючи стратегічний напрямок розвитку нашої держави щодо Євроінтеграції, безумовно, виникає потреба ретельного аналізу наукових позицій юристів, першоджерел законодавства країн Євросоюзу та інших країн відносно зазначеної проблематики. Однак, в усіх випадках використання зарубіжного досвіду у цьому питанні має відбуватись із урахуванням національних інтересів України.

Література:

1. Антокольская М.В. Семейное право : учебник / М.В. Антокольская. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. – Юристъ, 2002. – 336 с.
2. Молодожены освободят от обязательного медосмотра перед заключением брака [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbм.md/news/family/medosmotr_dlea_molodozhenov/default.aspx
3. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / З.В. Ромовська. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
4. Чекушин Р.Х. Добрачное медобследование как один из методов решения проблемы планирования семьи в России / Р.Х. Чекушин, Т.С. Сырнев // Успехи современного естествознания. – 2004. – № 6. – С. 79–80.
5. Шишкина Ю.С. Медицинское обследование лиц, вступающих в брак / Ю.С.Шишкина // Семейное и жилищное право. – 2013. – № 1. – С. 27–30.

Борщевская А.Э., к.ю.н., ст. препод. (г. Могилев, Республика Беларусь)

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ СПОСОБЫ РАССМОТРЕНИЯ МЕДИЦИНСКИХ СПОРОВ КАК ГАРАНТИЯ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПАЦИЕНТОВ И ВРАЧЕЙ

Изменения, происходящие в правовой регламентации защиты прав и свобод граждан Украины касаются также и сферы здравоохранения как одной из основных сфер жизнедеятельности украинского общества. История медицины показывает, что медицинская помощь и медицинские услуги всегда были ответом на социальные потребности граждан.

В последние годы в связи с формированием рынка медицинских услуг потребитель все чаще выдвигает претензии поставщику. Судебная практика четко указывает на тенденцию роста гражданских дел с исками о возмещении вреда, причиненного некачественным предоставлением медицинской помощи, с дальнейшей компенсацией пациентам материального и морального ущерба.

Возможность внесудебной защиты прав граждан предусмотрена ст.40 Конституции Украины путем обращения с жалобой в соответствующие органы государственной власти, органы местного самоуправления и к должностным и служебным лицам этих органов, которые обязаны рассмотреть обращение и дать обоснованный ответ в установленный законом срок.

В ст.8 ЗУ «Основы законодательства Украины о здравоохранении» закреплена обязанность государственных, общественных и других органов, предприятий, учреждений и организаций, их должностных лиц и граждан в случае нарушения ими законных прав и интересов граждан в сфере

здравоохранения принимать меры по восстановлению нарушенных прав, защиты законных интересов и возмещения причиненного вреда [1].

Внесудебный порядок разрешения медицинского спора не лишает пациента права позже обратиться в суд, так как по законодательству Украины ни одна из форм внесудебного урегулирования спора не является обязательной досудебной процедурой. К тому же большинство этих способов возможно применять параллельно с судебным, а письменные подтверждения их результатов использовать в качестве доказательств в суде.

К таким способам можно отнести:

- устные переговоры пациента с врачом (руководителем) медицинского заведения;
- письменное обращение пациента (с претензией) к руководителю заведения здравоохранения;
- обращение к управлению здравоохранения при районных, городских и областных государственных администрациях;
- обращение в клинично-экспертные комиссии при Министерстве охраны здоровья Украины и местных управлениях здравоохранения для осуществления контроля качества медицинской помощи;
- обращение к правоохранительным органам - органам внутренних дел, прокуратуры;
- обращение к санитарно-эпидемиологической службе;
- медиация;
- обращение в Государственную инспекцию по вопросам защиты прав потребителей;
- обращение к общественным организациям [2, с. 21–27].

Определяющим признаком досудебного уровня рассмотрения спора по защите прав пациентов является добровольный характер разрешения конфликта, а именно – добровольное признание виновной стороной допущенных ею нарушений и возмещения причиненного вреда потребителю медицинских услуг [3, с. 99]. Преимущество именно такого способа разрешения спорных ситуаций в медицине объясняется следующими причинами:

- не требуется наличие особенных условий, специальных познаний и других обстоятельств;
- способствует быстрому достижению результата;
- не требуется составления искового заявления с изложением обстоятельств конфликта и своих требований относительно нарушенного права;
- не требуется самостоятельно или через представителя отстаивать свои интересы в суде.

Вместе с тем, по нашему мнению, необходимо активизировать создание системы медицинских комиссий (третейских судов), которые при рассмотрении таких споров учитывали специфику данного вида услуг. Имплементация

вышеупомянутых институтов в украинскую систему рассмотрения и урегулирования споров способствовала бы рассмотрению и решению конфликта на ранней стадии развития и ускоренному процессу восстановления нарушенных прав в ходе предоставления медицинских услуг.

Система таких медицинских комиссий действует в соответствии с уставами или положениями, принятыми в соответствии с резолюцией Палаты врачей (Австрия), на базе Национальных медицинских ассоциаций и Национально-практических медицинских ассоциаций или при их участии и сотрудничестве. Например, в Германии в 1975 году с этой целью был подписан договор между правительством Баварии и палатой врачей «О гарантии врачам» и в том же году была создана Медицинская арбитражная комиссия, действующая на основании Устава. В США созданы Медицинские арбитражи, а также ассоциация медицинских арбитражей [4, с.109–114]. Учредительные документы таких комиссий могут отличаться, но они все ориентированы на единую общую цель – защита прав пациента и врача.

Одной из основных причин относительно небольшого количества гражданско-правовых споров, рассмотренных в порядке третейского судопроизводства, является значительное количество исключенных из компетенции третейских судов категорий споров и общая законодательная тенденция ограничения арбитрабельности споров.

По мнению А.А. Мохова и О.Ю., Мхитаряна рассмотрение медицинских споров в третейских судах имеет ряд преимуществ: данный суд является специализированным органом по разрешению «медицинских» дел (это повышает результативность и уменьшает возможность допущения ошибок); повышается оперативность рассмотрения дел за счет упрощенной процедуры третейского судопроизводства и специализации суда; снижаются расходы сторон (отсутствие потребности в осуществлении отдельных процессуальных действий); доступность для всех слоев населения и юридических лиц; обеспечивается конфиденциальность третейского рассмотрения, то есть создаются условия для сохранения личной, семейной, служебной и коммерческой тайны; обеспечивается осуществимость решения третейского суда за счет взятых сторонами обязательств.

Цель третейского рассмотрения - достижение по возможности между сторонами мирового соглашения. Предусматривается, что судьи в третейском суде имеют юридическое медицинское образование для наиболее эффективного разрешения спора. В третейском суде возможно рассмотрение дел, подведомственных как судам общей юрисдикции, так и хозяйственным судам [5, с. 29-31].

Государственная система правосудия является основным способом защиты прав пациента и врача. Вместе с тем, по нашему мнению, введение института посредника (медиации), создания медицинских (третейских) комиссий способствовали бы оптимизации процесса рассмотрения и решения соответствующих споров в украинской системе правосудия.

Литература:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801- XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

2. Школьна Н. Позасудові способи захисту прав пацієнта / Н. Школьна // Практика управління медичним закладом. – 2014. – № 9. – С. 20–27.

3. Акопов В. И. Медицинское право в вопросах и ответах / В.И. Акопов. – М.: Феникс, 2016. – 509 с.

2. Сулакшин С.С. Альтернативные способы разрешения споров между субъектами предпринимательской деятельности : монография / Е.Э. Буянова, В.В. Кулаков, М.Ю. Погорелко и др. – М.: Научный эксперт, 2013. – 266 с.

3. Мохов А.А. К вопросу о третейском разбирательстве «врачебных дел» / А.А. Мохов, О.Ю. Мхитарян // Медицинское право. – 2006. – № 1. – С. 27–33.

*Ющик О.О., аспірант (Київ, Україна)
Наук. кер.: Риндюк В.І., к.ю.н., доц. (Київ, Україна)*

СПОРТИВНЕ ПРАВО: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Публікації дисертаційних досліджень щодо проблем спортивного права у вітчизняних і зарубіжних виданнях дають підстави зробити висновок про різне трактування поняття «спортивне право» різними авторами. В Україні захищено дві дисертації, присвячені проблемам спортивного права: одна – міжнародному спортивному праву [1], а друга – адміністративно-спортивному праву як підгалузі адміністративного права [2]. У першій роботі Г.Ю. Бордюгова називає спортивне право міжнародним правом і водночас розглядає як галузь національного права. А автор другої роботи О.А. Моргунов визначає адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України, тобто не розглядає спортивне право як самостійну галузь національного права.

Згідно з російським каталогом дисертацій, з проблем спортивного права захищено десять дисертацій (варто відзначити: усі після 2000 року), в тому числі з теорії права – чотири кандидатські дисертації: С.О. Медведєв «Теоретико-правовые аспекты функционирования физической культуры и спорта в Российском государстве» (2006) [3]; А.М. Чесноков «Российское законодательство о физической культуре и спорте: история и современность» (2007) [4]; Є.О. Дементьев «Средства государственно-правового воздействия на отношения в сфере спорта» (2009) [5]; О.В. Сердюков «Спортивное право как комплексная отрасль законодательства» (2010) [6].

На думку С.О. Медведева, спортивне право становить галузь права, а О.В. Сердюков і А.М. Чесноков розглядають спортивне право як галузь законодавства, причому перший з них визначає його як комплексну галузь законодавства, а другий – як звичайну галузь законодавства.

Визначення спортивного права як самостійної галузі міжнародного права розглядається в літературі також як дискусійне. Предметом вказаної галузі визнається міжнародний спортивний рух, що своїм масштабом охоплює не тільки відповідне коло міжнародних відносин, а й відносини у сфері спорту всередині окремих держав. Міжнародний спортивний рух – це форма міжнародного руху, метою якої є розвиток спорту як одного із засобів фізичного і духовного вдосконалення людини, зміцнення міжнародного спортивного співробітництва. Сформувалася також сукупність специфічних для даної галузі методів правового регулювання міжнародних спортивних відносин, дана галузь достатньо добре кодифікована. Таким чином, на думку О.Д. Магденка, є усі теоретичні підстави кваліфікувати спортивне право як відособлену специфічну комплексну галузь міжнародного права.

Водночас він відзначає, що останнім часом у зарубіжній та вітчизняній літературі виявляється тенденція розширеного тлумачення терміна «міжнародне спортивне право», під яким розуміється сукупність норм, що регулюють як публічно-правові, так і приватноправові відносини в міжнародній спортивній сфері [7].

У літературі висловлена також позиція щодо європейського спортивного права як нового напрямку європейського права, що являє собою систему норм первинного і вторинного права, постанов судових органів Євросоюзу і Ради Європи, регулюючих спорт як сукупність організаційних, охоронювальних, змагальних, заохочувальних і управлінських заходів стосовно європейських спортсменів, які беруть участь в офіційних змаганнях, а також усіх громадян, які займаються спортом на любительському рівні [8].

Викладене вказує на те, що термін «спортивне право» використовується в юридичній науці в різних значеннях.

У зв'язку з цим М.О. Левіна відзначає, що в останні десятиліття внаслідок активної інтеграції і спеціалізації наук, їх окремих галузей і підсистем розвивається все більше міждисциплінарних і комплексних наук. Зокрема, у юриспруденції з'явилися комплексні галузі: гірниче право, медичне право, спортивне право, інформаційне право. Назви таких наукових галузей свідчать про те, що вони з необхідністю повинні інтегрувати термінологію різних наукових сфер. При цьому будь-яка термінологія повинна відображати логіку науки в своїй системній організації. Терміносистеми інформаційного, гірничого, медичного, спортивного права сформувалися на межі ХХ-ХХІ ст. як «малі» терміносистеми, що співвідносяться з «великими». Їх поява викликана такими факторами, як: виникнення нових явищ у житті суспільства;

ускладненням сфер суспільного життя, що піддаються правовому регулюванню; впливом зарубіжного правового досвіду — умовами розвитку права в державі; розвитком сучасного законодавства і правової науки.

Щодо спортивного права (sports law), то за кордоном воно виділилося в особливу галузь у 90-і роки ХХ ст. Його виникненню передувала тривала практика розгляду судами різних країн проблем любительського спорту, трудових відносин і правопорушень у спортивній сфері, зв'язку спорту і підприємництва, спорту і освіти [9].

Зважаючи на це, можна визначити таку проблему, як співвіднесення поняття «спортивного права» з поняттям більш великої системи «права», а також з таким явищем більш великої системи, яким є «спорт» взагалі. Але ці співвідношення вимагають окремого розгляду.

Література:

1. Бордюгова Г.Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права: автореф. дис... канд.юрид.наук : 12.00.11. – К., 2009. –18 с.
2. Моргунов О.А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.07. – Запоріжжя, 2013. – 18 с.
3. Медведев С.А. Теоретико-правовые аспекты функционирования физической культуры и спорта в Российском государстве : дис... канд.юрид.наук : 12.00.01. – Майкоп, 2006. – 236 с.
4. Чесноков А.Н. Российское законодательство о физической культуре и спорте: история и современность: дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. – М.,2007. – 157 с.
5. Дементьев Е.А. Средства государственно-правового воздействия на отношения в сфере спорта : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Нижний Новгород, 2009. – 200 с.
6. Сердюков А.В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства: дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. – М., 2010. – 233 с.
7. Магденко А.Д. Международное мспортивное право : проблемы статуйирования отрасли // Правопорядок: история, теория, практика. – 2013. – №1. – С. 12–15.
8. Иглин А.В. Понятие и принципы Европейского спортивного права // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – 2011. – № 75. – С. 97–100.
9. Левина М.А. Принципы организации вторичных терминосистем права / М.А. Левина // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2013. – № 1 (25). – С.126–131.

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМАТИЗАЦІЮ СПОРТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

В контексті аналізу законодавства з питань фізичної культури та спорту неможливо обійти увагою питання його можливої кодифікації.

Нині чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт», незважаючи на своє концептуальне значення, не систематизує норми спортивного права, як це зроблено у кодифікованих галузевих актах. Все це безумовно ускладнює регулювання спортивних правовідносин, породжує затвердження неоднорідних вимог до одних і тих самих відносин.

Останнім часом дедалі більше вітчизняних правників обґрунтовують необхідність прийняття єдиного кодифікованого акту, котрий би охоплював всі ключові аспекти правового забезпечення фізкультурно-спортивного руху. На думку прибічників цього кроку, він дозволить: систематизувати розрізнені нормативно-правові положення, впорядкувати кореспондуючі суспільні відносини; конкретизувати правовий статус їхніх суб'єктів, оптимізувати правозастосовний процес, усунути наявні юридичні колізії; наблизити вітчизняне законодавство до міжнародних стандартів; забезпечити жорстке дотримання законності у сфері фізичної культури та спорту.

Подібний крок, на думку О.А. Моргунова, сприятиме також: усуненню прогалин та суперечностей, які нині мають місце у нормативних актах з питань фізичної культури та спорту; приведенню адміністративно-спортивного права до міжнародних (європейських) стандартів; конкретизації прав та обов'язків суб'єктів публічної адміністрації, покликаних розроблювати та реалізовувати державну політику у галузі спорту; покращенню правового статусу професійних спортсменів; активізації наукових досліджень у сфері публічно-правового регулювання суспільних відносин, які виникають у сфері фізкультури та спорту; формуванню конкурентоспроможного олімпійського резерву; створенню додаткових можливостей для залучення широких мас населення, особливо неповнолітніх, до заняття фізкультурою та спортом [1, с. 80–81].

Цікаво, що попри одностайну підтримку ідеї кодифікації, правничий загал не дійшов згоди стосовно багатьох принципових моментів. Майже кожен дослідник відповідної проблематики наводить оригінальну назву кодексу (серед поширених варіантів: «Спортивний кодекс» [2, с. 561], «Адміністративно-спортивний кодекс» [3, с. 8]), а також по-своєму інтерпретує його мету, завдання, структуру, зміст і юридичні наслідки.

Більш того, не зовсім логічним виглядають пропоновані назви кодексу лише з урахуванням спортивної складової, адже поняття фізичної культури та спорту співвідносяться як загальне та особливе – себто масовий спорт

розуміється як невід’ємна складова фізичної культури. Також ці поняття об’єднані для характеристики реабілітації, що проводиться шляхом фізкультурно-спортивної діяльності. Водночас лише професійний спорт виходить за межі поняття фізичної культури.

Спорт, на думку О.В. Боровської, є органічною частиною фізичної культури, особливою сферою виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей у певних видах фізичних вправ, технічної, інтелектуальної та іншої підготовки шляхом змагальної діяльності; фізичні вправи, які мають на меті розвиток і зміцнення організму [4, с. 37].

«Змішування цих різних, але тісно пов’язаних явищ, – наголошують А.О. Соловійов та О.В. Сердюков, – розмиває предмет правового регулювання спортивного права та не відповідає специфіці чинного законодавства в цій сфері» [5, с. 55].

Відтак винесення за межі правового регулювання окремих питань, котрі стосуються фізичної культури як підґрунтя для спорту, протирічить загальній концепції кодифікації законодавства у названій сфері.

Наразі темпи розвитку «спортивного» законодавства України не встигають конкурувати з розвитком спортивного права і власне спорту. Тому говорити про кодифікацію, важливість якої відзначається деякими науковцями, в той час, як окремі види правовідносин даної галузі або не врегульовані взагалі, або ж врегульовані без врахування спортивної специфіки, зарано. Втім, наявність спортивних кодексів у країнах Європи свідчить про реальність подібного правового регулювання у сфері фізичної культури і спорту, що певним чином стимулює до порушення питання щодо кодифікації в перспективі. Яскравим прикладом даного виду систематизації нормативно-правових актів є Спортивний кодекс Франції (*Le code du sport français*), що складається з трьох тематичних частин, поділених на чотири книги: Організація фізичної культури і спорту, Спортсмени та інші суб’єкти, Участь у спорті, Інші положення (щодо фінансування спорту).

Тому безперечно у подальшому більш правильним є прийняття єдиного галузевого акту (з умовною назвою «*Фізкультурно-спортивний кодекс України*»), що дозволить гармонізувати розмаїтий нормативно-правовий масив, сприятиме усуненню наявних колізій, дублювань і невизначеностей, створить передумови для послідовної реалізації державної політики у сфері фізичної культури та спорту.

Література:

1. Моргунов О.А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.А. Моргунов. – Запоріжжя, 2013. – 207 с.

2. Чередник Р.В. Спорт як сфера правового регулювання: загальнотеоретичний аспект / Р.В. Чередник // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 556–562.

3. Моргунов О.А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / О.А. Моргунов. – Запоріжжя, 2013. – 18 с.

4. Боровська О. В. Короткий тлумачний словник термінів галузі фізичної культури та спорту / О. В. Боровська. – Львів, 2003. – 54 с.

5. Ткалич М.О. Спортивні клуби як учасники цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М.О. Ткалич. – Одеса, 2010. – 199 с.

РОЗДІЛ 10

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Северин А.Ю., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Філей Ю.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Процес інтеграції України у міжнародну спільноту демократичних країн вимагає дотримання міжнародних норм і стандартів у різних галузях внутрішнього життя. Це висуває зобов'язання приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних норм і стандартів, які зафіксовані у різноманітних міжнародних договорах. Вказане положення повною мірою торкається і кримінального законодавства України, у зв'язку з чим міжнародні договори, які так чи інакше впливають на національне кримінальне законодавство, стають джерелом кримінального права України. Так, до джерел кримінального права – відносять:

- Конституцію України як джерело внутрішньої та зовнішньої політики, база всього національного законодавства.
- Міжнародні договори, ратифіковані Україною.
- Закони України.
- Укази Президента України.
- Рішення Конституційного Суду України.

Конституція як джерело кримінально-правової політики визначає основні підходи до формування кримінально-правової політики. Наприклад, ст. 58 Конституції України закріплює умови дії закону про кримінальну відповідальність у часі, ст. 61 – заборону подвійної кримінальної відповідальності за одне діяння, ст. 62 – відповідальність виключно при наявності вини тощо.

Міжнародні договори, ратифіковані Україною. Кримінальний кодекс України в ч. 5 ст. 3 зафіксував: «закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України».

Всі міжнародні договори під цим кутом зору можуть бути поділені на дві групи:

- ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби із злочинністю в цілому, наприклад, Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 25.01.1974; Угода про співробітництво між Урядами держав – учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з

тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів від 20.07.2002; Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21.07.1997 та ін.;

– ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів, наприклад, Європейська конвенція про покарання за дорожньо-транспортні злочини від 30.11.1964; Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р.; Угода про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації від 10.06.2001 та ін.

На підставі міжнародних договорів розробляються та імплементуються у національне кримінальне законодавство норми, що визначають основні підходи до кримінальної відповідальності.

Закони – чинний КК України у ч. 4 ст. 3 встановив недопустимість застосування кримінального закону за аналогією.

Укази Президента України виступають як джерела кримінально-правової політики у випадках, коли вони визначають її основні концептуальні підходи, а також конкретні задачі. Наприклад, Указ Президента «Про затвердження Комплексної програми боротьби із злочинністю».

Аналізуючи питання дієвості Указів Президента як гаранта додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина в аспекті забезпечення їх додержання і захисту, відомий вітчизняний кримінолог А.П. Закалюк зокрема зазначає, що певною мірою ці повноваження виконувалися. Президент України затверджував Комплексну програму боротьби зі злочинністю на 1999-2002 рр. Указом Президента від 07.12.2000 р. затверджена спеціалізована Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 рр. Затверджувалися і інші концептуальні та програмні документи з питань протидії окремим проявам злочинності. Проте, на думку вченого, суттєвим недоліком був і є явно недостатній контроль за виконанням указів та розпоряджень Президента, відсутність належної відповідальності тих, хто допускає їх невиконання, передусім голів обласних, міських і районних державних адміністрацій [1, с. 349].

Рішення Конституційного Суду України мають обов'язковий характер для всіх органів, організацій та громадян. Відповідно до ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України є органом, який дає офіційне тлумачення Конституції та законів України. Значення рішень Конституційного Суду України полягає не лише в тому, що у них наводяться дефініції понять, оцінка положень законів на предмет їх відповідності Конституції України, а також у тому, що вони містять мотивування певної позиції вищого органу конституційної юрисдикції держави. Даючи тлумачення тих чи інших питань, Конституційний Суд часто визначає напрями та межі кримінально-правової політики. За роки існування Конституційний Суд прийняв низку рішень, які

мають значення для кримінально-правової політики (у тому числі для право застосовної діяльності). На думку Л.П. Брич, всі рішення прийняті Конституційного Суду України умовно можна поділити на наступні групи:

– рішення, в яких прямо роз'яснюються положення як чинного Кримінального кодексу України 2001 р., так і Кримінального кодексу України 1960 р.;

– рішення, які спрямовані на тлумачення інших законів, але роз'яснюють ті самі поняття, що й ужиті у Кримінальному кодексі України;

– рішення, що роз'яснюють поняття, яких немає у Кримінальному кодексі України, але, які можуть служити визначенню того, чи є конкретне посягання злочином [2, с. 7]. На сьогодні подібних рішень Конституційного Суду України більше 50.

Отже, кримінально-правова політика більшою мірою ніж інші, повинна базуватися на європейських стандартах, Конституції та Законах України, не порушувати права і свободи громадян, громадських організацій, їх об'єднань та громадянського суспільства в цілому. З іншого боку, кримінально-правова політика повинна бути спрямована на захист інтересів держави, її інституцій та функціонування.

Література:

1. Закалюк А.П. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2008. – 424 с.
2. Брич Л.П. Питання кримінального права у рішеннях Конституційного Суду України / упорядн. : Л.П. Брич, В.Є. Ясеницький. – Львів: ПАІС, 2004. – 92 с.

Якимова С.В., к.ю.н., доц. (м. Львів, Україна)

РІВНІ РОЗВИТКУ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

За даними Transparency International Україна, за підсумками 2015 року, Україні присвоєно 27 зі 100 можливих антикорупційних балів. Ключовими причинами такого негативного стану щодо протидії корупції було визнано «зволікання із реальним покаранням хабарників, а також збільшення корупційної складової у стосунках бізнесу та влади» [1]. У висновках, за результатами спільної зустрічі експертної місії Ради Європи з українськими фахівцями з питань антикорупційної політики в Україні, наголошувалося на необхідності урахування специфіки стану корупції в державі [2]. Сучасна корупція в Україні – явище системне, що не обмежується вчиненням окремих злочинів відповідної категорії. Відтак, ефективна протидія проявам системної корупції передбачає притягнення до кримінальної відповідальності усіх учасників корупційної злочинної діяльності на різних етапах її розвитку.

Досліджуючи кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинної

діяльності, А.Ф. Зелінський та М.Й. Коржанський запропонували під злочинною діяльністю розуміти «...систему передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь і тісно пов'язаних з ними дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом через встановлення і досягнення корисної мети» [3, с. 13]. З позиції діяльнісного підходу, злочинна діяльність ототожнюється в будь-якому умисним злочині. Адже характеристики дій особи (групи осіб) включають: шляхи подолання можливих перешкод, задум, готування, вчинення злочину, виконання дії з його приховування, маскуванню своєї участі в ньому з метою ухилення від відповідальності [4, с. 143]. Зокрема, корупційна злочинна діяльність, зазвичай, складається з низки злочинів. Так, наприклад, корупційну злочинну діяльність складають так звані корупційні злочини, перелік яких чітко визначено у примітці до ст. 45 КК України, а також інші злочини, які полегшують учинення корупційних чи сприяють маскуванню відповідної злочинної діяльності.

Як уточнює П.К. Кривошеїн, злочинна діяльність є особливою формою (різновидом) повторності злочинів і являє собою «сукупність юридично тотожних, однорідних чи різнорідних злочинів, що характеризуються систематичністю (регулярністю), інтенсивністю і тривалістю здійснення злочинних намірів, детермінованих єдиною мотивацією, спільною метою й об'єктивними соціальними умовами» [5, с. 143].

Зокрема, для корупційної злочинної діяльності характерні повторність чи реальна сукупність. До того ж така злочинна діяльність може бути індивідуальною, груповою чи колективною. Зокрема, спільність колективної діяльності виключає самотійність та індивідуальність ідей кожного з учасників спільного злочину. Натомість має місце взаємовплив співучасників колективної злочинної діяльності, коли поведінка кожного з них змінює поведінку інших [6, с. 271]. При цьому колективна злочинна діяльність розподіляється на стихійну – натовп, а також організовану [6, с. 273]. Як засвідчує судово-слідча практика, колективна корупційна злочинна діяльність є організованою.

В залежності від стану розвитку злочинних зв'язків у рамках корупційної злочинної діяльності, пропонується розглядати її трьох рівневу структуру:

1 – найнижчий рівень організації – систематичне вчинення корупційного злочину одноособово, протягом певного періоду часу, коли одержана неправомірна вигода, здебільшого грошові кошти чи інше майно, є вагомим додатковим джерелом доходів корупціонера (наприклад, привласнення розтрата або заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовим становищем) або тривале, протягом певного періоду часу вчинення окремого виду корупційного злочину групою осіб (наприклад, вчинене групою осіб привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном в особливо великих розмірах шляхом зловживання службовим становищем);

2 – середній рівень – це групова корупційна корислива злочинна діяльність, що, зазвичай, пов'язана з вирішенням зацікавленими особами своїх особистих інтересів шляхом підкупу службових осіб юридичних осіб

публічного чи приватного права, осіб, які надають публічні послуги чи осіб, які який не є службовими, але працюють на користь підприємства, установи чи організації. Як наслідок службові особи, особи, які надають публічні послуги чи працюють на підприємстві, установі організації, всупереч інтересам служби, інтересам юридичної особи приватного права, на шкоду виконання професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг або на шкоду інтересам підприємства, установи чи організації, де особа працює чи виконує певну роботу - вчинюють чи навпаки - не вчинюють відповідних дій, які б мали учинити. Для даного рівня корупційної злочинної діяльності характерне поєднання корупційних злочинів та злочинів, пов'язаних з корупцією. При цьому структурна частка корупційних злочинів є істотною (більшою чи майже рівною частці щодо так званих злочинів, пов'язаних з корупцією). У багатьох випадках – це зразки так званої «побутової корупції» регіонального масштабу;

3 – вищий рівень – це колективна корупційна корислива злочинна діяльність, де структурна частка корупційних злочинів, відносно незначна, порівняно з так званими супутніми щодо корупційних, які визначені у примітці до ст. 45 КК України. Разом з тим, її функціональна роль є визначальною, оскільки забезпечує виникнення, існування, розвиток даного виду організованого злочинного бізнесу, а також його «захист» від можливого викриття й припинення з боку правоохоронних органів на міжнародному й національному рівнях. Отже, корупційні злочини є невід'ємною й центральною структурною складовою даного виду злочинної діяльності. Її роль є домінуючою не в кількісному, а якісному співвідношенні.

Таким чином, проблема протидії корупції є складною і комплексною. Відтак, неможливо виокремити один напрям, який би кардинально вплинув на зниження рівня корупційних проявів в Україні. Разом з тим, в основі імплементації європейських правових стандартів протидії корупції має перебувати належне теоретичне обґрунтування та, зокрема, що спирається на результати теоретичного аналізу проведеного у рамках даної публікації.

Література:

1. Олексій Хмара Лише на один бал піднялась Україна у світовому рейтингу сприйняття корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/%D0%A1PI-2015>

2. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.Б. Бусол; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 16 с.

3. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 144 с.

4. Тіщенко В.В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики / В.В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 27. – С. 139-145.

5. Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве

(теоретические и практические проблемы). – К.: Вища шк., 1990. – 159 с.

6. Кваша О.О. Поняття колективного злочину, колективної злочинної діяльності, колективного суб'єкта в юридичній науці // О.О. Кваша // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 270–274.

Шиян Д.С., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)

ПРОБЛЕМА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА СУКУПНІСТЮ ЗЛОЧИНІВ

З проголошенням незалежності Україна знаходиться на шляху розбудови громадянського суспільства, демократичної, соціальної та правової держави, інтеграції у Європейський Союз, що в свою чергу викликає реформування кримінально-правової політики держави. Ця політика, з одного боку, ґрунтується на принципі невідворотності покарання, у той же час, з іншої сторони, характеризується проявом принципів гуманізму й економії кримінальної репресії, а також у разі можливості застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. До одного з таких видів покарань і належить позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі для скорочення викладення – «позбавлення права...»).

Виникає питання про особливості призначення «позбавлення права...» за сукупністю злочинів.

При призначенні покарання за сукупністю злочинів ст. 70 КК [1] встановлює особливий порядок, що складається з двох етапів: по-перше, суд призначає покарання (основне й додаткове) окремо за кожний злочин, що входить у сукупність; по-друге, суд визначає остаточне покарання за сукупністю злочинів.

Визначення остаточного покарання може відбуватися шляхом: 1) поглинення менш суворого покарання більш суворим; 2) повного складання призначених покарань; 3) часткового складання призначених покарань.

Суд може визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим при призначенні за окремими злочинами, що входять у сукупність, покарання як одного виду, так і різних. При призначенні «позбавлення права...» та при визначенні остаточного покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим можливі такі варіанти. Менш суворе основне покарання у виді штрафу може поглинутись більш суворим основним покаранням у виді «позбавлення права...». «Позбавлення права...» як менш суворе основне покарання може поглинутись усіма іншими, крім штрафу, більш суворими основними видами покарань.

У літературі та в судовій практиці визнається доцільним застосування принципу поглинення покарання, коли призначені за окремими злочинами покарання

складанню з іншими видами покарань не підлягають (наприклад, «позбавлення права...») [², с. 268].

При призначенні покарання за сукупністю злочинів визначення остаточного покарання шляхом поглинення одного виду «позбавлення права...» іншим (за будь-якими критеріями) не допускається. У цьому випадку різні види «позбавлення права...» виконуються самостійно.

Допускається застосування принципу поглинення лише між однаковими видами «позбавлення права...». При цьому досліджуване основне покарання, призначене на менший строк, може поглинутись таким же основним видом покарання, призначеним на більший строк. Розгляданий додатковий вид покарання, призначений на менший строк, може поглинутись таким же додатковим видом покарання, призначеним на більший строк. Допускається поглинення декількох покарань у виді «позбавлення права...», призначених у максимальних межах санкцій статей КК, як основних між собою, а також як додаткових покарань між собою.

У випадку призначення за злочини, що входять у сукупність, декількох покарань у виді «позбавлення права...», що позбавляють різних прав, з одного боку, з метою досягнення спеціальної превенції поглинення цих видів покарань не зовсім доцільно, а з іншого – не можна за допомогою застосування досліджуваних видів покарань позбавити винного занадто широкого обсягу прав, що призведе до неможливості працювати і заробляти на життя, оскільки у такому разі засуджений буде робити це незаконно. Залишаємо вирішення цього питання з раціональною доцільністю на розсуд суду.

При призначенні покарання за сукупністю злочинів однаково за розміром і видом «позбавлення права...» (основні і додаткові) поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій норм КК [³, с. 13¹].

На виконання цієї вимоги вказує і Верховний Суд України. Так, Бердичівський районний суд Житомирської області вироком від 5 березня 2004 року засудив П. за ч. 2 ст. 212 КК на два роки обмеження волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на один рік, за ч. 2 ст. 364 КК – на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати зазначені посади строком на один рік. На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів засудженому остаточно визначено покарання у виді п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на один рік, і відповідно до ст. 75 КК його звільнено від відбування цього покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки [⁴, с. 29]. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що визначення засудженому остаточного додаткового покарання за сукупністю злочинів відповідно до ч. 1 ст. 70 КК шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим не відповідає роз'ясненню Пленуму Верховного Суду України у п. 21 постанови «Про

практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7, згідно з яким однакові за видом і розміром покарання (основні чи додаткові) поглиненню не підлягають. Застосовуючи принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд повинен зазначити у вирокі, про яке саме покарання йдеться – основне чи додаткове. У цій справі суд мав застосувати щодо П. принцип складання покарань – часткового або повного [4, с. 29].

Остаточне покарання у виді «позбавлення права...», одержане при складанні окремих покарань (частковому або повному), не може перевищувати максимальної межі санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, що передбачає більший строк цього покарання. Якщо хоча б один зі злочинів є умисним тяжким або особливо тяжким, суд може призначити остаточне покарання у виді «позбавлення права...» за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для цього виду покарання у ч. 1 ст. 55 КК, тобто при призначенні як основного покаранням – п'ять років, як додаткового – трьох років. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 70 КК, якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю злочинів визначається шляхом поглинення «позбавлення права...» довічним позбавленням волі.

Додаткове покарання у виді «позбавлення права...» за сукупністю вчинених злочинів може бути призначене лише тоді, коли воно було призначене хоча б за один із злочинів, що входять у сукупність. Обов'язкове додаткове покарання у виді «позбавлення права...», призначене за один чи кілька злочинів, що входять у сукупність, повинно бути призначене і за сукупністю вчинених злочинів; непризначення цього обов'язкового додаткового покарання за сукупністю злочинів можливе лише тоді, коли воно не було призначене за окремий злочин (злочини), що входять у сукупність, у порядку ч. 2 ст. 69 КК. Такої ж точки зору і Пленум Верховного Суду України, який у своїй постанові зазначає, що призначення основного або додаткового покарання лише за сукупністю злочинів є неприпустимим [3, с. 13].

Отже, до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, може бути приєднане додаткове покарання у виді «позбавлення права...» призначене судом за злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною. Якщо додаткове покарання не було призначене за конкретний злочин або злочини, що входять у сукупність, то воно не може бути призначене за сукупністю злочинів.

За правилами, передбаченими в ч. ч. 1-3 ст. 70 КК, призначається покарання, якщо після постановлення вироку в справі, буде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення попереднього вироку. У цьому випадку в строк покарання у виді «позбавлення права...», остаточного призначеного за сукупністю злочинів, зараховується таке ж покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вирокі, за передбаченими в ст. 72 КК правилами.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [вид. 4-те, переробл. та допов.]. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.

3. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. (зі змінами, внесеними постановою № 17 від 26 грудня 2003 р.) // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 1. – С. 13.

4. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 січня 2005 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 29.

Маркарян М.В., асистент (м. Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Прогресивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, сучасний стан мобільності громадян та подекуди спрощений процес перетину державних кордонів під впливом лозунгу «Світ без кордонів» створює нові виклики перед світовою спільнотою, з якими можливо боротися лише спільними спланованими зусиллями. Запорукою успішної боротьби бачиться врегульоване правове поле між країнами.

16 вересня 2014 року Угода про асоціацію була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом. З 1 листопада 2014 року набуло чинності часткове застосування деяких частин Угоди про асоціацію, а стаття 4 Угоди про асоціацію, у котрій йдеться про встановлення Поглибленої та Всеосяжної Зони Вільної Торгівлі (ПВЗВТ), частково вступила в силу 1 січня 2016 року.

Відповідно до ст. 22 «Боротьба зі злочинністю та корупцією» Угоди про асоціацію сторони домовилися про співпрацю у боротьбі з кримінальною і незаконною організованою діяльністю та з метою її попередження. Серед основних видів незаконної організованої діяльності виокремлюються 6 наступних: а) незаконне переправлення через державний кордон нелегальних мігрантів, торгівля людьми і вогнепальною зброєю та незаконний обіг наркотиків; б) контрабанда товарів; с) економічні злочини, зокрема злочини у сфері оподаткування; д) корупція як у приватному, так і в державному секторі; е) підробка документів; ф) кіберзлочинність.

Серед перерахованих злочинів кіберзлочинність невпинно набирає обертів і масштабів, вражає кількісним та якісним розвитком. Так, за даними

звіту Центру скарг щодо Інтернет-злочинів (Internet Crime Complaint Center (IC3), який є структурним підрозділом Федерального Бюро Розслідувань (FBI), за 2014 рік було одержано 269,422 скарги, установлені збитки оцінено в 800 492 073 доларів США. Прослідковано також дві характерних тенденції нинішніх Інтернет-злочинів, а саме: 1) зростаюча кількість користувачів соціальними мережами дає злочинцям широку базу персональних даних; 2) поступово зростає популярність віртуальної валюти, що також привертає увагу і злочинців, які спекулюють на уразливості цифрових валютних систем [1].

Що стосується Європейського Союзу, то Європейський центр кіберзлочинності при Європолі (Europol's European Cybercrime Centre (EC3)) опублікував документ «Оцінка Інтернет-організованої злочинної загрози 2015» (Internet Organised Crime Threat Assessment 2015 (IOCTA)), у якому сказано, що кібератаки, особливо ті, які включають шифрування, зросли за масштабами та результативністю і є однією із основних загроз сучасності, з якими стикаються як різні підприємства, так і громадяни ЄС. Крім того, на їхню думку, кіберзлочинність стає все агресивнішою і має конфронтаційний характер. Ще одним цікавим фактом цього документу є те, що характерним для 2014 року є рекордна кількість мережових атак. Навіть засоби масової інформації часто називають 2014 як «Рік порушення даних». Проаналізувавши ситуацію, що склалася за вказаний звітний період, фахівці Європейського центру кіберзлочинності при Європолі констатують, що дані (інформація) стали ключовим об'єктом і товаром для кіберзлочинності [2].

Ставити в один ряд кіберзлочинність поруч із такими глобальними проблемами сучасності, як корупція та тероризм, дозволяє той факт, що кіберзлочини «виросли» вже з сфери приватного життя й досить часто спрямовані на державні стратегічні об'єкти. А подекуди кіберзлочини, які проявляються у формі кібератак, є частиною чи навіть засобом тероризму.

Як приклад є випадок, що трапився 23 грудня 2015 року, коли хакери здійснили кілька потужних кібератак проти українських постачальників електроенергії Прикарпаття, атакувавши шість різних енергокомпаній одночасно. В результаті сталося відключення електроенергії в 103 населених пунктах України. Розслідування на території України проводили представники ФБР, Держдепартаменту, міністерства внутрішньої безпеки та міністерства енергетики США. За його результатами було виявлено докази того, що за атакою на українську енергосистему стояла група добре підготовлених хакерів з Росії. А вже наприкінці січня 2016 року хакери знову атакували комп'ютерну систему «Укренерго» і розіслали вірусні повідомлення на електронні адреси підприємств електроенергетики.

Робота щодо вдосконалення інформаційного законодавства активізувалася ще після анексії Криму. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» з метою попередження й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері було вирішено розробити і

затвердити низку нормативно-правових актів. Зокрема таких: Стратегію розвитку інформаційного простору України; проект нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України; Стратегію кібернетичної безпеки України; проект Закону України про кібернетичну безпеку України; законопроекти про внесення змін до законів України «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про Службу безпеки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» для приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами з питань інформаційної та кібернетичної безпеки, вдосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України.

На виконання рішення РНБО України від 28 квітня 2014 року Адміністрацією Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України було підготовлено Проект Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». У пояснювальній записці до цього законопроекту автори зазначають, що реальні прояви кібератак мало прогнозовані, а їх результатом є, як правило, значні фінансово-економічні збитки або непередбачувані наслідки порушень функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, які безпосередньо впливають на стан національної безпеки і оборони. У зв'язку з цим, існуючі загрози вимагають впровадження комплексних заходів, спрямованих на забезпечення кібербезпеки України.

Важливим аспектом у цьому законопроекті є спроба заповнити термінологічний вакуум, а також визначити правові та організаційні засади державної політики у цій сфері, основні принципи та напрями забезпечення кібербезпеки. Загалом законопроектом передбачено запровадження таких термінів: «кіберпростір», «кібербезпека», «кіберзагроза», «кіберзлочин», «кіберзлочинність», «кібертероризм», «кібератака», «кіберінцидент», «кіберзахист», «кібероборона» та інші [3].

Також про важливість забезпечення кібербезпеки нашої держави і необхідність боротьби з кіберзлочинністю йдеться у Стратегії національної безпеки України, де серед актуальних загроз національній безпеці України – загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів.

Дана Стратегія спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5.

У Плані дій для України на 2015–2017 європейські партнери оцінили проведену роботу України на шляху інтеграції до Європейської спільноти, зокрема і в сфері кіберзлочинності. За підсумками проведено аналізу ситуації встановлено, що деякі проблеми залишилися невирішеними. Насамперед це ті, що пов'язані зі співпрацею проти кіберзлочинності. Крім того, потребує завершення законодавчих реформ стосовно кіберзлочинності (процесуальне

законодавство та пов'язані з цим гарантії), закінчення розробки навчальних стратегій щодо кіберзлочинності у сфері судочинства, зміцнення потенціалу міжнародного співробітництва в умовах співробітництва «міліція–поліція» та надання підтримки реалізації проекту стратегії кібербезпеки. Крім того, Рада Європи зауважила, що буде працювати в напрямі зміцнення потенціалу в галузі кримінального правосуддя в сфері боротьби з кіберзлочинністю на основі Будапештської Конвенції, включаючи підтримку підрозділів з боротьби з високотехнологічною злочинністю та правоохоронців з метою налагодження співпраці з постачальниками Інтернет-послуг, заходів проти дитячої порнографії та ефективного міжнародного співробітництва [4].

Література:

1. 2014 Internet CrimeReport [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.ic3.gov/media/annualreport/2014_IC3Report.pdf.
2. 2015 Internet Organised Crime Threat Assessment [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.europol.europa.eu/iocsta/2015>.
3. Проект Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55657.
4. План дій для України 2015–2017, документ ухвалений Комітетом Міністрів Ради Європи 21 січня 2015 р. [CM/Del/Dec(2015)1217] [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f600d>.

*Канцір В.С., д.ю.н., проф. (м. Львів, Україна)
Олашин М.М., к.ю.н., доц. (м. Львів, Україна)*

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАСІБ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Щільність терористичних загроз як для населення, органів державної влади та держави у цілому настільки концентрована, що світова спільнота звикає (!) аналізувати «найбільш резонансні з резонансних».

Так, 10 жовтня 2015 року в Туреччині стався найбільший теракт за всю історію держави. Два вибухи з інтервалом в три секунди прогрімали вранці в столиці Анкарі в районі залізничного вокзалу. Теракт, влаштований двома терористами-смертниками, став причиною загибелі 95 осіб, 246 отримали поранення.

31 жовтня лайнер Airbus 321 авіакомпанії «Когалимавіа», який виконував рейс 9268 Шарм ель Шейх – Санкт-Петербург, вилетів з Єгипту і зник з екранів радарів через 23 хвилини. На борту перебували 217 пасажирів і сім членів

екіпажу. Уламки російського цивільного літака були виявлені в центрі Синайського півострова в Єгипті. У катастрофі ніхто не вижив. В результаті проведених досліджень було встановлено, що причиною катастрофи лайнера А321 став теракт.

13 листопада 2015 року, ввечері в Парижі сталася серія терактів. Невідомі відкрили стрілянину в одному з ресторанів 10 округу французької столиці, три вибухи пролунали в безпосередній близькості від стадіону «Стад де Франс», де проходив матч футбольних збірних Франції та Німеччини, на якому був присутній французький президент Франсуа Олланд. Крім того, на рок-концерті в театрі «Батаклан» невідомі захопили заручників. Загинуло 129 осіб. Терористичне угруповання «Ісламська держава» взяла на себе відповідальність за цю серію терористичних атак.

13 березня 2016 року, ввечері в центрі Стамбула в Туреччині на автобусній зупинці поблизу одного з офісів прем'єр-міністра в момент великого скупчення людей вибухнув замінований автомобіль, який перебував між двома автобусами. Загинули 37 людей, постраждали 125.

22 березня 2016 року серія терактів сталася в столиці Бельгії – Брюсселі. Два вибухи прогрімали в залі вильотів аеропорту Брюсселя, ще два вибухи – у брюссельському метро. За попередніми даними, загинули 13 осіб, 35 постраждали.

За повідомленням агентства Reuters від 9 червня 2016 року, у Багдаді внаслідок двох вибухів загинули щонайменше 22 людини та ще 70 отримали поранення. Поліція Іраку повідомила, що один вибух пролунав на торговій вулиці, а інший - на армійському пропускному пункті.

Актуальність розгляду питання тероризму сьогодні обумовлена тим фактом, що тероризм стає домінуючим способом реакції учасників конфліктної ситуації. Джерела конфліктів можуть бути політичними, економічними, соціальними, психологічними і при цьому реалізовуватися на різних рівнях існування суспільства (наприклад, міжнаціональний конфлікт, міждержавний, усередині однієї держави тощо).

Варто зазначити, що основною метою міжнародного політичного тероризму завжди була дестабілізація державних режимів, формування в населення стурбованості через свою беззахисність перед насильством, зміна державної влади в країні й здійснення інших політичних, національних чи релігійних сподівань. За оцінками експертів, сьогодні у світі нараховується до 500 терористичних організацій [1, с.39–53].

Як соціальне явище, тероризм являє собою ідеологію, політику та соціальну практику суспільних сил (індивідів, груп та інститутів), які орієнтуються на нелегальні насильницькі форми зміни державного та суспільного устрою.

Аналіз окремих наукових джерел (як закордонних так і вітчизняних авторів), дозволяє констатувати, що суттєвими ознаками сучасного тероризму є наступні:

- 1) злочинний спосіб досягнення мети (насильство);
- 2) подвійний характер об'єкта насильства (безпосередній об'єкт терористичного впливу і кінцевий, стратегічний об'єкт);
- 3) створення обстановки страху та психологічної напруги через залякування;
- 4) публічність і гласність виконуваних дій; 5) надзвичайна суспільна небезпечність, зумовлена втягуванням у сферу терористичного акту випадкових осіб [2–5].

Таким чином, в наш час тероризм виступає засобом протиправного протистояння або примусу. При цьому насильство, яке покладено в основу дій терористів, у більшості випадків втратило адресно-індивідуальний характер, що призводить до значної кількості потерпілих.

На сучасному етапі, по-суті, на історичну сцену виходить новий, «системний» тероризм як система точкових, але високоефективних акцій, що характеризуються ефектом резонансу – широкого, довготривалого, добре прорахованого наслідку. Він набуває все більш чіткого політичного забарвлення і пояснюється це низкою обставин:

- 1) тероризм знижує ефективність управління суспільством і, як наслідок, регулювання соціально-політичних процесів;
- 2) послаблюючи державні та суспільні структури, тероризм виступає живильним середовищем для утворення та посилення впливу в суспільстві опозиційних антиконституційних утворень;
- 3) активізуючи морально-психологічний вплив на населення, тероризм викликає хаос, провокації, ускладнення, озлобленість людей стосовно один одного, що використовується ним у своїх політичних цілях;
- 4) виходячи за межі державних кордонів, створюючи транснаціональні злочинні структури, тероризм набуває міжнародного характеру і становить небезпеку для всього міжнародного співтовариства.

Аналіз діяльності терористичних організацій і груп свідчить, що терористи вдаються до найрізноманітніших видів насильства над особою: фізичного, майнового чи морально-психологічного.

Фізичне насильство при використанні терористичних методів розраховане на те, щоб змінити (або зберегти попередню) політику шляхом фізичного відсторонення конкретної людини або групи осіб від виконуваної ними державної або громадської діяльності. Це може здійснюватися шляхом позбавлення даної особи, або групи осіб життя, нанесення їй тілесних ушкоджень, позбавлення або суттєвого обмеження її свободи.

Майнове насильство над особою має ту ж саму політичну мету, що й фізичне насильство, однак воно здійснюється шляхом посягання на державне, комунальне або приватне майно окремих осіб. Таке насильство розраховане на те, щоб позбавити людину або організацію матеріальних можливостей для впровадження у життя вибраної політичної стратегії.

Морально-психологічне насильство виступає складовою частиною як

фізичного, так і майнового насильства, оскільки терорист завжди прагне до залякування політичного опонента. Разом із тим, морально-психологічне насильство над конкретною особою або групою осіб виступає і в якості самотійного способу насильства. Воно здійснюється шляхом шантажу, погроз, наклепу та подібних до цього дій, спрямованих на те, щоб вивести людину із рівноваги.

Узагальнюючи, можемо виокремити ряд сутнісних характеристик сучасного тероризму.

По-перше, метою тероризму (так само як і терору), виступає залякування тих, на кого спрямований терористичний акт.

По-друге, елемент насильства спрацьовує лише тоді, коли загроза теракту виражена явно (продемонстрована реальна можливість, здатність і готовність його здійснити). При цьому для того, щоб дія була ефективною, вказана загроза не реалізується до кінця, тобто вибухівка буде закладена, але не обов'язково підірвана.

По-третє, максимально можливий публічний резонанс здійсненого терористичного акту. Публічний характер тероризму робить його зброєю подвійної дії. Якщо об'єктом терористичної діяльності виступає конкретний політик або державний діяч, то їм необхідно побоюватися не лише за своє життя та здоров'я, але й гніву власного народу, який починає висувати владі свої вимоги. Зовсім не випадково терористи вибирають для вибухів і підпалів місця з найбільшим скупченням людей. Теракт повинен викликати відчуття загальної небезпеки, загального страху та соціальної напруги в суспільстві.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасний тероризм – це публічно здійснювані суспільно-небезпечні діяння або погрози з метою залякування населення, деформування роботи державних органів та установ в інтересах терористів.

Література:

1. Белая книга российских спецслужб. – Москва: Обозреватель. – 1996. – 272 с.
2. Илларионов С.И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве / С.И. Илларионов. – М. : ООО «Риц «Проф Эко», 2003. – 592 с.
3. Печенюк І.С. Сутність і витоки міжнародного тероризму / І.С. Печенюк, М.М. Шевченко // Воєнна історія – 2004. – № 46. – С. 39–53.
4. Сучасний тероризм – причини і прояви / Н.А. Агаєв, М.О. Карпов, О.Ф. Хміляр, В.В. Єфімова. – К. : Молода нація, 2005. – 110 с.
5. Ємельянов В.П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину / В.П. Ємельянов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 233–244.

*Митаревська В.В., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Філей Ю.В., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ПРАВОВА ПРИРОДА АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ, ЇХ МІСЦЕ В КРИМІНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

Слово «амністія» – грецького походження і означає забуття, прощення, яке здійснюється актом верховної влади. Відповідно до ст. 92 Конституції України, Закону України «Про застосування амністії в Україні», амністія оголошується спеціальним законом, який приймається єдиним органом законодавчої влади в Україні – Верховною Радою України.

Амністія являє собою повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочину. Закон про амністію – це акт Верховної Ради України, який має нормативний характер і є однією з умов звільнення конкретних категорій осіб від покарання, заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням. Верховна Рада може приймати Закони про амністію не частіше одного разу протягом календарного року.

Виходячи з принципу гуманізації суспільних відносин, Конституція України (п. 27 ст. 106) зазначає, що Президент України здійснює помилування стосовно індивідуально визначеної особи (кількох осіб). Помилування – акт глави держави, за яким визначена особа (чи кілька осіб) повністю або частково звільняються від покарання (незалежно від тяжкості злочину вчиненого ними), або до неї застосовується більш м'яке покарання.

Особливістю акта помилування є його персоніфікованість – у ньому зазначаються конкретні імена і прізвища помилуваних осіб.

Оскільки норми амністії та помилування містяться і в конституційному, і в кримінальному, і в кримінально-процесуальному, і в кримінально-виконавчому законодавстві, можливо визначити, що вони є окремими самостійними міжгалузевими правовими інститутами.

Діюче в Україні законодавство щодо амністії та помилування відповідає ст. 12 Конвенції про передачу засуджених осіб, підписану у Страсбурзі 21.03.1983 р., до якої приєдналась Україна відповідно до Закону № 337/95-ВР від 22.08.1995 р.

Соціальна, правова природа амністії й помилування дає всі підстави думати, що вони повинні розглядатися як елемент, напрямок, складова частина кримінально-правового регулювання суспільних відносин, а також відповідно одним з компонентів кримінальної політики суспільства й держави. Помилування й амністія тим або іншим способом визначають собою характер криміналізації і, виходячи із цього, їх можна вважати важливим фактором стану правопорядку. Амністія за своїм характером є актом разового застосування, у тому розумінні, що вона оголошується відразу, відносно багатьох людей, і одну амністію від іншої можуть відокремлювати тривалі тимчасові перерви. Помилування ж розглядається як постійна діяльність, у тому розумінні, що акти

помилування можуть прийматися одночасно, один за іншим, і є предметом професійної управлінської діяльності. У цьому проявляються дуже серйозні розходження між помилуванням і амністією, але тісний зв'язок між ними продовжує зберігатися, тому що й амністії проводяться регулярно, хоча й не носять характеру деякої передбачуваної періодичності. Амністія й помилування внутрішньо, своєю природою, цілями й механізмом пов'язані між собою, доповнюють один одного, перебуваючи в стані взаємовпливу.

Помилування і амністія є напрямком кримінальної політики не тільки тому, що ця діяльність вимагає витрати величезного обсягу професійних зусиль на збір і переробку необхідної інформації, на підготовку правової й техніко-юридичної бази. Важливо те, що вони нерозривно пов'язані з кримінальним покаранням, визначають долі людей, стан суспільства, його відношення до своїх співгромадян, а це питання великої політики.

Таким чином, амністія й помилування повинні розглядатися як напрямок кримінальної політики, яке здійснюється специфічними суб'єктами (вищими органами влади, але, що пов'язується з діяльністю органів кримінальної юстиції й засноване на ній).

Конкретні завдання, можливості й зміст кримінальної політики визначаються аналізом і оцінкою сучасної соціальної ситуації. Важливість обліку соціальної ситуації породжується необхідністю зв'язування рішень конкретних завдань боротьби зі злочинністю з дійсно існуючими потребами суспільства, його можливостями. Формальне визначення сучасної соціальної ситуації припускає систему діючих наявних передумов, що утворюють такий стан соціального середовища, що прямо або побічно, усвідомлено для суспільства або неявно визначає собою стан законності в сфері, регульованої кримінальним законом, і формує різні способи реагування суспільства на порушення встановлених заборон. Таким чином, у згадуванні про сучасну соціальну ситуацію в сфері боротьби зі злочинністю простежується прагнення виявити деяку якість, певну специфіку всієї сукупності явищ, що відбуваються в суспільстві, і процесів, виділяючи їхнього зв'язку зі злочинністю й конфронтуючої їх з режимом законності. Аналіз соціальної ситуації, що склалася у суспільстві, обґрунтовує керування кримінальною політикою, її зміну в можливих межах, оптимізацію стосовно до розв'язування при впливі на злочинність проблем, у нашому випадку, амністії й помилування. З вищесказаного випливають два висновки.

По-перше, практичні працівники, представники громадськості зобов'язані мати певне бачення соціальної ситуації в сфері боротьби зі злочинністю. Дані про соціальну ситуацію повинні бути закладені в концепцію боротьби зі злочинністю та інтерпретовані стосовно до практики амністії й помилування.

Цікаво, що відповідно до вивчення громадської думки щодо амністії та помилування, відповідаючи на запитання чи впливає практика застосування амністії та здійснення помилування на зростання злочинності в Україні, 62,7 % засуджених і 58,5 % працівників місць виконання покарання заперечують такий зв'язок. Амністія та помилування, на думку 82,5 % засуджених і 81 % працівників місць виконання покарання, позитивно впливають на процес

виправлення осіб, які вчинили злочин. Найсуттєвішим показником позитивних наслідків акта амністії є, зокрема, низький рівень рецидивної злочинності серед амністованих осіб. За результатами проведеного анкетування цей показник становить 18 %, що свідчить про реальну ефективність інституту амністії [1, с. 19].

Виданню актів про амністію повинна передувати серйозна аналітична робота з тим, зокрема, щоб був складений можливий соціальний прогноз очікуваних результатів застосування амністії. Відсутність такого підходу може призвести до різкого зростання злочинності в країні, коли населення виявиться беззахисним перед амністованими, які своїми діями здатні створити значні проблеми у сфері охорони громадського порядку, здоров'я та життя громадян, власності тощо [2, с. 21].

У наш час спостерігається відсутність оптимальної кримінальної політики відносно помилування й амністії, і це, імовірно, пов'язано, насамперед, з недоліками правової науки, що дотепер ще не повністю пристосувалася до змін соціально-економічних і політичних умов, що мали місце на початку 90-х рр., що в багатьох авторів виражається в застарілому розумінні даної проблеми. Таким чином, у сформованій соціальній ситуації визначення ефективної практики амністії й помилування варто починати з аналізу вихідних умов і можливостей боротьби зі злочинністю. Варто визнати, що соціальні можливості в сфері зміцнення законності не так великі й, що правоохоронна система не може бути перебудована без комплексного рішення кардинальних політичних і економічних проблем. Також необхідно одержати достовірні дані про якісно-кількісні моделі співвідношення кари й прощення в процесах боротьби зі злочинністю, ролі амністії й помилування в механізмі дії кримінального й іншого законодавства.

Література:

1. Музика А.А. Про результати вивчення громадської думки щодо амністії та помилування / А.А. Музика, С.М. Школа // Адвокат. – 2003. – № 3. – С. 18–19.
2. Музика А.А. Амністія і помилування в системі сучасного українського права / А.А. Музика, С.М. Школа // Кримінальне право України. – 2006. – № 1. – С. 11–23.

*Науменко О.В., студент (м. Запоріжжя, Україна)
Наук. кер.: Шиян Д. С., к.ю.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

ЗАЛЕЖНІСТЬ СТУПЕНЯ ВПЛИВУ ПОГРОЗИ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ ВІД СПОСОБУ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОТЕРПІЛОГО

У зв'язку з побудовою громадянського суспільства, демократичної, соціальної та правової держави Україна знаходиться на шляху інтеграції у

європейську співдружність. У зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1], посилюються євроінтеграційні прагнення нашої країни, що обумовлює проведення ґрунтовних реформ у державній політиці, одним з основних напрямів якої на сучасному етапі є охорона особи.

Згідно з ч. 1 ст. 2 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. право кожного на життя охороняється законом [2, с. 270]. Ця Конвенція прийнята у відповідності до Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. [3], що має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав.

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [4].

Дослідження вчених свідчать про те, що при однаковому характері та силі психічного впливу на людину відповідні реакції організму бувають різними. В одних випадках вони знаходяться в рамках фізіологічно допустимих (природних) переживань, в інших випадках доходять до хворобливих змін і навіть носять риси безсумнівного психозу. При цьому В.В. Козлов відзначає, що психічний вплив на людину здатний заподіяти їй тілесні ушкодження, точніше, дію психічних факторів можна прирівняти до заподіяння шкоди здоров'ю [5, с. 127].

Отже, можна констатувати, що настання або ненастання фізіологічної шкоди у результаті психічного насильства залежить від психологічних і фізіологічних властивостей особи, щодо якої здійснюється психічне насильство, в тому числі у формі погрози. Психічна травма полягає у вигляді стресу, який згубно впливає на виникаючу «реакцію тривоги», при якій клітини кори надниркових залоз викидають в кров'яне русло вміст секретних гранул і повністю позбавляються запасних матеріалів, у зв'язку з чим спостерігається згущення крові, зниження вмісту іонів хлору в крові та настає загальне виснаження тканин (катаболізм). Тривала дія психотравмуючої ситуації при досить сильному стресорі та нездатності організму йому протистояти може призвести до незворотних наслідків [6, с. 4].

Вчені констатують, що страх є емоцією великої сили, яка виявляє помітний вплив на сприйняття, мислення та поведінку індивіда. У порівнянні з іншими емоціями він справляє на потерпілого найбільш сильний вплив. За висновком американського психолога К.Е. Ізарда, при страху обмежується сприйняття, може сповільнитися мислення. Страх робить мислення більш вузьким за обсягом, більш ригідним за формою. Він призводить до напруження м'язів, а при жаху індивід може остовпіти. Страх дуже сильно скорочує число ступенів свободи у поведінці. Причиною страху може бути або присутність чогось страхітливого, або відсутність чогось, що забезпечує безпеку. Страх у залежності від своєї інтенсивності переживається як передчуття, невпевненість, повна незахищеність. З'являється відчуття недостатньої надійності, почуття небезпеки та наближення нещастя. Людина відчуває загрозу своєму існуванню,

яка може переживатися як погроза своєму тілу, своєму психологічному Я або тому й іншому разом [7, с. 319].

Стан страху не буває однозначним. У нього є декілька рівнів, від побоювання та занепокоєння, до страху, який може бути незначним і перехідним в жах. Страх в основному пов'язаний з конкретною небезпекою. Але буває і необґрунтований страх. Психологи свідчать, що люди, схильні до необґрунтованої тривоги та страху, можуть отримати психічне захворювання у вигляді неврозу, безсоння, функціонального розладу мови. Буває і так, що емоційний стрес може викликати інфаркт міокарда навіть у людини, яка не страждає ніякими судинними розладами, – робить висновок психолог І.К. Шхвацабая, – особливу небезпеку в цьому відношенні представляють такі емоції, як печаль, тривога, гнів, страх, лють, коли вони діють довго, стають ніби рисами характеру людини [8, с. 13].

Прикладом впливу страху, як наслідку погрози, на психіку і в цілому на організм може послужити наступний приклад. Виявивши на своєму городі злодія, який викопував картоплю, житель Пензи зробив постріл в нього з мисливської рушниці. Він промахнувся, але відразу ж після пострілу злодій впав на землю. Прибула на місце події бригада міліції та лікарів констатувала природну смерть. Від переляку у 62-х річного чоловіка не витримало серце [9].

Досить виражена тривога включає два компоненти: усвідомлення фізіологічних відчуттів (серцебиття, пітливість, нудота та ін.) і психологічне усвідомлення самого факту тривоги, – пише Ю.В. Щербатих, – неприємні відчуття частіше бувають у вигляді своєрідних нападів, під час яких людина відчуває себе незахищеним і «голим» перед особою невідомого ворога. Такий страх іменується дифузним (всеосяжним). Він настає, коли людина чекає на смертельну небезпеку кожену секунду, наприклад, пострілу. Цей страх особливо небезпечний для психіки людини [10, с. 8].

Д.В. Ольшанський пише про механізм дії на людину іншого, так званого «відкладеного страху». Як правило, – пише він, – страх опановує людиною через деякий час після небезпечної ситуації та продовжує переслідувати її потім в аналогічних ситуаціях [11, с. 77].

Крайній ступінь страху – жах. Однак «помірний» страх за визнанням психологів зазвичай відіграє адаптивну роль. Він змушує людину враховувати численні ризики повсякденного життя і, по можливості, заздалегідь мінімізувати їх [11, с. 49].

Шкідливий стрес – це багатоланкова реакція людини на зовнішні та внутрішні подразники, коли від організму потрібна стрімка організація внутрішніх оборонних сил у відповідь на негативний, небажаний для людини стимул.

Таким чином, дослідження фахівців сходяться на тому, що погроза, викликаючи страх і негативні емоційні переживання, здатна заподіяти не тільки психічні переживання та страждання, але і фізичні (соматичні) захворювання. Це говорить про те, що протиправна погроза повинна бути визнана насильством психічної властивості не менш небезпечним, ніж насильство фізичне, виконуючи, по суті, ту ж негативну роль. При психічному насильстві

шкода особі заподіюється порушенням її здоров'я внаслідок спричинення психічної травми або обмеження свободи її волевиявлення, або шляхом заподіяння того й іншого одночасно.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., вчинена 21 березня 2014 р. та 27 червня 2014 р. в м. Брюсселі : ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII із заявою // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.

2. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. : ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР (з наступними змінами) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.

3. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Козлов В.В. Судебно-медицинское определение тяжести телесных повреждений / В.В. Козлов. – Саратов : Изд-во Саратовского унив-та, 1976. – 161 с.

6. Аристова И.Л. Общая психология. Мотивация, эмоции, воля : учебное пособие / И.Л. Аристова. – Владивосток : ДВГУ, 2003. – 105 с.

7. Изард Кэррол Э. Эмоции человека / Кэррол Э. Изард. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 954 с.

8. Шхвацабая И. Полезна ли сердцу бессердечность? / И. Шхвацабая // Л.Г. – № 44 (1074). – С. 13.

9. Шилов Е. Люди гибнут за... картошку / Е. Шилов // Российская газета. – от 21.08.1999 г.

10. Щербатых Ю.В. Психология страха / Ю.В. Щербатых. – М. : Эксмо, 2007. – 512 с.

11. Ольшанский Д.В. Психология терроризма / Д.В. Ольшанский. – СПб. : Издательство «Питер», 2002. – 288 с.

Данькова И.В., ст. преп. (г. Могилев, Республика Беларусь)

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ПРИЧИН ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ

Девиянтное поведение подростков, и как следствие преступность среди несовершеннолетних, является одной из актуальных проблем современного

развития общества, которая всегда привлекала к себе внимание отечественных и зарубежных ученых. В частности рассматриваемому вопросу посвящены многочисленные исследования Ю.М. Антоняна, А.И. Долговой, В.Н. Кудрявцева, И.А. Фурманова и др.

Согласно данным современного словаря по психологии, девиантное поведение — отклоняющееся поведение, действие, которое не соответствует тем или иным нормам, критериям, социотрадициям [1, с. 124]. Типичными проявлениями девиантного поведения являются ситуационно обусловленные детские и подростковые поведенческие реакции, такие как агрессия, вызов, самовольное и систематическое отклонение от учебы или трудовой деятельности, систематические уходы из дома и бродяжничество, пьянство и алкоголизм детей и подростков, ранняя наркотизация, попытки суицида и др.

М.И. Еникеев считает девиантное поведение социально неадаптированным и выделяет следующие виды данного поведения:

1. Асоциальное поведение – разновидность отклонений поведения, являющееся нарушением нормального человеческого общения, социальных обязанностей, стандартов поведения, не влекущее за собой уголовной ответственности.

2. Антисоциальное поведение – поведение, которое находится в противоречии с общественной идеологией, политикой и общечеловеческими истинами [2, с. 233].

По мнению ряда авторов, наиболее аргументированным и приемлемым объяснением причин девиантного поведения подростков, является нарушение хода их социализации, т.е. процесса формирования личности в определенных социальных условиях, социальных группах и приобретения жизненного опыта, усвоения ценностей, норм и правил поведения.

Социальное становление подростков происходит в разных социальных группах: в семье, в школе, в компании сверстников и т.п. Семья – наиболее влиятельный институт социализации.

При воспитании детей в благополучных семьях у них формируется уверенность в себе, адекватное восприятие норм поведения, принятого в обществе, а также развиваются такие качества, как коллективизм, доброжелательность, способность к сопереживанию, умение разрешать конфликты мирным путем и т.п.

Однако бывают случаи негативного поведения подростков из вполне благополучных семей. Это обусловлено имеющими место противоречиями ценностных ориентаций и интересов подростков и их родителей. Так, например, у родителей развиты высоконравственные ценности патриотизма, а у детей прослеживается приверженность к молодежным субкультурам, следовательно, обостряется конфликт отцов и детей. В силу своей педагогической несостоятельности родители не ищут индивидуального подхода к детям, а опираются на меры принуждения и наказания. В результате это вызывает у детей агрессию, и они пытаются найти поддержку вне семьи, что

при неблагоприятных условиях может привести к различным формам девиантного поведения.

Нельзя не сказать о том, что в настоящее время увеличилась занятость родителей в профессиональной, интеллектуальной и производственной сферах, в связи с чем, они меньше внимания уделяют воспитанию своих детей.

В случаях, когда подростки чувствуют со стороны родителей непонимание, несправедливое к ним отношение, тогда у них формируется негативное отношение к другим, отсутствие ориентации на будущее, беспокойство, тревога и отчужденность и, как следствие, девиантное поведение.

В целях предупреждения девиантного поведения подростков, их родителям следует обратить особое внимание на совершенствование внутрисемейных отношений, а также на создание условий, способствующих нормальному развитию детей.

Вторым не менее важным институтом социализации личности несовершеннолетних является школа. В связи с этим, одним из основных условий профилактики девиантного поведения несовершеннолетних, является взаимодействие родителей и педагогов, а также влияние педагога на подростков, проведение с ними повседневной воспитательной работы, установление доверительных взаимоотношений. Вместе с тем, нельзя забывать о контроле за поведением несовершеннолетних, который должен включать в себя не только запреты и наказания, но и носить характер социально-правовой помощи.

Таким образом, формированию девиантного поведения подростков и росту преступности среди несовершеннолетних способствует ряд очень важных причин, среди них: неблагоприятные условия воспитания детей в семьях, школах и других учебных заведениях.

В целях профилактики девиантного поведения несовершеннолетних необходимо больше внимания уделять выявлению и устранению недостатков в семейных отношениях и в учебной деятельности подростков, сконцентрироваться на изучении личностных характеристик подростков, их психического здоровья, роли внешнего и внутреннего контроля, на разработке методов психодиагностики, психотерапии и психокоррекции. Причем эта работа должна проводиться комплексно, в тесном взаимодействии семьи и школы, а также при участии правоохранительных органов.

Литература:

1. Юрчук, В. В. Современный словарь по психологии / В.В. Юрчук. – Минск : «Современное слово», 1998. – 768 с.
2. Еникеев, М.И. Основы общей и юридической психологии : учебник для ВУЗов / М.И. Еникеев. – М. : Юность, 1996. – 624 с.

*Щемелініна Ю.В., студентка (м. Запоріжжя, Україна)
Наук.кер.: Бостан Л.М., к.і.н., доц. (м. Запоріжжя, Україна)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Національна правова система України і до сьогодні знаходиться на шляху становлення. Такий довгий шлях розвитку зумовлений рядом об'єктивних чинників, зокрема тривалою відсутністю незалежності, геополітичним розташуванням нашої держави та відповідним впливом сусідніх держав (європейських та східних концепцій).

Серед основних рис сучасної української правової системи можна виділити наступні: 1) генетичний зв'язок з романо-германською правовою сім'єю, що обумовлює наявність традиційних для романо-германського права рис; 2) євроінтеграційний вектор розвитку свідчить про зближення національного права України з європейським правом; 3) чітко виражена роль нормативно-правового акту у праві, проте існує можливість використання у певних межах принципу прецеденту; 4) спільність рис кримінального процесу України і країн романо-германської правової сім'ї [1].

Обраний шлях дозволяє прогнозувати поступове приєднання правової системи України до сім'ї романо-германського права після успішного завершення політико-правових реформ. Таке повернення відбувається поступово, у зв'язку з чим на сьогоднішній день вітчизняну правову систему потрібно вважати системою перехідного типу, яка лише схиляється до романо-германської правової сім'ї.

Питання наближення України до романо-германської правової системи в цілому та кримінального процесу зокрема досліджували такі вчені, як В. Молдован, О. Михайленко, Ф. Решетников, В. Тертишник, М. Хаустова, А. Шишкін та інші.

В правових системах зарубіжних країн умовно можна виділити основні форми кримінального процесу: класична європейська (континентальна) і англо-саксонська. Якщо дослідити кримінальний процес держав романо-германського права (наприклад, Німеччини, Франції) та України можна помітити певні схожі риси, що дає чергове підтвердження того, що наша держава поступово переходить від змішаної правової сім'ї до романо-германської.

Перші схожі риси можна знайти у визначенні доказової бази. Відповідно до глави 4 Кримінального-процесуального кодексу (далі – КПК) України від 13.04.2012 доказами у кримінальному процесі України слід вважати показання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, допитаних як свідки, свідків, речові докази, документи, висновок експерта. Майже ідентична класифікація доказів у Німеччині – це показання свідків, обвинуваченого, які допитуються як

свідки, висновки експертів, протоколи слідчих та судових дій, речові докази [2], а у Франції – показання свідків, обвинуваченого, висновок експерта, речові й письмові докази [4].

Ще одна спільна риса – це чітко виражена стадійність кримінального процесу, котрий складається із досудового провадження, безпосередньо судового розгляду та оскарження судових рішень (в апеляційному та касаційному порядку).

Відповідно до ст. 214 КПК України право початку досудового розслідування у формі слідства (у справах про злочини) має прокурор, слідчий, потерпіла особа (у справах приватного обвинувачення). Досудове розслідування у формі дізнання здійснюється у справах про кримінальні проступки [2]. У Німеччині право порушення публічного обвинувачення також належить прокуратурі. Кримінально-процесуальним кодексом ФРН передбачені посади слідчого судді вищого земельного суду (як і в Україні) і слідчого судді Верховного суду ФРН (які розслідують складні злочини). Досудове розслідування у Франції також розпочинається за ініціативою прокуратуру, яка у свою чергу керує діями поліції [3].

Наступний етап – це судовий розгляд. В Україні судовий розгляд здійснюється судом першої інстанції після направлення слідчим після погодження прокурором обвинувального акту. Після чого суд відкриває кримінальне провадження. В Німеччині та Франції процедура відкриття провадження має такий же характер, проте різниться склад суду. В Україні та Німеччині справа може розглядатися суддею одноособово, колегіально або присяжними. А у Франції судовий розгляд у суді першої інстанції здійснюється лише судом присяжних. Спільним для країн є те, що обов'язковим елементом судового розгляду є судові дебати за участі сторони обвинувачення (прокурора) та захисту (адвокатом), що є проявом одного із принципів судочинства – принципу змагальності. Ще однією спільною рисою на даному етапі є те, що судовий розгляд завершується оголошенням обвинувального або виправдувального вироку суду [3].

Факультативним етапом є оскарження судових рішень. В Україні та Франції оскарження судових рішень можливо у якості двох проваджень – апеляційному та касаційному, у Німеччині ж касаційна стадія має назву – ревізійна.

В Україні та Франції апеляційна скарга на судові рішення суду першої інстанції може бути подана у десятиденний строк, на відміну від Німеччини, де аналогічна дія здійснюється у семиденний строк. Список суб'єктів, які мають право на апеляційне оскарження як в Україні, так і в зарубіжних країнах мають ті особи, інтереси яких безпосередньо зачіпались, а також прокурор. Ще одна спільна риса – це порядок судового розгляду в апеляційному порядку. Відповідно до кримінально-процесуального законодавства, судовий розгляд на цій стадії здійснюється за тими ж правилами, що і в суді першої інстанції.

Найбільше відмінностей можна знайти на стадії касаційного провадження. Відповідно до ст.426 КПК України касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції [2]. У Франції цей строк значно менший і становить всього п'ять діб з моменту проголошення судом апеляційної інстанції рішення. Відповідно до кримінально-процесуального законодавства Німеччини на вирок апеляційного суду можна подати ревізійну скаргу. В ревізійному порядку можуть бути оскаржені лише вирoki, постановлені з порушенням закону. Ключовими є останні слова попереднього речення, оскільки як в Україні, так і Франції встановлюється вимога до того, які рішення переглядається. Законодавством чітко закріплено, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставинами, що не були встановлені в оскаржуваному судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу. Відмінним є порядок розгляду. Варто зазначити, що справа слухається у тому ж порядку, що і на попередніх стадіях, проте з урахуванням певних особливостей.

Отже, виходячи з аналізу кримінального процесу України та країн романо-германської правової сім'ї (на прикладі Франції та Німеччини), можна зробити висновок, що кримінальний процес України має схожі риси з аналогічним видом судочинства країн романо-германського права. По-перше, це чітко виражена стадійність кримінального процесу. По-друге, це однакові за своєю суттю елементи доказової бази та процесу доказування. По-третє, це чітко виражена змагальність сторін кримінального процесу (наявність інституту судових дебатів). По-четверте, це чітка формалізованість та відповідність порядку, викладеному у нормативно-правових актах, відсутність явного впливу судового прецеденту.

Література:

1. Хаустова М.Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси / М.Г. Хаустова. // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – №21. – С. 65–75
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 04 вересня 2015 року: (Відповідає офіц.текстові) – К.: Алерта, 2015. – 288 с.
3. Порівняльне кримінально-процесуальне право : Україна, ФРН, Франція, Англія, США : Навчальний посібник / В.В. Молдован, А.В. Молдован. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 400 с.
4. Правосудие во Франции. Учебное пособие / С.В. Боботов. – М.: ЕАВ, 1994. – 198 с.

ПРАКТИЧНА СТОРОНА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСВІДУ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Заходи забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП) є не що іншим як заходами примусу до виконання певних дій чи певного процесуального обов'язку. Забезпечення кримінального провадження в такому разі полягає у вжитті органами слідства, прокуратури чи судом певних заходів, які б з одного боку нейтралізували можливі загрози для досягнення мети кримінального провадження, а з іншого створили сприятливі умови для збирання, перевірки доказів, отримання іншої інформації, наприклад, тобто відкоригували б шлях безперешкодного проходження справи від стадії досудового слідства до прийняття рішення.

У відповідності до зазначеного ми можемо виділити основні критерії правомірності застосування кримінально-процесуального примусу – це співрозмірність, відповідність обсягу обмеження прав особи при застосуванні примусу до дійсної необхідності, що продиктована обставинами справи. Так, Комісія з прав людини і Європейський Суд з прав людини при розгляді конкретних справ проводять подвійний аналіз ситуації.

По-перше, вони визначають, чи законна сама мета встановленого обмеження. По-друге, вони вивчають, чи є міри, застосовувані з метою обмеження прав або свобод, пропорційними законній цілі. Якщо ступінь впливу на охоронюване основним правом благо переважає суспільний інтерес, то обмеження приймає форму невідповідного. Це означає, що при певних обставинах держава повинна відмовитися від переслідування законного суспільного інтересу, так як приватний інтерес в об'єкті, що охороняється основним правом блага має перевагу. Принцип пропорційності може мати і нормативне вираження.

Зокрема, Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації (ст. 36) вказує на те, що будь-яке обмеження кого-небудь в його основоположному праві має бути пропорційним визначеній цілі.

- по-друге, досягнення цілей, заради яких застосовується примус. Державна міра примусу, яка завдає шкоди охоронюваним основними правами благам, не досягаючи при цьому своєї мети, є зайвою і тим самим вважатиметься надмірним посяганням.

- по-третє, дотримання меж «застосування» і меж «інтенсивності». Межі «застосування» – це тривалість дій заходів кримінально-процесуального примусу в рамках кримінально-процесуальних строків та в силу обставин, які диктують необхідність збереження вжитих заходів. Межі «інтенсивності» – граничне коло благ, яких може бути обмежено при застосуванні примусу в ході проведення службового розслідування у справі.

Відтак, основними складовими характеру заходів кримінально-процесуального примусу, про які ми неодноразово будемо згадувати впродовж нашого дослідження, виступають межі, достатність та співрозмірність застосування. Саме про ці ключові риси правомірного застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів, йдеться у багатьох висновках Європейського суду з прав людини.

Так, наприклад у справі Харченко проти України [1] Європейський Суд встановив порушення Конвенції з прав людини в частині періоду тримання під вартою особи та неналежна перевірка підстав для такого тримання. А саме йдеться про періоди між закінченням слідства та початком судового розгляду, та судовими рішеннями, прийнятими на етапі вирішення справи по суті, коли продовження тримання під вартою швидше одобрює, аніж пов'язане з перевіркою та підстав та продовженням терміну тримання.

Окрім цього, національні суди часто посилаються, у випадки коли взагалі таке посилення має місце, на один і той же набір підстав протягом усього періоду тримання під вартою, хоча законодавство, як національне так і міжнародне, говорить про те, що зі спливом часу тримання під вартою обгрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення сама по собі не виправдовує обмеження свободи, і національні органи повинні довести існування інших підстав для подальшого тримання під вартою, які повинні отримати згадку у судових рішеннях.

Незважаючи на існування національних судових органів, уповноважених розглядати такі питання і приймати рішення про звільнення, за відсутності чіткої процедури розгляду законності затримання вищезгадані повноваження часто залишаються теоретичним, а не практичним засобом. Крім того, невідкладності розгляду законності затримання заважає те, що такий перегляд пов'язаний з іншими процесуальними діями у кримінальній справі в ході розслідування і судового розгляду, хоча такі процесуальні дії не обов'язково збігаються з необхідністю розглядати питання про подальше утримання заявника під вартою оперативно і з розумною періодичністю.

Нарешті, чинне законодавство не забезпечує захист заявників від свавілля, наприклад, як в справі Єлоєв проти України, коли національний суд відмовився переглянути обгрунтованість тримання під вартою заявника на тій підставі, що він уже кілька разів виносив постанову про законність його тримання під вартою, тим самим порушивши право заявника на перегляд питання про законність його затримання, гарантоване законом [2].

У справі Кац та інші проти України №29971/04 від 18 грудня 2008 року Ольгу Біляк постановою слідчого повинні були звільнити з-під варті 29 січня 2004 року, однак виконання постанови затягнулося аж до 1 лютого. Такі незаконні дії виконавців постанови були одним із факторів спричинення смерті Ольги Біляк в СІЗО [3].

Цікавим чином проходила справа про тримання під вартою Миханів проти України [4] № 75522/01 від 6 листопада 2008 року, під час якої суд двічі звільняв обвинувачуваного з-під варті, і в той же час прокурор негайно його

затримував за іншими обвинуваченнями, які були частиною однієї справи і одного розслідування.

Проблема, яка виникла у 2008 році, вилилася у справи Свершов проти України No 35231/02 від 27 листопада 2008 року [5], Соловійов та Зозуля проти України No 40774/02 та 4048/03 від 27 листопада 2008 року [6], де зазначалося, що підставою для взяття під варту без ухвали суду була лише та підстава, що матеріали кримінальної справи передані в суд. А відтак, суд ухвалював залишити під вартою обвинувачених виключно на підставі того, що їм були інкриміновані злочинні діяння, і жодним чином не згадувалися визначені у законі підстави для застосування запобіжних заходів, як наприклад небезпеки втечі обвинуваченого. Навіть більш того, суд не розглядав можливості застосувати більш м'який запобіжний захід, аніж тримання під вартою.

Так, у справі Клішин проти України від 23 лютого 2012 року суд визнав порушення ст. 5 Конвенції, оскільки підставою для обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою була неявка підозрюваного за викликом слідчого. Рішення щодо тримання під вартою містило абстрактне посилення на існування ризиків ухилення заявника від слідства або перешкоджання останньому [7, с. 204-207]. Такого виду справ з безпідставністю обрання запобіжних заходів є чимало, і досить вдало коментує науковець В. Євтінов справу Мюллер проти Франції [8], що показує нам не лише на власні помилки, але й можливо правову безграмотність у деяких країнах Європи. І врешті цікавою є справа, яка розглядалася на ухвалу слідчого судді про безпідставність обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою без перевірки належним чином обставин, що його аргументують. Всі дані викладені у висновку Тимчасової спеціальної Комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції Вищої ради Юстиції від 09 червня 2015 року No 51/02-15 [9].

Про що свідчить наведена практика ми можемо говорити вже зараз, це в першу чергу про необ'єктивність та упередженість, поспішність та неухважність, незнання чи невірне тлумачення положень законодавства та фактичних обставин справи, відповідно до яких підстави для застосування ЗЗКП, в даному випадку запобіжних заходів, повинні знайти своє обґрунтоване місце.

Література:

1. Електронна версія – Режим доступу: <http://precedent.in.ua/index.php?id=1298290916&method=nodate&w=харченко> (доступ 25.05.2016) 2.
2. Електронна версія – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1246102867> (доступ 27.05.2016)
3. Електронна версія – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_485
4. Електронна версія – Режим доступу: <http://if.arbitr.gov.ua/sud5010/900/10/1/> (доступ 25.05.2016)
5. Електронна версія – Режим доступу: <http://echr.ketse.com/doc/35231.02-en-20081127>

6. Електронна версія – Режим доступу: [http://nra.iplex.com.ua/ulist.php?uid= 1079.1.338&card=card1&path=__1084.1.70_1 079.1.334_1079.1.335](http://nra.iplex.com.ua/ulist.php?uid=1079.1.338&card=card1&path=__1084.1.70_1079.1.334_1079.1.335) (доступ 25.05.2016)

7. Тищенко О.І. Практика ЄСПЛ в контексті застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою // Науковий вісник Херсонського Державного університету. – 2014. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 204–207.

8. Електронна версія – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=30> (доступ 01.06.2016)

9. Висновок Тимчасової спеціальної комісії з перевірки суддів судів загальної юрисдикції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/add_text/35 (доступ 01.06.2016)

УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Андрєєв Віктор Олександрович – аспірант кафедри державної служби та кадрової політики Національної академії державного управління при Президентові України;

Андрианова Анна Семеновна – преподаватель кафедри правових дисциплін Могилевського інститута МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Андрюшкова Ольга Анатоліївна – викладач кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського і трудового права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Аніщенко Михайло Анатолійович – асистент кафедри управління і економіки фармації, медичного та фармацевтичного правознавства Запорізького державного медичного університету, кандидат юридичних наук;

Бабак Максим Андрійович – студент гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Бабарикіна Надія Анатоліївна – старший лаборант кафедри соціальної роботи гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Баєва Лілія Вікторівна - доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Байк Оксана Іванівна – асистент кафедри цивільного права та процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук;

Балабан Сергій Миколайович – завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Батанов Олександр Васильович – провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор;

Бахір Маргарита Володимирівна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Берназюк Ян Олександрович – професор кафедри загально-правових дисциплін Київського національного торговельно-економічного університету доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України;

Болокан Інна Вікторівна – доцент кафедри цивільного права Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Бондюк Андрій Федорович – аспірант кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»;

Борщевская Анна Едуардовна – старший преподаватель кафедри правових дисциплін Могилевського інституту МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь), кандидат юридических наук;

Бостан Людмила Миколаївна – доцент кафедри історії і теорії держави і права юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат історичних наук, доцент;

Бостан Сергій Костянтинович – професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, доктор юридичних наук, професор;

Буканов Григорій Миколайович – доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління і права Запорізького національного технічного університету, кандидат політичних наук, доцент;

Бурденюк Ірина Олегівна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Буц Олена Володимирівна – аспірантка Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна);

Висоцький Володимир Мирославович – доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Вітвіцький Сергій Сергійович – доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Волобуєв Владислав Владиславович – доцент кафедри приватної охоронної діяльності факультету управління фізкультурою та спортом Інституту управління і права Запорізького національного університету, кандидат філософських наук, доцент;

Волочаєва Аріна Сергіївна – студентка факультету № 4 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Волощук Ігор Володимирович – здобувач кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету;

Гамбург Інна Аркадіївна – доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук;

Ганзенко Олександр Олександрович – доцент кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Гарна-Іванова Інна Олександрівна – доцент кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Грицак Христина Михайлівна – аспірант кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»;

Гриценко Володимир Григорович – професор кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Гриценко Катерина Вікторівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Данилюк Владислава Ігорівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Данькова Ирина Валерьевна – старший преподаватель кафедри правових дисциплін Могилевського інституту МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Демидова Ирина Андреевна – доцент кафедри правових дисциплін Могилевського інституту МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь), кандидат юридических наук, доцент;

Деміда Марія Андріївна – аспірантка Чорноморського державного університету імені Петра Могили;

Демків Роман Ярославович – доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 3 Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Демченко Владислав Геннадійович – студент гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Демченко Микола Миколайович – курсант факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Денисенко Вікторія Володимирівна – доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат історичних наук, доцент;

Денисенко Євгенія Миколаївна – студентка факультету № 4 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Денисенко Олександр Васильович – аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом (м.Київ, Україна);

Дискант Юлія-Марія Петрівна – студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» ;

Дыжова Анна Анатольевна – професор кафедри правових дисциплін Могилевського інститута МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Єрмоленко Дмитро Олександрович – професор кафедри теорії, історії держави і права та міжнародного права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Єфіменко Валерія Геннадіївна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Жартовська Альона Юріївна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Жбанчик Андрій Васильович – старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Желенговский Игорь Сергеевич – курсант 5 курсу факультета міліції Могилевського інститута МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Жернаков Володимир Володимирович – завідувач кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, професор;

Житник Оксана Олександрівна – керівник Управління порівняльних досліджень та правових позицій Секретаріату Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України;

Журавльова Ганна Семенівна – завідувач кафедри конституційного та трудового права, кандидат юридичних наук, доцент;

Закоморний Ярослав Олегович – курсант факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Занчук Євген Костянтинович – студент гуманітарно-правового факультету Запорізького національного технічного університету;

Запара Світлана Іванівна – декан юридичного факультету Сумського національного аграрного університету, доктор юридичних наук, професор;

Заяць Наталія Володимирівна – професор кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), доктор юридичних наук, доцент

Иванцова Юлія Геннадієвна – аспірант Белорусского государственного университета;

Игнатенко Володимир Васильович – старший викладач кафедри правознавства факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат юридичних наук, адвокат;

Калиновський Богдан Валерійович – завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент;

Канцір Володимир Степанович – професор кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Кельман Михайло Степанович – професор кафедри теорії та філософії права Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Кириченко Александр Анатольевич – заведуючий кафедрою правоведення Учебно-научного інституту, історії, політології і права Николаевского национального университета имени В.А. Сухомлинского, доктор юридических наук, професор;

Кириченко Юрій Вікторович – доцент кафедри «Політологія та право» Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Кліницький Ілля Ігорович – студент юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Коваленко Маргарита Олександрівна – викладач кафедри управління персоналом і економіки праці факультету міжнародного туризму та управління персоналом Інституту та права Запорізького національного технічного університету;

Кожура Людмила Олександрівна – доцент кафедри теорії та історії держави і права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, кандидат юридичних наук, доцент;

Козінець Анастасія Андріївна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Корнієнко Петро Сергійович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент;

Корнієнко-Зенкова Наталія Миколаївна – головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя;

Коротченко Дар'я Олександрівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Косовська Маргарита Андріївна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету

Кошарновська Світлана Леонідівна – викладач кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Крестовська Наталя Миколаївна – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор;

Кригульська Тетяна Борисівна – доцент кафедри економічної теорії та підприємництва факультету економіки та управління Запорізького національного технічного університету, кандидат історичних наук, доцент;

Крол Александр Михайлович – курсант Могилевського інститута МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Кузовов Дмитро Сергійович – дійсний член Енергодарської Малої Академії Наук;

Кулик Тетяна Олександрівна – викладач кафедри конституційного та міжнародного права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Кулініч Ольга Олександрівна – начальник юридичного відділу Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук;

Культенко Александр Володимирович – старший викладач кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка, кандидат юридичних наук;

Купін Арнольд Павлович – доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Кутерга Максим Володимирович – здобувач кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Літовченко Вячеслав Сергійович – аспірант кафедри адміністративного та господарського права юридичного факультету Запорізького національного університету;

Лоскутов Алексей (Mr. Aleksejs LOSKUTOVS) – депутат, Председатель подкомитета противодействия коррупции Комитета обороны, внутренних дел и борьбы с коррупцией Сейма Латвийской Республики;

Максаков Максим Євгенович – студент 4 семестра факультета менеджмента університету фінансів і бізнесу Вістула (Варшава, Польща);

Максакова Руслана Миколаївна – завідувач кафедрою конституційного, адміністративного та трудового права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, доктор юридичних наук, професор;

Максименко Олександра Володимирівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Маркарян Марина Валеріївна – асистент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Київського національного університету імені Вадима Гетьмана;

Матвєєва Лілія Георгіївна – професор кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Мельничук Ольга Федорівна – декан факультету менеджменту та права Вінницького національного аграрного університету, в.о.завідувача кафедри права, професор кафедри права, доктор юридичних наук, доцент;

Мендик Бартош – магістр права, викладач Університету Яна Кохановського в Кельце, керівник юридичної канцелярії *Ius Europa* (м. Кельце, Республіка Польща)

Меронюк Ольга Володимирівна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Мілієнко Олена Анатоліївна – здобувач кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Мілова Тетяна Миколаївна – доцент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат юридичних наук, доцент;

Мітаревська Вікторія Валентинівна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Моїсеєнко Денис Миколайович – аспірант кафедри теорії та історії держави і права Класичного приватного університету;

Нагорная Наталья Александровна – старший преподаватель кафедри правових дисциплін Могилевського інститута МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Надієнко Олена Іванівна – доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Найдьон Яна Петрівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Наливайко Лариса Романівна – завідувач кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Наливайко Олег Іванович – доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Науменко Олександр Вадимович – студент гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Нестерович Володимир Федорович – професор кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, доктор юридичних наук;

Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Овсянніков Дмитро Миколайович – студент гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Олашин Марина Миколаївна – доцент кафедри кримінального права і процесу Львівського торговельно – економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Орлова Анастасія Миколаївна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Орловська Ліна Сергіївна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

П'янкова Євгенія Олександрівна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Пабат Олександр Васильович – доцент кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Павлова Юлія Юрївна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Панкевич Олег Зіновійович – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Петков Сергій Валерійович – заступник директора Інституту права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України, доктор юридичних наук, професор;

Пирожкова Юлія Володимирівна – докторант Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Половинкіна Руслана Юрійівна – асистент кафедри історії і теорії держави та права Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук;

Потайчук Ірина Володимирівна – доцент кафедри приватної охоронної діяльності факультету управління фізичною культурою та спортом Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Пришляк Михайло Іванович – старший викладач кафедри правознавства Енергодарського інституту державного та муніципального управління імені Р.Г. Хеноха «КПУ», кандидат юридичних наук;

П'янида Богдан Валерійович – студент магістратури Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Рева Катерина Євгенівна – асистент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Репкіна Марина Юрійівна – аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ;

Риндюк Віра Іванівна - доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, кандидат юридичних наук, доцент;

Рябовол Лілія Тарасівна – доцент кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор педагогічних наук, доцент;

Рябцева Людмила Александровна – преподаватель кафедри правових дисциплін Могилевського інституту МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Садовий Віктор Федорович – студент Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»;

Садовський Максим Миколайович – аспірант Класичного приватного університету;

Самарська Яна Геннадіївна – студентка факультету № 4 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Саміло Ганна Олегівна – доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Северин Анастасія Юріївна – студентка гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Сировий Олексій Валерійович – доцент кафедри приватної охоронної діяльності факультету управління фізичною культурою та спортом Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Сінькевич Олена Василівна – доцент кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент;

Скрипка Аліна Олександрівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Смирна-Кесіді Віра – студентка юридичного факультету Університету ім. Арістотеля (м. Салоніки, Греція);

Смолярова Альона Дмитрівна – студентка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Смолярова Марина Леонідівна – доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Собакарь Андрій Олексійович – професор кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Соболь Євген Юрійович – завідувач кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор юридичних наук, доцент;

Соколов Андрій Васильович – завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці факультету міжнародного туризму та управління персоналом Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат наук з державного управління, доцент;

Сокурєнко Олена Анатоліївна – старший викладач кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат юридичних наук;

Тептюк Євген Петрович – суддя Черкаського районного суду Черкаської області;

Тимчук Олексій Леонідович – доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Тиха Аліна Павлівна – аспірантка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Тихомиров Олександр Деонисович – професор кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Товпеко Яна Костянтинівна – аспірантка відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України;

Токарська Антоніна Семенівна – професор кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права і психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор;

Трипольська Маргарита Ігорівна – Голова Запорізького відділення ВГО «Асоціація адвокатів України», регіональний консультант з правових питань Асоціації міст України, кандидат юридичних наук, доцент;

Тюріна Оксана Володимирівна – професор кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Федоренко Владислав Леонідович – завідувач кафедри державної служби та кадрової політики Національної академії державного управління при Президентові України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Федоренко Тетяна Анатоліївна – аспірантка кафедри управління охороною суспільного здоров'я Національної академії державного управління при Президентові України;

Фтоян Ані Меружанівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Федотова Тетяна Олександрівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Філей Юрій Володимирович – завідувач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Черниш Роман Федорович – доцент кафедри правознавства Житомирського національного агроекологічного університету, кандидат юридичних наук;

Чернік Світлана Дмитрівна – старший викладач кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат історичних наук;

Чистоголянний Ярослав Віталійович – доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат юридичних наук, доцент;

Чулінда Людмила Іванівна – завідувач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Інституту інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві, кандидат юридичних наук, доцент.

Чумаченко Денис Сергійович – студент гр. гуманітарно-правового факультету Запорізького національного технічного університету

Чураєва Анна Сергіївна – дійсний член Енергодарської Малої Академії Наук;

Шейда Владислав Юрійович – аспірант кафедри історії і теорії держави та права юридичного факультету Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» Міністерства освіти і науки України;

Шиян Дмитро Сергійович – доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Шиян Ольга Юріївна – старший викладач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права гуманітарно-правового факультету Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету;

Щемелініна Юлія Вадимівна – студентка юридичного факультету Запорізького національного університету;

Юрах Віталій Михайлович – доцент кафедри правознавства факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидат юридичних наук, доцент;

Юркевич Кирилл Геннадієвич – курсант Могилевського інститута МВД Республіки Беларусь (г. Могилев, Республіка Беларусь);

Ющик Олексій Іванович – провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор;

Ющик Олексій Олексійович – аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ, Україна);

Якімова Світлана Валентинівна – доцент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юридичних наук, доцент.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	3
<i>Ющик О.І.</i> ДУАЛІЗМ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ГНОСЕОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА (ДО МЕТОДА ДІАЛЕКТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА).....	3
<i>Матвєєва Л.Г.</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ЯК ФАКТОР ЗРУШЕНЬ У ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	7
<i>Єрмоленко Д.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ.....	11
<i>Корнієнко-Зєнкова Н.М.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ЗНАННЯ ПРО НАЛЕЖНУ ПОВЕДІНКУ В МЕХАНІЗМОВІ ДІЇ ПРАВА	13
<i>Ганзенко О.О.</i> ТЕОРІЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ В КОНТЕКСТІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА	15
<i>Риндюк В.І.</i> ТЕРМІН «ЗАКОН»: ЩОДО ПИТАННЯ УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ.....	18
<i>Буц О.В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ПРАВАЗАСТОСОВНИХ АКТИВ.....	21
<i>Шейда В.Ю.</i> ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВУ І ПРАВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	23
<i>Кошарновська С.Л.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	24
<i>Токарська А.С.</i> ДЕРЖАВНІ ПОТРЕБИ У ПРАВОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	28
<i>Батанов О.В.</i> МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ГНОСЕОЛОГІЧНІ, ОНТОЛОГІЧНІ ТА АКсіОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	30
<i>Садовський М.М.</i> ФІЛОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ.....	34
<i>Саміло Г.О.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗМІШАНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ.....	36
<i>Федотова Т.О.</i> ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ СЕРЕД ПРАВОВИХ СІМЕЙ СВІТУ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.....	39
<i>Скрипка А.О.</i> РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ЯК ФАКТОР ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВИХ СІМЕЙ.....	42
<i>Найдьон Я.П.</i> ДОГОВІРНА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ...	44
<i>Панкевич О.З.</i> БІНАРНІСТЬ ПРАВООБМЕЖУЮЧИХ ПІДСТАВ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТАХ ЯК ВИЯВ ЛІБЕРАЛЬНОГО КОМУНІТАРИЗМУ	47
<i>Іванцова Ю.Г.</i> О ПОРЯДКЕ ВСТУПЛЕННЯ В СИЛУ ИСТОЧНИКОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРАВА.....	50
<i>Фтоян А.М.</i> НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ НОРМОТВОРЧОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	53

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ, ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОСОЮЗУ.....56

<i>Тюріна О.В.</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ОКРЕМІ НАРИСИ ФОРМУВАННЯ	56
<i>Денисенко В.В.</i> СТАНОВЛЕННЯ ФЕЦІАЛЬНОГО ПРАВА У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ .	58
<i>Єфіменко В.Г.</i> У ВИТОКІВ ПЕРЕХІДНОЇ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ: УРОКИ РИМСЬКОГО ПРИНЦИПАТУ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	61
<i>Журавльова Г.С.</i> РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ У ПЕРІОД АНТИЧНОСТІ	63
<i>Kozinets A.A.</i> MAGNA CARTA LIBERTATUM AT THE ORIGINS OF EUROPEAN DEMOCRACY	65
<i>Коротченко Д.О.</i> ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ (З ДОСВІДУ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ФРАНЦІЇ	67
<i>Гриценко К.В.</i> РОМАНО-ГЕРМАНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ:.....	70
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	70
<i>Чернік С.Д.</i> ОБ'ЄДНАННЯ ДЕРЖАВ У РОЗУМІННІ Є.В. СПЕКТОРСЬКОГО	72
<i>Рева К.Є.</i> ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАКОНУ ПРО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 Р.	74
<i>Надієнко О.І.</i> ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	78
<i>Садовий В.Ф.</i> ГЕНЕЗА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	81
<i>Денисенко О.В.</i> СПРИЯННЯ РОЗВИТКОВІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ І ПРАВОТВОРЧОЇ ПРАКТИКИ.....	83
<i>Чистоколянний Я.В.</i> ГЕНЕЗИС ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ ТА ЙОГО ПЕРІОДИЗАЦІЯ.....	87
<i>Дискант Ю.-М. П.</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ В УКРАЇНІ	91

РОЗДІЛ 3. ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНІ КРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄДИНОЇ ЄВРОПИ: ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ..... 95

<i>Моїсеєнко Д.М.</i> ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН: ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	95
<i>Бурденюк І.О.</i> ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК БОЛГАРІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЕТАПИ, ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ.....	99
<i>Жартовська А.Ю.</i> ШЛЯХ РУМУНІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ	103
<i>Лоскутовс А.</i> ОЦЕНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕЯТЕЛЬНОСТІ ПРОТИВОКОРРУПЦІЙНОГО УЧРЕЖДЕННЯ (НА ПРИМЕРЕ ЛАТВИЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ).....	106
<i>Данилюк В.І.</i> СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ПОЛЬЩІ	111

<i>Мендик Бартош</i> ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК МЕТОД БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В ПОЛЬЩІ.....	114
<i>Андрианова А.С.</i> КОНВАЛИДАЦІЯ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫХ СДЕЛОК (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ)	119
<i>Желенговский И.С.</i> ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ОПЫТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ.....	123
<i>Демидова И.А.</i> ВЫБОРЫ В ПАРЛАМЕНТ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В СОЦИОЛОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ.....	125
<i>Сировий О.В., Чураєва А.С.</i> РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ВИРІШЕННІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ.....	129
<i>Рябцева Л.А.</i> ПОНЯТИЕ БРАКА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ОТДЕЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА.....	132
<i>Нагорная Н.А., Юркевич К.Г.</i> БРАЧНЫЙ ДОГОВОР В СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЯХ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ)	133

РОЗДІЛ 4. КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ..... 137

<i>Берназюк Я.О.</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	137
<i>Наливайко Л.Р.</i> «КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД» ТА «ДЕРЖАВНИЙ ЛАД»: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ..	140
<i>Сінькевич О.В.</i> ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ	144
<i>Бахір М.В.</i> КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА І ГРОМАДСЬКА ДУМКА: МЕТА, ПРІОРИТЕТИ, ЗАВДАННЯ	148
<i>Максакова Р.М.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ РЕФЕРЕНДУМУ В УКРАЇНІ.....	153
<i>Демченко В.Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ.....	159
<i>Павлова Ю.Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ У 2015 РОЦІ.....	161
<i>Орловська Л.С.</i> СТАН РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ПРОВЕДЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ.....	164
<i>Вітвіцький С.С.</i> КОНТРОЛЬНА ВЛАДА В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	166
<i>Гарна-Іванова І.О.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ГРОМАДЯНСТВА.....	171
<i>Нестерович В.Ф.</i> ПОСИЛЕННЯ ПРАВА ПЕТИЦІЙ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ У ФРАНЦІЇ	172

<i>Корнієнко П.С.</i> БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД.....	176
<i>Калиновський Б.В.</i> КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	179
<i>Баєва Л.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РІШЕНЬ МІСЦЕВИХ РАД У НОРМОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РАМКАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ.....	182
<i>Кулик Т.О.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СТОЛИЦІ УКРАЇНИ.....	185

РОЗДІЛ 5. ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ 190

<i>Житник О.О.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ.....	190
<i>Бабак М.А.</i> КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ДОДАТКОВА ПРАВОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ.....	193
<i>Буканов Г.М.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ КОНСТИТУЦІЙНОЮ ЮСТИЦІЄЮ В УКРАЇНІ.....	196
<i>Крестовська Н.М.</i> РЕФОРМУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ В СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	198
<i>Волощук І.В.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	201
<i>Федоренко В.Л.</i> ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	205
<i>Тимчук О.Л.</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБОД НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ.....	211
<i>Товпеко Я.К.</i> ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО НЕДИСКРИМІНАЦІЇ МЕНШИН ЗА УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ	214
<i>Меронюк О.В.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ СЕКСУАЛЬНИХ МЕНШИН: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	216
<i>Тептюк Є.П.</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	218
<i>Орлова А.М.</i> КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ	222
<i>Денисенко Є.М.</i> ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	224
<i>Кириченко Ю.В.</i> КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	226

РОЗДІЛ 6. ДЕРЖАВА, ДЕРЖАВНА ВЛАДА ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....231

<i>Тихомиров О.Д.</i> ДЕРЖАВА: ПЛЮРАЛІЗМ БУТТЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ	231
<i>Кириченко А.А.</i> РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМА ПЕРЕДАЧИ ВЛАСТИ ОТ ИЗБИРАТЕЛЕЙ СУБЪЕКТАМ ВЛАСТНЫХ ПОЛНОМОЧИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ	234
<i>Бостан С.К.</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЇЇ РОЗВИТКУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	238
<i>Клиницкий И.И.</i> АНАЛИЗ ОПЫТА ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВАХ-УЧАСТНИКАХ ЕВРОСОЮЗА.....	242
<i>Бабарикіна Н.А.</i> РЕФОРМА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ШЛЯХОМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	245
<i>Волочаєва А.С.</i> ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	248
<i>Трипольська М.І.</i> СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	251
<i>Висоцький В.М.</i> ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ	253
<i>Мілієнко О.А.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЗГОДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ «ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ» ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРИНЦИПУ «ПУБЛІЧНОСТІ» ЗА МІЖНАРОДНИМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ.....	256
<i>Деміда М.А.</i> СУДОВЕ АДМІНІСТРУВАННЯ І ДОСКОНАЛІСТЬ СУДУ	259
<i>Андрєєв В.О.</i> ПРИСЯГА ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ В МЕХАНІЗМІ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ).....	261
<i>Гриценко В.Г.</i> ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАВДАНЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	264
<i>Бондюк А.Ф.</i> РЕЦЕПЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В ПИТАННІ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ СЛІДЧИХ СУДДІВ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА)	269
<i>Максименко О.В.</i> ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ПРО АДВОКАТУРУ: СПІЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ	272
<i>Наливайко О.І.</i> ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	276
<i>Жбанчик А.В.</i> НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	279
<i>Потайчук І.В.</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ОХОРОННИХ СТРУКТУР.....	281
<i>Соколов А.В.</i> ОЦІНКА ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ПОЗИЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ЦІННОСТІ.....	283

<i>Кригульська Т.Б.</i> МАКРОЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	285
<i>Кузовов Д.С.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ АНТИМОНОПОЛЬНИМ КОМІТЕТОМ УКРАЇНИ.....	287
<i>Овсянніков Д.М.</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ.....	288
<i>Волобуєв В.В.</i> ЩОДО РОЛІ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ УКРАЇНИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ.....	290
РОЗДІЛ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	292
<i>Кельман М.С.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ СТАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	292
<i>Заяць Н.В.</i> ТЕОРЕТИКО-СВІТОГЛЯДНИЙ ВИМІР МЕТОДОЛОГІЇ.....	296
<i>Кулініч О.О.</i> ПРАВО НА ОСВІТУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ..	299
<i>Косовська М.А.</i> РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	302
<i>Бостан Л.М.</i> ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	305
<i>Мілова Т.М.</i> КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА АКАДЕМІЧНУ СВОБОДУ	310
<i>Коваленко М.О.</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИЗНАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.	313
<i>Смирна-Кесіді В.</i> ЮРИДИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ І ГРЕЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	315
<i>Аніщенко М.А.</i> ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ ВИПУСКНИКАМИ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	319
<i>Мельничук О.Ф.</i> ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ	321
<i>Рябовол Л.Т.</i> ПЕРЕБУДОВА ЗМІСТУ «КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ» ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ.....	323
<i>Дыжова А.А., Крол А.М.</i> ВОСПИТАНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ КУРСАНТОВ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ	326
РОЗДІЛ 8. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА	329
<i>Чулінда Л.І.</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ І РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	329

<i>Андрюшкова О.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	332
<i>Нестерцова-Собакарь О.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	334
<i>Сокурєнко О.А.</i> СТАНОВЛЕННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОКРЕМОГО ІНСТИТУТУ	336
<i>Половинкіна Р.Ю.</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У ГАЛУЗІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ.....	339
<i>Жернаков В.В.</i> ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА.....	341
<i>Смолярова М.Л.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ В КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС ЯК ПОЗИТИВНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ДОСВІД.....	343
<i>Запара С.І.</i> КОЛЕКТИВНІ ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	347
<i>Тиха А.П.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ У ПРОЄКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	351
<i>П'янкєва Є.О.</i> ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ПРИ УКЛАДЕННІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	354
<i>Демків Р.Я.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАЦІ.....	357
<i>П'янида Б.В.</i> ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄВРОСОЮЗУ.....	360
<i>Собакарь А.О.</i> СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТРУДО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ.....	363
<i>Рєпкіна М.Ю.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ІМІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	365
<i>Смолярова А.Д.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	367
<i>Maksakov M.</i> THE PROBLEM OF YOUTH UNEMPLOYMENT IN SPAIN	370
<i>Шиян О.Ю.</i> ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТОРІН У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	376
<i>Гамбург І.А.</i> ЗАПОЗИЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ТЕХНІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	379

РОЗДІЛ 9. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА..... 382

<i>Пирєжєкова Ю.В.</i> ПРОЦЕДУРНА ФУНКЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: СУЧАСНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСШТАБІВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ.....	382
---	-----

<i>Болокан І.В.</i> ПУБЛІЧНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ У МІЖНАРОДНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ.....	385
<i>Петков С.В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ.....	387
<i>Ігнатенко В.В.</i> ОКРЕМІ НЕДОЛІКИ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ КОНФІСКАЦІЇ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ.....	390
<i>Кожура Л.О.</i> ПРОБЛЕМИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ БЕЗДОМНИХ ОСІБ ТА БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ	395
<i>Занчук Є.К.</i> НЕОСУДНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	398
<i>Кутерга М.В.</i> ЗНАЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ У СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	400
<i>Юрах В.М.</i> ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ У ПРАВИЛАХ ДОРОЖНЬОГО РУХУ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ	402
<i>Літовченко В.С.</i> ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЄС У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	407
<i>Байк О.І.</i> КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	409
<i>Пабат О.В.</i> РОЗВИТОК ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	413
<i>Закоморний Я.О.</i> ПРОБЛЕМИ КОШТОРИСНО-БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ	415
<i>Чумаченко Д.С.</i> ПРАВОВА ПРИРОДА БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ.....	417
<i>Демченко М.М.</i> ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВАЛЮТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	419
<i>Культенко О.В.</i> ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИРЕКТИВ ЄС, ЯКІ УРЕГУЛЬОВУЮТЬ РІВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТОРІВ З НАДАННЯ ПОСЛУГ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЇХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УКРАЇНІ	421
<i>Самарська Я.Г.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ	424
<i>Черниш Р.Ф.</i> ОКРЕМІ КРОКИ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ, ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	427
<i>Купін А.П.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	430
<i>Федоренко Т.А.</i> ЩОДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ФОРМУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	433
<i>Соболь Є.Ю.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ІНВАЛІДІВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ.....	438
<i>Пришляк М.І.</i> ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕЖИМУ ДОШЛЮБНОГО МЕДИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	440
<i>Борщевская А.Э.</i> АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ СПОСОБЫ РАССМОТРЕНИЯ МЕДИЦИНСКИХ СПОРОВ КАК ГАРАНТИЯ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПАЦИЕНТОВ И ВРАЧЕЙ.....	444
<i>Ющик О.О.</i> СПОРТИВНЕ ПРАВО: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ... ..	447

<i>Балабан С.М.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМАТИЗАЦІЮ СПОРТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	450
РОЗДІЛ 10. ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	453
<i>Северин А.Ю.</i> ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	453
<i>Якимова С.В.</i> РІВНІ РОЗВИТКУ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	455
<i>Шиян Д.С.</i> ПРОБЛЕМА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА СУКУПНІСТЮ ЗЛОЧИНІВ	458
<i>Маркарян М.В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ	461
<i>Канцір В.С., Олашин М.М.</i> ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАСІБ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	464
<i>Мітарецька В.В.</i> ПРАВОВА ПРИРОДА АМНІСТІЇ ТА ПОМИЛУВАННЯ, ЇХ МІСЦЕ В КРИМІНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ.....	468
<i>Науменко О.В.</i> ЗАЛЕЖНІСТЬ СТУПЕНЯ ВПЛИВУ ПОГРОЗИ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ ВІД СПОСОБУ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОТЕРПІЛОГО	470
<i>Данькова І.В.</i> АНАЛІЗ НЕКОТОРИХ ПРИЧИН ДЕВІАНТНОГО ПОВЕДЕННЯ НЕСОВЕРШЕННОЛІТНИХ І ОСОБЕННОСТІ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ	473
<i>Щемелініна Ю.В.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	476
<i>Грицак Х.М.</i> ПРАКТИЧНА СТОРОНА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСВІДУ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	479
УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ	483
ЗМІСТ.....	495

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

**Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 20-річчю Конституції України
(Запоріжжя, 23-24 червня 2016 р.)**

Редактори: *С.К. Бостан, Р.М. Максакова*
Комп'ютерна верстка: *Я.О. Зайцева*
Технічний редактор: *Я.О. Зайцева*,
Оригінал-макет: *С.К. Бостан*

Підписано до друку 02.07.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк лазерний. Гарнітура Times
Ум. друк. арк. 30; Наклад 200 прим.; Зам. № 16-16 р.

Віддруковано з оригінал-макету

Видавництво ТОВ РВА «Просвіта»
69002, Запоріжжя, пр. Соборний, 75
Тел. (061) 787-59-12; 289-20-83; 289-20-84

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 417 від 12.04.2001 р.

ТОВ РВА «Провіта»

